C.
IVLII
CAESARIS COM-
MENTARII.

Nouis emendationibus
illuſtrati.

EIVSDEM
LIBRORVM, QVI
deſiderantur, Fragmenta.

EX BIBLIOTHE-
ca Fului Vrſini Romani.

*Quæ præterea in hoc libro
contineantur, ſe-
quens pagina
indicabit.*

PARISIIS.
Ex officina R. *GranIon.*
M. D. LXXIIII.

De bello Gallico, libri iix.

De bello ciuili Pompeiano, libri III.

De bello Alexandrino, liber I.

De bello Africano, liber I.

De bello Hiſpanienſi, liber I.

Galliæ, Hiſpaniæ, locorúmque inſignium pictura.

Nomina tum vetera, tum recentia, explanata.

Io. Michaelis Bruti ſcholia, quibus loci plurimi obſcuriores explicantur.

FABIO FARNESIO EQVITI HIEROSOLYMITANO FVLVIVS VRSINVS S.

QVO difficilius,atque laborioſus eſt, hiſtoriã ſuis legibus ſcribere,eo maior debetur laus iis, qui in ea excelluerunt, in qua quidem, vt de Græcis taceam,quorum ſemper in omni virtutum genere ſplendor fuit maximus , Latinis hiſtoricis tantum præſtitit Cæſar vt primum in ea dignitatis gradum,antiquitatis ipſius teſtimonio,fuerit conſecutus. Scripſit enim eas res geſtas , quibus ipſe non ſolum interfuit , ſed etiam

præfuit. in quo certè illud quoq; multo mihi magis admirandum videtur, eundem virum & gerendis feliciſſimè, prudentiſſiméque rebus, & ſcribendis doctiſſimè, natum eſſe. Sed tanti viri facta præclara è multorũ monumentis, qui ea cum Græcè tum Latinè immortalitati mandarũt, cognoſcere abunde licet: Doctrinam vero, atq; eloquẽtiæ, quam ſumma cum laude coluit, ſuauitatem, quum eius ſcripta, præter Commentarios, deſiderẽtur omnia, ex iis, quæ ſuperſunt, vndiq; diſperſis reliquiis, guſtare aliquo pacto, expleri nullo modo poſſumus. Contigit enim diuinis Cæſaris ſcriptis, quod & optimis pleriſque ſcriptoribus accidit, ſiue fato, ſiue hominum potius incuria, vt quædam vel penitus interciderint, vel ſi quid ex eius monumentis reliquũ fuerit, mu-

tilum id & mancum, multiſque pollutũ maculis circumferatur. atque in Commentariis quidem multis per doctiſſimos viros ſublatis mẽdis, non ſuæ tamen adhuc integritati reſtitutus eſt Cæſar: librorum vero, qui deperierunt, fragmẽta, nullus quod ſciã, præter vnum Antonium Aguſt, Ilerdenſem Epiſcopum, à quo nonnulla hũiuſmodi accepimus vulgauit, vel collegit. Sed cum ſuperioribus his diebus incidiſsẽ in Commentariorum exemplar, ſexcentis ferè abhinc annis manuſcriptum, atq; illud cum vulgatis codicibus contuliſſem, libriq; bonitatẽ in multis probaſſem, operæpretium me facturum ſum arbitratus, ſi, quas ex optimo libro correctiones eruiſſem, adiunctis Octauij Pantagathi, & Gabrielis Faerni, doctiſſimorum virorum emendationibus, cum

iis etiã, quæ collegiſſem, Cæſaris ſcriptorum fragmentis, in lucem proderem. Ad hanc meã voluntatem, amiciſſimorũ quoq; hortationes acceſſerunt qui cõmunicari hæc, qualiacumque eſſent cum ſtudioſis omnibus impulerunt. Cum igitur proferendum hunc librum in publicũ ſtatuiſſem, tu potiſſimum cui mitterem occurriſti. nõ ea quidem de cauſſa, quod ex nobiliſſima, ampliſſimaq; Farneſiorum ſis ortus familia, etſi magnũ hoc ſit, vt certè eſt: vel quod amori erga me tuo debeam plurimum, meæq; in te obſeruantiæ teſtimoniũ aliquod extare cupiam, ſed quod, virtuti imprimis tuæ, naturæq; bonitati debitum id, quidquid eſſet, iudicarem. Cuius quidem ſpecimen cum Romæ, tum Bononiæ adoleſcẽs, apud clariſſ. virum Ranutiũ Farneſium Cardinalem, cui

acceptiſſimus etas, illuſtre ſatis dediſti. nemo enim ex iis, qui te vel ſemel ſunt allocuti, tunc fuit, qui tuam in ea ætate prudẽtiam, grauitatémq; non ſit ſummopere admiratus: qui cõpoſitos mores, comitatem, affabilitatémque ſermonis, quæ ad conciliandos hominũ animos plurimum valent, non ſit iucunde amplexus: qui maximos in literarũ ſtudiis, atq; in vtraq; lingua progreſſus, non in cælum extulerit. quibus nunc te artibus honeſtiſſimo iſti equitum ordini chariſſimũ eſſe, incredibili omnium, qui te in oculis ferũt, voluptate, ad nos perfertur. quò certè cum cogitationes tuas prudenti iudicio direxeris, atque in ornanda Hieroſolymitana religione omne tum ſtudium ponendum ſtatueris, rectè Cæſarem ipſum, his à ſe Cõmentariis repræſentatum imitari, &

tanquã intueri poteris.quos quidem noſtris annotationibus emendatiores legendo,tũ ea,quæ cupis,aſſequeris,in conſiliis ſcilicet capiendis prudentiã, & rerum humanarũ,quæ ſemper eiuſdem ferè ſunt generis,ſcientiam: tum amiciſſimorum tuorum Pantagathi & Faerni,quos dum viuebant,ſummopere coluiſti,recordatio gratiſſima erit.Me quoque ipſum, nominis tui ſtudioſiſſimum, eundem librum in manibus quoties habebis, tacitus toties cogitatione cõplecteris, loquárque tecum abſens, quando interuallo locorum diſiunctus, corã id facere minus poſſum:facturus,vt ſpero, vbi tu ſuſceptis magnis pro Chriſti fide laboribus,verã illã,cuius cupidiſſimus ſemper fuiſti, gloriam conſecutus,nos aliquando reuiſes. Vale. Romæ,XII. kal. Iun.CIƆ.D.LXIX.

AD PAVLLVM RHAMNVSIVM IO. BAPTISTAE *filium, de hiſtoriæ Laudibus,*

Pauli Manutij epiſt.

QVI *magiſtram vitæ dixit eſſe Hiſtoriam, næ ille, Paulle Rhamnuſi, & dixiſſe vere, & præclare ſenſiſſe mihi videri ſolet. facile enim vnus homo, quid multis hominibus euenerit. cum intelligit, eruditur, atque ipſe ſibi normam componit actionum ſuarũ, vitæq; totius inter omnes errores, omniaque pericula ad veritatem, ac ſalutem dirigendæ. nec aliud eſt noſtra prudentia, quam euentorum obſeruatio, rerumque præſentium, ac futurarum ex præteritis, tamquam ex fonte, ſcientia deriuata quod ex vniuerſo litterarum genere vel ſola, vel certe maxime præſtat* Hiſtoria*, præſertim ſi quis eam ita tractet, vt, euenta dum notat, animum referat ad cauſſas, in eaſque attente inſpiciat, & rationem quærat, cur hoc factum, illud omiſſum, cur ex illo calamitates, ex hoc optata contigerint. Atque hoc primum eſt de* Hiſtoriæ *fructu, ſequitur dignitas. Res geſtæ narrantur inter ſummos reges, potentiſſimas ciuitates, bellicoſiſſimas nationes. cauſſæ porro bellorum ſunt, quæ ſunt humanarum rerum maxima, imperium, ſalus, gloria, quæ ponuntur in armis omnia, & à conſilio ducum, à virtute militum, ab ipſa fortuna pendent. Neque vero dignitatem quidem habet, ac fructum, voluptatem autem* Hiſtoria *deſiderat. nam, ſi voluptas eſt, quam magnarum variarumque rerum*

adſpectus animis noſtris infundit: nulla pulchrior ſpecies, nulla gratior, nulla prorſus Hiſtoria iucundior. vides, vt in tabula picta, aduerſa ducum excellentium ſtratagemata, artes, inſidias, ſpem potiundi, metum amittendi, caſos exercitus, vrbes captas, imperia deleta: age, fortuna commutata, cadere inſultantem, victum exſurgere, eadem pane momento lætitiam pelli, mœrore ſuccedente, mœroremque lætitia. hæc dum legimus, haurit animus voluptatem incredibilem, aliturque pabulo ſuauiſſimo, nec ſatiatur, donec ad exitum peruenerit. Cyrus ille, Perſarum Rex, qui Orientem ſubegit, Pyrrhus Epirota, caſtra metandi laude præter cæteros inſignis, & duo illi, Barbarorum omnium clariſſimi Alexander Macedo, & Hannibal, præterea de Græcis Themiſtocles, Ageſilaus, Epaminundas, quo modo, cum eorum facta commemorantur, animos noſtros afficiunt, exſpectatione ſuſpendunt, paſcunt gaudio, metu macerant. verum hæc maxime Romana patent in hiſtoria: quæ vel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, vel varietate fortunæ vberrimam exemplorum in omni genere copiam ſuppeditat. Romana porro viri præſtantes multi cum litterarum monumentis tradiderint, quorum ingenijs, quæ cuique merces gloriæ pro cuiuſque facultate debebatur, ea poſteritatis iudicio perſoluta, eminet inter omnes, mea ſententia: (nec vero ſecus antiquitas ſenſit) primumque ſibi dignitatis gradum C. Cæſar iure vindicat. nam & vixit qua plurimum ætate Romæ floruit eloquentia: & coluit ipſe eloquentiam præter cæteros: rebus vero gerendis non interfuit modo, verum etiam præfuit: quo factum, vt vſum quoque, qui valet in ſcribenda hiſtoria multum, cum doctrina coniunxerit. exſtăt, bono quodam litterarum fato, præclari illius de bellis ipſo duce geſtis Com-

mentariȷ̃,qui ſe non ſolum omnibus omnium hiſto-rijs æquare,verum,vt omnes fatentur, anteferre e-tiam videntur.breuitatem ſcis in oratione magnam eſſe laudem,cum eo tamen,ſi vitetur obſcuritas. fa-cile enim,cum illam ſequimur, in hanc incidimus. quod in Thucydide *vitium* Cicero *notauit,cum eſſet alioqui ſcriptor egregius.at vero* C.Cæſar,*cum bre-uitatem maxime omnium adamauerit, ita tamen preſſus eſt,vt eodem nihil fieri poßit illuſtrius. pro-prie loquitur, & ſignificanter:ornamentorum tan-tum habet,quantum in exponenda re decet. nam e-laboratam ſtudioſius orationem, nimiaque excul-tam elegantia, prudentium aures non modo in Cõ-mentariȷ̃s, verum in hiſtoria quoque reſpuunt.* Hic *tibi eſt,*Rhamnuſi *optime, mihique multis nomini-bus cariſsime,in manibus habendus,tractandus aſ-ſidue,obſeruandus : vt eum penitus, ſi fieri poteſt, aut certe,quantum poteſt,imitatione exprimas.nã, cum tibi* Veneta Reſp.*bellum illud memorabile,om-niumque difficillimum,quod* Henrico Dandulo *du-ce aduerſus* Byzantios *geſtum eſt, Latina oratione tradiderit explicãdum, magniſque etiam tuam in-duſtriam præmijs honeſtandam decreto publico cen-ſuerit:debes eniti vehementer, ac omnes ingenij tui neruos contendere, ne quis te tanto imparem oneri fuiſſe vnquam putet. atque ego quidem, qui te fe-ro in oculis, qui tuæ gloriæ faueo, cum in ipſam rem intueor,grauem ſane,admodumque difficilem, paul lulum commoueor:rurſus, cum ad ingenium tuum, ad induſtriam,ad illos animi tui præclaros ad lau-dem impetus mentem & cogitationem refero, facile confirmor, & huiuſce tibi commißi muneris cum, quem cupio, id eſt plane glorioſum exitum exſpecto.* Verum,*ne ſint in te ipſo,quæ ſunt, & ſit hæc,quæ ti-bi ineunda via eſt, quantumuis lubrica, incerta*

impedita an tu potes labi, potes errare, potes vſquã offendere, ducem ſecutus patrem tuũ, Ioannem Baptiſtam Rhamnuſium, ſpectatæ ſapientiæ virum, conſiliorum omnium ſummi Xuirum Collegij participem, cuius elucent in vrbe noſtra virtutes eximiæ, nomen autem, æternis conſignatum atque impreſſum ingenij monumentis, per orbem terrarum fama diſsipauit. is te ſua doctrina inſtruet, conſilio monebit, prudentia reget. at quo ſtudio? quo ſcilicet pater filium, & quo talis pater talem filium debet. nec ſane video, quem deceret magis, aut in quem hæc aptius, quam in te, prouincia conueniret. nam cum eas res quæ tibi ſunt Latinis litteris tractandæ, magna ex parte liber, vt audio, contineat, Gallica ſcriptus vetere lingua, tum ipſa perobſcura, tum multis præterea diuerſarum linguarum vocabulis permiſta, atque confuſa, eum porro librum pater tuus & vnicum habeat, & vnus ipſe (de noſtris quidem hominibus) optime omnium intelligat: ſapientiſsime, vt in omni re ſemper, ita proximis menſibus decretum à Decemuiris eſt, vt hæc tibi potiſsimũ Venetæ pars hiſtoriæ mandaretur, cuius haurire ſcientiam non aliunde, quam ex tuis ædibus, licebat. Ego quidem, etſi intelligo, qui ſis, quam te delectet verus honor, qua tua ſponte incumbas ad decus, tamen hortor te, ſenſus huc omnes, tuos, cogitationeſque conuertas, excites ipſe te, conſideres etiam atque etiam, quid ſuſceperis, à quibus commiſſum, qua tua ætate, qua omnium exſpectatione. Venetiam ſcribis hiſtoriam, nec vniuerſam, ſed, quod in ea maxime putatur excellere: ſcribis principum Reip. decreto: ſcribis adoleſcens: qua ætate magnas res aggreſſos vel inſignis admodum manet gloria, vel temeritatis nota ſempiterna. quibus ex rebus & quod ante ſtudiorum tuorum præſtantes fructus edidiſti, & quod patris

tui virtus tua virtus putatur, nec tibi ſunt petenda extrinſecus quæ domi tuæ naſcuntur, orta eſt inter homines opinio, hiſtoriam te nobis daturum egregiam, in qua Venetæ urbis ita narres præclara facinora, ut aliena cum laude tui nominis immortalitatem coniūgas. quod ita futurum, mihi perſuaſum eſt, ſi te ad legendos aßidue Cæſaris commentarios contuleris, eorumque ad imitationem, & quaſi imaginem totum effinxeris. hoc enim in genere nihil habent perfectius Latinæ litteræ, & eos, quo tibi eſſent, tui iuris quodam modo facti, cariores aliquanto, cum hoc tempore noſtris ex ædibus haud paullo quam antea, emendatiores exirent volui in tuo nomine apparere: multis in hanc mentem cauſſis, ijſque minime vulgaribus adductus. nam, ut omittam, quod hiſtoriam ſcribenti nihil aptius, nihil omnino his commentarijs utilius quiſquam dixerit: valde me commouit, multorum annorum, ac pæne ſæculorum in fouendis optimarum artium ſtudijs præclara tuæ gentis conſuetudo. ac volo mihi, quod attinet ad illa vetuſtiora, ſilentium imponere. venio ad ea, quæ propius ad ætatem noſtram accedunt. Auo tuo, cuius tu nomen, & una cum nomine virtutem refers, quis in omni vita virtutem amauit ardentius? qui cum litteris uſquequaque excelluerit, tum vero Iuris ciuilis cognitionem egregie conſecutus eſt, eiuſque rei teſtes habuit amplißimas Veneti imperij ciuitates. in quibus tum ciuilium, tum capitalium quæſtionum iudicijs, magna pariter & integritatis, & doctrinæ laude, præfuit. Mitto Hyeronymum, patruum tuum, medicinæ, ac philoſophiæ ſtudijs præſtantem qui cum in Syriam eo conſilio eſſet profectus, ut Arabicis litteris imbueretur, paucis annis tantum profecit, ut pleroſque Auicennæ libros in Latinam egregie conuerterit. alios

quóque poſſum de tuis maioribus, hac laude præſtantes, minime paucos inuenire. ſed parente tuo cõtentus vno eſſe poſſum, quo ſemper in hac ciuitate non ſolum amico, verum etiam patrono eruditi homines vſi ſunt, neque ſibi ornamenti, aut præſidij plus in eius amicitia, atque auctoritate, quam commodi repoſitum in benignitate ſenſerunt. Accedit illud, quod idem pater tuus cum in Gallia, Reip. cauſſa, diu vixerit, eámque prouinciam, Rege Ludouico XII, vniuerſam fere peragrauerit, magnam eorum locorum partem, de quibus mentionem in his Commentarijs fieri vides, præſens ipſe nouit, eaque tibi tu ſermone, non ſecus ac in tabula picta, diligenter, veriſsiméque oſtendere ſolitus eſt. itaq; cum hunc librum ad te ſtatui mittere, illud intellexi, magiſtrum te habere excellentem in hoc rerum ac locorum Gallicæ prouinciæ ſtudio, parentem tuum, quo ſum aliquanto magis in ſuſcepto conſilio confirmatus. Tibi vero diſplicere meum erga te officium, non exiſtimo. mihi quidem ipſi ob eam cauſſam gratiſsimum fuit, vt ex tenui munere beneuolentiam in te meam perſpiceres: quæ cum à parentum noſtrorum coniunctione, qua nulla maior eſſe potuit, originem duxerit, quotidie tamẽ augetur ſtudijs erga me tuis, maxime vero cauſsis ijs, vnde facile manat amor, Virtute ac probitate, quarum altera tuis in ſcriptis, altera in moribus elucet.

ILLVSTISSIMAE AETHERIORVM ACADEMIAE,

Ioannes Michael Brutus S. D.

Qamquam maiorum memoria, vehemẽtius ſe noſtri homines ingenuis omnibus atque honeſtis artibus dederũt nunquã in his maiore cum ingenii atque induſtriæ laude verſati, minus vberes ſui ingenii fructus induſtriæque retulerũt. Siue autẽ ea fortunæ, ſiue téporis eſt iniuria habenda, ſi modo in eo cõſiſteret, ac minime ſæuiendo, vlterius progrederetur, ferendam ſibi illam animo aliquanto æquiore exiſtimarent. Sed non iã debita virtuti præmia quærunt, famam, nomen, gloriam, populorum ſtudia, potentium hominum gratiam, aditus ad ſummos honores, qui ſemper honeſtiſſimo cuique patuerunt: ſed grauiſsima vitæ incommoda, indignitatem, inſolentium hominum faſtidium, in quibus illis eſſent vitæ ſubſidia petenda, nequidquam, virtute, vindicem à tam graui iniuria quærente, deprecãtur. Quæ cum mala omnia grauia per ſe ſunt, tum multo horum cauſſa grauior, acerbiorque videri debet. Fortuna enim, ſecundo aura prouectos homines

vna ad maxima regna atque imperia ef-
fert: eadem, virtuti bellum, pudori, ho-
neſtati, quibus illa merito debentur,
perpetuum indixit. Vt autem qui per
vim imperium in populos & gẽtes ad-
miniſtrant: infeſtiſſimi iis ſunt, ad quos
pertinere iura regni exiſtimantur: ita
fortuna in hominum vitam tyrannide
iniecta, in eos infeſto odio inexpiabili-
que eſt, qui aut ficti naturæ ſollertia,
aut ſuo conformati ſtudio, digni maxi-
me eſſe videntur, qui ſummos honores,
regna, principatus inter homines ge-
rant. Cum autem beati homines, omnia
vni fortunæ referant accepta: ſua vi ſe
virtutem efferentem, quo illos temere
fortuna euexit, deprimere omni ſtudio
atque exturbare crudeliſſime conan-
tur. Tanquam enim illius luce clariſſi-
ma, domeſticis flagitiis detectis, intel-
ligant fore, vti ingenti hominum plau-
ſu, ſuum locum facile virtus tueatur, ita
omnes qui eius ſtudio tenentur, hoſtili
animo oderunt: iis fauent qui quod me-
liora non nouerunt, ſceptra, curules ſel-
las, maiorum imagines inani ſpecie re-
rum falſi, inſpiciunt, admirantur, ferunt
in cœlum laudibus. Numquam autem ſe
illi vere beatos putant, niſi eos habeãt

qui ſibi id probari facile perſuaderique patiantur: honeſtos homines & prudentes, qui ſi è vitæ latebris emergant, fortunæ etiam altiſſimum rerum humanarum faſtigium tenenti, animi altitudine officiant: in infimum locum deturbatos, ablegandos, ſi fieri poſſit, atque amandandos ſibi ex hominum vita exiſtimant. Quo maiore vos laude dignos cenſeo habendos, qui maiorum gloriam, nobilitatem, ſplendorem, qui animi aciem multis mentiſque perſtringit, ita à fortuna agnoſcitis: vt virtute vna excolenda, patere vobis aditum ad hominum commendationem & laudem velitis. Ita nullius vos quidem ſplendore magis quam veſtro clari, magna veſtra laude efficitis, vt tamquam magno à vobis diffuſo lumine, colluceant poſteri aliquando, & colluſtrentur. Cum vero inter cæteras præclaras artes, deformata litterarum ſtudia, fortunæ iniuria iacerent, vere vos quidem Aetherii & profecti è Iouis ſinu, quaſi illis e cælo iniecta manu, ſua certa ſede & domicilio collocaſtis. Ita nunc quidem tamquam celeberrimo orbis terræ theatro, nobiliſsimo hoc veſtro cœtu, atque ornatiſsimo

é

ſociato, ſpectata uirtus, omnium in ſe oculos vndique animumque conuertit. Admirabile vero quiddam habet atque hominis ingenio maius, nobilitatis ſummæ adoleſcentes, ex ampliſsimis familiis, in quibus dignitates ſummæ, ſacerdotia, regna, inſignia honoris clariſsima conſpiciantur: altiſsima quadam animi deſpicientia, rebus omnibus contemptis, quarum cauſſa multi petant homini eſſe vitam expetendam, cum voluptatibus pugnare, bellum otio indicere, laboribus, vigiliis, commentationibus aſsiduis vires corporis debilitare, non genere, nobilitate, diuitiis, ſed virtute, magnitudine animi, maximarum rerum cognitione atque vſu antecellere conari. Veſtro autem exemplo ſi id multi agant (late enim eorum fama peruagatur, quæ à perſonis tam claris manant) iam magna veſtra gloria virtus in ſuo regno conſiſtere, iam plane ſua laus, honeſtis artibus conſtare videatur. Itaque ſumma veſtra virtus, magno quidem labore me, ſed eodem minus tamen neceſſario leuat, de vobis pluribus dicendi. Ita enim quæ vobis fortuna conciliat, hominibus admirationi ſunt, vti

vnam in vobis ſpectari nobilitatem, quam vobis ipſi fingitis, æquum putent. Nam pluris ea à vobis fieri, quæ à veſtra virtute hauſta habetis, illud indicio eſt, eos quidem à vobis in nobiliſſimum hunc veſtrum cœtum cooptatos, qui loco honeſto nati haberent, quæ parta tuerentur, ſed in iis tamen non cenſus vos magis, copias, ſpecioſos honorum titulos, quam litteras, optimarum artium ſtudia, nobilitatem animi ſpectaſſe. Quæ veſtra virtus tanta, cum alios omnes ad uos amandos ornandoſque impellit, tum me in primis incendit cupiditate incredibili, ſuſceptum meum in vos ſtudium meo aliquando illuſtri officio declarandi. Quod quando mihi per mei ingenii vires optandum magis quam ſperandum eſſe intelligo: exiguo quidem munere, ſed vno hoc nomine digno vobis, quod politiſsimo omnium atque elegantiſſimo ſcriptore illuſtrando, à me adornatum comparatumque ſit, me aſſecuturum non deſpero. Vnus enim ſemper Cæſar habitus eſt, qui eas res geſſerit, vt à quouis ſcriptæ eſſent, admirationi hominibus futuræ viderentur, vnus qui ita ſcripſerit, vt quibuſcumque de

rebus ſcriptam hiſtoriam reliquiſſet, maxima voluptate noſtris hominibus, atque auiditate legeretur. In eo autem emendando, quantopere à me elaboratum ſit, ipſe noui, quantum aſſecutus ſim, labore, & ſtudio, aliorum iudicium erit. Vnum certe quidquid illud ſit, perpetuæ meæ in vos obſeruantiæ, ſtudii, voluntatis monumentum ad poſteritatem exſtabit.

NOMINA LOCORVM,

VRBIVM, POPVLORVM

galliæ, quæ his in Commentariis habentur, quo nomine, & olim Latinè, & nunc dicuntur Gallicè, per ordinem litterarū.

Aduatici *Beſleduc*
Angedicum Prouins
Alexia *Lauſſoys en Bourgoingne.*
Alduaſdubis *Le Doux*
Allobroges *Dauphinoys & Sauyoe*
Ambarri *Semar & Monthar*
Ambuariti pars *Brabantiæ*
Andes *Angers*
Aquitania *Guienne*
Arar *Sone*
Arduenna ſilua, Foreſte *Dardena*
Armoricæ ciuitates *Bretagne toute,*
Ambiani *Amiens*
Artomici *Armignac*
Atrebates *Arras*
Auaricum *Viarom en* Berry

Auerni Auuergne
Aulerci Roan
Axona Deſne
Bacenis ſilua Foreſte negre
Bataui Helande
Bellocaßii Bayeux
Beclouaci Beauuois
Betere Beſies en guienne
Bibracte Beuray Dautum
Bibrax Bray *en la conte de Rhetel*
Bituriſes Bourges
Boii Bourbonnoys, & Bauiere *en Almaigne*
Brannouices, La val de M*oriana*
Gabillunum Challon ſur le Sone
Cadurci Caors
Cadetes Hipercorẽtin en Bretaigne
Calete Cales
Carnutes Chartres
Cenolmani Semans
Cẽtrones Saitron au pais de Liege
Centrones, de T*arentaſii, en Sauoye*
Curioſolites, Cornouaille
Diablitres Leondoul en Bretagne

Ebrodunum Ambrum
Eburones Liege
Eburonices Eureux
Elauer Aliee
Eſſui Reteolis, oultre Tournay
Gabelli Lodue Nauert.
Garumna Caronne
Genebum Orleans
Geneua Geneue
Gergobia Clarmont en Auergue
Gorduni Gantois
Grudii Louain
Harudes Conſtance
Hedui Autum
Heluetii Suiſſes
Heluii Albim
Heſara Liſera
Icius portus Calais
Iura mons S. Claude
Lacus Lemanus Lozanne
Lemouices Lymoſins
Lexouii Loyre
Leugones Longres
Lutetia Pariſii

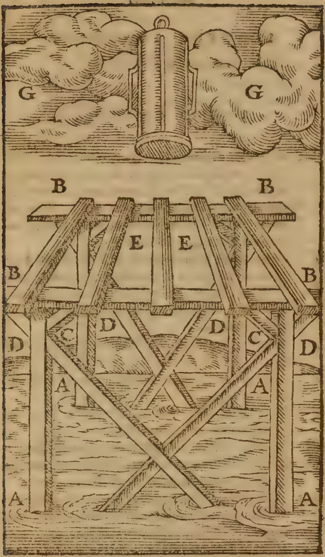
Matrona Marne
Matiſcon Maton
Mediomatrices, Metz
Melodunum Mellon
Menapii Ghelre, & Cleues
Morini Terouanne
Moſa Meuze
Narbona Narbone
Nannetes Nantes
Neruii Tournay
Niciobriges Vzes Montpelier
Nouiodunum Noyon
Oßiſini Landriger en Bretagne
Petragorii Pirregort
Pleumoſii Flandrois
Pictones Poitiers
Rauraci Baplea
Rhemi Rains
Rhedones Renes
Rhenus Ren
Rhodanus Roſne
Rhuteni Rhodes
Sabis Sambre
Santones Saintonge

Seduni Seon
Seguſiani Breſſe
Senones Sens
Sequana Seine
Sequani Bourguignons
Sicambri Nauſo de Heſſen
Sueßiones Soiſſons
Tarbelli Taibe
Taruſatii Turſe
Tigurinus pagus Zurich de Suiſſe.
Treuiri Treues
Tribotes Strasbourg
Turones Tours
Vellunodunũ Villenoue en Loraine
Vellaunii San Flor
Veneti Vanes
Veragri Sainct Maurice
Verrodunum Verdun en Loraine
Veromandui Vermandois
Veſontio Beſanſon
Virodunum Verdon ſur la Sene
Vnelli Percherons
Volci Auignon
Vſipetes Francfort

Anas fl.
Aſtures
Bætica
Barcinon
Betis fl.
Baleares
Caſarea Auguſtæ
Caſtulon
Calpe *Cinga fl.*
Guadiana
Aſturia
Il regno de granata
Barcellona
Guadachibir
maior & minor
Seragoſa
Caſtiglia
Gibralterra
Ringa *Cartheia*
Corduba
Carpentani monter
Calleci
Derthoſa
Durias fl.

Emporiæ
Ebuſus
Girunda
Hiberus fl.
Hiſpalis
Ilerda
Malaca
Numantiæ
Niruum promontorium
Oſcenſes
Oliſippo
Ophiuſa
Pampeiopolis
Rhoda
Saguntum
Sicoris fl.
Setabum
Sacrum promontorium
Tarraco
Tagus fl.
Turdetani
Valentiæ
Tariffa *Cordoua.*
Il monti de Segouia

Gallicia
Tortoſa
Il duoro
Empurias
Euiza *Girona*
Hibero
Seuilla
Lerida
Malaca
Sora
S. Maria de finibus terra
Oſca
Lisbona
Frumentera
Pampaluna in Nauarre
Roſet
Non vedro
El ſegro
Satina
Capo S. Vincentio
Aragon
Il Tago
Andaluſia
Valenza

G
G
B
B
E
E
B
B
D
D
C
C
D
D
A
A
A
A

IOANNES IVCVNDVS VERONENSIS,

LIBRO QVARTO.

PONTEM, eadem forma & ratione, his fecit Cæſar ſupra Rhenum flumen latiſsimum, rapidiſsimum, & altiſsimum, primum in Menapijs contra Sicambros: deinde paullulum ſupra eũ locum in finibus Treuirorum, ex quo tranſitus erat ad Vbios Cæſaris amicos.

a Tigna bina ſeſquipedalia paullũ ab imo præacuta dimenſa ad altitudinem fluminis. &c.

b Trabes bipedales immiſſæ ſuper vtraque tigna, quæ binis vtrimque fibulis ab extrema parte diſtinebantur.

c Fibulæ, quæ diſcluſæ diſtinent bipedales trabes.

d Vbi fibulæ diſcluſæ in contrariam partem reuinciuntur.

e Materia directa, quæ iniecta ſupra bipedales trabes totum opus contexebat.

f Sublicæ obliquæ ad inferiorem partem fluminis adactæ, quæ pro ariete ſubiectæ, & cum omni opere coniunctæ, vim fluminis exciperent.

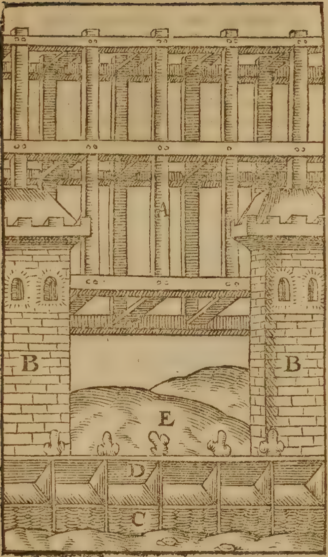
g Fiſtuca, qua adigebantur tigna in flumine.

Hæc vtraque, inſuper bipedalibus trabibus immiſsis. hũc locum ſic corrigendum puto: Hæc vtraque inſuper bipedales trabes immiſſæ, hac ratione, vt Inſuper ſit præpoſitio, & Hæc vtraque, ſit accuſandi caſus. quod ſi duriuſculum

hoc quiſquam exiſtimarit, ſciat Cæſarem ipſum ſimili vſum conſtructione in ſecundo de bello Ciuili in expugnatione Maßiliæ his verbis: Hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei, ac vinearum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt. ſciat & Vitruuium in quinto, vbi agit de portubus & ſtructuris in aqua faciendis ſimilem feciſſe conſtructionem. Tunc proclinatio ea impleatur arena & exæquetur cum margine, & planicia puluini, deinde inſuper eam exæquationem, pila quam magna conſtituta fuerit, ibi ſtruatur quare ſi ſic, vt puto, perſeuerat corruptus librariorum vitio locus, neque ſenſus conſtabit, neque conſtructio, niſi implexa & litigioſa grammaticis, ſed, vt vtraque conſtent, ſenſus ſcilicet, & conſtructio tam ingenioſis, quam grammaticis, & operi verba ſint conformia, & opus verbis, animaduertendum eſt, quod poſtquam Cæſar deſcripſit modum figendi, & adigendi tigna in fundo fluminis, ex qua adactione magnam ſtabilitatem & firmitatem aſſecuta ſunt, vertit ſe ad bipedales trabes, quæ tranſuerſam totius pontis latitudinem perficiebant, & qua ratione poſſint, & quo modo ſuſtinerentur, docet. dicens, quod ſuper hæc vtraque, id eſt, ſuper bina tigna quæ & in parte ſuperiori, & ea quæ in parte inferiori poſita erant bipedales trabes immiſſæ, quantum eorum tignorum iunctura diſtabat, binis vtrimque fibulis, ab extrema parte diſtinebantur. Quibus diſcluſis, & in contrariam partem reuinctis, &c. In hanc eandem ſententiam mecum venire videtur Leo Baptiſta Albertus, vir & ingenio, & litteris clarus, in ſuo de Architectura, qui eiuſ-

dem Cæſariani pontis deſcriptionem repetens non aliter ei viſum fuit potuiſſe ſibi ipſi ſatisfacere, niſi his verbis : Huiuſmodi autem immiſſæ trabes binis vtrimque fibulis ab extrema parte diſtinebantur. quibus diſcluſis , & cætera. quid autem ſit Fibula , & quo modo diſcludatur, & reuinciatur,non omnibus peruia eſt notitia , quamuis eius ſit quotidianus vſus . Vtuntur autem ea viri ac mulieres ad capita cingulorum , quibus circum ſe fluentes contineant veſtes, tranſiecto per anulum , altero cinguli capite , fibuláque reuincto , vt , quanto plus trahitur , tanto fortius firmetur. Eiuſmodi autem ſunt & ſellæ , multis Italiæ vrbibus communes , quæ clauſæ ſeruantur , & ad ſedendi vſum , cum diſcluduntur , & in contrariam partem reuinciuntur , eo fortius compreſſæ firmantur. hoc etiam ita eſſe, ex Vitruuio clariſſime apparet in decimo , his verbis. Tigna tria ad onerum magnitudinem ratione expediuntur, & à capite fibula coniuncta, & in imo diuaricata eriguntur. Et infra: Sin autem maioribus oneribus erunt machinæ comparandæ , amplioribus tignorum longitudinibus, & craßitudinibus erit vtendum , & eadem ratione in ſummo fibulationibus erit vtendum , in imo ſucularum verſationibus expediundum . Et libro primo , vbi de mœnibus differit : Craßitudinem autem muri , ita faciendam cenſeo , vti armati homines ſupra obuiam venientes, alius alium ſine impeditione præterire poßint, dum in craßitudine perpetua taleæ oleagineæ , vſtulata quam creberrimæ inſtruantur , vti vtraque muri frontes inter ſe (quemadmodum fibulis) his taleis col

ligata, æternam habeant firmitatem. huiuſmodi autem fibulis, quibus tunc & in colligandis muris, & in munitionum vallis vtebantur, hodie quoque & nos vtimur, tranſuerſis in latum longurijs fibulatim diſpoſitis, vt ictibus glandium, non vno loco tantum, ſed tota vallis molle reſiſtamus iuuantibus fibulis continenter in contrariam partem reuinctis. Ex dictis ſatis conſtare poterit & ſenſus, & conſtructio verborum Cæſaris, & pontis forma, ſecundum figuram à nobis traditam.

A
B
B
E
D
C

IOANNES IVCVNDVS VERONENSIS

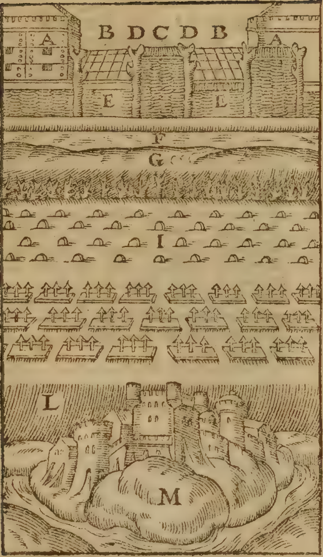
LIBRO SEPTIMO.

AVARICVM. *vrbs* Biturigum *munitiſſima, quæ prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, vnum tantum & perangustum habebat aditum, quod* Auaricum *à* Cæ*ſare turribus & aggeribus excitatis ita obſeſſum eſt, vt ipſo potiretur.*

a *Auarici vrbis* Biturigum *muri, quorum forma fere communis erat in* Gallia, *qui & ita deſcribuntur à* Cæ*ſare; vt à mediocri quoque ingenio intelligi poſſit, nos dumtaxat texturam trabium effinximus, farcturis dimiſſis, vt, ea intellecta, quæ præcipua in hoc opere videtur, reliqua ex* C*æſaris lectione percipiantur.*

q *Turres duæ, quæ ſatis ad anguſtiam loci, & aggeris viſæ ſunt.*

Cerui dicuntur à C*æſare illæ pinnæ, quibus ceruinorum cornuum imaginem aſſimilatam vides, deinde plutei ſunt. poſtremo loco vallum.*

A
B D C D B
A
E
E
F
G
I
L
M

IOANNES IVCVNDVS VERONENSIS

LIBRO SEPTIMO

ALEXIA *oppidum Mandubiorum in ſummo colle poſitum edito loco, quod niſi obſidione expugnari non poſſe videbatur. huius collis radices ſubleuabantur duobus flu. duabus ex partibus. catera ex deſcriptione* Caſaris, *& ex oppoſita figura patent.*

a *Turres coniuncta aggeri, & vallo, qua inter ſe diſtabant pedes lxxx.*

b *Plutei qui tegebant interuallum, quod erat inter pinnas. Pinna interſtructa erant inter pluteos. erant & cerui grandes poſiti inter pinnas aggeris ad commiſſuras pluteorum, & aggeribus ipſis, in quibus erant ſuſpenſi plutei, ſub quibus tecti milites adſcenſum hoſtium, & conatum omnem repellebant.*

o *Vallum cum lorica. lorica enim ex cartibus, vel ſtoriis apponebatur vallo, & aggeri, ne facile harpagonibus, vel aliis inſtrumentis demoliri poſſet ab hoſtibus. Foſſa dua erant, pedum* X V. *lata, & profunda, in quibus per campeſtria loca, & demiſſa, aqua ex flumine deriuabatur.*

h *Stipites ex truncis arborum, non admodum firmis ramis, praacutis cacuminibus, in perpetuam foſſam demiſſi, & ab infimo reuincti, ne reuelli poſſent, ab ramis, eminebant, quo qui intrauerant, ſe ipſi acutiſſimis vallis induebant. hos* Cippos *appellabant.*

i *Stipites teretes feminis craßitudine ab ſummo praeacuti, & prauſti, demißique in ſcrobibus oblique in quincuncem diſpoſitis. hos ex ſimilitudine floris Lilium appellabant.*

k *Taleæ pedem longæ. ferreis hamis infixæ, in terrámque in foſſæ mediocribus ſpatijs intermiſſis, omnibus locis differebantur. hos hamos Stimulos appellabant.*

l *Foſſa pedum XX. lata, & profunda directis ad perpendiculum lateribus, à qua reliquæ munitiones diſtabant pedes xl.*

m *Alexia oppidum, ſuperius deſcriptum.*

F
A
I
K
G
H

IOANNES IVCVNDVS VERONENSIS

LIBRO SECVNDO DE BELLO CIVILI.

MASSILIAE *deſcriptio, qua ex tribus fere oppidi partibus mari alluitur.*

Storia, quæ à Cæſare nominantur, erant ex funibus anchoratis contexta, prapendentes contra hoſtium tela, atque tormenta, quibus tecti milites turrim conſtruebant.

Muſculus autem. à turri latericia, ad ſuffodiendum, & diſiiciendum hoſtium turrem, & murum.

A
B
C
F
G
E
D

IOANNES IVCVNDVS

VERONENSIS

LIBRO OCTAVO.

VXELLODVMVM *oppidum egregie natura loci munitum, in finibus Cadurcorum inter Celtas, non longe à prouincia Romanorum.*

C. IVLII CÆSARIS EPISTOLARVM FRAGMENTA,

EX LIBRO EPISTOLA. AD M. T. C.

Cæſar Imp. S. D. *Ciceroni* Imp.

CVM *Furnium noſtrum tantum vidiſſem, neque loqui, neque audire me commode potuiſſet, cùm properarem, atque eſſem in itinere, præmiſſis iam legionibus: præterire tamen non potui. quin & ſcriberem ad te, & illum mitterem, gratiaſque agerem. etſi hoc officium, & feci ſæpe, & ſæpius mihi facturus videor: ita de me mereris. imprimis à te peto, quoniam confido me celeriter ad vrbem venturum, vt te ibi videam, vt tuo conſilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum vti poßim. ad propoſitum revertar: feſtinationi meæ, breuitatiq́ literarum ignoſces. reliqua ex Furnio cognoſces.* Vale. *Ex lib. 9. epiſt. ad* Attic.

Cæſar Imp. *Cic.* Imp. S.

RECTE *auguraris de me (benè enim tibi cognitus ſum) nihil à me abeſſe longius crudelitate atque ego cùm ex ipſa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho & gaudeo neque illud me mouet, quod ij, qui à me dimißi ſunt, diſceßiſſe dicuntur, vt mihi rurſus bellum inferrent: nihil enim malo „quàm & me mei ſimilem eſſe, & illos ſui. Tu velim mihi ad vrbem*

præſtoſis, vt tuis conſiliis atque opibus, vt conſueui, in omnibus rebus vtar. Dolabella *tuo nihil mihi ſcito eſſe iucundius. hanc adeò habebo gratiam illi. neque enim aliter facere potuit: tanta eius humanitas, is ſenſus, ea in me eſt beneuolentia.* Vale. *Ex lib. 9. epiſt, ad* Attic.

Cæſar Imp. M. Cic. Imp. S.

ETSI *te nihil temere, nihil imprudenter facturum iudicaram, tamen permotus hominum fama, ſcribendum ad te exiſtimaui. & pro noſtra beneuolentia petendum, ne quo progredereris inclinata iam re, quò integra etiam progrediendũ tibi non exiſtimaſſes. namque & amicitiæ grauiorem iniuriam feceris, & tibi minus commode conſulueris, ſi non fortunæ obſecutus videbere. omnia enim ſecũdiſſima nobis. aduerſiſſima illis accidiſſe videntur: nec cauſſam ſecutus, eadem enim tum fuit, cùm ab eorum conſilijs abeſſe iudicaſti: ſed meum aliquod factum condemnauiſſe: quo mihi grauius abs te nihil accidere poteſt. quod ne facias, pro iure noſtræ amicitiæ à te peto.* Poſtremo, *quid viro bono, & quieto, & bono ciui magis conuenit, quàm abeſſe à ciuilibus controuerſiis? quod nonnulli cùm probarẽt, periculi cauſſa ſequi non potuerunt. tu, explorato & vitæ meæ teſtimonio, & amicitiæ iudicio, neque tutius, neque honeſtius reperies quidquam, quàm ab omni contentione abeſſe.* XV. Kal. Mai. *ex itinere.* Vale. *Ex lib. 10. epiſt. ad* Attic.

EX EPIST. CAESARIS AD CIC.

M. *Furium quem mihi commendas, vel legem Galliæ faciam, vel lepta* Legatum: *ſi vis tu, ad me alium mitte, quem ornem.* Ex *lib. 7. epiſt. ad Cæſarem.*

EX EPIST. CAESARIS AD CICERONEM.

NEQVE *pro cauto, ac diligente ſe caſtris continuit,* Chariſ. lib. 1.

EX CIC. AD ATT. LIB. X

CAESAR *mihi ignoſcit per literas, quòd non venerim, ſéſéque in optimam partem id accipere dicit. Facilè patior quod ſcribit, ſecū Tullum & Seruium queſtos eſſe, quia non idem ſibi quod mihi remiſiſſet, &c. ſed tum exemplum miſi ad te Cæſaris literarum.*

EX LIB. XIII. AD ATT.

SEXTIVS *apud me fuit, & Theopompus pridie: veniſſe à Cæſare narrabat literas: hoc ſcribere, ſibi certum eſſe Romæ manere, cauſſámq; eam adſcribere, quæ erat in epiſtola noſtra, ne ſe abſente leges ſuæ negligerentur, ſicut eſſet neglecta Sumptuaria.*

EX LIB. EPIST. AD C. OPPIVM ET CORNELIVM.

Cæſar Oppio, Cornelio S.

GAVDEO *me hercule vos ſignificare literis, quàm valde probetis ea, quæ apud Corfinium ſunt geſta. conſilio veſtro vtar libenter, & hoc libentius quod mea ſponte facere conſtitueram, vt quàm leniſſimum me præberem, & Pompeium, darem operam, vt reconciliarem. tentemus hoc modo ſi poſſumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria vti: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere, præter vnum L. Sullam, quem imitaturus*

non ſum. hæc noui ſit ratio vincendi, vt miſericordia, & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri poſſit, nonnulla mihi in mentem veniũt. & multa reperiri poſſunt. de his rebus, rogo vos, vt cogitationem ſuſcipiatis. Cn. Magium, Pompei præfectum deprehendi: ſcilicet meo inſtituto vſus ſum, & eum ſtatim miſſum feci. Iam duo Præfecti Fabrûm Pompei in meam poteſtatem venerunt, & à me miſſi ſunt. ſi volent grati eſſe, debebunt Pompeium hortari, vt malit mihi eſſe amicus, quàm ijs, qui & illi, & mihi ſemper fuerunt inimiciſsimi: quorum artificijs effectum eſt, vt Reſp. in hunc ſtatum perueniret. Ex *lib. 9. epiſt. ad Attic.*

C*æſar* Oppio *Cornelio* S.

Ad VII. *Id. Mart.* Brundiſium *veni: ad murum caſtra poſui.* Pompeius *eſt* Brundiſi. *miſit ad me* Cn. Magium *de pace. quæ viſa ſunt reſpondi. hoc vos ſtatim ſcire volui. cùm in ſpem venero, de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam.* Valete. Ex *lib. 9. epiſt. ad Attic.*

Libri ſunt epiſtolarum C. C*æſaris ad* C. Op*pium, &* Balbum Cornelium, *qui res eius abſentis curabant. in his epiſtolis quibuſdam in locis inueniuntur literæ ſingulariæ, ſine coagmentis ſyllabarum, quas tu putes poſitas inconditè. nam verba ex his literis confici nulla poſſunt. erat autem conuentum inter eos clandeſtinum. de commutando ſitu literarum, vt inſcriptio quidem alia aliæ locum, & nomen teneret: ſed in legendo locus cuique ſuus, & poteſtas reſtitueretur &c. eſt autem* Probi Grammatici *commentarius ſatis curioſè factus, de occulta literarum ſignificatione epiſtolarum* C. C*æſaris ſcriptarum.* Ex Agell. *lib.* 1. *cap.* 9.

EX LIB. EPISTOLARVM AD Q. PEDIVM.

Cæſar Q. Pedio S.

Pompeius ſe oppido tenet : nos ad portas caſtra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris : ſed tamen nihil eſt, quid potius faciamus. ab vtroque portus cornu moles iacimus, vt aut illum quamprimum traijcere, quod habet Brundiſi *copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.* Ex libro 9. *epiſtol.* ad Atticum.

EX LIB. EPISTOLARVM AD PISONEM.

Locellum tibi ſignatum remiſi. Ex Chariſ. lib. 1.

EX LIB. II. EPIST. AD FRONTONEM.

Veſpera fatigatus luce dormitans. Ex Chariſ. lib. 2.

EX LIB. EPIST. AD ANTONIVM.

Nam ad me miſit Antonius exemplum Cæſaris *ad ſe literarum, in quibus erat ſe audiuiſſe* Cæſarem, & L. Metellum *in* Italiam *veniſſe,* Romæ *vt eſſent palàm: id ſibi non placere, ne qui motus ex eo fierent. prohiberiq; omnes* Italia, *niſi quorum ipſe cauſſam cognouiſſet. déque eo vehementius erat ſcriptum.* Ex Cic. ad Att. lib. 11.

Epiſtolæ quoque eius ad Senatum *extant: quas primus videtur ad paginas, & formam memorialis libelli conuertiſſe: cùm anteà* Cōſules & Duces *non niſi tranſuerſa charta mitterent ſcriptas. extāt & ad* Ciceronem, *item ad familiares domeſticis de rebus. in quibus ſi qua occultius perferenda erant,*

per notas ſcripſit, id eſt, ſic ſtructo literarum ordine, vt nullum verbum effici poſſet. quæ ſi quis inueſtigare & perſequi vellet, quartam elementorum literam, id eſt, O pro A, & perinde reliquas commutet. Ex Suet. in Cæſare.

Scribere, & legere ſimul, dictare & audire ſolitum accepimus. epiſtolas verò tantarum rerum quaternas pariter librarijs dictare, aut ſi nihil ageret, ſeptenas. Ex Plin. lib. 7. cap. 25.

Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν. ὡς δὲ ὄππιος φησι, καὶ πλείοσιν. λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. *Ex Plutar. in Cæſ.*

C. IVLII CAESARIS ORATIONVM FRAGMENTA.

EX ORATIONE IN FVNERE IVLIAE.

Quæſtor Iuliam amitam, vxorémque Corneliam defunctas laudauit e more pro roſtris. ſed in amitæ quidem laudatione, de eius ac patris ſui origine ſic refert: Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum dijs immortalibus coniunctũ eſt. nam ab Anco Marcio ſunt Marcij Reges: quo nomine fuit mater. à Venere

„ *Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. Eſt ergo in*
„ *genere & ſanctitas regum, qui plurimum inter*
„ *homines pollent: & cærimonia deorum, quorum*
„ *ipſi in poteſtate ſunt reges.* Ex Suet. in Caſ.

Ὅτι τῆς μαρίου γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθεν, καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας μαρίου προθέσθαι. *Ex Plut. in Cæſ.*

EX ORAT. PRO BITHYNIS.

C, *Caſar* Pont. Max. *in oratione, quam pro* Bi-
„ *thynis dixit, hoc principio vſus eſt.* Vel *pro ho-*
„ *ſpitio regis* Nicomedis, *vel pro horum neceſſita-*
„ *te, quorum res agitur, refugere hoc munus* M.*
„ Vinici, *non potui, nam neque hominum morte*
„ *memoria deleri debet, quin proximis retineatur:*
„ *neque clientes ſine ſumma infamia deſeri poſ-*
„ *ſunt, quibus etiam à propinquis noſtris opem*
„ *ferre inſtituimus.* Ex Agell. *lib.* 5. *cap.* 13.

Quid ergo? ſyngrapha non ſunt, ſed res aliena eſt. Ex Iulio *Rufiniano de Figuris.*

EX ORATIONE PRO LEGE PLAVTIA.

Reperi tamen in oratione C. *Cæſaris, qua Plautiam rogationem ſuaſit, neceſſitatem dictam pro neceſſitudine, id eſt, iure adfinitatis. verba hæc ſunt:* Equidem *mihi videor pro noſtra neceſſitate, non labore, non opera, non induſtria defuiſſe.* Ex A-*gell. lib.* 13. *cap.* 3.

EX ORATIONE IN CN. DOLABELLAM.

Cæſar in Dolabellam: Actionis illibuiſti, quorum in ædibus, faniſque poſita, & honori erant, & ornatu. In *libris quoque* Analogicis *omnia iſtiuſmodi ſine.* i. *litera dicenda cenſet.* Ex Agell. *lib.* IV. *cap.* 16.

Nono decimo ætatis anno L. *Craſſus* C. *Carbonem, uno & viceſimo Cæſar* Dolabellam, *altero & xxx.* Aſinius Pollio Catonem, *non multo ætatem antecedens* Caluus Vatinium, *ijs orationibus inſecuti ſunt, quas hodiéque cum admiratione legimus.* Ex Corn. Tacit. *in dialogo de oratoribus.*

Cæterùm compoſita ſeditione ciuili, Cornelium Dolabellam *conſularem & triumphalem virum repetundarum poſtulauit. abſolutoq́ue* Rhodum *ſecedere ſtatuit.* Ex Suet. *in Cæſ.*

Diuus quoque Iulius, *quàm cæleſtis numinis, tum etiam humani ingenij perfectiſsimum columen, vim facundiæ propriæ expreſsit, dicendo in accuſatione* Cn. Dolabellæ, *quem reum agit, extorqueri ſibi cauſſam optimam* L. *Cottæ patrocinio.* Ex Valer. Max. *lib.* 8. *cap.* 9.

C. *Cæſar* Cn. D*olabellam accuſauit, nec damnauit,* Ex Pediano *in orat. pro* M. *Scaur.*

Significat & Cæſarem, item adoleſcentem, in Dolabella *reo ex* Sicilia, *qui quidem damnatus eſt quantum oportuit per* Hortenſium, *&c.* Ex Pedian. *in* Diuin.

Ἐπανελθὼν δ' εἰς ῥώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλαὶ ἀπὸ τῆς ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. ὁ μὲν οὖν

δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. *Ex Plutarc. in Cæſ.*

EX ORAT. AD MILITES.

Fama verò hoſtilium copiarum perterritos. non negando, minuendoúe, ſed inſuper amplificando, ementiendoq́; confirmabat. itaque cùm expectatio aduentus Iubæ terribilis eſſet, conuocatis ad concionē militibus, Scitote, inquit, pauciſsimis his die-
„ *bus regem affuturum cum x. legionibus equitum*
„ *xxx. leuis armaturæ. C. millibus. elephantiſque*
„ *C C C. proinde deſinant quidam quærere vltrà,*
„ *aut opinari, mihíque qui compertum habeo, cre-*
„ *dant: aut quidem vetuſtiſsima naue impoſitos*
„ *quocunque vento in quaſcunque terras iubebo*
„ *auehi.* Ex Suet. in Cæſ.

Vt C. Cæſar apud milites de incommodis eorum. non fruſtrabo vos milites. Ex Diom. lib. 1.

EX ORAT. PRO DECIO SAMNITE.

Niſi fortè quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, cateróſque cuiuſdam lenti luminis ac temporis libros legit, &c. Ex Tacit. in dialog. de orat.

EX ORAT. PRO SEXTILIO.

Quo enim Iambo, qua procella verborum, impium Sextilij caput obrui meretur? quòd C. Cæſarem, à quo cùm ſtudioſè, tum etiam feliciter grauiſſimi criminis reus defenſus fuerat, &c. Ex Valer. Max. lib. 5. cap. 3.

EX ORAT. DE CONIVRATIS.

Catonem primum putat de animaduerſione dixiſſe, quam omnes antè dixerant præter Cæſarem. & cùm ipſius Cæſaris tam ſeuera fuerit, qui tum Prætorio loco dixerit, &c. Ex Cic. ad Att. lib. 12.

Sed Caſar, vbi ad eum peruentum eſt, rogatus ſententiam à Conſule, huiuſcemodi verba locutus eſt. Omnes homines, &c. Ex Salluſt. in Coniur.

Ὁ δὲ καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπροὺς, οὐ δοκεῖ πάτριον, οὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης. εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕληται κικέρων, μέχρι οὗ καταπολεμηθῇ κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξει. οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπου φανείσης, καὶ τοῦ λόγου δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, οὐ μόνον οἱ μετὰ τοῦτον ἀνιστάμενοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ καὶ τὴν, τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπειπάμενοι, πρὸς τὴν ἐκείνου κατέστησαν, ἕως ἐπὶ κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ κάτουλον περιῆλθεν. *Ex Plutarc. in Caſ.*

EX ORAT. IN FVNERE CORNELIAE.

Quæſtor Iuliam amitam, vxorémque Corne-

liam defunctas laudauit è more pro roſtris. Ex Suet.in Caſare.

Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγοις ἐπιταφίοις διεξιέναι πάτριον ἦν ῥωμαίοις· νέαις δ᾽ οὐκ ὂν ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης. *Ex Plutar h.in Cæſ.*

Tum Brutus. *orationes quidem eius mihi vehementer probantur. complures autem legi. &c.* Ex Cic.in Bruto.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temerè quædam feruntur pro Q. Metello, *quam non immeritò* Auguſtus *exiſtimat magis ab actuarijs exceptam, malè ſubſequentibus verba dicentis, quàm ab ipſo editam. nam in quibuſdam exemplaribus inuenio ne inſcriptam quidem pro* Metello*, ſed quam ſcripſit* Metello*, cùm ex perſona* Cæſaris *ſermo ſit,* Metellum*, ſeque aduerſus communium obtrectatorum criminationes purgantis. apud milites quoque in* Hiſpania*, idem* Auguſtus *orationem eſſe vix eius putat: quæ tamen duplex fertur, vna quaſi priore habita prælio, altera poſteriore. quo* Aſinius Pollio *ne tempus quidem concionandi habuiſſe eum dicit, ſubita hoſtium incurſione.* Ex Suet. in Cæſ.

C. IVLII CÆSARIS
FRAGM. ANTICATONIS.
LIB. I.

VNO *enim excepto, quem aliuſmodi atque omnis natura finxit, ſuos quiſque habet charos.*

Priſcian. lib. 6. Cæſar in Anticatone priore. Vno enim, &c. & lib. 7. & lib. 13.

INCERTA EX ANTIC.

Erunt officia antelucana, in quæ incidere impunè ne Catoni quidem licuit. quem tamen C. Cæſar ita reprehendet, vt laudet. deſcribit enim eos quibus obuius fuerit, cùm caput ebrij retexiſſent, erubuiſſe. deinde adijcit: Putares non ab illis Catonem, ſed illos à Catone deprehenſos. Potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quàm ſi ebrius tam venerabilis erat? noſtræ tamen cœnæ vt apparatus & impendij, ſic temporis modus conſtet. neque enim hi ſumus, quos vituperare ne inimici quidem poſſunt, niſi vt ſimul laudent. Ex Plin. l. 3. epiſt. ad C. Attil. Seue.

C. etiam Cæſar grauis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone: Vnius, inquit, arrogantiæ, ſuperbiæq́ʒ, dominatúque. Ex Agell. lib. IV. cap. 16.

Qualis futura ſit Cæſaris vituperatio contra laudationem meam, perſpexi ex eo libro, quẽ Hirtius ad me miſit, in quo colligit vitia Catonis, ſed cum maximis laudibus meis. itaque miſi librum ad Muſcam, vt tuis librarijs daret. volo enim eum diuulgari. Ex Cic. ad Att. lib. 12.

Hirtij epiſtolam ſi legeris, quæ mihi quaſi πρόπλασμα *videtur eius vituperationis, quã Cæſar ſcripſit de Catone. Ex lib. 12. ad Attic.*

Cùm mihi Balbus nuper in Lanuuino dixiſſet, ſe & Oppium ſcripſiſſe ad Cæſarem, me legiſſe libros contra Catonem, & vehementer probaſſe. Ex lib. 13. ad Attic.

Quibus omnibus generibus vſus eſt nimis impudenter Cæſar cõtra Catonẽ meũ. Ex Cic. in Top.

M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquauit, quid aliud dictator Cæſar, quàm reſcripta oratione velut apud Iudices reſpondit? Ex Tacito lib. IV.

His quoque vſum C. Cæſarem in vituperando Catone notauerit Cicero. Ex Quint. lib. 3.

Reliquit & de analogia duos libros, & Anticatones totidem. Ex Suet. in Cæſ.

Vt Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Cæſar accuſans. Ex Mart. Capell, lib. 5.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσατο, δῆλος μὲν ἦν δηχθεὶς, ἐφ' ᾧ δὲ, ἄδηλον. εἶπε δ' οὖν. ὦ κάτων φθονῶ σοι τοῦ θανάτου, καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς κάτωνα τεθνεῶτα λόγος, οὐ δοκεῖ πράως ἔχοντες, οὐ δὲ εὐδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι. πῶς γὰρ ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον, ἐγχέας ὀργὴν τοσαύτην.

Paulo poſt: καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξαπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραψε κικέρων ἐγκώμιον κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος κάτωνα. καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς ὡς εἰκὸς, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. τοῦτε ἠνία καίσαρα, κατη-

θεραπείαν αὐτοῦ νομίζοντα, τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι' αὐτὸν ἔπαινον. ἔγραψεν οὖν πολλάς τινας κατὰ τοῦ κάτωνος αἰτίας συναγαγών. τὸ δὲ βιβλίον ἀντικάτων, ἐπιγέγραπται, καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ καίσαρα καὶ κάτωνα πολλούς. *Ex Plutarch. in Cæſ.*

Αὐτὸς δ' οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς κικέρωνα περὶ κάτωνος ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυοῦς, καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος. *Ex Plutarch. in Cæſ.*

Ἐκ δὲ τούτου διετέλει τιμῶν καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκώμιον κάτωνος, ἀντιγράφων τόν τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ περικλέοις ἐοικότα καὶ θηραμένοις, ἐπαινεῖν. ὁ μὲν οὖν κικέρωνος λόγος κάτων. ὁ δὲ καίσαρος, ἀντικάτων γέγραπται. *Ex Plutarc. in Cic.*

C. IV-

C. IVLII CÆSARIS DE ANALOGIA, LIB. I.

AD. M. T. CICERONEM.

QVIN *etiã in maximis occupationibus cùm ad te ipſum, inquit in me intuens, de ratione* Latinè *loquendi accuratiſſimè ſcripſerit. primoque in libro dixerit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ: tribuerit que mi* Brute *huic noſtro, qui me de illo maluit, quàm ſe dicere, laudem ſingularem (nam ſcripſit his verbis, cùm hunc nomine eſſet affatus)* Ac *ſi cogitata præclarè eloqui poſſent, nõnulli ſtudio, & vſu laborauerunt, (cuius te penè principem copiæ, atque inuentorem, bene de nomine ac dignitate* Populi Romani *meritum eſſe exiſtimare debemus) hunc facilem, & cotidianum noluiſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum.* Tum Brutus, *amice hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non ſolùm principem atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam bene meritum de* Populi Romani *nomine & dignitate.* Ex Cic. *in* Bruto.

C. *Cæſar in libris quos ad* M. *Ciceronem de analogia ſcripſit, arenas vitioſè dici exiſtimabat: quòd arma nunquam multitudinis numero appellanda ſit, ſicuti neque cælum, neque triticum. contrà autem quadrigas etiam ſi currus vnus equorum quatuor iunctorum vnum ſit, pluratiuo ſemper numero dicendas putat. (paulo poſt, ex lib. 1. de analogia) nam cùm ſuprà dixiſſet. neque cælum, triticum ve, neque arenam multitudinis ſignificationem pati.* Num *tu, inquit, harum rerum natura accidere*

arbitraris, quòd vnam terram, & plures terras, & vrbem, & vrbes, & imperium, & imperia dicamus. neque quadrigam in vnam nominis figuram redigere, neque arenam in multitudinis appellationem conuertere poſſimus. Ex Agell. lib. 16. c. 8.

Atque id, quod à C. Cæſare excellentis ingenij ac prudentiæ viro in I. *de analogia libro ſcriptum eſt, habe ſemper in memoria atque in pectore, Vt tãquam ſcopulum ſic fugias inauditum atque inſolẽs verbum.* Ex Agell. l. 1. ca. 10. & Macrob. li. 1. Sat.

LIB. II.

Sed C. Caſar in libro de analogia ſecundo, huius die, & huius ſpecie dicendum putat. Ex Agell. lib. 9. c. 14.

Panium, Cæſar de analogia libro II. *dici debere ait. ſed Verrius contrà.* Ex Char. l, 1.

C. *Cæſar de analogia lib.* II. *fagos, populos, vlmos.* Ex Cha,. l. 1.

Niſi quia Cæſar libro II. *ſingulariter* Idem, *pluraliter* Iidem, *dicendum affirmat.* Ex Char. l. 1.

Sed Cæſar de analogia II. *turbonem, non turbinẽ etiam in tempeſtate dici debere ait.* Ex Char. l. 1.

Cæſar de analogia libro II. *Panium dixit. ſed Verrius Panum ſine i.* Ex Char. l. 1.

Lacer, &c. Cæſar de analogia lib. II. *nec non Valgius de rebus per epiſtolam quæſitis.* Ex Char. l. 1.

INCERTA EX LIB. ANALOG.

In libris quoque analogicis omnia iſtiuſmodi ſine i, *littera dicenda cenſet.* Ex Agell. li. 4. ca. 16.

C. *Cæſar, quaſi in diſcretum hoc ſit, ait,* I, *litteræ nominatiuo ſingulari neutra finita nomina, candẽ definitionem capere, quam capiant* E *littera ter-*

minata, huic animali, & ab hoc animali: huic puteali, & ab hoc puteali. Ex Char. l. 1.

Quam C. *Caſar ponit in fœmininis, vt puppim, veſtim, puluim. hac enim modo, & ab hoc cani, & ab hoc cane.* Ex Char. l. 1.

Hic & hæc Samnis, huius Samnitis. ſic Caſar de analogia. Ex Priſc. l. 6.

Iubar: Plinius ait inter cætera etiam iſtud C. *Caſarem dediſſe præceptum, quorum neutra nomina, ar, nominatiuo clauſa per i. datiuum ablatiuũq; ſingularis oſtendant, iubar tamen ab hac regula diſſidere. nam vt huic iubari dicimus, ab hoc iubare dicendum eſt, vt huic farri ab hoc farre.* Ex Chariſ. lib. 1.

Omnium nominum quæ ſunt neutri generis, & in e terminantur, ait Plinius Caſarem ſciſſe eoſdem eſſe ablatiuos, quales ſunt datiui ſingulares. Ar, litteris nomina neutralia nominata, idem non minus ait Caſar quòd datiuo & ablatiuo pari iure funguntur, vt idem Plinius ait. Ex Char. lib. 1.

Partum Caſar in analogicis, harum partum. Ex Char. l. 1.

Nam tribus ij. iunctis, qualis poſſet ſyllaba pronunciari? nam poſtremum i, pro vocali eſt accipiendum, quod Caſari artis grammaticæ doctiſſimo placitum fuiſſe à Victore quoque in arte Grammatica de ſyllabis comprobatur. Ex Priſc. l. 1.

At vim C. *Caſaris fregerunt editi de analogia libri?* Ex Quint. l. I.

Reliquit & de analogia duos libros & Anticatones totidem. Ex Suet. in Caſare.

Præterea Caſar declinat pubis, puberis. Ex Priſc. l. 6.

Quamuis Caſar non incongruè protulit ens, à verboſum es, eſt. Ex Priſc. l. 18.

Sed Auguſtus quoque in epiſtolis ad C. Cæſarẽ ſcriptis emendat, quòd is calidum dicere, quàm caldum malit: non quia illud non ſit Latinum, ſed quia ſit odioſum, & vt ipſe Græco verbo ſignificauit, περίεργον. Ex *Quint. lib.* 1.

Neque enim tam Calypſonem dixerim, vt Iunonem, quàm ſecutus antiquos C. Cæſar vtitur hac ratione declinandi. Ex *Quint. lib.* 1.

De quo genere optimè C. Cæſarem prætextatum adhuc accepimus dixiſſe, Si cantas male cantas, ſi legis cantas. Ex *Quint. lib.* 1.

Sic M. Tullius & C. Cæſar, mordeo memordi: pugno, pepugi: ſpondeo, ſpepondi dixerunt. Ex *Agell. lib.* 7. *c.* 9.

Pro quo digamma, Cæſar hanc figuram Ⅎ ſcribere voluit. Ex *Priſ. l.* 1.

Vnguenta autem dicuntur à locis, vt Telinum: cuius Iulius Cæſar meminit, dicens: Corpúſque ſuaui Teline vngimus. hoc conficiebatur in inſula Telo, quæ eſt vna ex Cycladibus. Ex *Iſodoro lib.* 4. *cap.* 12.

Apud Cæſarem, & Catulum, & Caluum lectum eſt, quorum vacillat auctoritas: cùm iam fulua cinis fueris. Ex *Non. Marc. in voce Cinis.*

Salue primus omnium Parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum, linguæq́; lauream merite, & facundiæ, Latiarúmque litterarum parens: atque (vt dictator Cæſar hoſtis quondam tuus de te ſcripſit) omnium triumphorum lauream adepte maiorem, quanto plus eſt, ingenij Romani terminos in tantum promouiſſe, quàm Imperij. Ex *Plin. lib.* 7. *cap.* 30.

Variè etiam ſcriptitatum eſt, mancipium, aucupium, manubiæ. ſiquidem C. Cæſar per i ſcrip-

ſit,vt apparet ex titulis ipſius. Ex *Velio Longo de orthographia.*

Hoc lutum atque Marellum ſingulari exire memento.licet Ennius, iſta macella, dicátque & Caſar,lutea. Ex *Capro.*

C. IVLII CAESARIS LIBER APOPHTHEGMATVM.

SED *tum ipſe Cæſar habet peracre iudicium. & vt Seruius frater tuus quem litteratißimum fuiſſe iudico,facilè diceret,hic verſus Plauti non eſt, hic eſt, quòd tritas haberet aures notandis generibus poëtarum, & Conſuetudine legendi: ſic audio Cæſarem, cùm volumina iam confecerit ἀποφθεγμάτων, ſi quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non ſit,reijcere ſolere.quod eo nunc magis facit, quia viuunt meum ferè cotidie illius familiares.* Ex *Cicer.lib.9.epiſt.ad Pætum.*

Feruntur & à puero, & ab adoleſcentulo quadam ſcripta, &c, item dicta collectanea, &c. Ex *Suet.in Cæſare.*

C. IVLII CÆSARIS LIBRI AVSPICIORVM.

SED *contrà Iulius Cæſar xvi. auſpiciorum libro negat nundinis concionem aduocari poſſe, id eſt,cum populo agi, ideòque nundinis Romanorum haberi comitia non poſſe.* Ex *Macro.Sat.lib.1.*

C. IVL. CAES. DE SIDERVM MOTV.

Nam Iulius Cæſar, ut ſiderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptijs diſciplinis hauſit: ita hoc quoque ex eadem inſtitutione mutuatus eſt, ut ad Solis curſum finiendi anni tempus extenderet. Ex Macro. Sat. l. 1.

Cæſaris de ſingulorum ſiderum ortu & occaſu obſeruationes, in quibus & Idus Martias ſibi feriales annotauit, Ex Plin. lib. 8. cap. 26.

AVGVRALIA.

CAESAR *in Auguralibus. ſi ſincera pecus erat.* Ex Priſ. l. 6.

C. *Cæſar, quæ res augurantur* οἰωνοσκοποῦνται. *Ex Priſ. l. 8.*

EPHEMERIDES.

C. *Iulius Cæſar cùm dimicaret in Gallia, & ab hoſte raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam de hoſtibus, qui eum noſſet, & inſultãs ait:* Cecos Cæſar. *quod Gallorum lingua, Dimitte, ſignificat: & ita factum eſt, ut dimitteretur.* Hoc autem *ipſe Cæſar in Ephemeride ſua dicit, ubi propriã cõmemorat felicitatem.* Ex Suet, in l. 11. Aen.

C. IVLII CAESARIS POEMATVM FRAGMENTA.

Tu quoque tu in ſummis, ô dimidiate Menander
Poneris, & merito, puri ſermonis amator.
Lenibus atque utinam ſcriptis adiuncta foret vis

Comica, vt æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac deſpectus parte iaceres,
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deeſſe Terenti.
Ex Donato in vita Terentij.

EIVSDEM C. IVLIVS CAESAR.

FELTRIA PERPETVO NIMIVM
DAMNATA RIGORE
FORTE MIHI POSTHAC NON
ADEVNDA VALE.

EIVSDEM.

Trax puer aſtricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dúmque ima partes rapido traherentur ab amne:
Abſcidit tenerum lubrica teſta caput.
Orba quod inuentum mater dum conderet vrna.
Hoc peperi flammis, cætera dixit aquis. Ex libro luſuum in Priap. quidam Germanic. inſcribunt.

Reliquit & de analogia, &c. ac præterea poëma, quod inſcribitur Iter, quorum librorum primos in tranſitu Alpium, cùm ex citeriore Gallia, conuentibus peractis, ad exercitum rediret, ſequentes ſub tempus Mundenſis prælij confecit: nouiſſimum, dum ab vrbe in Hiſpaniam vlteriorem quarto & vigeſimo die peruenit. Ex Suet. in Cæſare.

Nec non olus quoque ſilueſtre eſt trium foliorum, Diui Iulij carminibus præcipuè, iocíſque militaribus celebratum, alternis quippe verſibus exprobrauere lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrachium, præmiorum parſimoniam cauillantes. eſt autem id Cymæ ſilueſtris. Ex Plin. l. 19. cap. 8.

C. Caſar inter primos temporis ſui oratores, & Tragicus poëta bonus admodum habitus eſt. huius ſunt enim Tragœdiæ, *quæ inſcribuntur* Iulij. *& hi autem* Iulij, *&* Antonius *ab ſatellitibus* Marij *ſunt occiſi.* Ex *Aſcon.* Pedian.

Feruntur & à puero, & ab adoleſcentulo quædam ſcripta, vt laudes Herculis, Tragœdia Oedipi, *item dicta collectanea, quos omnes libellos vetuit* Auguſtus *publicari.*

Niſi fortè quiſquam aut Cæſaris *pro* Decio Sãnite, *&c. niſi qui & carmina eorundem miratur. Fecerunt enim & carmina, in bibliothecas rettulerunt, non melius quàm* Cicero, *at felicius, quia illos feciſſe pauciores ſciunt.*

Καὶ ποιήματα γράφων καὶ λόγους τινὰς, ἀκροαταῖς ἐκείνοις ἐχρῆτο, καὶ τοὺς μὴ θαυμαζομένοις ἄντικρυς ἀπαιδεύτοις καὶ βαρβάροις ἀπεκάλει.

C. IVLII CÆSARIS DICTA.

MAXIME *autem de* Bruto *noſtro, de quo quidem ille, ad quem diuerti,* Cæſarem *ſolitum dicere:* Magni refert, hic quid velit, ſed quidquid vult, valdè vult. *ídque eum animaduertiſſe, cùm pro* Deiotaro Nicææ *dixerit.* Ex Cicer. *ad Att. l.* 18.

Aiebat, Cæſarem *ſecum, quo tempore* Sextij *rogatu, veni ad eum, cùm exſpectarem ſedens, dixiſſe.* Ego *nunc tam ſim ſtultus, vt hunc ipſum, facilem hominem, putem mihi eſſe amicum, cùm tamdiu ſe-*

dens meum commodum exſpectet? (de Bruto.) Ex Cic.ad Att.lib.18.

Interrogatúſque cur repudiaſſet uxorem, quoniam (inquit) meos tam ſuſpicione, quàm crimine iudico carere oportere. Ex Suet.in Cæſare.

Pontico triumpho inter pompæ fercula triũ verborum prætulit titulum, Veni, vidi, vici. Ex Suet. in Cæſare.

Conſecutúſque cohortes ad Rubiconem flumen, qui prouinciæ eius finis erat, paululum conſtitit. ac reputans quantum moliretur, conuerſus ad proximos, & etiam nunc, inquit, regredi poſſumus: quod ſi ponticulum tranſierimus, omnia armis agenda erunt. Ex Suet.in Cæſare.

Tunc Cæſar, Eatur, inquit, quo Deorum oſtenta, & inimicorum iniquitas vocat. iacta eſt alea, inquit. Ex Suet.in Cæſare.

Quemadmodum C.Cæſar Pomponio oſtendenti vulnus ore exceptum in ſeditione Sulpiciana, quod ipſe ſe paſſum pro Cæſare pugnantem gloriabatur, nunquam fugiens reſpexeris inquit. aut crimen obiectum vt Cicero, &c. Ex Quint. lib.7.

Eſt & illa ironia fictio, qua vſus eſt C. Cæſar, nã cùm teſtis diceret à reo fœmina ſua ferro petita, & eſſet facilius reprehenſio, cur illam potiſſimũ partem corporis vulnerare voluiſſet. Quid enim faceret, inquit, cùm tu galeam & loricam haberes? Ex Quint.lib.6.

Nam & ipſe Cæſar accuſata acerbitate Marcelli, ſic enim appellabat, laudatáque honorificentiſſimè & æquitate tua, & prudentia, repentè præter ſpem dixit, ſe ſenatui roganti de Marcello ne hominis quidem cauſſa negaturum. Ex Cic. lib. IV. epiſt.ad Ser.Sulpic.

Cùm propter quoſdam ſordidos homines, qui

Caſaris beneficia vendebant, tabulam in qua nomina ciuitate donatorum inciſa eſſent, reuelli iuſſiſſet, eidem Dolabella, me audiente, Cæſar dixit, nihil eſſe, quod de Mecca vereretur, beneficium ſuum in eo manere. Ex Cic. l. epiſt. ad Acilium.

Tres autem fuêre ſecta, Chaldæa, Aegyptia, Græca: his addit apud nos quartam Cæſar dictator. annos ad Solis curſum redigens ſingulos. qui prius antecedebat. Ex Plin. l. 18. cap. 26.

A Bruma in Fauonium Cæſari nobilia ſidera ſignificant. (*paulò poſt*) *Pridie nonas Ianuarij Cæſari Delphinus matutino exoritur, & poſtero die fidicula, quo Aegypto ſagitta Veſperi occidit.* (*paulò poſt*) *A Fauonio in æquinoctium vernum Cæſari ſignificat* X V I I. *kal. Martij triduum varie. &* V I I I. *Kal. hirundinis viſu, & poſtero die arcturi exortu veſpertino. item* III, *Non. Martij Cæſar Cancri exortu id fieri obſeruauit. Paulo poſt. Cæſar & Idus Martias Ferales ſibi annotauit Scorpionis occaſu. Paulo poſt: Tertio Nonas Aprilis in Attica vergiliæ veſperi occultantur, eadem poſtridie in Bœotia. Cæſari autem & Chaldæis, nonis. Paulò poſt: Cæſari ſexto Idus ſignificatur Imber libra occaſu:* XIV. *Kal. Maij Aegypto ſuculæ occidunt veſperi, ſidus vehemens, & terra, marique turbidũ,* XVI. *Attica.* XV. *Cæſari, continuoque triduo ſignificat. Paulò poſt:* VI. *non. Maij Cæſari ſuculæ matutino exoriuntur, &* VIII. *Idus Capella pluuialis.* Ex Plin. l. 18. cap. 26.

A vergiliarum exortu ſignificant Cæſari poſtridie Arcturi occaſus matutini. Paulò poſt: Vndecimo kal. Cæſari Orionis gladius occidere incipit: tertio non. Iunij Cæſari, & Aſſyriæ Aquila veſperi oritur, &c. vndecimo Kal. eiuſdem Orionis gladius Cæſari occidere incipit. Ex Plin. l. 18. cap. 27.

A ſolſtitio ad fidiculæ occaſum ſexto Kal. Iunij, *Cæſari orion exoritur.* Paulo poſt: XVIII. Kal. *Auguſti, Aegypto aquila occinit matutino, Eteſiarúmque prodromi flatus incipiunt, quod Cæſar* X. Kal. *ſentire Italiam exiſtimauit.* Paulo poſt: *Aquila Attica matutino occidit : tertio* Kal. *regia in pectore Leonis ſtella matutino Cæſari immergitur.* Ex *Plin. l.* 18. *cap.* 28.

DE C. IVLIO CÆSARE.

Sed tamen Brute, inquit, Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æſtimatore ſæpißimè audio, illum ferè omnium Oratorum Latinè loqui elegantißimè, nec id ſolùm domeſtica conſuetudine, vt dudum de Læliorum & Domitiorum familijs audiebamus, ſed quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen vt eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & ijs quidem reconditis & exquiſitis eſt conſecutus, &c. Ex Cicer. *in* Bruto.

Sed perge Pomponi de Cæſare, & redde quæ reſtant : Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris, &c. Cæſar autem rationẽ adhibens, conſuetudinem vitioſam & corruptam, pura & incorrupta conſuetudine emendat. itaque cùm ad hanc elegãtiam verborum Latinorum quæ etiamſi Orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Romanus, tamen neceſſaria eſt, adiungit illi oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tanquã tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cùm habeat

præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere, ſplendidam quandam, miniméque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generoſa quodammodo. Tum Brutus*, orationes quidem eius, &c. atque etiam* Commentarios *quoſdam ſcripſit rerum ſuarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti, & venuſti, omni ornatu orationis tanquam veſte detracta: ſed dum voluit alios habere parata vnde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere, ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit, &c.* Ex Cic. *in Bruto.*

Quid *Oratorum? quem huic anteponens eorum, quid nihil aliud egerunt, qui ſententiis aut accutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior?* Ex Cic. *ad* Cornelium Nepot. *apud* Suet. *in* Cæſare.

Quid noſter hic Cæſar, *nonne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè ſingulare? quis vnquam res præter hunc* Tragicas *pene comice, triſtes remiſſe, ſeueras hilare, forenſes ſcenica propè venuſtate tractauit? atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur, net grauitas facetijs minueretur.* Ex Cic. *l.* 3. *de* Orat.

EX CICERONE LIB. I. OFFIC.

SED *bene loquendi de Catulis opinio non minor. ſale vero conditus, & facetijs* Cæſar.

Reliquit *& rerum ſuarum commentarios* Gallici, *ciuiliſque belli* Pompeiani. *nam* Alexandrini,

Africique & Hiſpanienſis incertus auctor eſt. alij enim Oppium putant, alij Hirtium: qui etiam Gallici belli nouiſſimum, imperfectúmque librum ſuppleuerit. Paulò poſt: Pollio Aſinius parum diligenter, parúmque integra veritate compoſitos putat. cùm Cæſar pleraque & quæ per alios erant geſta, temerè crediderit: & quæ per ſe, vel conſulto, vel etiam memoria lapſus, perperam ediderit, exiſtimátque reſcripturum, & correcturum fuiſſe. Ex Suet. in Cæſare.

C. verò Cæſar ſi tantum foro vacaſſet, nõ, alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, vt illum eódem animo dixiſſe, quo bellauit, appareat: exornat tamẽ hæc omnia mira ſermonis, cuius propriè ſtudioſus fuit, elegantia, Ex Quint. lib. 10.

Quid tantum noceret vim Cæſaris, aſperitatem Cœlij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui quibuſdam in locis aſſumere? Ex Quint. lib. 10.

Hinc vim Cæſaris, indolem Cœlij, ſubtilitatem Calidii, grauitatem Bruti, acumen Sulpicij, acerbitatem Caſſii, diligentiam Pollionis, dignitatẽ Meſſalæ, ſanctitatẽ Calui reperiemus. Ex Quint. lib. 12.

At triſtior Caluus, numeroſior Aſinius, ſplendidior Cæſar, amarior Cælius, grauior Brutus, vehementior, & plenior, & valentior Cicero. Ex Tacit. in dialog. de Orat.

Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικὸς ὁ καῖσαρ, ἄριςα, καὶ διαπονῆσαι φιλοτιμότατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν, &c. Ex Plutar. in Cæſ.

Ἐν δὲ ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. *Ex Plutarc. in Caeſ.*

Ac mihi ex Græcis orationes Lyſiæ oſtentat, ex noſtris Gracchorum, Catoniſque, quorum ſanè pluvima ſunt circunciſæ & breues. ego Lyſiæ, Demoſthenem, Aeſchinem, Hyperidem, multóſque prætereà Gracchis, & Catoni Pollionem. Cæſarem, Cælium, imprimis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur eſſe, quæ maxima. Ex Plin, lib. 1. epiſt.

Sed ego verear ne me non ſatis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Caluum, Aſinium Pollionem, M. Meſſallam, &c. Diuum Iulium, Diuum Auguſtum, Diuum Neruam, Ti. Cæſarem, &c. Ex Plin. 4. epiſt.

Hi verſus debebant poni in fine fragm. Anticatonis.

Atque vtinam ritus veteres, & publica ſaltem
His intacta malis agerentur ſacra, ſed omnes
Nouerunt Mauri, atque Indi, quæ pſaltria penem
Maiorem, quàm ſint duo Cæſaris Anticatones,
Illuc, &c. Et Iuuenal. Sat. VI.

EMENDATIONES
IN CAII IVLII CAESARIS LIBRVM PRIMVM,

DE BELLO GALLICO,

1 *Quòd undique loci natura tuti* Heluetij *conti-nentur).* Vox Tuti, *abeſt ab antiquiſſimis libris* Va*ticano, & meo. rectè igitur illam reiecit* Manutius, *quæ putidi alicuius* Grammatici*(ut opinor) gloſſa, ab imperito Librario recepta,* Cæſaris *locum conta-minauit. pro* Continentur *autem, legebat* Octauius Pantagathus, *Contineantur.*

2 Lacu Lemano) Lemanno *, dulplici n n, ſcri-ptum eſt in* Vaticano *exemplari & meo : eámque ſcripturam confirmat* Plinij *vetuſtus codex.* Va-ticanus.

4 Propterea *quòd alind iter haberent nullum) ita legitur in* Vaticano *codice , & meo. videtúrque venuſtior lectio.*

5 Ad Id. Apr.*)* Gabriel Faernus *antiquis libris au-ctoribus legebat.* AD. Id. Apr. *hoc eſt, ante diem* Id-*uum* Aprilium*. eſt autem genus loquendi, quo* Cæ-*ſar ipſe alibi quoque utitur.*

6 Hedui*)* Aedui, *uterum librorum auctoritate ſcri-bendum eſt. apud* Strabonem *quoque &* Ptolemaũ*.* αἰδούων ἔθνος, *ſcribitur.*

8 *Et internitione exercitus nomen caperet, aut me moriam proderet) locum ſine dubio deprauatum ita emẽdari poſſe exiſtimabat* Faernus*, ſi, memoria pro-deretur, legeremus.*

10 *Quin etiam quòd neceſſariam rem coactus Cæſari enuntiarit) hunc quoque locum ope vetuſti codicis ita reſtituit* Faernus, *quod neceſſario rem Cæſari enuntiarit.*

11 *Regni per* Heluetios *obtinendi) ita eſt in* Faerni *libro.*

12 Per C. Valerium Procilium) *liber* Vaticanus *& meus habent,* Procillum. *eius autem fit mentio paulò infra.*

13 *Et ijſdem ducibus)* Faernus, *ijs ducibus.*

13 A Gallicis armis) *delet* Faernus *particulam a.*

15 *Nam hoc toto prælio, cum ab hora ſeptima ad veſperum) liber* Vaticanus *habet, ad veſperam. quam lectionem non omnino reijciendam eſſe opinor. Citat enim* Cariſius *libro* II. *Cæſaris exemplum ex epiſtola ad* Frontonem, *quo oſtendit illum* Veſpera, *pro* Veſperi *dixiſſe.*

15 *Et nonnulli inter carros, rotáſque mataras ac tragulas ſubijciebant) mataras, reponendum ex libris* Vaticano *& meo.* Idem *error irrepſit in* Liuij *libro* VII. *& eiuſdem libri epitomē. emendandi etiā* Strabo *lib.* IX. Nonius Marcellus, *&* Iulius Pollux περὶ βαρβαρικῶν ὅπλων.

15 *In nullam partem noctis itinere intermiſſo) nulla parte noctis, legebat* Faernus, *ex veteribus libris. quam lectionem quis non videt meliorem eſſe, quam quæ in vulgatis circumfertur?*

16 Prima nocte) Prima *noctis vigilia, reperitur in antiquo meo libro. quomodo ſcriptum eſſe in alijs quoque codicibus, notauit* Faernus. *ita locutus eſt & libro* V.

17 *Vti ſibi ſecreto, in occulto) delebat* Faernus, *in occulto, vel quòd abeſſe à veteribus libris obſeruaſſet, vel quòd, inculcatum id ab aliquo exiſtimarit.*

20 Si

20 *Si quid ille ſe velit)ita legit* Faernus, *quomodo in meo quoque libro ſcriptum inuenitur.*

20 *Atque è molumēto)molimento reponebat* Faernus *ex manuſcripti libri auctoritate,*

21 *Neque de communi re dicendum ſibi) diſcendum, legebat* Faernus, *parum ab vſitata ſcriptura recedens.*

21 *Si id ita feciſſet) reijciebat* Faernus *particulā, ita.*

22 *Longe futurum fraternum nomen* Populi Romani*)ita legit* Faernus.

23 *Atque aciem oculorum dicebant ferre potuiſſe) vocem* Dicebant, *Grammatici, vt opinor, Scholium, delebat* Faernus *ope veteris libri.*

23 *Non magnum periculum miſerabantur, quòd) hæc verba non leguntur in* Vaticano *libro : in meo autem eſt,* Magnum *periculum miſerabantur, quòd non, &c. mihi* Vaticani *libri ſcriptura magis probatur.*

24 *AEquitate conditionis)* Conditionum, *ſubſtituit* Faernus, *adiutus vetere libro.*

25 *Aut ei præſcribere auderent) viderentur, eſt in* Faerni *libro.*

27 *Auctiores velit eſſe) auctos, habet lib.* Vatican.

23 *Non Galliæ oppugnandæ)impugnandæ, habet* Vaticanus *liber. & ita* Faernus *legit.*

23 *Debere ſe ſuſpicari)delet* Faernus *vocem* Debere, *auctoribus veteribus libris.*

29 *Et ad noſtros adequitare) videndum num rectius ſit ſine particula, ad, vt eſt in meo libro.*

29 *Nam etſi ſine vllo periculo legionis delectæ commiſſum cum equitatu prælium fore videbat)* Faernus *reijciebat* Commiſſum, *vocem otioſam, & inep-*

pti alicuius Grammatici gloſſam.

30 M. Valerium Procilium (C. Valerium Procillum eſt in ſcriptis exemplaribus meo & Vaticano.

33 M. Titium) Mettium, pro Titio, habent libri veteres. & in argenteo nummo C. Cæſaris eſt, E. METTIVS. ita etiam paulò poſt ſcribendum.

31 Præſidium vtriſque caſtris,&c.) in libro Faerni,& Vaticano legitur: Præſidio,&c.relicto, omnes,&c.

33 Duæ filiæ harum)quidā ita interpugnūt, Duæ filiæ,harum altera,&c.

LIB. II.

34 Ineunte æſtate)Faernus,inita.

35 Exercitus in vnum locum conduci) exercitum Faernus. & paulò poſt, Primos ciuitatis miſerunt.

35 Teutones) Teutonos ſcribendum eſt auctoritate veterum librorum Vaticani & mei : quam ſcripturam confirmat hoc de vetuſto lapide fragmentum.

... VGVR. TR. MIL. EXTRA
....VGVRTHA. REGE. NVMID.
....TRIVMPHANS. IN
....ANTE. CVRRVM. SVVM
....NSVL. APSENS. CREATVS
....NORVM. EXERCITVM
... CIMBROS. FVGAVIT. EX. IEIS
....HAVIT. REMP. TVRBATAM

36 Caletos) Caletes habet liber meus. καλῆται, Ptolemaus.

37 Et Funditores Baleares) Baliares, ex vetuſti lapidis auctoritate ſcribendum, quomodo apud Græcos etiam βαλιαρεῖδες, ſcribi animaduerti. Inde Baliaricus, vt eſt in eodem lapide, dictus Metellus.

38 Et quid noſtri auderent, ſollicitationibus exquirebat.) ita ſcriptum eſt in meo libro.

38 Et in fronte leuiter caſtigatus) ita legit Faernus.

39 Quòd Diuitiacum quoque) delet Faernus particulam, quoque.

40 Ex pauore, ac fuga) pro pauore, Faernus legit, terrore.

42 Cùm per eorum fines triduo iter feciſſet) Faernus ex vetere libro emendauit, triduum, quæ mihi lectio magis probatur.

44 Nam quòd hoſtis appropinquabat) exiſtimabat Faernus, hoſti, legendum eſſe. Cæſar enim in motu erat, non hoſtes qui tràns flumen Sabin expectabant.

44 His facilè pulſis, ac perturbatis. incredibili celeritate ad flumen decurrerunt.) proturbatis, eſt in libro Faerni. in meo autem, pro decurrerunt, eſt, decucurrerunt. quam ſcripturam in eo libro paßim ſeruari animaduerti: vt etiam, ciuitatium, pro ciuitatum. videndus Chariſius Grammaticus.

45 Sed etiam ad galeas induendas) liber meus habet, inducendas.

46 Vt in ſiniſtra parte aciei) acie, legit Faernus, pro aciei. ſic libro V. & Salluſtius hiſt. libro I. apud Priſcianum,

49 Rurſus reſiſtentes hoſtes, redintegrato prælio in fugam coniecerunt) ita hunc locum legit Faernus ex vetere libro.

46 *Clamor fremitúſque exaudiebatur.) oriebatur, eſt in meo libro. & ita legebat Faernus.*

48 *Auſos eſſe) Faernus, auſi quòd eſſent.*

49 *Cuſtodiam ex ſuis, ac præſidium) ita legit Faernus, pro cuſtodiæ, & præſidio.*

50 *Tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare) opinor ſcribendum, muro: quo modo Faernus quoque legebat.*

51 *Vt poſteà compertum eſt) placet, perſpectum eſt: quod Faernus etiam annotauit.*

51 *Noſtros præſidia deducturos) pro deducturos, in meo libro ſcriptum eſt, non inducturos, quam ego huius loci veram ſcripturam opinor.*

51 *Oſiſmos) Oſiſmos eſt in ſcriptis codicibus, quos ego vidi, & Ptolemæus habet ὀσίσμιοι. ita Oroſiæ antiquum apud me exemplar.*

LIB. III.

53 *Ne primum quidem poſſe impetum ſuum ſuſtineri) vocem Suum. reijciebat Faernus. quæ & à veteribus quoque libris abeſt.*

54 *Geſſa) Gæſa eſt in libro Faerni & meo. ita etiam Græci γαισὰ ſcribunt. videndus Pollux. paulò ſuprà, pro colloquendis, Faernus legebat, collocandis: quam ſcripturam retinuit Manutius.*

55 *Alijs occurriſſe rebus viderat) videbat, Faernus.*

56 *Proximus Oceano in Andibus) proximus mari Oceano, habet liber meus. & ita olim Octauius Pantagatus emendarat. Faernus autem legit, proximus mare Oceanum in Andibus hyemabat.*

56 *Frumenti, commeatúſque petendi cauſa dimiſit*) Faernus delet vocem Commeatus: & pro dimiſit, legit dimiſerat.

56 *Cæteros antecedunt*) Faernus, reliquos.

56 *Vnellos*) reponendum Euſubios, ex libro Faerni, & meo.

56 *Quod ille aberat longius*) ipſe, pro ille, Faernus. & ita puto ſcribendum.

57 *Veneti, reliquaq́; item ciuitates*) ita Faernus.

57 *Ambialites*) Ambianos habet liber meus. & ita Ptolemæus.

Ibid. *Diablintres*) Diablintes, eſt in meo libro. Plinius tamen lib. I V. Diablindas appellat.

Ibid. *Quid nomen ad omnes nationes, &c.*) ita legit Faernus.

58 *Libertati ſtudere*) placet vt in meo libro legitur, libertatis ſtudio ſe incitari.

59 *Atque eius vſus inſcitiam*) inſcientiam habet liber meus. & ita paulo infra.

60 *Caſus erat extimeſcendus*) erãt extimeſcendi, ſcriptum eſt in meo libro.

72 *Non abſimili forma muralium falcium*) vidi librum manuſcriptum, qui pro Muralium haberet Ruralium. paulo poſt, pro Prærumpebantur, emendat Faernus Perrumpebantur.

61 *Quo ventus ferebat*) in quam ventus, &c. ita eſt in meo libro.

61 *Maximè fuit oportuna*) in meo libro eſt, Maxima fuit oportunitati.

62 *Vt iam non ſolùm hoſtibus in contemptum Sabinus veniret*) Faernus legebat, contemptionem: qua voce vſus eſt Cæſar lib. I I I. de bello Ciuili.

63 *Ex tertia parte Galliæ eſt exiſtimanda*) in

meo libro legitur, æſtimandæ, quam ſcripturam retinemus.

63 *Toloſa & Narbone) locus mancus ita ſupplendus ex vetere meo libro, Toloſa, Carcaſcne, & Narbone. & Ptolemæus,* τολῶσα, καρκασὼ, ναρβών.

63 *In Sontiatium fines) ex eodem libro reponendum, Sociatium. quomodo & apud manuſcriptum Oroſium legi animaduerti ita etiam Athenæus libro IV.*

74 *AEraria ſectura) In libro Faerni eſt, ſtrictura.*

64 *Quos illi Soldurios appellant) Athenæus lib. IV. ſi modo quæ circumfertur editio, mendo vacat, Silodunos hos nominat, his verbis:* νικόλαος δ' ὁ δαμασκηνὸς, &c. φησὶν, ἀδιάτομον τὸν τῶν σοτιανῶν βασιλέα, (ἔθνος δὲ τοῦτο, κελτικὸν) ἑξακοσίους ἔχειν λογάδας περὶ αὐτὸν, οὓς καλεῖσθαι ὑπὸ γαλατῶν τῇ πατρίῳ γλώττῃ σιλοδούνους. τοῦτο δ' ἐστὶν ἑλληνιστὶ εὐχωλιμαῖοι. τούτους δ' οἱ βασιλεῖς ἔχουσι συζῶντας καὶ συναποθνήσκοντας, ταύτην ἐκείνων εὐχὴν ποιουμένων, ἀνθ' ἧς συνδυναστεύουσί τε αὐτῷ τὴν αὐτὴν ἐσθῆτα καὶ δίαιταν ἔχοντες, καὶ συναποθνήσκουσι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, εἴτ' ἐν νόσῳ τελευτήσει ὁ βασιλεὺς, εἴτε πολέμῳ,

εἴτι ἄλλως πως, καὶ οὐδεὶς εἰπεῖν ἔχει τινὰ ἀποδειλιάσαντα τούτων τὸν θάνατον, ὅταν νίκῃ βασιλεῖ ἢ διακλύντα. Illud etiam eſt hoc loco notandum, quem Athenaus ἀδιάτομον appellauit, in ſcriptis Cæſaris codicibus Adiatonum nominari: eámque ſcripturam confirmari teſtimonio Plutarchi.

65 Craſſus in fines Vocentiorum) legẽdum ex Dione lib. 39. & veteribus libris, Vocatium. ita etiam Cæſar paulò infrà.

66 Craſſus cum ſua cunctatione, atque opinione) cunctatio atque opinio habet vnus liber ſcriptus: poſteà mutatum in cunctatione, atque opinione.

67 Fluſtates) Eluſates ex Plinio, & Claudiano in Ruf. muros inuadit Eluſæ.

67 Eò exercitum adduxit) duxit eſt in meo libro.

68 Reliqui, qui domi remanſerint, ſe atque illos alunt) præſtare opinor vt legamus quomodo in libro Latini Latinij Viterbienſis ſcriptum inueni. reliqui domi manent, pro ſe, atque illis colunt.

69 Neque veſtitus præter pelles habeant) deeſt vox quicquam, quam ex vet. lib. repoſuit Faernus.

69 Quibus maximè Galli delectantur) quibus maximè Galliæ delectatur, quaq; immenſo parat pretio, &c. ita legitur in meo libro.

70 Ac multo humiliores, infirmioréſque redegerunt) reddiderunt, Faernus ex vetere libro.

72 Ad Ambinaritos) Ambibaritos, habẽt libri ſcripti, & Oroſii antiquum exemplar.

72 *Mediomatricum, Tribotorum) legendum, Tribocorum, ex Strabone lib.* I V. *& Ptolemao. liber autem meus habet, Mediomatricorum, qui* μεδιοματρικοὶ *Straboni. Ptolemao tamen,* μεδιομάτρικες.

73 *Cùm ipſi non amplius* D C C C. *equites haberent)* ∞ D C C C. *eſt in meo lib. quam ego ſcripturam non improbandam opinor. paulò poſt, pro Ierant trans Moſam, ſcriptum eſt, erant trans Moſam profecti.*

76 *Sicambrorum) Sugambrorum habet lib. meus, & Oroſius ſcriptus. à Strabone etiam* σούγαμβροι, *& à Ptolemao* σύγαμβροι *appellantur.*

76 *Tantum eſſe nomen apud eos, atque opinionē, &c.) ita eſt in meo libro.*

76 *Hac machinationibus immiſſa in flumen) ita legitur in meo libro.*

77 *Pro ariete ſubiecta) pariete emendarat Faernus ope veteris libri: & ita eſt in meo,*

78 *Adit ad illos quiſquam) illo adit quiſquam, Faerni liber.*

79 *Atque imperio Po. Ro. paratos obtemperare) ita ſcriptum eſt in meo libro.*

80 *Neque has tantularum rerum occupationes ſibi Britannia anteponendas iudicabat) ita eſt in meo libro.*

80 *Atque ita montibus) adeo montibus, legitur in meo libro,*

81 *Simul & manibus deſiliendum) ita habet meus liber.*

82 *Culpam in multitudinem coniecerunt) contulerunt, eſt in meo libro.*

85 *Et cùm ſe inter equitum turmas inſinuauerint, ex eſſedis deſiliunt, & pedibus præliantur) ita hunc locum legendum puto auctoribus libris* Faerni, *& meo.*

86 *Infirmis nauibus hyemis nauigationem ſubeundam non exiſtimabat) videndum an ita legi debeat, vt in meo libro ſcriptum eſt: infirmis nauibus hyemi nauigationem ſubijciendam.*

LIB. V.

88 *Magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat) minus magnos, ſcribendum puto: quo modo legebat* Faernus, *& in meo vetuſtiſſimo libro ſcriptũ vidi. paulò etiam infrà, pro, in alio mari uti aſſueuerãt, eſt, in reliquis vtimur maribus. quam ſcripturam agnoſcit* Priſcianus *lib.* VII.

88 *Accepta oratieni eorum) pro, oratione, nõ malè habet ratione, liber meus.*

89 *Quid fieri velit oſtendit) vellet,* Faernus.

89 *Atque omnes ad portum* Iccium *conuenire)* Itium *eſt in ſcriptis libris. eius meminit* Strabo *lib,* IV. *his verbis :* παρ' οἷς ἐστὶ καὶ τὸ Ἴτιον, ᾧ ἐχρήσατο ναυστάθμῳ Καῖσαρ ὁ θεὸς διαίρων εἰς τὴν νῆσον, &c.

89 *Circiter millium paſſuum* XXX. *tranſmiſſum à continenti) delebat* Faernus *vocem tranſmiſſum, quod illam abeſſe à veteribus libris animaduertiſſet.*

90 *Ad Britannicum bellum omnibus comparatis rebus) ita* Faernus.

92 *Ille autem) Ille enim, habent libri* Vaticanus,

Faerni, & meus. Enim, *hic non eſt coniunctio cauſam reddens, ſed aſſertionem.*

93 *Vno erant viſa tempore, á litore diſceſſerant*) *vnà erant viſa timore à litore, &c. Ita in meo lib. ſcriptum eſt.*

94 *Atque in litus eiectas eſſe*) *in litore*, Faernus.

96 *Aut anulis ferreis*) *Lancinis, pro anulis* Faernus.

95 *Hoc millia paſſuum* DCCC. *in longitudinem eſſe arbitrantur*) *melius ex vetere libro* Faernus, *exiſtimatur, pro arbitrantur.*

96 *Omnes verò ſe Britanni luteo inficiunt*) *ita hunc locum emendauit* Petrus Victorius, *cùm antea* Glaſto *legeretur: quæ vox cùm nuſquam penitus inueniatur, ex corruptis Plinij verbis in hunc locum irrepſit. in vetuſtiſſimo tamen codice* Vaticano, *pro glaſto, eſt vltro. & apud* Pomponium Mecam *lib.* III. *cùm de hac corporũ infectione loquitur, vltro etiam legitur. in meo autem antiquiſſimo libro eſt, vitro. vt quam retineam, veram lectionem non habeam.*

99 *Magnus ibi numerus pecorum repertus*) *placet pecoris, quomodo in* Faerni *libro legebatur.*

99 *Cùm ſtatuiſſet hiemem in continente propter repentinos* Galliæ *motus agere*) *ita eſt in meo libro.*

100 *Samarobrina*) *Samarobriua habent* Faerni *libri & meus.* Ptolemæus *etiam* σαμαρόβριυα.

101 *Inimici palàm, &c.*) *ex vetere libro legebat* Faernus: *Inimicis iam multis palàm ex ciuitate, & his auctoribus eum interfecerunt.*

101 *Quorum opera cognouerat*) *rectius in meo libro legitur, quorúmque opera cognouerit.*

101 *Ad caſtra oppugnanda venerunt) caſtra oppugnatum venerunt,* Faernus.

1-2 C. *Carpineius)* C. *Arpinius, eſt in meo libro.*

102 *Subſidio venire(ſubuenire,* Faernus.

103 *Ab iis abſit)reiicit* Faernus, *ab iis. & ita eſt in meo libro.*

105 *Prouidere poſſent) ſcire liber meus habet.*

106 *Et numero pugnandi pares noſtri)pugnantium, propugnandi, ex ingenio emendauit* Faernus.

106 *A confertis vitari poterant)rectius, opinor, in meo libro, conferti vitare poterant. ita etiã paulo infrà, pro pugnaretur, eſt, pugnaſſent.*

107 T. *Baluentio)*T, *Bentio, eſt in meo libro.*

107 *Sperare ſe ab eo de ſua, ac militum ſalute impetrari poſſe.) ita eſt in meo libro.*

110 *Gladiis ceſpites circumcidere)Ceſpitem* Faernus *in vetere libro ſcriptum obſeruauit.*

110 *Nam minus horis tribus, &c.)* Faernus *ita ex vetere codice legebat. nam minus horis tribus* X. *millium in circuitu munitionem pedum* X V. *perfecerunt. locum opinor non vacare mendo. nam ita de hac ipſa re ſcripſit* Oroſius, *vel potius è* Cæſare *exſcripſit.* Multitudo *hoſtium ex hoc colligi potuit, quia cùm in obſidione caſtrorum vallum circumdandum eſſe à captiuis* Romanis *doceretur, & inſtrumenta ruralia non haberent, gladiis concidendo terram, & ſagulis exportando, vix tribus horis vallum pedum* X. *& foſſam pedum* X V. *per millia paſſuum* X V. *in circuitu fecerunt.*

117 *Quanta cum virtute) delebat* Faernus *particulam cum. & ita eſt in meo libro.*

116 *Neque hoſtibus diutina lætitia)* Lætatio eſt in Faerni libro.

117 *Exercere, à finitimis equos parare) rectius, opinor, in meo libro legitur, Exigere à finitimis, equos parare, exſules, damnatóſque tota Gallia magnis præmijs ad ſe allicere cœpit.*

118 *Et manu munitiſsimis caſtris) abeſt vox, manu, à meo vetere libro.*

LIB. VI.

120 *Illi finitimos atque Germanos) finitimos Germanos, eſt in meo libro: & ita puto ſcribendum.*

122 *Aut ex eo, quod metuerat, odio)* Faernus, *aut ex eo, quod in eum erat, odio, ſiue meliores nactus codices, ſiue ex ingenio, ita emendauit, pro exiſtat autem, eſt, eriperetur in meo libro.*

125 *Si amplius obſidum velit dari, pollicentur) ita legitur in meo libro. & paulo pòſt, pro* Vbiorum, *vbi borum.*

127 *Iidem decernunt) abeſt vox* Iidem *à* Vaticano *codice & meo.*

129 *Natio eſt omnium Gallorũ) omnis, eſt in meo libro.*

129 *Non poſſe* Deorum *immortalium numen placari arbitrantur)* Non *poſſe aliter* Deorum, *&c. ita eſt in meo libro.*

130 *Iuſtis funeribus) quum, iuſta, quæ Græci τὰ νομιζόμενα, dicunt, & funera, idem ſit, ſuſpicor mendum eſſe in voce funeribus & vel funebribus ſcribendũ, quo modo locutus eſt* Liuius, *vel omnino vocem delendam.*

132 *Quem latiſsimis circum ſe vaſtatis finibus*

ſolitudines habere) ego in optimo meo libro ſcriptum inueni, quàm latiſsimas: & ita legendum opinor. Faernus tamen legit, quàm latiſsime.

133 Vulgo Tectoſages) *non eſt dubitandum quin Volcæ Tectoſages, vt in libro Faerni & meo, ſit legendum. Ptolemæo etiam* οὐόλκαι τεκτοσάγες.

133 *Qui, ſe aut audiſſe. aut adiſſe ad initium eius ſyluæ dicat, &c.) Faernus nullo auditus vetere lib. ſed coniectura tantùm ductus, ita hunc locum emendabat: Qui ſe, aut adiſſe ad initium eius ſyluæ dicat, &c.*

133 *Ab eius ſummo ſicut palmæ, ramíque latè diffunduntur) animaduertit Faernus locum non carere mendo. itaque delebat particulam que: in meo autem libro melius, pro Quæ, legitur Quàm.*

135 *Ad bellum Ambiorigis profectus) vox profectus, abeſt à libro Faerni: &* σχολιαστικῶς *poſita ab aliquo videtur.*

135 *Atque etiam imparatum) Faernus delet, etiam. & paulo ſuprà legit, celeriter, contra omnium opinionem, &c. quomodo in meo quoque lib. ſcriptum eſt.*

135 *Sed hoc quoque factum eſt) melius in meo libro, Sed hoc factum eſt, &c.*

135 *Ambiorix copias ſuas iudicióne non conduxerit) ita Faernus.*

136 *Ad Vatucam contendit) liber meus habet, Atuatucam. quam lectionem confirmat Ptolemæus, licet operarum vitio* ἀτουάκουτον *apud illum ſcriptum ſit.*

137 *Aut locis ſilueſtribus palus impedita) ita ſcriptum eſt in meo libro.*

138 *Quàm legionariorum) Legionarius miles, eſt in meo libro.*

140 *Deficiens, ægrè per manus tractus) abeſt vox Deficiens, à Faerni libro, & meo.*

141 *Qui non rei nouitate) quin, legit Faernus, & ita habet liber meus.*

142 *Fidem non haberent) videndum anne rectius ſit, vt in meo legitur, Fidem non faceret.*

132 *Equitatum ſe ex fuga recepiſſe dicerent) equitatum tantum ſe ex fuga, &c. ita eſt in meo lib.*

Ibid. *Ne minimo quidem caſu) magis placet, caſui, vt eſt in libro Vaticano, & meo.*

143 *Durocortum) liber Vaticanus, & meus habẽt, Durocortorum. Ptolemaus quoque* Δουροκόρτορον. *malè igitur apud Strabonem.* Δατικόρτορον.

LIB. VII.

144 *Quam à maioribus acceperant) acceperint, rectius eſt in meo libro. & paulò poſt, Quoniã in præſentia obſidibus cauere, &c.*

145 *Quod more eorum grauiſſima cærimonia continetur) quo more eorum grauiſſimæ cærimoniæ continẽtur: ita eſt in meo libro, egóque ita malo, quàm vt in alijs legitur.*

248 *His conſtitutis rebus, omnibus ſuis inopinãtibus) reijciebat Faernus vocem, omnibus, quæ à meo quoque libro abeſt, ac neſcio quo modo in hunc locũ irrepſerit. paulo poſt, pro ibi, ſcriptum eſt, inde.*

151 *Quo pabulandi cauſa adire poſſe videantur) liber meus habet, adiri.*

153 *Inſidiarum cauſa) inſidiandi , eſt in meo libro.*

154 *Reliquaque quæ ad oppugnationem oppidi) ita eſt in meo libro.*

154 *Non hæc omnia fortuitu) fortuito, habent libri Vaticanus, & meus.*

155 *Quem turpiter ſe ex hac fuga recipientē, &c.) ita ſcriptum eſt in meo libro.*

157 *Milites cùm toto tempore, luto, frigore, & aſſiduis imbribus turbarentur) ita legitur in meo libro.*

158 *Quidam ante portam oppidi Gallus qui per manus ſeui, &c.) ita hic locus legendus à Faerno primum ex ingenio, deinde libri mei auctoritate emendatus.*

258 *Profectiſq; operibus) derectis habet liber meus: ſic enim vbique pro directis.*

159 *Vt ſi qua ex parte obuiam contrauenirĕtur) Faernus delebat, contra.*

159 *Vltimas oppidi partes continenti impetu petiuerunt) continuo petiuerunt habet liber meus.*

159 *Silentio ex fuga recepit) liber meus habet, ſilentio ſic ex fuga recepit, &c. vt niſi ita legatur, non ſatis aptus ſenſus elici poßit.*

159 *Neque in acie viciſſe Romanos) ita legitur in meo libro.*

160 *Vt omnia quæ imperarent, ſibi patiēda, & perferenda exiſtimarent) non dubito quin illud, & perferenda, ſit Grammatici alicuius gloſſema, quod auctoritate veteris libri reijciebat Faernus.*

162 *Senatúmque omnem , & quos inter controuerſia eſſet, etiam ad ſe euocauit.) liber meus anti-*

quiſsimus habet, Decetiam euocauit. *codex verò* Vaticanus,*ad ſe etiam, licet non omnino emendatè, minus tamen corruptè, & in quo veræ ſcripturæ ve ſtigia aliqua appareant. eſſe autem* Decetiam *oppidi nomen, in finibus* Aeduorum, *opinor, eiúſque, quòd non adeo celebre eſſet, mentionem apud Scriptores non reperiri.*

162 Atque *omnibus omiſsis his rebus*) Faernus *delebat, his.*

163 Erat *in magnis Cæſaris difficultatibus res*) *hunc locum ita reperi ſcriptum in meo vetuſtiſſimo libro*, Erat in magnis Cæſari difficultatibus, ne, &c. *& ita Faernum quoque legiſſe animaduerti.*

163 *Poſtridie cum duabus legionibus in occulto reſtitit*) *poſtero die*, Faernus. *& ita legendum arbitror.*

163 *Caſtris pro oppido in monte poſitis*) *propè oppidum, eſt in meo libro.*

164 *Cum iis primum communicat, hortatúrque vt ſe, liberos, & imperio natos, &c.*) *liber meus pro primum, habet præmium: quam ſcripturam videntur confirmare hæc quæ ſequuntur verba*: Celeriter *adoleſcentibus, & ratione magiſtratus, & præmio deductis, &c. ſiue vt emendauit* Faernus, *adductis.*

165 Ad *Cæſarem diſceptaturi*) *placet* Diſceptatorem, *quomodo* Faernus *legebat, & eſt in meo lib.*

183 *Indicta cauſſa*) *indicta re*, Faernus.

167 *Atque omni genere telorum*) *ita eſt in meo libro: in ſulſe legunt alij, omnis generis telorum.*

167 *Primis nuncijs*) *trinis, pro primis habet liber meus. ſed non ſatis placet.*

169 *Si alterum amiſiſſent, non dubitari, quin penè circumuallati*) *ita legitur in meo libro.*

Prima

169 *Prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris detrahi, mulionéſque, &c.) in omnibus quæ vidi exemplaribus, locus hic mancus, mutilúſque circunfertur. vnius autem optimi mei libri ope, inſigni repleta lacuna, ita illum ſuppleuimus: Prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris, mulorúmque produci, neq; iis ferramenta detrahi, mulionéſque, &c.*

170 *Quòd ſatis magna vallis intercedebat) magnæ valles intercedebant, eſt in meo libro.*

170 *Matres familias)* Matres *familiæ, habẽt lib.* Vaticanus, *& meus.*

173 *Ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliquam ſuſpicionem) daret,* Faernus.

173 *Nec minus ſe in milite) non minus, &c.* Vaticanus *liber, & meus.*

173 *Pontem refecit, exercitúmque tranſduxit) ita habent libri* Vaticanus, *& meus.*

174 *In eámque fortunam, amplitudinémque deduxiſſet) ita eſt in meo libro.*

174 *Vt, ab re frumentaria,* Romanos *excludere) rectius in meo libro legitur, Si aut re frumentaria, &c.*

175 *Id ne tum quidem neceſſario faciundum exiſtimabat) in meo libro eſt, Vt nemo tunc quidem, &c.*

175 *Id eſt oppidum* Pariſiorum, *quod poſitum eſt in inſula) ita legit* Faërnus.

177 *Neque noſtrorum militum, victorúmque impetum ſuſtinere potuerunt hunc locum ita emendauit* Faërnus *ex vetere libro: Neque noſtrorum militum victorum impetum, &c.*

179 *Eodem conueniunt vndique frequentes multitudines. ſuffragiis res permittitur.) quis non videt hunc locum ita ſcribendum, atque interpun-*

gendum eſſe, vt in libro Faërni ſcriptum animaduertimus. Eodem *conueniunt vndique frequentes. multitudinis ſuffragiis res permittitur.*

120 A *tribunis* Mil. *reliquiſq́, ſed & equitibus* Romanis *) ita eſt in meo libro.*

131 *Id quod magis futurum confidebat)* Vaticanus *liber & meus habent, confidat, vt opinor, rectius. & paulo ſuprà, pro* Iter *facere, iter confici.*

131 *Pugnatur vnà tunc omnibus in partibus) ita eſt in meo libro.*

132 *Alexiam) liber* Vaticanus *& meus habent,* A*leſiam. ita etiam* Strabo *libro* IV. *licet malé apud eum legatur,* καὶ ὁ περὶ Ἀλησίαν πόλιν μανδιβόλων. Plutarchus. Dion. *lib,* IV. Diodorus Siculus, *&* Velleius Paterculus.

132 *Qua maxima parte exercitus confidebant) quo maximè confidebant, liber meus.*

134 *Ab ea foſſa pedibus.* C D. *deduxit) ita liber meus habet, pro reduxit.*

135 H*uc teretes ſtipites feminis craſſitudine)* Latinus Latinius Viterbienſis *vidiſſe ſe librum manuſcriptum teſtatur, in quo, pro* F*eminis, legeretur* F*œmoris. in meo autem pro ad ſummum, eſt, ad infimum.*

135 F*erreis hamis infixis tota in terram infodiebantur) vide num rectius, infixa, vt eſt in libro* F*aerni & meo.*

135 F*rumenti rationem habere)* F*rumentandi,* F*aernus legit, & ita habet liber meus.*

136 X*anthonibus) liber meus habet,* Santonis, *& ita omnino legendum. paulo infrà,* Lexouiis, Aulerus, Eburonibus, *&c. delendum* Aulerus, *ex eiuſdem libri auctoritate.*

136 C*urioſolites,* Rhedones, Ambibari, Cadetes,

Oſiſmi, Lemouices, Veneti, Veneli, &c.) ita eſt in meo libro. ὀὐένελοι etiam Ptolomæo.

187 Fiduciæ pleni) fiducia, eſt in meo libro.

188 Quid ergo? mei conſilij eſt facere) ita ex meo libro interpungendum.

190 Eoſque propulerunt) pepulerunt, Faernus.

192 In aliena vident virtute conſiſtere) conſtare eſt in meo libro.

193 Eruptione pugnaret) pugnet, liber meus.

193 Loca prærupta, atque ex adſcenſu tentant) ita eſt in meo libro.

193 Aggere, & cratibus aditus expediunt.) foſſas explent, habet liber meus, pro, aditus expediunt.

193 Excipitur rurſus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor excipit,) libri Vaticanus & meus.

195 Huius anni rebus cognitis) His rebus litteris Cæſaris cognitis: ita ſe repperiſſe in antiquo lib. notauit Faernus.

LIB. VIII

195 A. Hirtij, vel Oppij) A. Hirtij Panſæ. ita hic liber inſcribitur in meo vetuſto codice.

196 Equitatus præſidio) equitum præſidio, Faernus.

199 Velliocaſſos) Vellocaſſes habet liber meus. ita Plinius, & alij.

200 Vt ſi diceretur Cæſar cum III. legionibus venire, offerrent ſe, &c.) in meo exemplari totus hic locus ita legitur. Si, vt diceretur, vel dicebatur, vt in libro Latini Latinij, Cæſar cum tribus legionibus veniret, offerre ſe, &c. paulo infra, pro permanerent, eſt permanere.

201 Coroniſque pro ratione eius altitudinis in-

201 *Alter,quo propior hoſtem in vallo,collocatus eſſet)* Faerni liber & meus habent, *Alter qui propior hoſtem in ipſo vallo collocatus eſſet.*

201 *Aut viciſſim hoſtes, eodem tranſgreſſi) melius,eandem,vt eſt in libro Faerni & meo.*

202 *Præſidio pabulationibus mittit)* Faernus *ex vetere libro legebat, pabulatoribus, quod magis placet.*

204 *Faſces,vbi conſederant, nam, &c.ſtramentorum ac virgultorum,quorum ſumma erat in caſtris copia,per manus inter ſe tranſditos) ita* Faernus.

205 *A conſpectu texit* Romanorum*)pro, texit, eſt in meo libro extulit.*

205 *Vix ſuorum ipſi priores partes animaduerterent)ita eſt in meo libro.*

206 *Primus cum paucis ſe oſtendit) videtur legendum,* Primum,*vt in meo libro. & non multo poſt,pro* Noſtri *conſtanter, eſt,* Noſtri *autem conſtanter.*

207 *Omnibus aduerſis,cognita calamitate, interfecto* Corbeo.) Faernus *ex veteris libri auctoritate delebat verba illa,cognita calamitate. in meo autem exemplari,atque etiam in vetuſtiſſimo* O*roſii libro, qui apud me eſt,* Correus, *non* Corbeus *ſcribitur.*

208 *Velut inſueta re permotus, vellet celeriter hominem conficere, a familiaribus prohibitus non potuit.)ita eſt in meo libro.*

209 *Qui in illis regionibus præerat) abeſt particula in à* Faerni *libro,& meo.*

209 *Proximum ſuæ dignitati eſſe ducebat)* Faernus.*proximum eſſe ducebat.*

211 *Atque omne agmen morarentur) reijcienda vox agmen,auctoribus libris* Faerni, *& meo.*

211 *Q. Titatius Varus) legendum Q. Attius Varus, vt in libro* I I I *.belli ciuilis,*

212 *Reliquaſque proficiſcitur ciuitates) cateráſque eſt in* Faerni *libro, & meo.*

214 *Profugit inde cum paucis* Lucterius*) effugit,* Faernus *& ita habet meus liber.*

214 *Ipſe legionem vnam intra caſtra diſtribuit) pro intra, eſt in* Faerni *libro & meo, trina.*

214 At Germanos, *equitéq;)* At Germanos *equites, eſt in meo lib. & paulo poſt:* Germani *equites, pro* Germani, *equitéſque,*

216 *Sub ipſius enim oppidi murum magnus fons prorumpebat) videndum num melius in meo libro legatur, Sub ipſum enim oppidi murum magnus fons prorumpebat.*

217 *Opidani enim loco ſuperiore decurrentes ſine pericul e præliabantur, multiſque pertinaciter ſuccedentes vulnerabant, vt tamen milites noſtri non terrerentur.) ita hic locus legitur in meo libro.*

217 *Eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput fontis) liber* Faerni *habet, eodem tempore cuniculos tectos, crates, & vineas agunt ad caput fontis.*

217 *Sed quæ ſuperare fontis faſtigium poſſet)* Faernus *legebat ex antiquo libro, Sed quæ ſuperaret fontis faſtigium.*

216 *Vt ab incendio reſtinguendo dimicatione, & periculo deterrerentur* Rom.*) ita eſt in meo lib.*

216 *Tamen omnia paratiſſimo ſuſtinebant animo) fortiſſimo, habet liber meus, pro, paratiſſimo.*

217 *Ita vt quiſque poterat)* Faernus, *ita quàm quiſque poterat.*

211 *Cùm pertinaciter reſiſterent opidani) hunc locum ita legebat* Faernus: *Cùm pertinaciter re-*

ſiſterent opidani, & iam magna parte ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanerēt, ad poſtremum cuniculis vena fontis interciſa ſunt, &c, hanc lectio-ctionem confirmat meus liber.

218 *Manus pracidit, vitam conceßit) ita eſt in meo libro, rectius quàm in vulgatis, manus pracidit, vitámque conceßit.*

219 *Qui nullis aduerſus* Romanos *auxilia denegabant) meus liber habet, qui nulli, &c. & ita legendum opinor.*

220 *Parentes* Romanis *ciuitate) liber meus habet, parente ſibi omni ciuitate. qua lectio videtur non omnino improbanda.*

320 *Ille autem fuga vehementi* Voluſenum *longius produxiſſet) perduxiſſet,* Faernus.

220 *Et conuerſi hoſtem pellere) conuerſis equis, eſt in meo libro.*

221 L. *Paullo, &* C. *Marcello coſ.)* L. *Lentulo, &* C, *Marcello coſ. emendauit olim* Octauius *Pantagathus, & ita in veteri lib. ſcriptum eſt. horum autem conſulum mentio eſt in antiquo etiam argenteo nummo, in quo legitur,* L. LENT. C. MARC. COS.

221 *Quam ſub diſceſſu ſuo) melius in* Faerni *lib. & meo, quàm ſub deceſſum ſuum.*

221 *Contendebat enim gratia cùm libenter pro homine, &c.) in antiquo libro ſcriptum eſt Cōtendebat enim libenter cum gratia pro homine, &c.*

222 *Simúlque ſe & honorem ſuum in inſequentis anni commendaret petitione) ita* Faernus, *&* Latini *Latinij liber.*

223 *Fore eo facto liberam) eo pacto,* Faernus,

223 *Sed etiam per ſe diſceßionem facere cœpit) deeſt vox Senatus, qua à* Faerno *repoſita, locum ſi-*

ne dubio corruptum reſtituit: Sed etiam per ſe Senatus diſceßionem, &c.

223 *Quod ne fieret, conſules, amiciq́; Pompeij iuſſerunt) pro iuſſerunt, emendauit Octauius Pantagathus interceſſerunt: ſed haud ſcio, ex auctoritate ne antiqui libri, an coniectura.*

334 *Atque ita rem moderandc diſceſſerunt) Faerni liber habet, Atque ita remorando diſceſſerunt.*

223 *Confectum ex delectu prouinciæ, Cæſari eam tanquam ex ſuo numero dedit) liber Faerni & meus habent, Confectam ex delectu prouinciæ Cæſaris, ei tanquam ex ſuo dedit.*

224 *Cum de voluntate aduerſariorum, &c.) cum volumntate aduerſariorum, legit Faernus, deleta particula de.*

224 *Ipſe exercitui diſtribuit hiberna) ita hic locus legitur in meo libro.*

LIB. I. DE BELLO CIVILI.

225 *Referunt conſules de rep. in ciuitate) Faernus delebat in ciuitate. quod fortaſſe ab aliquo* σχολιαστικῶς *poſitum, in Cæſaris verba irrepſit.*

225 *Hac Scipionis oratio, quòd Senatus in vrbe habebatur, Pompeiúſque aberat) aderat, habent omnes manuſcripti libri, & ita omnino legendum: non vt Petrus Victorius, & alij eum ſecuti, aberat, emendarunt, valet autem, vt opinor, hoc loco, aderat, ad vrbem erat: quod rectè de Pompeio dictum eſt, qui quod Procoſ. eſſet cum imperio, ad vrbem erat, cùm in vrbe eſſe non liceret. itaque ipſe Cæſar ita de Pompeio infrà ſcribit: Ne ad eius peri-*

culum reſeruare, & retinere eas ad vrbem Pompeius videretur. Ad vrbem vero eſſe, qui diceretur, & pluribus locis docet Padianus, & ex his Caſaris verbis colligitur. qui Procos. ſunt ad vrbẽ, &c. quam autem reponimus lectionem confirmant hæc, quæ ſequuntur verba: Miſſo ad veſperum Senatu, omnes qui ſunt eius ordinis à Pompeio euocantur. paulò poſt: Proximis diebus habetur Senatus extra vrbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem oſtenderat, agit, &c.

226 *Laudat Pompeius, atque in poſterum confirmat) Octauius Pantagathus pro Pompeius, legebat, promptos. quo nihil poteſt aptius huic loco excogitari, licet nullius quod ſciam veteris libri auctoritate confirmetur.*

227 *Atque oſtentatio ſui & potentium) ſui potentium, Octauius Pantagathus.*

227 *Quorum ipſe maximam partem illo affinitatis tempore adiunxerat Caſari) liber meus habet, iniunxerat. & paulò poſt, ruptim, pro raptim.*

228 *Quidque Proconſules ſunt ad vrbem) Octauius Pantagathus legebat, Proconſulibus.*

228 *In Mauritaniam mittatur) in meo antiquiſſimo libro ſcriptum eſt, Mauretaniam: quæ ſcriptura in Græco quoque æreo numiſmate reperitur.* μαυρετανία *enim habet.*

228 *Philippus & Marcellus priuato conſilio prætereuntur) pro Philippus, emendauit Octauius Pantagathus, Paullus. quod enim ſuperiore anno conſulis fuiſſent, prætereundi non erant, quo minus eis conſulares prouinciæ decernerentur.*

228 *Paludatique votis nuncupatis exeunt) melius, exeant, vt eſt in vetere libro.*

229 *Quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta)* Antonius Auguſtinus epiſcopus Ilerdenſis, delet vocem, *armis.*

229 *Qui amiſſam reſtituiſſe videbatur, dona etiam, &c.)ita* Faernus.

230 *Semper ſe reip. commoda priuatis neceſſitudinibus habuiſſe potiora)* Faernus *ex vetere libro, neceſſitatibus, legebat.*

230 *Sibi ſemper* Reip. *primam fuiſſe dignitatem, &c.)in meo vetuſtiſſimo codice locus hic aliter legitur, ac in libro* Faerni *ſcribi animaduerti. ſic enim habet: Sibi ſemper primam fuiſſe dignitatem, vitáque potiorem, doluiſſe ſe quòd pro beneficio ſibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur. ſed* Faerni *lectio magis placet: Sibi ſemper* Remp. *primã fuiſſe dignitate, vitáque potiorem, &c.*

231 *Proficiſcatur* Pompeius*, in ſuas prouincias ipſi exercitus dimittantur) opinor rectius legi in* Faerni *libro & meo, exercitus dimittant.* Antonius *Auguſt. delet vocem, ipſi.*

231 *Ipſi* Arimini *cum duabus legionibus ſubſiſtit)* Faernus*, ſubſtitit.*

232 *Actius)in meo vetuſtiſſimo libro,* Attius *duplici t t ſcribitur. eius meminit* Cicero *ad* Attic. *epiſt.* I V. *lib.* V I I I. *Sulmone* C. *Attium Pelignum aperuiſſe* Antonio *portas.*

233 *In iis* Camerino *fugientem* Vlcillem Hirrum*) liber meus corruptè habet,* Vcillum Hirrum. Faernus *autem pro* Vlcillem*, ſubſtituit* Luceium.

234 *Quaternâ in ſingulos iugera)ita emendauit* Paulus Manutius*, cùm malè* X L. *in omnibus exemplaribus ſcriptum ſit.*

235 *Caſtelliſque circummunire inſtituit)in lib.* Faerni *& meo eſt, circumuenire.*

225 *Conſultandi cauſſa) Faernus, conſiliandi.*

237 *Neque eorum tam remiſſo) neque vero tã remiſſo. Faernus ex vetere libro.*

237 *Vt nullus in aliam partem mente atque animo) liber meus habet, vt alius in aliam, &c. quæ lectio non improbanda.*

237 *Vt tribunos plebis ea re ex ciuitate expulſos) pro ea re, repoſuit Faernus, iniuria. cuius ſcriptura veſtigia retinet antiquus meus liber.*

Ibid. *Erant Senatorÿ ordinis) pro Senatorÿ, eſt, primi, in libro Faerni & meo.*

238 *Ferentinorum) Frentanorum, eſt in meo libro. quam ſcripturam confirmant Græci quoque ſcriptores Ptolemæus & Strabo.* φϱεντανοί *enim habent.*

339 *Neque verò idem perfici) profici, eſt in meo libro.*

240 *Reliquiſque telis pugnabantur) pugnabant, Faernus.*

243 *Nihil ſine illis de compoſitione agi poſſe) Faerni liber & meus habent, Sine illis non poſſe de cõpoſitione agi.*

241 *Deprehenſas excipiunt) ita Faernus legit, & in meo libro ſcriptum eſt.*

243 *Hic venientem Vticam cum nauibus Tuberonem) deeſt particula, cum, in Faerni libro, & meo.*

244 *Se verò, vt operibus antè ſtuduerit, ſic iuſtitia & æquitate, velle ſuperare) liber meus antiquus habet, Se verò, vt opibus anteiri ſtuduerit, &c. ac vidi qui hanc lectionem retinendam putent.*

244 *Quas Sicilia & in Coſano à priuatis coactas) cùm antea legeretur Sicilia, & Sardinia, ita ope ve*

teris libri emendauit Petrus Victorius*.meus autem liber eandem ſeruat ſcripturam, niſi quod pro* Sici*lia, habet* Sigli. *minus certè deprauatum nomen. nam* Sicilia prouincia*, cum* Coſano, *quæ* Domitij *villa ſit,non ſatis aptè coniungitur.*

246 *Celtiberis, Cantabris*) Celtiberia*,habet liber meus.*

247 *Quem ipſe petiuerat*) Faernus*.quam ipſe pacauerat.*

247 *Subito iumentorum, & aquæ magnitudine*) Octauius Pantagathus *legebat,* Subito vi ventorū & aqua, &c.

249 *Atque alijs ſummiſsis præſidijs*) *ſubſidijs, habet liber meus.*

251 *Cominus tamen diu ſtetiſſent*) *melius legitur in meo libro,* Cominus tamdiu ſtetiſſent.

252 Nix *profluit*) Faernus*,profluxit.*

242 Tempus *erat difficillimū,&c.ac ciuitates,etc,*) *in* Faerni *libro & meo legitur,* Tempus autem erat anni difficillimum,&c.at ciuitates,&c.

253 *Qui iter habebāt ad* Cæſarem) *placet,habeāt, vt eſt in meo libro.*

254 *Magni domum concurſus ad* Afranium) Faernus *legebat,demum,pro,domum. ſed non ſatis placet. vide num melius ſit,domo.paulo poſt:magnæq́ gratulationes fiebant.*

255 Pontem *inſtitutum perfecit biduo*) *ita* Faernus.

255 *Alij vt prædæ præſidio ſint*) *ita eſt in meo lib.*

256 Et *quod licebat latiore ſpatio producta lōgius acie*) *liber meus habet,aut producta,&c.*

257 Hoc *primùm* Cæſari *ad* Ilerdam *nunciatur*) Faernus *ex vetere libro,pro,primum, legebat, prælium.*

2;8 Hos Tarraconenſes, & Lacetani) *vetus liber meus habet*, Iacetani. *& ita ex auctoritate* Strabonis *&* Ptolemai *ſcribendum cenſeo.* ἰακκητανοὶ *enim appellantur à* Strabone *in li.* I I I *.idem autem error eſt in* Liuij. *&* Plinij *codicibus.*

257 *Et paucis poſt diebus* Illurgauonenſes, *qui flumen* Iberum *attingunt)* Lurgauonenſes, *legitur in meo libro: & ita habet* Liuius. Strabo *autem appellat, opinor,* ἰλεργέτας, *nam de iis ſcribit:* οὐ πολὺ ἄπωθεν τοῦ ἴβηρος. *ſed hoc non aſſeueranter affirmauerim.*

258 *Octogeſam)* Etouiſam, Plinius.

258 *Huc iam rem duxerat)* Faernus, *huc iam adduxerat rem.*

261 *Mittitur* L. Decidius Saxo) *Saxa, habet* Faernus, *& ita in meo libro ſcriptum eſt. is fuit metator* Cæſaris. Cicero Philipp. X I I I.

261 *Nam quæ itinera ad* Iberum) *ita eſt in meo libro.*

262 *Nos neceſſarij victus inopia coactos) ita legitur in meo libro.*

263 *Hoc conſilium* Cæſaris *pleriſque non probabatur) ita habet meus liber.*

264 *Hæc conſultantibus) conſiliantibus, eſt in* Faerni *libro, & meo.*

264 *Conquirit atque euocat) ita eſt in meo libro.*

264 *Armáque cum hominibus neceſſariis) liber meus habet, armáque quòd cum hominibus, &c.*

266 *Sed pleroſque ij, qui receperant, celant ita ſcriptum eſt in meo libro & paulò poſt,* Cæſar *qui milites aduerſariorum in caſtra, &c. ita etiam* Faernus.

267 *Vana religio iuſiurandi noua religio, &c. in* Latini *libro, & meo.*

266 C*enturiones, amplioriſque ordinis equites* R*omanos in* T*ribunicium reſtituit honorem)* F*aernus ita hunc locum legebat ,* C*enturiones ampliori ordini, &* T*ribunos in* T*ribunicium, &c.*

267 E*quites verò ex loco ſuperiore, in aduerſarios tela coniiciebant)in auerſos, pro, aduerſarios, emendabat* F*aernus. alij libri habent, aduerſos, minus corruptè.*

267 L*entè atque paulatim) ita* F*aerni liber, & meus.*

268 Q*ua re animaduerſa,* C*æſar, relictis iis munitionibus, ſubſequitur.)in libro* F*aerni, pro, relictis iis munitionibus, eſt, eductis legionibus. & ita legendum videtur.*

268 I*lli enim animaduerſo vitio caſtrorum) ita eſt in meo libro.*

258 E*t quo eſſent ad id expeditiores)ad iter expeditiores, habet* F*aerni liber: quod magis placet.*

369 I*lli impediendæ rei , quæ munitionis cauſa fiebat* F*aernus ope veteris libri ita locum reſtituit:* I*lli impediendæ rei cauſa, hora, &c.*

269 A*cies erat* A*franiana totum hunc locum ita legit* F*aernus : acies erat* A*franiana duplex , ex legione prima, & tertia, in ſubſidiis locum alariæ cohortes obtinebant.* C*æſaris triplex, ſed primam aciem quaternæ cohortes ex quinque legionibus tenebant, &c.*

270 A*qua, ligni. & frumenti inopia* F*aernus legit, aqua, lignorum, frumenti, &c.*

270 Q*uem* C*æſar deligit delegit, habet liber meus.*

270 Q*uos in ſua poteſtate habuit) placet, habuerit, vt eſt in meo libro.*

272 *Pecuniam pro iis rebus ſoluit*) *pecuniam pro iis diſſoluit rebus, eſt in* Faerni *libro, & meo.*

272 *Introduxerunt*) *intus adierunt, habet meus liber: & fortaſſe melius.*

272 *Cæſar vt cognoſceret, poſtulatum eſt*) *poſtulant* Faernus.

272 *Eíque negotio Q. Fuſium Calenum Legatum præfecit*) *Q. Fuſium, eſt in meo libro: & ita in argenteis nummis inuenitur, in quibus Kalenum per* K, *non per* C, *ſcribi animaduerti.*

LIB II.

276 *Quæ ex ſigno facilé agnoſci poterat*) *ex inſigni legebat* Faernus *veterum librorum auctoritate. cuius lectionis veſtigia remanent in meo quoque libro.*

297 *Faſtigio muſculi delabitur*) *elabitur,* Faerni *liber, & meus.*

297 *Hoſtes ex muro, ac turribus ſubmouentur*) *ita eſt in* Faerni *libro, & meo.*

280 *Interiectis aliquot diebus*) *rectius legitur in meo libro, interiectiſque, &c.*

281 *Sed, vt ſuperioris temporis contentionem noſtri omnem remiſerant*) *contemptionem, habet liber meus, non omnino malé. nos tamen vulgatam ſcripturam retinemus.*

281 *Omnibus arboribus longè, latéque in finibus Maſſilienſium excifis, & coniectis*) *conuectis, eſt in meo libro, & ita olim emendarat ex ingenio* Octauius Pantagathus.

282 *Cùm penè inædificata in muris, &c.*) *ita eſt in meo libro.*

282 *Hæc omnibus referebat ſermonibus*) *liber meus habet, ferebat.*

283 *Hæc ſe certis nuntiis, certis auctoribus comperiſſe)hæc ſecretis nuntiis, &c. eſt in meo libro. ac vidi qui hanc ſcripturam retinendam cenſeant.*

283 *Quas Cæſari eſſe amicas ciuitates)Octauius* Pantagathus *ita hunc locum legendum exiſtimabat: Quas Cæſari eſſe amicas ciuitates arbitrabatur, iis grauiora onera iniungebat, præſidiáque eò deducebat: qui verba, atque orationem aduerſus* Remp. *habuiſſent, eorum bona in publicum addicebat, & iudicia in priuatos reddebat, &c. repperi poſt eà in meo antiquiſſimo libro ita hunc locum ſcriptum eſſe.*

285 *Cùm itinere conuerſo, ſeſe* Ilipam Italicam *venturum promiſiſſet cum itinere)conuerſo ſeſe* Italicam *venturum pronunciaſſet. ita* Faernus *legebat, primúſque, quod ſciam, locum reſtituit.*

286 *In publicum contulerant)attulerant,* Faernus.

287 *Etiam ab initio)& iam ab initio ,*Faernus.

287 C. C*aninium* Rebilum *legatum cum legionibus relinquit) liber meus habet, ibi* C. C*aninium, &c.*

287 *Paullo amplius paſſus* CIↃ. *)paſſuum,* Faer*nus, & paulo poſt, longe, pro longius.*

289 *Ne primam ſacramenti)* Faernus, *ne primi ſacramenti, &c.*

290 *A quibus contumelia perfugæ appellarentur. huc pauca ad ſpem largitionis addidit) ita eſt in meo libro.*

290 *Genus hominum, quod liceret, &c.) locus hic vereor vt ſit ſatis emendatus. neque vero niſi veteris alicuius libri ope purgatus fuerit, aptus ex eo ſenſus elici poterit, in meo autem, pro, vellent: quæ offerrentur: commilitonéſque: & accipiebant: legitur, vellet: quæ offerrentur: commilitéſque: &*

ecipiebantur.

91 Nam neque prudentes *ſuſpicari oportet, ſibi arum credi pro, prudentes, legerem, pudentes, ex* Faern. *lib. & paulo poſt: quod illis licentiam timor augeat noſter, is ſtudia deminuat, non vt in vulgatis, quod illis licentiam timor augeat, noſtris ſtudia deminuat. confirmant hanc lectionem quæ ſequuntur verba: namque huiuſmodi res aut pudore, aut metu tenentur, &c.*

291 *Quo maiorem) meus liber habet, qua maiorem, &c. vt ad noctem referatur.*

292 Prouinciam Siciliam, *atque* Africam) *ita eſt in meo libro.*

293 *Conſenſu ſuo conſtituit* Curio) *ſuorũ,* Faern.

294 *Quo æquiore loco prælium committeretur) committerent,* Faernus. *quod placet.*

294 *Sed præoccupatis animis* Attianorum *militum timore, & fuga, & cæde ſuorum, nihil de reſiſtendo cogitabant) magis placet vt eſt in meo libro,* Sed *præoccupatus animus* Attianorum, *&c. nihil de reſiſtendo cogitabat,*

294 *Qua telum abijci poſſet)* Faernus *legit, adigi,*

295 *Ac fugientium multitudine) hac fugientium, &c. ita habet meus liber.*

295 *Ex numero aduerſariorum circiter* DC, *interfectis, atque vulneratis) huius loci integram, incorruptámque ſcripturam in vno meo libro reppe-ri, in quo, pro, atque vulneratis, legitur, ac* CIↃ *vulneratis. cùm manuſcriptis omnes, quos viderim, corrupte habeant, atque,*

297 *Quæ paucis equitibus pares eſſe non potuerunt) potuerint, liber meus. quod magis placet.*

297 *At illi, itinere totius noctis confecto)* Faernus *notauit in veteribus aliquot libris ſcriptum eſſe, confecti, quo modo in meo quoque libro legi animaduer-*

animaduerti. neque dubitandum eſt, quin ita ſcribi debeat.

299 V*nam, vt in reliquis rebus, ſpem reliquã, &c.) vnam vt in miſeris rebus, &c. ita corrigendum puto, meo vetuſtiſsimo libro auctore*

300 D*iebúſque aquè poſt paucis) deeſt, aquè, in libro* Faerni, *&* Latini.

LIB. III.

301 *Illis temporibus quibus in* Vrbe *præſidia* Legionum Pompeius *habuerat) melius, ad* Vrbem, *vt legit* Faernus. *nam de his ipſis* Legionibus *lib.* I. *ſcribit* Cæſar, *ne ad eius periculum reſeruare, & retinere eas ad* Vrbem Pompeius *videretur.*

302 *Anni ſpatium ad comparandas copias nactus) annuum ſpatium,* Faerni *liber & meus.*

303 S*aſalem filium miſerat)* Sadalem *appellat* Lucanus *lib.* V.

303 E*x* Gallo Græcia *dederant) pro, dederant, eſt, tantundem, in* Faerni *libro, &* Latini.

331 E*ius rei cauſſa omni in ora maritima) abeſt, in, particula à* Latini *libro, & meo.*

340 E*rat* Orici Lucretius Hiſpilo) Veſpilo, *ſcribendum. ita habet lib. meus: & argenteus nummus in quo eſt,* Q. LVCRETIVS. Q. F. VESPILLO.

305 I*n eas diligentiæ ſuæ, ac doloris iracundia erupit) indiligentiæ, eſt in meo libro. quod non diſplicet: nam paulo poſt ita de* Bibulo *ſcribit, cuſtodiiſque diligentius diſpoſitis.*

305 S*i in* Cæſaris *conſpectum veniret) melius, venire poſſet, vt eſt in meo libro.*

305 I*bi qui concitatis* Dalmatis) *non eſt præter-*

f

eundem hoc loco Delmatas,*non* Dalmatas *in antiquis lapidibus inueniri , &* Delmaticus,*pro* Dalmaticus.*qua de re ita ex auctoritate* Varronis *ſcribit* Velius Longus *in libro de* Orthographia. *placet etiam,vt* Delmatiam,*non* Dalmatiam *pronunciemus,quoniam à* Delminio *maxima ciuitate tractũ nomen exiſtimetur.*

305 *Seſe munierant)his ſeſe munierunt,habet liber meus.*

306 *Tantis detrimẽtis receptis)acceptis,eſt in meo libro: quod magis placet.*

306 *Et detrimento* Africani *exercitus) lib.meus pro* Africani *habet* Afraniani . *vt ad* Afraniȷ *milites referatur, qui ſe* Cæſari,*victo* Afranio , *dediderant.*

307 *Interea & reip.& ipſis placere oportere)*Faernus *hunc locum ita corrigendum eſſe indicauit: interea expedire,& ipſis placere oportere.*

307 *Græcos murum aſcendere) totus hic locus ita legitur in meo lib . Cùm* Græcos *murum aſcendere , atque arma capere iuberet . illi autem contra imperium populi* Romani *pugnaturos eſſe negarent , oppidani etiam ſua ſponte* Cæſarem *recipere conarentur, &c. neque ſanè dubito quin ita legendum ſit.*

308 *Diurnis eò nocturníſque,&c.) ex meo antiquo libro ita hic locus legendus,atque interpugnendus diurnis eò ; nocturníſque itineribus contendit ſimul ac* Cæſar *appropinquare dicebatur,tantúſque terror incidit eius exercitui, &c.*

363 Cæſar *profecto occupatio itinere)* Achilles Statius Luſitanus,*pro,profecto,legit,profectus,quod nõ diſplicet.ita enim alibi locutus eſt* Cæſar.

Ibid. *Vt vigiliȷs caſtelliſque benemeritæ ciuitates tutæ eſſent præſidio)* Libri *ſcripti aliquot,pro,eſſent*

habent, eſſet. quod Faernus *retinet. ſed pro, ciuitates ciuitati legit: tutæ, verò delet. in* Aldinis *recentioribus deeſt vox, præſidio, quæ eſt reponenda.*

309 *Quantum nauium facultatem habebat)* Faernus, *quam tum nauium, &c.*

309 *Atque vno tempore accidit) liber meus habet, atque vno etiam tompore accidit, &c.*

310 *Neque tum reſpondendum* Cæſari *exiſtimabat) placet, exiſtimauit, & eſt in meo libro.*

311 *Quibus cum communicare de maximis rebus* Pompeius *conſueuerat) ita eſt in meo libro.*

311 *Cuius rei opinio tolli non poterit. niſi cùm in* Italiam, *&c.) malè hic locus in vulgatis libris, quos viderim, legitur. ita autem interpungendum, & emendandum eſſe exiſtimo ex mei libri auctoritate. cuius rei opinio tolli non poterit, cùm in* Italiam, *ex qua profectus ſum, reductus exiſtimabor. bello profecto ab ijs* Cæſar *hac facta cognouit, qui ſermoni interfuerunt.*

312 *Niſi* Cæſaris *capite relato) delato,* Faernus.

312 *De ſolutionibus, quæ per arbitrium fient) per arbitrum, eſt in meo libro. & fortaſſe melius.*

313 *Aliam tabularum nouarum) pro, aliam,* Faernus *legit, alteram: quod placet.*

13 *Ipſe cùm* Caſilinum *veniſſet)* Faernus, *venit. &* Caſilinum *vnico l ſcribendum.* κασιλῖνον *iim habet* Strabo, *& liber meus.*

12 *Atque proditio oppidi appareret)* Faernus *lebat, de proditione oppidi appareret.*

14 *Quæ mandata ad ſe per* Bibulum *delata eſent)* Vibullium, *habet liber meus. & ita legendum pinor.*

314 *Peruenit Turios)* Thurios, *liber meus.* & *Strabeni*, θούριοι.

314 *Itaque magnarum initia rerũ) ita eſt in meo libro.*

316 *Vltra* Lyſſum) Liſſum, *habet liber meus.* & *ita Strabo lib.* VII.

316 *Leuiúſque tempeſtatis, quàm claßis, periculum exiſtimauerunt) æſtimauerunt, eſt in meo lib. quod magis placet.*

316 *Has, ſcaphis, minoribúſque nauigijs compluribus ſumptis) pro, ſumptis. eſt, ſummißis, in* Faerni *libro & meo.*

317 *In animi fortitudine) firmitudine,* Faerni *liber, & meus. & ita magis placet.*

317 *Qui omnes ad eum perducti) producti, eſt, in meo libro.*

317 *Ex omnibus copijs) expoſitis copijs,* Faernus.

318 *Hæc eodem ferè tempore) ita habet liber meus.*

318 *Ipſi iter ſecundum eas terrras direxerant) pro terras, eſt, terra, in meo libro. vt eas, ad naues refeatur.*

319 *Conferta præfectis) differta præceptis, habet liber meus. quam ſcripturam confirmat* Latini *quoque liber.*

320 *Cæteráſque eius deæ ſtatuas: cum in fanum ventum eſſet, &c.) in meo quoque libro locus hic corruptè ſcriptus inuenitur, ita tamen corruptus, vt ex eius ſcripturæ veſtigijs vera lectio elici poßit. ſic enim habet: Cæteráque eius diei conſtituta, cùm in fanum, &c. ego, ſi coniecturæ locus ſit, veteris ſcripturæ veſtigijs retentis legerem, certáque eius rei die conſtituta, cùm in fanum, &c. lib.* VII. *bell.* Gall.

ita planè locutus eſt, tempore eius rei conſtituto. & hoc ipſo libro, certúmque ei rei tempus conſtituitur. de hac autem lectione nemo dubitabit, qui Cæſaris verba quæ ſequuntur, paulò attentiùs conſiderauerit.

321 *Calidone, & Napacto) liber meus habet,* Calydone. *Straboni quoque* καλυδών.

321 *Adeſſe Scipionem cum legionibus) ſic omnino legendum, non, vt in vulgatis libris, legione. duas enim legiones in Syria habebat Scipio, vt ſuprà. nec veriſimile eſt, ſi vnam tantùm legionem habuiſſet, ad cuſtodiam impedimentorum octo cohortes relinquere voluiſſe. hæc Faernus.*

323 *Ex fremitu equorum illata ſuſpicione) pro, illata, eſt, incuſſa, in libro Faerni.*

323 *Iiſque cuſtodiam nauium longarum) iiſdémque liber meus habet.*

Ibid. Quæ erat ad cuſtodiam ab Acilio *poſita) videtur legendum,* Caninio. *quo modo Faernus emendauit, aut paulò ſuprà, pro* Caninius, *reponendum erit* Acilius. *quam ſcripturam retinuit Paulus Manutius.*

324 *Etiam nauem expugnauit) pro etiam. emendauit Faernus, cum neque dubitandum eſt, quin ita legi debeat.*

325 *Hellide, atque Amantia) liber meus habet,* Biblide, *non ſatis emendatè, minus tamen corruptè. placet Bullide, ex Ptolemæo.*

324 *Decertandi poteſtatem Pompeio fecit) liber meus habet, decernendi.*

326 *Atque vt noſtri perpetuas munitiones videbant) pro, videbant, Faernus legit, iungebant : & delet vocem, timebant. quam nos ſcripturam retinemus.*

327 *Recipere ſe iuſsit) ſtatuit,* Faernus.

328 *Legiones reduci iuſsit)* Faernus, *legionem.* & *ita legendum.*

328 *Conſtipati pila coniecerunt) ita legit* Faernus. *in meo libro eſt, conſpirati.*

328 *Aduerſus cliuum incitari) anteà legebatur, pilum. pro quo* Manutius *repoſuit, cliuum.* Faernus *autem tumulum, non ita aptè.*

Ibid. *Præcipites Pompeianos egerunt, & terga vertere coegerunt) ita eſt in meo libro.*

Ibid. *Paullóque circa eum locum morati) in meo libro pro, circa, eſt, citra. deeſt autem vox, morati.*

Ibid. *At tum integras)* Faerni *liber & meus habent, at contra integras, &c.*

330 *Nocte cohortes noſtras) noctu,* Faernus.

330 *At plerique exiſtimant) rectius legit* Faernus *Ac, pro At. & paulò poſt, alter agere ad præſcriptum.*

331 *Volcatius* Tullius*)* Tullus, *eſt in meo libro: & ita habet argenteus nummus.*

331 *Ad duorum milium numero) ad duo milia,* Faernus.

331 *Cæſari renunciauerunt) remunerauerunt, habet liber meus.*

332 *Cohortémque duplici ſtipendio, frumentóue, &c.)* Antonius Auguſtinus *legit, frumento, veste, pecunia, aliiſque militaribus donis.*

332 *Et* Orchomenum *de voluntate ipſarum ciuitatum recepit) liber meus non habet particulam de. & ita lib. 1. de bello ciuili locutus eſt.*

ij32 *Amicitia* Cæſaris *conciliare ſtudebat)* Faernus *ex veteribus libris legebat, amicitiæ.*

234 *Sed etiam fructus ex arboribus deficiebant) pro fructûs, emendauit* Faernus, *frondes.*

334 *Locupletéſque ex egentibus effecerat) fecerit,* Faerni *liber & meus.*

334 *Monuítque equites) deeſt vox, equites, in meo libro. videndúmque an ita aptius ſit.*

335 *Diſcedere à noſtris) à nobis,* Faernus. *& ita liber meus habet.*

335 *Poſtquam id difficilius viſum eſt) in meo libro eſt, poſtquam id facinus viſum eſt.*

337 *In interiorem vallum tela iaciebant) anteriorem,* Faernus.

337 *Per mare nauibus expoſitis in aduerſos noſtros impetum fecerunt) placet vt legebat* Faernus, *per mare nauibus expoſiti in auerſos noſtros, &c.*

337 *Et viribus deficeret) à viribus deficeretur, habet liber meus.*

338 *Atque opera, vt demonſtrauimus, circummuniret)* Faernus, *opere, ex antiquo libro.*

336 *Eo loco propugnante) è loco, habet liber meus. & paulo poſt, ſibi repugnantes, ibi, pro ſibi.*

340 *Ex parte, ex qua proruebat)* Faernus, *ea parte, qua perruperat.*

340 *Eodem quo venerant) placet, eadem, qua venerant. ita legit* Faernus,

341 *Omnéſque deductos) productos,* Faernus.

342 *Si non omnia cederent ſecunda) caderent, habet liber meus: & ita* Faernus *legebat.*

343 *Et ne citiſſima eius profectio cognoſceretur) citiſſimò,* Faernus. *& ita in meo libro apparet ſcriptum fuiſſe.*

344 *Ipſi incolumes ſe ad agmen reciperent) ita eſt in meo libro.*

344 *Intra vallum caſtrorum) delet* Faernus *vocem, caſtrorum, auctoribus vetuſtis libris.*

346 *Ne occaſio temporis deeſſet) occaſioni, lib. meus. totus autem hic locus ita legitur, & ſuis vt eſſet auxilio, &c.*

345 *Sed Cæſarem Apollonia directo itinere auerterat) à recto itinere, pro, directo, Faernus.*

346 *Heracleam Senticam) Sinticam Ptolemæus. Liu. li. 42, & 45. Plinius li. 3. cap. 10.*

346 *Quæ gens paucis ante diebus) menſibus, pro diebus, eſt in Faerni libro, & meo.*

347 *Lariſſam legiones adduxerat) Lariſam, vnico ſ ſcriptum eſt in meo libro. ita Græci quoq; ſcribũt: & in argento nummo eſt,* λαεισαίων.

348 *L. Hirtij) Hirri, habet liber meus. Cicero ad Att. lib. 8. appellat C. Hirrum.*

348 *Quod proficiſcenti promiſiſſet) recepiſſet. Faernus.*

349 *Quod ſatis perſpectum habere videretur) locus omnino deprauatus ita reſtituendus eſt ex emẽdatione Faerni, & auctoritate mei libri: quum ſatis perſpectum militum animum habere videretur, &c. quod nam Pompeius propoſiti, &c.*

351 *Ex delectibus horum annorum) ex delectu, &c. Faernus. & plerique ſunt ex Colonis tranſpadanis. liber meus habet.*

251 *Ac iam animo victoriam percipiebant) præcipiebant, eſt in meo libro. & ita legendum opinor.*

352 *Hæc erant numero millia XLV. ita meus lib.*

352 *Euocatorum circiter duæ) ita Faernus. & paulo pòſt, quæ tota acie diſperſæ erant.*

352 *Tametſi erant Dyrrhachinis prælijs vehemẽter attenuatæ) liber meus habet, tametſi erat Dyrrhachinis prælijs vehementer attenuata. vt ad IX,*

legionem tantum referatur. quod placet. ſequitur enim, & huic ſic adiunxit I I X. *vt penè vnam ex duabus efficeret.*

352 *Ipſe contra Pompeium conſiſtit) conſtitit, liber meus.*

Ibid. Celeriter externa acie ſingulas cohortes detraxit) Latinus Latinius *Viterbienſis emendauit, celeriter extrema acie ſex cohortes detraxit. ſuámque emendationem hoc adducto* Plutarchi *loco ex* Cæſa*re ſtabilire conatur.* μετεπέμψατο σπείρας ἓξ ἀπὸ τῶν ἐπιταγμάτων, καὶ κατέστησεν ὄπισθεν τοῦ δεκάτου, κελεύσας ἡσυχίαν ἄγειν, ἀκήλους τοῖς πολεμίοις ὄντας. *eadem ſcribit in* Pompeio. & Appia*nus idem lib.* I I. *fieri autem potuit vt librarius ſcripturæ ſimilitudine deceptus, prò, extrema, fecerit, externa: nam in meo quoque vetuſtiſsimo libro animaduerti in hac ipſa voce lapſum non ſemel librarium, qui & li.* I. *de bello Africo, pro extremo, ſcripſerit, extremo. ſed verba illa* Cæſaris *paulò poſt de hac ipſa re prolata magnopere* Latini *emendationem confirmant. nec enim vt in vulgatis libris, quam inſtituerat ex cohortium numero, legendum eſt, ſed vt calamo notatus liber habet, quam inſtituerat ſex cohortium numero.*

353 *Atque enim milites electi circiter* CXX. *voluntariè)* Faernus, *voluntarij. quos* Græci ἐθελοντὰς *dicunt.*

353 *Dextro cornu procurrit) procucurrit, liber meus: & ita* Chariſius.

354 *Ciuire cœperunt) circumuenire,* Faernus.

356 *Tantum ſe opinionem feſelliſſe)* Faernus ex *vetere libro legit, tantum ſe ſuam opinionem,&c.*

357 *Ab eo petierunt)petiuerunt,* habent Faerni *liber,& meus.*

358 *Se Sullæ ſimiliter dediderunt) deeſt vox,ſimiliter,in* Faerni *libro,& meo.*

359 *Niſi eo ipſo tempore quidam nuncij de* Cæſaris *victoria) abeſt à libro* Faerni *vox, quidam.*

359 *Pari atque antea ratione egerunt) egit,*Faernus *legit, deleta, quæ ſequitur,voce. & ita eſt in meo libro,*

361 *Nam,quicunque ex fuga* Pompeium *ſequeretur) placet vt in meo libro legitur, qui cum ex fuga,&c.& paulo poſt, ſoluerunt,pro,ſoluere iubebantur.*

361 *Senatores omnes ex prouincia vocaſſe) euocaſſe, eſt in meo libro.& in ſummam, pro, ſumma, paulo poſt.*

361 T.*Ampium)pro,* Appium, Manutius *emendauit,* Ampium.*& ita habet liber meus.*

362 *Quod ante ipſam* Mineruam *collocatum eſſet, & ante ad ſimulacrum* Mineruæ *ſpectauiſſet.) ita eſt in meo libro: & fortaſſe melius,quàm vt vulgo legunt.*

363 Pergami *in occultis.ac remotis templis)*Faerni *liber, & meus habent,* Pergamíque *in occultis,ac ac reconditis templis.*

264 *Corripi,ac interfici iuſſit)*Faernus, *corripi,atque interfici iuſſit.*

365 *Regis domum obſidere,regno expellere alios,alios accerſere)placet,vt habet meus lib.* Regis *domū obſidere,regno expellere,alios accerſere.*

365 *Deductos copijs)diductis,*Faernus.

365 *Conſtrata omnes)reſtrata,*Faernus.

366 *Hoc tractu oppidi) Faernus, in hoc tractu oppidi. & ita legendum videtur.*

LIB. I. DE BELLO ALEXANDRINO.

369 *Vt noſtri illorum opera imitari viderentur) imitati, eſt in meo libro. quod magis placet,*
371 *Nam puteis foßiſque) lib. meus habet, puteis foßis. & infrà, ad fodiendos puteos, dixi, vt de hac lectione, quin vera ſit, dubitari non oportent.*
372 *Munitiones nudare nolebat) nudari, habet lib. meus. & paulò poſt, expoſuiſſet, pro expoſuiſſent.*
363 *Quanquam ſi quid grauius illi accidiſſet) ita eſt in meo libro.*
275 *Et ad explicandam claſſem, & ad receptum, &c. ita habet liber meus.*
377 *Capitur hoc prælio quinqueremis vna, & biremis cum defenſoribus,) ita eſt in meo libro, cùm in alijs deſit vox, biremis.*
377 *Et illam, & vrbem) in meo libro eſt, & illa in vrbe. paulo poſt, cum conſtratis nauibus aggreditur, abeſt particula, cum.*
378 *Et DCCC paſſuum interuallo ad oppidum enataucrunt) placet, pro, interuallo, interuallum, vt in meo libro.*
378 *Pugnabatur à noſtris ex ponte) à nobis, habet liber meus, quod retinemus.*
379 *Pauci alleuatis ſcutis) ita eſt in meo libro, pro, alleuati ſcutis: quam ſcripturam non improbamus, ita enim in antiquis quoque marmoribus hoc ipſum reperitur.*
280 *Aut ſuopte conſilio, per occultos nuncios Regis probato) non dubito quin ita ſcribendum*

vi in meo libro legitur, aut ſuo priore conſilio per occultos nuncios Regi probato.

381 *Quaſi verò id Cæſar, bonitate tantum adductus, & non prudentiſſimo conſilio) ac non prudentiſſimo conſilio, &c. eſt in meo libro.*

382 *Sine quo nulla vnquam dimicatio maritima, parum etiam feliciter confecta erat) ſequor ſcripturam veteris mei libri, in quo eſt, ſine quo nulla vnquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter, &c.*

384 *Planicies ex omnibus partibus ſubiecta) in libro meo eſt, planicia*

385 *Qua liberum acceſſum haberi demonſtraui) lib. meus habet, quam liberum acceſſum habere demonſtraui.*

386 *Magnam multitudinem hoſtium interfecerũt) magnam multitudinem hoſtium in caſtris interfecerunt, legitur in meo libro.*

387 *Maiorique ex duabus filijs Cleopatra, &c. ita meus liber.*

388 *Quintúmque Patiſcum) Patiſium, eſt in meo lib. & paulò poſt, reſponſa, pro reſponſum, fortaſſe melius.*

389 *Cuius itineris hæc erant certa oportunitates) cuius itineris has eſſe certas oportunitates, ita habet liber meus.*

392 *Supplicia conſtituit in eos, qui aliquam formæ, atque ætatis commendationem habebant ea, quæ morte eſſent miſeriora) ita hunc locum emendauimus ope veteris mei libri.*

396 *Capit ex eo prælio pentiremem) penteremem, habet liber meus. & dicrotas, pro, dycrotas. Baifius tamen aſſerit legendum, dicrota, in libro de re nauali.*

396 *Et prælio Pharſalico rem feliciter gerebat) &*

Palæopharſali rem feliciter gerebat. ita legendum auctoritate libri mei. adiuuat hanc ſcripturam locus Oroſii *ex libro* VI. *hic exitus pugnæ ad* Palaophar*ſalum fuit.*

397 *Simultatum cauſſæ tenues coniiciebantur) ſimul & cauſſæ, &c. ita legit* Latinus Latinius.

399 *Minucius inter ſaxa, quæ iaciebantur, in itinere) meus liber habet, quæ iacebant in itinere. & infrà, relato domum* Caßio.

400 *Vtrum nihil timere, an omnia licere, mallet) timeret, eſt in meo libro, pro, timere. & ita legendum videtur.*

401 *His rebus confectis, totum exercitum luſtrat) notum, pro, totum, eſt in meo lib, & fortaſſe nouum erat legendum.*

402 *Sed, id qua mente commotus fecerit, coniectura ſciri non poteſt) aliter meus liber. ſed id, qua mẽ-te communis erat coniectura.*

402 *Frequens legionibus conuentus)* Latinus Latinius *legit*, Legionariorum.

405 *Lepidus eodem tempore,* Marcellúſque Cor*dubam cum ſuis proficiſcitur.* Caſſius Narbonem. *ſub idem tempus* Trebonius Procos. *&c. ita hunc locum ſcriptum inueni in meo libro.*

406 *Ex ambitione, atque indulgentia* Tribunorũ *militum) indiligentia, eſt in meo libro.*

407 *Quæ maiores ſunt dignitate) lib. meus, maiore.*

407 *Legionibus Syriæ) Legionibus* Syriæq́; *, ita eſt in meo libro.*

407 *Ipſe iter cœptum) inceptum, eſt in meo lib.*

408 *Legionem autem eam, quam ex genere ciuium ſuorum* Deiotarus, *&c.) ita legitur in*

meo lib.

410 *Seruitiáque agi iuſsit) ſeruitia agerentur iuſſit, liber meus.*

411 *Vel ad opus ſuum tardandum, quo plures in armis tenerentur, id fieri, vel ad oſtentationem regiæ fiduciæ, &c.) ita eſt in meo libro.*

411 *Eodem gradu, quo præruptam in prælium deſcenderat vallem, aſcendere aduerſus arduum collẽ, &c.) ita legitur in meo libro.*

411 *Vel fiducia motus) commotus, lib. meus. & pro oppreſſus, habet oppreſſos: vt ad milites referatur.*

413. *II. Legiones cum Cœlio Vintiano in Ponto reliquit) Viniciano, putaui aliquando ſcribendum, motus auctoritate veteris argentei nummi, in quo Viniciæ familiæ nomen notatum animaduerteram. poſteà verò nactus ſum Cæſaris commentariorum exemplar ſeptingentis ferè ab hinc annis ſcriptum, quod emendationem hanc confirmauit meam. ita Cælij quoque locum in epiſt. ad Cicer. I V. libri V I I I. corrigendum puto. M. Cœlium Vincianum, &c. vbi male legitur, Vicinianum. opinor autem aliquem è Vinicia familia à Cœlio adoptatum Cœlium Vinicianum dictum eſt vſitata illa adoptionum formula, qua etiam Q. Cæcilius Pomponianus Atticus eſt appellatus. Craſſus etiam quidam Iunianus apud Ciceronem in epiſt. ad Q. Fratrem nominantur, cuius & in argenteo quoque nummo mentionem inueni hac inſcriptione, C R A S S V S I V N I. hoc autem quòd eſſet ignotius, occaſionẽ aliquibus dedit deprauandi potius, quàm corrigendi cognominis.*

435 *Quòd neque certum locum gubernatoribus, præfectiſque quem peterent, præceperat.*) rectius, puto, legitur in meo libro, quod neque circum loca gubernatoribus profectis quid peterent, præceperat. hanc ſcripturam confirmat liber Latini Latinij.

416 *Fortuitu*) Fortuito, Latini liber, & meus.

418 *Vt, ſi fieri poſſet, nec locum vllum excuſatio haberet, &c.*) magis placet vt in meo li. ſcriptũ eſt, Vt, fieri poſſet nec ne, locum nullum excuſatio haberet, nec moram tergiuerſatio.

418 *Regium enim equitatum Scipio, & prouinciæ Africa alebat*) ita legitur in meo libro.

418 *Tanta hominum erat dementia*) rectius puto in meo libro, tanta homines eſſe dementia.

419 *Iam cælo albeſcente*) albente, lib. meus. ſic etiã infrà.

419 *Quin præſidijs relicti ſui milites fuiſſent*) ita meus liber.

420 *Subito ex condenſis turmis pedites Numidæ leuis armaturæ, &c.*) ita legendum ex meo lib.

421 *Concurſu renouato*) curſu, habet lib. meus.

422 *Cæſariſque equites, iumentáque, &c.*) locus ſine dubio corruptus, ita emendandus ex vetere meo libro: Cæſariſque equites ex nauſea recenti, ſiti, languore, paucitate, vulneribus defatigata ad inſequẽdum hoſtem, perſeuerandúmque curſum tardiora haberent.

422 *Maxima autem auxilia haberet Numidarũ equitum, leuiſque armaturæ*) ita liber meus.

423 *Germaniſque DCCC.*) liber meus habet,

☙ D C. *quod magis placet.*

423 *Quater tantis)quater tanto,liber meus.vt ad vocem auxilio,referatur.*

425 *Iſtius ætatis cùm eſſet)iſtuc ætatis,eſt in meo libro.*

425 *Remp. ab audacibus , ſceleratíſque ciuibus oppreſſam) pro, audacibus,habet, arduis, lib. meus.*

427 *Et aqua dulci elota)eluta, liber meus.*

428 *Oculos,mentémque ad mare depoſitos)diſpoſitos,eſt in meo libro.*

428 *His ſe miſeris , ſuámque fidem implorantibus)ijs ſe in miſerijs, ſuámque, &c. ita liber meus habet.*

429 *C.Virgilius Petronius)placet, Prætorius,vt eſt in meo libro.ſic infrà,C. Decimius Quæſtorius. & Tullius Rufus Quæſtorius.*

429 *Quotidie mutuis prælijs inter ſe) pro,mutuis, habet,minutis,liber meus.ſic paulo poſt dixit, prælijs minutis cominus dimicabant.*

432 *Etiam vndique ad Cæſarem veniunt) rectius opinor in meo libro legitur, & iam vndique,&c.*

432 *Non auſus periculo ſuo rem facere) peritulo ſuorum,eſt in meo libro.quod placet.*

433 *Auxiliiſque tandem ſuis exhilaratis animo, atque leuatæ ſolicitudine) aliter hic locus legitur in manuſcripto meo libro,& fortaſſe melius:auxiliiſque tandem ſuis exhilaratus, annonaque leuata ſolicitudine.*

435 *Propter mare legiones educit) ducit, magis placet.vt eſt in meo libro.*

437 *Ex omnibus præſidijs cohortes deducit) eduxit,lib.meus.paulò poſt,conuulneratíſque,pro,vulneratis.*

In acie

437 *In acie in cornu dextrum & ſiniſtrum ex iniquiore loco pugnare) dextro & ſiniſtro, lib. meus.*

438 *Q. Commius)* Q. *Cominius ſcribendum ex veteribus lib. & ita habet* Pariſinus *codex.*

438 *Nauis triremis)* Trieris, *eſt in meo libro.* τριήρης *enim Græcis.*

438 *Rempub. cum optimo quoque defenditis) defendetis, habet liber meus.*

439 *Apud* Thapſum *cuſtodia cauſſa in ſalo eſſe iuſſerat) ita legendum ex meo libro.*

440 *Nimbus cum ſaxorum grandine) Saxa grandine, liber meus.*

440 *Itaque ſubito imbre, grandinéque conſecuta, grauati pondere, &c.) opinor hunc locum non vacare mendo. nam in meo libro, qui hac in parte nec ipſe ſatis emendatus eſt, pro, grauati, ſubruti, & diſiecti, eſt. grauata, ſubruta, & diſiecta: quæ aptius ad tentoriola, quàm ad homines in iis degentes referuntur.*

440 *Vt ſecum ipſe aliquid auctoritatis haberet, cum tribus legionibus equitibúſque frenatis, &c.) ita legit* Latinus Latinius, *deletis illis, exercitúſque* Scipionis P*tetrare* Cæſaris.

441 *Et expectatione copiarum regiarum) liber meus habet, expectatio, &c. & paulo poſt, ſuſpenſiore animo, pro, ſuſpenſione animi.*

441 *Quæ erant tranſeunda* Cæſari) *tranſgredienda, liber meus. vtitur hoc verbo paulo infra in hac ipſa re.*

442 *Partim viuis ſunt potiti) viuorum, lib. meus. ita paulo poſt locutus eſt, partim occiderunt, partim viuorum ſunt potiti.*

443 *Partim in quas quiſque poterat regiones peruenire) ita habet meus liber.*

444 *Sed quoniam ij ſibi neque modum, &c.) lib. meus.*

441 *Et quantum potes, proficiſci iubeo) in meo libro, pro, potes, eſt, poteſt. & ita paulò poſt, quantum poteſt, abeſſe ex Africa iubeo, pro, poteſtis.*

445 *Neceßitatéque coactus) ita eſt in meo libro.*

446 *Diceretque, vt reliqua, quæ vellet, perageret) liber meus, ſed reſtare, vt reliqua, &c. locus hic mihi valde ſuſpectus eſt.*

449 *Et ne iugo à Cæſare excluderetur) ita ſcriptum eſt in meo. & paulò poſt, Quintium Aquilam.*

449 *Pentiremes duas) penteremes, habet meus liber.*

450 *Audaciáque commotus) ita eſt in meo, pro, motus.*

450 *Se à Naſidij claſſe captum) ita legendum ex meo libro.*

453 *Primo impetu legionum) ita eſt in meo libro pro, legionis.*

453 *Eóſque iaculis conuulnerare ſatis eſſe exiſtimaretur. Cæſar intellexit, nihil aliud eos conari, niſi, &c.) placet hæc lectio magis, quàm quæ in vulgatis libris circumfertur.*

454 *Et legionarium militem defatigabant) defatigabat, meus liber, & interficiebat, paulò ſuprà, pro interficiebant, & ita videtur legendum.*

456 *A. Scipionis circiter II.) ita eſt in meo libro.*

457 *P. Cornelio Scipione euocato) Scipionis euocato, eſt in meo libro.*

457 *Vt ſuis fortunis præſto, quòd benemeriti eſſent, auxilium ferret.) placet vt in meo libro ſcriptum eſt, vt ſuis fortunis populi R. quòd benemeriti*

eſſent, &c.

453 *Vt haberent facultatem turmas Iulianas circumfundendi, & nihilominus fortißimè, acerriméque pugnarent.*)ita eſt in lib. Latini Latinij.

460 *Et animaduertit aciem pro vallo Scipionis, elephantoſq́ dextro, ſiniſtroque cornu collocatos, &c.*)ita meus liber.

461 *Tubicen*) tubicina, liber meus. ita in antiquo quoque lapide inuenitur.

461 *Elephantus*) elephans, eſt in meo libro.

462 *quibus miſeris ea res paruo præſidio fuit*) melius puto, quibus miſerijs, vt eſt in meo libro.

463 *Itaque ij omnes Scipionis milites*)ita in meo libro legitur.

463 *Totúmque exercitum veteranum donauit, præmia fortißimo cuique, &c.*)ita meus liber.

464 *Liberis ſuis L. Cæſari, qui tum ibi Pro quæſt. fuerat, commendatis*)lib. meus pro, ibi, habet, ei.

465 *C. Conſidij filio*)rectius opinor in meo libro legitur, C. Conſidio filio.

465 *Liuineio Regulo*) ita eſt in meo libro. & in argenteis quoque nummis, L. LIVINEIVS. REGVLVS.

465 *Ceteio*) liber meus, Cateio. fortè. C. Atteio.

465 *M. Eppio*) ita eſt in meo lib. in nummo etiam argenteo, in cuius altera parte Africæ prouinciæ imago expreſſa eſt cum literis Q. Metell. Pius Scipio Imp. nominatur M. hic Eppius Scipionis legatus.

466 *Libentes, cupidéque condicionem acceperunt*) ita eſt in meo libro, pro, cupidique.

461 *M. Catonem Vticæ ſibi ipſum manus attuliſſe*)ex meo libro ita ſcribendum.

468 *Latorio Ruſtiano*)legerem Caſtiano, ſi me

antiquus aliquis liber adiuuaret, quod id cognomen ſit Platoriæ familiæ in argenteis nummis. ſed fieri etiam poteſt, vt Ruſtius aliquis à Platorio adoptatus, ſit deinde Platorius Ruſtianus dictus.

469 *Atque ibi Criſpo Salluſtio po.R.Proconſule.) abeſt à meo libro, populi R.*

469 *Duodetriceſimo die) triceſimo, meus liber. eſt autem antiqua ſcribendi ratio, qua in æreo quoque nummo, Quadrageſima notatum vidi.*

LIB. DE BELL. HISP.

471 *Legati clam præſidio Cn. Pompei (præſidia, liber meus.*

471 *Cæſar eam ciuitatem omni tempore optimè de populo R. meritam eſſe ſciens. X I. cohortes, &c.) ita hic locus in meo codice ſcriptus reperitur. aliter in Aldino, ſed male.*

473 *Id cùm animaduerteret aduerſarios minimè velle) ita legitur in meo libro.*

374 *Et vna facta ex coloniȷ́s) ita habet meus lib. non, colonis.*

474 *Pompeius qui eodem iugo tenebatur loci natura) liber meus, Pompeius, quod eodem iugo tegebatur loci natura.*

485 *Non eſſe commiſſurum Cæſarem) ita liber meus.*

475 *Ad ſubſidium committendum) ſubmittendum habet liber meus.*

475 *Suo loco præteritus eſt (ſic eſt in meo libro, pro, perterritus.*

489 *Et oppido potiri poſſe ſperarent) ita meus liber.*

476 *Quin eruptionem) ita, pro, irruptionem, ha-*

bet liber meus.

477 *Clamore facto auerſati ſunt prælium facee) ita eſt in meo libro.*

478 *Quæ ſtramentis ab noſtris hibernorum cauſſa ædificata erant) quæ ſtramentitia ab noſtris, &c. ita eſt in meo libro.*

479 *Cuius funeſtæ laudes quoniam ad hanc fortunam, &c.) ita meus liber.*

480 *Tum. qui ita locutus eſſet, iugulatum) eum, qui ita locutus eſſet, iugulatum, liber meus.*

481 *Militi ceruices abſciſſa.) militibus, habet meus liber. & ita videtur legendum.*

483 *Flumen tranſgreſſi duo) ita meus liber.*

483 *Ex vtroque genere pugnæ complures ſunt vulneribus affecti) ex his vtroque genere, &c. liber meus.*

484 *Ita pridie duorum centurionum internicio) liber meus habet, interitio.*

484 *In æquum locum non ſunt auſi deſcendere, ita habet liber meus.*

486 *Prælium ad Soritiam, quod factum eſt, ex eo tempore metum eſſe maguum) ita in meo libro hic locus ſcriptus reperitur.*

486 *Et circa Hiſpalim in oliueto conſtitit) melius puto, in meo libro, contra Hiſpalim in oliueto conſtituit.*

486 *Interuallum prouinciam diuidit) malè hic locus in omnibus quos viderim libris legitur. in meo autem ita planè ſcriptum eſt: interim nulla planicia diuidit. ſed planicia, pro, planicies in eo libro ſemper ſcribi animaduerti.*

489 *P. Caluicius, qui caſtris antea Pompeij præpoſitus eſſet) Latinus Latinius legit, qui caſtris ante à Pompeio præpoſitus eſſet.*

490 *Item optimis ſuperadditis veſtimentis) liber*

meus habet, item optimis inſternendam veſtimentis.

490 *Ipſe de tempore cœnauit, vinum, & nardum identidem ſibi infudit) pro vinum, eſt, reſinam, in libro Latini & meo. quod magis placet.*

490 *Simul Cæſar caſtra contra id oppidum poſuit) contra oppidum, habet liber meus.*

491 *Clam cuidam Philoni, illi, qui, &c. lib. meus habet, clam quendam Philonem illum, qui, &c. ita paulo poſt, pro, clam præſidio, clam præſidia.*

492 *Qui imperati à Cartera profecti ſine aqua fuiſſent) imparati, eſt in libro Latini.*

493 *Ad conuallem autem, atque exeſum locum in ſpelunca Pompeius ſe occultare cœpit.) Latini lib. habet, exeſum vt in ſpeluncam, &c.*

FINIS.

C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM

de bello Gallico,

LIBER I.

GALLIA *eſt omnis diuiſa in partes tres: quarum vnam incolunt* Belgæ, *aliam* Aquitani, *tertiam qui ipſorum lingua* Celtæ, *noſtra* Galli *appellantur hi omnes lingua, inſtitutis, legibus inter ſe differunt*. Gallos *ab* Aquitanis Garumna *flumen, à* Belgis Matrona, *&* Sequana *diuidit. horum omnium fortiſsimi ſunt* Belgæ: *propterea quòd à cultu, atque humanitate prouinciæ longiſsimè abſunt, miniméque ad eos mercatores ſæpe commeant, atque ea, quæ ad effœminandos animos pertinent, important,* proximique ſunt* Germanis, *qui trans* Rhenum *incolunt, quibuſcum continenter bellum gerunt. qua de cauſa* Heluetij *quoque reliquos* Gallos *virtute præcedunt, quod ferè * quotidianis prælijs cum* Germanis *contendunt, cùm aut ſuis finibus eos prohibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerunt.* Eorum *vna pars, quam* Gallos *obtinere dictum eſt, initium capit à flumine* Rhodano, *contineturq́;* Garumna *flumine,** Oceano, *finibus* Belgarum, *attingit etiam à* Sequanis, *&* Heluetijs *flumen* Rhenum: *vergit ad Septentriones.* Belgæ *ab extremis* Galliæ *finibus oriuntur: pertinent ad *inferiorem partem fluminis* Rheni. *ſpectãt in Septem-*

*triones, & orientem Solem. Aquitania à Garumna flumine ad Pyrenæos mõtes, & * eam partem Oceani, quæ ad Hiſpaniã pertinet, ſpectat inter occaſum Solis, & Septentriones. apud Heluetios longè nobiliſsimus, & ditiſsimus fuit Orgetorix. is M. Meſſala & M. Piſone Coſ. regni cupiditate inductus coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati perſuaſit, vt de finibus ſuis cum omnibus copijs exirẽt: perfacile eſſe, cũ virtute omnibus præſtarent, totius Galliæ imperio potiri. id hoc faciliùs eis perſuaſit, quòd vndique loci natura * Heluetij continentur, vna ex parte flumine Rheno latiſsimo, atque altiſsimo, qui agrum Heluetium à Germanis diuidit, altera ex parte, monte Iura altiſsimo, qui eſt inter Sequanos, & Heluetios, tertia, * lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam noſtram ab Heluetijs diuidit. his rebus fiebat, vt & minùs latè vagarentur, & minùs facile finitimis bellũ inferre poſſent. qua de cauſſa homines bellãdi cupidi magno dolore afficiebantur. pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli atque fortitudine, anguſtos ſe fines habere arbitrabantur, qui in lõgitudinẽ millia paſſuũ ccxl. in latitudinem clxxx. patebant. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, conſtituerunt ea, quæ ad proficiſcendum pertinerent, comparare, iumentorum, & carrorum quàm maximum numerum coëmere, ſementes quàm maximas facere, vt in itinere copia frumẽti ſuppeteret, cum proximis ciuitatibus pacem, & amicitiam confirmare. ad eas res conficiendas biennium ſibi ſatis eſſe duxerũt. in tertium annũ profectionem lege confirmant. ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. * is ſibi legationẽ ad ciuitates ſuſcepit. in eo itinere perſuadet Caſtico, Catamantaledis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & à*

S. P. Q. R. *amicus appellatus erat, vt regnum in ciuitate ſua occuparet, quod pater antè habuerat itémque* Dumnorigi Aeduo, *fratri* Diuitiaci, *qui eo tempore principatum in ciuitate ſua obtinebat, ac maximè plebi acceptus erat, vt idem conaretur, perſuadet: eíque filiam ſuam in matrimonium dat. per facile factu eſſe, illis probat, conata perficere, propterea quòd ipſe ſuæ ciuitatis imperiũ obtenturus eſſet: non eſſe dubium, quin totius* Galliæ *plurimùm* Heluetij *poſſent. ſe ſuis copijs, ſuóq; exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat.* Hac *oratione adducti, inter ſe fidem, & iuſiurandum dant, &, regno occupato, per tres potẽtiſſimos, ac firmiſſimos populos totius* Galliæ *ſeſe potiri poſſe ſperãt.* Ea *res, vt eſt* Heluetijs *per indicium enunciata, moribus ſuis* Orgetorigẽ *ex vinculis cauſſam dicere coëgerunt. damnatum* pœnam ſequi oportebat, vt igni cremaretur. die conſtituta cauſſæ dictionis* Orgetorix *ad iudicum omnem ſuam familiam, ad hominum millia decem, vndiq; coëgit, & omnes clientes, obaratóſque ſuos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne cauſſam diceret, ſe eripuit. cùm ciuitas, ob eã rem incitata, armis ius ſuum exequi conaretur, multitudinẽq; hominum ex agris magiſtratus cogerent,* Orgetorix *mortuus eſt: neque abeſt ſuſpicio, vt* Heluetij *arbitrantur, quin ipſe ſibi mortem conſciuerit.* Poſt *eius mortem nihilominus* Heluetij *id, quod cõſtituerant, facere conantur, vt è finibus ſuis exeant. vbi iam ſe ad eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt, oppida ſua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua priuata ædificia incendunt, frumentũ omne, præter quod ſecum portaturi erant, comburunt, vt, domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeunda eſſent: triũ menſiũ molita cibaria ſibi quemque domo efferre iubẽt:*

perſuadent Rauracis, *&* Tulingis, *&* * Latobricis *finitimis, vti, eodem vſi cõſilio, oppidis ſuis, vicíſque exuſtis, vnà cum iis proficiſcantur:* Boioſq́; *qui trãs* Rhenum *incoluerant, & in agrũ* Noricum *tranſierãt,** Noricamq́; *oppugnarant, receptos ad ſe ſocios ſibi adſciſcunt.* Erant *omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire poſſent, vnum per* Sequanos, *anguſtum, & difficile, inter montem* Iuram, *& flumen* Rhodanum, *quo vix ſinguli carri ducerentur, mons autẽ altiſſimus impẽdebat, vt facilè perpauci prohibere poſſent alterum per prouinciam noſtrã, multo faciliùs, atq; expeditius: propterea quòd inter fines* Heluetiorum, *&* Allobrogum, *qui nuper populo* R. *pacati erant,* Rhodanus *fluit, iſq́; nõnullis locis vado trãſitur. extremum oppidum* Allobrogum *eſt,* * *proximũq́;* Heluetiorũ *finibus* Geneua, *ex eo oppido pons ad* Heluetios *pertinet.* Allobrogibus *ſeſe vel perſuaſuros, quod nondum bono animo in populum* R. *viderentur, exiſtimabant, vel vi coacturos, vt per ſuos fines eos ire paterentur.* Omnibus *rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripã* Rhodani *omnes conueniant. is dies erat, ad* V. *kal.* Apr. L. *Piſone,* A. *Gabinio coſſ.* Cæſar *cùm id nunciatum eſſet, eos per prouinciam noſtram iter facere conari, maturat ab vrbe proficiſci, & quã maximis itineribus poteſt, in* Galliam *vlteriorem cõtendit, & ad* Geneuam *peruenit: prouinciæ toti quã maximum poteſt militum numerum imperat. erat omnino in* Gallia *vlteriore legio vna. pontem, qui erat ad* Geneuã, *iubet reſcindi.* Vbi *de eius aduẽtu* Heluetij *certiores facti ſunt, legatos ad eum mittũt nobiliſſimos ciuitatis, cuius legationis* Numeius, *&* Verodoctius *principem locum obtinebãt, qui dicerẽt ſibi eſſe in animo, ſine vllo maleficio iter per prouinciam facere,* * *propterea quod iter haberent nullum*

aliud rogare, vt eius voluntate id ſibi facere liceat. Caſar, quod memoria tenebat, L. Caßium Conſulē occiſum, exercitūq́; eius ab Heluetijs pulſum, & ſub iugum miſsum, concedendum non putabat, neq; homines inimico animo, data facultate per prouinciā itineris faciūdi, temperaturos ab iniuria & maleficio exiſtimabat: tamen, vt ſpatiū intercedere poßet, dum milites, quos imperauerat, conuenirent, legatis reſpōdit, diem ſe ad deliberandū ſumpturum, ſi quid vellent, ad Idus Apr. reuerterentur. Interea ea legione, quam ſecum habebat, militibuſq́;, qui ex prouincia conuenerant, à lacu Lemano qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit, millia paſsuū * decemnouem, murum, in altitudinē pedum ſexdecim, foſsamq́; perducit: eo opere perfecto, præſidia diſponit, caſtella communit, quo faciliùs, ſi ſe inuito trāſire conarentur, prohiberi poſsent. Vbi ea dies, quam conſtituerat cum legatis, venit, & legati ad eum reuerterunt, negat ſe more, & exemplo populi R. poſse iter vlli per prouinciam dare, &, ſi vim facere conētur, prohibiturum oſtendit. Heluetij, ea ſpe deiecti, nauibus iunctis, ratisbúſq́; compluribus factis, alij vadis Rhodani, quà minima altitudo fluminis erat nonnunquam interdiu, ſæpius noctu, ſi perrumpere poſsent, conati, operis munitione, & militum cōcurſu, & telis repulſi, hoc conatu deſtiterunt. Relinquebatur vna per Sequanos via, qua, Sequāis inuitis, propter anguſtias ire non poterant. *ijs cum ſua ſpōte perſuadere non poſsent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, vt eo deprecatore à Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia, & largitione apud Sequanos plurimùm poterat, & Heluetijs erat amicus: quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiā in matrimonium duxerat, &, cupiditate regni adductus, ne-*

nis rebus ſtudebat, & quã plurimas ciuitates ſuo ſibi beneficio habere obſtrictas volebat: itaq; rem ſuſcipit, & à Sequanis impetrat, vt per fines ſuos Heluetios ire patiãtur, obſidesq́; uti inter ſeſe dent, perficit, Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant, Heluetij, vt ſine maleficio, & iniuria tranſeant. Cæſari renunciatur. Heluetijs eſſe in animo per agrũ Sequanorum, & Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longè à Toloſatiũ finibus abſunt, quæ ciuitas eſt in prouincia. id ſi fieret, intelligebat magno cũ prouinciæ periculo futurũ, vt homines bellicoſos, populi R. inimicos, locis patentibus, maximéque frumentarijs finitimos haberet. ob eas cauſſas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. ipſe in Italiam magnis itineribus contendit, duáſq; ibi legiones * conſcribit, & tres, quæ circum Aquileiam hyemabant, ex hybernis educit, &, quà proximum erat iter, per Alpes in vlteriorem Galliã cum his quinq; legionibus ire cõtendit. ibi Centrones, & Garocelli, & Caturiges, locis ſuperioribus occupatis, itinere exercitũ prohibere conantur. complu ribus his prælijs pulſis, ab Ocello, quod eſt citerioris prouinciæ extremum, in fines Vocõtiorum vlterioris prouinciæ die ſeptimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebuſianos exercitũ ducit, hi ſunt extra prouinciam trans Rhodanum primi. Heluetij iam per anguſtias, & fines Sequanorũ ſuas copias tranſduxerãt, & in Aeduorum fines peruenerant, eorúmq; agros populabantur. * Aedui cùm ſe, ſuaq́; ab his defendere non poſſent, legatos ad Cæſarem mittunt rogatum auxilium: ita ſe omni tempore de populo Rom. meritos eſſe, vt, penè in conſpectu exercitus noſtri, agri vaſtari, liberi eorũ in ſeruitutem abduci, oppida expugnari nõ debuerint. * Eodẽ tempore, quo Aedui, Ambarri quoque, neceſſarij &*

conſanguinei Aeduorum, Cæſarem *certiorē faciunt, ſeſe, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hoſtium prohibere, item* Allobroges, *qui trans* Rhodanum *vicos, poſſeßionéſq; habebāt, fuga ſe ad* Cæſarem *recipiunt, & demonſtrant, ſibi, præter agri ſolum, nihil eſſe reliqui.* Quibus *rebus adductus* Cæſar, *non exſpectandum ſibi ſtatuit, dum, omnibus fortunis ſociorum conſumptis, in* Santones Heluetij *peruenirent.* Flumen *eſt* Arar, *quod per fines* Aeduorum, *&* Sequanorum *in* Rhodanum *influit, incredibili*lenitate, ita vt oculis, in vtram partē fluat, iudicari nō poßit. id* Heluetij *ratibus, ac * lintribus iunctis trāſibant. vbi per exploratores* Cæſar *certior factus eſt, tres iam copiarum partes* Heluetios *id flumen traduxiſſe, quartam verò partem citra flumen* Ararim *reliquam eſſe, de tertia vigilia cum legionibus tribus è caſtris profectus, ad eam partem peruenit, quæ nondum flumen tranſierat. eos impeditos, & inopinantes aggreſſus, magnā partem eorum cōcidit: reliqui ſeſe fugæ mandarunt, atque in proximas ſyluas abdiderunt. is pagus appellabatur* Tigurinus. *nā omnis ciuitas* Heluetia *in quatuor pagos diuiſa eſt. hic pagus vnus, cùm domo exiſſet, patrū noſtrorum memoria,* L. Caßium Conſulem *interfecerat, & eius exercitum ſub iugum miſerat. ita, ſiue caſu, ſiue conſilio deorū immortalium, quæ pars ciuitatis* Heluetiæ *inſignē calamitatem populo* R. *intulerat, ea princeps pœnas perſoluit. qua in re* Cæſar *non ſolùm publicas, ſed etiā priuatas iniurias vltus eſt, quòd eius ſoceri* L. Piſonis *auum,* L. Piſonem, *legatum,* Tigurini *eodē prælio, quo* Caßium, *interfecerant.* Hoc *prælio facto, reliquas copias* Heluetiorum *vt conſequi poſſet, pontem in* Arare *faciendum * curat, atque ita exercitum tranſducit.* Heluetij, *repentino eius aduentu commoti, cùm id, quod ipſi*

diebus xx. ægerrimè confecerant, vt flumen tranſirent, illum vno die feciſſe intelligerent, legatos ad eũ mittunt: cuius legationis Diuico *princeps fuit, qui bello Caſsiano dux* Heluetiorum *fuerat. is ita cum* Cæſare *egit: Si pacem populus* R. *cum* Heluetijs *faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros* Heluetios,* *vbi eos Cæſar conſtituiſſet. atque eſſe voluiſſet: ſin bello * perſequi perſeueraret, reminiſceretur & veteris incommodi populi* R. *& priſtinæ virtutis* Heluetiorum: *quòd improuiſo vnum pagũ adortus eſſet, cùm ij qui flumen tranſiſſent, ſuis auxilium ferre non poſſent, ne, ob eam rem, aut ſuæ magnopere virtuti tribueret, aut ipſos deſpiceret: ſe ita à patribus, maioribúſque ſuis didiciſſe, vt magis virtute, quã dolo, contenderent, aut inſidijs * niterentur: quare, ne committeret, vt is locus, vbi conſtitiſſent, ex calamitate populi* Rom. *& internicione exercitus nomen caperet, * aut memoriam proderet.* His Cæſar *ita reſpondit: Eo ſibi minus dubitationis dari, quod ea res, quas legati* Heluetij *commemoraſſent, memoria teneret: atque eo grauiùs ferre, quo minùs merito populi* R. *accidiſſet: qui ſi alicuius iniuriæ ſibi conſcius fuiſſet, non fuiſſe difficile cauere: ſed eo deceptum, quod neq; cõmiſſum à ſe intelligeret, quare timeret, neque, ſine cauſſa timendum, putaret: quòd ſi veteris contumeliæ obliuiſci vellet, num etiam recentium iniuriarum, quòd, eo inuito. iter per prouinciam per vim tentaſſent, quòd* Aeduos, *quòd* Ambarros, *quòd* Allobroges *vexaſſent, memoriam deponere poſſet? quod ſua victoria tam inſolenter gloriarẽtur quodq; ſe tamdiu impune tuliſſe iniurias admirarentur, eòdem pertinere: conſueſse enim deos immortales quo grauiùs homines * ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum vlciſci velint, his ſecundiores interdum res, & diuturniorem impunita-*

*tem concedere: cùm ea ita ſint, tamen ſi obſides ab ijs ſibi dentur, uti ea, quæ polliceantur, facturos intelligat, & ſi Aeduis de iniurijs, quas ipſis, ſocijsq́ eorum intulerint, item ſi Allobrogibus ſatisfaciant, ſeſe cũ ijs pacẽ eſſe facturum. Diuico reſpondit: Ita Heluetios à maioribus ſuis inſtitutos eſse, uti obſides accipere, nòn dare, conſueuerint: eius rei populum R. eſſe teſtem. Hoc reſponſo dato, diſceſſit. Poſtero die caſtra ex eo loco mouent: idẽ Cæſar facit, equitatumq́ omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni prouincia, & Aeduis, atque eorum ſocijs coactũ habebat, præmittit, qui uideant, quas in partes hoſtes iter faciant. qui cupidiùs nouiſſimum agmẽ inſecuti, alieno loco cum equitatu Heluetiorum præliũ committunt, & pauci de noſtris cadunt. quo prælio ſublati Heluetij, quòd quingentis equitibus tantum multitudinem equitum propulerãt, audaciùs ſubſiſtere, nonnunquam ex nouiſſimo agmine prælio noſtros laceſſere cœperũt. Cæſar ſuos à prælio cõtinebat, ac ſatis habebat in præſentia, hoſtem rapinis,*populationibusq́ prohibere. ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti inter nouiſſimum hoſtium agmen, & noſtrum primum non ampliùs quinis, aut ſenis millibus paſsuum intereſset. interim quotidie Cæſar Aeduos frumentum, quod eſſent publicè polliciti, flagitare. nam propter frigora, quod Gallia ſub Septentrionibus, ut antè dictum eſt, poſita eſt, non modò frumenta in agris matura non erant, ſed ne pabuli quidem ſatis magna copia ſuppetebat. eo autem frumẽto. quod flumine Arare nauibus ſubuexerat, propterea minùs uti poterat, quòd iter ab Arare Heluetij auerterãt, à quibus diſcedere nolebat. Diẽ ex die ducere Aedui, conferri, comportari, adeſse, dicere. Vbi ſe diutius duci * intellexit Cæſar, diem inſtare, quo die frumentum militibus metiri oporteret, con-*

*uocatis eorum principibus, quorum magnam copiã in caſtris habebat, in his Diuitiaco, & Liſco, qui ſummo magiſtratui praeerant, (quem Vergobretum appellãt Aedui, qui creatur annuus, & vitæ, necisq́ in ſuos habet poteſtatem) grauiter eos accuſat, quod, cùm neque emi, neque ex agris ſumi poſſet, tam neceſſario tempore, tam propinquis hoſtibus, ab ijs non ſubleuetur, præſertim cùm magna ex parte, eorum precibus adductus, bellum ſuſceperit: multò etiam grauiùs, quod ſit deſtitutus, queritur. Tum demum Liſcus, oratione Cæſaris adductus, quòd antea tacuerat, proponit eſſe nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimùm valeat, qui priuatim *plus poſsint, quàm ipſi magiſtratus: hos ſeditioſa, atque improba oratione multitudinẽ deterrere, ne frumẽtum conferant, quod præſtare dicant, ſi iã principatum Galliæ obtinere non poſſent, Gallorum, quàm Romanorum, imperia perferre,* neque dubitare debeant, quin, ſi Heluetios ſuperauerint Romani, vnà cum reliqua Gallia Aeduis libertatem ſint erepturi: ab ijſdem noſtra conſilia, quaeq́ in caſtris gerantur, hoſtibus enuntiari: hos à ſe coërceri non poſſe: quin etiam,* quòd neceſſariam rem coactus Cæſari enũciarit, intelligere ſeſe, quanto id cum periculo fecerit, & ob eam cauſſam, quamdiu potuerit, tacuiſſe. Cæſar hac oratione Liſci Dumnorigem, Diuitiaci fratrem, deſignari ſentiebat: ſed quod pluribus præſentibus eas res iactari nolebat, celeriter concilium dimittit, Liſcum retinet, quærit ex ſolo ea, quæ in conuẽtu dixerat. dicit liberiùs, atque audaciùs. eadem ſecreto ab alijs quærit. reperit eſſe vera: ipſum eſſe Dumnorigẽ, ſumma audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum nouarũ rerum, complures annos portoria, reliquáque omnia Aeduorum vectigalia paruo pretio redẽpta habere,*

propterea quòd, illo licēte, cōtra liceri audeat nemo: his rebus & ſuam rem familiarem auxiſſe, & facultates ad largiendum magnas comparaſſe: magnum numerum equitatus ſuo ſumptu ſemper alere, & circum ſe habere: neque ſolùm domi, ſed etiam apud finitimas ciuitates largiter poſſe: atque huius potentiæ cauſſa matrem in Biturigibus, *homini illic nobiliſſimo, ac potentiſſimo, collocaſſe: ipſum ex* Hel*uetijs vxorem habere: ſororem ex matre, & propinquas ſuas nuptū in alias ciuitates collocaſſe. fauere, & cupere* Heluetijs, *propter eam affinitatem: odiſſe etiam ſuo nomine* Cæſarem, *&* Romanos, *quod eorū aduentu potentia eius *deminuta, &* Diuitiacus *frater in antiquum locum gratiæ, atque honoris ſit reſtitutus: ſi quid accidat* Romanis, *ſummam in ſpē regni obtinendi per* Heluetios *venire, imperio populi* R. *non modo de regno, ſed etiam de ea, quā habebat. gratia deſperare.* *Reperiebat etiā Cæſar, *inquirendo, quod initiū fugæ pralij equeſtris aduerſi* à* Dūnorige, *atq; eius equitibus factum eſſet: (nam equitatui, quem auxilio* Cæſari Aedui *miſerant,* Dumnorix *præerat) eorumq; fuga reliquum eſſe equitatum perterritū. Quibus rebus cognitis, cùm ad has ſuſpiciones certiſſima res accederēt, quòd per fines* Sequanorum Heluetios *traduxiſſet, quòd obſides inter eos dādos curaſſet, quòd ea omnia non modò iniuſſu ſuo, & ciuitatis, ſed etiam inſcientibus ipſis feciſſet, quòd à magiſtratu Aeduorum accuſaretur, ſatis eſſe cauſſæ arbitrabatur, quare in eū aut ipſe animaduerteret, aut ciuitatem animaduertere iuberet.* His *omnibus rebus vnum repugnabat, quòd* Diuitiaci *fratris ſummum in populum* R. *ſtudium, ſummam in ſe voluntatem, egregiam fidem, iuſtitiam, temperantiam cognouerat. nam, ne eius ſupplicio* Diuitiaci *animum offenderet, verebatur. itaque, priùs*

quàm quidquã conaretur, Diuitiacum *ad ſe vocari iubet, & quotidianis interpretibus remotis, per* C. *Valerium* Precilium, *principem Galliæ prouinciæ, familiarem ſuum, cui ſummam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: ſimul commonefacit, quæ ipſo præſente in concilio Gallorum de* Dũnorige *ſint dicta: & oſtendit, quæ ſeparatim quiſque de eo apud ſe dixerit: petit, atque hortatur, vt ſine eius offenſione animi, vel ipſe de eo, cauſſa cognita, ſtatuat, vel ciuitatẽ ſtatuere iubeat.* Diuitiacus, *multis cũ lachrymis* Cæſarem *cõplexus, obſecrare cœpit, ne quid grauius in fratrem ſtatueret, ſcire ſe, illa eſſe vera: nec quemquam ex eo plus, quàm ſe, doloris capere: propterea quòd, cùm ipſe gratia plurimùm domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adoleſcentiam poſſet, per ſe* creuiſſet, quibus opibus, ac neruis non ſolùm ad minuendam gratiam, ſed penè ad perniciem ſuam vteretur: ſeſe tamẽ & amore fraterno, & exiſtimatione vulgi commoueri: quòd ſi quid ei à* Cæſare *grauius accidiſſet, cùm ipſe eum locum amicitiæ apud eũ teneret, neminem exiſtimaturum non ſua voluntate factum, qua ex re futurum, vt totius* Galliæ *animi à ſe auerterentur.* Hæc *cũ pluribus verbis flens à* Cæſare *peteret,* Cæſar *eius dexteram prehendit, conſolatus, rogat, finem orandi faciat: tanti eius apud ſe gratiam eſſe oſtendit, vti &* Reip. *iniuriam, & ſuum dolorem eius voluntati ac precibus condonet.* Dumnorigem *ad ſe vocat, fratrem adhibet: quæ in eo reprehendat, oſtendit, quæ ipſe intelligat, quæ ciuitas queratur, proponit: monet, vt in reliquum tempus omnes ſuſpiciones * vitet: præterita ſe* Diuitiaco *fratri condonare dicit.* Dumnorigi *cuſtodes ponit: vt, quæ agat, quibuſcum loquatur, ſcire poſſit.* Eodem *die ab exploratoribus certior factus, hoſtes ſub montem conſediſſe, millia*

paſſuum ab ipſius caſtris octo, qualis eſſet natura montis, & qualis in circuitu adſcẽſus, qui cognoſcerent, miſit. renunciatum eſt, facilem eſſe. de tertia vigilia T. Labienum *legatum propere cum duabus legionibus, & iiſdem ducibus, qui iter cognouerant, ſummum iugum montis adſcendere iubet: quid ſui conſilij ſit, oſtendit. ipſe de quarta vigilia eodem itinere, quo hoſtes ierant, ad eos contendit, equitatũq; omnem ante mittit.* P. Conſidius, *qui rei militaris peritiſſimus habebatur, & in exercitu* L. Sylla, *& poſtea in* M. Craſſi *fuerat, cum exploratoribus præmittitur. prima luce, cùm ſummus mons à* T. Labieno *teneretur, ipſe ab hoſtiũ caſtris non longiùs mille & quingentis paſſibus abeſſet, neque, vt poſtea ex captiuis comperit, aut ipſius aduentus, aut* Labieni *cognitus eſſet,* Cõſidius, *equo admiſſo,* ad eum accurrit: dicit, montem, quem à* Labieno *occupari voluerit, ab hoſtibus teneri: id ſe * à Gallicis armis, atq; inſignibus cognouiſſe.* Cæſar *ſuas copias in proximum collem ſubducit, aciem inſtruit,* Labienus, *vt erat ei præceptum à* Cæſare, *ne prælium committeret, niſi ipſius copiæ prope hoſtiũ caſtra viſæ eſſent. vt undiq; vno tempore in hoſtes impetus fieret, mõte occupato, noſtros exſpectabat, prælioq; abſtinebat. multo denique die per exploratores cognouit, & mõtem à ſuis teneri, &* Heluetios *caſtra mouiſſe, &* Cõſidium, *timore perterritum, quod non vidiſſet, pro viſo ſibi renunciaſſe. eo die, quo conſuerat, * interuallo hoſtes ſequitur, & millia paſſuum tria ab eorũ caſtris caſtra ponit. poſtridie eius diei, quod omnino biduum ſupererat, cùm exercitui frumentum metiri oporteret, & quod à* Bibracte, *oppido* Aeduorum *lõge maximo ac copioſiſſimo, nõ amplius millibus paſſuũ* X V I I I. *aberat: rei frumentariæ proſpiciendum exiſtimauit,* iter ab* Heluetijs *auertit, ac* Bibracte

*ire contendit. eà res per fugitiuos L. Aemilij, Decurionis equitum Gallorum, hoſtibus nunciatur. Heluetij, ſeu quod *timore perterritos Romanos diſcedere à ſe exiſtimarent,* eo magis, quòd pridie, ſuperioribus locis occupatis, prælium non commiſiſſent, ſiue eo quòd re frumentaria intercludi poſſe confiderent, cõmutato conſilio, atque itinere conuerſo, noſtros à nouiſsimo agmine inſequi, ac laceſſere cœperunt. Poſtquam id animaduertit, copias ſuas Cæſar in proximum collem ſubducit, equitatumq́ue, qui ſuſtineret hoſtium impetum, miſit. ipſe interim in colle medio triplicem aciẽ inſtruxit legionum quatuor veteranorum, ita, vti ſupra ſe in ſummo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conſcripſerat, & omnia auxilia,* collocarit, ac totum montem hominibus * complerit. interea, ſarcinas in vnum locum conferri, & eum ab ijs, qui in ſuperiore acie cõſtiterant, muniri iuſsit. Heluetij, cum omnibus ſuis carris ſecuti, impedimenta in vnum locum contulerunt, ipſi confertiſsima acie, reiecto noſtro equitatu, phalãge facta, ſub primum noſtram aciem ſucceſſerunt. Cæſar, primũ ſuo, deinde omnium è conſpectu remotis equis, vt, æquato omnium periculo, ſpem fugæ tolleret, cohortatus ſuos, prælium commiſit.* milites, è loco ſuperiore pilis miſsis, facilè hoſtium phalangem perfregerunt. ea diſiecta, gladijs diſtrictis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnã erat impedimento, quòd, pluribus eorum ſcutis vno ictu pilorum transfixis, & colligatis, cùm ferrum ſe inflexiſſet, neque euellere, neque, ſiniſtra impedita, ſatis cõmode pugnare poterant. multi vt, diu iactato brachio. præoptarent ſcutum manu emittere, & nudo corpore pugnare, tãdem, vulneribus defeſsi, & pedẽ referre, &, quod mons ſuberat circiter octo paſſuum, eo ſe recipere cœperunt capto monte, & ſuccedẽtibus*

noſtris, Boij, & Tulingi, qui hominum millibus circiter XV. agmen hoſtium claudebant, & nouiſſimis præſidio erãt, ex itinere noſtros latere aperto aggreſſi circumuenire. Cõſpicati Heluetij, *qui in montẽ ſeſe receperunt. rurſus inſtare, & prælium redintegrare cœperunt.* Romani *conuerſa ſigna * bipartito intulerunt: prima, ac ſecunda acies, vt victis, ac ſubmotis, reſiſteret, tertia, vt venientes ſuſtineret. ita, ancipiti prælio, diu, atq; acriter pugnatum eſt. diutius cùm noſtrorum impetum ſuſtinere non poſſent, alteri ſe, vt cœperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta, & carros ſuos ſe contulerunt. nam hoc toto prælio, cùm ab hora ſeptima * ad veſperum pugnatum ſit, aduerſum hoſtẽ videre nemo potuit: ad multam noctem etiam ad impedimẽta pugnatũ eſt: propterea quòd pro vallo carros obiecerant, & è loco ſuperiore in noſtros venientes tela conijciebant, & nõnulli inter carros, rotáſque * mazaras ac tragulas ſubijciebant, noſtróſque vulnerabant. diu cũ eſſet pugnatum, impedimentis, caſtriſq́; noſtri potiti ſunt. ibi* Orgetorigis *filia, atque vnus è filijs captus eſt. ex eo prælio circiter millia hominum* DXXX. *ſuperfuerunt: eáque tota nocte continenter ierunt: * in nullam partẽ noctis itinere intermiſſo, in fines* Lingonum *die* IV. *peruenerunt, cùm, & propter vulnera militum, & propter ſepulturam occiſorum, noſtri, triduum morati, eos ſequi non potuiſſent.* Cæſar *ad* Lingones *litteras, nunciosq́; miſit, ne eos frumento, neue alia re, iuuarent: qui ſi iuuiſſent, ſe eodem * loco illos, quo* Heluetios, *habiturum. ipſe, triduo intermiſſo, cũ omnibus copijs eos ſequi cœpit.* Heluetij, *omnium rerum inopia adducti, legatos de deditione ad eum miſerunt: qui cùm eum in itinere cõueniſſent, ſéque ad pedes proieciſſent, ſuppliciterq́; locuti, flentes pacem petiſſent, atque eos in eo loco,*

quo tum eſſent, ſuum aduẽtum exſpectare iuſſiſſet. paruerunt. eo poſtquam Cæſar peruenit, obſides, arma, ſeruos, qui ad eos perfugiſſent, popoſcit. dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte intermiſſa, circiter hominum millia VI. *eius pagi, qui* Verbigenus *appellatur. ſiue timore perterriti, ne, armis traditis, ſupplicio afficerentur, ſiue ſpe ſalutis inducti, quod, in tanta multitudine dediticiorum, ſuam fugã aut occultari, aut omnino ignorari poſſe exiſtimarent, *prima nocte, ex caſtris* Heluetiorum *egreſſi, ad* Rhenum, *finéſq;* Germanorum, *contenderunt. quod vbi* Cæſar *reſciuit, quorum per fines ierant, his, vti conquirerent, & reducerent, ſi ſibi purgati eſſe vellent, imperauit, reductos in hoſtium numero habuit: reliquos omnes, obſidibus, armis, perfugis traditis. in deditionem accepit:* Heluetios, Tulingos, Latobrigos *in fines ſuos, vnde erant profecti, reuerti iuſſit, &, quod omnibus frugibus amiſſis, domi nihil erat, quo famem tolerarent,* Allobrogibus *imperauit, vt his frumenti copiam facerent: ipſos oppida, vicoſq;, quos incenderant, reſtituere iuſſit. id ea maximè ratione fecit, quòd noluit eum locum, vnde* Heluetij *diſceſſerant, vacare, ne propter bonitatem agrorum* Germani, *qui trans* Rhenũ *incolunt, è ſuis finibus in* Heluetiorum *fines tranſirent, & finitimi* Galliæ *prouinciæ,* Allobrogibusq; *eſſent.* Boios, *petentibus* Aeduis, *quòd egregia virtute erãt cogniti, vt in finibus ſuis collocarẽt, conceſſit. quibus illi agros dederunt, * eoſque poſtea in parem iuris, libertatisq; condicionem, atq; ipſi erant, acceperunt.* In *caſtris* Heluetiorum *tabulæ repertæ ſunt, litteris* Græcis *confectæ, & ad* Cæſarẽ *perlatæ, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exiſſet eorum, qui arma ferre poſſent, & item ſeparatim pueri, ſenes, mulieréſque. quarum omnium rerum ſumma erat, capitum*

capitum Heluetiorum millia C C L X I I I, *Tulingorum millia* XXXVI, *Latobrigorum* X I V. *Rauracorum* X X I I I, *Boiorum* X X X I I *: ex his, qui arma ferre poſſent, ad milia* X C I I. *ſumma omnium fuerant ad millia* C C C L X I I X. *eorum, qui domum redierunt, cenſu habito, vt Cæſar imperauerat, repertus eſt numerus millium* C & X. *Bello Heluetiorum cōfecto, totius fere Galliæ legati, principes ciuitatum, ad Cæſarem gratulatum conuenerunt: intelligere ſeſe, tametſi, pro veteribus Heluetiorū iniurijs populus* R. *ab ijs pœnas bello repetiſſet, tamen eam rem nō minus ex vſu terræ Galliæ, quàm populi* R. *accidiſſe: propterea quod eo conſilio, florentiſſimis rebus, domos ſuas Heluetij reliquiſſet. vt toti Galliæ bellū inferrent, imperioq́ potirentur, locumq́ domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportuniſſimum, ac fructuoſiſſimū iudicaſſent, reliquasq́ ciuitates ſtipendiarias haberet. petierunt, vti ſibi conciliū totius Galliæ in diē certam indicere, idq́ Cæſaris voluntate facere, liceret: ſeſe habere quaſdam res, quas è communi conſenſu ab eo petere vellent, ea re permiſſa diē conſilio conſtituerunt, & iureiurando, ne quis enunciaret, niſi, quibus communi conſilio mandatū eſſet, inter ſe ſanxerūt. Eo concilio dimiſſo, ijdem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Cæſarē reuerterunt, petieruntq́, vti ſibi ſecreto,* in occulto, de ſua, omniumq́ ſalute cum eo agere liceret. ea re impetrata, ſeſe omnes flentes Cæſari ad pedes proiecerunt: non minus ſe id contendere, & labore, ne ea, quæ dixiſſent, enunciarentur, quam, vti ea, quæ vellent, impetrarent, propterea quod, ſi enunciatum eſſet, ſummum in cruciatū ſe venturos viderent. Locutus eſt pro his Diuitiacus Aeduus: Galliæ totius factiones eſſe duas: harum alterius principatū tenere Aeduos*

alterius Aruernos: hi cùm tantopere de potẽtatu inter ſe multos annos contenderent, factum eſſe, vti ab Aruernis, Sequaniſq́; Germani mercede accerſerẽtur horum primo circiter millia XV. *Rhenum tranſiſſe: poſtea quàm agros, & cultum, & copias Gallorum homines feri, ac barbari adamaſſent, tranſductos plures: nũc eſſe in Gallia ad* C & XX. *millium numerum: cum his Aeduos,* eorumq́; clientes ſemel, atque iterum armis cõtendiſſe, magnam calamitatem pulſos accepiſſe, omnem nobilitatem, omnem Senatum omnem equitatum amiſiſſe: quibus præliis calamitatibusq́; fractos, qui & ſua virtute, & populi R. hoſpitio, atque amicitia plurimũ ante in Gallia potuiſſẽt, coactos eſſe Sequanis obſides dare nobiliſſimos ciuitatis, & iureiurãdo ciuitatem obſtringere, ſeſe neque obſides repetituros, neque auxiliũ à populo R. imploraturos, neque recuſaturos, quo minus perpetuo ſub illorũ ditione, atq; imperio eſſent: vnum ſe eſſe, ex omni ciuitate Aeduorũ, qui adduci nõ potuerit, vt iuraret, aut ſuos liberos obſides daret ob eam rem ſe ex ciuitate profugiſſe, & Romam ad Senatum veniſſe, auxilium poſtulatum, quòd ſolus neque iureiurando, neque obſidibus teneretur: ſed peius victoribus Sequanis, quàm Aeduis victis, accidiſſe: propterea quod Arioviſtus, rex Germanorũ, in eorum finibus conſediſſe, tertiamq́; partem agri Sequani, qui eſſet optimus totius Galliæ, occupauiſſet, & nũc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quòd, paucis, menſibus ante, Harudum millia hominum* XXIV. *ad eum veniſſent, quibus locus, ad ſedes pararẽtur: futurum eſſe paucis annis, vti omnes è Galliæ finibus pellerẽtur, atq; omnes Germani Rhenum tranſirent: neque enim conferẽdum eſſe Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc conſuetudinem victus cum illa compa-*

*randum, Arioviſtum autem, ut ſemel Gallorũ copias prælio vicerit, quod prælium factum ſit Amagetobriæ, ſuperbè, & crudeliter imperare, obſides nobiliſſimi cuiuſque liberos poſcere, & in eos omnia exẽpla cruciatus edere: ſi qua res non ad nutum, aut ad voluntatem eius facta ſit, hominem eſſe barbarum, iracundum, temerariũ: non poſſe eius imperia diutius ſuſtineri: niſi quid in Cæſare populoq́ R. ſit auxilij, omnibus Gallis idem eſſe faciendum, quod Heluetij fecerunt, ut domo * emigrent, aliud domicilium alias ſedes, remotas à Germanis, petant, fortunamq́, quæcunque accidat, experiantur: hæc ſi enunciata Arioviſto ſint, non dubitare, quin de omnibus obſidibus, qui apud eum ſint, grauiſſimũ ſupplicium ſumat: Cæſarem vel auctoritate ſua, atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine populi R. deterrere poſſe, ne maior multitudo Germanorum Rhenum tranſducatur, Galliãq́ omnem ab Arioviſti iniuria poſſe defendere. Hac oratione à Diuitiaco habita, omnes, qui aderãt, magno fletu auxiliũ à Cæſare petere cœperunt. animaduertit Cæſar, unos ex omnibus Sequanos nihil earũ rerũ facere, quas cæteri facerent, ſed triſtes, capite demiſſo, terram intueri, eius rei quæ cauſſa eſſet, miratus ex ipſis quæſiuit. nihil Sequani reſpõdere, ſed in eadẽ triſtitia taciti permanere. cùm ab ijs ſæpius quæreret, neque ullam omnino vocem exprimere poſſet, idẽ Diuitiacus Aeduus reſpondit, hoc eſſe miſeriorẽ, & grauiorem fortunam Sequanorum, quam reliquorũ, quòd ſoli ne in occulto quidem queri, nec auxilium implorare, auderent, abſentiſq́ Arioviſti crudelitatem velut ſi coram adeſſe, horrerent: propterea quod reliquis * tamẽ fugæ facultas daretur, Sequanis vero, qui * intra fines ſuos Arioviſtum recepiſſent, quorũ oppida omnia in poteſtate eius eſſẽt, omnes cru-*

ciatus eſſent perferendi. His *rebus cognitis,* Cæſar Gallorum *animos verbis confirmauit: pollicitúſque eſt, ſibi eam rem curæ futuram: magnam ſe habere ſpem, & beneficio ſuo, & auctoritate adductũ* Arioniſtum, *finem iniurijs facturum.* Hac *oratione habita, conciliũ dimiſit. & ſecundũ ea multæ res eum hortabantur, quare ſibi eam rem cogitandã, & ſuſcipiendam putaret in primis, quod* Aeduos, *fratres cõſanguineóſque ſæpenumero ab* Senatu *appellatos, in ſeruitute, atque in ditione videbat* Germanorũ *teneri, eorumque obſides eſſe apud* Ariouiſtum, *ac-* Sequanos *intelligebat: quod in tanto imperio populi* Romani *turpiſſimũ ſibi, & reipubl. eſſe arbitrabatur. paulatim autem* Germanos *conſueſcere* Rhenũ *tranſire. & in* Galliam *magnam eorum multitudinem venire, populo* Romano *periculoſum videbat: neque, ſibi homines feros, ac barbaros obtemperaturos, exiſtimabat, quin, cùm omnem* Galliam *occupaſſent, vt ante* Cimbri, Teutoniq́ *feciſſent, in prouinciã exirent, atque inde in* Italiam *contenderẽt, præſertim cùm* Sequanos *à prouincia noſtra* Rhedanus *diuideret, quibus rebus quã maturimè occurrendum putabat. ipſe autem* Ariouiſtus *tantos ſibi ſpiritus, tantam arrogantiam, ſumpſerat, vt ferẽdus non videretur, quamobrẽ placuit ei, vt ad* Ariouiſtum *legatos mitteret, qui ab eo poſtularent, vt aliquam locũ medium vtriuſque colloquio deligeret velle ſeſe de* Rep. *& ſummis vtriuſq; rebus cum eo agere.* Et *legationi* Ariouiſtus *reſpõdit:* Si *quid ipſi à* Cæſare *opus eſſet, ſeſe ad eum venturum fuiſſe: * ſi quid ille à ſe velit, illum ad ſe venire oportere: præterea, ſe neque ſine exercitu in eas partes* Galliæ *venire audere, quas* Cæſar *poſſideret, neque exercitum ſine magno commeatu, * atque emolumento in vnum locum contrahere poſſe: ſibi autem mirũ vi-*

deri qui in ſua Gallia, quã bello viciſſet, aut Cæſari, aut omnino populo R. negotij eſſent. His reſpõſis ad Cæſarem relatis, iterũ ad eum Cæſar legatos cum his mandatis mittit: *Quoniam tãto ſuo populiq́ R. beneficio affectus, cùm in conſulatu ſuo rex atque amicus * à ſenatu appellatus eſſet, hãc ſibi, populoq́ R. gratiam referret, vt in colloquiũ venire inuitatus grauaretur, neque de communi * re dicẽdũ ſibi, & cognoſcẽdum putaret, hæc eſſe, quæ ab eo poſtularet: primùm, ne quã multitudinem hominum ampliùs trans Rhenum in Galliã transduceret: deinde, obſides, quos haberet ad* Aeduis, *redderet:* Sequaniſq́ *permitteret, vt, quos illi haberent, voluntate eius reddere, illi diceret, néue* Aeduos *iniuria laceſſeret, néue his, ſocijsq́ eorum bellum inferret: ſi id * ita feciſſet, ſibi populoq́ R. perpetuam gratiã, atque amicitiam cum eo futuram: ſi * non impetraret, quoniam M. Meſſalla, L. Piſone Coſſ. Senatus cenſuiſſet, vti, quicumque Galliam prouinciam obtineret, quod commodo Reip. facere poſſet, Aeduos cæteroſqúe amicos populi R. defenderet, ſe Aeduorũ iniurias non neglecturũ.* Ad hæc Ariouiſtus reſpondit: *Ius eſſe belli, vt, qui viciſſent, ijs, quos viciſſent, quemadmodum vellent, imperarent: * item populum R. victis non ad alterius præſcriptum, ſed ad ſuum arbitrium imperare * cõſueſſe: ſi ipſe populo R. non præſcriberet, quemadmodũ ſuo iure vteretur, non opportere ſe à populo R. in ſuo iure impediri: Aeduos ſibi, quoniã belli fortunam tentaſſent & armis congreſſi, ac ſuperati eſſent, ſtipendiarios eſſe factos: magnam Cæſarem iniuriam facere, qui * ſuo aduentu vectigalia ſibi deteriora faceret: Aeduis ſe obſides redditurum non eſſe, neque ijs, neque eorũ ſocijs iniuria bellum illaturum, ſi in eo manerent, quod conueniſſent, ſtipendiumqúe quotannis*

penderent: ſi id non feciſſent, longè ijs fraternum nomen populi R. ab futurum: quod ſibi Cæſar denũciaret, ſe Aeduorũ iniurias non neglecturum, neminem ſecum ſine ſua pernicie contendiſſe: cùm vellet, congrederetur, intellecturum, quid inuicti Germani exercitatiſſimi in armis, qui intra annos XIV. tectum non ſubiſſent, virtute poſſent. Hæc eodem tẽpore Cæſari mandata referebãtur, & legati ab Aeduis, & Treuiris veniebant: Aedui, queſtum, quòd Harudes, qui nuper in Galliam tranſportati eſſent, fines eorum popularentur, ſeſe ne obſidibus quidem datis pacem Arioviſti redimere potuiſſe, Treuiri autem, pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni cõſediſſe, qui Rhenum tranſire conarentur: ijs præeſſe Naſuã, & Cimberium fratres. quibus rebus Cæſar vehementer commotus. maturãdum ſibi exiſtimauit, ne, ſi noua manus Sueuorum cum veteribus copijs Arioviſti ſeſe cõiũxiſſet, minùs facilè reſiſti poſſet. itaque, re frumentaria, quàm celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Arioviſtũ cõtendit. cùm tridui viam proceſſiſſet, nunciatũ eſt ei, Arioviſtum cum ſuis omnibus copijs ad occupandũ Veſontionem, quod eſt oppidum maximũ Sequanorum, contendere, triduiq; viam à ſuis finibus proceſſiſſe. id ne accideret magnopere præcauendum ſibi Cæſar exiſtimabat. nãque omnium rerum, quæ ad bellũ vſui erant, ſumma erat in eo oppido facultas: idq; natura loci ſic muniebatur, vt magnã ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quòd * flumen Alduabis, vt circino circumductum, penè totum oppidum cingit: reliquum ſpatium, quod non eſt amplius pedum DC.* quà flumen intermittit, mons cõtinet magna altitudine, ita, vt radices eius montis ex vtraque parte ripæ fluminis contingant. hunc murus circumdatus arcem efficit, & cũ oppido*

coniungit. huc Caeſar magnis diurnis, nocturniſquẽ itineribus contendit, occupatoque oppido, ibi *præſidium collocat. dum paucos dies ad Veſontionem, rei frumentariæ commeatuſq; cauſſa, moratur, ex percunctatione noſtrorum, vocibuſq; Gallorũ, ác mercatorum, qui ingenti magnitudine corporũ Germanos, incredibili virtute, atq; exercitatione in armis, eſſe prædicabant, ſæpenumero ſeſe cum ijs congreſſos ne vultum quidem, atque aciem oculorum dicebant ferre potuiſſe, tantus ſubito timor omnem exercitũ occupauit, vt non mediocriter omnium mentes, animoſq; perturbaret hic primum ortus eſt *à tribunis militum, ac præfectis, reliquíſque, qui, ex vrbe, amicitiæ cauſſa, Cæſarem ſecuti, * non magnum periculum miſerabantur, quod non magnum in re militari vſum habebant. quorum alius, alia cauſſa illata, quàm ſibi ad proficiſcendum neceſſariam eſſe *diceret, petebat, vt eius voluntate diſcedere liceret. nonnulli pudore adducti, vt timoris ſuſpitionem vitarent, remanebant. hi neque vultum fingere, neq; interdum lacrymas tenere, poterant * abditi in tabernaculis aut ſuum fatum querebantur, aut cum familiaribus ſuis commune periculũ miſerabãtur: vulgò totis caſtris teſtamenta * obſignabantur. horum vocibus ac timore paulatim etiam ij, qui magnum in caſtris vſum habebant, milites centurionéſq;, quique equitatui præerant, perturbabantur, qui ſe ex his minus timidos exiſtimari volebãt, nõ ſe hoſtem vereri, ſed anguſtias * itineris, & magnitudinem ſyluarum, quæ inter eos, atque Arioviſtũ, intercederent, aut rem frumentariam, vt ſatis commode ſupportari poſſet, timere dicebant. nonnulli etiam Cæſari renunciabant, cùm caſtra moueri, ac ſigna ferri iuſſiſſet, non fore dicto audientes milites, neq; propter timorem ſigna laturos. Hæc cum ani-

inaduertiſſet. Cæſar, conuocato concilio, omniumq́ ordinum ad id conciliū adhibitis centurionibus, ve hementer eas incuſauit: primùm, quod aut, quā in partem. aut, quo concilio ducerentur, ſibi quærendum, aut cogitandum, putarent: Arioniſtum, ſe cōſule, cupidiſsimè populi R. *amicitiam appetiſſe, cur hunc tam temerè quiſquam ab officio diſceſſurū iudicaret, ſibi quidē perſuaderi, cognitis ſuis poſtulatis atque æquitate * conditionis perſpecta, cum neque ſuam, neq; populi* Romani *gratiam repudiaturum, quòd ſi, furore, atq; amentia impulſus, bellum intuliſſet, qui tandem vererentur? aut cur de ſua virtute, aut de ipſius diligētia, deſperarent, factum eius hoſtis periculum patrum noſtrorum memoria, cùm,* Cimbris, *&* Teutonis *à* C. Mario *pulſis, non minorem laudem exercitus quàm i ſe imperator, meritus eſſe videbant: * factum etiā nuper in* Italia *ſeruili tumultu, * quos tamē aliquis vſus ac diſciplina, quam à nobis accepiſſent, * ſubleuaret: ex quo iudicari poſſet, quantū haberet in ſe boni conſtantia, propterea quòd quos aliquādiu inermes ſine cauſſa timuiſſēt, hos poſtea armatos, ac victores, ſuperaſſent: denique, hos * eſſe eoſdem Germanos, quibuſcū ſæpenumero* Heluetij *congreßi non ſolum in ſuis ſedibus, ſed etiam in illorū finibus, plerumque ſuperaſſent, qui tamē pares eſſe noſtros exercitui non potuerint: ſi quos aduerſum prælium, & fuga* Gallorum *commoueré, hoc ſi quærerent. * reperiri poſſe, diuturnitate belli defatigatis* Gallis. Arioni*ſtum, cùm multos menſes caſtris, ac paludibus ſe cōtinuiſſet, neque ſui poteſtatem feciſſet, deſperantes iam de pugna, & diſperſos ſubito adortū, magis ratione ac conſilio, quàm virtute, viciſſe: cui rationi contra homines barbaros, atq; imperitos, locus fuiſſet, hac ne ipſum quidē ſperare, noſtros exercitus ca-*

*pi poſſe: qui ſuũ timorem in rei frumentariæ ſimulationem, anguſtiasq́; itineris, conferrent, facere arroganter, cùm aut de officio Imperatoris deſperare, * aut ei præſcribere, auderent: hæc ſibi eſſe curæ, frumentum Sequanos, Leucos, Lingones ſubminiſtrare iamq́; eſſe in agris frumenta matura: de itinere ipſos breui tempore iudicaturos: quod non fore dicto audientes, neque ſigna laturi, dicantur, nihil ſe ea re commoueri: ſcire enim, Quibuſcumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut, male re geſta, fortunam defuiſſe, aut, aliquo facinore comperto, auaritiam eſſe * coniunctã: ſuam innocentia* perpetua vita, felicitatem Heluetiorum bello eſſe perſpectam: itaque ſe, quod in longiorem diem collaturus eſſet, repræſentaturum, & proxima nocte de quarta vigilia caſtra moturũ, vt quamprimum intelligere poſſet, vtrum apud eos pudor, atq; officium, an timor, plus valeret: quod ſi præterea nemo ſequatur, tamen ſe cum ſola decima legione iturum, de qua nõ dubitaret, ſibique eam Prætoriam cohortem futuram, huic legioni Cæſar & indulſerat præcipue, & propter virtutẽ confidebat maximè. Hac oratione habita, mirum in modum conuerſæ ſunt omniũ mentes, ſummaq́; alacritas & cupiditas belli gerẽdi innata eſt: princepsq́; decima legio per tribunos mil. ei gratias egit, quod de ſe optimum iudicium feciſſet, ſeq́ue eſſe ad bellum gerendũ paratiſſimam confirmauit, * deinde reliquæ legiones per tribunos mil. & primorũ ordinum centuriones egerunt, vti Cæſari ſatisfacerent: ſe neque vnquam dubitaſſe, neque timuiſſe, neque de ſumma belli ſuum iudiciũ, ſed Imperatoris, eſſe exiſtimauiſſe. Eorũ ſatisfactione accepta, & itinere exquiſito per Diuitiacum, quòd ex aliis Gallis ei maximam fidem habebat, vt milliũ amplius * quinquaginta circuitu, locis apertis exerci-*

*tũ duceret, de quarta vigilia, uti dixerat: profectus eſt. ſeptimo die, cùm iter nõ intermitteret, ab exploratoribus certior factus eſt, Arioviſti copias à caſtris millibus paſſuum I.V. & XX. abeſſe. Cognito Caſaris aduentu, Arioviſtus legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio poſtulaſſet, id per ſe fieri licere quoniã propiùs acceſſiſſet, ſeq́ id ſine periculo facere poſſe exiſtimaret: non reſpuit conditionem Cæſar: iamq́ue eum ad ſanitatẽ reuerti arbitrabatur, cùm id, quod antea petenti denegaſſet, vltro pollicere tur: magnamq́ in ſpem veniebat, pro ſuis * tantis populique R. in eum beneficijs, cognitis ſuis poſtu latis, fore, vti pertinacia deſiſtere dies colloquio dictus eſt, ex eo die quintus. Interim, cùm ſæpe vltro citroq́ue legati inter eos mitterentur, Arioviſtus poſtulauit, ne quem peditem ad colloquiũ Cæſar adduceret. vereri ſe, ne per inſidias ab eo circumueniretur: vterque cum equitatu veniret: alia ratione ſe non eſſe venturum, Cæſar, quod nec colloquiũ interpoſita cauſſa, tolli volebat, neque ſalutem ſuam Gallorum equitatui committere audebat, commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legionis decimæ, cui quàm maximè confidedat, imponere, vt præſidium quàm amiciſſimũ, ſi quid opus facto eſſet, haberet. quod cum fieret, irridicule quidem ex militibus decimæ legionis dixit, Plus, quã pollicitus eſſet Cæſarem * facere, pollicitũ eſſe in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum, ad equũ reſcribere. Planicies magna, & in ea tumulus* terrenus, ſatis grãdis. hic locus æquo ferre ſpatio ab caſtris vtriuſque aberat. eò, vt erat dictum, ad colloquiũ* venerunt. legionem Cæſar, quã equis deduxerat, paſſibus CC. ab eo tumulo conſtituit. item equites Arioviſti pari interuallo conſtiterunt, Arioviſtus, vt ex*

*equis colloqueretur, & , præter ſe, denos vt ad colloquium adducerent, poſtulauit. vbi eò ventum eſt, Cæſar, initio orationi. ſuas, ſenatuſq́; in cũ beneficia cõmemorauit, quòd rex appellatus eſſet à Senatu, quod amicus, *quòd munera ampliſſimè miſſa. quam rem & paucis contingiſſe, & à Romanis pro maximis hominũ officijs conſueuiſſe tribuit docebat illum, cùm neq; aditum, neque cauſſam poſtulandi iuſtam haberet, beneficio ac liberalitate ſua, ac Senatus ea præmia conſecutum docebat etiam, quàm veteres, quãq; iuſtæ cauſſæ neceſſitudinis ipſis cum Aeduis intercederent, quæ Senatusconſulta, quoties, quamq; honorifica in eos facta eſſent, vt omni tẽpore totius Galliæ principatũ Aedui tenuiſſet, priùs etiam, quàm noſtram amicitiam appetiſſent: populi R. hanc eſſe conſuetudinem, vt ſocios, atque animos non modo ſui nihil deperdere, ſed gratia, dignitate, honore* auctiores velit eſſe: quod verò ad amicitiã populi R. attuliſſẽt, id ijs eripi, quis pati poſſet? poſtulauit deinde eandẽ, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis, aut eorum ſocijs, bellum inferret, obſides redderet: ſi nullam partem Germanorum domum remittere poſſet, at ne quos ampliùs Rhenũ trãſire pateretur. Arioniſtus ad poſtulata Cæſari pauca reſpõdit, de ſuis virtutibus multa prædicauit tranſiſſe Rhenum ſeſe, non ſua ſponte, ſed rogatum, & acceſitũ à Gallis, non ſine magna ſpe, magniſq; præmijs domũ, propinquoſq; reliquiſſe, ſedes habere in Gallia ab ipſis conceſſas: obſides ipſorum voluntate datos, ſtipendiũ capere iure belli, quod victores victis imponere conſueuerint, non ſeſe Gallis, ſed Gallos ſibi bellum intuliſſe: omnes Galliæ ciuitates ad ſe oppugnandum veniſſe, ac contra ſe caſtra habuiſſe, eas omnes copias vno abs ſe* prælio fuſas ac ſuperatas eſſe, ſi iterum experiri velint, paratum*

ſe decertare, ſin pacē malint, iniquum eſſe, de ſtipendio recuſare, quod ſua voluntate ad id tempus * dependerint. amicitiam populi R. ſibi ornamento, & præſidio, non detrimento; eſſe oportere idq́; ſe ea ſpe petiſſe, ſi per populum R. ſtipendiū remittatur, & dediticijs ſubtrahentur, non minùs libenter ſeſe recuſaturum populi R. amicitiā, quàm appetierit. quòd multitudinem Germanorum in Galliam trāſducat, id ſe ſui muniendi, * non Galliæ pugnandæ cauſſa facere, eius rei teſtimoniū eſſe, quòd, niſi rogatus non venerit, & quòd bellū non intulerit, ſed defenderit. ſe priùs in Galliā veniſſe, quàm populum R. numquā, ante hoc tempus exercitum populi R. Galliæ prouinciæ * finibus egreſſū, quid ſibi vellet, cur in ſuas poſſeßiones veniret, Prouinciam ſuam eſſe hanc Galliam, ſicuti illam noſtram. vt * ipſi conſedi non oporteret, ſi in noſtris fines impetū faceret, ſic * item nos eſſe iniquos, quòd in ſuo iure ſe interpellaremus.* Quòd ex S.C. Aeduos appellatos amicos diceret, nō ſe tam barbarum, neque tam imperitum eſſe rerum, vt non ſciret, neq; bello Allobrogū proximo, Aeduos Romanos auxilium tuliſſe, neq; ipſos, in his contentionibus. quas Aedui ſecum & cum Sequanis, habuiſſent, auxilio populi R. vſos eſſe.* debere ſuſpicari, ſimulata Cæſarem amicitia quod exercitum in Gallia habeat, ſui opprimendi cauſſa habere: quod niſi decebat, aut exercitum deducat ex his regionibus, ſeſe illum nō pro amico ſed pro hoſte, habiturum: quod ſi eum interfecerit, multis ſeſe nobilibus, principibusq́; populi R. gratū eſſe facturum, id ſe ab ipſis per eorū nuncios compertum habere, quorum omnium gratiam, atque amicitiā, eius morte redimere poſſet, quòd ſi diſceßiſſet, ac libe ram ſibi poſſeßionē Galliæ tradidiſſet, magno ſe illum præmio remuneraturum, & quæcumque bella*

*dari vellet, ſine vllo eius labore, & periculo, cõfectu- rum. Multa à Cæſare in eam ſententiã dicta ſunt quare negotio deſiſtere non poſſet, & neque ſuam, neque populi R. conſuetudinem pati, vti optimè * meritos ſocios desereret, neque ſe iudicare Galliã potiùs eſſe Arioviſti, quam populi R. bello ſuperatos eſſe Aruernos, & Rutenos à Q. Fabio Maximo, qui- bus populus R. ignouiſſet, neq; in prouinciam rede- giſſet, neq; ſtipẽdium impoſuiſſet. quod ſi antiquiſ- ſimum quodque tempus ſpectari oporteret, populi R. iuſtiſſimum eſſe in Gallia imperium. ſi iudiciũ Se- natus ſeruari oporteret, liberam debere eſſe Galliam, quã bello victam ſuis legionibus vti voluiſſet. Dũ hæc in colloquio geruntur, Cæſari nunciatum eſt, equites Arioviſti propiùs tumulum accedere, & ad noſtros * adequitare, lapides, telaq; in noſtros cõijce re. Cæſar loquẽdi finem fecit, ſeque ad ſuos recepit, ſuiſque imperauit. ne quod omnino telum in hoſtes reijcerent. nã, & ſi ſine vllo periculo legionis delectæ * commiſſum cum equitatu prælium fore videbat, tamen committendum non putabat, vt, pulſis hoſti- bus, dici poſſet, eos à ſe per fidẽ in colloquio circum- uentos. Poſteaquam in vulgus militum relatũ eſt, qua arrogãtia in colloquio Arioviſtus vſus, * omni Gallia Romanis interdixiſſet, impetumq; in noſtros eius equites feciſſent, eaque res colloquium vt dire- miſſet: multo maior alacritas, ſtudiumq; pugnandi maius exercitui iniectum eſt. Biduo poſt Arioviſtus legatos ad Cæſarem mittit, velle ſe de his rebus, quæ inter eos agi cœpta, neque perfecta eſſent, agere cum eo: vti iterum colloquio diem conſtitueret, aut, ſi id minùs vellet, ex ſuis legatis aliquẽ ad ſe mitteret. Colloquendi Cæſari cauſſa viſa nõ eſt, & eo magis, quod pridie eius diei, Germani retineri non * pote- rant, quin in noſtros tela conijcerent. legatũ ex ſuis*

*ſeſe magno cũ periculo ad eum miſſurum, & hominibus feris obiecturum, exiſtimabat, commodiſſimũ viſum eſt, M. Valerium Procilium, C. Valerij Caburi filiũ, ſumma virtute, & humanitate adoleſcentem, (cuius pater à C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat) & propter fidem & propter linguæ Gallicæ ſcientiam, qua multa iam Ariouiſtus lõginqua conſuetudine vtebatur, &, quod in eo peccandi Germanis cauſa non eſſet, ad eum mittere, & M. * Titium, qui hoſpitio Ariouiſti vſus erat. his mandauit: vt, quæ diceret Ariouiſtus, cognoſcerẽt, & ad ſe referrent. quos cùm apud ſe in caſtris Ariouiſtus conſpexiſſet, exercitu ſuo præſente, * conclamauit: Quid ad ſe venirent? an ſpeculandi cauſa? conantes dicere prohibuit, & in catenas coniecit, eodẽ die caſtra promouit, & millibus paſſuum VI. à Cæſaris caſtris ſub mõte conſedit. poſtridie, eius diei, præter caſtra Cæſaris ſuas copias tranſduxit, & millibus paſſuum II. vltra eum caſtra fecit, eo conſilio, vti frumento commeatuq́ꝫ, qui ex Sequanis, & Aeduis ſupportaretur, Cæſarem intercluderet. ex eo die dies continuos V. Cæſar, pro caſtris ſuas copias produxit, & aciem inſtructam habuit, vt, ſi vellet Ariouiſtus prælio contendere, ei poteſtas non deeſſet. Ariouiſtus his omnibus diebus exercitũ caſtris continuit. equeſtri prælio quotidie contẽdit. Genus hoc erat pugnæ quo ſe Germani exercuerant. Equitum milia erãt VI. totidem: numero pedites velociſſimi, ac fortiſſimi, quos ex omni copia ſinguli ſingulos, ſuæ ſalutis cauſſa, delegerant, cum his in prælijs verſabantur: ad hos ſe equites recipiebant: hi, ſi quid erat durius, concurrebant: ſi qui, grauiore vulnere accepto, equo deciderant, circumſiſtebant. ſi quo erat longiùs prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, vt, iubis equorũ ſuble-*

natí curſum adæquarent, Vbi eũ caſtris ſeſe tenere Cæſar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, vltra eum locum, quo loco Germani conſederant, circiter paſſus DC. ab his caſtris idoneum locũ delegit, acieq́ triplici inſtructa, ad eum locum venit. primam, & ſecundam aciem in armis eſſe, tertiam caſtra munire iuſsit, hic locus ab hoſte circiter paſſus ſexcentos, vti dictũ eſt, aberat,. eo circiter hominũ numero XVI. millia expedita cũ omni equitatu Arioniſtus miſit, quæ copiæ noſtros deterrerent, & munitione prohiberent. nihil, ſecius Cæſar, vt antè conſtituerat, duas acies, hoſtem propulſare, tertiam, opus perficere iuſsit. minus caſtris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum, quatuor reliquas in caſtra maiora reduxit. proximo die, inſtituto ſuo Cæſar, ex caſtris vtriſque copias ſuas eduxit paululumq́ue à maioribus caſtris progreſsus, aciem inſtruxit, hoſtibuſq́ pugnandi poteſtatem fecit, vbi, ne tum quidẽ eos prodire intellexit, circiter meridiẽ exercitum in caſtra reduxit. tum demũ Ariouiſtus partem ſuarum copiarum. quæ caſtra minora oppugnaret, miſit acriter vtrimque vſque ad veſperum pugnatum eſt. Solis occaſu ſuas copias Ariouiſtus, multis & illatis, & acceptis vulneribus, in caſtra reduxit. Cùm ex captiuis quæreret Cæſar, quamobrẽ Ariouiſtus prælio nõ decertaret, hãc reperiebat cauſſam: Quod apud Germanos ea conſuetudo eſset, vt matres familias corũ ſortibus, & vaticinationibus declararent, vtrum prælium committi ex vſu eſset, nec ne: eas* ita dicere, non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante nouam Lunam prælio contendiſsẽt. Poſtridie eius diei Cæſar * præſidium vtriſque caſtris, quod ſatis eſſe viſum eſt, reliquit: omnes alarios in conſpectu hoſtium pro caſtris minoribus conſtituit: quod minus multitudine militum legionariorum*

*hoſtiū numero valebat, vt ad ſpeciē alarijs vterentur. ipſe, triplici inſtructa acie, vſq; ad caſtra hoſtium acceſsit * tum demū neceſſario Germani ſuas copias è caſtris eduxerunt, generatimq; conſtituerunt, paribuſq; interuallis* Harudes, Marcomanos, Triboces, Vangiones, Nemetes, Seduſios, Sueuos, *omnemq; aciem ſuam rhedis, & carris circūdederunt: ne qua ſpes in fuga relinqueretur. eo mulieres impoſuerunt, quæ, in prælium proficiſcentes milites paſsis manibus, flentes implorabant, ne ſe in ſeruitutem* Romanis *traderēt.* Cæſar *ſingulis legionibus, ſingulos legatos, & quæſtorem præfecit, vti eos teſtes ſuæ quiſque virtutis haberet. ipſe à dextro cornu, quòd eam partem minime firmam hoſtium eſſe animaduerterat, prælīū commiſit. ita noſtri acriter in hoſtes, ſigno dato, impetum, fecerunt. itaque hoſtes repente, celeriterque: procurrerunt, vt ſpatium, pila in hoſtes conijciendi, non daretur. reiectis pilis, comminus gladijs pugnatū eſt. at* Germani *celeriter, ex conſuetudine ſua phalange facta, impetus gladiorū exceperunt. reperti ſunt complures noſtri milites, qui in phalāgas inſilirent: & ſcuta manibus reuellerēt, & deſuper vulnerarent. cùm hoſtiū acie à ſiniſtro cornu pulſa, atq; in fugam conuerſa eſſet, à dextro cornu vehementer multitudine ſuorū noſtrā aciem premebāt. id cū animaduertiſſet* P. Craſſus *adoleſcens, qui equitatui præerat, quod expeditior erat, quàm hi, qui * inter aciē verſabantur, tertiā aciem laborantibus noſtris ſubſidio miſit. ita præliū reſtitutum eſt, atque omnes hoſtes terga verterunt, neq; prius fugere deſtiterunt, quam ad flumen* Rhenum *millia paſſuum ex eo loco circiter* V. *peruenerūt. ibi perpauci, aut viribus confiſi, tranſnare contenderūt aut lintribus inuentis ſalutē ſibi petierunt. in his fuit* Arioviſtus, *qui, nauiculam deligatam ad ripā nactus,*

*nactus, ea profugit: reliquos omnes equites conſecuti noſtri interfecerunt. duæ fuerunt Arioviſti uxores, una Sueua natione, quam domo * ſecum adduxerat: altera Norica, regis Vocionis ſoror, quã in * Gallia duxerat, à fratre miſſam. * utraq; in ea fuga perijt. *duæ filiæ harum, altera occiſa, altera capta eſt. M. Valerius Procilius, cùm à cuſtodibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipſum Cæſarem, hoſtium equitatum perſequentem, incidit, quæ quidem res Cæſari non minorem, quam ipſa victoria, voluptatem, attulit: quod hominem honeſtiſſimum prouinciæ Galliæ, ſuum familiarem, & hoſpitem, ereptum è manibus hoſtium, ſibi reſtitutum * videbat, neque eius calamitate de tanta voluptate, & gratulatione quidquam fortuna deminuerat. is, ſe præſente, de ſe, ter ſortibus conſultum dicebat, utrum igni ſtatim necaretur, an in alium tempus reſeruaretur. ſortium beneficio ſe eſſe incolumem. item M. Titius repertus, & ad eum reductus eſt. Hoc prælio trans Rhenum nunciato, Sueui, qui ad ripas Rheni venerant, domum reuerti cœperunt: quos ubi qui proxime Rhenum incolunt, * perterritos ſenſerunt, inſecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæſar una æſtate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni poſtulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum præpoſuit: ipſe in citeriorem Galliam, ad conuentus agendos, profectus eſt.*

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE DE BELLO GALLICO LIBER II.

CVM eſſet Caſar in citeriore Gallia in hibernis, ita vti ſupra demonſtrauimus, crebri ad eum rumores afferebantur, literíſque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam eſſe Galliæ partem dixeramus, contra populum Rom. coniurare: obſidéſque inter ſe dare, coniurandi has eſſe cauſſas: primum, quod vererentur, ne omni pacata Gallia, ad eos exercitus noſter adduceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis ſollicitarentur, partim, qui, vt Germanos diutius in Gallia verſari noluerant, ita populi R. exercitum hiemare, atque inueteraſcere in Gallia, moleſte ferebant, partim, qui, mobilitate, & leuitate animi, nouis imperiis ſtudebant, ab nonnullis etiam, quod in Gallia à potentioribus, atque iis, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem in imperio noſtro conſequi poterant. Iis nunciis, litteríſque commotus Caſar, duas legiones in citeriore Gallia nouas conſcripſit, & , * ineunte æſtate, in * vlteriorem Galliam, qui deduceret, Q. Pedium legatum miſit. ipſe, cum primum pabuli copia eſſe inciperet, ad exercitum venit. dat negotium Senonibus, reliquíſque Gallis,

qui finitimi Belgis *erant, vti ea, quæ apud eos gerantur, cognoſcant: ſéque de his rebus certiorem faciant. hi, conſtanter omnes nunciauerunt, manus cogi,* * *exercitus in vnum locum conduci: tum verò dubitandum non exiſtimauit, quin ad eos proficiſceretur. re frumentaria comparata, caſtra mouet, diebúſque circiter* X V. *ad fines* Belgarum *peruenit. eò cùm de improuiſo, celeriúſque* * *omnium opinione veniſſet,* Rhemi, *qui proximi Galliæ ex* Belgis *ſunt, ad eum legatos* Iccium, & * Antebrogium, *primos ciuitatis ſuæ, miſerunt: qui dicerent, ſe, ſuáque omnia in fidem, atque poteſtatem populi* R. *permittere, neque ſe cum reliquis* Belgis *conſenſiſſe, neque contra populum* R.* *omnino coniuraſſe, paratóſque eſſe & obſides dare, & imperata facere, & oppidis recipere, & frumento, cæteríſque rebus iuuare. reliquos omnes* Belgas *in armis eſſe*· Germanóſque, *qui ripas* Rheni *incolunt, ſeſe cum his coniunxiſſe, tantúmque eſſe eorum omnium furorem, vt, ne* Sueſſones *quidem fratres, cõſanguineóſque ſuos, qui eodem iure, iiſdem legibus* * *vtantur, vnum imperium, vnûmque magiſtratum cum ipſis* * *habeant, deterrere potuerint, quin cum his conſentirent. cùm ab his quæreret, quæ ciuitates, quantæq́; in armis eſſent, & quid in bello poſſent, ſic reperiebat. pleroſque* Belgas *eſſe ortos à* Germanis, Rhenumque *antiquitus tranſductos, propter loci fertilitatem, ibi conſediſſe,* Galloſque, *qui ea loca incolerent, expuliſſe: ſoloſque eſſe, qui patrum noſtrorum memoria omni* Gallia *vexata,* * Theutones, Cimbróſque *intra fines ſuos ingredi* * *prohibuiſſent. qua ex re fieri, vti earum rerum memoria magnam ſibi auctoritatem, magnóſque ſpiritus in re militari ſumerent. de numero eorum omnia ſe habere explorata* Rhemi *dicebãt, propterea*

quod, propinquitatibus, affinitatibúſque coniuncti, quantam quiſque multitudinem in communi Belgarum * *concilio ad id bellum pollicitus eſſet, cognouerant. plurimùm inter eos* Bellouacos *& virtute, & auctoritate, & hominum numero valere. hos poſſe conficere armata millia centum, pollicitos ex eo * numero lecta millia* L X. *totiúſque belli imperium ſibi poſtulare.* * Sueſſones *ſuos eſſe finitimos, latiſſimos, feraciſſimóſque agros poſsidere. Apud eos fuiſſe regem noſtra etiam memoria* Diuitiacum *totius* Galliæ *potentiſſimum, (qui cùm magnæ partis harum regionum, tum etiam* Britanniæ, *imperium obtinuerit) nunc eſſe regem* Galbam : *ad hunc propter iuſtitiam, * prudentiámque, ſummam totius belli omnium voluntate deferri : oppida habere numero* X I I. *polliceri millia armata quinquaginta, totidem* Neruios, *qui maximè feri inter ipſos habeantur, longiſſiméque * abſint,* X V. *millia* Atrebates, Ambianos X. *millia,* Morinos XV. *millia,* Menapios V I I. *millia,* * Caletes X. *millia,* Verocaſſes. *&* Veromanduos *totidem,* Catuacos X X I X. *millia,* Condruſos, Eburones, Cæræſos, Pæmanos, *qui vno nomine* Germani *appellantur, arbitrari ad* XI. *millia.* Cæſar, Rhemos *cohortatus, liberalitérque oratione proſecutus, omnem ſenatum ad ſe conuenire, principúmque liberos obſides ad ſe adduci iuſsit. quæ omnia ab his diligenter ad diem facta ſunt. ipſe,* Diuitiacum Aeduum *magnopere * cohortatus, docet, quantopere* Reip. *communiſque ſalutis interſit, manus hoſtium diſtineri, ne cùm tanta multitudine vno tempore confligendum ſit. id fieri poſſe, ſi ſuas copias* Aedui *in fines* Bellouacorum *introduxerint: & eorum agros populari cœperint. his mandatis, eum ab ſe dimittit.* Poſt-

quam omnes Belgarum copias in vnum locum coactas ad ſe * venire vidit, neque iam longe abeſſe ab his, quos miſerat * exploratoribus, & ab Rhemis cognouit flumen Axonam, quod eſt in extremis Rhemorum finibus, exercitum tranſducere maturauit, atque ibi caſtra poſuit. quæ res, & latus vnum caſtrorum ripis fluminis muniebat, & poſt eam, quæ eſſent, tuta ab hoſtibus reddebat, & commeatus ab Rhemis, reliquiſque ciuitatibus, vt ſine periculo ad eum portari poſſet, efficiebat, in eo flumine pons erat. ibi præſidium ponit, & in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum VI. cohortibus relinquit. caſtra in altitudinem pedum XII. vallo, foſſáque XIIX. pedum munire iubet. ab ipſis caſtris oppidum Rhemorum, nomine Bibrax aberat millia paſſum IIX. id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt. ægre eo die ſuſtentatum eſt. Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio eſt.* hi, vbi circumiecta multitudine hominum totis mœnibus, vndique in murum lapides iaci cœpti ſunt, murúſque defenſoribus nudatus eſt, teſtudine facta,* portis ſuccedunt, murúmque ſubruunt. quod tum facile fiebat.*nam tanta multitudo lapides, ac tela conijciebant, vt in muro conſiſtendi poteſtas eſſet nulli. cùm finem oppugnandi nox feciſſet, * Iccius Rhemus, ſumma nobilitate & gratia inter ſuos, qui tum oppido præfuerat, vnus ex iis, qui legati de pace ad Cæſarem venerant,* nuntios ad eum mittit, Niſi ſubſidium ſibi mittatur, * ſe diutius ſuſtinere non poſſe. eo de media nocte Cæſar, iiſdem ducibus vſus, qui nuncij ab * Iccio venerant, Numidas, & Cretas ſagittarios, * & funditores Baleares ſubſidio oppidanis mittit. quorum aduentu, & Rhemis cum ſpe defenſionis ſtudium propugnā-

*di acceſſit, & hoſtibus eadem de cauſſa ſpes potiundi oppidi diſceſſit. Itaque, pauliſper apud oppidum morati, agróſque Rhemorum depopulati, omnibus vicis, ædificiiſque, * quò adire poterant, incenſis, ad caſtra Cæſaris cum omnibus copiis contenderunt: & à millibus paſſuum minùs II. caſtra poſuerunt. quæ caſtra, vt fumo, atque ignibus ſignificabatur, ampliùs millibus paſſuum IIX. in latitudinem patebant. Cæſar primò, & propter multitudinem hoſtium, & propter eximiam opinionem virtutis, * prælio ſuperſedere ſtatuit: quotidie tamen equeſtribus præliis, quid hoſtis virtute poſſet, &, quid noſtri auderent, periclitabatur. vbi noſtros non eſſe inferiores intellexit, loco pro caſtris ad aciem inſtruendam natura opportuno, atque idoneo, quòd iis collis, vbi caſtra poſita erant, paululum ex planitie editus, tantum aduerſus in latitudinem patebat, quantum loci acies inſtructa occupare poterat, atque ex vtraque parte lateris deiectus habebat: * & in fronte leuiter faſtigiatus, paulatim ad planiciem redibat: ab vtraque latere eius collis tranſuerſam foſſam obduxit circiter paſſuum CD: & ad extremas foſſas * caſtella conſtituit. ibíque tormenta collocauit, ne, cùm aciem inſtruxiſſet, hoſtes (quòd tantum multitudine poterant) à lateribus ſuos pugnantes circumuenire poſſent. hoc facto, duabus legionibus, quas proximè conſcripſerat, in caſtris relictis, vt, ſi quò opus eſſet, ſubſidio duce poſſent, reliquas ſex legiones pro caſtris in acie conſtituit. hoſtes item ſuas copias ex caſtris eductas inſtruxerunt. palus erat non magna inter noſtrum, atque hoſtium exercitum. hanc ſi noſtri tranſirent, hoſtes exſpectabant. noſtri autem, ſi ab illis initium tranſeundi fieret, vt impeditos aggrederentur pa-*

*rati in armis erant, interim prælio equeſtri inter duas acies contendebatur. * vbi neutri tranſeundi initium faciunt, ſecundiore equitum noſtrorum prælio, Cæſar ſuos in caſtra reduxit. hoſtes protinus ex eo loco ad flumen Axonem contenderunt, quod eſſe poſt noſtra caſtra demonſtratum eſt. ibi vadis repertis, partem ſuarum copiarum tranſducere conati ſunt, eo conſilio, vt, ſi poſſent, caſtellum, cui praerat Q. Titurius legatus, expugnarent, pontémque interſcinderent, ſin * minus poſſent, agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis vſui ad bellum gerendum erant, * commeatúſque noſtros ſuſtinebant. Cæſar, certior factus à Titurio, omnem equitatum, & leuis armaturæ Numidas, funditores, ſagittarióſque pontem tranſducit, atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum eſt. hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreßi, magnum eorum numerum occiderunt, per eorum corpora reliquos audaciſsimè tranſire conantes, multitudine telorum repulerunt. primos, qui tranſierant, equitatu circumuentos, interfecerunt. Hoſtes, vbi & de expugnando oppido, & de flumine tranſeundo ſpem ſe fefelliſſe intellexerunt, neque noſtros in locum iniquiorem progredi, pugnandi cauſſa, viderunt, atque eos res frumentaria deficere cœpit, * concilio conuocato, conſtituerunt optimum eſſe, domum ſuam quemque reuerti, & , quorum in fines primùm Romani exercitum introduxißent, ad eos defendendos vndique conuenire, vt potiùs in ſuis, quàm * in alienis, finibus decertarent: & domeſticis copiis rei frumentariæ vterentur. ad eam ſententiam, cum reliquis caußis, hæc quoque ratio eos deduxit, * quòd, Diuitiacum quoque, atque Aeduos finibus Bellouacorum appropinquare cognouerant, his perſuaderi, vt diu-*

*tius morarentur, ne ſuis auxilium ferrent, non poterat. Ea re conſtituta, ſecunda vigilia magno cum ſtrepitu, ac tumultu, caſtris egreßi, nullo certo ordine, * neque imperio, cum ſibi quiſque primum itineris locum peteret, & domum peruenire properaret, fecerunt, vt conſimilis fugæ profectio videretur. Hac re ſtatim Cæſar per ſpeculatores cognita, inſidias veritus: quod, qua de cauſſa diſcederent, nondum * perſpexerat: exercitum, equitatúmque caſtris continuit. prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui nouiſſimum agmen moraretur, præmiſit, eíque Q. Pedium, & L. Auruncul eium Cottam legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus tribus ſubſequi iußit. hi, nouißimos adorti, & multa millia paſſuum proſecuti. magnam multitudinem eorum fugientium * conciderunt. cùm ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat. conſiſterent, fortitérque impetum noſtrorum militum ſuſtinerent: priores, quòd abeſſe à periculo viderentur, neque vlla neceßitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga ſibi ſubſidium poſuerunt. ita ſine vllo periculo tantam eorum multitudinem noſtri interfecerunt, quantum fuit diei ſpatium, ſub * occaſúmque Solis ſequi deſtiterunt, ſéque in caſtra, vti erat imperatum, receperunt. Poſtridie eius diei Cæſar, priùs quàm ſe hoſtes * ex pauore, ac fuga reciperent, in fines Sueſſonum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit, &, magno itinere confecto, ad oppidum Nouiodunum contendit, Id ex itinere oppugnare conatus, quòd vacuum ab defenſoribus eſſe audiebat, propter latitudinem foſſæ, muríque altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Caſtris munitis vi-*

neas agere, quæq; ad oppugnandum uſui erant, comparare cœpit: interim omnis ex fuga Sueſſonum multitudo in oppidum proxima nocte conuenit. celeriter vineis ad oppidum actis, aggere iacto, turribúſque conſtitutis. magnitudine operum, quæ neque viderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæſarem, de deditione, mittunt, &, petentibus Rhemis, vt conſeruarentur, impetrant. Cæſar, obſidibus acceptis, primis ciuitatis, atque ipſius Galbæ regis duobus filiis, armíſq; omnibus ex oppido trãſditis, in deditionem * Sueſſones accepit, exercitúmque in Bellouacos duxit: qui cùm ſe, ſuáque omnia in oppidum Bratuſpantium contuliſſent, atque ab eo oppido Cæſar cum exercitu circiter millia paſſuum V. abeſſet, omnes maiores natu ex oppido egreßi, manus ad Cæſarem tendere, & voce ſignificare cœperunt, ſeſe in eius fidem, ac poteſtatem, venire, neque contra populum R. armis contendere. item cùm ad oppidum acceßiſſet, caſtráque ibi poneret, pueri, muliereſque ex muro paßis manibus, ſuo more, pacem à Romanis petierunt. pro his Diuitiacus (nam poſt diſceſſum Belgarum, dimiſſis Aeduorum copiis, ad eum reuerterat) facit verba. Bellouacos, omni tempore in fide, atque amicitia ciuitatis Aeduæ fuiſſe. impulſos à ſuis principibus, qui dicerent, Aeduos, à Cæſare in ſeruitutem redactos, omnes indignitates contumeliáſque perferre, & ab Aeduis defeciſſe, & populo R. bellum intuliſſe. * qui huius conſilij principes fuiſſent, quod intelligerent, quantam calamitatem ciuitati intuliſſent, in Britanniam profugiſſe. petere non ſolùm Bellouacos, ſed etiam pro his Aeduos, vt ſua clementia, ac manſuetudine in eos vtatur. quod ſi fecerit, Aeduorum auctoritatem apud

omnes Belgas amplificaturum : quorum auxiliis, atque opibus, ſi qua bella inciderint, ſuſtentare conſueuerint. Cæſar, *honoris* Diuitiaci, *atque* Aeduorum *cauſſa, ſeſe eos in fidem recepturum, & conſeruaturum, dixit : ſed, quòd erat ciuitas magna, & inter belgas auctoritate, ac hominum multitudine, præſtabat.* DC. *obſides popoſcit. his traditis, omnibúſque armis ex oppido collatis, ab eo loco in fines* Ambianorum *peruenit. qui ſe, ſuáque omnia, ſine mora, dediderunt. eorum fines* Neruij *attingebant : quorum de natura, moribúſque* Cæſar *cùm quæreret, ſic reperiebat : Nullum aditum eſſe ad eos mercatoribus : nihil pati vini, reliquarúmque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri : quòd, his rebus relangueſcere animos, eorúmque remitti virtutem exiſtimarent. eſſe homines feros, magnæque virtutis. increpitare, atque incuſare reliquos* Belgas, *qui ſe populo* R. *dedidiſſent, & patriam virtutem proieciſſent : confirmare, ſeſe neque legatos miſſuros, neque vllam conditionem pacis accepturos.* * *cùm per eorum fines triduo iter feciſſet, inueniebat ex * captiuis,* Sabin *flumen ab caſtris ſuis, non ampliùs millia paſſuum* X. *abeſſe. trans id flumen omnes* Neruios *cõſediſſe, aduentúmque ibi* Romanorum *exſpectare, vna cum* Atrebatibus, & Veromanduis, *finitimis ſuis. nam his vtriſque perſuaſerant, vt eandem belli fortunam experirentur. exſpectari etiam ab his* Aduaticorum *copias, atque eſſe in itinere. mulieres, quíque per ætatem ad pugnam inutiles * viderentur, in eum locum conieciſſe, quò propter paludes exercitui aditus non eſſet.* Cæſar, *his rebus cognitis, exploratores, centurionéſque præmittit, qui locum caſtris idoneum deligant.* * *cùm ex dediticiis* Belgis, *reliquíſque* Gallis, *complures,*

Cæſarem ſecuti, unà iter facerent: quidam ex his, ut poſtea ex captiuis cognitum eſt, eorum dierum conſuetudine itineris noſtri exercitus perſpecta, nocte ad Neruios *peruenerunt, atque his demonſtrarunt inter ſingulas legiones, impedimentorum magnum numerum intercedere, neque eſſe quidquam negotij. cùm prima legio in caſtra ueniſſet, reliquæq; legiones magnum ſpatium abeſſent, hanc ſub ſarcinis adoriri. qua pulſa, impedimentiſque direptis, futurum, ut reliquæ contrà conſiſtere non auderent. adiuuabat etiam eorum concilium. qui rem deferebant, quòd* Neruij *antiquitus, cum equitatu nihil poſſent, (neque enim ad hoc tempus ei rei ſtudent) ſed, quidquid poſſunt, pedeſtribus valent copiis, quò faciliùs finitimorum equitatum, ſi prædandi cauſſa ad eos ueniſſent, impedirent, teneris arboribus inciſis, atque inflexis, crebríſque in latitudinem ramis enatis, & rubis, ſentibúſque interiectis effecerant, ut, inſtar muri hæ ſepes munimenta præberent. quò non modo non intrari, ſed ne perſpici quidem poſſet. iis rebus cum iter agminis noſtri impediretur, non omittendum ſibi conſilium* Neruij *exiſtimauerunt. loci natura erat hæc, quem locum noſtri caſtris delegerant.* Collis *ab ſummo æqualiter decliuis, ad flumen* Sabin*, quod ſupra nominauimus, vergebat. ab eo flumine pari accliuitate collis naſcebatur, aduerſus huic, & contrarius, paſſus circiter* C C. *infimus apertus, ab ſuperiore parte ſylueſtris, ut non facilè introrſus perſpici poſſet. intra eas ſyluas hoſtes in occulto ſeſe continebant. in aperto loco ſecundum flumen paucæ ſtationes equitũ videbantur.* Fluminis *erat altitudinis circiter pedum* III. Cæſar, *equitatu præmiſſo, ſubſequebatur omnibus copiis: ſed ratio, ordoque agminis aliter ſe*

habeat, ac Belgæ *ad* Neruios *detulerant.* * *nam, quod hoſtis appropinquabat, conſuetudine ſua* Cæſar VI. *legiones expeditas ducebat. poſt eas, totius exercitus impedimenta collocabat. inde duæ legiones, quæ proximæ conſcriptæ erant, totum agmen claudebant, præſidioque impedimentis erant. equites noſtri cum funditoribus, ſagittariiſque flumen tranſgreßi, cum hoſtium equitatu prælium* * *commiſerunt. cùm ſe illi identidem in ſyluas ad ſuos reciperent, ac rurſus è ſylua in noſtros impetum facerent, neque noſtri longiùs, quàm quem ad finem porrecta, ac loca aperta pertinebant, cedentes inſequi auderent, interim legiones ſex, quæ primæ venerant, opere dimenſo, caſtra munire cœperunt. vbi prima impedimenta noſtri exercitus ab iis, qui in ſyluas abditi latebant, viſa ſunt, quod tempus inter eos committendi prælij conuenerat, ita, vt intra ſyluam aciem, ordinéſque conſtituerant, atque ipſi ſeſe confirmauerant: ſubitò omnibus copiis prouolarunt, impetúmque in noſtros equites fecerunt.* * His *facile pulſis, ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt, vt, penè vno tempore, & ad ſyluas, & in flumine etiam in manibus noſtris hoſtes viderentur. eadem autem celeritate aduerſo colle ad noſtra caſtra, atque eos, qui in opere occupati erãt, contenderunt. Cæſari omnia vno tempore erant agenda.* * *vexillum proponendum, quod erat inſigne, cùm ad arma concurri oporteret. ſignum tuba dandum. ab opere reuocandi milites. qui paulo longius, aggeris petendi cauſſa, proceſſerant, accerſendi. acies inſtruenda. milites cohortandi. ſignum dandum. quarum rerum magnam partem temporis breuitas, &* * *incurſus hoſtium impediebat.* * *iis difficultatibus duæ res erant ſub-*

ſtdio, ſcientia, atque vſus militum: quòd, ſuperioribus prœliis exercitati, quid fieri oporteret, non minùs commode ipſi ſibi præſcribere, quàm ab aliis doceri, poterant, & quod ab opere, ſingulíſque legionibus ſingulos legatos Cæſar diſcedere, niſi munitis caſtris, vetuerat. Hi, propter celeritatem, & propinquitatem hoſtium, nihil iam Cæſaris imperium exſpectabant, ſed per ſe, quæ videbantur, adminiſtrabant. Cæſar, neceſſariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem ſors obtulit, decucurrit: & ad legionem decimam deuenit. milites non longiore oratione eſt * cohortatus, quàm vti ſuæ priſtinæ virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hoſtiúmque impetum fortiter ſuſtinerent. &, * quia non longiùs hoſtes aberant, quàm quo telum adijci poſſet, * prœlij committendi ſignum dedit. atque item in alteram partem cohortandi cauſſa profectus, pugnantibus occurrit. temporis tanta fuit exiguitas, hoſtiúmque tam paratus ad dimicandum animus, vt, non modo ad inſignia accommodanda, * ſed etiam ad galeas induendas, ſcutíſque * tegmenta detrahenda, tempus defuerit. Quam quiſque in partem ab opere caſu deuenit, quæque prima ſigna conſpexit, ad hæc conſtitit, ne in quærendis ſuis, pugnandi tempus dimitteret. inſtructo exercitu, magis, vt loci natura, deiectúſque collis, & neceſſitas temporis, quàm, vt rei militaris ratio, atque ordo poſtulabat. * cùm diuerſis locis legiones aliæ, alia in parte hoſtibus reſiſterent, ſepibúſque denſiſſimis, vt ante demonſtrauimus, interiectis, proſpectus impediretur, * neque certa ſubſidia collocari, neque quid in * quaque parte opus eſſet prouideri, neque ab vno omnia imperia adminiſtrari poterant. itaque, in tanta rerum iniqui-

*tate, fortuna quoque euentus varij * ſequebantur. Legionis nonæ, & decimæ milites, * vt in ſiniſtra parte aciei conſtiterant, pilis emißis, curſu, ac laßitudine exanimatos, vulneribúſque confectos* Atrebates *(nam his ea pars obuenerat, celeriter ex loco ſuperiore in flumen compulerunt: & trãſire conantes, inſecuti gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. ipſi tranſire flumen non dubitauerunt, &, in locum iniquum progreßi, * rurſus regreſſos, ac reſiſtentes hoſtes, redintegrato prælio in fugam coniecerunt.* Item *alia in parte diuerſæ duæ legiones, vndecima, & octaua, profligatus* Veromanduis, *quibuſcumque erant congreßi, ex loco ſuperiore in ipſis fluminis ripis præliabantur. * ac totis ferè caſtris à fronte, & à ſiniſtra parte nudatis, quod in dextro cornu legio duodecima, & non magno ab ea interuallo ſeptima conſtitiſſet, omnes* Neruij *confertißimo agmine, duce* Beduognato*, qui ſummam imperij tenebat, ad eum locum contenderunt, quorum pars, aperto latere legiones circumuenire, pars ſummum locum caſtrorum petere cœpit.* Eodem *tempore equites noſtri, leuíſque armaturæ pedites, * qui cum his vnà fuerant, quos primo hoſtium impetu pulſos dixeram, cum ſe in caſtra reciperent, aduerſis hoſtibus occurrebant, ac rurſus aliam in partem fugam petebant. & calones, qui ab* De*cumana porta, ac ſummo iugo collis noſtros victores flumen tranſire conſpexerant, prædandi cauſſa, egreßi, cùm reſpexiſſent. & hoſtes in noſtris caſtris verſari vidiſſent, præcipites ſeſe fugæ mandabant. ſimul eorum, qui cum impedimentis veniebant, * clamor, fremitúſque exaudiebatur. aliique aliam in partem perterriti ferebantur. quibus omnibus rebus permoti equites* Treuiri*, quo-*

rum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingularis.qui, auxilij cauſſa à ciuitate miſſi, ad Cæſarem venerant, cum multitudine hoſtium caſtra noſtra compleri, legiones premi, & penè circumuentas teneri, calones, equites, funditores Numidas, * diuerſos, diſſipatóſque in omnes partes fugere vidiſſent, diſperatis noſtris rebus, domum contenderunt. Romanos pulſos, ſuperatóſque caſtris, impedimentíſque eorum hoſtes potitos, ciuitati renunciauerunt. Cæſar, ab decimæ legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus, vbi ſuos vrgeri, ſigníſque in vnum locum collatis duodecimæ legionis milites confertos, ſibi ipſis ad pugnam eſſe impedimento, quartæ cohortos omnibus centurionibus occiſis, ſigniferóque interfecto, ſigno amiſſo, reliquarum cohortium omnibus ferè centurionibus aut vulneratis, aut occiſis, in his, Primipilo P. Sextio Baculo, fortiſſimo viro, multis, grauibúſque vulneribus confecto, vt iam ſe ſuſtinere non poſſet, reliquos eſſe tardiores: & nonnullos à nouiſſimis deſertos, prælio excedere, ac tela vitare, hoſtes neque à fronte ex inferiore loco ſubeuntes intermittere, & ab vtroque latere inſtare: & rem eſſe in anguſto vidit, neque vllum eſſe ſubſidium, quod ſubmitti poſſet. ſcuto ab nouiſſimis vni militi detracto, (quòd ipſe eo ſine ſcutó venerat) in primam aciem proceſſit, centurionibúſque nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites, ſigna inferre, & manipulos laxare iuſſit, quò facilius gladiis vti poſſent.* huius aduentu ſpe illata militibus, ac redintegrato animo, cùm pro ſe quiſque in conſpectu Imperatoris etiam in extremis ſuis rebus operam nauare cuperet, paulum hoſtium impetus tardatus eſt. Cæſar, cùm ſeptimam legionem, quæ iuxtà conſtiterat, item vrgeri ab hoſte

vidiſſet, Trib. mil. monuit, vt paulatim ſeſe legiones coniungerent, & conuerſa ſigna in hoſtes inferrent, quo facto, cùm aliis alij ſubſidium ferrent, neque timerent, ne auerſi ab hoſte circumuenirentur, audacius reſiſtere, ac fortiùs pugnare cœperunt. interim milites legionum duarum, quæ in nouiſſimo agmine præſidio impedimentis fuerant, prælio nunciato, curſu incitato, in ſummo colle ab hoſtibus conſpiciebantur. & T. Labienus, caſtris hoſtium potitus, & ex loco ſuperiore, quæ res in noſtris caſtris gererentur, conſpicatus, decimam legionem ſubſidio noſtris miſit. qui, cùm ex equitum, & calonum fuga, quo in loco res eſſet, quantóque in periculo & caſtra, & legiones, & Imperator verſaretur, cognouiſſent: nihil ad celeritatem ſibi reliqui fecerunt. horum aduentu tanta rerum commutatio eſt facta, vt noſtri etiam, qui vulneribus confecti procubuiſſent, ſcutis innixi, prælium redintegrarent. tum calones, perterritos hoſtes conſpicati, etiam inermes armatis occurrerunt. equites vero, vt turpitudinem fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnabant, quo ſe legionariis militibus præferrent. at hoſtes, etiam in extrema ſpe ſalutis tantam virtutem præſtiterunt, vt, cùm primi eorum cecidiſſent, proximi iacentibus inſiſterent, atque ex eorum corporibus pugnarent. his deiectis, & coaceruatis cadaueribus, qui ſupereſſent, vt ex tumulo tela in noſtros conijcerent,* piláque intercepta remitterent, vt non nequidquam tantæ virtutis homines iudicari deberent,* auſos eſſe tranſire latiſſimum flumen, adſcendere altiſſimas ripas,* ſubire iniquiſſimum locum: quæ facilia ex difficilimis animi magnitudo redegerat. hoc prælio facto, & propè ad internicionem gente, ac nomine*

Neruio-

*Nerviorum redacto, maiores natu, quos unà cum pueris, mulieribusq́ in æſtuaria, ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, cũ victoribus nihil impeditũ victis nihil tutũ arbitrarentur, omniũ, qui ſupererant, conſenſu, legatos ad Caſarẽ miſerũt, ſeq́ ei dediderunt. & in cõmemoranda ciuitatis calamitate, ex DC. ad III. ſenatores, ex hominum millibus LX. vix ad D. qui arma ferre poſſent, ſeſe redactos eſſe dixerunt. quos Cæſar, vt in miſeros, ac ſupplices vſus miſericordia videretur, diligentiſsime conſeruauit, ſuisq́ finibus, atque oppidis vti iuſsit, & finitimis imperauit, vt ab iniuria, & maleficio ſe, ſuosq́ prohiberent. Aduatici, de quibus ſupra ſcripſimus, cum omnibus * copijs auxilio Neruijs venirent, hac pugna nunciata, ex itinere domum reuerterunt: cunctis oppidis, caſtelliſq́ deſertis, ſua omnia in vnum oppidum egregie natura munitum contulerunt. quod, cùm ex omnibus in circuitu partibus altiſsimas rupes, deſpectuſq́ haberet, vna ex parte leniter accliuis aditus, in * latitudinem non amplius CC. pedum relinquebatur. quem locum duplici altiſsmo muro * munierant. tum magni ponderis ſaxa, & præacutas trabes in muro * collocarãt. ipſi erant ex Cimbris, Teutonisq́ procreati, qui, cum iter in prouinciam noſtram, atq́ Italiã facerent, his impedimẽtis, quæ ſecum agere, ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depoſitis, * cuſtodia ex ſuis, ac præſidio VI. millia hominum vna reliquerunt. hi, poſt eorum obitum multos annos à finitimis exagitati, cùm aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent, * conſenſu eorum omnium pace facta, hunc ſibi domicilio locum delegerunt. ac, primo aduentu exercitùs noſtri, crebras ex oppido excurſiones faciebant, paruuliſq́ prælijs cum noſtris con-*

D

*tendebant. poſtea, vallo pedum XII. in circuitu XV. millium, crebriſq; caſtellis circummuniti, oppido ſeſe continebãt. vbi, vineis actis, aggere extructo, turrim conſtitui procul viderunt, primùm irridere ex muro, atq; increpitare vocibus, quòd tanta machinatio ab tanto ſpatio inſtrueretur. quibuſnã manibus, aut quibus viribus præſertim homines tantulæ ſtaturæ (nam plerumq; omnibus Gallis præ magnitudine corporum ſuorum breuitas noſtra contemtui eſt) * tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare confiderent. vbi vero moueri, & * appropinquare mœnibus viderũt, noua, atq; inuſitata ſpecie cõmoti, legatos ad Cæſarẽ de pace miſerunt: qui ad hunc modũ locuti: Non ſe exiſtimare, Romanos ſine ope * deorum bellum gerere. qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promouere, & ex propinquitate pugnare, poſſent. ſe, ſuáque omnia eorum poteſtati permittere, dixerunt. vnum petere, ac deprecari: ſi fortè, pro ſua clementia, ac manſuetudine, quam ipſi ab alijs audiſſent, ſtatuiſſet, Aduaticos eſſe conſeruandos, ne ſe armis diſpoliaret. ſibi omnes fere finitimos eſſe inimicos, ac ſuæ virtuti inuidere, à quibus ſe defendere, traditis armis non poſſent. ſibi præſtare, ſi in eum caſum deducerentur, quamuis fortunam à populo R. pati, quàm ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari conſueſſent. * ad hæc Cæſar reſpondit, ſe magis conſuetudine ſua, quàm merito eorum, ciuitatem conſeruaturum: ſi priùs, quàm aries murum attigiſſet, ſe dediſſent, ſed deditionis nullam eſſe conditionem, niſi armis traditis: ſe id, quod in Neruios feciſſet, facturum: finitimiſque imperaturum, ne quam dediticijs populi R. iniuriam inferrent. * renunciata ad ſuos, illi ſe, quæ imperarentur, facere dixerunt, Armo-*

*rum magna multitudine de muro, in foſſam, quæ erat ante oppidum, iacta, ſic vt prope ſummam muri, * aggeriſque altitudinem acerui armorum adæquarent: & tamen circiter parte tertia (* vt poſtea compertum eſt) celata, atque oppido retenta, portis patefactis, eo die pace ſunt vſi. ſub veſperum Cæſar portas claudi, militeſq́ ex oppido exire iuſſit, ne quam noctu opidani à militibus iniuriam acciperent. illi, ante inito (vt intellectum eſt) conſilio, quod, deditione facta, * noſtros præſidia deducturos, aut denique indiligentiùs ſeruaturos crediderant, partim cum his, quæ retinuerant, & celauerant, armis, partim ſcutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quæ ſubitò (vt temporis exiguitas poſtulabat) pellibus * induxerant: tertia vigilia, qua minimè arduus ad noſtras munitiones adſcenſus videbatur, omnibus copijs repente ex oppido eruptionem fecerunt. celeriter, vt antè Cæſar imperauerat, ignibus ſignificatione facta, ex proximis caſtellis eo concurſum eſt, pugnatúmque ab hoſtibus ita acriter, vt à viris fortibus in extrema ſpe ſalutis iniquo loco contra eos, qui ex vallo, turribúſque tela iacerent, pugnari debuit: cùm vna in virtute omnis ſpes ſalutis conſiſteret. Occiſis ad hominum millibus IV. reliqui in oppidum reiecti ſunt. poſtridie eius diei, refractis portis, cùm iam defenderet * nemo, atque intromiſſis militibus noſtris, ſectionem eius oppidi vniuerſam Cæſar vendidit. ab his, qui emerant capitum numerus ad eum relatus eſt millium LIII. Eodem tempore à P. Craſſo, quem cum legione vna miſerat ad venetos, Vnellos, * Oſiſmos, Curioſolitas, Seſuuios, Aulercos, Rhedones, quæ ſunt maritimæ ciuitates, Oceanumq́ attingunt, certior factus eſt, omnes*

eas ciuitates in deditionem, poteſtatemq́ populi R. eſſe redactas. His rebus geſtis, *omni* Gallia *pacata, tanta huius belli ad* Barbaros *opinio perlata eſt, vt ab nationibus quæ trans* Rhenū *incolerent, mitterentur legati ad* Cæſarem, *quæ, ſe obſides daturas, imperata facturas, pollicerentur. quas legationes Cæſar, quòd in* Italiam, Illyricumq́ *properabat, inita proxima æſtate, ad ſe reuerti iuſsit.* Ipſe, *in* Carnutes, Andes, Turones, *quæ ciuitates propinquæ his locis erant, vbi bellum geſſerat, legionibus in hyberna deductis, in* Italiam *profectus eſt. ob easq́ res, ex litteris* Cæſaris, *dies* XV. *ſupplicatio decreta eſt. quod ante id tempus * acciderat nulli.*

C. IVLII CÆSARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIBER III.

CVM *in* Italiam *proficiſceretur* Cæſar, Ser. *Galbam cum legione duodecima & parte equitatus in* Antuates, Veragros, Sedunoſq́ *miſit, qui à finibus* Allobrogum, *lacu* Lemano, *& flumine* Rhodani *ad ſummas* Alpes *pertinent. cauſſa mittendi fuit. quod iter per* Alpes, *quò magno cum periculo, magisq́ * portorijs mercatores ire conſueuerant, patefieri volebat. huic permiſit, ſi opus eſſe arbitraretur, vti in ijs locis legionem, hyemandi cauſſa, collocaret.* Galba, *ſecundis aliquot prælijs factis, caſtellisq́ compluribus eorum*

expugnatis, miſsis ad eum vndiq; legatis, obſidibuſq; datis, & pace facta, conſtituit, cohortes duas in Antuatibus *collocare, & ipſe cum reliquis eius legionis cohortibus in vico* Veragrorum, *qui appellatur* Octodorus, *hyemare. qui vicus poſitus in valle, non magna adiecta planicie, & altiſsimis montibus vndique continetur. cùm hic in duas partes flumine diuideretur, alteram partem eius vici* Gallis *ad hyemandum conceſsit, alteram vacuam ab * his relictam, cohortibus attribuit. eum locum vallo, foſſaq; muniuit. cùm dies hybernorum complures tranſiſſent, frumentumq; eo comportari iuſſiſſet, ſubito per exploratores certior factus eſt, ex ea parte vici, quam* Gallis *conceſſerat, omnes noctu diſceſsiſſe, monteſq;, qui impenderent à maxima multitudine* Sedunorum, *&* Veragrorum *teneri: id aliquot de cauſsis acciderat, vt ſubitò* Galli *belli renouandi, legioniſq; opprimendæ conſilium caperent. primùm, quod legionem, neq; eam pleniſsimam detractis cohortibus duabus, & compluribus duabus, & compluribus ſigillatim, qui, commeatus petendi cauſſa, miſsi erant, abſentibus propter paucitatem deſpiciebant: tum etiam, quod, propter iniquitatem loci, cùm ipſi ex montibus in vallem decurrerent, & tela coniicerent, * ne primùm quidem poſſe impetum ſuum ſuſtineri exiſtimabant. accedebat, quod ſuos ab ſe liberos abſtractos obſidum nomine dolebant, &* Romanos, *non ſolùm * itinerum cauſſa, ſed etiam perpetuæ poſſeſsionis, culmina* Alpium *occupare conari, & ea loca finitimæ prouinciæ adiungere, ſibi perſuaſum habebant.* His *nunciis acceptis,* Galba, *cùm neq; opus hybernorum, munitiones plene eſſent perfectæ, neq; frumento, reliquoq; commeatu ſatis eſſet proviſum, quod deditione facta, obſidibuſq; acceptis,*

*nihil de bello timendum exiſtimauerat, concilio celeriter conuocato ſententias exquirere cœpit, quo in concilio cùm tantum repentini periculi præter opinionem accidiſſet, ac iam omnia ferè ſuperiora loca multitudine armatorum completa conſpicerentur, neq; ſubſidio veniri, neque commeatus ſupportari, intercluſis itineribus, * poſſet, propè iam deſperata ſalute, nonnullæ huiuſmodi ſententiæ dicebantur, vt impedimentis relictis, eruptione facta, ijſdem itineribus, quibus eò perueniſſent, ad ſalutem contenderent. maiori tamē parti placuit hoc reſeruato ad extremum conſilio, interim rei euentum experiri, & caſtra defendere. breui ſpatio interiecto, vix vt his rebus, quas conſtituiſſent, * collocandis, atq; adminiſtrandis tempus daretur, hoſtes ex omnibus partibus, ſigno dato, decurrere, lapides, * geſſaq; in vallum conijcere. noſtri, primo, integris viribus, fortiter repugnare, neque vllum fruſtra telū ex loco ſuperiore mittere, vt quæq; pars caſtrorum * nudata defenſoribus premi videbatur, eò occurrere, & auxilium ferre. ſed, hoc ſuperari, quòd, diuturnitate pugnæ hoſtes defeſſi, * cum prælio excedebant, alijs integris viribus ſuccedebant: quarum rerum à noſtris, propter paucitatem, fieri nihil poterat, ac non modò defeſſo ex pugna excedendi, ſed ne ſaucio quidē eius loci, vbi conſtiterat relinquendi, ac ſui recipiendi facultas dabatur. cùm iam amplius horis VI. continenter pugnaretur, ac non ſolùm vires, ſed etiam tela noſtris deficerent, atque hoſtes acriùs inſtarent, languidioribusq; noſtris vallum ſcindere, & foſſas complere cœpiſſent, resq; eſſent iam ad extremum perducta caſum, P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Neruico prælio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Voluſenus tribu-*

*nus mil. vir & conſilij magni, virtutis, ad Galbam occurrunt, atque vnam eſſe ſpem ſaluti, docēt, ſi, eruptione facta, extremum auxilium experirentur. itaq́, conuocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, pauliſper intermitterent prælium, ac tantummodo tela miſſa exciperent, ſeq́ex labore reficerent. poſt, ſigno dato, e caſtris erumperent, atq́ omnem ſpem ſalutis in virtute ponerent. quod iuſſi ſunt, faciunt, ac ſubito omnibus portis, eruptione facta, neque cognoſcendi, quid fieret, neque ſui colligendi hoſtibus facultatem relinquunt. ita commutata fortuna, eos, qui in ſpem potiendorum caſtrorum venerant, vndique circumuentos, interficiunt, & ex hominum milibus amplius XXX. quem numerum barbarorum ad caſtra veniſſe conſtabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam coniiciunt: ac, ne in locis quidem ſuperioribus conſiſtere patiuntur. ſic omnibus hoſtium copiis fuſis, armiſque exſutis, ſe in caſtra, munitionéſque ſuas recipiunt, quo prælio facto, quòd ſæpius fortunam tentare Galba nolebat, atq́ alio ſeſe in hyberna conſilio veniſſe meminerat, * aliis occurriſſe rebus viderat, maximè frumenti, commeatusq́ inopia permotus, poſtero die omnibus eius vici ædificiis incenſis, in prouinciam reuerti contendit: ac nullo hoſte prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Antuates, inde in Allobrogas, perduxit, ibiq́ hyemauit. His rebus geſtis, cùm omnibus de cauſſis Cæſar pacatam Galliam exiſtimaret, ſuperatis Belgis, expulſis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hyeme in Illyricum profectus eſſe, quòd eas quoque nationes adire, & regiones cognoſcere, volebat, ſubitum bellum in Gallia coortum eſt. eius belli hæc fuit cauſſa. P. Craſſus*

D iiij

adoleſcens cum legione VII. * *proximis* Oceano *in* Andibus *hyemabat. is, quod in his locis inopia frumenti erat, præfectos, tribunoſq́; mil. complures in finitimas ciuitates, * frumenti, commeatuſq́; petendi cauſſa, dimiſit. quo in numero erat* T. Terraſidius, *miſſus in* * Vnellos, M. Trebius Gallus, *in* Curioſolitas, Q. Velanius, *cum* T. Silio, *in* Venetos *huius ciuitatis eſt longè ampliſſima auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum, * quòd & naues habent* Veneti *plurimas, quibus in* Britanniam *nauigare conſueuerunt, & ſcientia, atq; vſu nauticarum * rerũ cæteros antecedũt: & in magno impetu maris, atq; aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipſi, omnes ferè, qui eodem mari vti conſueuerunt, habent vectigales. ab ijs fuit initium retinendi* Silij, *atq;* Velanij, *quod per eos ſuos ſe obſides, quos* Craſſo *dediſſent, recuperaturos exiſtimabant. horum auctoritate finitimi adducti (vt ſunt* Gallorum *ſubita, & repentina conſilia) eadem de cauſſa* Trebium, Terraſidiumq́; *retinent: & celeriter miſſis legatis, per ſuos principes inter ſe coniurant, nihil, niſi communi conſilio, acturos, eundemq́; omnis fortunæ exitum eſſe laturos, reliquaſq́; ciuitates ſolicitant, vt in ea libertate, quem à maioribus acceperant, permanere, quàm* Romanorum *ſeruitutem perferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad ſuam ſententiam perducta, communem legationem ad* P. Craſſum *mittunt, ſi velit ſuos recuperare, obſides ſibi remittat. quibus de rebus* Cæſar *à* Craſſo *certior factus, * quòd ille aberat longiùs, naues interim longas ædificari in flumine* Ligeri, *quod influit in* Oceanum, *remiges ex prouincia inſtitui, nautas, gubernatoreſq́; comparari, iubet. his rebus celeriter adminiſtratis, ipſe,*

dem primùm per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. * Veneti, *reliquæq́ ciuitates, cognito* Caſaris *aduentu, ſimul quod, quantum in ſe facinus admiſiſſent, intelligebant, legatos,* * *quod nomen apud omnes nationes ſanctum, inuiolatumq́ ſemper fuiſſet,* * *retentos abs ſe, & in vincula coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare, & maximè, ea, quæ ad vſum nauium pertinerent, prouidere inſtituunt, hoc maiore ſpe, quod multùm natura loci confidebant, pedeſtria eſſe itinera conciſa æſtuarijs, nauigationem impeditam propter* * *inſcitiam locorum, paucitatemq́ portuum ſciebāt. neque noſtros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud ſe morari poſſe, confidebant: ac iam, vt omnia contra opinionem acciderent, tamen ſe, primùm nauibus poſſe,* Romanos *neque vllam facultatem habere nauium, neque eorum locorum, vbi bellum geſturi eſſent, vada, portus,* * *inſulaſq́ nouiſſe: ac longè aliam eſſe nauigationem in concluſo mari atque in vaſtiſſimo,* * *ac apertiſſimo* Oceano, *perſpiciebant. his initis conſilijs, oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant. naues in* Venetiam, *vbi* Caſarem *primum bellum geſturum eſſe conſtabat, quàm plurimas poſſunt, cogunt ſocios ſibi ad id bellum* Oſiſmos, Lexouios, Nannetes, * Ambiliates, Morinos, * Diablintres, Menapios *adſciſcunt. auxilia ex* Britannia, *quæ contra eas regiones poſita eſt, acceſſunt. erant hæ difficultates belli gerendi, quas ſuprà oſtendimus, ſed multa tamen* Caſarem *ad id bellum incitabant: iniuria retentorum* * *equitum* Romanorum, *rebellio facta poſt deditionem, defectio datis obſidibus, tot ciuitatum coniuratio, in primis, ne, hac parte neglecta, reliquæ nationes, idem ſibi licere, arbitrarentur. itaq́ cùm intellige-*

*ret, omnes ferè Galles nouis rebus ſtudere, & ad bellum mobiliter, celeriterque excitari, omnes autem homines natura * libertati ſtudere, & conditionem ſeruitutis odiſſe priùs quàm plures ciuitates conſpirarent, partiendum ſibi, ac latiùs diſtribuendum exercitum putauit. itaque* T. Labienum *legatum in treuiros, qui proximi* Rheno *fluminiſunt, cum equitatu mittit. huic mãdat,* Rhemos *reliquoſq;* Belgas *adeat, atq; in officio * contineat: Germanóſque qui auxilio à* Belis *acceſſiti dicebantur, ſi per vim nauibus flumen tranſire conentur, prohibeat.* P. Craſſum *cum cohortibus legionarijs* XII. *& magno numero equitatus, in* Aquitaniam *proficiſci iubet. ne ex his nationibus auxilia in* Galliam *mittantur, ac tanta nationes coniungantur.* Q. Titurium Sabinum *legatum cum legionibus* III. *in* Vnellos, Curioſolitas, Lexobióſque *mittit, qui eam manum diſtinendam curet.* D. Brutum *adoleſcentem claſſi, Gallicíſque nauibus: quas ex* Pictonibus, *&* Sentonis, *reliquiſque pacatis regionibus conuenire iuſſerat, præfecit, &, cùm primùm poſſet, in* Venetos *proficiſci, iubet. ipſe eò pedeſtribus copijs contendit. erant eiuſmodi ferè ſitus oppidorum, vt poſita in extremis ongulis, promontoriisque neque pedibus aditum haberent, cùm ex alto ſe æſtus incitauiſſet, quòd bis ſemper accidit horarum* XII. *ſpacio, neq; nauibus, quòd, rurſus minuente æſtu, naues in vadis afflictarentur. ita vtraq; re oppidorum oppugnatio impediebatur: ac, ſi quando magnitudine operis fortè ſuperati, extruſo mari aggere ac molibus, atque his ferme mœnibus adæquatis, ſuis fortunis deſperare cœperant: magno numero nauium appulſo, cuius rei ſummam facultatum habebant, ſua omnia deportabant, ſeq; in proxima*

oppida recipiebant. ibi ſe rurſus iiſdem opportunitatibus loci defendebant. * hæc eò faciliùs magnam partem æſtatis faciebant, quòd noſtræ naues tempeſtatibus detinebantur. ſummaq; erat vaſto, atq; aperto mari, magnis æſtibus, raris, ac propè nullis portibus difficultas nauigandi. namque ipſorum naues ad hunc modum factæ, armataq; erant, carinæ aliquantò planiores, quàm noſtrarum nauium, quò faciliùs vada, ac * deceſſum æſtus, excipere poſſent. proræ admodum erectæ, atque item puppes ad magnitudinem fluctuum, tempeſtatumq;, accommodatæ naues totæ factæ ex robore, ad quamuis vim, & contumeliam perferendam.* trãſtra ex pedalibus in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis, digiti policis craſſitudine. anchoræ, pro funibus ferreis catenis reuinctæ. pelles pro velis, alutæq; tenuiter confectæ, ſiue propter lini inopiam, atq; eius vſus inſcitiam, * ſiue, quod eſt magis veriſimile, quòd tantas tempeſtates Oceani, tãtosq; impetus ventorum ſuſtineri, ac tanta onera nauium regi velis non ſatis commodè arbitrabãtur. Cùm his nauibus noſtræ claſſi eiuſmodi congreſſus erat, vt vna celeritate, & pulſu remorum præſtaret, reliqua, pro loci natura, pro vi tempeſtatum, illis eſſent aptiora, & accommodatiora. neq; enim his noſtræ roſtro nocere poterant: tanta in his erat firmitudo: neque, propter altitudinem, facile telum adigebatur, & eadem de cauſſa minùs incommodè ſcopulis continebantur. accedebat, vt, cùm ſæuire ventus cœpiſſet, & ſe vento dediſſent, & tempeſtatem ferrent * faciliùs, & in vadis conſiſterent tutiùs, & ab æſtu derelictæ, nihil ſaxa, & cautes timerent quarum rerum omnium noſtris nauibus * caſus erat extimeſcendus. compluribus expugnatis oppidis, Cæſar, vbi intellexit, fruſtra tantum laborem ſumi neque hoſtium fugam, captis

oppidis, reprimi: neque his noceri poſſe, ſtatuit exſpectandam claſſem. quæ vbi conuenit, ac primum ab hoſtibus viſa eſt, circiter* CCXX. *naues eorum* paratiſſimæ. atque omni genere armorum ornatiſſimæ, e portu profectæ, noſtris aduerſæ conſtiterunt. neque ſatis* Bruto, *qui claßi præerat: neque tribunis mil. centurionibuſq́; quibus ſingulæ naues erant attributæ, conſtabat, quid agerent, aut qua ratione pugnæ inſiſterent. * roſtro enim noceri non poſſe cognouerant: turribus autem excitatis tamen has altitudo puppium ex barbaris nauibus ſuperabat, vt neque ex inferiore loco ſatis commode tela adijci poſſent, & miſſa à* Gallis *grauiùs acciderent. vna erat magno vſui res præparata à noſtris, falces præacutæ, inſertæ, affixæq́; longuriis,* non abſimili forma muralium falcium. his cùm funes, qui antennas ad malos diſtinebant, comprehenſi, adductiq́; erant, nauigio remis incitato prærumpebantur. quibus abſciſis, antennæ neceſſario concidebant, vt, cum omnis* Gallicis *nauibus ſpes in velis. armamentiſq́; conſiſteret, his ereptis, omnis vſus nauium vno tempore eripi retur. reliquum erat certamen poſitum in virtute, qua noſtri milites facile ſuperabant, atque eo magis, quòd in conſpectu* Cæſaris, *atque omnis exercitus res gerebatur, vt nullum paulo fortiùs factum latere poſſet. omnes enim colles, & loca ſuperiora, vnde erat propinquus deſpectus in mare, ab exercitu tenebantur. diſiectis, vt diximus, antennis, cùm ſingulas binæ, * aut ternæ naues circumſteterant, milites ſumma vi tranſcendere in hoſtium naues contendebant. quod poſtquam* Barbari *fieri animaduerterunt, expugnatis compluribus nauibus, cùm ei rei nullum reperiretur auxilium, fuga ſalutem petere contenderunt.*

*ae, iam conuerſis in eam partem nauibus, * quò ventus ferebat tanta ſubitò malacia, ac tranquillitas exſtitit, vt ſe * loco mouere non poſſent. quæ quidem res ad negotium conficiendum * maximè fuit opportuna. nam ſingulas noſtri conſectati expugnauerunt, vt perpaucæ ex omni numero noctis interuentu, ad terram peruenerint, cùm ab hora ferè* I V. *vſque ad* Solis *occaſum, pugnaretur. quo prælio bellum* Venetorum, *totiusq́; oræ maritimæ confectum eſt. nam, cùm omnis iuuentus, omnes etiam grauioris ætatis, in quibus aliquid conſilij, aut dignitatis fuit, eo conuenerant. tum nauium, quod vbique fuerat, vnum in locum coegerant: quibus amiſſis, reliqui aliqui, neque, quo ſe reciperent, neque, quemadmodum oppida defenderent, habebant. itaque ſe, ſuaque omnia,* Cæſari *dediderunt. in quos eo grauiùs* Cæſar *vindicandum ſtatuit, quò diligentiùs in reliquum tempus à* Barbaris *ius legatorum conuerſaretur. itaque, omni ſenatu necato, reliquos ſub corona vendidit.* Dum *hæc in* Venetis *geruntur,* Q. Titurius Sabinus *cum his copijs, quas à* Cæſare *acceperat, in fines* Vnellorum *peruenit. his præerat* Viridouix, *ac ſummam imperij tenebat earum omnium ciuitatum, quæ defecerant, ex quibus exercitum, magnasq; copias coëgerat. atque his paucis diebus* Aulerci, Eburonices, Lexouijq; *ſenatu ſuo interfecto, quod auctores belli eſſe nolebant, portas clauſerunt, ſeq́; cum* Viridouice *coniunxerunt, magnaq́; præterea multitudo vndique ex* Gallia *perditorum hominum, latronumq́; conuenerat, quos ſpes prædandi, ſtudiumq́; bellandi, ab agricultura, & quotidiano labore, reuocabat.* Sabinus *idoneo omnibus rebus loco caſtris ſeſe tenebat: cùm* Viridouix *contra eum duûm millium * ſpatio conſediſſe, quotidieq́; productis*

*copiis pugnandi poteſtatem faceret * ut iam non ſolum hoſtibus in contemptum Sabinus veniret, ſed etiam noſtrorũ militũ vocibus nonnihil carperetur: tantámque opinionem timoris præbuit, ut iam ad vallum caſtrorum hoſtes accedere auderent. id ea cauſſa faciebat, quod cum tanta multitudine hoſtium, præſertim eo abſente, qui ſummam imperii teneret, niſi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non exiſtimabat. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem, & callidum, delegit (Gallum) ex iis, quos auxilii cauſa ſecum habebat. huic magnis præmiis, pollicitationibúſque perſuadet, uti ad hoſtes tranſeat, &, quid fieri velit, edocet. qui ubi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit. quibus anguſtiis ipſe Cæſar à Venetis prematur, docet, neque longiùs abeſſe, quin proxima nocte Sabinus clam ex caſtris exercitum educat, & ad Cæſarem, auxilii ferendi cauſſa, proficiſcatur. quod ubi auditum eſt, conclamant omnes, occaſionem negotii bene gerendi amittendam eſſe, ad caſtra iri oportere. Multæ res ad hoc conſilium Gallos hortabantur. ſuperiorum dierum Sabini cunctatio, perfugæ confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parùm diligenter ab his erat prouiſum, ſpes Venetici belli, & quod ferè libenter homines, id quòd volunt, credunt. iis rebus adducti, non priùs Viridonicem, reliquóſque duces, ex conſilio dimittunt, quàm ab his ſit conceſſum, arma uti capiant, & ad caſtra contendãt. qua re conceſſa læti, * velut explorata victoria, ſarmentis, virgultíſque collectis, quibus foſſas Romanorum compleant, ad caſtra pergunt. locus erat caſtrorum editus, & paulatim ab imo accliuis: circiter paſſus 8. huc magno curſu contenderunt, ut*

quàm minimum ſpatij ad ſe colligendos, armandoſq; Romanis daretur, exanimatiq; peruenerunt. Sabinus, ſuos hortatus, cupientibus ſignum dat. impeditis hoſtibus, propter ea, quæ ferebant onera, ſubitò duabus portis eruptionem fieri iubet, factum eſt opportunitate loci, hoſtium inſcitia, ac defatigatione, virtute militum, ac ſuperiorum pugnarum exercitatione, vt, ne vnum quidem noſtrorum impetum ferrent, ac ſtatim terga verterent, quos impeditos, integris viribus milites noſtri conſecuti, magnum numerum eorum occiderunt, reliquos equites conſectati, paucos, qui ex fuga euaſerant, reliquerunt. ſic, vno tempore, & de nauali pugna Sabinus, & de Sabini victoria Cæſar certior factus eſt: ciuitateſq; omnes ſe ſtatim Titurio dediderunt. nam, vt ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer, ac prõptus eſt animus, ſic mollis, ac minimè reſiſtens ad calamitates perferendas mens eorum eſt. * *Eodem ferè tempore, P. Craſſus, cùm in Aquitaniam perueniſſet, quæ pars, vt antè dictum eſt, & regionum latitudine, & multitudine hominum, * ex tertia parte Galliæ eſt exiſtimanda, cùm intelligeret in illis locis ſibi bellum gerendum, vbi paucis ante annis L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulſo, interfectus eſſe atque vnde L. Manilius Procons. impedimentis amiſſis, profugiſſet, non mediocrem ſibi diligentiam adhibendam intelligebat. itaque re frumentaria prouiſa, auxilijs, equitatúque comparato, multis præterea viris fortibus * Tholoſa, & Narbone, quæ ſunt ciuitates Galliæ prouinciæ finitimæ, ex his regionibus nominatim euocatis, * in Sontiatium fines exercitum introduxit. cuius aduẽtu cognito, Sontiates, magnis copijs coactis, equitatúque, quo plurimùm valebant, in itinere, agmẽ*

noſtrum actorum adorti, primùm equeſtre prælium commiſerunt: deinde, equitatu ſuo pulſo, atq; inſequentibus noſtris, ſubito pedeſtres copias, quas in cõualle in inſidiis collocauerant, oſtenderũt. hi, noſtros diſiectos adorti, prælium renouauerunt: pugnatum eſt diu, atque acriter, cum Sontiates, ſuperioribus victorijs freti, in ſua virtute totius Aquitaniæ ſalutem poſitam putarent, noſtri autem, quid ſine imperatore, & ſine reliquis legionibus, adoleſcentulo duce, efficere poſſent perſpici cuperent. tandem, confecti vulneribus, hoſtes terga vertere. quorum magno numero interfecto, Craſſus ex itinere oppidum Sontiatium oppugnare cœpit, quibus fortiter reſiſtentibus, vineas, turreſq; egit. illi, alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem, vineaſq; actis, cuius rei ſunt longe peritiſſimi Aquitani, propterea, quod multis locis apud eos* ærariæ ſecturæ ſunt, vbi diligentia noſtrorum nihil his rebus profici poſſe intellexerunt, legatos ad Craſſum mittunt, ſeq; in deditionem vt recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iuſſi, faciunt atque in ea re omnium noſtrorum intentis animis alia ex parte oppidi Adcantuannus, qui ſummam imperij tenebat. cum DC, de votis,* quos illi Soldurios appellant, quorum hæc eſt conditio, vt omnibus in vita commodis vna cum his fruantur, quorum ſe amicitiæ dediderint. ſi quid ijs per vim accidat, aut eundem caſum vna ferant, aut ſibi mortem conſciſcant: neque adhuc hominum memoria repertus eſt quiſquam, qui, eo interfecto, cuius ſe amicitiæ deuouiſſet, mori recuſaret. cùm ijs * Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis ſublato, cùm ad arma milites concurriſſent, vehementerq; ibi pugnatum eſſet, repulſus in * oppidum eſt: vti tamen eadem deditionis conditione vteretur, à Craſſo impetrauit

penetrauit. armis, obſidibúſque acceptis, Craſſus in fines* Vocontiorum, *&* Taruſatium, *profectus eſt. tum verò* Barbari *commoti, quod oppidum, & natura loci, & manu munitum. paucis diebus, quibus eò ventum erat, expugnatum cognouerant, legatos * quoquo verſus dimittere, coniurare obſides inter ſe dare, copias parare, cœperunt: mittuntur etiã ad eas ciuitates legati, quæ ſunt citerioris* Hiſpaniæ, *finitimæ* Aquitaniæ: *inde auxilia ducesq́ accerſuntur. quorum aduentu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur.* Duces *verò ij deliguntur, qui vnà cum* Q. Sertirio *omnes annos fuerant, ſummamq́ ſciẽtiam rei militaris habere exiſtimabantur. ij, conſuetudine populi* R. *loca capere, caſtra munire, commeatibus noſtros intercludere, inſtituunt. quod vbi* Craſſus *animaduertit, ſuas copias propter exiguitatem non facile diduci, hoſtem & vagari & vias obſidere, & caſtris ſatis præſidij relinquere, ob eam cauſſam minùs commodè frumentum, commeatumq́ ſibi ſupportari, * in dies hoſtium numerum augeri, non cunctandum exiſtimauit, quin pugna decertaret. hac re ad concilium delata, vbi omnes idem ſentire, intellexit, poſterum diem pugnæ conſtituit. prima luce productis omnibus copijs, duplici acie inſtructa, auxilijs in mediam aciem * collocatis, quid hoſtes conſilij caperent, exſpectabat. illi, & ſi propter multitudinem, & veterem belli gloriam, paucitatemq́ noſtrorum, ſe tutò dimicaturos exiſtimabant, tamen tutius eſſe arbitrabantur, obſeßis vijs, cõmeatu intercluſo, ſine vllo vulnere victoria potiri: &, ſi propter inopiam rei frumentariæ* Romani *ſeſe recipere cœpiſſent, impeditos agmine, & ſub ſarcinis * infirmiore animo adoriri cogitabant. conſilio*

probato ab ducibus, productis Romanorum *copijs, ſeſe caſtris tenebant. hac re perſpecta,* * Craſſus, *cum ſua cunctatione, atque opinione, timidiores hoſtes noſtros, milites alacriores ad pugnandum effeciſſet. atque omnium voces audirentur, exſpectari diutius non oportere, quin ad caſtra iretur,* * *cohortatus ſuos, omnibus cupientibus, ad hoſtium caſtra contendit, ibi cùm alij foſſas complerent, alij, multis telis coniectis, defenſores vallo, munitionibúſque depellerent, auxiliaréſque, quibus ad pugnam non multùm* Craſſus *confidebat, lapidibus, teliſque ſubminiſtrandis, & ad aggerem ceſpitibus comportandis, ſpeciem, atque opinionem pugnantium præberent, cùm* * *item ab hoſtibus conſtanter, ac non timidè, pugnaretur, teláque ex loco ſuperiore miſſa non fruſtra acciderent, equites, circuitis hoſtium caſtris,* Craſſo *renunciauerunt,* * *non eadem eſſe diligentia ab* Decumana *porta caſtra munita, facilémque aditum habere.* Craſſus, *equitum præfectos cohortatus, vt magnis præmijs, pollicitationibúſque ſuos excitarent, quid fieri* * *velit, oſtendit. illi, vt erat imperatum,* * *eductis quattuor cohortibus, præſidio caſtris relictæ,* * *integræ ab labore erant, & longiore itinere circunductis, ne ex hoſtium caſtris conſpici poſſent, omnium oculis, mentibúſque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus munitiones peruenerunt, atque, his perruptis, priùs in hoſtium caſtris conſtiterunt, quàm planè ab his videri, aut, quid rei gereretur, cognoſci poſſet. tum verò, clamore ab ea parte audito, noſtri redintegratis viribus, quod plerumque in ſpe victoriæ accidere conſueuit, acriùs* * *impugnare cœperunt. hoſtes vndiq; circumuenti, deſperatis omnibus rebus, ſe per munitiones deijcere, & fuga ſa-*

latem petere contenderunt. quos equitatus apertiſſimis campis conſectatus, ex milium L. numero, quæ ex Aquitania Cantabriſque veniſſe conſtabat, vix I V. parte relicta, multa nocte ſe in caſtra * recipit. hac audita pugna, maxima pars Aquitaniæ ſeſe Craſſo dedidit, obſidéſque vltro miſit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Precioni, Vocates, Taruſates, * Fluſtates, Garites, Auſci, Garumni, Sibutzates, Cocoſatéſque, paucæ vltimæ nationes, anni tempore confiſæ, quòd hyems ſuberat, id facere neglexerunt. Eodem ferè tempore Cæſar, & ſi propè exacta iam æſtas erat, tamen, quòd, omni Gallia pacata, Morini, Menapiíque ſupererant, qui in armis eſſent, neque ad eum vnquam legatos de pace miſiſſent, arbitratus id bellum celeriter confici poſſe, * eò exercitum adduxit. qui longè alia ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere cœperunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendiſſent, pulſas, ſuperatáſque eſſe, continentéſque ſyluas, ac paludes habebant: eò ſe, ſuáque omnia contulerunt. ad quarum initium ſyluarum cùm perueniſſet Cæſar, caſtraq; munire inſtituiſſet, neq; hoſtis interim viſus eſſet, diſperſis in opere noſtris, ſubitò ex omnibus partibus ſyluæ euolauerunt, & in noſtros impetũ fecerunt. noſtri celeriter arma ceperunt, eoſq; in ſyluas repulerunt: &, cõpluribus interfectis, lõgiùs impeditioribus locis ſecuti, paucos ex ſuis deſiderauerunt. reliquis deinceps diebus Cæſar ſyluas cædere inſtituit: * &, ne quis inermibus, imprudẽtibuſq; militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam, quæ erat cæſa, conuerſam ad hoſtem collocabat, & pro vallo ad vtrumq; latus extruebat. incredibili celeritate magno ſpacio paucis diebus confecto, * cùm iam pecus, atq; extrema

impedimenta ab noſtris tenerentur, ipſi denſiores ſyluas peterent, eiuſmodi tempeſtates ſunt conſecutæ, vti opus neceſſario intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius ſub pellibus milites contineri non poſſent. itaque, vaſtatis omnibus eorum agris, vicis, ædificijsq́ incenſis, Cæſar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexobiiſque, *reliquis item ciuitatibus, quæ proximè bellum fecerant, in hybernis collocauit.*

C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER IV.

EA, *quæ ſecuta eſt, hyeme, qui fuit annus* Cn. Pompeio M. Craſſo cos. Vſipetes Germani, *& itē* Tenchtheri, *magna cum multitudine hominum, flumen* Rhenum *tranſierunt, non longe à mari, quo* Rhenus *influit. cauſſa trāſeundi fuit, quòd, ab Sueuis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. Sueuorum gens eſt longe maxima, & bellicoſiſſima Germanorum omnium. ij centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis ſingula millia armatorum, bellandi * cauſſa, ſuis ex finibus educunt.* reliqui, qui domi remanſerint, ſe, atq; illos, alunt. hi rurſus inuicem anno poſt in armis ſunt, illi domi remanent. Sic neq; agricultura, neq; ratio, neq; vſus belli intermittitur: ſed priuati, ac ſeparati agri apud eos nihil eſt. neq; longius anno*

*remanere uno in loco incolendi cauſſa, licet neque multùm frumento, ſed maximã partem lacte, atq; pecore, uiuunt, multumq́; ſunt in venationibus, quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ (quòd à pueris nullo officio, aut diſciplina aſſuefacti, nihil omnino contra voluntatẽ faciant) & vires alit, & immani corporũ magnitudine * homines efficit. atq; in eã ſe conſuetudinẽ adduxerunt, vt locis frigidißimis, * neq; veſtitus, præter* pelles, habeant, quarũ propter exiguitatem, magna eſt corporis pars aperta, & * lauentur in fluminibus.* Mercatoribus *eſt ad eos aditus magis eò, vt, quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant: quàm quò vllã rem ad ſe importari deſiderent. quin etiã iumentis, * quibus maxime* Galli *delectantur, quæq́; impenſo parant pretio,* Germani* *importatis non vtuntur, ſed, quæ ſunt apud eos nata praua, atq; deformia, hæc quotidiana exercitatione, ſummi vt ſint laboris, efficiunt. equeſtribus prælijs ſæpe ex equis deſiliunt, ac pedibus præliantur, equoſq́; eodẽ remanere veſtigio, aſſuefaciunt: ad quos ſe celeriter, cùm vſus poſcit, recipiunt, neq; eorũ moribus turpius quidquam, aut inertius, habetur, quàm ephippijs vti. itaq; ad quẽuis numerũ ephippiatorũ equitum quamuis pauci adire * audent. vinum ad ſe omnino importari nõ ſinunt, quòd ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atq; effeminari, arbitrantur, publicè maximam putant eſſe laudem, quàm latißimè à ſuis finibus vacare agros: hac re ſignificari, magnum numerum ciuitatum ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaq; vna ex parte à* Sueuis *circiter millia paſſuum* D C. *agri vacare dicuntur. Ad alteram partem ſuccedunt* Vbij, *quorum fuit ciuitas ampla, atq; florens, vt eſt captus* Germanorũ, *

paulò, qui ſunt eiuſdem generis, etiam cæteris humaniores propterea apud Rhenum *attingunt, multiq; ad eos mercatores vētitant, & ipſi propter propinquitatem* Gallicis *ſunt moribus aſſuefacti. hos eum* Sueui*, multis ſæpe bellis experti, propter amplitudinem, grauitatémque ciuitatis, finibus expellere non potuiſſent, tamen vectigales ſibi fecerunt,*ac multò humiliores, infirmioréſque redegerunt: in eadem cauſſa fuerunt* Vſipetes*, &* Tenchtheri*, quos ſuprà diximus, qui, cùm plures annos* Sueuorum *vim * ſuſtinuerint, ad extremū tamen, agris expulſi, & multis locis* Germaniæ *triennium vagati, ad* Rhenum *peruenerunt. quas regiones* Menapij *incolebant, * & ad vtramq; ripam fluminis agros, ædificia, vicoſq; habebant. ſed tantæ multitudinis aduentu perterriti, ex his ædificijs, quæ trans flumen habuerant demigrauerunt: & eis* Rhenum *diſpoſitis præſidijs,* Germanos *tranſire prohibebant. illi, omnia experti cùm, neq; vi contendere, propter inopiam nauium, neque, clam tranſire, propter cuſtodias* Menapiorum*, poſſent, reuerti ſe in ſuas ſedes, regioneſq; ſimulauerunt, & tridui viam progreßi, rurſus reuerterunt: atque omni hoc itinere vna nocte equitatu confecto, inſcios, inopinantéſque* Menapios *oppreſſerunt: qui, de* Germanorum *diſceſſu per exploratores certiores facti, ſine metu trans* Rhenum *in ſuos vicos * remigrauerant. his interfectis, nauibúſque eorum occupatis, priuſquam ea pars* Menapiorum*, quæ citra* Rhenum *erat, certior fieret, flumen tranſierunt, atque omnibus eorum ædificijs occupati,* reliquam partem hyemis ſe eorum copijs aluerunt.* His de rebus Cæſar *certior factus, & infirmitatem* Gallorū *veritus, quòd ſunt in conſilijs capiendis mobiles, & nouis plerumque rebus ſtudent, nihil his committ-*

mittendum exiſtimauit. eſt autem hoc Gallicæ *cō-ſuetudinis, vt, & viatores etiam inuitos conſiſtere cogant, &, quod quiſque eorum de quaque re audierit, aut cognouerit, quærant, & mercatores in oppidis vulgus circumſiſtat: quibus ex regionibus veniant, quasq; res ibi cognouerint, pronunciare cogant: & his * rumoribus, atq; auditionibus permoti, de ſummis ſæpe rebus conſilia ineunt: quorum eos e veſtigio pœnitere, neceſſe eſt: cùm incertis rumoribus ſeruiant, & pleriq; ad voluntatem eorum ficta reſpondeant. qua conſuetudine cognita,* Cæſar, *ne grauiori bello occurreret, maturiùs, quàm conſueuerat, ad exercitum proficiſcitur. eò cùm veniſſet, ea, quæ fore ſuſpicatus erat, facta cognouit: miſſas legationes à nonnullis ciuitatibus ad* Germanos, *inuitatóſque eos, vti ab ** Rheno *diſcederent: omniáque, quæ poſtulaſſent, ab ſe fore parata. qua ſpe adducti* Germani, * *latiùs iam vagabantur, & in fines* Eburonum, *&* Condruſonū, *qui ſunt* Treuirorum *clientes, peruenerant. Principibus* Galliæ *euocatis,* Cæſar, *ea, quæ cognouerat, diſsimulanda ſibi exiſtimauit: eorumq; animis permulſis, & confirmatis, equitatuq; imperato, bellum cum* Germanis *gerere conſtituit. re frumētaria comparata, equitibúſque delectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in locis* Gemanos *eſſe audiebat. à quibus cùm paucorum dierum iter abeſſet, legati ab ijs venerunt. quorum hæc fuit oratio:* Germanos *neque priores populo* R. *bellum inferre, neque tamen recuſare, ſi laceſſantur, quin armis contendant: quòd* Germanorum *conſuetudo hæc ſit à maioribus tradita, * quicumq; bellum inferant, reſiſtere, neque deprecari: hoc tamen dicere, veniſſe inuitos, eiectos domo: ſi ſuam gratiam* Romani *velint, poſſe eis vtiles eſſe amicos, vel ſibi agros at-*

tribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis poſſederint: ſeſe vnis Sueuis concedere quibus ne dij quidem immortales pares eſſe poßint: reliquum quidem in terris eſſe neminem, quem non ſuperare poßint. * Ad hæc Cæſar, quæ viſum eſt, reſpōdit. *ſed exitus fuit orationis: Sibi nullam cum his amicitiã eſſe poſſe, ſi in Gallia remanerent. neq; verum eſſe, qui ſuos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque vllos in Gallia vacare agros, qui dari, tãta præſertim multitudini, ſine iniuria poßint: ſed licere ſi velint, in Vbiorum finibus conſidere, quorum ſint legati apud ſe, & de Sueuorum iniurijs querantur, & à ſe auxilium petant:* * *hoc ſe ab Vbijs impetraturum. Legati, ſe ad ſuos relaturos, dixerunt, &, re deliberata, poſt diem tertium ad Cæſarem reuerſuros: interea, ne propiùs ſe caſtra moueret, petierunt. ne id quidem Cæſar ab ſe impetrari poſſe, dixit. cognouerat enim, magnã partem equitatus ab ijs aliquot diebus antè, prædandi, frumentandíque cauſſa,* * *ad Ambiuaritos trans Moſam miſſam. hos exſpectari equites, atq; eius rei cauſſa moram interponi arbitrabatur. Moſa profluit ex mõte Vogeſo, qui eſt in finibus Lingonum, &,* * *parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Vacalos, inſulam efficit Batauorum. neque longiùs ab eo millibus paſſuum LXXX. in Rhenum tranſit. Rhenus autem oritur ex Lepontijs, qui Alpes incolunt, & longo ſpatio per fines Nantuatium, Heluetiorum, Sequanorum,* * *Mediomatricum, Tribotorum, Treuirorum citatus fertur: &, vbi Oceano appropinquauit, in plures diffluit partes, multis ingentibuſq; inſulis effectis, quarum pars magna à feris, barbariſq; nationibus incolitur: ex quibus ſunt, qui piſcibus, atque ouis auium viuere exiſtimantur, multiſque capitibus*

in Oceanum influit. Cæſar, *cùm ab hoſte non amplius paſſuum* XII. *millibus abeſſet, vt erat conſtitutum, ad eum legati reuertuntur. qui in itinere congreßi, magnopere, ne longiùs progrederetur, orabant. cùm id non impetraſſent, petebant, vti ad eos equites, qui agmen antecesßiſſent, præmitteret, eóſque pugna prohiberent, ſibiq́ vt poteſtatem faceret, in* Vbios *legatos mittendi. quorum ſi principes, ac ſenatus ſibi iureiurando fidem feciſſent, ea conditione, quæ à* Cæſare *ferretur, ſe vſuros oſtendebant. ad has res conficiendas ſibi tridui ſpatium daret. hæc omnia* Cæſar *eodem illo pertinere arbitrabatur, vt, tridui mora interpoſita, equites eorũ, qui abeſſent, reuerterentur: tamen, ſeſe non longiùs millibus paſſuum* IV. *aquationis cauſſa, proceſſurum eo die, dixit: huc poſtero die quàm frequentisſimi conuenirent, vt de eorum poſtulatis cognoſceret.* Interim *ad præfectos, qui cum omni equitatu anteceſſerant, mittit, qui nunciarent, ne hoſtes prælio laceſſerent, & ſi ipſi laceſſerentur, ſuſtinerent, quo ad ipſe cum exercitu propiùs acceßiſſet.* Ad *hoſtes, vbi primùm noſtros equites conſpexerunt, quorum erat* V. *millium numerus, * cùm ipſi non amplius* DCCC. *equites haberent, quòd ij, qui, frumentãdi cauſſa, ierant trans* Moſam, *nondum redierant, nihil noſtris timentibus, quòd legati eorum paulo antè à* Cæſare *diſceſſerant, atque is dies induciis erat ab ijs petitus, impetu facto, celeriter noſtros perturbauerunt, rurſus, reſiſtentibus noſtris, conſuetudine ſua, ad pedes deſilierunt, * ſuffoßisq́ equis, compluribúſque noſtris deiectis, reliquos in fugam coniecerunt, atq; ita perterritos egerunt, vt non priùs fuga deſiſterent, quàm in conſpectum agminis noſtri veniſſent.* In *eo prælio ex equitibus noſtris interficiuntur* IV. *&* LXX. *in his, vir fortisſi-*

mus, Piſo Aquitanus, ampliſsimo genere natus, cuius auus in ciuitate ſua regnum obtinuerat, amicus ab ſenatu noſtro appellatus. hic, cùm fratri interclufo ab hoſtibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit, ipſe, ſeruo vulnerato, deiectus, quoad potuit, fortiſsimè reſtitit. cùm circumuentus, multis vulneribus acceptis, cecidiſſet, atq; id frater, qui in prælio exceſſerat, procul animaduertiſſet, incitato equo, ſeſe hoſtibus obtulit, atque interfectus eſt. Hoc facto prælio, *Cæſar neque iam ſibi legatos audiendos, neque conditiones accipiendas arbitrabatur ab ijs, qui per dolum, atque inſidias, petita pace, vltro bellum intuliſſent. exſpectare verò, dum hoſtium copiæ augerentur, equitatuſq; reuerteretur, ſumma dementia eſſe iudicabat: & cognita* Gallorum *infirmitate, quantum iam apud eos, hoſtes vno prælio auctoritatis eſſent conſecuti, ſentiebat: quibus ad conſilia capienda nihil ſpatij dandum exiſtimabat. his conſtitutis rebus, & conſilio cum legatis, & quæſtore communicato, ne quem diem pugnæ prætermitteret, opportuniſsima res accidit, quòd poſtridie eius diei manè eadem & perfidia, & ſimulatione vſi* Germani, *frequentes omnibus principibus, maioribuſq; natu adhibitis, ad eum in caſtra venerunt, ſimul, vt dicebatur, ſui purgandi cauſſa, quod contrà, atque eſſet dictum, & ipſi petiſſent, prælium pridie commiſiſſent, ſimul, vt, ſi quid poſſent, de induciis fallendo impetrarēt. quos ſibi Cæſar oblatos * gauiſus retineri iuſsit: ipſe omnes copias caſtris eduxit, equitatum, quod recenti prælio perterritum eſſe exiſtimabat, agmen ſubſequi iuſsit. acie triplici inſtructa, & celeriter* IIX. *millium itinere confecto, priùs ad hoſtium caſtra peruenit, quàm, quid ageretur* Germani *ſentire poſſent. qui, omnibus rebus ſubitò perterriti,*

*& celeritate aduentus noſtri, & diſceſſu ſuorum, neq; conſilij habendi, neq; arma capiendi ſpatio deto, perturbabantur, vt copias ne aduerſus hoſtem educere, an caſtra defendere, an fuga ſalutem petere neſcirent, quid præſtaret. quorum timor, cum fremitu, & concurſu ſignificaretur, milites noſtri, priſtini diei perfidia incitati, in caſtra irruperunt * quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paulíſper noſtris reſtiterunt, atque inter carros, impedimentáque prælium commiſerunt. at reliqua multitudo puerorum, mulierumq́; (nam cum omnibus ſuis domo exceſſerant, Rhenumq́; tranſierant) paßim fugere cœpit. ad quos conſectandos Cæſar equitatum miſit. Germani poſt tergum clamore audito, cùm ſuos interfici viderent, armis abiectis, ſignisq́; militaribus relictis, ſe ex caſtris ei ecerunt, &, cùm ad confluentē Moſæ, & Rheni perueniſſent, reliqua fuga deſperata, magno numero interfecti, reliqui ſe in flumē præcipitauerūt, atq; ibi, timore, laßitudine, & vi fluminis oppreſſi, perierunt. noſtri ad vnum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore cùm hoſtium numerus capitum CDXXX. millium fuiſſet, ſe in caſtra receperunt. Cæſar ijs, quos in caſtris retinuerat, diſcedendi poteſtatem fecit. illi, ſupplicia, cruciatúſque Gallorum veriti, quorum agros vexauerant, remanere ſe apud eum velle dixerunt. ijs Cæſar libertatem conceßit. Germanico bello confecto, multis de caußis Cæſar ſtatuit ſibi Rhenum eſſe tranſeundum: quarum illa fuit iuſtißima, quòd, cùm videret Germanos tam facile impelli, vt in Galliam venirent, ſuis quoque rebus eos timere voluit, cùm intelligerent, & poſſe, & audere populi R. exercitum Rhenum tranſire. Acceßit etiam, quòd illa pars equitatus Vſipetum, & Tench-*

therorum, quam ſuprà commemoraui, prædandi, frumentandiq́ue cauſſa, Moſam tranſiſſe, neq; prælio interfuiſſe, poſt fugam ſuorum ſe trans Rhenum *in fines* * Sicambrorum *receperat, ſeq́; cum ijs coniunxerat. ad quos cùm* Cæſar *nuncios miſiſſet, qui poſtularent, eos, qui ſibi* Galliæque *bellum intuliſſent, uti ſibi dederent, reſponderunt:* Populi R. *imperium* Rhenum *finire: ſi, ſe inuito,* Germanos *in* Galliam *tranſire, non æquum exiſtimaret, cur ſui quidquam eſſe imperij, aut poteſtatis trans* Rhenum *poſtularet?* Vbij *autem, qui uni ex tranſrhenanis ad* Cæſarem *legatos miſerant, amicitiam fecerant, obſides dederant, magnopere orabant, ut ſibi auxilium ferret, quod grauiter ab* Sueuis *premerentur, vel, ſi id facere occupationibus populi* R. *prohiberetur, exercitum modo* Rhenum *tranſportaret:* * *id ſibi ad auxilium, ſpemq́; reliqui temporis ſatis futurum:* * * *tantum eſſe nomen, atq; opinionem exercitus* Romani, Arioniſto *pulſo, & hoc nouiſsimo prælio facto, uti etiam ad ultimas* Germanorum *nationes opinione, & amicitia populi* R. *tuti eſſe poſsint. nauium magnam copiam ad tranſportandum exercitum pollicebantur.* Cæſar *his de cauſsis, quas commemoraui* Rhenum *tranſire decreuerat, ſed nauibus tranſire, neque ſatis tutum eſſe arbitrabatur, neq; ſuæ, neq; populi* R. *dignitatis eſſe ſtatuebat. itaq;, & ſi ſumma difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinẽ, rapiditatem, altitudinemq́; fluminis, tamen id ſibi contendendum, aut aliter tranſducendum exercitum, exiſtimabat. rationem igitur pontis hanc inſtituit,* Tigna *bina ſeſquipedalia, paulùm ab imo præacuta, dimenſa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter ſe iungebat.* * *hæc cũ machinationibus immiſſa in flumine defi-*

xerat, ſiſtucisq́; adegerat, non ſublicæ modò directa ad perpendiculum, ſed prona, ac faſtigiata, vt ſecundum naturam fluminis procumberent. his itē contraria duo ad eundem modum iuncta, interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra vim atq; impetum fluminis conuerſa ſtatuebat: hæc vtraq; bipedalibus trabibus immißis, quantùm eorum tignorum iunctura diſtabat, binis vtrinque fibulis ab extrema parte diſtinebantur. quibus diſcluſis, atque in contrariā partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, vt, quo maior vis aquæ ſe incitauiſſet, hos arctiùs illigata tenerentur. hæc directa materia iniecta contexebantur, ac longurijs, cratibuſq́; cōſternebantur. ac nihilo ſecius ſublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur. quæ,* pro ariete ſubiectæ, & cum omni opere coniunctæ, vim fluminis exciperent: & aliæ item ſupra pontem mediocri ſpatio: vt, ſi arborum trunci, ſiue naues, deijciendi operis cauſſa, eſſent à Barbaris miſſæ, his defenſoribus earū rerum vis minueretur, neu ponti nocerent. Diebus X. quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto exercitus tranſducitur. Cæſar, ad vtramq; partem, pontis firmo præſidio relicto in fines Sicambrorū contendit, interim à *cōpluribus ciuitatibus ad eū legati veniunt, quibus pacem, atque amicitiam petentibus, liberaliter reſpondit, obſideſque ad ſe adduci iubet. Sicambri ex eo tempore, quo pons inſtitui cœptus eſt, fuga comparata, hortantibus ijs, quos ex Tenchtheris, atq; Vſipetibus, apud ſe habebant, finibus ſuis exceſſerant, ſuaq́; omnia exportauerāt, ſeq́; in ſolitudinem, ac ſyluas, abdiderant. Cæſar, paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis, ædificijsq́; incenſis, frumentisq́; ſuccisis, ſe in fi-*

*nes Vbiorũ recepit, atq; his auxiliũ ſuũ pollicitus, ſi à Sueuis premerentur, hæc ab ijs cognouit: Sueuos poſt, quàm per exploratores pontem fieri comperiſſent more ſuo conſilio habito, nuncios in * omnes partes dimiſiſſe, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores, ſuáque omnia in ſyluas deponerent: atque omnes, qui arma ferre poſſent, unum in locum conuenirent: hunc eſſe delectum medium ferè regionum earum, quas Sueui obtinerent: ibi Romanorum aduentum exſpectare, atque ibi decertare conſtituiſſe. quod ubi Cæſar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum cauſſa exercitum tranſducere conſtituerat, ut Germanis metum inijceret, ut Sicambros ulciſceretur, ut Vbios obſidione liberaret. diebus omnino XIIX. trans Rhenum conſumptis, ſatis & ad laudem, & ad utilitatem * profectum arbitratus, ſe in Galliam recepit pontemq; reſcidit. exigua parte æſtatis reliqua Cæſar, & ſi in ijs locis, quòd omnis Gallia ad Septẽtrionẽ vergit, maturæ ſunt hyemes, tamen in Britanniã proficiſci contendit, quòd, omnibus ferè Gallicis bellis, hoſtibus noſtris inde ſubminiſtrata auxilia intelligebat, &, ſi tempus anni ad bellũ gerendũ deficeret, tamẽ magno ſibi uſui fore arbitrabatur, ſi modo inſulam adiiſſet, & genus hominũ perſpexiſſet, loca, portus aditus cognouiſſet: quæ omnia ferè Gallis erãt incognita. neq; enim teme re præter mercatores * adit ad illos quiſquam: neq; ijs ipſis quidquam, præter oram maritimam, atq; eas regiones, quæ ſunt contra Galliam, notum eſt. itaq;, cõuocatis ad ſe undique mercatoribus neque quanta eßet inſula magnitudo, neq; quæ, aut quã tæ nationes incolerent, neque quem uſum belli haberent, aut quibus inſtitutis uterentur, neque qui eßent ad maiorũ nauium multitudinẽ idonei*

*portus, reperire poterat. ad hæc cognoſcenda, priùs-quàm periculum faceret, idoneum eſſe arbitratus, C. Voluſenum cum naui longa præmittit. huic mãdat, vt, exploratis omnibus rebus, ad ſe quàm primùm reuertatur. ipſe, cum omnibus copijs, in Morinos proficiſcitur: quòd inde erat omnibus breuiſſimus in Britãniam traiectus. huc naues vndique ex finitimis regionibus, & , quam ſuperiore æſtate ad Veneticum * bellum fecerat claſſem, iubet cõuenire. interim, conſilio eius cognito, & per mercatores perlato ad Britannos, à compluribus eius inſulæ ciuitatibus ad eum legati veniunt, qui pollicentur, obſides dare,* atq; imperio populi R. obtẽperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatuſq; , vt in ea ſententia permanerent, eos domum remiſit: &, cum his vnà Comium, quem ipſe, Atrebatibus ſuperatis, regem ibi conſtituerat , cuius & virtutem, & conſilium probabat , & quem ſibi fidelem * eſſe arbitrabatur, cuiúſque auctoritas in his reginoibus magna habebatur, mittit. huic imperat, quas poſſit , adeat ciuitates , hortetúrque, * vt populi R. fidem ſequantur, ſeq; celeriter eo venturum nunciet. Voluſenus , perſpectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui naui egredi, ac ſe Barbaris committere non auderet , V. die ad Cæſarem reuertitur quæq; ibi perſpexiſſet , renunciat. Dum in his locis Cæſar nauium parandarum cauſſa moratur , ex magna parte Morinorũ legati ad eum venerunt qui ſe de ſuperioris temporis conſilio excuſarent, quod homines barbari, & noſtræ conſuetudinis imperiti , bellum populo R. feciſſent, ſéque ea, quæ imperaſſet, facturos pollicerentur. * hæc ſibi ſatis oportunè Cæſar accidiſſe arbitratus, quòd neque poſt tergum hoſtem relinquere volebat, neq; belli gerendi, propter anni tempus,*

*facultatem habebat, * neque has tantularum rerum occupationes Britanniæ anteponendas iudicabat, magnum his numerum obſidum imperat. quibus adductis, eos in fidem recepit, nauibus circiter* LXXX. *onerariis coactis, contractiſq; quot ſatis eſſe ad duas legiones tranſportandas exiſtimabat. * quidquid præterea nauium longarum habebat, quæſtori legatis, præfectiſq; diſtribuit. huc accedebant* XIIX. *onerariæ naues, quæ ex eo loco millibus paſſuum* IIX. *vento tenebãtur, quo minus in eundem portum peruenire poſſent. has equitibus diſtribuit, reliquum exercitum* Q. Titurio Sabino, *&* L. Aurunculeio Cotta, *legatis, in* Menapios, *atq; in eos pagos* Morinorum, *ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit.* P. Sulpicium Rufum *legatum, cum eo præſidio, quod ſatis eſſe arbitrabatur, portum tenere iuſſit. his conſtitutis rebus, nactus idoneam ad nauigandum tempeſtatem, tertia fere vigilia ſoluit, equiteſq; in vlteriorem portum progredi, & naues conſcendere, ac ſe ſequi, iuſſit: ab quibus * cum paulo tardiùs eſſet adminiſtratum, ipſe hora circiter diei* IV. *cum primis nauibus* Britanniam *attigit: atque ibi in omnibus collibus expoſitas hoſtium copias armatas conſpexit. * cuius loci hæc erat natura, * atque ita mœnibus anguſtis mare continebatur, vti ex locis ſuperioribus in littus telum adigi poſſet. hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naues eò conuenirent, ad horam* IX. *in anchoris exſpectauit. interim, legatis, tribuniſq; mil. conuocatis. & , quæ ex* Voluſeno *cognouiſſet, &, quæ fieri vellet, oſtendit: monuitq;, vt rei militaris ratio, maximéq; vt res maritimæ poſtularent, vt quàm celerem atq; inſtabilem motũ haberent, ad nutum & ad tempus omnes res ab*

his adminiſtrarentur. his demiſſis & ventum, & aſtum vno tempore nactus ſecundum, dato ſigno, & ſublatis anchoris, circiter millia paſſuum IIX. ab eo loco progreſſus, aperto, ac plano littore naues conſtituit, at Barbari, conſilio Romanorum cognito, præmiſſo equitatu, & eſſedariis, quo plerumque genere in prælijs vti * conſuerunt, reliquis copiis ſubſecuti, noſtros nauibus egredi prohibebant. erat ob has cauſſas ſumma difficultas, quod naues propter magnitudinem, niſi in alto, conſtitui non poterant. militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno, & graui onere armorum * preſſis, * ſimul & de nauibus deſiliendum, & * in fluctibus conſiſtendum, & cum hoſtibus erat pugnandum: cùm illi aut ex arido, aut paululùm in aquam progreſſi, omnibus membris expediti, notiſſimis locis audacter tela conijcerent, & equos * aſſuefactos incitarent. quibus rebus noſtri perterriti, atque huius omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem alacritate, ac ſtudio, quo in pedeſtribus vti prælijs conſueuerant, vtebantur. quod vbi Cæſar animaduertit, naues longas, quarum & ſpecies erat Barbaris inuſitatior, & motus ad vſum expeditior, paululùm remoueri ab onerariis nauibus, & remis incitari, & ad latus apertum hoſtium conſtitui, atque inde fundis, tormentis, ſagittis, hoſtes propelli, ac ſubmoueri, iuſſit: quæ res magno vſui noſtris fuit. nam & nauium figura, & remorum motu, & inuſitato genere tormentorum permoti Barbari, conſtiterunt, ac paulùm modo pedem retulerunt. at, noſtris militibus cunctantibus, maximè propter altitudinem maris, qui X. legionis aquilam ferebat, conteſtatus deos, vt ea res legioni feliciter eueniret: Deſilite, inquit, milites, niſi vultis aquilam hoſtibus prodere. ego certè meum Reip. atque Impera-

*tori officium præſtitero. hoc cum magna voce dixiſſet, ſe ex naui proiecit, atque in hoſtes aquilam ferre cœpit. tum noſtri cohortati inter ſe, ne tantum dedecus admitteretur, vniuerſi ex naui deſilierunt. hos item alij ex primis, proximi nauibus, cùm conſpexiſſent, ſubſecuti, hoſtibus appropinquarunt. pugnatum eſt ab vtriſque acriter. noſtri tamen, quòd neque ordines ſeruare, neque firmiter inſiſtere, neque ſigna ſubſequi poterant, atque alius alia ex naui, quibuſcumque ſignis * occurrerat, ſe aggregabat, magnopere perturbabantur. hoſtes vero, notis omnibus vadis, vbi ex littore aliquos ſingulares ex naui egredientes conſpexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur. plures paucos circumſiſtebant, alij ab latere aperto in vniuerſos tela conijciebant. quòd cùm animaduertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum nauium, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri iuſſit: & quos laborantes conſpexerat, iis ſubſidia ſummittebat. noſtri, ſimul atque in arido conſtiterunt, ſuis omnibus conſecutis, in hoſtes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt, neque longiùs proſequi potuerunt, quòd equites curſum tenere, atque inſulam capere non potuerunt. hoc vnum ad priſtinam fortunam Cæſari defuit. hoſtes prælio ſuperati, ſimul atque ſe ex fuga receperunt, ſtatim ad Cæſarem legatos de pace miſerunt: obſides daturos, quæque imperaſſet, ſeſe facturos, polliciti ſunt. vnà cum his legatis Comius Atrebas venit, quem ſuprà demonſtraueram à Cæſare in Britanniam præmiſſum. hunc illi è naui egreſſum, cùm ad eos Imperatoris mandata perferret, comprehenderant, atque in vincula coniecerãt, tunc, facto prælio, remiſerunt, & in petenda pace eius rei * culpam in multitudinem coniecerunt, & propter imprudentiam, vt ignoſceretur, petiuerunt.*

*Cæſar, queſtus, quòd, cùm vltro, in continentem legatis miſſis, pacem à ſe petiiſſent, bellum ſine cauſſa intuliſſent, ignoſcere imprudentiæ, dixit, obſidéſque imperauit : quorum illi partem ſtatim dederunt, partem, ex longinquioribus locis accerſitam, paucis poſt diebus ſeſe daturos dixerunt. interea ſuos remigrare in agros iuſſerunt : principéſque vndique conuenere, & ſe, ciuitatéſque ſuas * Cæſari commendarunt. his rebus * pace firmata, poſt diem* I V. *quàm eſt in* Britanniam *ventum, naues* X I I X. *de quibus ſuprà demonſtratum eſt, quæ equites ſuſtulerant, ex ſuperiori portu leni vento ſoluerunt. quæ cùm appropinquarent* Britanniæ, *& ex caſtris viderentur, tanta tempeſtas ſubito coorta eſt, vt nulla earum curſum tenere poſſet. ſed aliæ eodem, vnde erant profectæ, * referrentur aliæ ad inferiorem partem inſulæ, quæ eſt propiùs* Solis *occaſum, magne ſui cum periculo deijcerentur.* quæ tamen, anchoris iactis, cum fluctibus complerentur, neceſſario, aduerſa nocte in altum prouectæ, continentem petiuerunt.* Eadem *nocte accidit, vt eſſet* Luna *plena, quæ maritimos æſtus maximos in* Oceano *efficere * conſueuit : noſtriſque id erat incognitum. ita vno tempore & longas naues, quibus* Cæſar *exercitum tranſportandum curauerat, quáſque in aridum ſubduxerat, æſtus * complebat : & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempeſtas afflictabat, neque vlla noſtris facultas aut adminiſtrandi, aut auxiliandi, dabatur. compluribus nauibus * fractis, reliquæ cùm eſſent, funibus, anchoris, reliquiſque armamentis amiſsis, ad nauigandum inutiles, magna id quod neceſſe erat accidere, totius exercitus perturbatio facta eſt. neq; enim naues erãt aliæ, quibus reportari poſſent, & omnia deerant, quæ ad reficiẽdas eas vſui ſunt, &, quod om-*

nibus conſtabat, hyemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hyemem prouiſum non erat: quibus rebus cognitis, principes Britanniæ, *qui poſt prælium ad ea, quæ iuſſerat* Cæſar, *facienda conuenerant, inter ſe collocuti, cùm equites, & naues, & frumentum* Romanis *deeſſe intelligerent, & paucitatem militum ex caſtrorum exiguitate cognoſcerent, quæ hoc erant etiam anguſtiora, quod ſine impedimentis* Cæſar *legiones tranſportauerat: optimum factu eſſe duxerunt. rebellione facta, frumento, commeatúque noſtros prohibere, & rem in hyemem producere, quod, his ſuperatis, aut reditu interclusis, neminem poſtea belli inferendi cauſſa in* Britanniam *tranſiturum confidebant. itaque, rurſus coniuratione facta, paulatim ex caſtris diſcedere, * ac ſuos clam ex agris deducere cœperunt.* At *Cæſar, etſi nondum eorum conſilia* cognouerat, tamen & ex euentu nauium ſuarum, & ex eo, quòd obſides dare intermiſerant, fore id. quod accidit, ſuſpicabatur. itaque ad omnes caſus ſubſidia comparabat. nam & frumentum ex agris in caſtra quotidie conferebat, &, quæ grauißimè afflictæ erant naues, earum materia, atque ære ad reliquas reficiendas vtebatur, &, quæ ad eas res erant vſui, ex continenti comportari iubebat, itaque * cùm id ſummo ſtudio à militibus adminiſtraretur,* XII. *nauibus amißis, reliquis vt nauigari commodè poſſet, effecit.* Dum *ea geruntur, legione, ex conſuetudine, vna frumentatum miſſa, quæ appellabatur* VII. *neque vlla ad id tempus belli ſuſpicione interpoſita, cùm pars hominum in agris remaneret pars etiam in caſtra ventitaret, ij, qui pro portis caſtrorum in ſtatione erant,* Cæſari *renunciarunt, puluerem maiorem, quam conſuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter feciſ-*

ſit. Cæſar, id quod erat, ſuſpicatus, aliquid noui à Barbaris initum conſilij, cohortes, quæ in ſtationibus erant, ſecum in eã partem proficiſci, duas ex reliquis in ſtationem ſuccedere, reliquas armari, & confeſtim ſe ſubſequi, iuſsit. cum paulò longiùs à caſtris proceßiſſet, & ſuos ab hoſtibus premi, atque ægrè ſuſtinere, & conferta legione ex omnibus partibus tela coniici animaduertit, nam, quod omni ex reliquis partibus dimiſſo frumento, vna pars erat reliqua ſuſpicati hoſtes, huc noſtros eſſe venturos, noctu in ſyluis delituerant. tum diſperſos depoſitis armis, in metendo occupatos ſubitò adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: ſimul equitatu, atque eſſedis circumdederant. genus hoc eſt ex eſſedis pugnæ. primò, per omnes partes perequitant, & tela coniiciunt, atque ipſo terrore equorum, & ſtrepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: * & cùm ſe inter equitum turmas inſinuauere, & ex eſſedis deſiliunt, & * pedites præliantur. aurigæ interim paululùm è prælio excedunt, atque ita ſe collocant, vt, ſi illi à multitudine hoſtium premantur, expeditum ad ſuos receptum habeant. ita mobilitatem equitum, ſtabilitatem peditum in prælijs præſtant, ac tantum vſu quotidiano, & exercitatione efficiunt, vt in decliui, ac præcipiti loco incitatos equos ſuſtinere, & breui moderare, ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo inſiſtere, & inde ſe in currus citiſsimè recipere conſueuerint. quibus rebus, perturbatis noſtris nouitate pugnæ, tempore opportuniſsimo Cæſar auxilium tulit. namque eius aduentu hoſtes conſtiterunt, noſtri ex timore ſe receperunt. quo facto, ad * laceſſendum hoſtem, & committendum prælium, alienum eſſe tempus arbitratus, ſuo ſe loco continuit, &, breui tempore intermiſſo, in caſtra*

*legiones reduxit. dum hæc geruntur, noſtris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, diſceſſerunt. ſecutæ ſunt * continuos complures dies tempeſtates, quæ & noſtros in caſtris continerent, & hoſtem à pugna prohiberent. interim Barbari nuncios in omnes partes dimiſerunt, paucitatémque noſtrorum militum ſuis prædicauerunt, & quanta prædæ faciendæ, atque in perpetuum ſui liberandi facultas daretur, ſi Romanos caſtris expuliſſent, demonſtrauerunt. his diebus celeriter magna multitudine peditatus, equitatúſque coacta, ad caſtra venerunt. Cæſar, etſi idem, quod ſuperioribus diebus acciderat, fore videbat, vt, ſi eſſent hoſtes pulſi, celeritate periculum effugerent, tamen, nactus equites circiter* XXX. *quos Comius Atrebas, de quo ante dictum eſt, ſecum tranſportauerat, legiones in acie pro caſtris conſtituit. commiſſo prælio, diutius noſtrorum militum impetum hoſtes ferre non potuerunt, ac terga verterunt: quos tanto ſpatio ſecuti, quantùm curſu, & viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt, deinde, omnibus longè, latéque ædificiis incenſis, ſe in caſtra receperunt. Eodem die legati ab hoſtibus miſsi, ad Cæſarem de pace venerunt. his Cæſar numerum obſidum, quem antea imperauerat, duplicauit, eóſque in continentem adduci iuſsit, quòd, propinqua die æquinoctij, infirmis nauibus hyemis nauigationem ſubeundam non exiſtimabat. ipſe, idoneam tempeſtatem nactus, paulo poſt mediam noctem naues ſoluit. quæ omnes incolumes ad continentem peruenerunt. ex his onerariæ* II. *eoſdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt, ſed paulò infrà delatæ ſunt. quibus ex nauibus cùm eſſent expoſiti milites circiter* CCC. *atque in caſtra contenderent, Morini quos Cæſar, in Britanniam proficiſcens, pacatos re-*

iquerat, ſpe prædæ adducti, primò non ita magno ſuorum numero circumſteterunt, ac, ſi ſeſe interfici nollent, arma ponere iuſſerunt, cùm illi, orbe facto, ſeſe defenderent, celeriter ad clamorem, hominum circiter millia VI. conuenerunt. qua re nunciata, Cæſar omnem ex caſtris equitatum ſuis auxilio miſit. interim noſtri milites impetum hoſtium ſuſtinuerunt, atque ampliùs horis fortiſſimè IV. pugnauerunt, & paucis vulneribus acceptis, complures ex iis occiderunt. poſtea verò quàm equitatus noſter in conſpectum venit, hoſtes, abiectis armis, terga verterunt, magnúſque eorum numerus eſt occiſus. Cæſar, poſtero die T. Labienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, miſit. qui cùm, propter ſiccitates paludum, quo ſe reciperent, non haberent, quo perfugio ſuperiore anno fuerant vſi, omnes ferè in poteſtatem Labieni venerunt. At Q. Titurius, & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones * duxerant, omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſucciſis, ædificiíſque incenſis, quod Menapij omnes ſe in denſiſſimas ſyluas abdiderant, ad Cæſarem ſe receperunt. Cæſar in Belgis omnium legionum hyberna conſtituit. eo duæ omnino ciuitates ex Britannia obſides miſerunt: reliquæ neglexerunt. His rebus geſtis, ex literis Cæſaris, dierum XX. ſupplicatio à ſenatu decreta eſt.

C. IVLII CÆSARIS

COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER V.

LVCIO Domitio, Ap. Claudio coſ. diſcedens ab hybernis Cæſar in Italiam, vt quotannis facere conſueuerat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, vti quàm plurimas poſſent hyeme naues ædificandas, veteréſque reficiendas curarent. earum modum, formámque demonſtrat. ad celeritatem onerandi, ſubductionéſque, paulo facit humiliores, quàm quibus noſtro mari vti conſueuimus, atque id eo magis, quòd, propter crebras commutationes æſtuum,* magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera, & ad multitudinem iumentorum transportandam paulò latiores, quàm quibus in alio mari vti aſſueuerant. has omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem humilitas multùm adiuuat. ea, quæ ſunt vſui ad armandas naues, ex Hiſpania apportari iubet. ipſe, conuentibus Galliæ citerioris peractis, in Illyricum proficiſcitur, quòd à Piruſtis finitimam partem prouinciæ incurſionibus vaſtari audiebat. eò cùm veniſſet, ciuitatibus milites imperat: certúmque in locum conuenire iubet. qua re nunciata, Piruſtæ legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum conſilio: ſeſéque paratos eſſe demonſtrant, omnibus rationibus de iniuriis ſatiſfacere.* accepta oratione eorum, Cæſar obſides imperat, eóſque ad certam diem adduci iubet. niſi ita fecerint, ſeſe bello ciuitatem perſecuturum, demonſtrat. iis ad diem adductis, vt imperauerat, arbitros*

inter ciuitates dat, qui litem æſtiment, pœnámque conſtituant. His *confectis rebus, conuentibúſq; peractis, in citeriorem* Galliam *reuertitur, atque inde ad exercitum proficiſcitur. eò cùm veniſſet, circuitis omnibus hybernis, ſingulari militum ſtudio, * in ſumma rerum omnium inopia, circiter* D C. *eius generis, cuius ſuprà demonſtrauimus, naues, & longas* X X I I X. *inuenit inſtructas, neque multùm abeſſe ab eo, quin paucis diebus deduci poſſent. collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, * quid fieri velit, oſtendit: * atque omnes ad portum* Iccium *conuenire iubet. quo ex portu commodiſſimum in* Britanniam *tranſiectum eſſe cognouerat, * circiter millium paſſuum* X X X. *tranſmiſſum à continenti. huic rei quod ſatis eſſe viſum eſt militum, relinquit: ipſe cum legionibus expeditis* I V. *& equitibus* D C C C. *in fines* Treuirorum *proficiſcitur. quod hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant,* Germanóſque Tranſrhenanos *ſollicitare dicebantur. hæc ciuitas longe plurimùm totius* Galliæ *equitatu valet, magnáſque habet copias peditum,* Rhenúmque, *vt ſuprà demõſtrauimus, tangit, in ea ciuitate duo de principatu inter ſe contendebant,* Induciomarus, *&* Cingetorix: *ex quibus alter, ſimulatque de* Cæſaris, *legionúmque aduentu cognitum eſt, ad eum venit, ſe, ſuoſque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi* R. *defecturos, confirmauit, quæq; in* Treuiris *gererentur, oſtendit.* * at Induciomarus *equitatum, peditatúmque cogere iiſque, qui per ætatem in armis eſſe non poterant, in ſyluam* Arduennam *abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines* Treuirorum *à flumine* Rheno *ad initium* Rhemorum *pertinet, bellũ parare inſtituit. ſed poſtea quàm nonnulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate*

*Cingetorigis adducti, & aduentu noſtri exercitus perterriti, ad Cæſarem venerunt, & de ſuis priuatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam ciuitati conſulere non poſſent, veritus, ne ab omnibus deſereretur, Induciomarus, legatos ad Cæſarem mittit, ſeſe idcirco à ſuis diſcedere, atque ad eum venire noluiſſe, quò faciliùs ciuitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis diſceſſu, plebs propter imprudentiam laberetur: itaque ciuitatem in ſua poteſtate eſſe: ſéque, ſi Cæſar permitteret, ad eum in caſtra venturum, & ſuas, ciuitatisque fortunas eius fidei permiſſurum. Cæſar, etſi intelligebat, qua de cauſſa ea dicerentur, quæq; eum res ab inſtituto cōſilio deterreret, tamē, ne æſtatem in Treuiris conſumere cogeretur, omnibus rebus * ad Britannicū bellum comparatis, Induciomarum ad ſe cum CC. obſidibus venire iuſsit. his adductis, & filio, propinquiſque eius omnibus, quos nominatim euocauerat, conſolatus Induciomarum, hortatúſque eſt, uti in officio permaneret: nihilo tamen ſecius principibus Treuirorum ad ſe cōuocatis, eos ſigillatim Cingetorigi conciliauit. quod cum merito eius à ſe fieri intelligebat: tum magni intereſſe arbitrabatur, eius auctoritatem inter ſuos quàm plurimùm valere, cuius tam egregiam in ſe voluntatem perſpexiſſet. * id factum grauiter tulit Induciomarus, ſuā gratiam inter ſuos minui, &, qui iam antè inimico in nos animo fuiſſet, multò grauiùs hoc dolore exarſit. Iis rebus conſtitutis, Cæſar ad portum Iccium cum legionibus peruenit. ibi cognoſcit, XL. naues, * quæ in Meldis factæ erāt, tempeſtate reiectas, tenere curſum non potuiſſe, atque eodem, vnde erant profectæ relatas paratas ad nauigandum, atque omnibus rebus inſtructas, inuenit. Eodē equitatus totius Galliæ conuenit, numero millium IV. principéſque ex*

omnibus ciuitatibus, ex quibus perpaucos, quorum in ſe fidem perſpexerat, relinquere in Gallia, *reliquos obſidum loco ſecum ducere decreuerat: quod, cùm ipſe abeſſet, motum* Galliæ *verebatur. erat vnà cum ceteris* Dumnorix Aeduus, *de quo à nobis antea dictum eſt. hunc ſecum ducere in primis conſtituerat, quòd eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperij, magni animi, magnæ inter* Galles *auctoritatis, cognouerat. Accedebat huc, quòd iam in concilio Aeduorum* Dumnorix *dixerat, Sibi à* Cæſare *regnum ciuitatis deferri: quod dictum Aedui grauiter ferebant, neque recuſandi, neque deprecandi cauſſa legatos ad* Cæſarem *mittere audebant. id factum ex ſuis hoſpitibus* Cæſar *cognouerat. ille primò omnibus precibus petere contendit, vt in* Gallia *relinqueretur: partim, quòd, inſuetus nauigandi, mare timeret, partim, quòd religionibus ſeſe diceret impediri. poſtea quàm id obſtinatè ſibi negari vidit, omni ſpe impetrandi adempta, principes* Galliæ *ſollicitare, ſeuocare ſingulos, hortarique cœpit, vt in continenti remanerent, metu territare, non ſine cauſſa fieri, vt* Gallia *omni nobilitate ſpoliaretur: id eſſe conſilium* Cæſaris, *vt, quos in conſpectu* Galliæ *interficere vereretur, hos omnes in* Britanniam *tranſductos necaret: fidem reliquis interponere, iuſiurandum poſcere, vt, quod eſſe ex vſu* Galliæ *intellexiſſent, communi conſilio adminiſtrarent.* Hæc *à compluribus ad* Cæſarem *deferebantur. qua re cognita,* Cæſar, *quòd tantum ciuitati Aeduæ dignitatis tribuebat, coërcendum, atque deterrendum quibuſcumque rebus poſſet,* Dumnorigem *ſtatuebat, quòd longiùs eius amentiam progredi videbat, proſpiciendum, ne quid ſibi, ac* Reip. *nocere poſſet. itaque dies circiter* X X V. *in eo loco commoratus, quòd* Corus *ventus nauiga-*

tionem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare conſueuit, dabat operam, vt Dumnorigem *in officio contineret, nihilo tamen ſecius omnia eius conſilia cognoſceret, tandem, idoneam tempeſtatem nactus, milites, equitéſque conſcendere naues iubet.* At, *impeditis omnium animis,* Dumnorix *cum equitibus* Aeduorum *à caſtris, inſciente* Cæſare, *domum diſcedere cœpit. qua re nunciata,* Cæſar, *intermiſſa profectione, atque omnibus rebus poſtpoſitis, magnam partem equitatus ad eum inſequendum mittit, retrahíque imperat: ſi vim faciat, neque pareat, interfici iubet. nihil hunc, ſe abſente, pro ſano facturum arbitratus, qui præſentis imperium neglexiſſet. * ille autem reuocatus reſiſtere, ac ſe manu defendere, ſuorúmque fidem implorare cœpit, ſæpe clamitans,* Liberum *ſe, liberaq́ ciuitatis eſſe. illi, vt erat imperatum, circumſiſtunt, hominémque interficiunt. * at* Aedui *equites ad* Cæſarem *omnes reuertuntur.* His *rebus geſtis,* Labieno *in continente cum* III. *legionibus, & equitum millibus* II. *relicto, vt portus tueretur, & rei frumentariæ prouideret, quæq́ in* Gallia *gererentur, cognoſceret, & conſilium pro tempore, & pro re caperet, ipſe cum legionibus* V. *& pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad* Solis *occaſum naues ſoluit, & leni* Africo *prouectus, media circiter nocte vento intermiſſo, curſum non tenuit, &, longiùs delatus æſtu, orta luce, ſub ſiniſtra* Britanniam *relictam conſpexit. tum rurſus æſtus, commutationem ſecutus, remis contendit, vt eam partem inſulæ caperet, quà optimum * eſſe egreſſum ſuperiore æſtate cognouerat. qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis, grauibúſque nauigiis, non intermiſſo remigandi labore, longarum nauium curſum adæquaue-*

runt. acceſſum eſt ad Britanniam omnibus nauibus meridiano fere tempore, neque in eo loco hoſtis eſt viſus. ſed, vt poſtea Cæſar ex captiuis " comperit. cùm magnæ manus eo conueniſſent, multitudine nauium perterritæ, quæ cum annotinis, priuatiſque, quas ſui quiſque commodi cauſſa fecerat, amplius D C C C. * vno erant viſæ tempore, à litore diſceſſerant, ac ſe in ſuperiora loca abdiderant. Cæſar, expoſito exercitu, at loco caſtris idoneo capto, vbi ex captiuis cognouit, quo in loco hoſtium copiæ conſediſſent, cohortibus X. ad mare relictis, & equitibus C C C. qui præſidio nauibus eſſent, de I I I. vigilia ad hoſtes contendit, eo minus veritus nauibus, quod in littore molli, atque aperto, deligatas ad anchoras relinquebat, & præſidio nauibus Q. Atrium præfecit. ipſe, noctu progreſſus millia paſſuum circiter X I I. hoſtium copias conſpicatus eſt. illi equitatu, atque eſſedis ad flumen progreßi, ex loco ſuperiore noſtros prohibere, & prælium committere cœperunt: repulſi ab equitatu, ſe in ſylnas abdiderunt, locum nacti, egregiè & natura, & opere munitum, quem, domeſtici belli. vt videbatur, cauſſa, iam antè præparauerant. nam, crebris arboribus ſucciſis, omnes introitus erant præcluſi. ipſi ex ſyluis raris propugnabant, noſtroſque intra munitiones ingredi prohibebant. at milites legionis V I I. teſtudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt, eóſque ex ſyluis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. ſed eos fugientes longius Cæſar perſequi vetuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna parte diei conſumpta, munitioni caſtrorum tempus relinqui volebat. Poſtridie eius diei, manè, tripartitò milites, equitéſque in expeditionem miſit, vt eos, qui fugerant, perſequerentur.* his aliquantum itineris pro-

*greſsis, cùm iam extremi eſſent in * conſpectu, equites à Q. Atrio ad Cæſarem venerunt, qui nunciarent, ſuperiori nocte maxima coorta tempeſtate, prope omnes naues afflictas, * atque in littus eiectas eſſe, quod neque anchoræ, funéſque ſubſiſterent, neque nautæ, gubernatoréſque vim tempeſtatis pati poſſent, itaque ex eo cõcurſu nauium magnum eſſe incommodum acceptum.* His rebus cognitis, Cæſar *legiones, equitatúmque reuocari, atque itinere * deſiſtere iubet: ipſe ad naues reuertitur: eadem ferè, quæ ex nunciis, literíſque cognouerat, coràm * perſpicit, ſic, vt, amiſsis circiter* X L. *nauibus, reliquæ tamen refici poſſe magno negotio viderentur. itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios accerſiri iubet,* Labieno *ſcribit, vt, quàm plurimas poſſet, iis legionibus, quæ ſunt apud eum, naues inſtituat: ipſe, etſi res erat * multæ operæ, ac laboris, tamen cõmodiſsimum eſſe ſtatuit, omnes naues ſubduci, & cum caſtris vna munitione coniungi. in his rebus circiter dies* X. *conſumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermiſsis: ſubductis nauibus, caſtríſque egregiè munitis, eaſdem copias, * quæ antea præſidio nauibus fuerant, relinquit. ipſe eodem, vnde redierat, proficiſcitur. eò cùm veniſſet, maiores iam vndique in eum locum copiæ* Britannorum *conuenerant. ſumma imperij, bellíque adminiſtrandi communi conſilio permiſſa eſt* Caſſiuellauno, *cuius fines à maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur* Thameſis, *à mari circiter millia paſſuum* LXXX. *huic ſuperiori tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bella interceſſerant. ſed, noſtro aduentu permoti* Britanni, *hunc toti bello, imperióque præfecerant.* Britãnia *pars interior ab iis incolitur, quos natos in inſula ipſi memoria proditum dicunt. maritima pars ab iis, qui,*

*præda, ac belli inferendi cauſſa, ex Belgio tranſie- rant, qui omnes ferè iis nominibus ciuitatum ap- pellãtur, quibus orti ex ciuitatibus eo peruenerunt & bello illato ibi * remanſerunt, atque agros colere cœperunt. hominum eſt infinita multitudo, creber- rimáque ædificia, ferè* Gallicis *conſimilia: * pecoris magnus numerus: vtuntur autem nummo æreo, * aut anulis ferreis, ad certum pondus examinatis, pro nummo. naſcitur ibi plumbum album in medi- terraneis regionibus, in maritimis ferrum: ſed eius exigua eſt copia: ære vtuntur importato. materia cuiuſque generis, vt in* Gallia, *eſt, præter fagum, at- que abietem.* Leporem, & gallinam, & anſerem gu- *ſtare, fas non putant: hæc tamen alunt, animi, vo- luptatiſque cauſſa. loca ſunt temperatiora, quàm in* Gallia, *remiſsioribus frigoribus. inſula natura triquetra, cuius vnum latus eſt contra Galliam. huius lateris alter angulus, qui eſt ad Cantium, quò ferè * omnes ex Gallia naues appelluntur, ad* Orientem Solem, *inferior ad* Meridiem *ſpectat. * hu- ius latus tenet circiter millia paſſuum* D. *alterum vergit ad Hiſpaniam, atque occidentem* Solem, *qua ex parte eſt* Hibernia, *dimidio minor, vt exiſtima- tur, quàm* Britannia: *ſed pari ſpatio tranſmiſſus, atque ex* Gallia, *eſt in* Britãniam, *in hoc medio cur- ſu eſt inſula, quæ appellatur* Mona: *complures præ- terea minores obiectæ inſulæ exiſtimantur: de qui- bus inſulis nonnulli ſcripſerunt, dies cõtinuos* XXX. *ſub bruma eſſe noctem. * nos nihil de eo percunctan- tibus reperiebamus, niſi quòd, certis ex aqua men- ſuris, breuiores eſſe noctes, quàm in continente, vi- debamus. huius eſt longitudo lateris, vt fert illo- rum opinio,* DCC. *millium paſſuum. tertium eſt cõ- tra* Septemtrionem. *cui parti nulla eſt obiecta ter- ra: ſed eius angulus lateris maximè ad* Germaniã

ſpectat. * *hoc millia paſſuum* D C C C. *in longitudinem eſſe arbitrantur. ita omnis inſula eſt in circuitu vicies centena millia paſſuum. ex his omnibus longe ſunt humaniſſimi. qui cantium incolunt, quæ regio eſt maritima omnis, neque multùm* * *à* Gallica *differunt conſuetudine. interiores plerique frumenta non ſerunt: ſed lacte, & carne viuunt: pellibúſque ſunt veſtiti:* * *omnes verò ſe* * Britanni *luteo inficiunt, quod cæruleum efficit colorem: atque hoc horribiliore ſunt in pugna adſpectu: capilloque ſunt promiſſo, atque omni parte corporis raſo, præter caput, & labrum ſuperius. vxores habent deni, duodenique inter ſe communes, & maximè fratres cum fratribus, & parentes cum liberis, ſed, ſi qui ſunt ex his nati. eorum habentur liberi,* * *à quibus primùm virgines quæque ductæ ſunt.* E*quites hoſtium, eſſedariique acriter prælio cum equitatu noſtro in itinere conflixerunt,* * *ita tamen, vt noſtri omnibus partibus ſuperiores fuerint, atque* * *eos in ſyluas colléſque compulerint, ſed compluribus interfectis, cupidiùs inſecuti, nonnullos ex ſuis amiſerunt. at illi, intermiſſo ſpatio, imprudentibus noſtris, atque occupatis in munitione caſtrorum, ſubito ſe ex ſyluis eiecerunt, impetúque in eos facto, qui erant in ſtatione pro caſtris collocati, acriter pugnauerunt: duabúſque miſſis ſubſidio cohortibus à* C*æſare, atque his primis legionum* I I. *cùm hæ, intermiſſo perexiguo loci ſpatio, inter ſe conſtitiſſent, nouo genere pugnæ perterritis noſtris per medios audaciſſimè proruperunt, ſéque inde incolumnes receperunt.* Eo *die* Q. *Laberius* Durus, *tribunus mil. interficitur, illi, pluribus ſubmiſſis cohortibus, repelluntur. toto hoc in genere pugnæ cùm ſub oculis omnium, ac pro caſtris dimicaretur, intellectum eſt, noſtros, propter grauitatem armorum,*

quòd

*quòd neque inſequi cedentes poſſent, neque ab ſignis diſcedere auderent, minùs aptos eſſe ad huius generis hoſtem, equites autem magno cum * periculo dimicare, propterea quod illi etiam conſulto plerūq; cederent, & , cùm paululùm ab legionibus noſtros remouiſſent, ex eſſedis deſilirent, & pedibus diſpari prælio contenderent. equeſtris autem prælij ratio & cedentibus, & inſequentibus par, atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, vt, numquam conferti, ſed rari, magníſque interuallis, præliarentur, ſtationéſque diſpoſitas haberent, atque alios alij deinceps exciperent, integrique, & recentes defatigatis ſuccederent. poſtero die, procul à caſtris hoſtes in collibus conſtiterunt, rarique ſe oſtendere, & * lentiùs, quàm pridie, noſtros equites prælio laceſſere cœperunt. ſed meridie, cum* Cæſar *pabulandi cauſſa* III. *legiones, atque omnem equitatum cum* C. *Trebonio legato miſiſſet, repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerunt, ſic, vti ab ſignis, legionibúſque non abſiſterent. noſtri, acriter in eos impetu facto, repulerunt · neque finem inſequendi fecerunt, * quoad ſubſidio confiſi equites, cùm poſt ſe legiones viderent, præcipites hoſtes egerunt: magnóque eorum numero interfecto, neque ſui colligendi, neque conſiſtendi, aut ex eſſedis deſiliendi facultatem dederunt. ex hac fuga protinus, quæ vndique conuenerant, auxilia diſceſſerunt, neque poſt id tem pus vnquam ſummis nobiſcum copiis hoſtes contenderunt.* Cæſar, *cognito conſilio eorum, ad flumen* Thameſim, *in fines* Caßiuellauni, *exercitum duxit: quod flumen vno omnino loco pedibus, atque hoc ægrè, tranſiri poteſt: eò cùm veniſſet, animaduertit, ad alteram fluminis ripam magnas eſſe copias hoſtium inſtructas. ripa autem erat acutis ſudibus præfixis munita; eiuſdémque generis ſub aqua de-*

fixæ ſudes flumine tegebantur. iis rebus cognitis à captiuis, perfugiſque, Cæſar, præmiſſo equitatu, confeſtim legiones ſubſequi iuſſit. ſed ea celeritate, atque impetu milites ierunt, cum capite ſolo ex aqua exſtarent, vt hoſtes impetum legionum, atque * *equitum ſuſtinere non poſſent, ripáſque dimitterent, ac ſe fugæ mandarent. Caſsiuellaunus, vt ſuprà demonſtrauimus, omni ſpe depoſita contentionis, dimiſſis amplioribus copiis, millibus circiter* IV. *eſſedariorum* * *retentis, itinera noſtra ſeruabat: paululúmque ex via excedebat, locíſque impeditis, atque ſylueſtribus ſeſe occultabat: atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognouerat, pecora, atque homines ex agris in ſyluas compellebat: & , cum equitatus noſter liberiùs, vaſtandi, prædandíque cauſſa, ſe in* * *agros effunderet, omnibus viis notis, ſemitíſque eſſedarios ex ſyluis emittebat, &, cum magno periculo noſtrorum equitum, cum iis confligebat, atque hoc metu latiùs* * *vagari prohibebat. relinquebatur, vt neque longiùs ab agmine legionum diſcedi Cæſar pateretur, & tantùm in agris vaſtandis, incendiíſque faciendis hoſtibus noceretur, quantùm labore, atque itinere legionarij milites efficere poterant. interim* Trinobantes, *prope firmiſſima earum regionum ciuitas, ex qua* Mandubratius *adoleſcens, Cæſaris finem ſecutus, ad eum in continentem* Galliam *venerat, cuius* * *pater* Imanuentius *in ea ciuitate regnum obtinuerat, interfectuſque erat à Caſsiuellauno, ipſe fuga mortem vitauerat, legatos ad Cæſarem mittunt: pollicentúrque ſeſe ei dedituros, & imperata facturos: petunt, vt Mandubratium ab iniuria Caſsiuellauni defendat, atque in ciuitatem mittat, qui præſit, impériúmque obtineat. his Cæſar imperat obſides* X L. *frumentúmque exercitui: Mandubratiúmque ad*

eos mittit. illi imperata celeriter fecerunt: obſides ad numerum, frumentúmque miſerunt: Trinobantibus *defenſis, atque ab omni militum iniuria prohibitis, quæ* Cenimagni, Segontiaci, Ancalites,* Bibroci, Caßi, *legationibus mißis ſeſe Cæſari dediderunt. ab his cognoſcit, non longè ex eo loco oppidum* Caßiuellauni *abeſſe, ſyluis, paludibúſque munitū, quo ſatis * magnus hominum, * pecoríſque numerus conuenerit. oppidum autem Britanni vocant, cùm ſyluas impeditas vallo, atque foſſa munierūt, quo, incurſionis hoſtium vitandæ cauſſa, conuenire conſueuerunt. eo proficiſcitur cum legionibus: locum reperit egregiè natura, atque opere munitum: tamen hunc duabus * ex partibus oppugnare contendit. Hoſtes, pauliſper morati, militum noſtrorum impetum non tulerunt, ſeſeque ex alia parte oppidi eiecerunt. magnus ibi numerus pecorum repertus: multique in fuga ſunt comprehenſi, atque interfecti. Dum hæc in his locis geruntur,* Caßiuellaunus *ad* Cantium, *quod eſſe ad mare, ſupra demonſtrauimus, quibus regionibus* IV. *reges præerant,* Cingetorix, Caruilius, Taximagulus, Segonax, *nuncios mittit: atque his imperat, vt, coactis omnibus copiis, caſtra naualia de improuiſo adoriantur, atque oppugnent. hi cùm ad caſtra veniſſent, noſtri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce* Cingetorige, *ſuos incolumes reduxerunt.* Caßiuellaunus, *hoc prælio nunciato, tot detrimentis acceptis, vaſtatis finibus, maxime etiam permotus defectione ciuitatum, legatos per* Atrebatem Comium, *de deditione, ad Cæſarem mittit.* * *Cæſar,* * *cùm ſtatuiſſet hyemare in continente, propter repentinos Galliæ motus, neque multum æſtatis ſupereſſet, atque id facile extrahi poſſe intelligeret, obſides imperat: &, * quid in annos*

*ſingulos vectigalis populo R. Britannia penderet conſtituit. interdicit, atque imperat Caſſiuellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat. Obſidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naues inuenit refectas. his deductis, quod & captiuorũ magnum numerum habebat, & nonnullæ tempeſtate deperierant naues, duobus commeatibus exercitum * reportare conſtituit. ac ſic accidit, vt, ex tanto nauium numero, tot nauigationibus, neque hoc, neque ſuperiore anno vlla omnino nauis, quæ milites portaret, deſideraretur. at * ex iis, quæ inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expoſitis militibus, & quas poſtea Labienus faciẽdas curauerat, numero LX. perpauca locum caperent, reliquæ ferè omnes * reijcerentur. quas cùm aliquandiu Cæſar fruſtra exſpectaſſet, ne anni tempore nauigatione excluderetur, quòd æquinoctium ſuberat, neceſſariò anguſtiùs milites collocauit: ac ſummam tranquillitatem conſecutus, ſecunda inita cùm ſoluiſſet vigilia, prima luce terram attigit, omnéſque incolumes naues perduxit. ſubductis nauibus, concilioque Gallorum * Samarobrinæ peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter ſiccitates, anguſtiùs prouenerat, coactus eſt aliter, ac ſuperioribus annis, exercitum in hybernis collocare, legionéſque in plures ciuitates diſtribuere: ex quibus vnam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit, alteram in Neruios, Q. Ciceroni, tertiam in Eſſuos, L. Roſcio, quartam in Rhemis, cum T. Labieno, in confinio Treuirorum, hyemare iuſſit: tres in Belgio collocauit: his M. Craſſum quæſtorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos, præfecit: vnam legionem, quam proximè trans Padum conſcripſerat, & cohortes V. in Eburones, quorum pars maxima eſt inter Moſam, &*

Rhenum, qui ſub imperio Ambiorigis & Catiuulci erant, miſit. his militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, legatos, præeſſe iuſſit. Ad hunc modum diſtributis legionibus, facillimè inopiæ frumentariæ ſeſe mederi poſſe exiſtimauit. atque harum tamen omnium legionum hyberna (præter eam, quam L. Roſcio in pacatiſſimam, & quietiſſimam partem ducendam dederat) millibus paſſuum C. continebantur. ipſe interea, quoad legiones collocaſſet, munitáque hyberna cognouiſſet, in Gallia morari conſtituit. Erat in Carnutibus ſummo loco natus Taſgetius, cuius maiores in ſua ciuitate regnum obtinuerant. huic Cæſar, pro eius virtute, atque in ſe beneuolentia, quòd in omnibus bellis ſingulari eius opera fuerat vſus, maiorum locum reſtituerat, tertium iam hunc annum regnantem * inimici palam, multis etiam ex ciuitate auctoribus, interfecerunt. defertur ea res ad Cæſarem. ille, veritus, quòd ad plures * res pertinebat, ne ciuitas eorum * impulſu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficiſci iubet, ibíque hyemare,* quorum opera cognouerat Taſgetium interfectum, hos comprehenſos ad ſe mittere. interim ab omnibus legatis, quæſtoribúſque, quibus legiones tranſdiderat, certior factus eſt, in hyberna peruentum, locúmque hybernis eſſe munitum. diebus circiter XV. quibus in hyberna * ventum eſt, initium repentini tumultus, ac defectionis ortum eſt ab Ambiorige, & Catiuulco: qui cùm ad fines regni ſui Sabino, Cottæq́; præſto fuiſſent,* frumentúmque in hyberna comportauiſſent, Induciomari, Treuiri nunciis impulſi, ſuos concitauerũt, ſubitóque oppreſſis lignatoribus, magna manu * ad caſtra oppugnanda venerunt. cùm celeriter noſtri arma cepiſſent, vallúmque ad-

*ſcendiſſent, atq́ue, vna ex parte Hiſpanis equitibus emiſſis, equeſtri prælio ſuperiores fuiſſent, deſperata re, hoſtes ſuos ab oppugnatione reduxerunt. tum ſuo more conclamauerunt, vti aliqui ex noſtris ad colloquium prodirent, habere ſeſe, quæ de re communi dicere vellent, * quibus controuerſias minui poſſe ſperarent. mittitur ad eos colloquendi cauſſa * C. Carpineius, eques Romanus, familiaris Q. Titurij. & Q. Iunius ex Hiſpania quidam, qui iam ante, miſſu Cæſaris, ad Ambiorigem ventitare conſueuerat: apud quos Ambiorix in hunc modum locutus eſt: Seſe pro Cæſaris in ſe beneficiis plurimùm ei cõfiteri debere, quòd eius opera ſtipendio liberatus eſſet, quod Aduaticis finitimis ſuis pendere conſueſſet, * quódque ei & filius, & fratris filius ab Cæſare remiſſi eſſent, quos Aduatici, obſidum numero miſſos, apud ſe in ſeruitute, & catenis tenuiſſent: neque id, quod fecerat de oppugnatione caſtrorum, aut iudicio, aut voluntate ſua feciſſe, ſed coactu ciuitatis: ſuáque eſſe eiuſmodi imperia, vt nõ minus haberet in ſe iuris multitudo, quàm ipſe in multitudinem: ciuitati porrò hanc fuiſſe belli cauſſam, quòd repentinæ Gallorum coniurationi reſiſtere non potuerit: id ſe facilè ex humilitate ſua probare poſſe, quòd non adeo ſit imperitus rerum, vt ſuis copiis populum R. ſe ſuperare poſſe confidat: ſed eſſe Galliæ commune conſiliũ, omnibus hybernis Cæſaris oppugnandis hunc eſſe dictum diem, ne qua legio alteri legioni* ſubſidio venire poſſet: non facilè Gallos Gallis negare potuiſſe, præſertim cùm de recuperanda communi libertate conſilium initum videretur: quibus quoniam pro pietate ſatisfecerit, habere ſe nunc rationem officij: pro beneficiis Cæſaris monere, orare Titurium pro hoſpitio, vt ſuæ, ac militum ſaluti conſulat: magnam manum Germano-*

rum conductam Rhenum tranſiſſe, hanc affore biduo: ipſorum eſſe conſilium, velint ne priùs, quàm finitimi ſentiãt, eductos ex hybernis milites aut ad Ciceronem, *aut ad* Labienum, *deducere, quorum alter millia paſſuum circiter* L. *alter paulo ampliùs* * *ab iis abſit: illud ſe polliceri, & iureiurando confirmare, tutum ſe iter per* *fines ſuos daturum, quod cùm faciat, & ciuitati ſeſe conſulere, quod hybernis leuetur, &* Cæſari *pro eius meritis gratiam referre.* Hac *oratione habita, diſcedit* Ambiorix. Carpineius, *&* Iunius, *quæ audierant, ad legatos deferunt. illi, repentina re perturbati, etſi ab hoſte ea dicebantur, non tamen negligenda exiſtimabant: maximéque hac re permouebantur, quod, ciuitatem ignobilem, atque humilem* Eburonum, *ſua ſponte,* Populo R. *bellum facere auſam, vix erat credendum. itaque ad concilium rem deferunt: magnáque inter eos ex his tot cauſsis controuerſia orta eſt.* L. Aurunculeius, *compluréſque tribuni mil. & primorum ordinum centuriones, nihil temerè agendum, neque ex hybernis iniuſſu* Cæſaris *diſcedendum, exiſtimabant: quantaſuis magnas copias etiam* Germanorum *ſuſtineri poſſe, munitis hybernis, docebant: rem eſſe teſtimonio, quod primum hoſtium impetum, multis vltro vulneribus illatis, fortiſsimè ſuſtinuerint: re frumentaria non premi: interea & ex proximis hybernis, & à* Cæſare *conuentura ſubſidia: poſtremò, quid eſſe leuius, aut turpius, quàm, auctore hoſte, de ſummis rebus capere conſilium?* Contra ea Titurius, *ſerò facturos, clamitabat, cùm maiores manus hoſtium, adiunctis* Germanis, *conueniſſent; aut cùm aliquid calamitatis in proximis hybernis eſſet acceptum, breuem conſulendi eſſe occaſionem,* Cæſarem *arbitrari profectum in* Italiam, *nec aliter* Carnutes *interſi-*

ciendi Taſgetij conſilium fuiſſe capturos, neque Eburones, ſi ille adeſſet, tanta cum contemptione noſtri ad caſtra venturos eſſe, non hoſtem auctorem, ſed rem, ſpectare: ſubeſſe Rhenum, magno eſſe Germanis dolori Ariouiſti mortem, & ſuperiores noſtras victorias, ardere Galliam, tot contumeliis acceptis, ſub populi R. imperium redactam, ſuperiore gloria rei militaris exſtincta, poſtremò, quis hoc ſibi perſuaderet, ſine certa re, Ambiorigem ad eiuſmodi conſilium deſcendiſſe? ſuam ſententiam in vtramque partem eſſe tutam: ſi * nihil ſit durius, nullo cum periculo ad proximam legionem peruenturos, ſi Gallia omnis cum Germanis conſentiat, vnam eſſe in celeritate poſitam ſalutem. Cotta quidem, atque eorum, qui diſſentirent, conſilium quem haberet exitum? in quo ſi non præſens periculum, at certe longa obſidione fames eſſet pertimeſcenda. Hac in * vtramque partem habita diſputatione, cùm à Cotta, primiſque ordinibus acriter reſiſteretur, Vincite, inquit, ſi ita vultis, Sabinus, & id clariore voce, vt magna pars militum exaudiret: neque is ſum, inquit, qui grauiſſimè ex vobis mortis periculo terrear: * hi ſapienter, ſi grauius quid acciderit, abs te rationem repoſcent qui, ſi per te liceat, perendino die cum proximis hybernis coniuncti, communem cum reliquis belli caſum ſuſtineant * nec reiecti, & relegati longè ab ceteris, aut ferro, aut fame intereant. Conſurgitur ex concilio: comprehendunt vtrumque & orant, ne ſua diſſenſione, & pertinacia rem in ſummum periculum deducant: facilem eſſe rem, ſeu maneant, ſeu proficiſcãtur, ſi modo vnum omnes ſentiant, ac probent: contrà in diſſenſione nullam ſe ſalutem perſpicere. Res diſputatione ad mediam noctem perducitur. tandem dat Cotta permotus manus: ſuperat ſententia*

*Sabini: pronunciatur, prima luce ituros: conſumitur vigiliis reliqua pars noctis, cùm ſua quiſque miles circumſpiceret, quid ſecum portare poſſet quid ex inſtrumento hybernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec ſine periculo maneatur, & languore militum, & vigiliis periculum augeatur. prima luce ſic ex caſtris proficiſcuntur, vt, quibus eſſet perſuaſum, non ab hoſte, * ſed ab homine amiciſſimo* Ambiorige *conſilium datum, longiſſimo agmine, magniſque impedimentis. At hoſtes, poſtea quàm ex nocturno fremitu, vigiliiſque de profectione eorum ſenſerunt, collocatis inſidiis, bipartitò in ſyluis, opportuno, atque occulto loco, à millibus paſſuum circiter* II. *Romanorum aduentum exſpectabant: &, cum ſe maior pars agminis in magnam conuallem demiſiſſet, ex vtraque parte eius vallis ſubito ſeſe oſtenderunt, nouiſſimóſque premere, & primos prohibere adſcenſu, atque * iniquiſſimo noſtris loco prælium committere cœperunt. tum demum* Titurius, *vti qui nihil antè * prouidiſſet, trepidare, & concurſare, cohortéſque diſponere: hæc tamen ipſa timide, atque vt eum omnia deficere viderentur: quod plerumque iis accidere conſueuit, qui in ipſo negotio conſilium capere coguntur. at* Cotta, *qui cogitaſſet, hæc poſſe in itinere accidere, atque ob eam cauſſam profectionis auctor non fuiſſet, nulla in re communi ſaluti deerat, &, in appellandis, cohortandiſque militibus,* Imperatoris, *&, in pugna, militis officia præſtabat. cúmque propter longitudinem agminis * minus facile per ſe omnia obire, &, quid quoque loco faciendum eſſet, * prouidere poſſent, iuſſerunt pronunciari, vt impedimenta relinquerent, atque in orbem conſiſterent: quod conſilium etſi in eiuſmodi caſu reprehendendum non eſt, tamen incommodè acci-*

dit: nam & noſtris militibus ſpem minuit, & hoſtes ad pugnandum alacriores effecit, quod non ſine ſummo timore, & deſperatione id factum videbatur. præterea accidit, quod fieri neceſſe erat, vt vulgò milites ab ſignis diſcederent, quæque quiſque eorum cariſſima haberet, ab impedimentis petere atque arripere properaret, & clamore, ac fletu omnia complerentur. At Barbaris *conſilium non defuit. nam duces eorum tota acie pronunciari iuſſerunt, ne quis ab loco diſcederet: illorum eſſe prædam, atque illis reſeruari, quæcumque* Romani *reliquiſſent: proinde omnia in victoria poſita * exiſtimarent. erant & virtute, & numero pugnandi pares noſtri: tametſi à duce, & à fortuna deſerebantur: tamen omnem ſpem ſalutis in virtute ponebant, &, quoties quæque cohors * procurrerat, ab ea parte magnus hoſtium numerus cadebat. qua re animaduerſa,* Ambiorix *pronunciari iubet, vt procul tela coniÿciant, neu propiùs accedant: &, quam in partem* Romani *impetum fecerint, cedant: leuitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil iis noceri poſſe · rurſus, ſe ad ſigna recipientes, inſequantur. quo præcepto ab iis diligentiſſimè obſeruato, cùm quæpiam cohors ex orbe exceſſerat, atque impetum fecerat, hoſtes velociſſime refugiebãt. interim ea parte nudari neceſſe erat, & ab latere aperto tela recipi. rurſus, cum in eum locum, vnde erant egreſſi, reuerti cœperant, & ab iis, qui ceſſerãt, & ab iis qui proximi ſteterant, circumueniebantur: ſin autem locum tenere vellent, neque virtuti locus relinquebatur, neque à tanta multitudine coniecta tela à confertis vitari poterant. tamen, tam multis incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis, reſiſtebant, &, magna parte diei conſumpta, cum à prima luce ad horam* IIX. *pugnaretur, nihil, quod*

*ipſis eſſet indignum, committebant. tum T. Baluentio, qui ſuperiore anno primum pilum duxerat, viro forti, & magna auctoritatis, vtrumque femur tragula tranſicitur. Q. Lucanius, eiuſdem ordinis, fortiſsimè pugnans, dum circumuento filio ſubuenit, interficitur. L. Cotta legatus, omnes cohortes, ordinéſque adhortans, in aduerſum os funda vulneratur. his rebus permotus Q. Titurius, cum procul Ambiorigem ſuos cohortantem conſpexiſſet, interpretem ſuum, Cn. Pompeium, ad eum mittit, rogatum, vt ſibi, militibuſque parcat. ille, appellatus, reſpondit: ſi velit, ſecum colloqui, licere, ſperare, à multitudine impetrari poſſe, quod ad militum ſalutem pertineat, ipſi vero nihil nocitum iri, inque eam rem ſe, ſuámque fidem interponere. ille cum Cotta ſaucio communicat, ſi videatur, pugna vt excedant, & cum Ambiorige vna colloquantur, ſperare ſe ab eo ſuam, ac militum ſalutem impetrari poſſe. Cotta, ſe ad * armatum hoſtem iturum, negat, atque in eo perſeuerat. Sabinus, quos in præſentia tribunos mil. circum ſe habebat, & primorum ordinum centuriones, ſe ſequi iubet: &, cum propius Ambiorigem acceſsiſſet, iuſſus arma abijcere, imperata facit: ſuiſque, vt idem faciant, imperat. interim, dum de conditionibus inter ſe agunt, longiórque conſulto ab Ambiorige inſtituitur ſermo, paulatim circumuentus interficitur. tum vero, ſuo more, victoriam conclamant, atque vlulatum tollunt, impetúque in noſtros facto, ordines perturbãt. ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum. reliqui ſe in caſtra recipiunt, vnde euant egreſsi. ex quibus L. Petroſidius aquilifer, cum magna multitudine hoſtium premeretur, aquilam intra vallum proiecit. ipſe pro caſtris fortiſsimè pugnans occiditur. * alij ægrè ad noctem oppugna-*

tionem ſuſtinent noctu ad vnum omnes, deſperata ſalute, ſeipſi interficiunt. pauci ex prælio elapſi incertis itineribus per ſyluas ad T. Labienum *legatum in hyberna perueniunt, atque eum de rebus geſtis certiorem faciunt. Hac victoria ſublatus Ambiorix, ſtatim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius * regno finitimi, proficiſcitur neque diem, neque noctem intermittit, peditatúmque ſe ſubſequi iubet. re demonſtrata, Aduaticiſque concitatis, poſtero die in Neruios peruenit: hortatúrque, ne ſui in perpetuum liberandi, atque vlciſcendi Romanos, pro iis, quas acceperint, iniuriis, occaſionem dimittant. interfectos eſſe legatos duos, magnámque partem exercitus interiſſe, demonſtrat, nihil eſſe negotij, ſubitò oppreſſam legionem, quæ cum Cicerone hyemet, interfici: ſed ad eam rem profitetur adiutorem. facile hac oratione Neruiis perſuadet, itaque, confeſtim dimiſſis nunciis ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumoſios, Gordunos, qui omnes ſub eorum imperio ſunt, quàm maximas manus poſſunt, cogunt, & de improuiſo ad Ciceronis hyberna aduolant, nondum ad eum fama de Titurij morte perlata.* Huic quoque accidit, quod fuit neceſſe, vt nonnulli milites, qui, lignationis, munitioníſque cauſſa, in ſyluas diſceſſiſſent, repentino equitum aduentu interciperentur. his circumuentis, magna manu Eburones, Aduatici, Neruij, atque horum omnium ſocij, & clientes legionem oppugnare incipiunt. noſtri celeriter ad arma concurrũt, vallum conſcendunt. ægrè is dies ſuſtentatur, quòd omnem ſpem hoſtes in celeritate ponebant, atque hanc adepti victoriam in perpetuum ſe fore victores confidebant. Mittuntur ad Cæſarem confeſtim à Cicerone litteræ, magnis propoſitis præmiis, ſi pertuliſſent. obſeſſis omnibus viis miſſi intercipiun-*

tur. noctu ex ea materia, quam munitionis cauſſa comportauerant, * *turres* C X X. *excitantur incredibili celeritate: quæ deeſſe operi videbantur, perficiuntur. hoſtes poſtero die, multo maioribus copiis coactis, caſtra oppugnant, foſſam complent. à noſtris eadem ratione, qua pridie, reſiſtitur. hoc idem deinceps reliquis fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non ægris, non vulneratis, facultas quietis datur, quæcumque ad proximi diei oppugnationem opus ſunt, noctu comparantur. multæ præuſtæ ſudes, magnus muralium pilorum numerus inſtituitur: turres contabulantur; pinnæ, loricæq́ ex cratibus attexuntur. ipſe* Cicero, *cum tenuiſſima valetudine eſſet, ne nocturnum quidem ſibi tempus ad quietem relinquebat, vt vltro militum concurſu, ac vocibus, ſibi parcere cogeretur.* Tunc *duces, principéſque* Neruiorum, *qui aliquem ſermonis aditum, cauſſámque amicitiæ cum* Cicerone *habebant, colloqui ſeſe velle dicunt. facta poteſtate, eadem, quæ* Ambiorix *cum* Titurio *egerat, commemorant: omnem eſſe in armis* Galliam: Germanos Rhenum *tranſiſſe.* Cæſaris, *reliquorúmque, hyberna oppugnari. addunt etiam, de* Sabini *morte:* Ambiorigem *oſtentant, fidei faciundæ cauſſa,* * *errare eos dicunt, ſi quidquam ab iis præſidij ſperent, qui ſuis rebus diffidát, ſeſe tamen ſcire hoc eſſe in* Ciceronem, *populúmque* R. *animo, vt nihil, niſi hyberna recuſent, atq; hanc inueteraſcere conſuetudinem nolint: licere illis incolumibus per ſe ex hybernis diſcedere, &, in quaſcumque partes velint, ſine metu proficiſci.* Cicero *ad hæc, vnum modò reſpondit:* Non *eſſe conſuetudinem populi* R. * *vllam accipere ab hoſte armato conditionem: ſi ab armis diſcedere velint, ſe adiutore vtantur, legatóſque ad* Cæſarem *mittant: ſpera-*

re ſe, pro eius iuſtitia, quæ petierint, impetraturos. ab hac ſpe repulſi Neruij, vallo pedum XI. & foſſa pedum XV. hyberna cingunt. hac ſuperiorum annorum conſuetudine à noſtris cognouerant, &, quoſdam de exercitu nacti captiuos, ab his docebantur. ſed nulla his ferramentorum copia, quæ eſſet ad hũc vſum idonea, gladiis ceſpites circumcidere, manibus, * ſagulíſque terram exhaurire cogebantur. qua quidem ex re hominum multitudo cognoſci potuit: nam minus horis III. * decem millium paſſuum circuitu munitionem perfecerunt: reliquiſque diebus turres ad altitudinem valli, falces, teſtudinéſque, quas ijdem captiui docuerant, parare, ac facere, cœperunt. ſeptimo oppugnationis die, maximo coorto vento, feruentes fuſili ex argilla glandes, fundis, & feruefacta iacula in caſas, quæ more Gallico ſtramentis erant tecta, iacere cœperunt. hæ celeriter ignem comprehenderunt, &, venti magnitudine, in omnem caſtrorum locum diſtulerunt, hoſtes, maximo clamore * inſecuti, quaſi parta iam, atque explorata victoria, turres, teſtudinéſque agere, & ſcalis vallum adſcendere cœperunt. at tanta militum virtus, atque ea præſentia animi fuit, vt, cum * vndique flamma torrerentur, maximáque telorum multitudine premerentur, ſuáque omnia impedimenta, atque omnes fortunas conflagrare intelligerent, non modo demigrandi cauſſa de vallo decederet nemo, ſed penè ne reſpiceret quidem quiſquam, ac tum omnes acerrimè, fortiſſiméque pugnarent. hic dies noſtris longè grauiſſimus fuit, ſed tamen hunc habuit euentum, vt eo die maximus numerus hoſtium vulneraretur, atq; interficeretur, vt ſe ſub ipſo vallo conſtipauerant, receſſúmque primis vltimi non dabãt. Paulùm quidem intermiſſa flamma, & quodam loco*

turri, adacta, & contingente vallum, VII. cohortis centuriones, ex eo, quo ſtabant, loco receſſerunt, ſuóſque omnes remouerunt, nutu, vocibúſque hoſtes, ſi introire vellent, vocare cœperunt: quorum progredi auſus eſt nemo. tum ex omni parte lapidibus coniectis deturbati, turriſque ſuccenſa eſt. erant in ea legione fortiſsimi viri centuriones, qui iam primis ordinibus appropinquarent, T. * Pulfio, & L. Varenus. *ij perpetuas controuerſias inter ſe habebant,* * *uter alteri anteferretur, omnibúſque annis de loco ſummis ſimultatibus contendebant. ex iis* Pulfio, *cùm acerrimè ad munitiones pugnaretur,* Quid *dubitas, inquit,* Varene? *aut quem locum probandæ virtutis tuæ exſpectas? hic dies, hic dies de noſtris controuerſiis* * *iudicabit.* Hæc *cùm dixiſſet, procedit extra munitiones, &, quæ pars hoſtium confertiſsima viſa eſt, in eam erumpit. ne* Varenus *quidem tum vallo ſeſe continet, ſed, omnium veritus exiſtimationem, ſubſequitur, mediocri ſpatio relicto.* Pulfio *pilum in hoſtes mittit, atque vnum ex multitudine procurrentem tranſiicit,* * *quo percuſſo, & exanimato, hunc ſcutis protegũt hoſtes, & in illum vniuerſi tela coniiciunt, neque dant regrediendi facultatem. tranſfigitur ſcutum* Pulfioni, *& verutum in balteo defigitur. auertit* * *hic caſus vaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum, impeditúmque hoſtes circumſiſtunt. ſuccurrit inimicus illi* Varenus, *& laboranti ſubuenit. ad hunc ſe confeſtim à* Pulfio *e omnis multitudo conuertit. illum veruto tranſfixum arbitrantur.* Varenus *gladio, comminus rem gerit, atque vno interfecto reliquos paulùm propellit. dum cupidius inſtat, in locum inferiorem deiectus concidit: huic rurſus circumuento fert ſubſidium* Pulfio, *atque ambo incolumes, complu-*

ribus interfectis, ſumma cum laude ſeſe intra munitiones recipiunt. ſic fortuna in contentione, & certamen vtrumque verſauit, vt alter alteri inimicus auxilio, ſalutíque eſſet: neque diiudicari poſſet, vter vtri virtute anteferendus videretur. quanto erat in dies grauior, atque aſperior oppugnatio, & maximè, quod, magna parte militum confecta vulneribus, res ad paucitatem defenſorum peruenerat, tanto crebriores literæ, nunciique ad Cæ*ſarem mittebantur: quorum pars deprehenſa in conſpectu noſtrorum militum cum cruciatu necabatur. erat * vnus intus* Neruius, *nomine* Vertico, *loco natus honeſto, qui à prima obſidione ad* Ciceronē *profugerat, ſuámque ei fidem præſtiterat. hic ſeruo ſpe libertatis, magníſque perſuadet præmiis, vt literas ad* Cæ*ſarem deferat. has ille in iaculo illigatas affert, &* Gallus *inter* Gallos *ſine vlla ſuſpicione verſatus, ad* Cæ*ſarem peruenit. ab eo de periculo* Cice*ronis, legioníſque cognoſcit.* Cæ*ſar, acceptis literis circiter hora* XI. *diei, ſtatim nuncium in* Bellonacos *ad* M. Cra*ſſum quæſtorem mittit, cuius hyberna aberant ab eo millia paſſuum* X X V. *iubet media nocte legionem proficiſci, celeritérque ad ſe venire. exiit cum nuncio* Cra*ſſus, alterum ad* C. Fa*bium legatum mittit, vt in* Atrebatium *fines legionem adducat, qua ſibi iter faciendū ſciebat. ſcribit ** La*bieno, ſi* Reip. *commodo facere poſſet, cum legione ad fines* Neruiorum *veniat: reliquam partem exercitus, quòd paulò aberat longiùs, non putat exſpectādam: equites circiter* C D. *ex proximis hybernis cogit. hora circiter* III. *ab antecurſoribus de* Cra*ßi aduentu certior eſt factus. eo die millia paſſuum* X X. *progreditur.* Cra*ſſum* Samarobrinæ *præficit, legiónémque ei attribuit, quòd ibi impedimenta exercitus, obſides ciuitatum, literas publicas, fru-*

mentum

*mentúmque omne, quod eò, tolerandæ hyemis cauſſa, deuexerat, relinquebat. Fabius, vt imperatum erat, non ita multum moratus in itinere, cum legione occurrit. Labienus interitu Sabini, & cæde cohortum cognita, cùm omnes ad eum Treuirorum copiæ veniſſent, veritus ſi ex hybernis fugæ ſimilẽ profectionem feciſſet, vt hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet, præſertim quos recenti victoria efferri ſciret, literas Cæſari * remittit, quanto cum periculo legionem ex hybernis educturus eſſet: rem geſtam in Eburonibus perſcribit: docet, omnes peditatus, equitatusq́; copias Treuirorum III. millia paſſuum longe ab ſuis caſtris conſediſſe. Cæſar conſilio eius probato, & ſi, opinione III. legionum deiectus, ad II. redierat, tamen vnum communis ſalutis auxilium in celeritate ponebat: venit magnis itineribus in Neruiorum fines: ibi ex captiuis cognoſcit, quæ apud Ciceronem gerantùr, quantoq́; in periculo res ſit. tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmijs perſuadet, vti ad Ciceronem epiſtolam deferat. hanc Græcis conſcriptam literis mittit, ne, intercepta epiſtola, noſtra ab hoſtibus conſilia cognoſcantur: ſi adire non poſſit, monet vt tragulam cum epiſtola ad amentum deligata, intra munitiones caſtrorum abijciat. in literis ſcribit, ſe cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur, vt priſtinam virtutem retineat. Gallus periculum veritus, vt erat præceptum, tragulam mittit. hæc caſu ad turrim adhæſit, neque ab noſtris biduo anì maduerſa. tertio die à quodam milite conſpicitur, dempta ad Ciceronem defertur. ille perlectam in conuentu militum recitat, maximáque omnes lætitia afficit. tum fumi incendiorum procul videbantur, quæ res omnem dubitationem aduentus legionum expulit. Galli, re cognita per exploratores, obſi-*

dionem relinquunt, ad Cæſarem omnibus copijs contēdunt. ea erant armatorum circiter millia IX. *Cicero, data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem ſupra demonſtrauimus, repetit, qui literas ad Cæſarem deferat, hunc admonet. iter cautè, diligenterq́ faciat, perſcribit in literis, hoſtes ab ſe diceſſiſſe, omnemq́ ad eum multitudinem cōuertiſſe. quibus literis circiter media nocte, Cæſar, allatis, ſuos facit certiores, eoſq́ ad dimicandum animo confirmat. poſtero die luce prima mouet caſtra, & circiter millia paſſuum* IV. *progreſſus trãs vallem magnam, & riuum, hoſtium multitudinem conſpicatur. erat magni periculi res, cum * tãtis copiis iniquo loco dimicare: tamen, quoniam liberatum obſidione Ciceronem ſciebat, æquo animo remittendum de celeritate exiſtimabat. conſedit, & , quam æquiſſimo loco poteſt, caſtra communit. atque hæc, & ſi erant exigua, per ſe vix hominum millium* V I I. *præſertim nullis cum impedimentis, tamen anguſtijs viarum, quàm maximè poteſt, contrahit, eo conſilio, vt in ſummam contemptionem hoſtibus veniat. interim, ſpeculatoribus in omnes partes dimiſſis, explorat, quo commodiſſimè itinere vallem trãſire poſſent. eo die paruulis equeſtribus prælijs ad aquam factis, vtriq́ ſeſe ſuo loco continent, Galli, quod ampliores copias, quæ nondum conuenerant, expectabant, Cæſar, ſi forte timoris ſimulatione hoſtes in ſuum locum elicere poſſet, citra vallem, vt pro caſtris prælio contenderet, ſi id efficere non poſſet, vt exploratis itineribus, minore cum periculo vallem, riuumq́ tranſiret, prima luce hoſtium equitatus ad caſtra accedit. præliumq́ cum noſtris equitibus committit. Cæſar conſultò, equites cedere, ſeq́ in caſtra recipere, iubet, ſimul, ex omnibus partibus caſtra altiore vallo*

muniri, portaſq; obſtrui, atque in iis adminiſtrandis rebus quã maxime cõcurſari, & cũ ſimulatione agi timoris iubet. quibus omnibus rebus hoſtes inuitati, copias tranſducunt, aciemque iniquo loco conſtituunt: noſtris vero etiam de vallo deductis, propius accedunt, & tela intra munitionem ex omnibus partibus coniiciunt, præconibuſq; circummiſſis, pronunciari iubent, ſeu quis Gallus, *ſeu* Romanus *velit ante horam* III. *ad ſe tranſire, ſine periculo licere, poſt id tempus non fore poteſtatem. ac ſic noſtros contempſerunt, vt, obſtructis in ſpeciem portis ſingulis ordinibus ceſpitum, * quod ea non poſſe introrumpere videbantur, alii vallum manu ſcindere, alii foſſas complere inciperent. tunc* Cæſar, *omnibus portis eruptione facta equitatuq; emiſſo, celeriter hoſtes dat in fugam, ſic vt omnino pugnandi cauſſa reſiſteret nemo: magnumq; ex his numerum occidit, atque omnes armis exuit, longius proſequi veritus, quod ſyluæ, paludeſque intercedebant. neq; etiam paruulo detrimento illis locũ relinqui videbat: omnibus ſuis incolumibus copiis, eodem die ad Ciceronem peruenit. inſtitutas turres, teſtudines, munitioneſq; hoſtium admiratur: legione producta, cognoſcit, non decimum quemque eſſe relictum militem ſine vulnere. ex his omnibus iudicat rebus, quanto cum periculo, & quanta cum virtute, ſint res adminiſtratæ: Ciceronem pro eius merito, legionemq; collaudat: centuriones ſigillatim, tribunoſq; mil. appellat: quorum egregiam fuiſſe virtutem, teſtimonio Ciceronis cognouerat: de caſu Sabini, & Cottæ certius ex captiuis cognoſcit, poſtero die, concione habita, rem geſtam proponit: milites conſolatur, & confirmat: quod detrimentum culpa, & temeritate legati ſit acceptum, hoc æquiore animo ferendum docet.*

*quòd beneficio deorum immortalium, virtute eorum expiato incommodo, * neque hoſtibus * diutina lætitia, neque ipſis longior dolor relinquatur. Interim de Labienum per Rhemos incredibili celeritate ad victoria Cæſaris fama perfertur, vt, cùm ab hybernis Ciceronis millia paſſuum L. abeßet, eoq́ poſt horam IX. diei Cæſar perueniſſet, ante mediam noctem ad portas caſtrorum clamor oriretur, quo clamore ſignificatio victoriæ, gratulatioq́ ab Rhemis Labieno fieret. Hac fama ad Treuiros perlata, Indũciomarus, qui poſtero die caſtra Labieni oppugnare decreuerat, noctu profugit, copiasq́ omnes in Treuiros reducit. Cæſar Fabium cum legione in ſua rremittit hyberna: ipſe cum III. legionibus circum Samarobrinam trinis hybernis hyemare conſtituit, & , quòd tanti motus Galliæ extiterant, totam hyemem ipſe ad exercitum manere, decreuit. nam, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes ferè Galliæ ciuitates de bello conſulabant, nuncios, legationesq́ in omnes partes dimittebant, & , quid reliqui conſilij caperent, atque, vnde initium belli fieret, explorabant, nocturnaq́ in locis deſertis * conſilia habebant: neque vllum totius hyemis tempus interceßit ſine ſollicitudine Cæſaris, quin aliquem de concilijs, & motu Gallorũ, nuncium acciperet. in his ab L. Roſcio legato, quem legionem XIII. præfecerat, certior eſt factus, magnas Gallorum copias earum ciuitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi ſui cauſſa, conueniſſe. neq́ longiùs millia paſſuum IIX ab hybernis ſuis abfuiſſe, ſed nuncio allato de victoria Cæſaris, diſceßiſſe, adeo vt fugæ ſimilis diſceſſus videretur. At Cæſar principibus cuiuſq́ ciuitatis ad ſe vocatis, alias territando, cum ſe ſcire, quæ fierent, denunciaret, alias cohortando, magnam partẽ*

Gallia in officio tenuit:tamen Senones, quæ eſt ciuitas in primis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, Cauarinum, quem Cæſar apud eos regem conſtituerat, cuius frater Moritaſgus, aduentu in Galliam Cæſaris, cuiuſq́; maiores regnum obtinuerant, interficere publico conſilio conati, cũ ille præſenſiſſet, ac profugiſſet, vſq; ad fines inſecuti, regno, domoq́; expulerunt, &, miſſis ad Cæſarem ſatisfaciundi cauſa legatis, cùm is omnem ad ſe ſenatum venire iuſſiſſet, dicto audientes non fuerunt. tãtum apud homines barbaros valuit, eſſe repertos aliquos principes belli inferendi, tantámque omnium voluntatis cõmmutationem attulit, vt præter Aeduos, & Rhemos, quos præcipuo ſemper honore Cæſar habuit, alteros pro vetere, ac perpetua erga populum R. fide, alteros, pro recentibus belli Gallici officijs, nulla ferè fuerit ciuitas non ſuſpecta nobis. idq́; adeo haud ſcio, mirandum ne ſit, cum * compluribus alijs de cauſſis, tum maximè, quòd qui virtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum ſe eius opinionis deperdiſſe, * vt populi R. imperia perferrent, grauiſſimè dolebãt. Treuiri verò atque Induciomarus totius hyemis nullum tempus intermiſerunt, quin trans Rhenum legatos mitterent, ciuitates ſollicitarent, pecunias pollicerentur: magna parte exercitus noſtri interfecta, multò minorem ſupereſſe dicerent partem. neque tamẽ vlli ciuitati Germanorũ perſuaderi potuit, vt Rhenum tranſiret, cùm ſe bis expertos dicerent, Arioviſti bello, & Tenchtherorum tranſitu: non eſſe fortunam ampliùs tentaturos. Hac ſpe lapſus Induciomarus, nihilo minus copias cogere, exercere, à finitimis equos parare, exſules, damnatóſque Galliæ magnis præmijs ad ſe allicere cœpit, ac tantam ſibi iam ijs rebus in Gallia auctoritatem comparaue-

*rat, vt vndique ad eum legationes concurrerent,
gratiam atque amicitiam publice, priuatimq́; pete-
rent. vbi intellexit, vltro ad ſe veniri: altera ex
parte Senones, Carnuteſq́; conſcientia facinoris in-
ſtigari: altera Neruios, Aduaticoſq́;, bellum Roma-
nis parare, neq; ſibi voluntariorum copias defore,
ſi ex finibus ſuis pregredi cœpiſſet, armatũ conſiliũ
indicit. hoc more gallorum eſt initium belli, quo,
lege communi, omnes puberes armati conuenire co-
guntur, & , qui ex iis * nouiſſimus venit, in con-
ſpectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus
necatur. in eo concilio Cingetorigem, alterius prin-
cipem factionis, generum ſuum, quem ſuprà demõ-
ſtrauimus, Caſaris ſecutum fidem, ab eo non diſceſ-
ſiſſe, hoſtem iudicandum curat, bonaq́; eius publi-
ca his rebus confectis, in conſilio pronunciat, acccer-
ſitum ſe à Senonibus, & Carnutibus, aliiſq́; com-
pluribus Galliæ ciuitatibus, huc iter facturum per
fines Rhemorum, eorumq́; agros populaturum, ac
priùs, quàm id faciat, caſtra Labieni oppugnatu-
rum: quæq́; fieri velit, præcipit. Labienus, cùm &
loci natura,* & manu munitiſſimis caſtris ſeſe cõ-
tineret, de ſuo, ac legionis periculo nihil timebat,*
ſed ne quam occaſionem rei bene gerendæ dimitte-
ret, cogitabat. itaque à Cingetorige, atq; eius pro-
pinquis oratione Induciomari cognita, quam in
concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas ci-
uitates, equiteſq́; vndiq; conuocat. iis certam diem
conueniendi dicit. interim propè quotidie cum om-
ni equitatu Induciomarus ſub caſtris eius vagaba-
tur, alias vt ſitum caſtrorum cognoſcere alias col-
loquendi, aut territandi cauſſa. equites plerumq;
omnes tela intra vallum coniiciebant. Labienus
ſuos intra munitiones continebat: timoriſque opi-
nionem, quibuſcumq; poterat rebus augebat. cum*

maiore in dies contemptione Induciomarus *ad caſtra accederet, nocte vna intromiſſis equitibus omnium finitimarum ciuitatum, quos accerſendos curauerat, tãta diligentia omnes ſuos cuſtodijs intra caſtra continuit, vt nulla ratione ea res enunciari, aut ad* Treuiros *perferri poſſet.* Interim *ex cõſuetudine quotidiana* Induciomarus *ad caſtra accedit, atq; ibi magnam partem diei conſumit, equites tela conijciunt, & magna contumelia verborum noſtros ad pugnam euocant. nullo a noſtris dato reſponſo, vbi viſum eſt, ſub veſperum, diſperſi, ac diſsipati, diſcedunt. ſubito* Labienus *duabus portis omnem equitatum emittit, præcipit, atq; interdicit, perterritis hoſtibus, atq; in fugam coniectis, quod fore, ſicut accidit, videbat, omnes, vnum, peterẽt* Induciomarum, *neu quis quemquam prius vulneraret, quàm illum interfectum videret, quod, mora aliquorum, illum, ſpatium nactum, effugere nolebat magna proponit ijs, qui occiderint, præmia: ſummittit, cohortes equitibus ſubſidio. comprobat hominis conſilium fortuna, &, cùm vnum omnes peterent in ipſo fluminis vado deprehenſus* Induciomarus *interficitur, capútque eius refertur in caſtra, redeuntes equites, quos poſſunt, conſectantur, atque occidunt.* Hac *re cognita, omnes* Eburonum, *&* Neruiorum, *quæ conuenerant, copiæ diſcedunt, pauloque habuit poſt id factum* Caſar *quietiorem* Galliam.

C. IVLII CÆSARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIBER VI.

Multis de cauſſis Cæſar maiorem Galliæ motum exſpectans, per M. Silanum, C. Antiſtium Reginum, T. Sextium, legatos, delectum habere inſtituit: ſimul ab Cn. Pompeio proconſule petit, quoniam ipſe ad vrbem. cum imperio Reip. cauſſa maneret, quos ex Ciſalpina Gallia conſulis ſacramento rogauiſſet, ad ſigna conuenire, & ad ſe proficiſci iuberet: magni intereſſe etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliæ, exiſtimans tantas videri Italiæ facultates, vt, ſi quid eſſe in bello detrimenti acceptũ, non modò id breui tempore * ſarciri, ſed etiã maioribus adaugeri copijs poſſet. quod cum Põpeius & Reip. & amicitiæ tribuiſſet, celeriter confectis per ſuos delectu, III. ante exactam hyemem & conſtitutis, & adductis legionibus, duplicatóque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiſerat, & celeritate, & copijs docuit, quid populi R. diſciplina, atque opes poſſent. interfecto Induciomaro, vt docuimus, ad eius propinquos à Treuiris imperiũ defertur. * illi finitimos, atque Germanos ſollicitare, & pecuniam polliceri, non deſiſtunt. cùm ab proximis impetrare non poſſent, vlteriores tentant: * inuentis nonnullis ciuitatibus, iureiurando inter ſe confirmant. obſidibusq́; de pecunia cauent: Ambiorigem ſibi ſocietate, & fœdere adiũgunt. Quibus rebus cognitis, Cæſar, cùm vndique bellum

parari videret, Neruios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis Ciſrhenanis omnibus Germanis, eſſe in armis, Senones ad imperatum non venire, & cum Carnutibus*, finitimiſq; ciuitatibus conſilia communicare, à* Treuiris *Germanos crebris legationibus ſollicitare, maturiùs ſibi de bello cogitandum putauit. itaque, nondum hyeme confecta, proximis* IV. *legionibus coactis, de improuiſo in fines Neruiorum contendit, & priùs, quàm illi aut conuenire, aut profugere poſſent magno pecoris, atque hominũ numero, capto, atque ea præda militibus conceſſa, vaſtatiſque agris, in deditionem venire, atque obſides ſibi dare coëgit, eo celeriter confecto negotio, rurſus legiones in hyberna reduxit.* Concilio Galliæ *primo vere, vt inſtituerat, indicto, cùm reliqui, præter* Senones, Carnutes, Treuireſq; *veniſſent, initium belli, ac defectionis hoc eſſe arbitratus, vt omnia poſtponere videretur, concilium in* Lutetiam Pariſiorum *transfert. confines erant hi Senonibus, ciuitatémque patrum memoria coniunxerant, ſed ab hoc concilio abfuiſſe exiſtimabantur.* Hac re *pro ſuggeſtu pronunciata, eodem die cum legionibus in* Senones *proficiſcitur, magniſq; itineribus eo peruenit. cognito eius aduentu,* Acco*, qui princeps eius conſilij fuerat, iubet in oppida multitudinem conuenire: conantibus, priùs quàm id effici poſſet, adeſſe* Romanos *nunciatur: neceſſario ſententia deſiſtunt, legatoſq;, deprecandi cauſſa, ad* Cæſarẽ *mittunt: adeunt per* Aeduos*, quorũ antiquitus erat in fide ciuitas. libenter* Cæſar*, petentibus* Aeduis*, dat veniam: excuſationemq; accipit: quod æſtiuum tempus inſtantis belli non quæſtionis eſſe arbitrabatur. Obſidibus impetratis* C. *hos* Aeduis *cuſtodiendos tradit. eodem* Carnutes *legatos, obſideſq; mittunt, vſi deprecatoribus* Rhemis*, quorum*

*erant in clientela: eadem ferunt reſponſa. peragit conſilium Cæſar. equiteſq́ imperat ciuitatibus. hac parte Galliæ pacata, totus & mente, & animo in bellum Treuirorum & Ambiorigis inſiſtit: Cauarinum cum equitatu Senonum ſecum proficiſci iubet, ne quis aut ex huius iracundia, * aut ex eo, quod meruerat, odio ciuitatis motus exſiſtat. his rebus conſtitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem prælio non eſſe concertaturum, reliqua eius conſilia animo circumſpiciebat. erant Menapij propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, ſyluiſq́ muniti, qui vni ex Gallia, de pace, ad Cæſarem legatos nunquam miſerant. cum ijs eſſe hoſpitium Ambiorigi ſciebat: item per Treuiros veniſſe Germanos in amicitiam cognouerat. hæc priùs illi detrahenda auxilia exiſtimabat, quàm ipſum bello laceſſendum, ne deſperata ſalute, aut ſe in Menapios abderet, aut cum tranſrhenanis congredi cogeretur. hoc inito conſilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treuiros mittit, duásque legiones ad eum proficiſci iubet: ipſe cum legionibus expeditis V. in Menapios proficiſcitur. illi nulla coacta manu, loci præſidio freti, in ſyluas, paludeſq́ confugiunt, ſuaq́ eodem conferunt. Cæſar, partitis copijs cum C. Fabio legato, & M. Craſſo quæſtore, celeriterq́ effectis pontibus, adijt * tripartito ædificia, vicoſq́ incendit, magno pecoris, atq́ hominum numero potitur. quibus rebus coacti Menapij, legatos ad eum, pacis petendæ cauſſa, mittunt. ille, obſidibus acceptis, hoſtium ſe habiturum numero confirmat, ſi aut Ambiorigem, aut eius legatos finibus ſuis recepiſſet. his confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu, cuſtodis loco, in Menapiis relinquit: ipſe, in Treuiros proficiſcitur. Dum hæc à Cæſare geruntur, Treuiri, magnis coa-*

ctis peditatus, equitatuſq́; copijs, Labienũ cum vna legione, quæ in eorum finibus hyemauerat, adoriri parabant. iamq́; ab eo non longiùs bidui via aberant, cùm duas veniſſe legiones miſſu Cæſaris cognoſcunt. poſitis caſtris à millibus paſſuum XV. *auxilia Germanorum exſpectare conſtituunt.* Labienus, *hoſtium cognito conſilio, ſperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem,* V. *cohortium præſidio impedimentis relicto cũ* XXV. *cohortibus, magnoq́; equitatu, contra hoſtem proficiſcitur, &, ∞ paſſuum intermiſſo ſpatio, caſtra communit. Erat inter Labienum, atque hoſtem, difficili tranſitu, flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipſe tranſire habebat in animo, neque hoſtes tranſituros exiſtimabat. augebatur auxiliorum quotidie ſpes. loquitur in concilio palam, quoniam Germani appropinquare dicuntur, ſeſe ſuas, exercituſq́; fortunas in dubium non deuocaturum & poſtero die prima luce caſtra moturum. celeriter hæc ad hoſtes deferuntur, vt ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus fauere natura cogebat.* Labienus, *noctu tribunis mil. primiſque ordinibus conuocatis, quid ſui coſilij ſit, proponit, &, quò facilius hoſtibus timoris det ſuſpicionem, maiore ſtrepitu, & tumultu, quàm populi* R. *fert conſuetudo caſtra moueri iubet. his rebus fugæ ſimilem profectionem efficit. hæc quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate caſtrorum ad hoſtes deferuntur. vix agmen nouiſſimum extra munitiones proceſſerat, cùm* Galli, *cohortati inter ſe, ne ſperatam prædam ex manibus dimitterent, longum eſſe, perterritis* Romanis, Germanorum *auxilium exſpectare, neque ſuam pati dignitatem, vt tantis copijs tam exiguam manum præſertim fugientem, atq; impeditam, ad-*

viri non audeat, flumen tranſire, & iniquo loco prælium committere non dubitant. qua fore ſuſpicatus Labienus, *vt omnes citra flumen eliceret, eadem vſus ſimulatione itineris, placide progrediebatur. tum præmiſsis paulùm impedimentis, atq; in tumulo quodam collocatis, Habetis, inquit, milites, quam petiſtis, facultatem: hoſtem *impedito, atque iniquo loco tenetis: præſtat eandem nobis ducibus virtutem, quam ſæpenumero* Imperatori *præſtitiſtis: eum adeſſe, & hæc coram cernere, exiſtimate. ſimul, ſigna ad hoſtem conuerti, aciemq; dirigi, iubet: &, paucis turmis præſidio ad impedimenta dimiſsis, reliquos equites ad latera diſponit. celeriter noſtri, clamore ſublato, pila in hoſtes iaciunt. illi, vbi præter ſpem, quos fugere credebant, infeſtis ſignis, ad ſe ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt, ac primo concurſu in fugam coniecti proximas ſyluas petiuerunt: quos* Labienus *equitatu conſectatus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis poſt diebus ciuitatem recipit. nã* Germani, *qui auxilio veniebant, recepta* Treuirorum *fuga, ſeſe domum contulerunt. cum ijs propinqui* Induciomari, *qui defectionis auctores fuerant comitati eos ex ciuitate exceſſere.* Cingetorigi, *quem ab initio permanſiſſe in officio demonſtrauimus, principatus, atque imperium traditum.* Cæſar, *poſtquam ex* Menapijs *in* Treuiros *venit, duabus de cauſsis* Rhenũ *tranſire conſtituit, quarum erat altera, quòd auxilia contra ſe* Treuiris *miſerant: altera, ne* Ambiorix *receptum ad eos haberet. his conſtitutis rebus, paulùm ſupra eum locum, quò antea exercitum tranſduxerat, facere pontem inſtituit. nota atque inſtituta ratione, magno militũ ſtudio, paucis diebus opus * efficitur: firmo in* Treuiris *præſidio ad pontẽ*

relicto, ne quis ab ijs ſubito motus oriretur, reliquas copias, equitatumq́ tranſducit. Vbij, qui ante obſides dederant, atque in deditionem venerant, purgandi ſui cauſſa ad eum legatos mittunt: qui doceant, neque ex ſua ciuitate auxilia in Treuiros miſſa, neque ab ſe fidem læſam, petũt, atque orant, vt ſibi parcat, ne, communi odio Germanorũ, innocentes pro nocentibus pœnas pendant. * ſi amplius obſidum vellet, dare pollicentur. cognita Cæſar cauſſa, reperit, ab Sueuis auxilia miſſa eſſe, Vbiorum ſatisfactionem accepit: aditus viaſque in Sueuos perquirit. Interim, paucis, poſt diebus, fit ab Vbijs certior, Sueuos omnes in vnum locum copias cogere: atque ijs nationibus, quæ ſub eorum ſunt imperio, denunciare, vt auxilia, peditatus, equitatusq́ mittant. his cognitis rebus, rem frumentariam prouidet, caſtris idoneum locum deligit. Vbijs imperat, vt pecora deducant, ſuaque omnia ex agris in oppida conferant, ſperans, Barbaros, atque imperitos homines, inopia cibariorum * adductos, ad iniquã pugnandi conditionem poſſe deduci. mãdat, vt crebros exploratores in Sueuos mittant, quæq́ apud eos gerantur, cognoſcant. illi imperata faciunt, &. * paucis diebus intermiſſis, referunt, Sueuos omnes, poſteaquam certiores nuncij de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus ſuis, ſociorúmque copiis, quas coëgiſſent, penitus ad extremos fines ſeſe recepiſſe: ſyluã eſſe ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis, ac longe introrſus pertinere, & pro natiuo muro obiectam Cheruſcos à Sueuis, Sueuoſq́ à Cheruſcis, incurſionibuſque prohibere: ad eius initium ſyluæ Sueuos aduentum Romanorum exſpectare conſtituiſſe. Quoniam ad hunc locum peruentum eſt, non alienum eſſe videtur de Gallia, Germaniaq́ moribus, &

quo differant eæ nationes inter ſeſe, proponere. IN GALLIA *non ſolùm in omnibus ciuitatibus, atq; pagis, partibusq́; , ſed pene etiam in ſingulis domibus factiones ſunt: earumq́; factionum ſunt principes, qui ſummam auctoritatem eorum iudicio habere exiſtimantur, quorum ad arbitrium, iudiciūq́; ſumma omnium rerum, conciliorúmque redeat.* * *idq́; eius rei cauſſa antiquitus inſtitutū videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilij egeret. ſuos enim opprimi quiſq;, & circumueniri, non patitur, neque, aliter ſi faciat, vllam inter ſuos habet auctoritatem. hæc eadem ratio eſt in ſumma totius Galliæ. namq́; omnes ciuitates in duas partes diuiſa ſunt, cùm Cæſar in Galliam venit alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani. ij cùm per ſe minus valerent, quòd ſumma auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaq́; eorū erāt clientelæ, germanos, atq; Arioviſtum, ſibi* * *adiunxerant, eoſq́; ad ſe magnis iacturis, pollicitationibuſq́; perduxerāt. prælijs vero compluribus factis ſecundis, atq; omnia nobilitate Aeduorum interfecta, tantùm potentia antecesſerant, vt magnā partem clientium ab Aeduis ad ſe tranſducerent, obſideſq́; ab ijs principum filios acciperent, & publicè iurare cogerent, nihil ſe contra Sequanos conſilij inituros, & partem finitimi agri per vim occupatam poßiderent, Galliæq́; totius principatū obtinerent, qua neceßitate adductus Diuitiacus, auxilij petendi cauſſa, Romam ad Senatum profectus, infecta re redierat. aduentu Cæſaris facta commutatione rerum, obſidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis reſtitutis, nouis per Cæſarem comparatis, quòd ij, qui ſe ad eorum amicitiam aggregauerant, meliore conditione, atq; imperio æquiore ſe vti videbant, reliquis rebus eorum,*

*gratia, dignitateq́ amplificata, Sequani principatum dimiſerant. in eorum locum Rhemi ſucceſſerant, quos * quod adæquare apud Cæſarem gratia intelligebatur, ij, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, ſe Rhemis in clientelam dicabant. hos illi diligenter tuebantur: ita & nouam, & repente collectam auctoritatem tenebant. eo tum ſtatu res erat, vt longè principes haberentur Aedui, ſecundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni gallia eorum hominum, qui in aliquo ſunt numero, atq; honore genera ſunt duo. nam plebs penè ſeruorum habetur loco, quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio. pleriq;, cùm aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premuntur, ſeſe in ſeruitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia ſunt iura, quæ dominis in ſeruos, Sed de his duobus generibus alterum eſt Druidũ, alterum equitum. Illi rebus diuinis interſunt, ſacrificia publica, ac priuata procurant, religiones interpretãtur, ad hos magnus adoleſcentium numerus diſciplinæ cauſſa concurrit, magnoq́ ij ſunt apud eos honore. nam fere de omnibus controuerſiis, publicis, priuatiſq́, conſtituunt, &, ſi quod eſt admiſſum facinus, ſi cædes facta, ſi de hæreditate, de finibus controuerſia eſt,* ijdem decernunt. præmia, pœnaſq́ conſtituunt: ſi quis aut priuatus, aut populus eorum decreto non ſtetit, ſacrificijs interdicunt. hæc pœna apud eos eſt grauiſſima. quibus ita eſt interdictum, ij numero impiorum, ac ſceleratorum habentur, ab ijs omnes decedunt, aditum eorum, ſermonemq́ defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque ijs petentibus ius redditur, neque honos vllus communicatur, his autẽ omnibus Druidibus præeſt vnus, qui ſummã in*

*ter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, ſi quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit, * at, ſi ſunt plures pares, ſuffragio Druidum adlegitur, nonnũquam etiam de principatu armis contenduat. ijs certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, conſidunt, in loco conſecrato huc omnes vndiq́;, qui controuerſias habent, conueniunt, eorumq́; iudicijs, decretisque parent. Diſciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam tranſlata eſſe exiſtimatur. & nunc, qui diligentiùs eam rem cognoſcere volunt, plerumque illo, diſcendi cauſſa, proficiſcuntur. Druides a bello abeſſe conſueuerunt, neque tributa vna cũ reliquis pendunt, militiæ vacationem, omniumq́; rerum habent immunitatem, tantis excitati præmijs, & ſua ſponte multi in diſciplinam conueniunt, & a propinquis, parentibuſq́; mittuntur: magnum ibi numerum verſuum ediſcere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in diſciplina permanent, neque fas eſſe exiſtimant ea literis mandare, cùm in reliquis fere rebus, publicis, priuatisq́; rationibus Græcis literis vtantur. id mihi duabus de cauſſis inſtituiſſe videntur, quod neq; in vulgus diſciplinam efferri velint, neq; eos, qui diſcunt, literis confiſos, minus memoriæ ſtudere, quod fere pleriſq; accidit, vt præſidio literarum, diligentiam in perdiſcendo, ac memoriam remittant. in primis hoc volunt perſuadere, Non interire animas, ſed ab alijs poſt mortem tranſire ad alios, atq; hoc maximè ad virtutem excitari putat, metu mortis neglecto. multa præterea de ſideribus, atq; eorum motu, de mundi, ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deo rum immortalium vi, ac poteſtate diſputant, & iuuentuti tranſdunt. Alterum genus eſt equitum. ij, cùm eſt vſus, atque aliquod bellum incidit,*

(quod

(quod ante Caſaris aduentum ferè quotannis accidere ſolebat, vti aut ipſi iniurias inferrent, aut illatas propulſarent) omnes in bello verſantur, atque eorum, vt quiſque eſt genere,* copijsq́; ampliſſimus, ita plurimos circum ſe ambactos, clientéſque habet. hanc vnam gratiam, potentiamq́; nouerũt. * Natio eſt omnium Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam cauſſam, qui ſunt affecti grauioribus morbis, quiq́; in pralijs, periculisq́; verſantur, aut pro victimis homines immolãt, aut ſe immolaturos vouent,* adminiſtriſq́; ad ea ſacrificia Druidibus vtuntur, quod pro vita hominis, niſi vita hominis reddatur,* non poſſe deorum immortalium numen placari arbitrantur publicéque eiuſdem generis habent inſtituta ſacrificia. alij immani magnitudine ſimulacra habent, quorum contexta viminibus membra viuis hominibus complẽt, quibus ſuccenſis, circumuenti flamma exanimantur homines. ſupplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliqua noxa ſint comprehenſi, gratiora dijs immortalibus eſſe arbitrantur. ſed cùm eius generis copia deficit, etiam ad innocentium ſupplicia deſcendunt. deum maximè Mercurium colunt, huius ſunt plurima ſimulacra: hunc omniũ inuentorem artium ferunt: hunc viarum, atque itinerum ducem, hunc ad quaſtus pecunia, mercaturasq́; habere vim maximã arbitrantur. poſt hũc, Apollinem, & Martem, & Iouem, & Mineruam. de his eandem ferè, quam reliqua gentes, habent opinionem: Apollinem, morbros depellere. Mineruã, operum, atq; artificiorum initia tranſdere, Iouem, imperium caleſtium tenere, Martem, bella gerere. huic,* cum prælio dimicare conſtituerunt, ea, qua bello ceperunt, plerumq; denouent, qua ſuperauerint, animalia capta immolant, reliquasq́; res in

*vnum locum cõferunt. multis in ciuitatibus harũ rerum exſtructos * cumulos locis conſecratis conſpicari licet. neque ſæpe accidit, vt neglecta quiſpiam religione, aut capta apud ſe occultare, aut poſita tollere auderet: grauißimumq́ ei rei ſuppliciũ cum cruciatu conſtitutum eſt. Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos prædicant: idq́ ab Druidibus proditum dicunt. ob eam cauſſam ſpatia omnis temporis, non numero dierum, ſed noctium, finiunt, & dies natales, & menſium, & annorum initia ſic obſeruant, vt noctem dies ſubſequatur, in reliquis vitæ inſtitutis hoc ferè ab reliquis differũt, quòd ſuos liberos, niſi cùm adoleuerint, vt munus militiæ ſuſtinere poßint, palam ad ſe adire non patiantur, filiumq́ in puerili ætate in publico, in conſpectu patris aßiſtere turpe ducunt. viri, quãtas pecunias ab vxoribus dotis nomine receperunt, tantas ex ſuis bonis, æſtimatione facta, cum dotibus communicant. huius omnis pecuniæ coniunctim ratio habetur, fructusq́ ſeruantur. vter eorum vita ſuperarit, ad eũ pars vtriuſq; cum fructibus ſuperiorum temporum peruenit. viri in vxores, ſicuti in liberos, vitæ; neciſq́ habent poteſtatem, & cùm paterfamilias, illuſtriore loco natus, deceſſit, eius propinqui conueniunt, & de morte, ſi res in ſuſpicionem venit, de vxoribus in ſeruilem modum quæſtionem habent, &, ſi compertum eſt, igni, atq; omnibus tormentis excruciatas interficiunt. funera ſunt pro cultu Gallorum magnifica, & ſumptuoſa, omniaq́, quæ viuis cordi fuiſſe arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia, ac, paulò ſuprà hanc memoriam, ſerui, & clientes, quos ab ijs dilectos eſſe conſtabat, * iuſtis funeribus confectis, vnà cremabantur, quæ ciuitates commodiùs ſuam Remp. adminiſtrare exiſtimantur, habent le-*

*gibus * ſancitum, ſi quis quid de Re. à finiti-mis, rumore, aut fama accepit, vti ad magiſtratũ deferat, neue cum quo alio communicet: quod ſæpe homines temerarios, atq; imperitos falſis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de ſummis rebus conſilium capere cognitum eſt. Magiſtratus, quæ viſa ſunt, occultant, quæq; eſſe ex vſu iudicauerint, multitudini produnt. de Reip. niſi per concilium loqui non conceditur.* GERMANI *multùm ab hac conſuetudine differunt. nam neq;* Druides *habent, qui rebus diuinis præſint, neque ſacrificijs ſtudent: deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè iuuantur,* Solem, *&* Vulcanum, *&* Lunam: *reliquos ne fama quidem acceperunt. vita omnis in venationibus, atque in ſtudijs rei militaris conſiſtit: ab paruulis duritiei, ac labori ſtudent. qui diutiſſimè impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem: hoc alij ſtaturam, alij hoc vires: neruoſq; confirmari, putant: intra annum vero* XX. *feminæ notitiam habuiſſe. in turpiſſimis habent rebus: cuius rei nulla eſt occultatio, quod & promiſcuè in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut paruis rhenonum tegumentis vtuntur, magna corporis parte nuda.* Agriculturæ *non ſtudent, maiorq; pars victus eorum in lacte, & caſeo, & carne conſiſtit: neque quiſquam agri modum certum, aut fines proprios habet, ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibusque hominum, qui vnà coierunt, quantum * eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt agri, atq; anno poſt alio tranſire cogunt. eius rei, multas afferunt cauſſas, ne aſſidua cõſuetudine capti, ſtudium belli gerendi agricultura commutent, ne latos fines parare ſtudeant, potentioreſq; humiliores poſſeſſionibus expellant, ne accu-*

*ratiùs, ad frigora, atq; æſtus vitandos, ædificent, ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones, diſſenſioneſq; naſcuntur, vt animi æquitate plebem contineãt, cùm ſuas quiſq; opes cum potentiſſimis æquari videat. Ciuitatibus maxima laus eſt, * quàm latiſſimis circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere, hoc proprium virtutis exiſtimant, expulſos agris finitimos cedere, neque quemquam prope ſe audere conſiſtere. ſimul hoc ſe fore tu tiores arbitrãtur, repentinæ incurſionis timore ſublato. cùm bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert: magiſtratus, qui ei bello præſint, vt vitæ, neciſq; habeant poteſtatem, deliguntur. in pace nullus communis eſt magiſtratus, ſed principes regionum, atque pagorum inter ſuos ius dicunt, controuerſiaſq; minuunt. latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiuſque ciuitatis fiunt: atq; ea iuuentutis exercendæ, ac deſidiæ minuẽdæ, cauſſa fieri prædicant. atq;, vbi quis ex principibus in concilio ſe dixit ducem fore, qui ſequi velint, profiteantur, conſurgunt ij, qui & cauſſam, & hominem probant, ſuumq; auxilium pollicentur: atque ab multitudine collaudantur: qui ex ijs ſecuti non ſunt, in deſertorũm, ac proditorum, numero ducuntur: omniumq; rerum ijs poſtea fides abrogatur. hoſpites violare, fas non putant: qui quaq; de cauſa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent, ſanctoſq; habent, ijs omniũ domus patent, victuſq; cõmunicatur. ac fuit antea tempus, cùm Germanos Galli virtute ſuperarent, & vltro bella inferrent, ac, propter hominum multitudinem, agriſque inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertiliſſima ſunt Germaniæ loca circum Hercyniam ſyluam, quam Eratoſtheni, & quibuſdam Græcis fama notam eſſe video, quam illi Orciniam*

*appellant * * vulgò, Tectoſages occuparunt, atque ibi conſederunt. quæ gens ad hoc tempus ijs ſedibus ſe continet, ſummamq́ habet iuſtitiæ, & bellicæ laudis opinionem. nunc, quod in eadem inopia, egeſtate, patientiaq́ Germani permanent, eodem victu, & cultu corporis vtuntur: Gallis autem propinquitas, & tranſmarinarum rerum notitia, multa ad copiam, atq; vſus largitur, paulatim aſſuefacti ſuperari, multisq; victi prælijs, ne ſe quidem ipſi cum illis virtute comparant.* Huius Hercinia *ſyluæ, quæ ſupra demonſtrata eſt, latitudo* IX. *dierum iter expedito patet: non enim aliter finiri poteſt, neq́ menſuras itinerum nouerunt. oritur ab* Heluetiorum, *&* Nemetum, *&* Rauraccrum *finibus, rectáque fluminis* Danubij *regione pertinet ad fines* Dacorum, *&* Anartium. *hinc ſe flectit ſiniſtrorſus, diuerſis à flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. neq; quiſquam eſt huius* Germaniæ, * *qui, ſe aut audiſſe, aut adiſſe ad initiũ eius ſyluæ dicat, cũ dierum iter* LX. *proceſſerit, aut quo ex loco oriatur, acceperit. multa in ea genera ferarum naſci conſtat, quæ reliquis in locis viſa* non ſint: ex quibus quæ maximè differant ab cæteris, & memoriæ prodenda * videantur, hæc ſunt.* Eſt *bos cerui figura: cuius à media fronte inter aures vnum cornu exiſtit excelſiùs, magíſque directum his, quæ nobis nata ſunt, cornibus. * ab eius ſummo ſicut palmæ, ramíque latè diffunduntur. eadem eſt fœminæ, maríſque natura, * eadem forma, magnitudóque cornuum. Sunt item, quæ appellantur* Alces. *harum eſt conſimilis capris figura, & varietas pellium, ſed magnitudine paulò antecedunt: mutilæq; * ſunt cornibus, & crura ſine nodis, articuliſque habent, neque quietis cauſſa procumbunt, ne-*

*que, ſi quo afflictæ caſu conciderunt, erigere ſeſe, * aut ſubleuare, poſſunt. his ſunt arbores pro cubilibus: ad eas ſe applicant, atq; ita, paulùm modo reclinatæ, quietem capiunt: quarum ex veſtigijs * cùm eſt animaduerſum à venatoribus, quò ſe recipere conſueuerint, omnes eo loco, aut à radicibus ſubruunt, aut * abſcidunt arbores tantùm, vt ſumma ſpecies earum ſtantium relinquatur. huc cùm ſe conſuetudine reclinauerint, infirmas arbores pondere affligunt, atque vnà ipſæ concidunt. Tertium eſt genus eorum, qui Vri appellantur. ij ſunt magnitudine paulò infra elephantos, ſpecie & colore, & figura tauri. magna vis * eſt eorum, & magna velocitas. neque homini, neque feræ, quam * conſpexerunt, parcunt. hos ſtudioſè foueis captos interficiunt. hoc ſe labore durant adoleſcentes, atque hoc genere venationis exercent, & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt laudem. ſed aſſueſcere ad homines, & manſuefieri, ne paruuli quidem excepti poſſunt. amplitudo cornuum. & figura, & ſpecies multùm à noſtrorum boum cornibus differt. hæc ſtudioſè conquiſita ab labris argento circumcludunt, atque in ampliſſimis epulis pro poculis vtuntur. Cæſar, poſtquam per Vbios exploratores comperit, Sueuos ſeſe in ſyluas recepiſſe, inopiam frumenti veritus, quòd, vt ſuprà demonſtrauimus, maximè omnes Germani agriculturæ ſtudent, conſtituit, non progredi longiùs: ſed, ne omnino metum reditus ſui Barbaris tolleret, atque vt eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem vltimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum CC. *reſcindit, atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV. conſtituit, præſidiumq; cohortium*

XII, *pontis tuendi cauſſa, ponit, magniſque eum locum munitionibus firmat. ei loco, præſidioque* C. Volcatium Tullum *adoleſcentem præfecit: ipſe, cùm matureſcere frumenta inciperent,* * ad bellum Ambiorigis *profectus, per* Arduennam *ſyluam, quæ eſt totius* Galliæ *maxima, atque ab ripis* Rheni, *finibuſq́;* Treuirorum *ad* Neruios *pertinet, millibúſque amplius* D. *in longitudinem patet,* L. Minutium Baſilium *cum omni equitatu præmittit ſi quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere poßit: monet, vt ignes fieri in caſtris prohibeat, ne qua eius aduentus procul ſignificatio fiat: ſeſe confeſtim ſubſequi dicit.* Baſilius, *vt imperatum eſt, facit, celeriter, contraq́; omnium opinionem confecto itinere. multos in agris inopinantes deprehendit, eorum indicio ad ipſum* Ambiorigem *contendit, quo in loco cum paucis equitibus eſſe dicebatur.* Multum *cùm in omnibus rebus, tum in re militari fortuna poteſt. nam magno accidit caſu, vt in ipſum incautum,* * *atq; etiam imparatum incideret, priúſque eius aduentus ab hominibus videretur, quàm fama, ac nuncijs afferretur. ſic magnæ fuit fortunæ, omni militari inſtrumento, quod circum ſe habebat, erepto, rhedis, equiſq́; comprehenſis, ipſum effugere mortem.* * *ſed hoc quoq; factum eſt, quod, ædificio circumdato ſylua, (vt ſunt ferè domicilia* Gallorum, *qui vitādi æſtus cauſſa, plerumq; ſyluarum, ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaréſque eius anguſto in loco equitum noſtrorum vim pauliſper ſuſtinuerunt. ijs pugnantibus, illum in equum quidam ex ſuis intulit: fugientem ſylua texerunt.* * *ſic ad ſubeundum periculum, & ad vitandum, multùm fortuna valuit.* * Ambiorix, *an copias ſuas iudicio non conduxerit, quod prælio di-*

micandum non exiſtimauerit, an tempore excluſus, & repentino equitum aduentu prohibitus fuerit, cùm reliquum exercitum ſubſequi crederet, dubium eſt. ſed certè, clam dimiſſis per agros nuntijs, ſibi quemque conſulere iuſſit: quorum pars in Arduennam *ſyluam, pars in cõtinentes paludes profugit. qui proximi* Oceano *fuerunt, ij in* inſulis ſeſe occultauerunt, quas æſtus efficere conſuerunt. multi, ex ſuis finibus egreſſi, ſe, ſuáque omnia alieniſſimis crediderunt.* Catiuulcus, *rex dimidiæ partis* Eburonum, *qui unà cum* Ambiorige *conſilium inierat, ætate iam confectus, cùm laborem aut belli, aut fugæ ferre non poſſet, omnibus precibus deteſtatus* Ambiorigem, *qui eius conſilij auctor fuiſſet, taxo, cuius magna in* Gallia Germaniáq; *copia eſt, ſe exanimauit.* Segni, Condruſiq;, *ex gente, & numero* Germanorum, *qui ſunt inter* Eburones, Treuiróſque, *legatos ad* Cæſarem *miſerunt, oratum, ne ſe in hoſtium numero duceret, neue omnium* Germanorum *qui eſſent citra* Rhenum, *cauſſam eſſe unã iudicaret: nihil ſe de bello cogitaſſe, nulla* Ambiorigi *auxilia miſiſſe.* Cæſar, *explorata re quæſtione captiuorum, ſi qui ad eos* Eburones *ex fuga conueniſſent, ad ſe ut reducerentur, imperauit: ſi ita feciſſent, fines eorũ ſe violaturũ, negauit. tum, copijs in tres partes diſtributis, impedimenta omnium legionum * ad* Vatucam *contulit. id caſtelli nomen eſt. hoc ferè eſt in medijs* Eburonum *finibus, ubi* Titurius, *atque* Aurunculeius, *hyemandi cauſſa, conſederant. hunc cum reliquis rebus locum probabat* Cæſar, *tum quòd ſuperioris anni munitiones integræ manebant, ut militum laborem ſubleuaret. præſidio impedimentis legionem* XIV. *reliquit, unam ex ijs* III. *quas proximè conſcriptas ex* Italia *tranſduxerat. ei legioni, caſtriſq;* Q.

Tullium Ciceronem præfecit, ducentóſque equites attribuit, partito exercitu, T. Labienum cum legionibus III. ad Oceanum verſus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficiſci iubet, C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quæ * Aduaticis adiacet, depopulandam mittit: ipſe, cum reliquis * tribus ad flumẽ Scaldium, quod influit in Moſam, extremáſq; Arduennæ partes, ire conſtituit, quò cum paucis equitibus profectun Ambiorigem audiebat. diſcedens, poſt diem VII. ſeſe reuerſurum, confirmat: quam ad diem ei legioni, quæ in præſidio relinquebatur, deberi frumentum ſciebat: Labienum, Treboniúmque hortatur, ſi Reip. commodo facere poßint, ad eam diem reuertantur, vt, rurſus communicato conſilio, exploratíſque hoſtium rationibus, aliud initium belli capere poßint. erat, vt ſuprà demonſtrauimus, manus certa nulla, non præſidium, non oppidum, quod ſe armis defenderet, ſed in omnes partes diſperſa multitudo: vbi cuiq; aut vallis abdita,* aut locus ſylueſtris. aut palus impedita ſpem præſidij, aut ſalutis aliquam offerebat, conſederat. hæc * vicinitatibus erant nota, magnamq; res diligentiam requirebat, non in ſumma exercitus tuenda, (nullum enim poterat, vniuerſis perterritis, ac diſperſis, periculũ accidere) ſed in ſingulis militibus conſeruandis, quæ tamen ex parte res ad ſalutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupiditas multos longiùs euocabat: ac ſyluæ incertis, occultíſque itineribus confertos adire prohibebant. ſi negotium confici, ſtirpemqúe hominum ſceleratorum interfici vellet, dimittendæ plures manus, diducendiq; erant milites. ſi continere ad ſigna manipulos vellet, vt inſtituta ratio, & conſuetudo exercitus R. poſtulabat, locus * ipſe erat præſidio Barbaris, neque

ex occulto inſidiandi, & diſperſos circumueniendi ſingulis deerat audacia. At in eiuſmodi difficultatibus, quantùm diligentia prouideri poterat, prouidebatur: vt potiùs in nocendo aliquid omitteretur, & ſi omnium animi ad vlciſcendum ardebant, quàm cum aliquo detrimento militum noceretur. * *Cæſar ad finitimas ciuitates nuncios dimittit, omnes euocat ſpe prædæ, ad diripiendos Eburones, vt potiùs in ſyluis Gallorum vita,* * *quàm legionariorum, periclitaretur, ſimul vt, magna multitudine circumfuſa pro tali facinore, ſtirps, ac nomen ciuitatis tollatur, magnus vndique numerus celeriter conuenit. hæc in omnibus* Eburonũ *partibus gerebantur, dieſquè appetebat* VII. *quem ad diem* Cæſar, *ad impedimenta, legionemq́ reuerti, conſtituerat. hîc, quantum in bello fortuna poßit, & quantos afferat caſus, cognoſci potuit. dißipatis, ac perterritis hoſtibus, vt demonſtrauimus, manus erat nulla, quæ paruam modo timoris cauſſam afferret. trans* Rhenum *ad* Germanos *peruenit fama, diripi* Eburones, *atque vltro omnes ad prædam euocari. cogunt equitum* II. *millia* Sicambri, *qui ſunt proximi* Rheno, *à quibus receptos ex fuga* Tẽchtheros, *atque* Vſipetes, *ſuprà docuimus, tranſeuntes* Rhenũ *nauibus ratibúſque,* X X X. *millibus paſſuum infra eum locum, vbi pons erat* * *imperfectus, præſidiúmque ab* Cæſare *relictum, primos* Eburonum *fines adeunt, multos ex fuga diſperſos excipiunt, magno pecoris numero, cuius ſunt cupidißimi* Barbari, *potiuntur, inuitati præda, longiùs procedunt, non hos palus, in bello, latrociniyſq́ natos, non ſylua morantur: quibus in locis ſit* Cæſar, *ex captiuis quærunt, profectum longiùs, reperiunt. omnemq́ exercitum diſceßiſſe cognoſcunt. atque vnus ex captiuis, Quid vos, inquit,*

hanc miſeram, ac tenuem ſectamini prædam, quibus iam licet eſſe fortunatiſſimis? III. *horis ad* Vatucam *venire poteſtis: huc omnes ſuas fortunas exercitus* Romanorum *contulit: præſidij tantum eſt, vt * ne murus quidem cingi poßit, neque quiſquam egredi extra munitiones audeat.* Oblata *ſpe,* Germani, *quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt, ipſi ad* Vatucam *contendunt vſi eodem duce, cuius hac indicio cognouerant.* Cicero, *qui per omnes ſuperiores dies præceptis* Cæſaris *ſumma diligentia milites in caſtris continuiſſet, ac ne calonem * quidem quemquam extra munitionem egredi paſſus eſſet,* VII. *die diffidens,* Cæſarem *de numero dierum fidem ſeruaturum, quòd longiùs eum progreſſum audiebat, neque vlla de eius reditu fama afferebatur, ſimul eorum permotus vocibus, qui illius patientiam, penè obſeßionem appellabant, ſiquidem ex caſtris egredi non liceret, nullum eiuſmodi caſum exſpectans, quo,* IX. *oppoſitis legionibus, maximoque equitatu, diſperſis, ac penè deletis hoſtibus, in millibus paſſuum* III. *offendi poſſet,* V. *cohortes frumentatum in proximas ſegetes miſit, quas inter, & caſtra vnus omnino collis intererat. complures erant in * caſtris ex legionibus ægri relicti: ex quibus qui hoc ſpatio dierum conualuerant, circiter* CCC. *ſub vexillo * vnà mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna * vis iumentorum, quæ in caſtris ſubſederat, facta poteſtate, ſequitur. hoc ipſo tempore, & caſu* Germani *equites interueniunt, * protinusque eodem illo, quo venerant, curſu ab* Decumana *porta in caſtra irrũpere conantur: nec priùs ſunt viſi obiectis ab ea parte ſyluis, quàm caſtris appropinquarent, vſque eò, vt, qui ſub vallo tenderent mercatores, recipiendi*

*ſui non haberent facultatem. inopinantes noſtri rè noua perturbantur: ac vix primum impetum cohors in ſtatione ſuſtinet. circunfunduntur hoſtes ex reliquis partibus, ſi quem aditum reperire poſſent: ægre noſtri portas tuentur, reliquos aditus locus ipſe per ſe, munitióque defendit, totis trepidatur caſtris; atque alius ex alio cauſſam tumultus quærit: neq; quò ſigna ferantur, neque quam in partem quiſque conueniat, prouident. alius iã capta caſtra pronunciat, alius, deleto exercitu, atq; Imperatore, victores barbaros veniſſe contendit, plerique nouas ſibi ex loco religiones fingunt, Cottæq;, & Titurij calamitatem, qui in eodem * occiderint caſtello, ante oculos ponunt. tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio Barbaris, vt ex captiuo audierant, nullum eſſe intus præſidium. per rumpere nituntur, ſeq; ipſi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. erat æger * in præſidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Cæſarem duxerat, cuius mentionem ſuperioribus prælijs fecimus, * ac diem iam V. cibo caruerat. hic diffiſus ſuæ, ac omnium ſaluti, inermis ex tabernaculo, prodit: videt imminere hoſtes, atque in ſummo eſſe rem diſcrimine: capit arma à proximis, atq; in porta conſiſtit. * ſequuntur hunc centuriones eius cohortis, quæ in ſtatione erat. paulìſper prælium vnà ſuſtinent: relinquit animus Sextium, grauibus acceptis vulneribus. * deficiens, ægrè, per manus tractus, ſeruatur. hoc ſpatio interpoſito, reliqui ſeſe confirmant, tantùm vt in munitionibus conſiſtere audeant. ſpeciémq; defenſorum præbeant interim, confecta frumentatione, milites noſtri clamorem exaudiunt, * præcurrunt equites, quanto res ſit in periculo, cognoſcunt. hîc verò nulla munitio eſt, quæ perterritos recipiat. modò con-*

ſcripti, atque vſus militaris imperiti ad tribunum mil. centurionéſque ora conuertunt: quid ab his præcipiatur, exſpectant. nemo eſt tam fortis, qui nõ rei nouitate perturbetur. Barbari, ſigna procul conſpicati, ab oppugnatione deſiſtunt, rediiſſe primò legiones credunt, quas longius diſceſſiſſe, ex captiuis cognouerant. poſtea, deſpecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter deiecti, ſe in ſigna, manipulóſque coniiciunt. eò magis timidos perterrent milites. alij, cuneo facto, vt celeriter * perrumpant, cenſent, quoniam tam propinqua ſint caſtra: & ſi pars aliqua circumuenta ceciderit, at aliquos ſeruari poſſe confidunt: alij, vt in iugo conſiſtant, atque eundem omnes ferant caſum. hoc veteres non probant milites, quos ſub vexillo vnà profectos docuimus: itaque, inter ſe cohortati, duce C. Trebonio, Equite R. qui eis erat præpoſitus, per medios hoſtes perrumpunt, incolumesq; ad vnum in caſtra perueniunt omnes. hos ſubſecuti calones, equitesq;, eodem impetu, militum virtute ſeruantur. at ij, qui in iugo * conſtiterant, nullo etiam nunc vſu rei militaris percepto, neq; in eo, quod probauerant, conſilio permanere, vt ſe loco ſuperiore defenderent, neque eam, quam profuiſſe aliis vim, celeritatemq; viderant imitari potuerunt, ſed, ſe in caſtra recipere conati, iniquum in locum demiſerunt. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquorum regionum, cauſſa virtutis, in ſuperiores erant ordines huius legionis tranſducti, ne ante partam rei militaris laudem amitterent, fortiſſimè pugnantes conciderunt. militum pars, horum virtute ſummotis hoſtibus, præter ſpem incolumis in caſtra peruenit, pars, à Barbaris circum-

*uenta, perijt. Germani, deſperata expugnatione caſtrorum, quod noſtros iam conſtitiſſe in munitionibus videbant, cum ea præda, quam in ſyluis depoſuerant, trãs Rhenum ſeſe receperunt. ac tantus fuit * etiam poſt diſceſſum hoſtium terror, vt ea nocte, cùm C. Voluſenus miſſus cum equitatu ad caſtra veniſſet, * fidem non haberent, adeſſe eum incolumi Cæſarem exercitu. ſic omnium animos timor præoccupauerat, vt pene alienata mente * deletis omnibus copijs, * equitatum ſe ex fuga recepiſſe dicerent, neque, incolumi exercitu, Germanos caſtra oppugnaturos fuiſſe contenderent. quem timorem Cæſaris aduentus ſuſtulit. Reuerſus ille, euentus belli non ignarus, vnum, quod cohortes ex ſtatione, & præſidio eſſent emiſſæ, queſtus, * ne minimo quidem caſu locum relinqui debuiſſe, multùm fortunam in repentino hoſtium aduentu potuiſſe iudicauit, multò etiam ampliùs, penè ab ipſo vallo, portiſque caſtrorum Barbaros auertiſſent. quarũ omnium rerum maximè admirandum videbatur, quòd Germani, qui eo conſilio Rhenum tranſierant, vt Ambiorigis fines depopularentur, ad caſtra Romanorum delati, optatiſſimum Ambiorigi beneficium, obtulerant. Cæſar, ad vexandos rurſus hoſtes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus in omnes partes dimittit. omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quiſque conſpexerat, incendebantur: præda ex omnibus locis agebatur: frumenta non ſolùm à tanta multitudine iumentorum, atque hominum conſumebantur, ſed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant: vt, ſi qui etiam in præſentia ſe occultaſſent, tamen ijs, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. ac ſæpe in eum locum ventum eſt, tanto in om-*

*nes partes diuiſo equitatu, vt non modò viſum ab ſe Ambiorigem in fuga * circumſpicerent captiui, ſed nec planè etiam abiſſe ex conſpectu contenderet, vt, ſpe conſequendi illata, atque infinito labore ſuſcepto, qui ſe ſummam à Cæſare gratiam inituros putarent, penè naturam ſtudio vincerent, ſempérque paulùm ad ſummam felicitatem defuiſſe videretur, atque ille latebris, ac ſyluis, aut ſaltibus ſe eriperet, & noctu occultatus, alias regiones, partésque peteret, non maiore equitum præſidio, quàm* IV. *quibus ſolis vitam ſuam committere audebat. tali modo vaſtatis regionibus, exercitum* Cæſar, *duarum cohortium damno,* * Durocortum *Rhemorum reducit, concilioque in eum locum* Galliæ *indicto, de coniuratione* Senonum & Carnutum *quæſtionem habere inſtituit, & de* Accone, *qui princeps eius conſilij fuerat, grauiore ſententia pronunciata, more maiorum ſupplicium ſumpſit. nonnulli, iudicium veriti, profugerunt: quibus cum aqua, atque igni interdixiſſet,* II. *legiones ad fines* Treuirorum, II. *in* Lingonibus, VI. *reliquas in* Senonum *finibus* Agendici *in hybernis collocauit, frumentoque exercitui prouiſo, vt inſtituerat, in* Italiam *ad conuentus agendos profectus eſt.*

C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER VII.

*Vieta Gallia, Cæſar, vt conſtituerat, in Italiam ad conuentus peragendos proficiſcitur. Vbi cognoſcit de P. Clodij cæde, de Senatúsque conſulto certior factus, vt omnes Italiæ iuniores coniuraret, delectum tota prouincia habere inſtituit. ea res in Galliam Tranſalpinã celeriter perferuntur. addunt ipſi, & affingũt rumoribus Galli, quod res poſcere videbatur, retineri vrbano motu, Cæſarem, neque in tantis diſſenſionibus ad exercitum venire poſſe. hac impulſi occaſione, qui iam ante ſe populi R. imperio ſubiectos dolerent, liberiùs, atque audaciùs de bello conſilia inire incipiunt. indictis inter ſe principes Galliæ conſilijs, ſylueſtribus, ac remotis locis. queruntur de Acconis morte, hunc caſum ad ipſos * recidere poſſe, demonſtrant, miſerantur communem Galliæ fortunam, omnibus pollicitationibus, ac præmijs depoſcunt, qui belli * initium faciant, & ſui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. * eius in primis rationem habẽdam eſſe dicunt, priùs quã eorum clandeſtina conſilia efferantur, vt Cæſar ab exercitu intercludatur: id eſſe facile, quòd neque legiones, abſente Imperatore, audeant ex hybernis egredi, neque Imperator ſine præſidio ad legiones peruenire poßit: poſtremò, in acie præſtare interfici, quàm non veterem belli gloriam, libertatémque, * quam à maioribus acceperant, recuperare, His*

*re. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, ſe nullum periculum, communis ſalutis cauſſa, recuſare, * principeſque ſe ex omnibus bellum facturos pollicentur, & , quoniam in præſentia de obſidibus cauere inter ſe non poſſent, ne res efferatur, vt iureiurando, ac fide ſanciatur, petunt, collatis militaribus ſignis, * quod more eorum grauiſsima carimonia continetur, ne facto initio belli, à reliquis deſerantur. tunc, collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei conſtituto, ab concilio diſceditur. vbi ea dies venit, Carnutes Cotuato, & Conetoduno ducibus, deſperatis hominibus Genabin dato ſigno concurrunt, ciueſque Romanos, qui negotiandi cauſſa ibi conſtiterant, in iis C. Fuſium Cottam, honeſtum Equitem Romanum, qui rei frumentariæ, iuſſu Cæſaris, præerat, interficiunt, bonáque eorum diripiunt, celeriter ad omnes Galliæ ciuitates fama perfertur. nam, vbi maior atque illuſtrior incidit res, clamore per agros, regioneſque, ſignificant, hinc alij deinceps excipiunt, & proximis tradunt, vt tunc accidit. nam, quæ Genabi oriente Sole geſta eſſent, ante primam confectam vigiliam in finibus Aruernorum audita ſunt: quod ſpatium eſt millium paſſuum circiter C L X. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, ſumma potentiæ adoleſcens, cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat, & ob eam cauſſam, quòd regnum appetebat, ab ciuitate erat interfectus, conuocatis ſuis clientibus, facilè eos incendit. cognito eius conſilio, ad arma concurritur, ab Gobanitione, patruo ſuo, reliquiſque principibus, qui hanc tentandam fortunam non exiſtimabant, expellitur ex oppido Gergouia, non tamen * deſiſtit, atque in agris habet delectum egentium, ac perditorum. hac coacta ma-*

nu, quoſcunque adit ex ciuitate, in ſuam ſententiam perducit. hortatur, vt, communis libertatis cauſſa, arma capiant: magníſque coactis copiis, aduerſarios ſuos, à quibus paulò ante erat eiectus, expellit ex ciuitate, Rex *ab ſuis appellatur, dimittit quoquouerſus legationes, obteſtatur, vt in fide maneant. celeriter ſibi* Senones, Pariſios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Addes, *reliquóſque omnes, qui* Oceanum *attingunt, adiungit: omnium conſenſu ad eum defertur imperium, qui oblata poteſtate, omnibus iis ciuitatibus obſides imperat, certum numerum militum celeriter ad ſe adduci iubet. armorum quantum quaque ciuitas domi, quódque ante tempus efficiat, conſtituit. in primis equitatui ſtudet: ſumma diligentia ſummam imperij ſeueritatem addit: magnitudine ſupplicij dubitantes cogit: nam, maiore commiſſo delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: leuiore de cauſſa, auribus deſectis, aut ſingulis effoßis oculis, domum remittit, vt ſint reliquis documento, & magnitudine pœnæ perterreant alios.* His *ſuppliciis celeriter coacto exercitu,* Lucterium Cadurcum, *ſummæ hominem audaciæ, cum parte copiarum, in* Ruthenos *mittit: ipſe in* Bituriges *proficiſcitur. eius aduentu* Bituriges *ad* Aeduos, *quorum erant in fide, legatos mittunt, ſubſidium rogatum, quò faciliùs hoſtium copias ſuſtinere poßint.* Aedui *de conſilio legatorum, quos* Cæſar *ad exercitum reliquerat, copias equitatus, peditatúſque ſubſidio* Biturigibus *mittunt: qui cùm ad flumen* Ligerim *veniſſet, quod* Bituriges *ab* Aeduis *diuidit, paucos dies ibi morati, neque flumen tranſire auſi, domum reuertunt: legatíſque noſtris renunciant, ſe,* Biturigum *perfidiam veritos, reuertiſſe: quibus id conſilij fuiſſe cognouerunt, vt ſi flumē*

*tranſiſſent, vna ex parte ipſi, altera Aruerni ſe circumſiſterent. id ea ne de cauſſa, quam legatis pronuntiarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis conſtat, non videtur pro certo eſſe ponendum. Bituriges eorum diſceſſu ſtatim ſe cum * Aruernis coniungunt. His rebus in Italiam Caſari nũciatis, cum iam ille virtute Cn. Pompeij vrbanas res commodiorem in ſtatum perueniſſe intelligeret, in tranſalpinam Galliam profectus eſt. eo cùm veniſſet, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum peruenire poſſet. nam, ſi legiones in prouinciam accerſeret, ſe abſente in itinere pralio dimicaturas intelligebat. ſi ipſe ad exercitum contenderet, ne iis quidem, qui eo tempore pacati viderentur, ſuam ſalutem recte committi videbat. interim Lucterius Cadurcus, in Ruthenos miſſus, eam ciuitatem Aruernis conciliat: progreſſus in Nitiobriges, & Gabalos. ab vtriſque obſides accipit, &, magna coacta manu, in prouinciam Narbonem verſus, eruptionem facere contendit. qua re nunciata, Caſar omnibus conſiliis anteuertendum exiſtimauit, vt Narbonem proficiſceretur. eo cùm veniſſet, timentes confirmat, praſidia in Ruthenis, prouincialibus, Volcis, Artomicis, Toloſatibus, circúmque Narbonem, qua loca erant hoſtibus finitima, conſtituit, partem copiarum ex prouincia, ſupplementúmque, quod ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. his rebus comparatis, repreſſa iam Lucterio, & remoto, quòd intrare intra praſidia periculoſum putabat, in Heluios proficiſcitur: etſi mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluiis diſcludit, duriſſimo tempore anni, altiſſima niue iter impediebat: tamẽ diſcuſſa niue VI. id altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, ſummo * militum labore ad fines*

*Aruernorum peruenit. quibus oppreſsis inopinantibus, quòd ſe Gebenna, vt muro munitos exiſtimabant, ac ne ſingulari quidem homini vnquam eo tempore anni ſemita patuerant, equitibus imperat, vt, quàm latiſsimè poſſent, vagentur, & quàm maximum hoſtibus terrorem inferant. Celeriter hæc fama, ac nunciis ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumſiſtunt. atque obſecrant, vt ſuis fortunis conſulat, neu ſe ab hoſtibus diripi * patiatur, præſertim cùm videat omne ad ſe bellum tranſlatum: quorum ille precibus permotus, caſtra ex Biturigibus mouet in Aruernos verſus. At Cæſar biduum in iis locis moratus, quòd hæc de Vercingetorige vſu ventura, opinione * præceperat, per cauſſam ſupplementi, equitatúſque cogendi, ab exercitu diſcedit. Brutum adoleſcentem iis copiis præficit: hunc monet, vt in omnes partes equites quàm latiſsimè peruagentur, daturum ſe operam, ne longiùs triduo ab caſtris abſit. * his conſtitutis rebus, omnibus ſuis inopinantibus, quam maximis poteſt itineribus Viēnam peruenit. ibi nactus recentem equitatum, quem multis antè diebus eò præmiſerat, neque diurno, neque nocturno itinere intermiſſo, per fines Aeduorum in Lingones contendit, vbi II. legiones hyemabant, vt, ſi quid etiam de ſua ſalute ab Aeduis iniretur conſilij, celeritate præcurreret. eò cùm perueniſſet, ad reliquas legiones mittit, priúſque in vnum locum omnes cogit, quàm de eius aduentu Aruernis * nunciari poſſet. hac re cognita, Vercingetorix rurſus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus Gergouiam, Boiorum oppidum,* quos ibi, Heluetico prælio victos, Cæſar collocauerat, Aeduíſque attribuerat, oppugnare inſtituit. magnam hæc res Cæſari difficultatem ad conſilium capiendum afferebat, ſi*

reliquam partem hyemis vno in loco legiones contineret, ne, ſtipendiariis Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quòd nullum in eo amicis præſidium videretur poſitum eſſe, ſin maturiùs ex hybernis educeret, ne ab re frumentaria duris ſub vectionibus laboraret. præſtare viſum eſt tamen, omnes difficultates perpeti, quàm, tanta contumelia accepta, omnium ſuorum voluntates alienare. itaque, cohortatus Aeduos de ſupportando commeatu, præmittit ad Boios, *qui de ſuo aduentu doceant, horténturque, vt in fide maneant, atque hoſtium impetum magno animo ſuſtineant, duabus* Agendici *legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad* Boios *proficiſcitur. altero die cùm ad oppidum* Senonum Vellaunodunum *veniſſet, ne quē poſt ſe hoſtem relinqueret, qui expeditiore re frumētaria vteretur, oppugnare inſtituit.* * *idq́ biduo circumuallauit. tertio die miſſis ex oppido legatis de deditione, arma proferri, iumenta produci,* DC. *obſides dari iubet: ea qui conficeret,* C. Trebonium *legatum relinquit. ipſe, vt quàm primum iter faceret,* Genabum Carnutum *proficiſcitur, qui tunc primùm, allato nuncio de oppugnatione* Vallaunoduni, *cùm longiùs eam rem ductum iri exiſtimarent, præſidium* Genabi *tuendi cauſſa. quod eò mitterent, comparabant. huc biduo* * Cæſar *peruenit, &, caſtris ante oppidum poſitis, diei tempore excluſus, in poſterum oppugnationem differt, quæq́; ad eam rem vſui ſint, militibus imperat, &, quòd oppidum* Genabi *pons fluminis* Ligeris * *contingebat, veritus, ne noctu ex oppido* * *profugerent,* II. *legiones in armis excubare iubet.* Genabenſes, *paulo antè mediam noctem ſilentio ex oppido egreſſi, flumen tranſire cœperunt. qua re per exploratores nunciata,* Cæſar *legiones, quas expeditas eſſe iuſ-*

*ſerat, portis incenſis, intromittit, atque oppido potitur, perpaucis ex hoſtium numero deſideratis, quin cuncti caperentur, quòd pontis, atque itinerum * anguſtiæ multitudini fugam interclu ſerant. Oppidum diripit, atque incendit, prædam militibus donat, exercitum Ligerim tranſducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetòrix, vbi de Cæſaris aduentu cognouit, oppugnatione deſiſtit, atque obuiam Cæſari proficiſcitur. ille, oppidum Biturigum, poſitum in via, Nouiodunum oppugnare inſtituerat. quo ex oppido, cùm legati ad eum veniſſent, oratum, vt ſibi ignoſceret, ſuæq; vitæ conſuleret, vt celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat conſecutus, arma proferri, equos produci, obſides dari, iubet. parte iam obſidum tranſdita, cum reliqua adminiſtrarentur, centurionibus, & paucis militibus intromiſsis, qui arma, iumentáque conquirerent, equitatus hoſtium procul viſus eſt, qui agmen Vercingetorigis anteceſſerat: quem ſimulatque oppidani conſpexerunt, atque in ſpem auxilij venerunt, clamore ſublato, arma capere, portas claudere, murum complere, cœperunt. Centuriones in oppido, cùm ex ſignificatione Gallorum noui aliquid ab ijs iniri conſilij intellexiſſe, gladijs diſtrictis portas occupauerunt, ſuóſque omnes incolumes receperunt. Cæſar ex caſtris equitatum educi iubet, * præliúmque equeſtre committit: laborantibus iam ſuis, Germanos equites circiter D C. ſubmittit: quos ab initio ſecum habere inſtituerat. eorum impetum Galli ſuſtinere non potuerunt, atque, in fugam coniecti, multis amiſsis, ſeſe ad agmen receperunt: quibus profligatis, rurſus oppidani perterriti, comprehenſos eos, quorum opera plebem concitatam exiſtimabant, ad Cæſarem perduxerunt, ſeſéque ei dediderunt.*

Quibus rebus confectis, Cæſar ad oppidum Auaricum, quod erat maximum, munitiſſimúmque in finibus Biturigum, atque agri fertiliſſima regione, profectus eſt, quod, eo oppido recepto, ciuitatem Biturigum ſe in poteſtatem redacturum confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nouioduni acceptis, ſuos ad concilium conuocat. docet, longè alia ratione eſſe bellum gerendum, atque antea ſit geſtum: omnibus modis huic rei ſtudendum, vt pabulatione, & commeatu Romani prohibeantur: id eſſe facile, quòd equitatu ipſi abundent: & quòd anni tempore ſubleuentur, pabulum ſecari non poſſe, neceſſariò diſperſos hoſtes ex ædificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri poſſe: præterea, ſalutis cauſſa, rei familiaris commoda negligenda, vicos, atque ædificia incendi oportere, hoc ſpatio à Boia quoquouerſus, quò pabulandi cauſſa adire poſſe videantur: harum ipſis rerum copiam ſuppetere, quòd, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus ſubleuentur: Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longiùs à caſtris progreſſuros, neque intereſſe, ipſos ne interficiant, impedimentiſue exſuant, quibus amiſſis bellum geri non poſſit: præterea, oppida incendi oportere, quæ non munitione, & loci natura ab omni ſint periculo tuta: neu ſuis ſint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis propoſita, ad copiam commeatus, prædámque tollẽdam: hæc ſi grauia, aut acerba videantur, multò illa grauiùs æſtimari debere, liberos, coniuges in ſeruitutem abſtrahi, ipſos interfici, quæ ſit neceſſe accidere victis. Omnium conſenſu hac ſententia probata, vno die ampliùs XX. vrbes Biturigum incenduntur. hoc *idẽ fit in reliquis ciuitatibus. in omnibus partibus*

*incendia conſpiciuntur: quæ etſi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc ſibi ſolatij proponebant, quòd ſe, propè explorata victoria, celeriter amiſſa re cuperaturos confidebant. * deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam propè totius Galliæ vrbem, quæ & ornamento ſit ciuitati, ſuis manibus ſuccendere cogerentur: facile ſe loci natura defenſuros dicunt, quòd propè ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, vnum habeat, & perangustum aditum. datur petentibus venia, diſſuadente primò Vercingetorige, pòſt concedente, & precibus ipſorum, & miſericordia vulgi. defenſores idonei oppido deliguntur. Vercingetorix minoribus Cæſarem itineribus ſubſequitur, & locum caſtris deligit, paludibus, ſyluiſque munitum, ab Auarico longè millia paſſuum XV. ibi per certos exploratores in ſingula diei * tempora, quæ ad Auaricum agerentur, cognoſcebat, &, quid fieri vellet, imperabat. omnes noſtras pabulationes, frumentationéſque obſeruabat, diſperſáſque, cùm longiùs neceſſariò procederent, adoriebatur, magnóque incommodo efficiebat: etſi, quantùm ratione prouideri poterat, ab noſtris occurrebatur, vt incertis temporibus, diuerſiſque itineribus iretur. caſtris ad eam partem oppidi poſitis, Cæſar, quæ intermiſſa à flumine, & palude aditum, vt ſuprà diximus, anguſtum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere cœpit: nam circumuallare loci natura prohibebat: * de re frumentaria Boios, atque Aeduos adhortari non deſtitit: quorum alteri, quòd nullo ſtudio agebant, non multùm adiuuabant, alteri non magnis facultatibus, quòd ciuitas erat exigua, & infirma, celeriter, quod habuerunt, conſumpſerunt. * ſumma*

*difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduorum, incendiis ædificiorum, vſque eo, vt complures dies milites frumento caruerint, & pecore, è longinquioribus vicis adacto, extremam famem ſuſtentarent, nulla tamen vox eſt ab iis audita populi R. maieſtate, & ſuperioribus victoriis indigna. quinetiam Cæſar. cùm in * opere ſingulas legiones appellaret, &, ſi acerbiùs inopiam ferrent, ſe dimiſſurum oppugnationem diceret, vniuerſi ab eo, ne id faceret, petebãt: ſic ſe complures annos, illo imperante meruiſſe, vt nullam ignominiam acciperent, numquam * infecta re diſcederent, hoc ſe ignominiæ laturos loco, ſi inceptam oppugnationem reliquiſſent: præſtare, omnes perferre acerbitates, quàm non ciuibus R. qui Genabi perfidia Gallorum interiſſent, parentarent. hæc eadem centurionibus, tribuníſque mil. mandabant, vt per eos ad Cæſarem deferrentur. Cùm iam muro appropinquaſſent turres, ex captiuis Cæſar cognouit, Vercingetorigem conſumpto pabulo caſtra mouiſſe propiùs Auaricum, atque ipſum, cum equitatu, expeditíſque, qui inter equites præliari conſueſſent, * inſidiarum cauſſa eo profectum, quo noſtros poſtero die pabulatum venturos arbitrabatur. quibus rebus cognitis, media nocte ſilentio profectus, ad hoſtium caſtra manè peruenit. illi, celeriter per exploratores aduentu Cæſaris cognito, carros, impedimentáque ſua, in arctiores ſyluas abdiderũt, copias omnes, in loco edito, atque aperto, inſtruxerunt. qua re nunciata, Cæſar celeriter ſarcinas conferri, arma expediri iuſſit. Collis erat leniter ab infimo accliuis: hunc ex omnibus ferè partibus palus difficilis, atque impedita cingebat, non latior pedibus L. hoc ſe colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatímque diſtributi in ci-*

uitates, omnia vada, ac ſaltus eius paludis certis cuſtodiis obtinebant, ſic animo parati, vt, ſi eam paludem Romani *perrumpere conarentur, hæſitantes premerent ex loco ſuperiore: vt qui propinquitatem loci viderent, paratos propè æquo* Marte *ad dimicandum exiſtimarent, qui iniquitatem conditionis perſpicerent, inani ſimulatione ſeſe oſtentare, cognoſcerent. indignantes milites* Cæſar, * *quòd conſpectum ſuum hoſtes ferre poſſent tantulo ſpatio interiecto, & ſignum prælij expoſcentes, edocet, quanto detrimento, & quot virorum fortium morte neceſſe * eſſet conſtare victoriam: quos cùm ſic animo paratos videret, vt nullum pro ſua laude periculum recuſarent, ſummæ ſe iniquitatis condemnari debere, niſi eorum vitam ſua ſalute habeat cariorem. ſic milites conſolatus, eodem die reducit in caſtra,* * *reliqua, quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, adminiſtrare inſtituit.* Vercingetorix, *cùm ad ſuos rediſſet, proditionis inſimulatus, quod caſtra propiùs* Romanos *mouiſſet, quod cum omni equitatu diſceßiſſet, quod ſine imperio tantas copias reliquiſſet, quod eius diſceſſu* Romani *tanta opportunitate, & celeritate veniſſent,* * *non hæc omnia fortuitu, aut ſine conſilio accidere potuiſſe: regnum illum* Galliæ *malle* Cæſaris *conceſſu, quàm ipſorum habere beneficio.* Tali modo *accuſatus, ad hæc reſpondit:* Quod *caſtra mouiſſet, factum inopia pabuli, etiam ipſis hortantibus:* Quòd *propiùs* Romanos *acceßiſſet, perſuaſum loci opportunitate, qui ſe ipſum munitione defenderet:* Equitum *vero operam neque in loco paluſtri deſiderari debuiſſe, & illic* * *fuiſſe vtilem, quò ſint profecti:* Summam *imperij ſe conſulto nullo* * *diſcedentem tradidiſſe, ne is multitudinis ſtudio ad dimicandum impelleretur:*

tui rei, propter animi mollitiem, ſtudere omnes videret, quod diutius laborem ferre non poſſent: Romani *ſi caſu interuenerint, fortuna, ſi alicuius indicio vocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco ſuperiore cognoſcere, & virtutem deſpicere potuerint, qui, dimicare non auſi, turpiter ſe in caſtra receperint: imperium ſe a* Cæſare *per proditionem nullum deſiderare, quod habere victoria poſſet, quæ iam eſſet ſibi, ac omnibus* Gallis, *explorata: quinetiam, ipſis remittere, ſi ſibi magis honorem tribuere, quàm ab ſe ſalutem accipere videantur: quod vt intelligatis, inquit, ſincerè à me pronunciari, audite* Romanos *milites. producit ſeruos, quos in pabulatione paucis antè diebus exceperat, & fame, vinculiſque excruciauerat. ij, iam antè edocti, quæ interrogati pronunciarent, milites ſe eſſe legionarios dicunt: fame, & inopia adductos, clam ex caſtris exiſſe, ſi quid frumenti, aut pecoris in agris reperire poſſent: ſimili omnem exercitum inopia premi, nec iam vires ſufficere* cuiuſquam, nec ferre operis laborem poſſe: itaque ſtatuiſſe* Imperatorem, *ſi nihil in oppugnatione oppidi profeciſſet, triduo exercitum* deducere.* Hæc *à me, inquit* Vercingetorix, *beneficia habetis, quem proditionis inſimulatis: cuius opera, ſine veſtro ſanguine, tantum exercitum victorem fame pene conſumptum videtis: * quem turpiter ſe ex fuga recipientem, ne qua ciuitas ſuis finibus recipiat, à me prouiſum eſt.* Conclamat *omnis multitudo, & ſuo more armis concrepat: quod facere in eo* conſueuerunt, cuius orationem approbant: ſummum eſſe* Vercingetorigem *ducem, nec de eius fide dubitandum, nec maiori ratione bellum adminiſtrari poſſe. ſtatuunt, vt* X. *millia hominum delecta ex omnibus*

copiis in oppidum ſubmittantur: nec ſolis Bituri*gibus communem ſalutem committendam cenſet, quòd penè in eo, ſi oppidum retinuiſſent, ſummam victoriæ conſtare intelligebant, ſingulari militum noſtrorum virtuti conſilia cuiuſquemodi* Gallorum *occurrebant, vt eſt ſummæ genus ſollertiæ, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quæ ab quoque traduntur, aptiſſimum. nam & laqueis falces auertebant, quas cum deſtinauerant, tormentis introrſus reducebant, & aggerem cuniculis ſubtrahebant, eò ſcientiùs, quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum, atque vſitatum eſt. totum autem murum ex omni parte turribus contabulauerant, atque has coriis intexerant. tum, crebris diurnis, nocturniſque eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur, & noſtrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expreſſerat, commiſſis ſuarum turrium malis, adæquabant, & * apertos cuniculos præuſta, & præacuta materia, & pice feruefacta, & maximi ponderis ſaxis morabantur, mœnibúſque appropinquare prohibebant.* Muri *autem omnes* Gallici *hac ferè forma ſunt.* Trabes *directæ, perpetuæ, in longitudinem, paribus interuallis, diſtantes inter ſe binos pedes, in ſolo collocantur.* * *eæ reuinciuntur extrorſus, & multo aggere veſtiuntur.* * *ea autem, quæ diximus, interualla grandibus in fronte ſaxis effarciũtur. ijs collocatis, & * coagmentatis, alius inſuper ordo adiicitur, vt idem illud interuallum ſeruetur, neque inter ſe contingant trabes. ſed, paribus intermiſſæ ſpatiis, ſingulæ ſingulis ſaxis interiectis, arte contineantur. ſic deinceps omne opus* * *contexitur, dum iuſta muri altitudo expleatur. hoc enim in ſpeciem, varietatémque opus deforme non eſt, alter-*

*nis trabibus, ac ſaxis, quæ rectis lineis ſuos ordines ſeruant, tum, ad vtilitatem, & defenſionem vrbium, ſummam habet opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, quæ, perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrſus reuincta, neque perrumpi, neque diſtrahi poteſt. ijs tot rebus impedita oppugnatione, * milites cum toto tempore, frigore, & aßiduis imbribus * tranſderentur, tamen continenti labore omnia hæc * ſuperauerunt, & diebus* XXV. *aggerem, latum pedes* CCCXXX. *altum pedes* LXXX. *extruxerunt. cùm is murum hoſtium pene contingeret, & ** Cæſar *ad opus conſuetudine excubaret, militeſque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur, paulo ante* III. *vigiliam eſt animaduerſum, fumare aggerem, quem cuniculo hoſtes ſuccenderent. eodemque tempore toto muro clamore ſublato, duabus portis ab vtroque latere turrium eruptio fiebat. alij faces, atque aridam materiem de muro in aggerem eminus iaciebant, picem, reliquáſque res, quibus ignis excitari poteſt, fundebant, vt, quò primùm curreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri poſſet. tamen, quòd inſtituto* Cæſaris *duæ ſemper legiones pro caſtris excubabant, * duæq; partitis temporibus in opere erant, celeriter factum eſt, vt alij eruptionibus reſiſterent, alij turres reducerent, aggerémque interſcinderent, omnis verò ex caſtris multitudo ad reſtinguendum * concurreret. cùm in omnibus locis, conſumpta iam reliqua parte noctis, pugnaretur, ſempérque hoſtibus ſpes victoriæ redintegraretur, eò magis, quod deuſtos pluteos turrium videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animaduertebant, ſempérque ipſi recentes defeßis ſuccederent, omnémque* Galliæ *ſalutem in illo veſtigio*

*temporis poſitam arbitrarentur, accidit inſpectantibus nobis, quod, dignum memoria viſum, * prætermittendum non exiſtimauimus.* Quidam ante portam oppidi Gallis per manus ſeui ac picis trāſditas glebas in ignem e regione turris proijciebat. ſcorpione ab latere dextro tranſiectus, exanimatúſque concidit. hunc ex proximis vnus iacentem tranſgreſſus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione ictu ſcorpionis exanimato altero, ſucceſſit tertius, & tertio quartus: nec ille priùs eſt à propugnatoribus vacuus relictus locus, quàm, reſtincto aggere, atque omni parte ſubmotis hoſtibus, finis eſt pugnandi factus. Omnia experti Galli, quod res nulla ſucceſſerat, poſtero die, conſilium cęperunt, ex oppido profugere, hortante, & iubente Vercingetorige, id ſilentio noctis conati, non magna iactura ſuorum ſeſe effecturos ſperabant: propterea quod neque longè ab oppido caſtra Vercingetorigis aberant, & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad inſequendum tardabat, iamq́ hoc facere noctu apparabant, cùm matresfamilias repentè in publicum * procurrerunt, flentéſque, proiectæ ad pedes ſuorum, omnibus precibus petierunt, ne ſe, & communes liberos hoſtibus ad ſupplicium dederent, quos ad capiendam fugam naturæ, & virium infirmitas, impediret. vbi eos perſtare in ſententia viderunt, quod plerumque in ſummo periculo timor miſericordiam non recipit, conclamare, & ſignificare de fuga Romanis cœperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, conſilio deſtiterunt. poſtero die Cæſar promota turri, * perfectiſque operibus, quæ facere inſtituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum conſilium tempeſtatem arbitratus eſt, quòd paulò incautiùs*

cuſtodias in muro diſpoſitas videbat, ſuóſque languidiùs in opere verſari iuſsit, & quid fieri vellet, oſtendit. Legiones *intra vineas in occulto expeditas * cohortatus, vt aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, iis, qui primi murum adſcendiſſent, præmia propoſuit, militibúſque ſignum dedit. illi ſubitò ex omnibus partibus euolauerunt, murúmque celeriter compleerunt.* Hoſtes, *re noua perterriti, muro, turribúſque deiecti, in foro, ac locis patentioribus, cuneatim conſtiterunt, hoc animo, * vt, ſi qua ex parte obuiam contrà veniretur, acie inſtructa, depugnarent. vbi neminem in æquum locum ſeſe demittere, ſed toto vndique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino ſpes fugæ tolleretur, abiectis armis, * vltimas oppidi partes continenti impetu petiuerunt: parſque ibi, cum anguſto exitu portarum ſe ipſi premerent, à militibus, pars, iam egreſſa portis, ab equitibus eſt interfecta. nec fuit quiſquam, qui prædæ ſtuderet. ſic, &* Genabenſi *cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. denique ex omni eo numero, qui fuit circiter* X L. *millium, vix* D C C C, *qui, primo clamore audito, ſe ex oppido * iecerant, incolumes ad* Vercingetorigem *peruenerunt. quos ille, multa iam nocte, * ſilentio ex fuga excepit, veritus, ne qua in caſtris ex eorum concurſu, & miſericordia vulgi ſeditio oriretur, vt, procul in via diſpoſitis familiaribus ſuis, principibúſque ciuitatum, diſparandos, deducendoſque ad ſuos curaret, quæ cuique ciuitati pars caſtrorum ab initio obuenerat. poſtero die concilio conuocato, conſolatus, * cohortatúſque eſt, ne ſe admodum animo demitterent, * néve perturbarentur incõmodo: nõ virtute, neque acie viciſſe* Romanos, *ſed artificio quo-*

*dam, & ſcientia oppugnationis, cuius rei fuerint ipſi imperiti: errare, ſi qui in bello omnes * ſecundos rerum euentus exſpectent: ſibi numquam placuiſſe, Auaricum defendi, cuius rei teſtes ipſos haberet, ſed factum imprudentia Biturigum, & nimia obſequentia reliquorum, vti hoc incommodum * acciperetur: id tamen ſe celeriter maioribus commodis ſanaturum: nam, quæ ab reliquis Gallis ciuitates diſſentirent, has ſua diligentia adiuncturum, atque vnum conſilium totius Galliæ effecturum, cuius conſenſu, ne orbis quidem terrarum poßit obſiſtere: idq; ſe prope iam effectum habere: interea æquum eſſe, ab iis communis ſalutis cauſſa impetrari, vt caſtra munire inſtituerent, quo faciliùs hoſtium repentinos impetus * ſuſtinere poſſent. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maximè, quòd ipſe animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque ſe in occultum abdiderat, neque conſpectũ multitudinis fugerat, plúſque animo prouidere, & præſentire exiſtimabatur, quòd, re integra, primò incendendum Auaricum, pòſt deſerendum, cenſuerat. itaque, vt reliquorum imperatorum res aduerſæ auctoritatem minuunt, ſic huius ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur. ſimul in ſpem veniebant, eius affirmatione, de reliquis adiungendis ciuitatibus: * primúmque eo tempore Galli caſtra munire inſtituerunt, & ſic ſunt animo conſternati, homines inſueti laboris, * vt omnia, quæ imperarent, ſibi patienda, & perferenda, exiſtimarent. nec minùs, quàm eſt pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, vt reliquas ciuitates adiungeret, atque earum principes * donis, pollicitationibúſque alliciebat. huic rei idoneos homines deligebat, quorum quiſque aut oratione ſubdola, aut amicitia facillimè * capi poſſet. qui Auarico expugnato*

*pugnato refugerant, armandos, veſtiendóſque cu-rat. ſimul vt deminutæ copiæ redintegrarentur, imperat certum numerum militum ciuitatibus, quem, & quam ante diem in caſtra adduci velit, ſagittarióſque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conquiri, & ad ſe mitti, iubet. his rebus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur. interim Theutomatus, Ollouiconis filius, rex Nitiobrigum, cuius pater ab ſenatu noſtro amicus erat appellatus, cum magno equitum ſuorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum peruenit. Cæſar Auarici complures dies commoratus, *ſummámque ibi copiam frumenti, & reliqui commeatus nactus, exercitum, ex labore, atque inopia, refecit. iam propè hyeme confecta, cum ipſo anni tempore ad gerendum bellum vocaretur, & ad hoſtem proficiſci conſtituiſſet, ſiue eum ex paludibus, ſyluiſque elicere, ſiue obſidione premere poſſet, legati ad eum principes Aeduorum veniunt, oratum, vt maxime neceſſario tempore ciuitati ſubueniat: ſummo eſſe in periculo rem, quod, cùm ſinguli magiſtratus antiquitus creari, atque regiam poteſtatem annum obtinere conſueſſent, duo magiſtratum gerant. & ſe vterque eorum legibus creatum eſſe dicat: horum eſſe alterum Conuictolitanem, florentem, & illuſtrem adoleſcentem, alterum Cotum, antiquiſſima familia natum, atque ipſum hominem ſummæ potentiæ, & magnæ cognationis, cuius frater Vedeliacus proximo anno eundem magiſtratum geſſerit: ciuitatem omnem eſſe in armis: diuiſum ſenatum, diuiſum populum, ſuas cuiuſque eorum clientelas. quod ſi diutius alatur controuerſia, fore, vti pars cum ciuitatis parte confligat: id ne accidat, poſitum in eius diligentia, atque auctoritate. Cæſar, etſi, à bello, at-*

que hoſte diſcedere, detrimentoſum eſſe exiſtimabat, tamen, non ignorans, quanta ex diſſenſionibus incommoda oriri conſueſſent, ne tanta, & tam coniuncta populo R. *ciuitas, quam ipſe ſemper aluiſſet, omnibúſque rebus ornaſſet, ad vim, atque ad arma, deſcenderet, atque ea pars, quæ minùs ſibi * confideret, auxilia à* Vercingetorige *accerſeret, huic rei prævertendum exiſtimauit, &, quòd, legibus* Aeduorum, *iis, qui ſummum magiſtratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de iure, aut legibus eorum deminuiſſe videretur, ipſe in* Aeduos *proficiſci ſtatuit, * ſenatúmque omnem, & quos inter controuerſia eſſet, etiam ad ſe euocauit. Cùm propè omnis ciuitas eò conueniſſet, doceretúrque, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem à fratre renunciatum, cùm leges, duos ex vna familia, viuo vtroque, non ſolum magiſtratus creari vetarent, ſed etiam in ſenatu eſſe prohiberent,* Cotum *magiſtratum deponere coëgit,* Conuictolitanem, *qui per ſacerdotes, more ciuitatis, intermiſsis magiſtratibus, eſſet creatus, poteſtatem obtinere iuſsit. hoc decreto interpoſito, cohortatus* Aeduos, *vt controuerſiarum, * ac diſſenſionum, obliuiſcerentur, atque, omnibus omiſsis his rebus, huic bello ſeruirent, eáque, quæ meruiſſent, præmia ab ſe deuicta* Gallia *exſpectarent, equitatúmque omnem, & peditum millia* X. *ſibi celeriter mitterent, quæ in præſidiis rei frumentariæ cauſſa diſponeret, exercitum in duas partes diuiſit,* I V. *legiones in* Senones, Pariſióſque Labieno *ducendas dedit,* V I. *ipſe in* Aruernos, *ad oppidum* Gergouiam *ſecundum flumen* Elauer *duxit, equitatus partem illi attribuit, partem ſibi reliquit. qua re cognita,* Vercingetorix, *omnibus interruptis eius fluminis pontibus, ab al-*

*tera Elaueris parte iter facere cœpit, cùm vterque vtrique eſſet exercitui in conſpectu, feréque è regione caſtris caſtra poneret: diſpoſitis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias tranſducerent. * erat in magnis Cæſaris difficultatibus res, ne maiorem æſtatis partem flumine impediretur, quod non fere ante autumnum* Elauer *vado tranſiri ſoleat. itaque, ne id accideret, ſylueſtri loco caſtris poſitis, è regione vnius eorum pontium, quos* Vercingetorix *reſcindendos curauerat, * poſtridie cum* II. *legionibus in occulto reſtitit, reliquas copias, cum omnibus impedimentis, vt conſueuerat, miſit, demptis quartis quibúſque cohortibus, vti numerus legionum conſtare videretur, iis, quàm longiſſimè poſſent, *progredi iuſſis, cùm iã ex diei tempore coniecturam * caperet, in caſtra peruentum, iiſdem ſublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere cœpit. celeriter effecto opere, legionibúſque * tranſductis, & loco caſtris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit.* Vercingetorix, *re cognita, nec contra ſuam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus anteceſſit.* Cæſar *ex eo loco quintis caſtris* Gergouiam *peruenit, equeſtrique prælio eo die leui facto, perſpecto vrbis ſitu, quæ poſita in altiſſimo monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione deſperauit: de obſeſſione non priùs agendum conſtituit, quàm rem frumentariam expediſſet. At* Vercingetorix, ** caſtris pro oppido in monte poſitis, mediocribus circum ſe interuallis, ſeparatim ſingularum ciuitatum copias collocauerat, atque omnibus eius iugi collibus occupatis, qua deſpici poterat, horribilem ſpeciem præbebat, principeſq; earum ciuitatũ, quos ſibi ad cõſilium capiendũ delegerat, prima luce ad ſe quotidie conuenire iubebat, ſeu quid cõmunican-*

dum, ſeu quid adminiſtrandum videretur: neque vllum ferè diem intermittebat, quin, equeſtri prælio interiectis ſagittariis, quid in quoque eſſet animi, ac virtutis ſuorum, periclitaretur. Erat è regione oppidi collis ſub ipſis radicibus montis egregiè munitus, atque ex omni parte circunciſus: quem ſi tenerent noſtri, & aquæ magna parte, & pabulatione libera prohibituri hoſtes videbantur. ſed is locus præſidio ab ijs non nimis firmo tenebatur. tamen ſilentio noctis Cæſar, ex caſtris egreſſus, prius quam ſubſidium ex oppido venire poſſet, deiecto præſidio potitus loco, duas ibi legiones collocauit, foſſámque duplicem duodenûm pedum à maioribus caſtris ad minora perduxit: * vt tutò ab repentino hoſtium incurſu etiam ſinguli commeare poſſent. Dum hæc ad Gergouiam geruntur, Conuictolitanis Aeduus, cui magiſtratum adiudicatum à Cæſare demonſtrauimus, ſollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibuſdam adoleſcentibus colloquitur: quorum erat princeps Litauicus, atque eius fratres, ampliſsima familia nati adoleſcentes.* cum ijs primùm communicat, hortatúrque eos, vt ſe liberos, & imperio natos, meminerint: vnam eſſe Veduorum ciuitatem, quæ certiſsimam Galliæ victoriam diſtineat, eius auctoritate reliquas contineri, qua tranſducta, locum conſiſtendi Romanis in Gallia non fore: eſſe nonnullo ſe Cæſaris beneficio affectum, ſic tamen, vt iuſtiſsimam apud eum cauſſam obtinuerit, ſed plus communi libertati tribuere. cur enim potiùs Aedui de ſuo iure, & de legibus ad Cæſarem diſceptaturi, quàm Romani ad Aeduos, veniant? celeriter adoleſcentibus, & ratione magiſtratus, & præmio deductis, cùm ſe vel principes eius conſilij fore profiterentur: ratio perficiendi quærebatur: quòd ciuitatem temere ad ſuſcipien-

dum bellum adduci poſſe, non confidebant. placuit, vt Litauicus *decem illis millibus, quæ* Cæſari *ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratréſque eius ad* Cæſarem *præcurrerent. reliqua, quæ ratione agi placeat, conſtituunt.* Litauicus*, accepto exercitu, cùm millia paſſuum circiter* XXX. *ab* Gergouia *abeſſet, conuocatis ſubito militibus, lachrymans, Quo proficiſcimur, inquit, milites? omnis noſter equitatus, nobilitas omnis interijt: principes ciuitatis,* Eporedorix, *&* Virdumarus*, inſimulati proditionis, ab* Romanis*, indicta cauſſa, interfecti ſunt. hæc ab ijs cognoſcite, qui ex ipſa cæde fugerunt. nam ego, fratribus, atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quæ geſta ſunt, pronunciare. producuntur ij, quos ille edocuerat, quæ dici vellet: atque eadem, quæ* Litauicus *pronunciauerat, multitudini exponunt: * omnes equites* Aeduorum *interfectos, quòd collocuti cum* Aruernis *dicerentur, ipſos ſe inter multitudinem militum occultaſſe, atque ex media cæde * profugiſſe. conclamant* Aedui*, &* Litauicum *obſecrant, vt ſibi conſulat. quaſi verò, inquit ille, conſilij ſit res, ac non neceſſe ſit nobis* Gergouiam *contendere, & cum* Aruernis *noſmet coniungere. an dubitamus, quin, nefario facinore admiſſo,* Romani ** iam ad nos interficiendos concurrant? proinde, ſiquid in nobis animi eſt, perſequamur eorum mortem, qui indigniſſimè interierunt, atque hos latrones interficiamus. oſtendit ciues* Romanos *qui eius præſidij fiducia vnà erant. * continuò magnum numerum frumenti, commeatúſque diripit, ipſos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota ciuitate* Aeduorum *dimittit: in eodem mendacio, de cæde equitum, & principum, permanet: hortatur, vt ſimili ratione, atque ipſe fe-*

cerit, ſuas iniurias perſequantur. Eporedorix Aeduus, ſummo loco natus adoleſcens, & ſumma domi potentiæ, & vnà Virdumarus, pari ætate, & gratia, ſed genere diſpari, quem Cæſar ab Diuitiaco traſditum, ex humili loco ad ſummam dignitatem perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euocati. his erat inter ſe de principatu contentio, & in illa magiſtratuum controuerſia, alter pro Conuictolitane, alter pro Coto ſummis opibus pugnauerat. ex iis Eporedorix, cognito Litauici conſilio, media ferè nocte rem ad Cæſarem defert, orat, ne patiatur, ciuitatem prauis adoleſcentium conſiliis, ab amicitia populi Romani deficere: quod futurum prouideat, * ſi ſe tot hominum millia cum hoſtibus coniunxerint, quorum ſalutem neque propinqui negligere, neque ciuitas leui momento æſtimare poſſet: magna affectus ſollicitudine hoc nuncio Cæſar, quòd ſemper Aeduorum ciuitati præcipuè indulſerat, nulla interpoſita dubitatione, legiones expeditas IV. equitatúmque omnem ex caſtris educit. nec fuit ſpatium tali tempore ad contrahenda caſtra, quod res in celeritate poſita * eſſe videbatur. Cn. Fabium legatum, cum legionibus II. caſtris præſidio relinquit. fratres Litauici, cùm comprehendi iuſſiſſet, paulò antè reperit ad hoſtes * profugiſſe. adhortatus milites, ne neceſſario tempore itineris labore permoueantur, cupidiſſimis omnibus, * progreſſus millia paſſuum XXV. agmen Aeduorum conſpicatus, immiſſo equitatu, iter eorum moratur, atque impedit: interdicítque omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem, & Viridomarum, quos illi interfectos exiſtimabant, inter equites verſari, ſuóſque appellare, iubet. iis cognitis, & Litauici fraude perſpecta, Aedui ma-

*nus tendere, & deditionem ſignificare, & proiectis armis, mortem deprecari incipiunt. Litauicus cum ſuis clientibus, quibus nefas, more Gallorum eſt, etiam in extrema fortuna deſerere patronos, Gergouiam profugit. Cæſar, nunciis ad ciuitatem Aeduorum miſsis, qui ſuo beneficio conſeruatos docerent, quos iure belli interficere potuiſſet, III. q; horis noctis exercitui, ad quietem, datis, caſtra ad Gergouiam mouit. medio ferè itinere, equites, à Fabio miſsi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: ſummis copiis caſtra oppugnata demonſtrant: cùm crebrò integri defeſsis ſuccederent, noſtróſque aſsiduo labore defatigarent, quibus, propter magnitudinem caſtrorum perpetuo eſſet iiſdem in vallo permanendum: multitudine ſagittarum, * atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hæc ſuſtinenda magno vſui fuiſſe tormenta: Fabium diſceſſu eorum, duobus relictis portis, obſtruere cæteras, pluteóſque vallo addere, & ſe in poſterum diem ſimilem ad * caſum parare. iis rebus cognitis, Cæſar, ſummo ſtudio militum, ante ortum ſolis in caſtra peruenit. Dum hæc ad Gergouiam geruntur, Aedui, * primis nunciis à Litauico acceptis, nullum ſibi ad cognoſcendum ſpatium relinquunt. impellit alios auaritia, alios iracundia, & temeritas, quæ maxime illi hominum generi eſt innata, vt leuem auditionem habeat pro re comperta. bona ciuium Romanorum diripiunt, cædes faciunt, in ſeruitutem abſtrahunt. adiuuat rem proclinatam Conuictolitanis, plebémque ad furorem impellit, vt, facinore admiſſo, ſanitatem reuerti pudeat. M. Ariſtium tribunũ mil. iter ad legionem facientem, fide data, ex oppido Cauillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi cauſſa ibi conſtiterant. hos cõtinuò in itinere*

adorti, omnibus impedimentis exſuunt, repugnantes diem noctémque obſident: multis vtrimque interfectis, maiorem multitudinem ad arma concitant. interim, nuncio allato, omnes eorum milites in poteſtate Cæſaris teneri, concurrunt ad Ariſtium: nihil publico factum conſilio, demonſtrant: quæſtionem de bonis direptis decernunt: Litauici, fratrúmque bona publicant: legatos ad Cæſarem, ſui purgandi gratia, mittunt: hæc faciunt, recuperandorum ſuorum cauſſa. ſed contaminati facinore, & capti compendio ex direptis bonis quòd ea res ad multos pertinebat,* & timore pœnæ exterriti, conſilia clam de bello inire incipiunt,* ciuitatéſque reliquas legationibus ſollicitant. quæ tametſi Cæſar intelligebat, tamen, quàm mitiſſimè poteſt, legatos appellat: nihil ſe, propter inſcientiam, leuitatémque vulgi, grauiùs de ciuitate iudicare, neque de ſua in Aeduos beneuolentia deminuere. ipſe, maiorem Galliæ motum exſpectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumſiſteretur, conſilia inibat, quemadmodum à Gergouia diſcederet, ac rurſus omnem exercitum contraheret, ne profectio, nata à timore defectionis, ſimilis fugæ videretur. hæc cogitanti accidere viſa eſt facultas bene rei gerendæ. nam cùm minora in caſtra, operis perſpiciendi cauſſa, veniſſet, animaduertit, collem, qui ab hoſtibus tenebatur, nudatum hominibus, qui ſuperioribus diebus vix præ multitudine cerni poterat. admiratus, quærit ex perfugis cauſſam, quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. conſtabat inter omnes, quòd iam ipſe Cæſar per exploratores cognouerat, dorſum eſſe eius iugi propè æquũ; ſed ſylueſtre, & anguſtum, quà eſſet aditus ad alteram partem oppidi: vehementer huic illos loco timere, nec iam aliter ſentire, vno colle ab Ro-*

*manis occupato, * ſi alterum amiſiſſent, quin pe-ne circumuallati, atque omni exitu, & pabulatione intercluſi viderentur: ad hunc muniendum locum omnes à* Vercinget*orige euocatos.* Hac re co-gnita, *Cæſar mittit complures equitum * turmas eò de media nocte: ijs imperat, vt paulo tumultuoſiùs omnibus in locis peruagarentur: * prima luce, magnum numerum impedimentorum ex ca-ſtris detrahi, mulionéſque cum caßidibus, equi-tum ſpecie, ac ſimulatione, collibus circumuehi iubet. his paucos addit equites, qui latiùs oſtentationis cauſſa vagarentur. longo circuitu eaſdem om-nes iubet petere regiones. hæc procul ex oppido videbantur, vt erat à* Gergouia *deſpectus in caſtra: neque tanto ſpatio, certi quid eſſet, explorari pote-rat. legionem vnam eodem iugo mittit, & paulùm progreſſam inferiore loco conſtituit, ſyluiſque occul-tat. augetur* Gallis *ſuſpicio. atque omnes illo munitionum copia tranſducuntur. vacua caſtra hoſtium* Cæſar *conſpicatus, tectis inſignibus ſuorum, occul-tatíſque ſignis militaribus, raros milites, ne ex op-pido animaduerterentur, ex maioribus caſtris in minora tranſducit: legatíſq., quos ſingulis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, oſtendit: in primis mo-net, vt contineant milites, ne ſtudio pugnandi, aut ſpe prædæ longiùs progrediantur: quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc vna celeritate poſſe vitari: occaſionis eſſe rem, non prælij. his rebus expoſitis, ſignum dat, & ab dextra par-te alio adſcenſu eodem * tempore* Aeduos *mittit.* Oppidi murus *ab planicie, atque initio adſcenſus, recta regione, ſi nullus anfractus intercederet.* ∞ CC. *paſſus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum cliuum acceſſerat, id ſpatium itineris augebat. à medio ferè colle in longitudine, vt na-*

tura montis ferebat, ex grandibus ſaxis VI. *pedum murum, qui noſtrorum impetum tardaret, produxerant* Galli, *atque, inferiore, omni ſpatio vacuo relicto, ſuperiorem partem collis vſque ad murum oppidi denſiſſimis caſtris compleuerant. milites, ſigno dato, celeriter ad munitionem perueniunt,* * *eámque tranſgreſſi, trinis caſtris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis caſtris celeritas, vt* Theutomatus, *rex* Nitiobrigum, *ſubitò in tabernaculo oppreſſus, vt meridie conquieuerat, ſuperiore corporis parte nudata, vulnerato equo, vix ſe ex manibus prædantium militum eriperet. conſecutus id, quod animo propoſuerat,* Cæſar *receptui cani iuſſit: legioníſque decimæ, qua cum erat concionatus, ſigna conſiſtere: at reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ ſono,* * *quod ſatis magna vallis intercedebat, tamen à tribunis militum, legatíſque, vt erat à* Cæſare *præceptum, retinebantur. ſed, elati ſpe celeris victoriæ, & hoſtium fuga, ſuperiorúmque temporum ſecundis præliis, nihil adeo arduum ſibi exiſtimabant, quod non virtute conſequi poſſent: neque priùs finem ſequendi fecerunt, quàm muro oppidi, portíſque appropinquarunt. tum verò ex omnibus vrbis partibus, orto clamore, qui longiùs aberant, repentino tumultu perterriti, cùm hoſtes intra portas eſſe exiſtimarent, ſeſe ex oppido eiecerunt.* * Matresfamilias *de muro veſtem argentúmque iactabant, & pectore nudo prominantes, paſſis manibus obteſtabantur* Romanos; *vt ſibi parcerent, neu, ſicut* Auarici *feciſſent, ne mulieribus quidem, atque infantibus, abſtinerent. nonnullæ de muris per manus demiſſæ, ſeſe militibus tranſdebant.* L. Fabius, *centurio legionis* IIX. *quem inter ſuos eo die dixiſſe conſtabat, excitari ſe* Auaricenſibus *præmiis, neque commiſ-*

ſurum, vt priùs quiſquam murum aſcenderet, tres ſuos nactus manipulares, atque ab iis ſubleuatus, murum aſcendit, eos ipſe rurſus ſingulos exceptans, in murum extulit. interim ij, qui ad alteram partem oppidi, vt ſuprà demonſtrauimus, munitionis cauſſa, conuenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nunciis incitati, oppidum ab Romanis *teneri; præmiſsis equitibus magno concurſu eò contenderunt. eorum vt quiſque primus venerat, ſub muro conſiſtebant, ſuorúmque pugnantium numerum augebat. quorum cùm magna multitudo conueniſſet, matresfamilias, quæ paulò antè* Romanis *de muro manus tendebant, ſuos obteſtari, & more* Gallico*, paſſum capillum oſtentare, liberóſque in conſpectum proferre, cœperunt. erat* Romanis *nec loco, nec numero æqua contentio: ſimul, & curſu, & ſpatio pugnæ defatigati, nō facile recentes, atque integros ſuſtinebant.* Cæſar, *cùm iniquo loco pugnari, hoſtiúmque augeri copias videret, præmetuens ſuis, ad* T. Sextium *legatum, quem *minoribus caſtris præſidio reliquerat, mittit, vt cohortes ex caſtris celeriter educeret, & ſub infimo colle ab dextro latere hoſtium conſtitueret, vt, ſi noſtros depulſos loco vidiſſet, quò minùs liberè hoſtes inſequerentur, terreret. ipſe paulùm ex eo loco cum legione progreſſus, vbi conſtiterat, euentum pugnæ exſpectabat. cùm acerrimè cominus pugnaretur, hoſtes loco, & numero, noſtri virtute confiderent: ſubito ſunt* Aedui *viſi, ab latere noſtris aperto, quos* Cæſar *ab dextra parte alio adſcenſu, manus * diſtinendæ cauſſa miſerat. ij ſimilitudine armorum vehementer noſtros perterruerunt: ac, tametſi dextris humeris exertis animaduertebantur, quod inſigne * pacatis eſſe conſueuerat, tamen id ipſum ſui fallendi cauſſa milites ab hoſtibus factum exi-*

ſtimabant. Eodem tempore L. Fabius *centurio, quique vnà murum adſcenderant, circumuenti, atque interfecti, de muro præcipitantur*. M. Petreius, *eiuſdem legionis centurio, cùm portas exſcindere conatus eſſet, à multitudine oppreſſus,* ac ſibi deſperans, multis iam vulneribus acceptis, manipularibus ſuis, qui illum ſecuti erant, Quoniam, inquit, me vnà vobiſcum ſeruare non poſſum, veſtra quidem certè ſaluti proſpiciam, quos cupiditate gloriæ adductus, in periculum deduxi. vos, data facultate, vobis conſulite. ſimul* irrupit in medios hoſtes, duobúſque interfectis, reliquos à porta * paulùm ſubmouit. conantibus auxiliari ſuis, Fruſtra, inquit, meæ vitæ ſubuenire conamini, quem iam ſanguis, viréſque deficiunt. proinde hinc abite, dum eſt facultas, vóſque ad legionem recipite. ita pugnans poſt paulum concidit, ac ſuis ſaluti fuit. noſtri, cùm vndique premerentur*, X L V I. *centurionibus amiſſis, deiecti ſunt loco. ſed intolerantius* Gallos *inſequentes legio x. tardauit, quæ * pro ſubſidio paulo æquiore loco conſtiterat. hanc rurſus* X I I I. *legionis cohortes exceperunt, quæ, ex caſtris minoribus educta, cum* T. Sextio *legato ceperant locum ſuperiorem. legiones, vbi primùm planiciem attigerunt, infeſtis contra hoſtes ſignis conſtiterunt*. Vercingetorix *ab radicibus collis ſuos intra munitiones reduxit. eo die milites ſunt paulo minùs* D C C. *deſiderati. poſtero die* Cæſar, *concione aduocata, temeritatem, cupiditatémque militum reprehendit, quod ſibi ipſi iudicauiſſent, quò procedendum, aut quid agendum videretur, neque, ſigno recipiendi dato, conſtitiſſent, neque à tribunis mil. legatíſque retineri potuiſſent: expoſuit, quid iniquitas loci poſſet, quid ipſe ad* Auaricum * *ſenſiſſet, cùm, ſine duce, & * ſine e-*

*quitatu deprehenſis hoſtibus, exploratam victoriam dimiſiſſet, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci * acciperet: quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, * quos non caſtrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuiſſet, tantopere licentiam, arrogantiámque reprehendere, quod plus ſe, quàm imperatorem, de victoria, atque exitu rerum ſentire exiſtimarent: * nec minus * ſe in milite modeſtiam, & continentiam, quàm virtutem, atque animi magnitudinem, deſiderare.* Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, *ne ob hanc cauſſam animo permouerentur, neu, quod iniquitas loci attuliſſet, id virtuti hoſtium tribuerent, eadem de profectione cogitans, quæ ante ſenſerat, legiones ex caſtris eduxit, aciémque idoneo loco conſtituit. cùm* Vercingetorix *nihilominus in æquum locum deſcenderet, leui facto equeſtri prælio, atque * eo ſecundo, in caſtra exercitum reduxit. cùm hoc idem poſtero die feciſſet, ſatis ad Gallicam oſtentationem minuendam, militúmque animos confirmandos factum exiſtimant, in* Aeduos *caſtra mouit. ne tum quidem inſecutis hoſtibus,* III. *die ad flumen* Elauer **pontem refecit, atque exercitum tranſduxit. ibi à* Virdumaro, *atque* Eporedorige Aeduis *appellatus, * diſcit, cum omni equitatu* Litauicum *ad ſollicitandos* Aeduos *profectum. opus eſſe, & ipſos præcedere ad confirmandam ciuitatem. etſi multis iam rebus perfidiam* Aeduorum Cæſar *perſpectam habebat, atq; horum diſceſſu admaturari defectionem ciuitatis exiſtimabat, tamen retinendos eos non cenſuit, ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliquam ſuſpicionem. diſcedentibus his breuiter ſua in* Ae-

*duos merita expoſuit, quos, & quàm humiles acceptiſſet, * compulſos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis * ſociis, impoſito ſtipendio, obſidibus ſumma cum contumelia extortis, & quam * in fortunam, quámque in amplitudinem deduxiſſet, vt non ſolùm in priſtinum ſtatum rediſſent, ſed omnium temporum dignitatem, & gratiam anteceßiſſe viderentur. his datis mandatis, eos ab * ſe dimiſit.* Nouiodunum erat oppidum Aeduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco poſitum. huc Cæſar omnes obſides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, ſuorum, atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat: huc magnum numerum equorum, huius belli cauſſa in Italia, atque Hiſpania coemptorum, miſerat. eò cùm Eporedorix, Virdumarúſque veniſſent, & de ſtatu ciuitatis cognouiſſent, Litauicum Bibracte ab Aeduis receptum, quod eſt oppidum apud eos maximæ auctoritatis Conuictolitanem magiſtratum, magnámque partem ſenatus ad eum conueniſſe, legatos ad Vercingetorigem de pace, & amicitia concilianda publicè miſſos, non prætermittendum tantum commodum exiſtimauerunt. itaque, interfectis Nouioduni cuſtodibus, quíque eo negotiandi, aut itineris cauſſa conuenerant, pecuniam, atque equos inter ſe partiti ſunt, obſides ciuitatum Bibracte ad magiſtratum deducendos curauerunt. oppidum, quod ab ſe teneri non poſſe iudicabant, ne * cui eſſet vſui Romanis, incenderunt, frumenti, quod ſubitò potuerunt, nauibus auexerunt, reliquum flumine atq; incendio corruperunt, ipſi ex finitimis regionibus copias cogere, præſidia, cuſtodiáſque ad ripas Ligeris diſponere, equitatúmque omnibus locis, iniiciendi timoris cauſſa, oſtentare cœperunt, * vt, ab re frumentaria Romanos excludere, aut addu-

*ctos inopia ex prouincia expellere poſſent, quam ad ſpem multùm eos adiuuabat, quod Liger ex nauibus creuerat, vt omnino vado tranſiri non poſſe videretur. quibus rebus cognitis, Cæſar maturandum ſibi cenſuit, ſi eſſet in perficiendis pontibus periclitandum, vt priùs, quàm eſſent maiores eò copiæ coactæ, dimicaret. nam vt commutato conſilio iter in Prouinciam conuerteret, id ne tum quidem neceſſario faciundum exiſtimabat, cùm infamia, atque indignitas rei, & oppoſitus mons Gebenna, viarúmque difficultas impediebat, tum maximè, quòd * adiungi Labieno, atque iis legionibus, quas vnà miſerat, vehementer cupiebat. itaque, admodum magnis diurnis, atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit, vadóque per equites inuento, pro rei neceßitate, opportune, vt brachia modò, atque humeri ad ſuſtinenda arma liberi ab aqua eſſe poſſent, diſpoſito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hoſtibus primo aſpectu * perturbatis, incolumem exercitum tranſduxit, frumentúmque in agris, & copiam pecoris nactus, repleto iis rebus exercitu, iter in Senones facere inſtituit. Dum hæc apud Cæſarem geruntur, Labienus eo ſupplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, vt eſſet impedimentis præſidio, cum IV. legionibus Lutetiam proficiſcitur. * id eſt oppidum Pariſiorum, poſitum in inſula fluminis Sequanæ. cuius aduentu ab hoſtibus cognito, magna ex finitimis ciuitatibus copiæ conuenerunt. ſumma imperij tranſditur Camulogeno Aulerco, qui prope confectus ætate, tamen, propter ſingularem ſcientiam rei militaris. ad eum eſt honorem euocatus. is, cum animaduertiſſet, perpetuam eſſe paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impedi-*

ret, hic conſedit, noſtróſque tranſitu prohibere inſtituit. Labienus primo vineas agere, cratibus, atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur. poſtquam id difficilius confieri animaduertit, ſilentio è caſtris III. *vigilia egreſſus, eodem, quo venerat, itinere* Melodunum *peruenit. id eſt oppidum* Senonum *in inſula* Sequanæ *poſitum, vt paulo ante* Lutetiam *diximus. deprehenſis nauibus* L. *celeriterque coniunctis, atque eo militibus * impoſitis, & rei nouitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum euocata, ſine contentione oppido potitur. refecto ponte, quem ſuperioribus diebus hoſtes reſciderant, exercitum tranſducit, & ſecundo flumine ad* Lutetiam *iter facere cœpit. hoſtes, re cognita ab ijs, qui à* Meloduno ** profugerant,* Lutetiam *incendi, pontéſque eius oppidi reſcindi iubent. ipſi, profecti palude, in ripis* Sequanæ*, è regione* Lutetiæ*, contra* Labieni *caſtra conſidunt. iam* Cæſar *à* Gergouia *diſceßiſſe audiebatur: iam de* Aeduorum *defectione, & ſecundo* Galliæ *motu rumores afferebantur,* Gallique *in colloquiis, interclúſum itinere, &* Ligere Cæſarem*, inopia frumenti coactum, in prouinciam contendiſſe confirmabant.* Bellouaci *autem, defectione* Aeduorum *cognita, qui ante erant per ſe infideles, manus cogere, atque aperte bellum parare cœperunt. Tum* Labienus*, tanta rerum commutatione, longe aliud ſibi capiendum conſilium, atque antea ſenſerat, intelligebat. neque iam, vt aliquid acquireret, prælióque hoſtes laceſſeret, ſed vt incolumem exercitum* Agendicum *reduceret, cogitabat. namque altera ex parte* Bellouaci*, quæ ciuitas in* Gallia *maximam habet opinionem virtutis, inſtabant: alterā* Camulogenus *parato, atq; inſtructo exercitu tenebat. tum legiones, à præſidio,*

præſidio, atque impedimentis interclusas, maximum flumen diſtinebat, tantis ſubito difficultatibus obiectis ab animi virtute auxilium petendum videbat: itaque, ſub veſperum concilio conuocato, cohortatus, vt ea, quæ imperaſſet, diligenter, induſtrieque adminiſtrarent, naues, quas a Meloduno *deduxerat, ſingulas equitibus* Romanis *attribuit, & , prima confecta vigilia,* I V. *millia paſſuum ſecundo flumine progredi ſilentio, ibique ſe exſpectari iubet.* V. *cohortes, quas minime firmas ad dimicandum eſſe exiſtimabat, caſtris præſidio relinquit:* V. *eiuſdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis aduerſo flumine magno tumultu proficiſci imperat. conquirit etiam lintres: has magno ſonitu remorum incitatas, in eãdem partem mittit. ipſe poſt paulo, ſilentio egreſſus cum* I I I. *legionibus eum locum petit, quo naues appelli iuſſerat. eo cum eſſet ventum, exploratores hoſtium, vt * omni fluminis parte erant diſpoſiti inopinantes, quod magna ſubito erat coorta tempeſtas, ab noſtris opprimuntur, exercitus, equitatusque equitibus* Romanis *adminiſtrãtibus, quos ei negotio præfecerat, celeriter tranſmittitur. vno fere tempore ſub lucem hoſtibus nunciatur, in caſtris* Romanorum *præter conſuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerſo flumine, ſonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paulo infra milites nauibus tranſportari. quibus rebus auditis, quod exiſtimabant tribus locis tranſire legiones, atque omnes * perturbatos defectione* Aeduorum *fugam parare, ſuas quoque copias in tres partes diſtribuerunt. nam, * & præſidio è regione caſtrorum relicto, & parua manu* Metioſedum *verſus miſſa, quæ tantum * progrederetur, quantum naues proceſſiſſent, reliquas co-*

pias contra Labienum *duxerunt. prima luce & noſtri omnes erant tranſportati, & hoſtium acies cernebantur.* Labienus, *milites cohortatus, vt ſuæ priſtinæ virtutis, & tot ſecundiſſimorum præliorum memoriam tenerent, atque ipſum* Cæſarem, *cuius ductu ſæpenumero hoſtes ſuperaſſent, adeſſe exiſtimarent, dat ſignum prælij. primo concurſu, ab dextero cornu, vbi* VII. *legio conſtiterat, hoſtes pelluntur, atque in fugam coniiciuntur: ab ſiniſtro, quem locum* XII. *legio tenebat, cum primi ordines hoſtium transfixi pilis, concidiſſent, tamen acerrimè reliqui reſiſtebant, nec dabat ſuſpicionem fugæ quiſquam. ipſe dux hoſtium* Camulogenus *ſuis aderat, atque eos cohortabatur. at, incerto etiam nunc exitu victoriæ, cum* VII. *legionis* Tribunis *eſſet nunciatum, quæ in ſiniſtro cornu gererentur, poſt tergum hoſtium legionem oſtenderunt, ſignaque intulerunt. nec eo quidem tempore quiſquam loco ceſſit, ſed circumuenti omnes, interfectique eandem fortunam tulit* Camulogenus. *at ij, qui præſidio contra * caſtra* Labieni *erant relicti, cùm prælium commiſſum audiſſent, ſubſidio ſuis iecerunt, collémque ceperunt, * neque noſtrorum militum, victorumq; impetum ſuſtinere potuerunt. ſic, cum ſuis fugientibus permiſti, quos non ſyluæ, monteſq; texerunt, ab equitatu ſunt interfecti. hoc negotio confecto,* Labienus *reuertitur* Agendicum: *vbi impedimenta totius exercitus relicta erant. inde, cum omnibus copijs, ad* Cæſarem *peruenit. Defectione* Aeduorum *cognita, bellum augetur. Legationes in omnes partes circũmittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad ſollicitandas ciuitates nituntur: nacti obſides, quos* Cæſar *apud eos depoſuerat, horum ſupplicio dubitantes territant. petunt à* Vercingeto-

rige Aedui, vt ad ſe veniat, rationéſque belli gerendi communicet. re impetrata, contendunt, vt ipſis ſumma imperij tranſdatur: & , re in controuerſiam deducta, totius Galliæ concilium Bibracte *indicitur.* * *eodem conueniunt vndique freq̃uetes multitudines. ſuffragijs res permittitur. ad vnũ omnes* Vercingetorigem *probant* Imperatorem. *ab hoc concilio* Rhemi, Lingones, Treuiri *abfuerunt, illi, quod amicitiam* Romanorum *ſequebantur,* Treuiri, *quod aberant longius, & ab* Germanis *premebantur: quæ fuit cauſſa, quare* * *toto abeſſent bello, & neutris auxilia mitterent. magno dolore* Aedui * *ferunt ſe deiectos principatu. queruntur fortunæ cõmutationem, &* Cæſaris *indulgentiam in ſe requirunt, neque tamen, ſuſcepto bello, ſuum conſilium ab reliquis ſeparare audent. inuiti, ſummæ ſpei adoleſcentes,* Eporedorix, & Virdumarus Vercingetorigi *parent. ille imperat reliquis ciuitatibus obſides. denique ei rei conſtituit diem: huc omnes equites,* XV. *millia numero, celeriter conueni re iubet. peditatu, quem ante habuerit, ſe fore contentum dicit, neque fortunam tentaturum, neque acie dimicaturum: ſed, quoniam abundet equitatu perfacile eſſe factu, frumentationibus pabulationibuſq́ Romanos prohibere: æquo modo animo ſua ipſi frumenta corrumpant, ædificiaq́ incendant. quæ rei familiaris iactura, perpetuum imperium, libertatemq́ ſe* * *conſequi videant.* His *conſtitutis rebus,* Aeduis, Seguſianiſque, *qui ſunt finitimi ei prouinciæ,* X. *millia peditum imperat. huc addit equites* D C C C. *his* * *præficit fratrem* Eporedorigis, *bellumq́* * *inferre* Allobrogibus *iubet. altera ex parte* Gabalos, *proximoſque pagos* Aruernorum *in* Heluios, *item* Ruthenos, Cadurceſq́ *ad fines* Volgarum, Aremicorúmque *depopu-*

*landos mittit. hic nihilo minus clandeſtinis nuntijs legationibusq́; Allobroges ſollicitat, quorum mẽtes nondum à ſuperiore bello receſſiſſe, ſperabat. horum principibus pecunias, ciuitati autem imperium totius prouinciæ pollicetur. Ad hos omnes caſu preuiſa erant præſidia cohortium duarum & viginti, quæ ex ipſa coacta prouincia ab L. Cæſare legato ad omnes partes opponebantur. Heluij ſua ſponte cum finitimis prælio congreſſi pelluntur & C. Valerio Donotauro, Caburi filio, principe ciuitatis, compluribusquе alijs interfectis, intra oppida muróſque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum diſpoſitis præſidijs, magna cum cura, & diligentia, ſuos fines tuentur. Cæſar, quod hoſtes equitatu ſuperiores eſſe intelligebat, &, interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Prouincia, atque Italia ſubleuari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates, quas ſuperioribus annis pacauerat: equitesque ab his acceſſit, & leuis armaturæ pedites, qui inter eos præliari conſueuerant. Eorum aduentu, quo minus idoneis equis vtebantur, * à tribunis mil. reliquisq́; equitibus Romanis, atque euocatis equos ſumit, Germaniſq́; diſtribuit. Interea, dum hæc geruntur, hoſtium copiæ ex Aruernis, equiteſque, qui toti Galliæ erant imperati, conueniunt. magno horum coacto numero, cum Cæſar in ſequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius ſubſidium prouinciæ ferri poſſet circiter millia paſſuum X. ab Romanis trinis caſtris Vercingetorix conſedit,* conuocatiſq́; ad concilium præfectis equitum, veniſſe tempus victoriæ demonſtrat: fugere in Prouinciam Romanos, Galliaque excedere: id ſibi ad præſentem obtinendam libertatem ſatis eſſe: ad reliqui temporis pacem, atque otium, parum*

*proſici. maioribus enim coactis copijs reuerſuros, neque finem belli facturos, proinde, agmine impeditos adoriantur. ſi pedites ſuis auxilium ferant, atque in eo morentur, iter facere non poſſe: ſin, * id quod magis futurum confidebat, relictis impedimētis, ſuæ ſaluti conſulant, & vſu rerum neceſſariarum, & dignitate ſpoliatum iri: nam de equitibus hoſtium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipſos quidem debere dubitare: id quo maiore faciant animo, copias ſe omnes pro caſtris habiturum, & terrori hoſtibus futurum. conclamant equites, ſanctiſsimo iureiurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad vxorem aditum habeat, qui non bis per hoſtium agmen perequitaſſet. probata re, atque omnibus ad * iuſiurandum adactis, poſtero die in tres partes diſtributo equitatu, duæ ſe acies à duobus lateribus oſtendunt: vna à primo agmine iter impedire cœpit. qua renunciata, Cæſar ſuum quoque equitatum, tripartito diuiſum, ire contra hoſtem iubet. pugnatur vna omnibus in partibus: * conſiſtit agmen impedimēta inter legiones recipiuntur. ſi qua in parte noſtri laborare, aut grauius premi videbantur, eo ſigna inferri Cæſar, aciemq́ue * conuerti iubebat, quæ res & hoſtes ad inſequendū tardabat, & noſtros ſpe auxilij confirmabat. tandem Germani ab dextro latere, ſummum iugum nacti, hoſtes loco depellunt, fugientes vſque ad flumen, vbi Vercingetorix cum pedeſtribus copijs conſederat, perſequuntur, * compluréſque interficiunt, qua re animaduerſa, reliqui, ne circumuenirentur, veriti, ſe fugæ mandant. omnibus locis fit cædes. tres nobiliſsimi Aedui capti ad Cæſarem perducuntur: Cotus, præfectus equitum, qui controuerſiam cum Victolitane*

proximis comitijs habuerat, & Cauarillus, qui, poſt defectionem Litauici *, pedeſtribus copijs præfuerat, &* Eporedorix *, quo duce ante aduentum Cæſaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. fugato omni equitatu* , Vercingetorix *copias ſuas , vt pro caſtris collocauerat , reduxit , * protinúſque* Alexiam, * *quod eſt oppidum* Mandubiorum *, iter facere cœpit, celeriterque impedimenta ex caſtris educi, & ſe ſubſequi iußit.* Cæſar, *impedimentis in proximum collem deductis , * duabuſque legionibus præſidio relictis , ſequutus, quantum diei tempus eſt paſſum, circiter* I I I. *millibus hoſtium ex nouißimo agmine interfectis , altero die ad* Alexiam *caſtra fecit. perſpecto vrbis ſitu, perterritisq; hoſtibus, quod equitatu, * qua maxima parte exercitus confidebant, erant pulſi , adhortatus ad laborem milites ,* Alexiam *circumuallare inſtituit. * ipſum erat oppidum in colle ſummo, admodum edito loco, vt, niſi obſidione, expugnari non poſſe, videretur. cuius collis radices, duo duabus ex partibus flumina ſubluebant. ante id oppidum planicies circiter millia paſſuum* I I I. *in longitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus colles , mediocri interiecto ſpatio, pari altitudinis faſtigio , oppidum cingebant. ſub muro , quæ pars collis ad orientem ſpectabat. hunc omnem locum copiæ* Gallorum *compleuerant , foſſamque , & maceriam ſex in altitudinem pedũ produxerant. eius munitionis, quæ ab* Romanis *inſtituebatur, circuitus* XI ∞ *paſſuum tenebat. caſtra opportunis locis erant poſita , ibique caſtella* X X I I I. *facta in quibus caſtellis interdiu ſtationes * diſponebantur. ne qua ſubito * irruptio fieret. hæc eadem noctu excubitoribus , ac firmis præſidijs tenebantur. opere inſtituto , fit equeſtre prælium in ea planicie , quam intermiſſam colli-*

bus III. millium paſſuum in longitudinem patere, ſuprà demonſtrauimus. ſumma vi ab vtriſq; contẽditur. laborantibus noſtris, Cæſar Germanos ſubmittit, legionesq́; pro caſtris conſtituit, ne qua ſubito irruptio ab hoſtium peditatu fiat. præſidio legionum addito, noſtris animus augetur: hoſtes in fugam coniecti, ſe ipſi multitudine impediunt. atque, anguſtioribus portis relictis,* coartantur. Germani acrius vſque ad munitiones ſequuntur fit magna cædes: nonnulli, relictis equis, foſſam trãſire, & maceriam tranſcendere, conantur. paulum legiones Cæſar, quas pro vallo conſtituerat, promoueri iubet. * non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur: veniri ad ſe confeſtim exiſtimantes, ad arma conclamant, nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas claudi, ne caſtra nudentur. multis interfectis, compluribus equis captis, Germani ſeſe recipiunt. Vercingetorix, prius quàm munitiones ab Romanis perficiantur, conſilium capit, omnem à ſe equitatum noctu dimittere. diſcedentibus mandat, vt ſuam quiſque eorum ciuitatem adeat, omnéſque, qui per ætatẽ arma ferre poßint, ad bellum cogant: ſua in illos merita proponit, obteſtaturque, vt ſuæ ſalutis rationem habeant, neu ſe de communi libertate optime meritum in cruciatum hoſtibus dedant: * qui ſi indiligentiores fuerint, millia hominum LXXX. delecta ſecum interitura demonſtrat: * ratione inita, frumentum ſe exigue dierum XXX, habere, ſed paulo etiam longius tolerare poſſe, parcendo, his datis mandatis, qua erat * noſtrum opus intermiſſum, ſecunda vigilia ſilentio equitatum * dimittit, frumentum omne ad ſe ferri, iubet, capitis pœnam ijs, qui non paruerint, cõſtituit, pecus, cuius magna erat ab Mã-*

*dubijs compulſa copia, viritim diſtribuit, frumẽtum parce, & paulatim, metiri inſtituit, copias omnes, quas pro oppido collocauerat in oppidum recipit. his rationibus auxilia Galliæ exſpectare, & bellum adminiſtrare, parat. quibus rebus cognitis ex perfugis, & captiuis, Cæſar hæc genera munitionis * inſtituit. foſſam pedum X X. latam directis lateribus duxit, vt eius ſolum tantumdem pateret, quantum ſumma labra diſtabant. reliquas omnes munitiones * ab ea foſſa pedibus* C D. *reduxit: id hoc conſilio, quoniam tantum eſſet * neceſſario ſpatium complexus, ne facile totum opus militum corona cingeretur, ne de improuiſo, aut noctu ad munitiones hoſtium multitudo aduolaret, aut interdiu tela in noſtros operi deſtinatos conijcere poſſent, hoc intermiſſo ſpatio, duas foſſas,* X V. *pedes latas, eadem altitudine, perduxit: quarum interiorem campeſtribus, ac demiſſis locis, aqua ex flumine deriuata, compleuit. poſt eas aggerem, & vallum* XII. *pedum exſtruxit. huic loricam, pinnaſque adiecit, grandibus ceruis, eminentibusq; ad commiſſuras pluteorum, atque aggeris: qui adſcenſum hoſtium tardarent, & turres toto opere circumdedit, quæ pedes* LXXX. *inter ſe diſtarent. erat vno tempore, & materiari, & frumentari, & tantas munitiones fieri, neceſſe, deminutis noſtris copijs, quæ longius ab caſtris progrediebantur: & nonnunquam opera noſtra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere, ſumma vi conabantur. quare ad hæc rurſus opera addendum* Cæſar *putauit, quo minore numero militum munitiones defendi poſſent. itaque truncis arborum, * haud admodum firmis ramis acciſis, atque * horum delibratis, atque præacutis cacuminibus, perpetua foſſa, quinos pedes alta, duce-*

bantur. huc illi ſtipites demiſſi, & ab infimo reuincti, ne reuelli poſſent, ab ramis eminebant, quini erant ordines coniuncti inter ſe, atque implicati, quo qui intrauerãt, ſe ipſi acutiſſimis vallis induebant. hos Cippos *appellabant. ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem diſpoſitis, ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim anguſtiore ad ſummum faſtigio. * huc teretes ſtipites, * feminis craſſitudine, ab ſummo praacuti, & prauſti, demittebantur, ita, vt non amplius* IV. *digitis ex terra emincrent ſimul, confirmandi, & ſtabiliendi cauſſa, ſinguli ab infimo ſolo pedes terra * exculcabantur: reliqua pars ſcrobis ad occultandas inſidias viminibus, ac * virgultis integebatur. huius generis octoni ordines * ducti ternos inter ſe dictabant; id ex ſimilitudine floris lilium appellabant. ante hac taleæ pedem longæ* ferreis hamis infixis tota in terrã infodiebantur, mediocribusque intermiſſis ſpatijs, omnibus locis diſſerebantur. quos* Stimulos *nominabant.* His rebus *perfectis, regiones ſecutus, quam potuit æquiſſimas, pro loci natura* X I V. *millia paſſuum complexus, * pares eiuſdem generis munitiones. diuerſas ab his, contra exteriorem hoſtem perfecit, vt ne magna quidem multitudine,* ſi ita accidat, eius diſceſſu munitionum præſidia circumfundi poſſent, * neu cum periculo ex caſtris egredi cogerentur: dierum* X X. *pabulum, frumentúmq; habere omnes conuectum iubet.* Dum hæc ad Alexiam geruntur, Galli, *concilio principum indicto, non * omnes, qui arma ferre poſſent, vt cenſuit* Vercingetorix, *conuocandos ſtatuunt, ſed certum numerum * cuique ciuitati imperandum, ne *, tanta multitudine confuſa, nec moderari, nec diſcernere ſuos, nec * frumenti rationem habere, poſſent, imperãt Æduis,*

atque eorum clientibus, Segusianis, *Ambuaretis, Aulercis*, Brannouicibus, *Brannouijs millia* XXXV. *parem numerum* Aruernis, *adiunctis* Heleutetis, Cadurcis Gaballis, Velauijs, *qui ſub imperio* Aruernorum *eſſe conſueuerunt*, Senonibus. Sequanis, Biturigibus * Xanthonibus, Ruthenis, Carnutibus X X I I. *millia*, Bellouacis X. *totidem* Lemouicibus, *octona* Pictonibus, *&* Turonis, *&* Pariſiis, *&* Heluetiis, Senonibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocorijs, Neruijs, Morinis, Nitiobregibus *quina millia*, Aulercis, Cenomanis *totidem*, Atrebatibus I V. *millia*, Bellocaſſis, Lexouijs, Aulercis, Eburonibus, *terna*, Rauracis, *&* Boijs XXX. *vniuerſis ciuitatibus, quæ* Oceanum *attingunt, quæque eorum conſuetudine* Armoricæ *appellantur, quo ſunt in numero* * Curioſolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Oſiſmi, Lemouices, Vnelli, *ſena. ex his* Bellouaci *ſuum numerum non * contulerunt, quod ſe ſuo nomine, atque arbitrio cum* Romanis *bellum geſturos * dicerent, neque cuiuſquam imperio obtemperaturos. rogati tamen à* Commio, *pro eius hoſpitio* I I. * *millia miſerunt. huius opera* Commij, *ita vt antea demonſtrauimus, fideli, atq; vtili ſuperioribus annis erat vſus in* Britãnia Cæſar: * *pro quibus meritis ciuitatem eius immunem eſſe iuſſerat, iura, * legeſque reddiderat, atq; ipſi* Morinos *attribuerat. tanta tamen vniuerſæ* Galliæ *conſenſio fuit libertatis vindicandæ, & priſtinæ belli laudis recuperãdæ, vt neq; beneficijs, neque amicitiæ memoria, mouerentur, omneſque & animo, & opibus in id bellum incũberent, coactis equitum* I I X. *milibus, & peditum circiter* CCXL. *hæc in* Aeduorum *finibus recenſebãtur, numerusq; inibatur: præfecti conſtituebantur:* Commio Atrebati, Viridomaro, *&* Epo-

redorigi Aeduis, Vergaſillauno Aruerno, *conſobrino* Vercingetorigis, *ſumma imperij tranſditur. ijs delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quorum conſilio bellum adminiſtraretur. omnes alacres, & * fiducia pleni, ad* Alexiam *proficiſcuntur, nec erat omnium quiſquam, qui aſpectum modo tantæ multitudinis ſuſtineri poſſe arbitraretur, præſertim ancipiti prælio, cum ex oppido eruptione pugnaretur, & foris tanta copia equitatus, peditatúsque cernerentur. at ij, qui* Alexiæ *obſidebantur, præterita die, qua ſuorum auxilia exſpectauerãt, conſumpto omni frumento, inſcij, quid in* Aeduis *gereretur concilio coacto, de exitu fortunarum ſuarum conſultabant. ac varijs dictis ſentẽtijs quarum pars deditionem, pars, dum vires ſupporterent, eruptionem cenſebant, non prætereunda videtur oratio* Critognati, *propter eius ſingularem, ac nefariam crudelitatem. hic ſummo in* Aruernis * *natus loco, & magnæ habitus auctoritatis,* Nihil, *inquit, de eorum ſententia dicturus ſum, qui turpiſſimam ſeruitutem deditionis nomine appellant, neque hos habendos ciuium loco, neque ad conſilium adhibendos cenſeo cũ ijs mihi res ſit, qui eruptionem probant: quorũ in conſilio omnium veſtrũ conſenſu priſtinæ reſidere virtutis memoria videtur. Animi eſt iſta mollities, non virtus, inopiam paulisper ferre non poſſe. qui ſe vltro morti offerãt, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. atque ego hanc ſententiam probarem, nam apud me multum dignitas poteſt, ſi nullam, præter quam vitæ * noſtræ, iacturam fieri viderem. ſed in conſilio capiendo omnem* Galliam *reſpiciamus, quam ad noſtrum auxilium concitauimus. quid, hominum millibus* LXXX. *vno loco interfectis, propinquis, conſanguineisq́; noſtris, animi fore*

*exiſtimatis, ſi pene in ipſis cadaueribus prælio decertare * cogentur? nolite hos veſtro auxilio * ſpoliare, qui veſtræ ſalutis cauſſa ſuum periculum * neglexerint, nec ſtultitia, ac temeritate veſtra, aut imbecillitate animi, omnem Galliam proſternere, ac perpetuæ ſeruituti * addicere. an, quod ad diem non venerint, de eorum fide, conſtantiaque dubitatis? quid ergo * Romanos in illis vlterioribus munitionibus * animi ne cauſſa quotidie exerceri putatis illorum nuncijs confirmari non poteſtis, omni aditu præſepto, * ijs vtimini teſtibus, appropinquare eorum aduentum, cuius rei timore exterriti, diem, noctemque in opere verſantur. * quid ergo mei conſilij eſt? facere quod noſtri maiores nequaquam pari bello Cimbrorum, Teutonumque fecerunt, qui, in oppida compulſi, ac ſimili inopia ſubacti, eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam tolerauerunt, neque ſe hoſtibus tranſdiderunt. cuius rei exemplum ſi non haberemus, tamen libertatis cauſſa inſtitui, & poſteris prodi pulcherrimum iudicarem. nam, quid huic bello fuit? depopulata Gallia, magnáque illata calamitate, Cimbri finibus noſtris aliquando exceſſerunt, atque alias terras petierunt, iura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, niſi inuidia adducti, quos fama nobiles, potenteſque bello cognouerunt, horum in agris, ciuitatibusq; cōſidere, atque his æternam iniungere ſeruitutem? neque enim vmquam alia conditione bella geſſerunt. quod ſi ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis, reſpicite finitimam Galliam, quæ in prouinciā redacta, iure & legibus cōmutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute. Sententijs dictis, conſtituunt, vt, qui valetudine, aut*

ætate, inutiles ſunt bello, oppido excedant, atq; omnia prius experiantur, quàm ad Critognati ſententiam deſcendant; illo tamen potius vtendum conſilio, ſi res cogat, atque auxilia morentur, quam deditionis, aut pacis ſubeundam conditionem. Mandubij qui eos oppido receperant, cum liberis, atque vxoribus, exire coguntur. ij, cum ad munitiones Romanorum acceßiſſent, flentes, omnibus precibus orabant, vt ſe, in ſeruitutem receptos, cibo iuuarent. hos Cæſar, diſpoſitis in vallo cuſtodijs, recipi prohibebat. interea Commius, & reliqui duces, quibus ſumma imperij permiſſa erat, cum omnibus copijs ad Alexiam perueniunt, & colle exteriore occupato, non longius V. paßibus a noſtris munitionibus conſidunt. poſtero die equitatu ex caſtris educto, omnem eam planiciem, quam in longitudinem III. millia paſſuum patere demonſtrauimus, complent, pedeſtréſque copias paulùm ab eo loco, abditas in locis ſuperioribus conſtituunt. erat ex oppido * Alexia deſpectus in campum. concurritur, his auxilijs viſis: fit gratulatio inter eos. atque omnium animi ad lætitiam excitantur: itaque, productis copijs, ante oppidum conſidunt, & proximam foſſam cratibus* integunt, atque aggere explent, ſeque ad eruptionem, atque omnes caſus, comparant. Cæſar, omni exercitu ad vtramq; partem munitionum diſpoſito, vt, ſi vſus veniat, ſuum quiſque locum teneat, & nouerit, equitatum ex caſtris educi, & prælium cõmitti, iubet. erat ex omnibus caſtris, quæ ſummum vndique iugum tenebant, deſpectus, atque omnium militum intenti animi pugnæ euentum expectabant. Galli inter equites raros ſagittarios, expeditosq; leuis armaturæ interiecerant, qui ſuis cedentibus auxilio ſuccurrerent, & noſtrorum equitum impetum*

*ſuſtinerent. ab his complures de improuiſo vulnerati, prælio excedebant. cum ſuos pugna ſuperiores eſſe Galli confiderent, & noſtros premi multitudine viderent, ex omnibus partibus, & ij, qui munitionibus continebantur, & ij, qui ad auxiliũ conuenerant, clamore, & vlulatu ſuorum animos confirmabant. quod in conſpectu omnium res gerebatur, neque rectè, aut turpiter factum celari poterat, vtroſque & laudis cupiditas, & timor ignominiæ ad virtutem exicabat. cum à meridie prope ad ſolis occaſum dubia victoria pugnaretur, Germani vna in parte confertis turmis in hoſtes impetum fecerunt, * eoſque propulerunt. quibus in fugam coniectis, ſagittarij circumuenti, interfectique ſunt. item ex reliquis partibus noſtri cedentes vſque ad * caſtra inſecuti, ſui colligendi facultatem non dederunt, at ij, qui ab Alexia proceſſerant, mæſti, prope victoria deſperata, ſe in oppidum receperunt. vno die intermiſſo, Galli, atque hoc ſpatio, magno cratium, ſcalarum, harpagonum numero effecto, media nocte ſilentio ex caſtris egreſſi, ad campeſtres munitiones accedunt, ſubito clamore ſublato, qua ſignificatione, qui in oppido obſidebãtur, de ſuo aduentu cognoſcere poſſent, crates proijcere, fundis, ſagittis, lapidibus noſtros de vallo deturbare, reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinent, adminiſtrare. eodem tempore, clamore exaudito, dat tuba ſignum ſuis Vercingetorix, atque ex oppido educit. noſtris, vt ſuperioribus * diebus ſuus cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt, fundis libralibus, ſudibuſque, quas in opere diſpoſuerant, ac glandibus Gallos perterrent. proſpectu tenebris adempto, multa vtrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela conij ciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius, legati,*

quibus ea partes ad defendendum obuenerant, quæ ex parte premi noſtros intellexerant, iis auxilio ex ulterioribus caſtellis deductos ſubmittebant. dum longius ab munitione aberant Galli, *plus multitudine telorum proficiebant: poſtea quam propius ſucceſſerunt, aut ſe ipſi ſtimulis inopinantes induebant, aut, in ſcrobes* delapſi transfodiebantur, aut ex vallo, & turribus tranſiecti pilis muralibus interibant: multis vndique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, cum lux appareret, veriti, ne ab latere aperto ex ſuperioribus caſtris eruptione circumuenirẽtur, ſe ad ſuos receperũt. at interiores, dum ea, quæ à* Vercingetorige *ad eruptionem præparata erant, proferunt, priores foſſas explent, diutius in iis rebus adminiſtrandis morati, prius ſuos diſceßiſſe cognouerunt, quam munitionibus appropinquarent, ita re infecta, in oppidum reuerterunt. his magno cum detrimento repulſi* Galli, *quid agant, conſulunt: locorum peritos adhibẽt: ab his ſuperiorum caſtrorum ſitus, munitionesque cognoſcunt. erat à* Septemtrioni*bus collis, quem quia propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti non potuerant, noſtri, neceſſario, pene iniquo loco, & leniter decliui, caſtra fecerunt. hac* C. Antiſtius Reginus, *&* C. Caninius Rebilus, *legati, cum* I I. *legionibus obtinebant. cognitis per exploratores regionibus, duces hoſtium* LX. *millia ex omni numero deligunt earum ciuitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant: quid, quoquo pacto agi placeat, occulte inter ſe conſtituunt. adeundi tempus definiunt, cum meridies eſſe videatur. iis copiis* Vergaſillaunum Aruernum, *vnum ex* I V. *ducibus, propinquum* Vercingetorigis, *præficiunt. ille ex caſtris prima vigilia egreſſus, prope confecto ſub lucẽ*

itinere, poſt montem ſe occultauit, militéſque ex nocturno labore ſeſe reficere iuſsit: cum iam meridies appropinquare videretur, ad ea caſtra, quæ ſupra demonſtrauimus, contendit, eodémque tempore equitatus ad campeſtres munitiones accedere, & reliquæ copiæ ſeſe pro caſtris oſtendere cœperunt. Vercingetorix *ex arce Alexis ſuos conſpicatus, ex oppido egreditur, è caſtris longurios, muſculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis cauſſa parauerat profert. pugnatur vno tempore omnibus locis, atq; omnia tentantur. * quæ minime viſa pars firma eſſet, huc concurritur.* Romanorum *manus tantis munitionibus diſtinetur, nec facile pluribus locis occurrit, multum ad terrendos noſtros valuit clamor, qui poſt tergum pugnantibus exiſtitit, quod ſuum periculum * in aliena vident virtute conſiſtere. omnia enim plerumque, quæ abſunt, vehementius hominum mentes perturbant.* Cæſar, *idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoſcit, laborantibus ſubmittit, vtriſque ad omnia occurrit: vnum illud eſſe tempus prædicat, quo maximè contendi conueniat.* Galli, *niſi * perfregerint munitiones, de omni ſalute deſperant.* Romani *ſi rem obtinuerint, finem laborum omnium exſpectant. maximè ad ſuperiores munitiones laboratur, quo* Vergaſillaunum *miſſum demonſtrauimus, exiguum loci ad decliuitatem faſtigium magnum habet momentum. alij tela conijciunt. alij, teſtudine facta ſubeunt, defatigatis inuicem integri ſuccedunt. Agger ab vniuerſis in munitionem coniectus &, adſcenſum dat* Gallis, *& quæ in terram occultauerant* Romani, *contegit. nec iam arma noſtris, nec vires, ſuppetunt, his rebus cognitis,* Cæſar Labienum *cum cohortibus* V I. *ſubſidio laborantibus mittit, & imperat, ſi ſuſtinere*

*ſi ſuſtinere non poßit, deductis cohortibus * eruptione pugnaret, id, niſi neceſſario, non faciat. ipſe adit reliquos: cohortatur, ne labori ſuccumbant; omnium ſuperiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet conſiſtere. interiores, deſperatis campeſtribus locis propter magnitudinem munitionum, * loca prærupta ex adſcenſu tentant. huc ea, quæ parauerant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: * aggere, & cratibus, aditus expediunt: falcibus vallum ac loricam, reſcindunt * Cæſar mittit primo* Brutum *adoleſcentem cum * cohortibus* V I. *poſt cum alijs* V I I, Fabium *legatum: poſtremo ipſe cum vehementius pugnaretur, integros ſubſidio adducit. reſtituto prælio, ac repulſis hoſtibus, eo, quo* Labienum *miſerat, contendit cohortes* I V. *ex proximo caſtello educit: equitum ſe * partem ſequi, partem circumire exteriores munitiones, & ab tergo hoſtes adoriri iubet.* Labienus, *poſtquam neque aggeres neque foſſæ vim hoſtium ſuſtinere poterant, coactis * vna de quadraginta cohortibus, quas ex proximis præſidijs deductas fors obtulit,* Cæſarem *per nuncios facit certiorem, quid faciendum exiſtimet. accelerat* Cæſar, *vt prælio interſit. eius aduentu ex colore veſtitus cognito, quo in ſigni in prœlijs vti conſueuerat, turmiſque equitum, & cohortibus viſis, quas ſe ſequi iuſſerat, vt de locis ſuperioribus hæc * decliuia, & deuexa, cernebantur, hoſtes committunt prælium. vtrimque clamore ſublato, * excipitur rurſus ex vallo, atque omnibus munitionibus clamor. noſtri, emißis pilis, gladijs rem gerunt. repente poſt tergum equitatus cernitur: cohortes aliæ appropinquant: hoſtes terga verunt: fugientibus equites occurrunt: fit magna cædes.* Sedulius *dux, & princeps*

Lemouicum occiditur: Vergaſillaunus Aruernus *viuus in fuga comprehenditur: ſigna militaria* LXXIV. *ad Cæſarem referũtur pauci ex tanto numero, ſe incolumes in caſtra recipiunt. conſpicati ex oppido cædem, & fugam ſuorum, deſperata ſalute, copias à munitionibus reducunt. fit protinus, hac re audita, ex caſtris Gallorum fuga. quod niſi crebris ſubſidijs, ac totius diei labore milites fuiſſent defeßi, omnes hoſtium copiæ deleri potuiſſent. de media nocte mißus equitatus nouißimum agmen conſequitur. magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in ciuitates diſcedunt. poſtero die* Vercingetorix, *concilio conuocato, id ſe bellum ſuſcepiſſe non ſuarum neceßitatum, ſed communis libertatis cauſſa demonſtrat, &, quoniam ſit fortunæ cedendum, ad vtramque rem ſe illis offerre, ſeu morte ſua* Romanis *ſatisfacere, ſeu viuum tranſdere velint.* Mittuntur *de his rebus ad* Cæſarem *legati. iubet arma tranſdi, principes produci. ipſe in munitione pro caſtris concedit: eo duces producuntur.* Vercingetorix *deditur: arma proiјciuntur. reſeruatis* Aeduis, *atque* Aruernis, *ſi per eos ciuitates recuperare poſſet, ex reliquis captiuis toto exercitui capita ſingula, prædæ nomine, diſtribuit. his rebus confectis, in* Aeduos *proficiſcitur, ciuitatem recipit. eo legati ab* Aruernis *miſſi,* quæ imperaret, ſe facturos pollicentur imperat magnum numerum obſidum: legiones in hiberna mittit: captiuorum circiter* XX. *millia* Aeduis, Aruernisque *reddit:* T. Labienum *cum* II. *legionibus, & equitatu in* Sequanos *proficiſci iubet: huic* M. Sempronium Rutilum *attribuit:* C. Fabium, *&* L. Minucium Baſilium *cum* II. *legionibus in* Rhemis *collocat, ne quam à finitimis* Bellouacis *calamitatem accipiant:* C. Anti-

ſtium Reginum in Ambibaretos, T. *Sextium in Bituriges*, C. *Caninium Rebilum in Rhutenos cum ſingulis legionibus mittit* : Q. *Tullium Ciceronem*, *&* D *Sulpicium Cabiloni*, *&* *Matiſcone in Aeduis ad Ararim*, *rei frumentariæ cauſſa*, *collocat* : *ipſe Bibracte hiemare conſtituit*. * *huius anni rebus cognitis*, *Romæ dierum* XX, *ſupplicatio indicitur*.

*A. HIRTII, vel, OPPII,

COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER IIX.

COactus aſſiduis tuis vocibus, Balbe, cum quotidiana mea recuſatio, non difficultatis excuſationem, ſed inertiæ videretur deprecationem habere, difficillimam rem ſuſcepi. Cæſaris noſtri Commentarios rerum geſtarum Galliæ, non comparandos ſuperioribus, atque inſequentibus eius ſcriptis, contexui, nouiſſimeq; imperfecta ab rebus geſtis Alexandriæ confeci, vſque ad exitũ nõ quidem Ciuilis diſſenſionis, cuius finem nullum videmus, ſed vitæ Cæſaris, quos vtinam qui legent, ſcire poſſent, quem inuitus ſuſceperim ſcribẽdos, quo facilius caream ſtultitiæ, atque arrogantiæ crimine, qui me * medium interpoſuerim Cæſaris ſcriptis. conſtat enim inter omnes, nihil tam operoſe ab aliis eſſe perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum ſuperetur : qui ſunt editi, ne ſcientia tantarum * rerum geſtarum ſcriptoribus deeſſet ; adeoque probantur omnium

*iudicio, vt prærepta, non præbita, facultas ſcriptoribus videatur, cuius tamen rei maior noſtra, quam reliquorum, eſt admiratio. ceteri enim, quam bene, atque emendate, nos, etiam quam facile, atque celeriter eos * perfecerit, ſcimus.*

Erat autem in Cæſare *cum facultas, atque elegantia ſumma ſcribendi, tum veriſſima ſuorum ſcientia conſiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, vt* Alexandrino, *atque* Africano *bello intereſſem. quæ bella quamquam ex parte nobis* Cæſaris* *ſermone ſint nota: tamen aliter audimus ea, quæ rerum nouitate aut admiratione nos capiunt. aliter, quæ pro teſtimonio ſumus dicturi. ſed ego nimirum, dũ omnes excuſationis cauſſas colligo, ne cum* Cæſare *conferar, hoc ipſum crimen arrogantiæ ſubeo, quod me iudicio cuiuſquam exiſtimẽ poſſe cum* Cæſare *comparari.* Vale.

Omni Gallia deuicta, Cæſar cũ à ſuperiore æſtate nullum bellandi tempus intermiſiſſet, militesq; hibernorum quiete reficere à tãtis laboribus vellet, complures eodem tempore ciuitates renouare belli conſilia nunciabantur, coniurationesq; facere cuius rei veriſimilis cauſſa afferrebatur, quod Gallis omnibus cognitum eſſet, neque, vlla multitudine in vnum locum coacta, reſiſti poſſe Romanis, nec, ſi diuerſa bella complures eodem tempore intuliſſent ciuitates, ſatis auxilij, aut ſpatij, aut copiarũ, habiturum exercitum populi R. ad omnia perſequenda: non eſſe autem alicui ciuitates ſortem incommodi recuſandam, ſi tali mora reliquæ poſſent ſe vindicare in libertatẽ. quæ ne opinio Gallorum confirmaretur: Cæſar M. Antonium quæſtorem ſuis præfecit hibernis: ipſe, * equitatus præſidio, pridie kal. Ianuarij ab oppido Bibracte proficiſcitur ad legionem XII. quã non longe à finibus Aeduorum collocaue-

*rat in finibus Biturigum, eiq; adiungit legionem XI. quæ proxima fuerat. binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copioſiſſimos agros Biturigum inducit: qui cum latos fines, & complura oppida haberent, vnius legionis hibernis non * poterant cõtineri, quin bellũ pararent, coniurationesque facerent, repentino aduentu Cæſaris, accidit, quod imparatis diſiectisq; fuit neceſſe, vt ſine timore vllo rura colentes, prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in oppida poſſent. namque etiam illud vulgare incurſionis ſignum hoſtium, quod incendijs ædificiorum intelligi conſueuit, Cæſaris id erat interdicto ſublatum: ne aut copia pabuli, frumentique, ſi longius progredi vellet, deficeret, aut hoſtes incendijs terrerentur. multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum aduentum effugere potuerant Romanorum, in finitimas ciuitates, aut priuatis hoſpitijs confiſi, aut ſocietate conſiliorum, confugerant, fruſtra. nam Cæſar magnis itineribus omnibus locis occurrit, nec dat vlli ciuitati ſpatium de aliena potius, quam de domeſtica ſalute cogitandi. qua celeritate, & fideles amicos retinebat, & dubitantes, terrore ad condiciones pacis adducebat, tali conditione propoſita, Bituriges cum ſibi viderent clementia Cæſaris reditum patere in eius amicitiã, finitimasque ciuitates ſine vlla pœna dediſſe obſides, atque in fidem receptas eſſe, idem fecerunt. Cæſar militibus pro tanto labore, ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, ſtudioſiſſime permanſerant in labore, ducenos ſeſtertios, cẽturionibus II. millia nummum prædæ nomine cõdonanda pollicetur: legionibusque in hiberna remiſſis, ipſe ſe recepit die X L.*

Bibracte. ibi cum ius diceret, Bituriges ad eũ legatos mittunt. auxilium petitum contra Carnutes, quos intuliſſe bellum ſibi querebantur. qua re cognita, cum non amplius X. *&* I I X. *dies in hibernis eſſet commoratus, legiones* X I V. *&* V I. *ex hibernis ab Arare educit: quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ cauſſa, ſuperiore commentario demonſtratum eſt. ita cum* I I. *legionibus, ad perſequendos Carnutes, proficiſcitur. cum fama exercitus ad hoſtes eſſet perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, deſertis vicis, oppidisque, quæ tollerandæ hiemis cauſſa, conſtitutis repente exiguis ad neceßitatem ædificijs, incolebant, (nuper enim deuicti complura oppida dimiſerant) diſperſi profugiunt, Cæſar erumpentes, eo maxime tempore, acerrimas tempeſtates cum ſubire milites nollet, in oppido Carnutũ Genabo caſtra ponit, atque, in tecta partim Gallorum, *partim coniectis celeriter ſtramentis, quæ tentoriorum integendorum gratia erant inædificata, milites contegit. equites tamen, & auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quaſcumque petiſſe dicebantur hoſtes: nec fruſtra. nam plerumque magna præda petiti noſtri reuertuntur. oppreſſi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum, tectis expulſi, nullo loco diutius conſiſtere auderent, nec ſiluarum præſidio tempeſtatibus duriſſimis tegi poſſent: diſperſi, magna parte amiſſa ſuorum, diſſipantur in finitimas ciuitates. Cæſar, tempore anni difficillimo, cum ſatis haberet, conuenientes manus diſſipare, ne quod initium belli naſceretur, quantúmque in ratione eſſet, exploratum haberet, ſub tempus æſtiuorum nullum ſummum bellum poſſe conflari,* C. Trebonium *cum* I I. *legionibus, quas ſecum habebat, in hibernis* Genabi *collocauit:*

*ipſe, cum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes, Belgáſque praſtabant, finitimasque ijs ciuitates, duce Corbeo Bellouaco, & Commio Atrebate, exercitum comparare, atque in vnum locum cogere, vt omni multitudine in fines Sueßionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impreßionem, pertinere autem non tantum ad dignitatem, ſed etiam ad ſalutem ſuam iudicaret, nullam calamitatem ſocios optime de repub. meritos accipere, legionem ex hibernis euocat rurſus X I. literas autem ad C. Fabium mittit, vt in fines Sueßionum legiones I I. quas habebat, adduceret, alteramq; ex duabus à T. Labieno accerſit. ita, quantum hibernorum opportunitas bellique ratio poſtulabat, perpetuo ſuo labore, inuicem legionibus expeditionum onus iniungebat. his copijs coactis, ad Bellouacos proficiſcitur, caſtrisque in eorum finibus poſitis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hoſtium conſilia cognoſceret. equites, officio functi, renunciant paucos in ædificijs eſſe inuentos, atque hos non qui agrorum incolendorum cauſſa remanſiſſent, (namque eſſe vndique diligenter demigratum) ſed qui ſpeculandi gratia eſſent remißi. à quibus cum quæreret Cæſar, quo loco multitudo eſſet Bellouacorum, quodque eſſet conſilium eorum, inueniebat, Bellouacos omnes, qui arma ferre poſſent, in vnum locum conueniſſe, * itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, * Velliocaſſos, Atrebates locum caſtris * excelſum, impedita circumdatum palude, delegiſſe, omnia impedimenta in vlteriores ſyluas contuliſſe, complures eſſe principes belli auctores, ſed multitudinem maxime Corbeo obtēperare, quod ei ſummo odio eſſet nomē populi R.* intellexiſſent: paucis ante diebus, ex*

*his caſtris Commium diſceſſiſſe ad auxilia Germanorum adducenda, quorum & vicinitas propinqua, & multitudo eſſet infinita: cõſtituiſſe autẽ Bellouacos, omnium principum conſenſu, ſumma plebis cupiditate, * vt ſi diceretur Cæſar cum* I I. *legionibus venire, offerrent ſe ad dimicandum, ne, miſeriore, ac duriore poſtea conditione, cum toto exercitu decertare cogerentur: ſin maiores copias adduceret, in eo loco permanerent, quam delegiſſent, pabulatione autem, quæ propter anni tempus cum exigua, tum diſiecta eſſet, & frumentatione, & reliquo commeatu ex inſidijs prohibere Romanos. quæ Cæſar cum conſentiẽtibus plurimis * cognouiſſet, atque ea, quæ proponerentur, conſilia plena prudentiæ, longeque à temeritate Barbarorum remota eſſe iudicaret, omnibus rebus inſeruiendum ſtatuit, quo celerius hoſtes contempta ſuorum paucitate, prodirent in aciem, ſingularis enim virtutis veterrimas legiones* V I I. IIX. *&* I X. *habebat, ſummæ ſpei, delectaqúe iuuentutis* X I. *quæ, octauo iam ſtipendio functa, tamen, collatione reliquarum, non dum eandem vetuſtatis, & virtutis ceperat opinionem. itaque * conſilio aduocato, rebus ijs, quæ ad ſe eſſent delata, omnibus expoſitis, animos multitudinis confirmat: ſi forte hoſtes* I I I. *legionum numero poſſet elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita conſtituit, vt legio* V I I. I I X. IX. *ante omnia iret impedimenta, deinde omnium impedimentorum agmen, (quod tamen erat mediocre, vt in expeditionibus eſſe conſueuit) cogeret* XI. *ne maioris multitudinis ſpecies accidere hoſtibus poſſet, quam ipſi depopoſciſſent. hac ratione pene quadrato agmine inſtructo, in conſpectum hoſtium celerius opinione eorum, exercitum adducit, * quas*

legiones repente inſtructas velut in acie certo gradu accedere Galli cum viderent, quorum erant ad Caſarem plena fiducia conſilia perlata, ſiue certaminis periculo, ſiue ſubito aduentu, ſeu exſpectatione noſtri cõſilij, copias inſtruũt pro caſtris, nec loco ſuperiore decedunt. Caſar, & ſi dimicare optauerat, tamen, admiratus tantam multitudinem hoſtium, vallo intermiſſa, magis in altitudinem depreſſa, quam late patente, caſtra caſtris hoſtium confert. hæc imperat valle pedum XII. *muniri, * coroniſque pro hac ratione eius altitudinis inædificari, foſſam duplicem, pedum quinum denum lateribus directis, deprimi, turres crebras excitari, in altitudinem* III. *tabulatorum, pontibus tranſiectis, conſtratiſque coniungi, quorum frontes viminea loricula munirentur, * vt hoſtis à duplici propugnatorum ordine depelleretur, quorum alter ex pontibus, quo * tutior altitudine eſſet, hoc audacius, longiusque tela promitteret, * alter, quo propior hoſtem in vallo collocatus eſſet, ponte ab incidentibus telis tegeretur. pontis fores, altioreſque turres impoſuit. huius munitionis duplex erat conſilium. namque & operum magnitudinem, & timorem ſuum ſperabat fiduciam* Barbaris *allaturum, &, cum pabulatum, frumentatumque longius eſſet, proficiſcendum, paruis copijs caſtra munitione ipſa videbat poſſe defendi. interim, crebro paucis vtrimque procurrentibus, inter bina caſtra palude interiecta, contendebatur: quam tamen paludem nonnumquam aut noſtra auxilia, aut Gallorum,* Germanorumq; *tranſibant: acriuſq; hoſtes inſequebãtur, * aut viciſsim hoſtes, eodem tranſgreſſi, noſtros longius ſubmouebant.* Accidebat *autem quotidianis pabulationibus, (id, quod accidere erat neceſſe, cum raris, diſiectiſque ex adi-*

*ſtijs pabulum * conquireretur) * ut impeditis lo-cis diſperſi pabulatores circumuenirentur : quæ res & ſi mediocre detrimentum iumentorum , ac ſeruo-rum noſtris afferebat , tamen ſtultas cogitationes incitabat* Barbarorum, *atque eo magis, quod* Com-*mius, quem profectum ad auxilia* Germanorũ *ac-cerſenda dixerã , cũ equitibus uenerat: qui tametſi numero non amplius erant quingentis: tamen* Ger-*manorum aduentu* Barbari *inflabantur.* Cæſar, *cũ animaduerteret hoſtem complures dies caſtris palu-de, & * locis natura munitis ſe tenere: neq; oppug-nari caſtra eorum, ſine dimicatione pernicioſa , nec locũ munitionibus claudi , niſi à maiore exercitu , poſſe, literas ad* Treboniũ *mittit, ut, quã celerrime poſſet, legionem* XIII. *quæ cum* T. Sextio *legato in* Biturigibus *hiemabat , accerſeret, atque ita cũ* III. *legionibus magnis itineribus ad ſe ueniret : ipſe equites inuicem* Rhemorum, *ac* Lingonum, *re-liquarumque ciuitatum, quorum magnum nume-rum euocauerat, : præſidio pabulationibus mittit, qui ſubitas hoſtium incurſiones ſuſtinerẽt. quod cũ quotidie fieret, ac iam conſuetudine diligentia mi-nueretur, (quod plerunq; accidit diuturnitate)* Bel-*louaci delecta * manu peditum, cognitis ſtationibus quotidianis equitũ noſtrorum, ſilueſtribus locis in-ſidias diſponunt, eodẽq; equites poſtero die mittunt qui primum elicerent noſtros in inſidias, deinde circumuentos aggrederentur. cuius mali ſors inci-dit* Rhemis, *quibus illa dies fungendi muneris ob-uenerat. namque ij, cum repente hoſtiũ equites ani-maduertiſſent. ac numero ſuperiores paucitatem contempſiſſent, cupidius inſecuti à peditibus undiq; ſunt circundati. quo facto perturbati, celerius, quã conſuetudo fert equeſtris prælij, ſe receperunt, amiſ-ſo* Vertiſco *, principe ciuitatis , præfecto equitum:*

*quid eum vix equo propter ætatem poſſet uti, tamen conſuetudine Gallorum, neq; ætatis excuſatione in ſuſcipienda præfectura vſus erat, neq; dimicari ſine ſe voluerat. inſtantur, atq; incitantur hoſtiũ animi ſecundo prælio, principe, & præfecto Rhemorum interfecto. noſtri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis ſtationes diſponere, ac moderatius cedentẽ inſequi hoſtẽ. nõ intermittuntur interim quotidiana prælia in conſpectu vtrorumq; caſtrorum, quæ ad vada, tranſitusq; fiebant paludis, qua cõtentione Germani, quos propterea Cæſar trãſduxerat Rhenũ, vt equitibus * interpoſiti præliarẽtur, cũ cõſtantius vniuerſi paludẽ tranſiſſent, paucisq; reſiſtantibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem eſſent inſecuti, perterriti non ſolum ij, qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vulnerabantur, ſed etiam, qui longius ſubſidiari conſueuerant, turpiter fugerunt, nec prius finem fugæ fecerunt, ſæpe amiſſis ſuperioribus locis, quam ſe aut in caſtra ſuorum reciperent, aut non * nulli, pudore coacti, longius profugerent. quorum periculo ſic omnes copiæ ſunt perturbatæ, vt vix iudicari poſſet, vtrum ſecundis, minimisque rebus inſolentiores, an aduerſis, mediocribusque timidiores eſſent. Compluribus diebus iiſdẽ in caſtris conſumptis, cum propius acceſſiſſe legiones, & C. Trebonium legatum cognouiſſent, duces Bellouacorum, veriti ſimilem obſeſſionem Aleſiæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate, aut viribus inferiores, aut inermes habebãt, vnaque reliqua impedimenta. quorũ perturbatum, & confuſum dum explicant agmen, (magna enim multitudo carrorum & iam expeditos ſequi Gallos conſueuit) oppreſſi luce, * copiis armatorum, caſtrorum vias inſtruunt, ne prius Romani perſequi ſe inciperent, quam longius agmẽ*

impedimentorum ſuorum proceßiſſet. At Cæſar neque reſiſtentes tanto collis adſcenſu laceſſendos iudicabat, neque non vſque eo legiones admouendas, vt diſcedere ex eo loco ſine periculo Barbari militibus inſtantibus non poſſent: ita, cum paludem impeditam à caſtris caſtra diuidere, quæ trãſeundi difficultas celeritatẽ inſequendi tradare poſſet, atque id iugum, quod trans paludem, pene ad hoſtium caſtra pertineret. mediocri valle à caſtris eorum interciſum animaduerteret, pontibus palude conſtrata, legiones tanſducit, celeriterque in ſummam planiciem iugi peruenit, quæ decliui faſtigio duobus ab lateribus muniebatur, ibi legionibus iuſtructis ad vltimum iugũ peruenit: aciemq́ eo loco conſtituit, vnde tormento miſſa tela in hoſtium cuneos coniici poſſent. Barbari, confiſi loci natura, cum dimicare non recuſarent, ſi forte Romani ſubire collem * conarentur, paulatimq́ copias diſtributas dimittere non auderent, ne diſperſi perturbarentur, in acie permanſerunt. quorũ pertinacia cognita Cæſar, X X. cohortibus inſtructis caſtriſque eo loco metatis, muniri iubet caſtra.* abſolutis operibus, legiones pro vallo inſtructas collocat, equites frenatis equis in ſtationibus diſponit. Bellouaci, cum Romanos ad inſequẽdum paratos viderent, neque pernoctare, neque diutius permanere ſine cibariis, eodem loco poſſent, tale conſilium ſui recipiendi inierunt.* Faſces, vbi conſederant (nam, in acie ſedere Gallos conſueſſe, ſuperioribus commentariis declaratum eſt) per manus ſtramentorum, ac virgultorum, quorum ſumma erat in caſtris copia, inter ſe tranſditos, ante aciem collocauerunt, extremoq́ tempore diei, ſigno pronunciato, vno tẽpore incenderunt. ita continens flamma copias omnes repẽte* à conſpectu texit Romano-*

*rum. quod vbi accidit, Barbari vehementiſſimo curſu fugerunt. Cæſar, & ſi diſceſſum hoſtium animaduertere non poterat, incendiis oppoſitis, tamen, id conſilium cum fuga cauſſa initum ſuſpicaretur, legiones promouet, & turmas mittit ad inſequendũ: ipſe, veritus inſidias, ne forte in eodem * loco ſubſiſtere hoſtis, atque elicere noſtros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites, cum intrare * fumum, & flammam denſiſſimam timerent, ac, ſi qui cupidius intrauerant, * vix ſuorum ipſi priores partes aduerterent, equorum inſidias veriti, liberam facultatem ſui recipiendi Bellouacis dederunt. ita, fuga timoris ſimul, calliditatisq; plena, ſine vllo detrimento, millia nõ amplius X. progreſſi hoſtes, munitiſſimo loco caſtra poſuerunt. inde, cum ſæpi in inſidiis equites, peditéſque diſponerent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant. quod cum crebrius accideret, ex captiuo quodam comperit Cæſar, Corbeum, Bellouacorum ducem, fortiſſimorum millia VI. peditum delegiſſe, equitéſque ex omni numero ∞, quos in inſidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti, ac pabuli, Romanis pabulatum miſſuros ſuſpicaretur. quo cognito conſilio, Cæſar, legiones plures, quam ſolebat, educit, equitatúmque qua conſuetudine pabulatoribus mittere præſidio conſueuerat, præmittit: huic interponit præſidia leuis armaturæ: ipſe cum legionib. quam poteſt maximè appropinquat. Hoſtes in inſidiis diſpoſiti, cum ſibi delegiſſent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes paſſibus ∞. * ſiluis vndique impeditiſſimis, aut altiſſimo flumine, velut indagine, munitum, hunc inſidiis circundederunt noſtri. Explorato hoſtium conſilio, ad prœliandum animo, atq; armis parati, cũ,*

ſubſequentibus legionibus, nullam dimicationẽ recuſarent, turmatim in eum locum deuenerunt, quorum aduentu cum ſibi Corbeus oblatam occaſionem rei gerendæ exiſtimaret, primus cũ paucis ſe oſtendit, atq; in proximas turmas impetum facit. noſtri conſtanter impetum ſuſtinent inſidiatorum, neque plures in vnum locum conueniunt, quod plerumque equeſtribus prælijs * cum propter aliquem timorem accidit, * tum multitudine ipſorum detrimentem accipitur. cum diſpoſitis turmis inuicẽ rari præliarentur, neq; ab lateribus circumueniri ſuos paterentur, erumpunt ceteri, Corbeo præliante, ex ſyluis. fit magna contentione diuerſum prælium: quod cum diutius pari Marte iniretur, paulatim ex ſyluis inſtructa multitudo procedit peditum, quæ noſtros cogit cedere equites: quibus celeriter ſubueniunt leuis armaturæ pedites, quos ante legiones miſſos docui, turmisque noſtrorum interpoſiti, conſtanter præliantur. pugnatur aliquandiu pari contentione: deinde, vt ratio poſtulabat prælij, qui ſuſtinuerãt primos impetus inſidiarũ, hoc ipſo fiunt ſuperiores, quod nullum ab inſidiantibus imprudentes acceperant detrimẽtum accedunt propius interim legiones: crebriq́ue eodem tempore & noſtris, & hoſtibus nuncij afferuntur, imperatorem inſtructis copijs adeſſe. qua re cognita præſidio cohortium confiſi noſtri, acerrime præliantur, ne, ſi tardius rem geßiſſent, victoria gloriam communicaſſe cum legionibus viderentur. Hoſtes concidunt animis, atque itineribus diuerſis fugam quærunt, nequidquam: nam, quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, ijs ipſi* tenebantur: victi tamen,* perculſique, maiore parte amiſſa conſternati, quo ſors tulerat, confugiunt: partim ſyluis petitis: partim flumine,*

qui tamen in fuga à noſtris acriter inſequentibus conficiuntur: cum interim nulla calamitate victus Corbeus, excedere prælio, ſyluáſque petere, haud inuitantibus noſtris ad deditionem, potuit adduci, quin, fortiſſime præliando, compluréſque vulnerando, cogeret elatos iracundia victores in ſe tela conijcere. Tali modo re geſta, *recentibus prælij veſtigijs, ingreſſus* Cæſar, *cum victos tanta calamitate exiſtimaret hoſtes, nuncio accepto, locum caſtrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde * abeſſe plus minus* I I X. *millibus paſſuum dicebantur, tametſi flumine impeditum tranſitum videbat, tamen, exercitu tranſducto, progreditur. at* Bellouaci, *reliquaque ciuitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui ſyluarum beneficio caſum euitauerant, * omnibus aduerſis, cognita calamitate interfecto* Corbeo, *amiſſo equitatu, & fortiſſimis peditibus, cum aduentare* Romanos *exiſtimarent, concilio repente cantu tubarum conuocato, conclamant, vt legati, obſideſque ad* Cæſarem *mittantur. hoc omnibus probato conſilio,* Commius Attrebas *ad eos profugit* Germanos *à quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. ceteri e veſtigio mittunt ad* Cæſarem *legatos, petuntque, vt ea pœna ſit contentus hoſtium, quàm ſi ſine dimicatione inferre integris poſſet, pro ſua clementia, atque humanitate, numquam profecto eſſet illaturus: afflictas opes equeſtri prælio* Bellouacorum *eſſe: delectorum peditum multa millia interijſſe, vix refugiſſe nuncios cædis: tamẽ magnum, vt in tanta calamitate,* Bellouacos *eo prælio commodum eſſe conſecutos, quod* Corbeus, *auctor belli, concitator multitudinis, eſſet interfectus: nunquam enim ſenatum tantum in ciuitate, illo viuo, quantum imperitam plebem,*

potuiſſe. Hac orantibus legatis commemorat Cæſar, eodem tempore ſuperiore anno Bellouacos, ceteraſque Galliæ ciuitates, ſuſcepiſſe bellum, pertinaciſſime hos ex omnibus in ſententia permanſiſſe, neque ad ſanitatem reliquorum deditione eſſe perductos: ſcire, atque intelligere ſe cauſſam peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, vt inuitis principibus, reſiſtente ſenatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare, & gerere poſſet: ſed tamen ſe contentum fore ea pœna, quam ſibi ipſi contraxiſſent. Nocte inſequenti legati reſponſa ad ſuos referunt, obſides conficiunt. concurrunt reliquarum ciuitatum legati, quæ Bellouacorum ſpeculabantur euentum: obſides dant: imperata faciunt: excepto Commio quem timor cohibebat, cuiuſquam fidei ſuam committere ſalutem. nam ſuperiore anno T. Labienus, Cæſare in Gallia Citeriore ius dicente, cum Commium comperiſſet ſollicitare ciuitates, & coniurationem contra Cæſarem facere, infidelitatem eius ſine vlla perfidia iudicauit comprimi poſſe: quem quia non arbitrabatur vocatum in caſtra venturum, ne tentando cautiorem faceret, C. Voluſenum Quadratum miſit, qui eũ, per ſimulationem colloqui curaret interficiendum. ad eam rem delectos tranſdidit centuriones. cum in colloquium ventum eſſet, &, vt conuenerat, manum Cõmij Voluſenus arripuiſſet, centurio, velut inconſueta re permotus, celeriter à familiaribus prohibitus Commij, conficere hominem non potuit, grauiter tamen primo ictu gladio caput percuſſit. cum vtrimque gladij diſtricti eſſent, non tam pugnandi, quam diffugiendi fuit vtrorumq; conſilium, noſtrorum, quod mortifero vulnere Commium credebant affectum, Gallorum, quod, inſidijs cognitis, plura,*

plura; quam videbant, extimeſcebant. quo facto ſtatuiſſe Commius *dicebatur. numquam in conſpectum cuiuſquam* Romani *venire.* Bellicoſiſſimis *gentibus deuictis.* Caſar, *cum videret nullam iam eſſe ciuitatem,* qua bellum pararet, quo ſibi reſiſteret, ſed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris effugere, ad praſens imperium euitandum, plures in partes exercitum dimittere conſtituit:* M. Antonium *quaſtorem, cum legione* XI. *ſibi coniungit:* C. Fabium *legatum, cum cohortibus* XX V. *mittit in diuerſiſſimam partem* Gallia, *quod ibi quaſdam ciuitates in armis eſſe audiebat, neque* C. Caninium Rebilum *legatum,* qui in illis regionibus praerat, ſatis firmas* II. *legiones habere exiſtimabat.* T. Labienum *ad ſe euocat: legionemque* XII. *qua cum eo fuerat in hibernis, in* Togatã Galliam *mittit, ad colonias ciuium* Romanorum *tuendas, ne quod ſimile incommodum * accideret de incurſione* Barbarorũ, *ac ſuperiore aſtate* Tergeſtinus *accidiſſet, quia repẽtino latrocinio, atque impetu incola illorum erant oppreſſi: ipſe ad deuaſtandos, depopulandóſque fines* Ambiorigis *proficiſcitur: quem perterritum, atque fugientem cum redigi poſſe in ſuam poteſtatem deſperaſſet, proximum ſua dignitati eſſe ducebat, adeo fines eius vaſtare ciuibus, adificiis, pecore, vt odio ſuorum* Ambiorix, *ſi quos fortuna feciſſet reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in ciuitatem. cum in * omnes fines partium* Ambiorigis *aut legiones, aut auxilia dimiſiſſet, atq; omnia cadibus, incendiis,* rapinis, vaſtaſſet, magno numero hominum interfecto, aut capto,* Labienum, *cum* II. *legionibus, in* Treuiros *mittit, quorum ciuitas, propter* Germania *vicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu & feritate, non multum à* Germanis *differebat: neq; imperata vmquam niſi*

exercitu coacta, faciebat. Interim C. Caninius *legatus, cum magnam multitudinem conueniſſe hoſtium in fines* Pictonum, *literis, nunciiſque* Duracij *cognouiſſet, qui perpetuo in amicitia* Romanorum *permanſerat, quod pars quædam ciuitatis eius defeciſſet, ad oppidum* Lemouicum *contendit. quo cum aduentaret: atque ex captiuis certius cognoſceret, multis hominum millibus,* Dumnaco *duce* Andium, Duracium *clauſum*, Lemouicum *oppugnari: neque infirmas legiones hoſtibus committere auderet, caſtra munito loco poſuit.* Dumnacus, *cum appropinquare* Caninium *cognouiſſet, copiis omnibus ad legiones conuerſis caſtra* Romanorum *oppugnare inſtituit. cum complures dies in oppugnatione conſumpſiſſet, & magno ſuorum detrimento, nullam partem munitionum conuellere potuiſſet, rurſus ad obſidendum* Lemouicum *redit.* * *Eodem tempore* C. Fabius *legatus complures ciuitates in fidem recipit, obſidibus firmat, literiſque* C. Caninij *certior fit. quæ in* Pictonibus *gerantur. quibus rebus cognitis, proficiſcitur ad auxilium* Duracio *ferendum. at* Dumnacus, *aduentu* Fabij *cognito, deſperata ſalute, ſi tempore eodem coactus eſſet &* Romanum, *& externum ſuſtinere hoſtem, & reſpicere, ac timere oppidanos, repente ex eo loco cum copiis recedit, nec ſe ſatis tutum fore arbitratur, niſi flumen* Ligerim, *quod erat ponte, propter magnitudinem,* * *conſtratum, copias tranſduxiſſet.* Fabius, *etſi nondum in conſpectum venerat* * *hoſtium, neque ſe cum* Caninio *coniunxerat, tamen, doctus ab ijs, qui* * *locorum nouerant naturam, potiſſimum credidit, hoſtes perterritos eum locum, quem petebant, petituros. itaque cum copijs ad eundem pontem contendit, equitatúmque tantum procedere ante agmen imperat*

*ſtegionum, quantum cum proceßiſſet, ſine defatigatione equorum in eadem ſe reciperet caſtra. Conſequuntur equites noſtri, vt erat præceptum, inuaduntque Dumnaci agmen: & fugientes, perterritóſque ſub ſarcinis in itinere aggreßi, magna præda, multis interfectis, potiuntur. itaque, re bene geſta, ſe recipiunt in caſtra. inſequenti nocte Fabius equites præmittit, ſic paratos, vt confligerent, * atque omne agmen morarentur, dum conſequeretur ipſe. cuius præceptis, vt res gereretur,* Q. Titatius Varus, præfectus equitum, ſingularis & animi, & prudentiæ vir, ſuos hortatur, agmenque hoſtiũ conſecutus, turmas partim idoneis locis diſponit, partim equitum prælium committit. conſiſtit audacius equitatus hoſtium ſuccedentibus ſibi peditibus, qui toto agmine ſubſiſtentes, equitibus ſuis contra noſtros ferunt auxilium. fit prælium acri certamine namque noſtri, contemptis pridie, ſuperatíſque hoſtibus cum ſubſequi legiones meminiſſent, & pudore cedendi, & * cupiditate per ſe conficiendi prælij, fortißime contra pedites præliantur, hoſtéſque nihil amplius copiarum acceſſurum credentes, vt pridie cognouerant, delendi equitatus noſtri nacti occaſionem videbantur. cum aliquandiu ſumma contentione dimicaretur, Dumnacus inſtruit aciem, quæ ſuis eſſet equitibus inuicẽ præſidio; tum repente confertæ legiones in conſpectum hoſtiũ veniunt. quibus viſis percluſæ Barbarorũ turmæ, ac perterrita acies hoſtium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore, diſcurſuq; paßim fuga ſe mandant. At noſtri equites, qui paulò ante cum reſiſtentibus fortißime conflixerant, lætitia victoriæ elati magno vndiq; clamore ſublato, cedentibus circumfuſi, quãtum equorum vires ad perſequendum, dextræque ad cedendum valent, tantum eo prælio interficiũt.*

itaque amplius millibus XII. *aut armatorum, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum. qua ex fuga cum conſtaret,* Drapetem Senonem, *(qui, vt primum defecerat* Gallia, *collectis vndique perditis hominibus, ſeruis ad libertatem vocatis, *exſulibus omnium ciuitatum accitis, receptis latronibus, impedimenta, & commeatus* Romanorum *intercepe- rat) non amplius hominum* II, *millibus ex fuga collectis, prouinciam petere, vnáque conſilium cum eo* Luterium Cadurcum *cepiſſe, quem in ſuperiore* Cōmentario, *prima defectione* Galliæ *facere in prouinciam impetum voluiſſe, cognitum eſt,* Caninius *cū legionibus* II. *ad eos perſequendos contendit, ne de timore, aut detrimento prouinciæ, magna infamia, perditorum hominum latrociniis, caperetur.* C. Fabius *cum reliquo exercitu in* Carnutes, ** reliquaſque proficiſcitur ciuitates, quarum eo prælio, quod cum* Dumnaco *fecerat, copias eſſe accitas ſciebat. nō enim dubitabat, quin recenti calamitate ſubmiſſiores eſſent futuræ, dato vero ſpatio, ac tempore, eodem inſtante* Dumnaco, *poſſent concitari. qua in re ſumma felicitas, celeritaſque in recipiendis ciuitatibus* Fabium *conſequitur. nam* Carnutes, *qui ſæpe vexati, numquam pacis fecerant mentionem, datis obſidibus, veniunt in deditionem, ceteraque ciuitates, poſita in vltimis* Galliæ *finibus,* Oceano *coniunctæ, quæ* Armoricæ *appellantur, auctoritate adducta* Carnutum, *aduentu* Fabij, *legionumque, imperata ſine mora faciunt.* Dumnacus, *ſuis finibus expulſus, errans, latitánſque, ſolus extremas* Galliæ *regiones petere, coactus eſt. At* Drapes, *vnáque* Luterius, *cum legiones,* Caniniúmque *adeſſe cognoſcerent, nec ſe ſine certa pernicie, perſequente exercitu, putarent* Prouinciæ *fines intrare poſſe, * nec*

*iam liberam vagandi, latrocinandique, facultatem haberent, conſiſtunt in agris Cadurcorum. ibi cum Luterius, apud ſuos ciues quondam, integris rebus, multum potuiſſet, ſempérque auctor nouorum conſiliorum magnam apud Barbaros auctoritatem haberet, oppidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius, natura loci egregie munitum, occupat ſuis & Drapetis copijs, oppidanoſq; ſibi coniungit. quo cũ confeſtim C. Caninius veniſſet, animaduerterétque omnes oppidi partes præruptiſſimis ſaxis eſſe munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adſcendere eſſet difficile, magna autem impedimenta oppidanorum videret, quæ ſi clandeſtina fuga ſubtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, ſed ne legiones quidem poſſent: tripartito cohortibus diuiſis, trina * excelſiſsimo loco caſtra fecit, à quibus paulatim, quantum copia patiebantur, vallum id oppidi inſtituit. quod cum animaduerterent oppidani, miſerrimáque Alexiæ memoria ſollicitati, ſimilem caſum obſeſsionis vererentur, maximéque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret, rationem frumenti eſſe habendam, conſtituunt omnium conſenſu, parte ibi relicta copiarum, ipſi cum expeditis ad importandum frumẽtum proficiſci. eo conſilio probato, proxima nocte, II. millibus armatorum relictis, reliquos ex oppido Drapes, & Luterius, educunt: ij, paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria ſubleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus ſumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant. nonnumquam autem expeditionibus nocturnis caſtella noſtrorum adoriuntur. quam ob cauſſam C. Caninius toto oppido munitiones circumdare conatur, ne aut opus effectum tueri non poſſit, aut plurimis in locis infirma diſpo-*

*nat præſidia. magna copia frumenti comparata * conſidunt* Drapes, *&* Luterius *non longius ab oppido* X. *millibus paſſuum, vnde paulatim frumentum in oppidum ſupportarent: ipſi inter ſe prouincias patiuntur.* Drapes *caſtris præſidio cum parte copiarum reſtitit.* Luterius *agmen iumentorum ad oppidum * adducit: diſpoſitis ibi præſidijs, hora noctis circiter* X. *ſilueſtribus anguſtiſque itineribus frumentum importare in oppidum inſtituit. quorũ ſtrepitum vigiles caſtrorum cum ſenſiſſent, exploratoréſque miſſi, quæ agerentur, renunciaſſent,* Caninius *celeriter cum cohortibus armatis ex proximis caſtellis, in frumentarios ſub ipſam lucem impetum fecit. ij, repentino malo perterriti, diffugiunt ad ſua præſidia: quæ noſtri vt viderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero viuum capi patiuntur. * profugit inde cum paucis* Luterius, *nec ſe recipit in caſtra. re bene geſta,* Caninius *ex captiuis comperit, partem copiarum cum* Drapete *eſſe in caſtris * intra millia paſſuum* X. *qua re ex compluribus cognita, cum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi poſſe, magnæ felicitatis eſſe arbitrabatur, nemine ex cæde refugiſſe in caſtra, qui de accepta calamitate nuncium* Drapeti *perferret. ſed, cum in experiundo periculum nullum videret, equitatum omnem,* Ger*manóſque pedites ſummæ velocitatis omnes ad caſtra hoſtium præmittit. * ipſe legionem vnam intra caſtra diſtribuit, alteram ſecum expeditam ducit. cum propius hoſtem acceßiſſet, ab exploratoribus, quos præmiſerat, cognoſcit, caſtra eorum, vt* Barbarorum *fert conſuetudo, relictis locis ſuperioribus, ad ripas fluminis eſſe demiſſa. * at* Germa*nos, equiteſque imprudentibus omnibus de improuiſo * aduolaſſe, & prælium commiſiſſe. qua re co-*

*gnita, legionem armatam inſtructámque adducit. ita, repente omnibus ex partibus ſigno dato, loca ſuperiora capiuntur. quod vbi accidit, Germani, equitéſque, ſignis legionis viſis, vehementiſsime præliantur. confeſtim omnes cohortes vndique impetum faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis, magna præda potiuntur. capitur ipſe eo prælio Drapes. Caninius, feliciſsime re geſta, ſine vllo pene militis vulnere, ad obſidendos oppidanos reuertitur, externóque hoſte deleto, cuius timore augere præſidia, & munitione oppidanos * circundare prohibitus erat, opera vndique imperat adminiſtrari. venit eodem cum ſuis copijs poſtero die C. Fabius, partémque oppidi ſumit ad obſidendum. Cæſar interim M. Antonium quæſtorem cum cohortibus XV. in Bellouacis reliquit, ne qua rurſus nouorum conſiliorũ ad capiẽdum bellum facultas daretur: ipſe reliquas ciuitates adit, obſides plures imperat, timentes omnium animos conſolatione ſanat. Cũ in Carnutes veniſſet, quorum conſilio in ciuitate ſuperiore Cõmentario Cæſar expoſuit initium belli eſſe ortum, quod præcipue eos, propter conſcientiam facti, timere animaduertebat, quo celerius ciuitatem metu liberaret, principem ſceleris ipſius, & concitatorem belli * Guturuatum ad ſupplicium depoſcit. qui etſi ne ciuibus quidem ſuis ſe committebat, tamen celeriter, omnium cura quæſitus, in caſtra * perducitur. cogitur in eius ſupplicium Cæſar contra naturam ſuam, maximo militum conſenſu, qui omnia pericula, & detrimenta belli à Guturnato accepta referebant, adeo vt verberibus exanimatum corpus ſecuri feriretur. ibi crebris litteris Caninij fit certior, quæ de Drape, & Luterio geſta eſſent, quoque in conſilio permanerent oppidani, quorum etſi paucitatem contemnebat, tamen pertina-*

*etiam magna pœna eſſe afficiendam iudicabat, ne vniuerſa Gallia non vires * ſibi defuiſſe ad reſiſtẽdum Romanis, ſed conſtantiam, putaret, neue hoc exemplo cetera ciuitates, locorum opportunitate fretæ, ſe vindicarent in libertatem, cum omnibus Gallis notum eſſe ſciret, reliquam eſſe vnam æſtatem ſuæ prouinciæ, quam ſi ſuſtinere potuiſſent, nullum vltra periculum vererentur. itaque Q. Calenum legatum cum legionibus II. relinquit, qui iuſtis itineribus ſe ſubſequeretur: ipſe cum omni equitatu, quam poteſt celerrime, ad Caninium contẽdit. cum, contra exſpectationem omnium, Cæſar Vxellodunum veniſſet, oppidumq́; operibus clauſum animaduerteret, neque ab oppugnatione recedi videret vlla condicione poſſe, magna autem copia frumenti abundare oppidanos, ex perfugis cognoſceret, aqua prohibere hoſtem tentare cœpit. Flumen infimam vallem diuidebat, quæ pene totum montem cingebat, in quo poſitum erat præruptum vndique oppidum Vxellodunum. hoc auertere loci natura * prohibebat. ſic enim imis radicibus montis ferebatur, vt nullam in partem, depreßis foßis, deriuari poſſet. Erat autem oppidanis difficilis, & præruptus eo deſcenſus, vt, prohibentibus noſtris, ſine vulneribus, ac periculo vitæ, neque adire flumen, neque arduo ſe recipere poſſent adſcenſu. qua difficultate eorum cognita, Cæſar, ſagittariis, funditoribúſque diſpoſitis, tormentis etiam quibuſdam locis contra facillimos deſcenſus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos, quorum omnis poſtea multitudo aquatum vnum in locum conueniebat. * ſub ipſius enim oppidi murum magnus fons prorumpebat, ab ea * parte, quæ fere pedum CCC. interuallo fluminis circuitu vacabat. hoc fonte prohiberi poſſe oppidanos cum optarent reliqui, Cæſar vnus videret,*

non ſine magno periculo, è regione eius, vineas agge re aduerſus montem, & aggeres ſtruere cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione. oppidani enim loco ſuperiore decurrunt, & eminus ſine periculo præliantur, multosque pertinaciter ſuccedētes vulnerant. non deterrentur tamen milites noſtri vineas proferre, & labore, atque operibus locorum vincere difficultates. * eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput fontis. quod genus operis ſine vllo periculo, & ſine ſuſpicione hoſtiū facere licebat. exſtruitur agger in altitudinē pedum* IX. *collocatur in eo turris* X. *tabulatorum, non quidē quæ mœnibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) * ſed quæ ſuperare fontis faſtigium poſſet. ex ea cum tela tormentis iacerentur ad fontis aditus, nec ſine periculo poſſent aquari oppidani, non tantum pecora, atque iumenta, ſed etiam magna hominum multitudo ſiti conſumebatur. quo malo perterriti oppidani, cupas ſeuo, pice, ſcandulis complent, eas ardentes in opera prouoluunt. eodem tempore acerrime præliantur, * vt ab incendio reſtinguendo dimicationis periculo deterreant* Romanos. *magna repente in ipſis operibus flamma * exiſtit. quæcumque enim per locum præcipitem miſſa erāt, ea vineis & aggere ſuppreſſa comprehendebant id ipſum, quod morabatur.* Milites *contra noſtri, quāquam periculoſo genere prælij, locóque iniquo premebantur, * tamen omnia paratiſſimo ſuſtinebant animo. res enim gerebatur & excelſo loco, & in conſpectu exercitus noſtri: magnúſque vtrímque clamor oriebatur: * ita vt quiſque poterat, maximéque inſignis, quo notior, teſtatiórque virtus eius eſſet, telis hoſtium flammæq; ſe offerebat.* Cæſar, *cum cōplures ſuos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem adſcendere, &, ſimula-*

tionem mœnium occupandorum, clamorem vndi-que iubet tollere. quo facto perterriti oppidani, cum quid ageretur in locis reliquis, eſſent ignari, reuo-cant ab impugnandis operibus armatos, muriſque diſponunt. ita noſtri, ſine prælij facto, celeriter ope-ra flamma comprehenſa partim reſtinguunt, par-tim interſcindunt.* cum pertinaciter reſiſterent op-pidani, magna etiam parte ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanebant. ad poſtremum cuniculis vena fontis interciſa ſunt, atque auerſa. quo facto repente fons perennis exhauſtus, tantam attulit op-pidanis ſalutis deſperationem, vt id non hominum conſilio, ſed* Deorum *voluntate factum putarent. itaque, neceſſitate coacti, ſe tranſdiderunt.* Cæſar, *cum ſuam lenitatem cognitam omnibus ſciret, ne-que vereretur, ne quid crudelitate natura videretur aſperius feciſſe, neque exitum conſiliorum ſuorum animaduerteret, ſi tali ratione diuerſis in locis* plu-res rebellare cœpiſſent, exemplo ſupplicij deterrendos reliquos exiſtimauit. itaque omnibus, qui arma tulerant, * manus præcidit, vitámque conceſſit, quo teſtatior eſſet pœna improborum.* Drapes, *quem captum eſſe à* Caninio *docui, ſiue * indignatione, & dolore vinculorum, ſiue timore grauioris ſuppli-cij, paucis diebus ſeſe cibo abſtinuit, atque ita in-terijt.* Eodem *tempore* Luterius, *quem profugiſſe ex prælio, ſcripſi, cum in poteſtatem veniſſet* Epaſna-*cti* Arverni, *(crebro enim mutandis locis, multorum fidei ſe committebat, quod nuſquam diutius ſine * periculo commoraturus videbatur, cum ſibi con-ſcius eſſet, quam inimicum deberet* Cæſarem *habe-re) hunc* Epaſnactus Aruernus, *amiciſſimus popu-li* Rom. *ſine dubitatione vlla vinctum ad* Cæſarem *duxit.* Labienus *interim in* Treuiris *equeſtre præ-lium ſecundum facit, compluribúſque* Treuiris *in-*

perfectis, & Germanis,* qui nullis aduerſus Romanos auxilia denegabant, principes eorum viuos in ſuam redegit poteſtatem, atque in ijs Surum Aeduũ qui & * virtutis, & generis ſummam nobilitatem habebat, ſolúſque ex Aeduis ad id tempus permanſerat in armis. Ea re cognita, Caſar cum in omnibus partibus Gallia bene res geſtas videret, indicavétque ſuperioribus aſtiuis Galliam deuictá & ſubactam eſſe,* Aquitaniam numquam ipſe adiſſet, ſed per P. Craſſum quadam ex parte deuiciſſet, cum II. legionibus in eam partem eſt profectus, vbi extremum tempus conſumeret aſtiuorum. quam rem, ſicut cetera, celeriter, feliciterque confecit. namque omnes Aquitania ciuitates legatos ad eum miſerunt, obſidéſque * ei dederunt. quibus rebus geſtis, ipſe cum equitum praſidio Narbonem profectus eſt, exercitum per legatos in hyberna deduxit, IV. legiones in Belgio collocauit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio legatis,* II. in Aeduos miſit, quorum in omni Gallia ſummam eſſe auctoritatem ſciebat, II. in Treuiris ad fines Carnutum poſuit, qua omnem regionem coniunctam Oceano continerent, II. reliquas in* Lemouicum fines, non longe ab Aruernis, ne qua pars Gallia vacua ab exercitu eßet. paucos dies ipſe in prouincia moratus, cum celeriter omnes conuentus percucurrißet, publicas controuerſias cognouißet, bene meritis * pramia tribuißet, (cognoſcendi enim maximã facultatem habebat,* quali quiſq; animo in remp. fuißet totius Gallia defectione, quam ſuſtinuerat fidelitate, atq; auxiliis prouincia illius) his rebus cõfectis, ad legiones in Belgium ſe recipit. hybernauitq; Nemetocenna. ibi cognoſcit, Commium Atrebatẽ prælio cum equitatu ſuo contendiße. nam cum Antonius in hyberna venißet, ciuitaſq; Atrebatum in

*officio maneret, Commius, qui poſt illam vulnerationem, quam * ſupra commemoraui, ſemper ad omnes motus paratus ſuis ciuibus eſſe conſueſſet, ne conſilia belli quærentibus auctor armorum, dúxque deeſſet, * parente Romanis ciuitate, cum ſuis equitibus ſe, ſuóſque latrociniis alebat, infeſtíſque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hyberna Romanorum, * intercipiebat. erat attributus Antonio præfectus equitum C. Voluſenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. hunc Antonius ad perſequendum equitatum hoſtium mittit. Voluſenus autem ad eam virtutem, quæ ſingularis in eo erat, magnum odium Commij adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. itaque, diſpoſitis inſidiis, ſæpius eius equites aggreſſus, ſecunda prælia faciebat. nouiſſime, cum vehementius contenderetur, ac Voluſenus ipſius intercipiendi Cõmij cupiditate pertinacius eum cum paucis inſecutus eſſet, * ille autem fuga vehementi Voluſenum longius produxiſſet, repente omnium ſuorum inuocat fidem, atque auxilium, ne ſua vulnera, perfidia interpoſita, paterentur * inulta, conuerſoque equo, ſe à ceteris incautius permittit in præfectum. faciunt idem * omnes eius equites, paucóſque noſtros conuertunt, atque inſequuntur. Commius incẽſum calcaribus equum iungit equo Quadrati, lanceáque * infeſta medium femur eius magnis viribus tranſiicit. præfecto vulnerato, non dubitant noſtri reſiſtere, * & conuerſi hoſtem pellere. quod vbi accidit, complures hoſtium, magno noſtrorum impetu pulſi, vulnerantur, & partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. quod vbi malum dux equi velocitate * euitauit, grauiter vulneratus præfectus, vt vitæ periculum aditurus videretur, refertur in caſtra. Commius autem, ſiue*

*expiato ſuo dolore, ſiue magna parte amiſſa ſuorum, legatos ad Antonium mittit, ſeque ibi futurum, vbi * præſcripſerit, & ea facturum, quæ imperauerit, obſidibus datis firmat: vnum illud orat, vt timori ſuo concedatur, ne in conſpectum veniat cuiuſquam* Romani. *quam poſtulationem Antonius cum iudicaret ab iuſto naſci timore, veniam petendi dedit, obſides accepit.*

SCIO, *Cæſarem ſingulorum annorum ſingulos Commentarios feciſſe: quod ego non exiſtimaui mihi eſſe faciendum: propterea quod inſequens annus* L. Paulo, & C. Marcello Coſ. *nullas habet* Galliæ *magnopere res geſtas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Cæſar, exercitúſque eo tempore fuiſſent, pauca ſcribenda, coniungendaque huic cõmentario ſtatuit.*

CAESAR, *cum in* Belgio *hyemaret, vnum illud propoſitum habebat, continere in amicitia ciuitates. nulli ſpem, aut cauſſam dare armorum. nihil enim minus volebat, * quam ſub diſceſſu ſuo neceſſitatem ſibi aliquam imponi belli gerendi, ne cum exercitum deducturus eſſet, bellum aliquod omnis* Gallia *libenter ſine præſenti periculo ſuſciperet. itaque, honorifice ciuitates appellando, principes maximis præmiis afficiendo, nulla onera noua * imponendo, defeſſam tot aduerſis prælits* Galliam, *condicione parendi meliore, facile in pace continuit. ipſe, hybernis peractis, contra conſuetudinem in* Italiam *quammaximis itineribus eſt profectus, vt municipia, & colonias appellaret, quibus* M. Antonij, *quæſtoris ſui, commendaret ſacerdotij petitionem. * contendebat enim gratia, cum libenter pro homine ſibi coniunctiſſimo, quem paulo ante præmiſerat ad petitionem, tum acriter contra factionem, & potentiam paucorum, qui,* M. Antonij *repulſa, Cæſa-*

ris intercedentis conuellere gratiam cupiebant. hūs etſi augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat, tamen non minus iuſtam ſibi cauſſam municipia, & colonias adeundi exiſtimauit, vt ijs gratias ageret, quod frequentiam, atque officium ſuum, Antonio praſtitiſſent, ſimúlque ſe & honorem ſuum inſequentis anni commendaret petitione, propterea quod inſolenter aduerſarij ſui gloriarentur, L. Lentulum, & C. Marcellum Cos. creatos, qui omnem honorem & dignitatem Cæſaris exſpoliarent, ereptum Ser. Galbæ conſulatum, cum iis multo plus gratia ſuffragiíſque valuiſſet, quod ſibi coniunctus & familiaritate, & neceßitudine legationis eſſet. exceptus eſt Cæſaris aduentus ab omnibus municipiis, & coloniis incredibili honore atque amore. tum primum enim veniebat ab illo vniuerſæ Galliæ bello, nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum, locorúmque omnium, qua Cæſar iturus erat, excogitari* poſſet. cum liberis omnis multitudo obuiam procedebat. hoſtiæ omnibus locis immolabantur: tricliniis ſtratis fora, templáque occupabantur, vt vel exſpectatißimi triumphi lætitia percipi poſſet. tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores. Cū omnes regiones Galliæ Togatæ Cæſar percucurriſſet, ſumma celeritate ad exercitum Nemetocēnam redijt, legionibúſque ex omnibus hybernis ad fines Treuirorum euocatis, eo profectus eſt, ibíque exercitum luſtrauit. T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo maiore commendatione conciliaretur ad conſulatus petitionem. ipſe tantum itinerum faciebat, quantum ſatis eſſe ad mutationem locorum, propter ſalubritatem, exiſtimabat. ibi quanquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis ſuis*

ſollicitari, certiórque fiebat, id agi paucorum conſiliis, vt, interpoſita ſenatus auctoritate, aliqua parte exercitus ſpoliaretur, tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra ſenatus auctoritatem, vt aliquid faceret, potuit adduci. indicabat enim, liberis ſententiis patrum conſcriptorum cauſſam ſuam facile obtineri. nam C. Curio, tribunus pl. cum Cæſaris cauſſam, dignitatémque defendendam ſuſcepiſſet, ſæpe erat ſenatui pollicitus, ſi quem timor armorum Cæſaris læderet, & quoniam Pompeij dominatio, atque arma, non minimum terrorem fore inferrent, diſcederet vterque ab armis, exercitúſque dimitteret. fore eo facto liberam, & ſui iuris ciuitatem. neque hoc tantum pollicitus eſt,* ſed etiam per ſe diſceßionem facere cæpit.* quod ne fieret, conſules, amicíque Pompeij * iuſſerunt.* atque, ita rem moderando, diceſſerunt. magnum hoc teſtimonium ſenatus erat vniuerſi, conuenienſque ſuperiori facto. nam Marcellus, proximo anno, cum impugnaret Cæſaris dignitatem, contra legem Pompeij, & Craßi, retulerat ante tempus ad ſenatum, de Cæſaris prouincijs, ſententiiſque dictis, diſceßionem faciente Marcello, qui ſibi omnem dignitatẽ ex Cæſaris inuidia quærebat, ſenatus frequens in alia omnia tranſiit. quibus non frangebantur animi inimicorum Cæſaris, ſed admonebantur, quo maiores pararent neceßitudines, quibus cogi poſſet ſenatus id probare, quod ipſi conſtituiſſent. Fit deinde S. C. vt ad bellum Parthicum legio vna à Cneio Pompeio, altera à C. Cæſare mitterentur. neque obſcure hæ duæ legiones vni Cæſari detrahuntur. nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Cæſarem miſerat,* confectam ex delectu prouinciæ, Cæſari eam tanquam ex ſuo numero dedit. Cæſar tamen,* cum*

de voluntate aduerſariorum ſe exſpoliari nemini dubium eſſet, Cn. *Pompeio legionem remiſit, & ex ſuo numero* XV, *quã in Gallia Citeriore habuerat, ex* S. C. *iubet tranſdi. in eius locum* XIII. *legionem in* Italiam *mittit, qua præſidia tueretur, ex quibus præſidiis* X V. *deducebatur:* * *ipſe exercitum diſtribuit per hiberna,* C. *Trebonium, cum legionibus* I V. *in* Belgio *collocat,* C. *Fabium, cum totidem. in* Aeduos *deducit. ſic enim exiſtimabat tutiſsimam fore* Galliam, *ſi* Belgæ, *quorum maxima virtus,* * *&* Aedui, *quorum auctoritas ſumma eſſet, exercitibus continerentur.* Ipſe *in* Italiam *profectus eſt. quo cum veniſſet, cognoſcit, per* C. *Marcellum conſulem legiones* I I. *ab ſe remiſſas, quæ ex* S. C. *deberent ad* Parthicum *bellum duci,* Cn. *Pompeio tranſditas, atque in* Italia *retentas eſſe. hoc facto, quamquã nulli erat dubium, quin arma contra* Cæſarem *pararentur: tamen* Cæſar *omnia patienda eſſe ſtatuit, quoad ſibi ſpes aliqua relinqueretur, iure potius diſceptandi, quam belli gerendi.*

C. IVLII CÆSARIS

COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER I.

LItteris à Fabio C. Cæſaris conſulibus redditis, ægre ab iis impetratum eſt, ſumma tribunorum pl. contentione, vt in ſenatu recitarentur, vt verò ex litteris ad ſenatum referretur, impetrari non potuit. Referunt conſules de rep. in ciuitate. L. Lentulus conſul ſenatui reique pub. ſe nõ defuturum pollicetur, ſi audacter, ac fortiter ſententias dicere velint: ſin Cæſarem reſpiciant, atque eius gratiam ſequantur, vt ſuperioribus fecerint tẽporibus, ſe ſibi conſilium capturum, neque ſenatus auctoritati obtemperaturum: habere ſe quoque ad Cæſaris gratiam, atque amicitiam, receptum. In eandem ſententiam loquitur Scipio: Pompeio eſſe in animo, reip. non deeſſe, ſi ſenatus ſequatur, ſin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam eius auxilium, ſi poſtea velit, imploraturum. * Hæc Scipionis oratio, quod ſenatus in vrbe habebatur, Pompeiúſque aberat, ex ipſius ore Pompeij mitti videbatur. dixerat aliquis leniorem ſententiam, vt primo M. Marcellus, ingreſſus in eam orationem, non oportere ante de * rep. ad ſenatum referri, quã delectus tota Italia habiti, & exercitus conſcripti eſſent, quo præſidio, tuto, & libere, ſenatus, quæ*

vellet, decernere auderet: vt M. *Calidius, qui cenſebat, vt Pompeius in ſuas prouincias proficiſceretur, ne qua eſſet armorum cauſſa: timere Cæſarem, abreptis ab eo* I. I. *legionibus, ne ad eius periculum reſeruare, & retinere eas ad vrbem Pompeius videretur: vt* M. *Rufus, qui ſententiam Calidij, paucis fere mutatis verbis, ſequebatur. ij omnes, conuicio* L. *Lentuli conſulis correpti exagitabantur. Lentulus ſententiam Calidij pronunciaturum ſe omnino negauit. Marcellus, perterritus conuicijs, à ſua ſententia diſceßit. ſic vocibus conſulis, terrore præſentis exercitus, minis amicorum Pompeij, plerique compulſi, inuiti, & coacti, Scipionis ſententiam ſequuntur, vti ante certam diem Cæſar exercitum dimittat, ſi non faciat, eum aduerſus remp. facturum videri.** Intercedit M. *Antonius, Q. Caßius, tribuni pl.* Refertur *confeſtim de interceßione tribunorum. dicuntur ſententiæ graues: vt quiſq; acerbißime, crudelißiméque dixit, ita quàmaxime ab inimicis Cæſaris collaudatur: miſſo ad veſperum ſenatu, omnes, qui ſunt eius ordinis, à* Pompeio *euocantur.* * *laudat* Pompeius, *atque in poſterum confirmat, ſegniores caſtigat, atque incitat. multi vndique ex veteribus* Pompeij *exercitibus, ſpe præmiorum, atque ordinum, euocantur, multi ex duabus legionibus, quæ ſunt traditæ à Cæſare,* accerſuntur. completur vrbs ad ius comitiorum. tribunos pl.* O. *Curio euocat. omnes amici conſulum, neceſſarij Pompeij, atque eorum, qui veteres inimicitias cum Cæſare gerebant, coguntur in ſenatum: quorum vocibus, & concurſu terrentur infirmiores, dubij confirmantur, pleriſque verò libere poteſtas decernendi eripitur. pollicetur* L. *Piſo Cenſor, ſeſe iturum ad Cæſarem, item* L. *Roſcius prætor, qui de his rebus cum do-*

erant. V I. *dies ad eam rem conficiendam ſpatij poſtulant. dicuntur etiam à nonnullis ſententiæ, vt legati ad Cæſarem mittantur, qui voluntatem ſenatus ei proponant. omnibus his reſiſtitur, omnibuſque oratio conſulis, Scipionis, Catonis opponitur. Catonem veteres inimicitiæ Cæſaris incitant, & dolor repulſæ. Lentulus, æris alieni magnitudine, & ſpe exercitus, ac prouinciarum, & regum appellandorum largitionibus mouetur: ſeque alterum fore Syllam, inter ſuos gloriatur, ad quem ſumma imperij redeat. Scipionem eadem ſpes prouinciæ, atque exercituum impellit, quos ſe, pro neceſſitudine, partiturum cum Pompeio arbitratur: ſimul iudiciorum metus, adulatio, * atque oſtentatio ſui, & potentium, qui in rep. iudiciiſque tum plurimum pollebant. ipſe Pompeius, ab inimicis Cæſaris incitatus, quod neminem dignitate ſecum exequari volebat, totum ſe ab eius amicitia auerterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat,* quorum ipſe maximam partem illo affinitatis tempore adiũxerat Cæſari. ſimul, infamia* II. *legionum permotus, quas ab itinere Aſiæ, Syriæq; ad ſuam potentiam, dominatumq; conuerterat, rem ad arma deduci ſtudebat.* His *de cauſſis aguntur omnia raptim, atq; turbate, neq; docendi Cæſaris propinquis eius ſpatium datur, nec tribunus pl. ſui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris interceſſionẽ retinẽdi, quod* L. *Sylla reliquerat,* facultas tribuitur, ſed de ſua ſalute die* V I I. *cogitare cogũtur, quod illi turbulentiſſimi ſuperioribus tẽporibus trib. pl.* IIX. *deniq; menſe ſuarum actionũ reſpicere, ac timere conſueuerant, decurritur ad illud extremũ atq; vltimum* S. C. *quo, niſi pene in ipſo vrbis incendio, atque deſperatione * omniũ ſalutis latorum audacia, numquam ante diſceſſũ eſt, deas*

*operam conſules, prætores, tribuni pleb. * quique * proconſules ſunt ad vrbem, ne quid reſp. detrimẽti capiat.** Hæc S.C. *perſcribuntur ad* VII. Id. *Ianuarij. itaque* V. *primis diebus quibus haberi ſenatus potuit, qua ex die conſulatum iniꝫt Lentulus, biduo excepto comitiali, & de imperio Cæſaris, & de ampliſsimis viris tribunis pl. grauiſsime acerbiſsiméque decernitur. profugiunt ſtatim ex vrbe tribuni pl. ſeſéque ad Cæſarem conferunt. is eo tempore erat Rauennæ, exſpectabatque ſuis * leuiſſimis poſtulatis reſponſa: ſi qua hominum æquitate res ad otium deduci poſſet. Proximis diebus habetur ſenatus extra vrbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem oſtenderat, agit, ſenatus virtutem conſtantiámque collaudat, copias ſuas exponit, legiones habere ſeſe paratas* X. *præterea cognitum compertúmque ſibi, alieno eſſe animo in Cæſarem milites, neque ijs poſſe perſuaderi, vti eum defendant, aut * ſequantur. Statim de reliquis rebus ad ſenatum refertur, tota vt Italia delectus habeatur, Fauſtus Sylla proprat.* Mauritaniam * mittatur: pecunia vti ex ærario Pompeio detur. Refertur etiam de rege Iuba, vt ſocius ſit, atque amicus.* Marcellus vero, paſſurum ſe in præſentia, negat. De Fauſto impedit Philippus tribunus pl. De reliquis rebus* S.* C. *perſcribuntur, Prouinciæ priuatis decernuntur, duæ conſulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia: *Philippus, & Marcellus priuato conſilio prætereuntur, neque eorum ſortes deijciuntur. in reliquas prouincias prætores mittuntur. neque exſpectant, quod ſuperioribus annis acciderat, vt de eorum imperio ad populum referatur: *Paludatíque, votis nuncupatis, exeunt. Conſules, quod ante id tempus acciderat numquam, ex vrbe proficiſcuntur, lictoréſque habent in vrbe, & Capi-*

*ſolio priuatim, contra omnia vetuſtatis exempla. tota Italia delectus habentur, arma imperantur, pecunia a municipijs exiguntur, & e Fanis tolluntur, omnia diuina, & humana iura permiſcentur. Quibus rebus cognitis, Cæſar apud milites concionatur: omnium temporum iniurias inimicorum in ſe commemorat, a quibus * & inductum, & deprauatum* Pompeium *queritur, inuidia, atque obtrectatione laudis ſuæ, cuius ipſe honori, & dignitati ſemper fauerit, adiutorque fuerit. nouum in* Rep. *introductum exemplum queritur, vt tribunitia interceßio armis notaretur, atque opprimeretur,* quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta.* Syllam, *nudata omnibus rebus tribunicia poteſtate, tamen interceßionem liberam reliquiſſe,* Pompeium, * *qui amiſſa reſtituiſſe videatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademiſſe: quotieſcunque ſit decretum, darent magiſtratus operam, ne quid reſp. detrimenti caperet, qua voce, & quo* S.C. *populus* R. *ad arma ſit vocatus, factum in pernicioſis legibus, in vi* Tribunicia, *in seceßione populi, templis, locíſque editioribus occupatis: (atque hac ſuperioris ætatis exempla expiata* Saturnini, *atque* Græchorum * *caſibus docet) quarum rerum illo tempore nihil factum,* *ne *cogitatum quidem. nulla lex promulgata, non cum populo agi cœptum, nulla ſeceßio facta. hortatur, cuius* Imperatoris *ductu* I X. *annis remp. feliciſſime geſſerint, plurimáque prælia ſecunda fecerint, omnem* Galliam, Germaniámque *pacauerint, vt eius exiſtimationem dignitatémque ab inimicis defendant.* Conclamant *legionis* XIII. *quæ * aderat, milites, (hanc enim initio tumultus euocauerat: reliquæ nondum conuenerant) ſeſe paratos eſſe,* Imperatoris *ſui,* Tribunorúmque *pl. iniuria defendere. Cognita militum voluntate,* Ariminum *cum ea*

legione proficiſcitur, ibique Tribunos pl. qui ad eum confugerant, conuenit: reliquas legiones ex hybernis euocat, & ſubſequi iubet. Eo L. *Cæſar adoleſcens venit: cuius pater Cæſaris erat legatus. is, reliquo ſermone confecto, cuius rei cauſſa venerat, habere ſe à Pompeio ad eum priuati officij mandata demonſtrat: velle Pompeium, ſe Cæſari purgatum, ne ea, quæ reip. cauſſa egerit, in ſuam contumeliam vertat: * ſemper ſe reip. commoda priuatis neceßitudinibus habuiſſe potiora, Cæſarem quoque pro ſua dignitate debere & ſtudium, & iracundiã ſuam reip. dimittere, neque adeo grauiter iraſci inimicis, ne, cum illis nocere ſe ſperet, reip. noceat. pauca eiuſdem generis addit, cum excuſatione Pompeij coniuncta.* Eadem fere, atque eiſdem de rebus prætor *Roſcius agit cum Cæſare, ſibíque Pompeium commemoraſſe demonſtrat. quæ res etſi nihil ad leuandas iniurias pertinere videbantur: tamen, idoneos nactus homines, per quos ea quæ vellet, ad eum perferrentur, petit ab vtroque, quoniam Pompeij mandata ad ſe detulerint, ne grauentur ſua quoque ad eum poſtulata deferre, ſi paruo labore magnas controuerſias tollere, atque omnem Italiam metu liberare * poſſent: * ſibi ſemper reip. primam fuiſſe dignitatem, vitaque potiorem, doluiſſe ſe, quod populi R. beneficium ſibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur, ereptóque ſemeſtri imperio, in vrbem retraheretur, cuius abſentis rationem haberi proximis comitiis populus iußiſſet, tamen hanc honoris iacturam ſui, reip. cauſſa æquo animo tuliſſe: cum literas ad ſenatum miſerit, vt omnes ab exercitibus diſcederent, ne id quidem impetrauiſſe: tota Italia delectus haberi, retineri legiones II. quæ ab ſe, ſimulatione Parthici belli, ſint adductæ: ciuitatem eſſe in armis: quonam hæc omnia, niſi ad*

*ſuam perniciem, pertinere? ſed tamen ad omnia ſe deſcendere paratum, atque omnia pati reip. cauſſa: * proficiſcatur Pompeius in ſuas prouincias, * ipſi exercitus dimittantur, diſcedant in Italia omnes ab armis, metus e ciuitate tollatur, libera comitia, atque omnis reſp. Senatui populóque R. permittatur: hæc quo facilius, certiſque conditionibus fiant, & iureiurando ſanciãtur, aut ipſe propius accedat, aut ſe patiatur accedere: fore, uti per colloquia omnes controuerſiæ componantur. Acceptis mandatis, Roſcius cum L. Cæſare Capuam peruenit, ibique Conſules, Pompeiúmque inuenit, poſtulata Cæſaris renunciat. Illi, re deliberata, reſpondent, ſcriptáque ad eum mandata per eos remittunt: quorum hæc erat ſumma: Cæſar in Galliam reuerteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quæ ſi feciſſet, Pompeium in Hiſpanias iturum. interea, quoad fides eſſet data, Cæſarem facturum, quæ polliceretur, non intermiſſuros Conſules, Pompeiúmque delectus. Erat iniqua condicio, poſtulare, ut Cæſar Arimino excederet, atque in prouinciam reuerteretur, ipſum & prouincias, & legiones alienas tenere. Exercitum Cæſaris velle dimitti, delectus habere & polliceri, ſe in prouinciam iturum, neque, ante quem diem iturus ſit, definire: ut, ſi, peracto Cæſaris conſulatu, Pompeius profectus non eſſet, nulla tamen mendacij religione obſtrictus videretur. tempus verò colloquio non dare, neque acceſſurum polliceri, magnam pacis deſperationem afferebat. itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus V. Arretiũ mittit: * ipſe Arimini cum II. legionibus ſubſiſtit. ibiq; delectum habere inſtituit: Piſaurum, Fanum, Anconam ſingulis cohortibus occupat. Interea certior factus, Tignium Thermum prætorem cohortibus V. tenere, oppidum munire, omniumque eſſe Tigniorũ*

*optimam erga ſe voluntatem, Curionem cum III. cohortibus, quas Piſauri, & Arimini habebat, mittit. cuius aduentu cognito, diffiſus municipij voluntati Thermus, cohortes ex vrbe * educit, & profugit: milites in itinere ab eo diſcedunt, ac domum reuertuntur: Curio, omnium ſumma voluntate, Tignium recipit. Quibus rebus cognitis, confiſus municipiorum voluntatibus Cæſar, cohortes legionis XIII. ex præſidijs deducit, Auximúmque proficiſcitur: quod oppidum * Actius, cohortibus introductis, tenebat, delectúmque toto Piceno, circummiſſis ſenatoribus, habebat. Aduentu Cæſaris cognito, Decuriones Auximi ad Actium Varum frequentes conueniunt: docent, ſui iudicij rem non eſſe, neque ſe, neque reliquos municipes pati poſſe, C. Cæſarem imperatorem bene de Rep. meritum tantis rebus geſtis, oppido, mœnibúſque prohiberi: proinde habeat rationem poſteritatis, & periculi ſui. Quorum oratione permotus Actius Varus, præſidium, quod introduxerat, ex oppido educit, & profugit. hunc ex primo ordine pauci Cæſaris conſecuti milites, conſiſtere * cogunt: commiſſoque prælio, deſeritur à ſuis Varus: nonnulla pars militum domum diſcedit: reliqui ad Cæſarem perueniunt: atque vna cum ijs deprehenſus L. Pupius, primipili centurio, adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeij antea duxerat. At Cæſar milites Actianos collaudat, Pupium dimittit, Auximatibus agit gratias, ſeque eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repentè terror inuaſit, vt, cum Lentulus * conſul ad aperiendum ærarium veniſſet, ad pecuniam Pompeio ex S. C. proferendam, protinus, aperto ſanctiore ærario, ex vrbe profugeret. * Cæſar enim aduentare, iam iámque adeſſe eius equites, falſo*

*nunciabantur. hunc Marcellus collega, & plerique magiſtratus, conſecuti ſunt. Cn. Pompeius, pridie eius diei ex vrbe profectus, iter ad legiones habebat, quas, à Cæſare acceptas, in Apulia, hibernorum cauſſa diſpoſuerat. delectus intra vrbem intermittuntur, nihil citra Capuam tutum eſſe omnibus videtur. Capuæ primum ſeſe confirmant, & colligunt, delectúmque colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere inſtituunt, gladiatoréſq;, quos ibi Cæſar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & ſe ſequi iuſſit: quos poſtea, monitus à ſuis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familiares conuentus Campaniæ, cuſtodiæ cauſſa, diſtribuit. Auximo Cæſar progreſſus, omnem agrum Picenum percurrit. cunctæ earum regionum præfecturæ libentiſſimis animis eum recipiũt, exercitúmque eius omnibus rebus iuuant. Etiam ex cingulo, quod oppidum Labienus conſtituerat, ſuaque pecunia exædificauerat, ad eum legati veniunt, quæque imperauit, ſeſe cupidiſſime facturos pollicentur. Milites imperat: mittunt. Interea legio XII. Cæſarem conſequitur. cum his II. Aſculum Picenum proficiſcitur. id oppidum Lentulus Spinther X. cohortibus tenebat: qui, Cæſaris aduentu cognito, profugit ex oppido, cohortéſque ſecum abducere conatus, à magna parte militum deſeritur, relictus in itinere cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, miſſum à Pompeio in Agrum Picenum, confirmandorum hominum cauſſa: à quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur. milites ab eo accipit, ipſum dimittit. item ex finitimis regionibus, quas poteſt, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis: * in iis Camerino* fugientem Vlcillem Hirum, cum VI. cohortibus,*

quas ibi in præſidio habuerat, excipit. quibus coactis, X I I I. *efficit: cum is ad* Domitium Ahenobarbum Corfinium *magnis itineribus peruenit,* Cæſaremque *adeſſe cum legionibus* I I. *nunciat.* Domitius *per ſe circiter* X X. *cohortes ex* Alba, *&* Marſis, *&* Pelignis, *& finitimis ab regionibus coegerat.* Recepto Aſculo, *expulſoque* Lentulo, Cæſar *conquiri milites, qui ab eo diſceſſerant, delectumq; inſtitui iubet: ipſe, vnũ diem ibi, rei frumentariæ cauſſa, moratus,* Corfinium *contendit. eo cum veniſſet, cohortes* V, *præmiſſæ à* Domitio *ex oppido, pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab oppido millia * paſſuum circiter* I I I. *ibi cum antecurſoribus* Cæſaris *prælio commiſſo, celeriter* Domitiani, *à ponte repulſi, ſe in oppidum receperunt.* Cæſar, *legionibus tranſductis, ad oppidum conſtitit, iuxtaque murum caſtra poſuit.* Re cognita, Domitius *ad* Pompeium *in* Apuliam *peritos regionum, magno propoſito præmio, cum litteras mittit, qui petant, atque orent, vt ſibi ſubueniat:* Cæſarem *duobus exercitibus, & locorum anguſtiis facile intercludi poſſe, frumentoque prohiberi: quod niſi fecerit, ſe cohorteſque amplius* X X X. *magnumque numerum Senatorum, atque equitum* Romanorum *in periculum eſſe venturum. interim, ſuos cohortatus, tormenta in muris diſponit: certaſque cuique partes ad cuſtodiam vrbis attribuit: militibus in concione agros ex ſuis poſſeſſionibus pollicetur, * quaterna in ſingulos iugera, & pro rata parte centurionibus, euocatiſque interim* Cæſari *nunciatur,* Sulmonenſes, *quod oppidũ à* Corfinio VII. *millium interuallo abeſt, cupere ea facere, quæ vellet, ſed à* Q. * Lucretio *ſenatore, &* Actio Peligno *prohiberi, qui id oppidum* V I I. *cohortium præſidio tenebant.* Mittit eo M.

Antonium cum legionibus I I X. *cohortibus* V. *Sulmonenſes, ſimul atque noſtra ſigna viderunt, portas aperuerunt, vniuerſique & oppidani, & milites obuiam gratulantes* Antonio *exierunt :* * Lucretius, *&* Actius *de muro ſe deiecerunt.* Actius *ad* Antonium *deductus, petit, vt ad* Cæſarem *mitteretur.* Antonius *cum cohortibus, &* Actio, *eodem die, quo profectus erat, reuertitur.* Cæſar *eas cohortes cum exercitu ſuo coniunxit,* Actiumque *incolumem dimiſit.* Cæſar I I I. *primis diebus caſtra magnis operibus munire, & ex finitimis municipiis frumentum * comportare, reliquáſque copias exſpectare, inſtituit. eo triduo legio* I I X. *ad eum venit, cohorteſque ex nouis* Galliæ *delectibus* X X I I. *equiteſque à rege* Norico *circiter* C C C. *quorum aduentu altera caſtra ad alteram oppidi partem ponit. iis caſtris* Curionem *præfecit : reliquis diebus oppidum vallo, * caſtelliſque circummunire inſtituit. cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore miſſi ad* Pompeium *reuertuntur. Litteris perlectis,* Domitius, *diſſimulans, in conſilio pronunciat,* Pompeium *celeriter ſubſidio venturum, hortaturque eos, ne animo deficiant, quæq; vſui ad defendendum oppidum ſint, parent. ipſe arcano cum paucis familiaribus ſuis colloquitur, conſiliúmque fugæ capere * conſtituit.* Cum *vultus* Domitij *cum oratione non conſentiret, atque omnia trepidãtius, timidiúſque ageret, quã ſuperioribus diebus cõſueſſet, multumq; cũ ſuis, * conſultãdi cauſſa, ſecreto, præter conſuetudinẽ, colloqueretur, concilia, conuentuſq; hominũ fugeret, res diutius tegi, diſſimulariq; nõ potuit.* Pompeius *enim reſcripſerat, ſeſe rem in ſummum periculum deducturum non eſſe, neque ſuo conſilio, aut voluntate* Domitium *ſe in oppidum* Corfinium *contuliſſe : proinde,*

*ſi qua facultas fuiſſet, ad ſe cum omnibus copiis veniret. id ne ſe i poſſet, obſidione, atque oppidi circummunitione fiebat. Diuulgato Domitij conſilio, milites, qui erant Corfinij, * prima veſpere ſeceſſionem faciunt: atque ita inter ſe per tribunos mil. centurionesque, atque honeſtiſsimos ſui generis, colloquuntur, obſideri ſe à Caſare, opera, munitionesque prope eſſe perfectas; ducem ſuum Domitium, cuius ſpe, atque fiducia permanſerint, proiectis omnibus, fugæ conſilium capere, debere ſe ſuæ ſalutis rationem habere. Ab his primo Marſi diſſentire incipiunt, eamque oppidi partem, quæ munitiſsima videretur, occupant: tantáque inter eos diſſenſio exſtitit, vt manum conſerere, atque armis dimicare, conarentur. poſt paulo tamen, internunciis vltro citroque miſsis, quæ ignorabant, de L. Domitij fuga cognoſcunt: itaque omnes vno conſilio Domitium productum in publicum circumſiſtunt, & cuſtodiunt, legatosque ex ſuo numero ad Caſarem mittunt, ſeſe paratos eſſe portas aperire quæque imperauerit, facere, & L. Domitium viuum in eius poteſtatem tranſdere. Quibus rebus cognitis, Caſar, etſi magni intereſſe arbitrabatur, quamprimum oppido potiri, cohorteſque ad ſe in caſtra tranſducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falſis nunciis commutatio fieret voluntatis, quod ſæpe in bello paruis momentis magni caſus intercederent, tamen, veritus, ne, militum introitu, & nocturni temporis licentia, oppidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat, atque in oppidum dimittit. portas, muroſque aſſeruari iubet: ipſe ijs operibus, quæ facere inſtituerat, milites diſponit, non certis ſpatiis intermiſsis, vt erat ſuperiorum dierum conſuetudo, ſed perpetuis vigiliis, ſtationibúſque, vt contingant inter ſe,*

*atque omnem munitionem * expleant : tribunos mil. & praefectos circummittit, atque hortatur, non ſolum ab eruptionibus caueant, ſed etiam ſingulorum hominum occultos exitus aſſeruent. * neque eorum tam remiſſo, ac languido animo quiſquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit. tanta erat ſumma rerum exſpectatio, * vt nullus in aliam partem mente, atque animo traheretur, quid ipſis Corfinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quoſque euentus exciperet. quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigiliis, cuſtodibúſque noſtris colloquitur, velle, ſi ſibi fiat poteſtas, Caeſarem conuenire. facta poteſtate, ex oppido mittitur, neq; ab eo prius Domitiani milites diſcedunt, quam in conſpectum Caeſaris deducatur. cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat, ſibi vt parcat, veterémque amicitiam commemorat, Caeſaríſque in ſe beneficia exponit, quae erant maxima: quod per eum in collegium pontificum venerat, quod prouinciam Hiſpaniam ex praetura habuerat, quod in petitione * conſulatus ab eo erat ſubleuatus. Cuius orationem Caeſar interpellat: ſe, non maleficij cauſſa, ex prouincia egreſſum, ſed vti ſe à contumeliis inimicorum defenderet, * vt tribunos pl. ea re ex ciuitate expulſos, ad ſuam dignitatem reſtitueret, vt ſe, & populum R. paucorum factione oppreſſum, in libertatem vindicaret. Cuius oratione confirmatus Lentulus, vt in oppidum reuerti liceat, petit, quod de ſua ſalute impetrauerit, fore etiam reliquis ad ſuam ſpem ſolatio: adeo eſſe perterritos nonnullos, vt ſuae vitae durius conſulere cogantur. facta poteſtate, diſcedit. Caeſar vbi illuxit, omnes ſenatores, ſenatorumque liberos, tribunos mil. equitéſque Romanos ad ſe produci iubet. * erant ſenatorij ordinis L. Domitius,*

& P. Lentulus Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quæſtor, L. Rubrius, præterea filius Domitij, aliique complures adoleſcentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & Decurionum, quos ex municipiis Domitius euocauerat. hos omnes productos à contumeliis militum, conuiciiſque prohibet: pauca apud eos loquitur, quod ſibi aperte eorum gratia relata non ſit, pro ſuis in eos maximis beneficiis dimittit omnes incolumes. HS L X, * *quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum depoſuerat, allatum ad ſe ab* II. *viris Corfinienſibus, Domitio reddit, ne continentior in vita hominum, quam in pecunia fuiſſe videatur: etſi eam pecuniam publicam eſſe conſtabat, datamque à Pompeio in ſtipendium. Milites Domitianos ſacramentum apud ſe dicere iubet: atque eo die caſtra mouet: iuſtumque iter conficit,* VII. *omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marrucinorũ,* * *Ferentinorum, Larinatium in Apuliam peruenit. Pompeius, iis rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium geſtæ, Luceria proficiſcitur Carnuſium, atque inde Brunduſium copias vndique omnes ex nouis delectibus ad ſe cogi iubet, ſeruos, paſtores armat, atque his equos attribuit: ex iis circiter* CCC. *equites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohortibus* VI. *profugit: Rutilus Lupus prætor Tarracina cum* III. *quæ, procul equitatum Cæſaris conſpicata, cui præerat Binius Curius, relicto prætore, ſigna ad Curium transferunt, atque ad eum tranſeunt. item reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæſaris, aliæ in equites, incidunt. reducitur ad * eum deprehenſus ex itinere Cn. Magius Cremona, præfectus fabrum Cn. Pompeij: quem Cæſar ad eum remittit cum mandatis, quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad ſe Brundu-*

*ſum ſit venturus, intereſſe Reip. & communis ſalutis, ſe cum Pompeio colloqui, * neque vero idem perfici longo itineris ſpatio; cum per alias condiciones ferantur, ac ſi coram de omnibus condicionibus diſceptetur.* His datis mandatis, Brunduſium *cum legionibus* VI. *peruenit,* veteranis* IV. *reliquis, quas ex nouo delectu confecerat, atque in itinere compleuerat.* Domitianas *enim cohortes protinus à* Corfinio *in* Siciliam *miſerat. reperit conſules* Dyrrachium *profectos cum magna parte exercitus,* Pompeium *remanere* Brundiſii *cum cohortibus* XX. *neque certum inueniri poterat, obtinendi ne cauſſa* Brunduſii *ibi remanſiſſet, quo facilius omne* Hadriaticum *mare, extremis* Italiæ *partibus regionibuſque* Græciæ, *in poteſtatem haberet, atque ex vtraque parte bellum adminiſtrare poſſet, an inopia* Nauium *ibi reſtitiſſet: verituſque, ne* Italiam *ille dimittendam non exiſtimaret, exitus, adminiſtrationeſque* Brunduſini *portus impedire inſtituit: quorum operum hæc erat ratio. Qua fauces erant anguſtiſſimæ portus, * molem, atque aggerem ab vtraque parte littoris iaciebat, quod his locis erat mare vadoſum. longius progreſſus, cum agger altior aqua contineri non poſſet, rates duplices, quoquo verſus pedum* XXX. *è regione molis collocabat. has quaternis anchoris ex quatuor angulis diſtinebat, ne fluctibus mouerentur. his perfectis, collocatiſque, alias deinceps pari magnitudine rates iungebat, has terra, atque aggere contegebat, ne aditus, atque incurſus ad defendendũ impediretur: à fronte, atque ab vtroque latere cratibus, ac pluteis protegebat. in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu nauiũ, incendiiſque defenderet,* Contra *hæc* Pōpeius *naues magnas onerarias, quas in*

portu Brundusini deprehenderat, adornabat: ibi tur-res cum ternis tabulatis erigebat, eaſque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad o-pera Cæſaris appellebat, vt rates perrumperet, at-que opera diſturbaret. ſic quotidie vtrimque emi-nus fundis, ſagittis, * reliquiſque telis, pugnaba-tur. Atque hæc ita Cæſar adminiſtrabat, vt con-diciones pacis dimittendas non exiſtimaret. at, ta-metſi magnopere admirabatur, Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miſerat, ad ſe non remit-ti, atque ea res ſæpe tentata, etſi impetus eius, con-ſiliáque tardabat, tamen omnibus rebus in eo per-ſeuerandum putabat. itaque Caninium Rebilum, legatum, familiarem, neceſſarium Scribonij Libo-nis, mittit ad eum, colloquij cauſſa: mandat, vt Li-bonem de concilianda pace hortetur, in primis, vt ipſe cum Pompeio colloqueretur, poſtulat: magno-pere ſeſe confidere demonſtrat, ſi eius rei ſit poteſtas facta, fore, vt æquis condicionibus ab armis diſce-datur: cuius rei magnam partem laudis, atque exi-ſtimationis ad Libonem peruenturam, ſi, illo au-ctore, atque agente, ab armis ſit diſceſſum. Libo, à colloquio Caninij digreſſus, ad Pompeium profici-ſcitur: paulo poſt renunciat, quod conſules abſint, * nihil ſine illis de compoſitione agi poſſe. ita ſæpius rem fruſtra tentatam Cæſar aliquando dimitten-dam ſibi indicabat, & de bello agendum. Prope di-midia parte operis à Cæſare effecta, diebuſque in eare conſumptis IX. naues à conſulibus * Dyrra-chio remiſſæ, quæ priorem partem exercitus eo de-portauerant, Brunduſium reuertuntur. Pompeius ſiue operibus Cæſaris permotus, ſiue etiam quod ab initio Italia excedere conſtituerat, aduentu na-uium profectionem*parare incipit: &, quo facilius impetum Cæſaris tardaret, ne ſub ipſa profectione

militeſ

milites oppidum irrumperent, portas obſtruit, vicos plateasque inædificat, foſſas tranſuerſas vijs perducit, atque ibi ſudes, ſtipiteſq; præacutos defigit. hæc leuibus cratibus, terraq; inæquat. aditus autẽ, atque itinera quæ duo extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eius præacutis, præcepit. his paratis rebus, milites ſilentio naues conſcendere iubet, expeditos autem ex euocatis ſanitarijs, funditoribuſq; raros in muro, turribuſq; diſponit, hos certo ſigno reuocare conſtituit, cum omnes milites naues conſcendiſſent, atque ijs expedito loco actuaria nauigia relinquit. Brundiſini, Pompeianorum militum iniurijs, atque ipſius Pompeij contumelijs permoti, Cæſaris rebus fauebant. itaque, cognita Pompeij profectione, concurſantibus illis, atque in ea re occupatis, vulgo ex * tectis ſignificabant. per quos re cognita, Cæſar ſcalas parari, militeſq; armari iubet, ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompeius ſub noctem naues ſoluit. qui erant in muro cuſtodiæ cauſſa collati, eo ſigno, quod conuenerat, reuocantur, noctiſque itineribus ad naues decurrunt. milites, poſitis ſcalis, muros adſcendunt, ſed moniti à Brunduſinis, vt vallum cæcum, foſſaſq; caueant, ſubſiſtunt, & longo itinere ab ijs circumducti, ad portũ perueniunt, duasque naues cum militibus, quæ ad moles Cæſaris adhæſerant, ſcaphis, lintribuſq; deprehendunt, * deprehenſasque excipiunt. Cæſar, & ſi ad ſpem conficiendi negotij * maximè probabat, coactis nauibus, mare tranſire, & Pompeium ſequi, prius quam ille ſeſe tranſmarinis auxilijs confirmaret, tamen rei eius moram, temporiſque * longinquitatem, timebat, quod omnibus coactis nauibus, Pompeius præſentem facultatem inſequendi ſui ademerat. Relinquebatur.

vt ex longinquioribus regionibus Galliæ, Picenique, & e freto naues eſſent exſpectandæ: ſed id, * *propter anni tempus longum, atque impeditum, videbatur. interea veterem exercitum, duas Hiſpanias confirmari, quarum altera erat maximis beneficijs Pompeij deuincta, auxilia equitatum parari, Galliam, Italiamq́ tentari ſe abſente, nolebat. itaque in præſentia Pompeij inſequendi rationem omittit: in Hiſpaniam proficiſci conſtituit:* II. *viris municipiorum omnium imperat, vt naues cõquirant, Brundiſiumq́; deducendas curent. mittit in Sardiniam cum legione vna Valerium legatum in Siciliam Curionem* * *proprætorem cum legionibus* III. *eundem, cum Siciliam recepiſſet, protinus in Africam tranſducere exercitum iubet. Sardiniã obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato. Africam ſorte Tubero obtinere debebat. Caralitani, ſimul* * *ad ſe Valerium mitti audierunt, non dum profecto ex Italia, ſua ſponte ex oppido Cottam eijciunt. ille, perterritus, quod omnem prouinciam conſentire* * *intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naues longas veteres reficiebat. nouas ciuitatibus imperabat:* * *hæc magno ſtudio agebat: in Lucanis, Brutijsq́, per legatos ſuos ciuium R. delectus habebat: equitum peditumq́ certũ numerum* * *à ciuitatibus Siciliæ exigebat. Quibus rebus pene perfectus, aduentu Curionis cognito, queritur in concione, ſeſe proiectũ, ac proditum à Cn. Pompeio, qui omnibus rebus* * *imparatiſſimus, non neceſſarium bellum ſuſcepiſſet, &, ab ſe, reliquisq́ in Senatu interrogatus, omnia ſibi eſſe ad bellum apta, ac parata confirmaviſſet. Hæc in concione queſtus, ex prouincia fugit. Nacti vacuas ab imperijs, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo peruenerũt.*

Tubero, cum in Africam veniſſet, inuenit in prouincia cum imperio Actium Varum, qui ad Auximum, vt ſupra demonſtrauimus, amiſſis cohortibus, protinus ex fuga in Africam peruenerat, atque eam ſua ſponte vacuam occupauerat, delectuque habito, II. legiones effecerat, hominum, & locorum notitia, & vſu eius prouinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam prouinciam obtinuerat. hic venientem Vticam cum Nauibus Tuberonem portu, atque oppido prohibet, neque effectum valetudine filium exponere in terram patitur, ſed, ſublatis anchoris, excedere eo loco cogit. His rebus confectus, Cæſar, vt reliquum tempus à labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit: ipſe ad vrbem proficiſcitur. Coacto Senatu, iniurias inimicorum commemorat: docet, ſe nullum extraordinarium honorem appetiſſe, ſed, exſpectato legitimo tempore conſulatus, eo fuiſſe contentum, quod omnibus ciuibus pateret: latum ab * X. Tribunis pl. contradicentibus inimicis,* Catone vero acerrime repugnante, & priſtina conſuetudine dicendi mora dies extrahente, vt ſui ratio abſentis haberetur, ipſo conſule Pompeio: qui ſi improbaſſet, cur * fieri paſſus eſſet? ſin probaſſet, cur ſe vti populi * beneficio prohibuiſſet? patientiam proponit ſuam, cum de exercitibus dimittendis vltro poſtulauiſſet, in quo iacturam dignitatis, atque honoris ipſe facturus eſſet. acerbitatem inimicorum docet, qui, quod ab altero poſtularent, in ſe recuſarent, atque omnia permiſceri mallent, quam imperium, exercitusque dimittere. iniuriam in eripiendis legionibus prædicat, crudelitatem, & inſolentiam in circumſcribendis Tribunis pl. conditiones à ſe latas, & expetita colloquia, & denegata

*commemorat. pro quibus rebus orat, ac poſtulat, Remp. ſuſcipiant, atque vna ſecum adminiſtrent. ſin timore defugiant, illius ſe * oneri non futurum, & per ſe Remp. admiſtraturum. Legatos ad Pompeium, de compoſitione, mitti oportere: neque ſe reformidare. quod in Senatu paulo ante Pompeius dixiſſet, ad quos legati mitterentur, ijs auctoritatem attribuit, timorémque eorum, qui mitterent, ſignificari: tenuis, atque infirmi hac animi videri: * ſe vero, vt operibus ante ſtuduerit, ſic Iuſtitia, & æquitate, velle ſuperare. Probat rem Senatus de mittendis legatis: ſed, qui mitterentur, non reperiebantur, maximeque timoris cauſſa pro ſe quiſque id munus legationis recuſabat. Pompeius enim diſcedens ab vrbe in Senatu dixerat, eodem ſe habiturum loco, qui Romæ remanſiſſent, & qui in caſtris Cæſaris fuiſſent. ſic Triduum diſputationibus, excuſationibuſq; extrahitur. ſubijcitur etiam L. Metellus Tribunus pl. ab inimicis Cæſaris, qui hanc rem diſtrahat, reliquaſq; res, quaſcumq; agere inſtituerat, impediat. cuius cognito conſilio, Cæſar, fruſtra diebus aliquot conſumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis ijs, quæ agere deſtinauerat, ab vrbe proficiſcitur, atque in vlteriorem Galliam peruenit. quo cum veniſſet, cognoſcit * miſſum in Hiſpaniam à Pompeio Vibullium Rufum, quē paucis diebus ante, Corfinij captum, ipſe dimiſerat: profectum item Domitium ad occupandum Maſſiliam nauibus actuarijs VII. * * quas, Sicilia, & in Coſano à priuatis coactas, ſeruis * libertis, colonis ſuis compleuerat: præmiſſos etiam legatos Maſſilienſes domum nobiles adoleſcentes, quos ab vrbe diſcedens Pēpeius erat adhortatus, ne noua Cæſaris officia veterum ſuorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis,*

*Maſſilienſes portas Cæſari clauſerāt: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, monteſque ſupra Maſſiliam incolebant, ad ſe vocauerant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus caſtellis, in vrbem conuexerant: armorum officinas in vrbe inſtituerant: muros. * claſſem, & portas reficiebant. Euocat ad ſe Cæſar Maſſilienſium XV. primos: cum his agit, ne initiū * inferendi belli à Maſſilieſibus oriatur: debere eos Italiæ totius auctoritatem ſequi potius, quā vnius hominis voluntati obtemperare. reliqua, quæ ad eorum ſanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cuius orationem domum legati referunt, atque ex auctoritate hæc Cæſari renunciant: intelligere ſe, diuiſum eſſe populum R. in partes duas: neque ſui iudicij, neque ſuarum eſſe virium, diſcernere, vtra pars iuſtiorem habeat cauſſam: principes vero eſſe earum partium, Cn. Pompeium, & C. Cæſarem, patronos ciuitatis, quorum alter * agros Volgarum, Arecomicorum, & Heluiorum publice ijs conceſſerit, alter bello victas Gallias attribuerit, vectigaliaq; auxerit: quare paribus eorum beneficijs parem ſe quoque voluntatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum iuuare, aut vrbe, aut portibus recipere. Hæc dū inter eos aguntur, Domitius nauibus Maſſiliam peruenit, atque, ab ijs receptus, vrbi præficitur. ſumma ei belli adminiſtrandi permittitur. eius imperio claſſem quoquouerſus dimittunt: onerarias naues, quas vbique poſſunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: earum clauis, aut materia, atque armamentis inſtructis ad reliquas armandas, reficiendasque vtuntur: frumenti quod inuentum eſt, in publicum conferunt: * reliquas merces, commeatuſque ad obſidionem vrbis, ſi acci-*

dat: referuant. Quibus iniurijs permotus Cæſar, legiones III. *Maßiliam adducit : turres, vineaſque ad oppugnationem vrbis agere, naues longas Arelate numero* XII. *facere inſtituit. quibus effectis armatisque diebus* XXX. *a qua die materia cæſa eſt, adductisq; Maßiliam, his* D. *Brutum præfecit:* C. *Trebonium legatum ad oppugnationẽ Maßiliæ relinquit. Dum hæc parat, atque adminiſtrat,* C. *Fabium legatum cum legionibus* III. *quas Narbone, circumque ea loca, hiemandi cauſſa, diſpoſuerat, in Hiſpaniam præmittit, celeritérque Pyrenæos ſaltus occupari iubet, qui eo tempore ab* L. *Afranio legato præſidijs tenebantur : legiones reliquas, quæ longius hiemabant, ſubſequi iubet. Fabius vt erat imperatum adhibita celeritate, præſidium ex ſaltu deiecit, magniſque itineribus ad exercitum Afranij contendit. Adneutu Vibullij Rufi, quem à Pompeio miſſum in Hiſpaniam demonſtratum eſt. Afranius, & Petreius, & Varro, legati Pompeij, quorum vnus* III. *legionibus Hiſpaniam Citeriorem, alter à ſaltu Caſtulonenſi ad Anam* II. *legionibus, tertius ab Ana Vectonũ Agrum, Luſitaniamq; pari numero legionum obtinebat, officia inter ſe partiuntur, vt Petreius ex Luſitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium proficiſcatur, Varro cum ijs, quas habebat legionibus omnem vlteriorem Hiſpaniam tueatur. his rebus conſtitutis, equites auxiliaq; totius Luſitaniæ à Petreio,* Celtiberis, Cãtabris, Barbariſq; omnibus qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. quibus coactis, celeriter Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. * conſtituunt communi conſilio, bellum ad Ilerdam, propter ipſius loci opportunitatem, gerere. Erant, vt ſupra demonſtratum eſt, legiones Afranij* III. *Pe-*

treij II. praterea ſcutati citerioris prouincia, & cetrata vlterioris Hiſpania cohortes circiter DCCC. equitum vtriuſque prouincia circiter V. millia. Caſar legiones in Hiſpaniam pramiſerat, ad VI. millia auxilia peditum, equitum III. millia, qua omnibus ſuperioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia numerum, quem ipſe petiuerat, nominatim ex omnibus ciuitatibus, nobiliſſimo, & fortiſſimo quoque * euocato. hinc optimi generis hominum ex Aquitanis, montaniſque, * qui Galliam prouinciam attingunt. Audierat Pompeium per Mauritaniam cum legionibus iter in Hiſpaniam facere, confeſtimque eſſe venturum. ſimul à tribunis mil. centurionibusq; mutuas pecunias ſumpſit, has exercitui diſtribuit. quo facto, duas res conſecutus eſt, quod pignore animos centurionum deuinxit, & largitione redemit militum voluntates. Fabius finitimarum ciuitatum animos literis, nuncijsque tentabat. in Sicore flumine pontes effecerat duos, inter ſe diſtantes millia paſſuum IV. his pontibus pabulatum mittebat, quod ea, qua citra flumen fuerant, ſuperioribus diebus conſumpſerat. Hoc idem fere, atque eadem de cauſſa, Pompeiani exercitus duces faciebant, crebróque inter ſe equeſtribus pralijs contendebant. huc cum quotidiana conſuetudine congreſſa pabulatoribus praſidio proprio legiones Fabiana II. flumen tranſiſſent, impedimentaque, & omnis equitatus ſequeretur, * ſubito, vi iumentorum, & aqua magnitudine, pons eſt interruptus, & reliqua multitudo equitum intercluſa. quo cognito a Petreio, & Afranio, ex aggere, atque cratibus, qua flumine ferebantur, celeriter ponte Afranius, quem oppido, caſtriſque coniunctum habebat, legiones IV. equitatumq; omnem tranſiecit, duabusq; Fabianis

*occurrit legionibus. cuius aduentu nunciato, L. Plancus, qui legionibus praeerat, neceſſaria re coactus, locum capit ſuperiorem, diuerſamque aciem in duas partes conſtituit, ne ab equitatu circumueniri poſſet. ita, congreſſus impari numero, magnos impetus legionum * equitatuſque ſuſtinet. Commiſſo ab equitibus praelio, ſigna II. legionum procul ab vtriſque conſpiciuntur, quas C. Fabius vlteriore ponte ſubſidio noſtris miſerat, ſuſpicatus fore id, quod accidit, vt duces aduerſariorum occaſione, & beneficio fortunæ ad noſtros opprimendos vterentur: quarum aduentu praelium dirimitur. ac ſuas vterque legiones reducit in caſtra. Eo biduo Caeſar cum equitibus DCCCC. quos ſibi praeſidio reliquerat, in caſtra peruenit. Pons, qui fuerat tempeſtate interruptus, pene erat refectus. hunc noctu perfici iuſſit. Ipſe, cognita locorum natura, ponti, caſtriſque praeſidio VI. cohortes reliquit atque omnia impedimenta: & poſtero die omnibus copijs, triplici inſtructa acie, ad Ilerdam proficiſcitur, & ſub caſtris Afranij * conſtitit: & , ibi pauliſper ſub armis moratus, facit aequo loco pugnandi poteſtatem. poteſtate facta, Afranius copias educit, & in medio colle ſub caſtris * conſtitit. Caeſar, vbi cognouit per Afranium ſtare, quo minus praelio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermiſſis circiter paſſibus CD. caſtra facere * conſtituit: & , ne in opere faciendo milites repentino hoſtium incurſu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri neceſſe erat, ſed à fronte contra hoſtem pedum XV. foſſam fieri iuſſit, prima, & ſecunda acies in armis, vt ab initio conſtituta erat, permanebat. Poſt * hos opus in occulto acies tertia faciebat: ſic*

*omne prius eſt perfectum, quam intelligeretur ab Afranio caſtra muniri. ſub veſperum Cæſar intra hanc foſſam legiones reducit. atque ibi ſub armis proxima nocte conquieſcit, poſtero die omnem exercitum intra foſſam continet: & , quod longius erat agger petendus, in præſentia ſimilem rationem operis inſtituit: ſingulaque latera caſtrorum ſingulis attribuit legionibus munienda: foſſaſque ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hoſtem conſtituit. Afranius, Petreiuſque, terrendi cauſſa, atque operis impediendi, copias ſuas ad infimas montis radices producunt, & prælio laceſſunt. neque iccirco Cæſar opus intermittit. confiſus præſidio legionum III. & munitione foſſæ. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progreßi, copias in caſtra reducunt. III. die Cæſar vallo caſtra communit: reliquas cohortes, quas in ſuperioribus caſtris reliquerat, impedimentaque ad ſe tranſduci iubet. * erat in oppido Ilerda, & proximo colle, vbi caſtra Petreius, atque Afranius habebant, planicies circiter paſſuum CCC. atque in hoc fere medio ſpatio tumulus erat paulo editior: quem ſi occupaſſet Cæſar, & communiſſet, ab oppido, & ponte, & commeatu omni, quem in oppidum contulerant, ſe interclusurum aduerſarios confidebat. hoc ſperans, legiones III. ex caſtris educit: acieque in locis idoneis inſtructa, vnius legionis anteſignanos procurrere, atque occupare eum tumulum, iubet. qua re cognita, celeriter, quæ in ſtatione pro caſtris erant Afranij cohortes, breuiore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. contenditur prælio, &, quod prius in tumultum Afraniani venerant, noſtri repelluntur, * atq; alijs ſummißis præſidijs terga vertere, ſeq; ad-*

*ſigna * legionum recipere, coguntur. genus erat pugna militum illorum, vt magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines ſuos non magnopere ſeruarent, rari, diſperſiq; pugnarent, ſi premerentur, pedem referre, & loco excedere, non turpe exiſtimarent, cum Luſitanis, reliquisque Barbaris genere quodam pugna aſſuefacti, quod fere fit, quibus quiſq; in locis miles inueterauerit, vti * multum earum legionum conſuetudine moueatur. hac * tamen ratio noſtros perturbat, inſuetos huius generis pugna. circumiri enim ſeſe ab aperto latere procurrentibus ſingulis, arbitrabantur: ipſi autem ſuos ordines ſeruare, neque ab ſignis diſcedere, neque ſine graui cauſſa eum locum, quem ceperant, dimitti cenſuerant oportere: itaque, perturbatis anteſignanis, legio, qua in eo cornu conſtiterat, locum non tenuit, atq; in proximum collem ſeſe recepit. Cæſar, pene omni acie perterrita, quod præter opinionem conſuetudinémque acciderat, cohortatus ſuos legionem IX. ſubſidio ducit: hoſtem inſolentem, atque acriter noſtros inſequentem ſupprimit, rurſusque terga vertere, ſeque ad oppidum Ilerdam recipere, & ſub muro conſiſtere cogit. ſed IX. legionis milites elati ſtudio, dum ſarcire acceptũ detrimentum volunt, temere inſecuti * fugientes, in locum iniquum prodiuntur, & ſub montem, in quo erat oppidum poſitum, ſuccedunt. hinc ſe recipere cum vellent, rurſus illi ex loco ſuperiore noſtros premebant. præruptus locus erat, vtraque ex parte directus, ac tantum in latitudinem patebat, vt tres inſtructa cohortes eum locum explerent, & neque ſubſidia à lateribus ſummitti, neque equites laborantibus vſui eſſe poſſent: ab * oppido autem decliui faſtigio vergebat, in longitudinem paſſuum circiter CD.*

*hac noſtris erat receptus, quod eo, incitati ſtudio, inconſultius proceſſerant. hoc pugnabatur loco, & propter anguſtias iniquo, & quod ſub ipſis radicibus montis conſtiterant, vt nullum fruſtra telum in eos mitteretur, tamen virtute, & patientia nitebantur, atque omnia vulnera ſuſtinebant. Augebantur illis copiæ, atq; ex caſtris cohortes per oppidum crebro ſummittebantur, vt integri defeßis ſuccederent. hoc idem Cæſar facere cogebatur: vt ſummißis in eundem locum cohortibus defeſſos reciperet. * hoc cum eſſet modo pugnatum cõtinenter horis V. noſtrique grauius à multitudine premerentur, conſumptis omnibus telis, gladijs diſtrictis, impetum aduerſus montem in cohortes faciunt, paucisq; deiectis, reliquos ſeſe conuertere cogunt. ſummotis ſub murum cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulſis, facilis eſt noſtris receptus datus. Equitatus autem noſter ab vtroque latere, & ſi deiectis, atque inferioribus locis conſtiterat, tamen in ſummum iugum virtute connititur, atque inter duas acies perequitans commodiorem, ac tutiorem noſtris receptum dat. ita vario certamine pugnatum eſt. noſtri in primo congreſſu circiter LXX. ceciderunt, in his Q. Fulginius ex primo haſtato legionis XIV: qui, propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum peruenerat, vulnerantur amplius DC. Ex Afranianis * interficiuntur T. Cæcilius, primi pili centurio, &, præter eum, centuriones IV. milites amplius CC. ſed hac eius diei praefertur opinio, vt ſe vtrique ſuperiores diſceßiſſe exiſtimarent, Afraniani, quod, cum eſſe omnium iudicio inferiores viderentur, * cominus tamen diu ſtetiſſent, & noſtrorum impetum ſuſtinuiſſent, & initio locum, tumulumque te-*

*uiſſent, qua cauſſa pugnandi fuerat, & noſtros primo congreſſu terga vertere coëgiſſent, noſtri autem, quod iniquo loco, atque impari congreßu * numero, V. horis prælium ſuſtinuiſſent, quod montem gladijs diſtrictis adſcendiſſent, quod ex loco ſuperiore terga vertere aduerſarios coegiſſent, atque in oppidum compuliſſent. * illi eum tumulum, pro quo pugnatum eſt, magnis operibus munierunt, præſidiumque ibi poſuerunt. Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo hæc geſta ſunt. tanta enim tempeſtas * cooritur, vt, numquam illis locis maiores aquas fuiſſe, conſtaret. tum autem ex omnibus montibus * nix proſluit, ac ſummas ripas fluminis ſuperauit, ponteſque ambos, quos C. Fabius fecerat, vno die interrumpit. qua res magnas difficultates exercitui Cæſaris attulit. Caſtra enim vt ſupra demonſtratum eſt, cum eſſent inter flumina duo Sicorim, & Cingã ſpatio millium XXX. neutrum horum tranſiri poterat, neceſſarioque omnes his anguſtijs continebantur: neque ciuitates, quæ ad Cæſaris amicitiam acceſſerant, frumentum ſupportare, neque ij, qui pabulatum longius * progreßi erant, intercluſi fluminibus, reuerti, neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in caſtra peruenire poterant. * tempus erat difficillimum, quo neque frumenta in hibernis erant, neque multum à maturitate aberant: ac ciuitates exinanitæ, quod Afranius pene omnem frumentum ante Cæſaris aduentum Italiam conuexerat, reliqui ſi quid fuerat, Cæſar ſuperioribus diebus conſumpſerat: pecora, quod ſecundum poterat eſſe inopiæ ſubſidium, propter bellum finitimæ ciuitates longius remouerant: qui erant pabulandi, aut frumentandi cauſſa progreſſi, hos leuis * armaturæ Luſitani, peritiq; earum*

regionum cetrati citerioris Hiſpaniæ conficiebantur, quibus erat procliue, tranſnare flumen, quod conſuetudo eorum omnium eſt, vt ſine vtribus ad exercitum non eant. At exercitus Afranij *omnium rerum abundabat copia, multum erat frumentum prouiſum, & conuectum ſuperioribus temporibus: multum ex omni prouincia comportabatur: magna copia pabuli ſuppetebat. harum rerum omnium facultates ſine vllo periculo* Pons *Ilerda præbebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Cæſar adire non poterat ea permanſerunt aqua dies coplures. conatus eſt* Cæſar *reficere pontes: ſed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam diſpoſita cohortes aduerſariorum perfici patiebantur: quod illi prohibere, erat facile, tum ipſius fluminis natura, atque aqua magnitudine, tum quod ex totis ripis in vnum atque anguſtum locum tale iaciebantur, atque erat difficile, eodem tempore rapidiſſimo flumine opera perficere, & tela vitare.* Nunciatur Afranio *magnos comitatus, * qui iter habebant ad Cæſarem, ad flumen conſtitiſſe. venerunt eo ſagittarij ex* Ruthenis, *equites ex Gallia cum multis carris, magniſque impedimentis, vt fert Gallica conſuetudo erant præterea cuiuſque generis hominum millia circiter* VI. *cum ſeruis, liberiſque: ſed nullus ordo, nullum imperium certum, cum ſuo quiſque cōſilio vteretur, atq; omnes ſine timore iter facerēt,* vſi ſuperiorum temporum, atque itinerum licentia.* Erant complures *honeſti adoleſcentes, ſenatorum filij, & equeſtris ordinis: erant legationes ciuitatum: erant legati Cæſaris, hos omnes flumina continebant. ad hos opprimendos cum omni equitatu.* III *&* legionibus Afranius *de nocte proficiſcitur, imprudenteſq; ante miſſis equitibus aggreditur*

celeriter tamen ſeſe Galli equites expediunt, prœliumque commitunt. hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hoſtium numerum pauci ſuſtinuere, ſed vbi ſign a legionum appropinquare cœperunt, paucis amiſsis, ſeſe in montes proximos conferunt, hoc pugnæ tempus magnum attulit noſtris ad ſalutem momẽtum. nacti enim ſpatium, ſe in loca ſuperiora receperunt, deſiderati ſunt eo die ſagittarij circiter C C. *equites pauci, calonum, atque impedimentorum non magnus numerus* his * tamen omnibus annona creuit: quæ fere res inopia non ſolum præſentis, ſed etiam futuri temporis timore ingraueſcere conſueuit. iamq; ad denarios* L. *in ſingulos modios annona peruenerat, & militum vires inopia frumenti diminuerat, atque incommoda in dies augebantur, & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac ſe fortuna inclinauerat, vt noſtri magna inopia neceſſariarum rerum conflictarentur, illi omnibus abundarent rebus, ſuperioresque haberentur. Caſar ijs ciuitatibus, quæ ad eius amicitiam acceſſerãt, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat, Calones ad longinquiores ciuitates dimittebat, ipſe præſentem inopiam, quibus poterat ſubſidijs, tutabatur. Hæc* Afranius, Petreiusque, *& eorum amici, * pleniora etiam, atque vberiora, Romam ad ſuos perſcribebant multa rumor fingebat: vt pene bellum confectum videretur. Quibus litteris, nuncijſque Romam perlatis, * magni domum concurſus ad* Afranium, *magnæ gratulationes fiebant. multi ex* Italia *ad* Cn. Pompeium *proficiſcebantur, alij, vt principes talem nuncium attuliſſe, alij, ne euentum belli exſpectaſſe, aut ex omnibus nouiſſimi veniſſe viderẽtur. Cum in his anguſtijs res eſſet, atque omnes via ab** Afranianis *mili-*

*tibus, equitibuſque obſiderentur, nec pontes perfici poſſent: imperat militibus Caſar, vtnaues faciant, cuius generis eum ſuperioribus annis vſus Britanniæ docuerat. * carinæ primum, ac ſtatumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium, viminibus contextum, corijs integebatur. has perfectas carris iunctis deuehit noctu millia paſſuũ à caſtris XXII, militesq́ꝫ his nauibus flumen tranſportat, continentemqꝫ ripæ collem improuiſo occupat. hunc celeriter, prius quam ab aduerſarijs ſentiatur, * communit. huc legionem poſtea tranſducit, atque ex vtraque parte * pontem inſtitutum perficit biduo. ita * commeatus, & qui frumẽti cauſſa proceſſerant, tuto ad ſe recipit, & rem frumentariam expedire incipit. Eodem die equitum magnam partem flumen tranſiecit: qui, inopinantes pabulatores, & ſine vllo diſſipatos timore aggreſſi, quammaximum numerum iumentorum, atque hominum, intercipiunt: cohortibuſqꝫ * cetratis ſubſidio miſſis, ſcienter in duas partes ſeſe diſtribuunt, * alij, vt prædæ ſubſidio ſint, alij, vt venientibus reſiſtant, atque eos propellant: vnamqꝫ cohortem, quæ temere ante ceteras extra aciem procurrerat, ſecluſam à reliquis circumueniunt, atque interficiunt, incolumeſque cum magna præda eodem ponte in caſtra reuertuntur. Dum hæc ad Ilerdam geruntur, Maſilienſes, vſi L. Domitij conſilio, naues longas expediunt, numero XVII. quarum erant XI. tectæ. multa his minora nauigia addunt, vt ipſa multitudine noſtra claſſis terreatur: magnum numerum ſagittariorum, magnum Albicorum, de quibus ſupra demonſtratum eſt, imponunt: atque hos præmijs, pollicitationibuſque incitant, certas ſibi depoſcit naues Domitius, atqꝫ has colonis, * paſtoribuſqꝫ, quos ſecum adduxe-*

*rat, complet. ſic, omnibus rebus inſtructa claſſe, magna fiducia ad noſtras naues procedunt, quibus præerat D. Brutus. hæ ad inſulam, quæ eſt contra Maßiliam, ſtationes obtinebant. erat multo inferior numero nauium Brutus: ſed delectos ex omnibus regionibus fortißimos viros anteſignanos, centuriones Cæſar ei claßi attribuerat, qui ſibi id muneris depopoſcerant. ij manus ferreas, atque arpagones, parauerant, magnoq; numero pilorum, tragularum, reliquorumq; telorum, ſe inſtruxerant. ita cognito hoſtium aduentu, ſuas naues ex * portu educunt. cum Maßilienſibus confligunt. pugnatum vtrinque eſt fortißime, atq; acerrime: neq; multum Albici noſtris virtute cedebant, homines aſperi, & montani, * exercitati in armis: atque ij, modo digreßi à Maßilienſibus, recentem eorum pollicitationem animis continebãt, paſtoreſque indomiti, ſpe libertatis excitati, ſub oculis domini ſuã probare operam ſtudebant. ipſi Maßilienſes, & celeritate nauium, & ſcientia gubernatorum confiſi, noſtros eludebant, impetuſque eorum excipiebant: * &, * quod licebat latiore ſpatio, producta longius acie circumuenire noſtros, aut pluribus nauibus adoriri ſingulas aut remos tranſcurrentes detergere ſi poſſent, contendebant: cum propius erat neceſſario ventum, ab ſcientia gubernatorum atque artificijs, ad virtutem montanorum cõfugiebant. Noſtri, quod minus exercitatis remigibus, minuſq; peritis gubernatoribus vtebantur, qui repente ex onerarijs nauibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis, cũ etiam grauitate, & tarditate nauium impediebantur. facta enim ſubito ex humida materia, non eũdem vſum celeritatis * habebant. itaque, dum locus cominus pugnãdi daretur, æquo animo ſingulas*

binis

binis nauibus obijciebāt: atque, iniecta manu ferrea, & retenta vtraque naue, diuerſi pugnabant, atque in hoſtium naues tranſcendebant, & magno numero * Albicorum, *& paſtorum interfecto, partem nauium deprimunt, nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naues* Manſiliēſium *cū ijs, quæ ſunt captæ, intereunt* I X. * *Hoc primum* Cæſari *ad* Ilerdam *nunciatur. ſimul, perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. illi, perterriti virtute equitum, minus libere, minus audacter vagabantur. alias non longo ab caſtris progreſſi ſpatio, vt celerem receptum haberent, anguſtius pabulabantur: alias, longiore circuitu, cuſtodias, ſtationesque equitum vitabant, aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viſo, ex medio itinere, proiectis ſarcinis, fugiebant: poſtremo * etiam plures intermittere dies, & præter conſuetudinem omnium, noctu conſtituerant pabulari. interim* Oſcenſes *&* Calagurritani, *qui erant cum* Oſcenſibus *contributi, mittunt ad eum legatos, * ſeſeq; imperata facturos pollicentur * hos* Tarraconenſes, *&* Lacetani, *&* Auſetani, * *& paucis poſt diebus* Illurgauonenſes, *flumen* Iberum *attingunt, inſequuntur. petit ab his omnibus vt ſe frumento iuuent. pollicentur, atque, omnibus vndique conquiſitis iumentis, in caſtra deportant, tranſit etiam cohors* Illurgauonenſis *ad eum, cognito ciuitatis conſilio & ſigna ex ſtatione transfert. magna celeriter fit commutatio rerum, perfecto ponte, magnis* V. *ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria, extinctis rumoribus de auxilijs legionum, quæ cum* Pompeio *per* Mauritaniam *venire dicebantur. multæ longinquiores ciuitates ab* Afranio *deſciſcūt, &* Cæſaris *amicitiā ſequuntur. Quibus rebus*

perterritis animis aduerſariorum, Cæſar*, ne ſemper magno circuitu per pontem equitatus eſſet mittendus, nactus idoneum locum, foſſas pedum* XXX. *in altitudinem complures facere inſtituit, quibus partem aliquam* Sicoris *auerteret, vadumque in eo flumine efficeret, his pene effectis, magnum in timorem* Afranius, Petreiuſq; *perueniunt, ne * omnino frumẽto, pabuloq; intercluderentur, quod multum* Cæſar *equitatu valebat: itaque conſtituunt ipſi, locis excedere, & in* Celtiberiam *bellum transferre.* Huic *conſilio ſuffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrarijs generibus, quæ ſuperiore bello cum* L. Sertorio *ſteterant, ciuitates victæ nomen, atque imperium abſentis timebant: quæ in amicitiam * manſerant* Pompeij*, magnis affectæ beneficijs eum diligebant,* Cæſaris *autem in* Barbaris *erat nomen obſcurius. hinc magnos equitatus, magnaque auxilia exſpectabant, * & ſuis locis bellum in hyemem ducere cogitabant.* Hoc *inito cõſilio, toto flumine* Ibero *naues conquirere, & ** Octogeſam *adduci iubẽt. id erat oppidũ poſitum ad* Iberum *milliaq; paſſuum à caſtris aberat* XX. *ad eum locum fluminis, nauibus iunctis, pontem imperant fieri: legioneſque* I I. *flumen* Sicorim *tranſducunt: caſtraq; muniunt vallo pedum* XII. *qua re per exploratores cognita, ſummo labore militum* Cæſar *continuato diem noctemque opere in flumine auertendo, * huc iam rem duxerat, vt equites, & ſi difficulter, atque ægre fiebat, poſſent tamen, atque auderent flumen tranſire, pedites vero tantum, * modo humeris, ac ſummo pectore, extarent, vt tum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum impedirentur. ſed tamen eodem fere tempore pons in* Ibero *prope effectus nunciabatur, & in* Sicori *vadum reperiebatur.* Iam

vero eo magis illi maturandũ iter exiſtimabant. Itaque, II. auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præſidio relictis, omnibus copijs Sicorim tranſeunt, & cum II. legionibus, quas ſuperioribus diebus tranſduxerant, caſtra coniungunt. Relinquebatur Cæſari nihil, niſi vti equitatu agmen aduerſariorum male haberet, & carperet. Pons enim ipſius magnum circuitum habebat, vt multo breuiore itinere illi ad Iberum peruenire poſſent. equites, ab eo miſſi, flumen tranſeunt, & cum de tertia vigilia Petreius atque Afranius caſtra mouiſſent, repente ſeſe ad nouiſsimum agmen oſtendunt, &, magna multitudine circumfuſa, morari, atque iter impedire incipiunt. Prima luce, ex ſuperioribus locis, quæ Cæſaris caſtris erant coniuncta, cernebatur, equitatus noſtri prælio nouiſsimos illorum premi vehementer ac nonnumquam ſuſtinere extremum agmen atque interrumpi, alias inferri ſigna, & vniuerſarum cohortium impetu noſtros propelli, deinde rurſus conuerſos inſequi: totis vero caſtris milites * circulari, & dolere, hoſtem ex manibus dimitti, bellum neceſſario longius duci. centuriones, tribunoſque militum adire, atque obſecrare, vt per eos Cæſar certior fieret, ne labori, ſuo neu periculo parceret: paratos eſſe ſeſe poſſe, & audere ea tranſire flumen, qua tranſductus eſſet equitatus. quorum ſtudio, & vocibus excitatus Cæſar, & ſi timebat tãta magnitudinis flumini exercitũ obijcere, conandum tamen, atque experiendum iudicat. itaque infirmiores milites ex omnibus centurijs deligi iubet, quorum aut animus, aut vires videbantur ſuſtinere non poſſe. hos cum legione vna præſidio caſtris relinquit: reliquas legiones expeditas educit: magnoque numero iumentorum in flumine ſupra, atque infra conſtituto, tranſducit

exercitum pauci ex his militibus, vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur, ac ſubleuantur: interijt tamen nemo. tranſducto incolumi exercitu, copias inſtruit, triplicemque aciem ducere incipit. ac tantum fuit in militibus ſtudium, vt, millium VI. *ad iter addito ad vadum circuitu, magnaque fluminis mora interpoſita, eos qui de tertia vigilia exiſſent, ante horam diei* IX. *conſequerentur, quos vbi* Afranius *procul viſos cum* Petreio *conſpexit, noua re perterritus, locis ſuperioribus conſtitit, aciemque inſtruit.* Cæſar *in campis exercitum reficit, ne defeſſum prælio obijciat. rurſus conantes progredi inſequitur & moratur. illi neceſſario maturius, quàm conſtituerant, caſtra ponunt: (ſuberant enim montes, atque à millibus paſſuum* V. *itinera difficilia, atque anguſta, excipiebant hoc intra montes ſe recipiebant, vt equitatum effugerent* Cæſaris, *præſidijsq́; in anguſtijs collocatis exercitum itinere prohiberent, ipſi ſine periculo, ac timore,* Iberum *copias tranſducerent. quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum) &, totius diei pugna, atque itineris labore defeſſi, rem in poſterum diem diſtulerunt.* Caſar *quoque in proximo colle caſtra ponit. media circiter nocte ijs, qui, adaquandi cauſſa, longius à caſtris proceſſerant, ab equitibus correptis, fit ab his * certior* Cæſar, *duces aduerſariorum ſilentio copias caſtris educere. Quo cognito, ſignum dari iubet, & vaſa militari more conclamari. illi, ex audito clamore, veriti ne noctu, impediti, ſub onere confligere cogerentur, aut ne ab equitatu* Cæſaris *in anguſtijs tenerentur, iter ſupprimunt, copiaſque in caſtris * continent. poſtero die* Petreius *cum paucis equitibus occulte ad explorandа loca proficiſcitur. hoc idem fit ex caſtris*

Cæſaris. * mittitur L. Decidius Saxo, cum paucis,* qui loci naturam perſpiciat. vterque idem ſuis renunciat, V. millia paſſuum proxima intercedere itineris campeſtris, inde excipere loca aſpera, & montuoſa, qui prior has anguſtias occupauerit, ab hoc hoſtem prohiberi, nihil eſſe negotij. Diſputatur in concilio à Petreio, & Afranio, & tempus profectionis quæritur. plerique cenſebant, vt noctu iter facerent: poſſent prius ad anguſtias veniri, quam ſentirentur. alij, quod pridie noctu conclamatum eſſet in caſtris Cæſaris, * argumenti ſumebant loco non poſſe clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæſaris, atque omnia loca, atque itinera obſideri: nocturnaque prælio eſſe vitanda, quod perterritus miles in ciuili diſſenſione timori magis, quàm religioni, conſulere conſueuerit:* at lucem multum per ſe pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum mil. & centurionum præſentiam afferre, quibus rebus coërceri milites, & in officio contineri ſoleant: quare omni ratione eſſe interdiu perrumpendũ: & ſi, aliquo accepto detrimẽto, tamen ſumma exercitus ſalua, locum, quem petant, capi poſſe. Hæc * vicit in concilio ſententia, & prima luce poſtridie conſtituunt proficiſci. Cæſar, exploratis regionibus, albente cælo, omnes copias caſtris educit, magnoq; circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit.* nanq; itinera, quæ ad Iberum, atq; Octogeſam pertinebant, caſtris hoſtium oppoſitis tenebantur, ipſi erant tranſcendendæ valles maximæ, ac difficillimæ, ſaxa multis locis * prærupta iter impediebant: * vt arma per manus neceſſario * tranſderentur, militeſq; inermes, ſubleuatique alij ab alijs magnam partem * itineris conficerent, ſed hunc laborem recuſabat nemo, quod eum omnium laborem finem fore exiſtimabant, ſi

*hoſtem Ibero intercludere, & frumento prohibere po tuiſſent. Ac primo Afraniani milites, viſendi cauſſa, læti ex caſtris procurrebant, contumelioſiſque vocibus proſequebantur, neceſſarij victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reuerti. erat enim iter à propoſito diuerſum, contrariámque in partem iri videbatur. Duces vero eorum ſuum concilium laudibus ferebant, quod ſe caſtris tenuiſſent, multumq; eorum opinionem adiuuabat, quod ſine iumentis, impedimentiſque ad iter profectos videbãt, vt, non poſſe diutius inopiam ſuſtinere, conſiderẽt ſed, vbi paulatim retorqueri agmen ad dextram conſpexerunt, iamque primos ſuperare regionẽ caſtrorum animaduerterunt, nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin, ſtatim caſtris exeundum, atq; occurrendum, putaret. Conclamatur ad arma, atque omnes copiæ, paucis præſidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere, contendunt. Erat in celeritate omne * poſitum certamen, vtri prius anguſtias, monteſque occuparent: ſed exercitum Cæſaris viarum difficultates tardabant, *Afranij copias equitatus Cæſaris inſequens morabatur. res tamẽ ab Afranianis huc erat neceſſario deducta, vt, ſi priores montes, quos petebant, attigiſſent, ipſi periculum vitarent* impedimenta totius, exercitus cohortiſque, in caſtris relictas, ſeruare non poſſent, quibus interclusis exercitu Cæſaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. confecit prior iter Cæſar, atque ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra hoſtem aciem inſtruit Afranius; cum ab equitatu nouiſſimum agmen premeretur, & ante ſe hoſtem videret, collem que quendam nactus: ibi conſtitit ex eo loco IV. Cetratorum cohortes in montem qui erat conſpectu omnium * excelſiſſimus, mittit hunc*

magno curſu * concitatos iubet occupare, eo conſilio, vti ipſe eodem omnibus copijs contenderet, & mutato itinere. iugis Octogeſam perueniret. hunc cum obliquo itinere Cetratis peterent, conſpicatus equitatus Cæſari, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati ſuſtinere potuerunt, omneſque ad his circum uenti, in conſpectu vtriuſq; exercicus interficiũtur. erat occaſio bene gerendæ rei. neque verò, id Cæſarem fugiebat, tanto ſub oculos accepto detrimento, perterritum exxercitum ſuſtinere non poſſe, præſertim circumdatum vndiq; equitatu, cùm in loco æquo atque aperto, confligeretur. idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrebant legati, centuriones, tribunique militum ne dubitaret prælium commitere, omniumeſſe militum paratiſſimos animos, Afranianos cõtra multis rebus ſui timoris ſigna miſiſſe, quod ſuis non ſubueniſſent, quod de colle non recederent, quod vix equitum incurſus ſuſtinerent, collatiſque in vnum locum ſignis conferti, neque ordines, neque ſigna, ſeruarent: quod ſi iniquitatem loci timere, datum irritamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe inde decedendum eſſe Afranio, nec ſine aqua permanere poſſet. Cæſar in eam ſpem venerat, ſe, ſine pugna & ſine vulnere ſuorum, rem conficere poſſe, quod re frumentaria aduerſarios intercluſiſſet. cur, etiam ſecundo prælio, aliquos ex ſuis amitteret? cur vulnerari pateretur optimè meritos de ſe milites? cur denique * fortunam periclitaretur? præſertim cum non minus eſſet imperatoris, conſilio ſuperarare, quam gladio. mouebatur etiam miſericordia ciuium, quos interficiendos videbat: quibus ſaluis, atq; incolumibus, rẽ obtinere malebat. * hoc conſilium Cæſaris à pleriſq; non

*probabatur. Milites vero palam inter ſe loquebantur, quoniam talis occaſio victoriæ dimitteretur, etiam cum vellet Cæſar, ſeſe non eſſe pugnaturos ille in ſua ſententia perſeuerat, & paulum ex eo loco digreditur, vt timorem aduerſarijs minuat. Petreius, atque Afranius, oblata facultate, in caſtra ſeſe referunt. Cæſar, præſidijs montibus diſpoſitis, omni ad Iberum intercluſo itinere, quam proxime poteſt hoſtium caſtris caſtra communit. Poſtero die duces aduerſariorum perturbati, quod * omnem rei frumentariæ, fluminisque Iberi ſpem amiſerant, de reliquis rebus conſultabant. erat vnum iter, Ilerdam ſi reuerti vellent, alterum, ſi Tarraconem peterent. * Hæc conſultantibus eis, nunciatur aquatores ab equitatu premi noſtro: qua re cognita, crebras ſtationes diſponunt equitum, & cohortium alariarum, legionariaſque interijciunt cohortes, vallúmque ex caſtris ad aquam ducerere incipiunt, vt intra munitionem & ſine timore, & ſine ſtationibus aquari poſſent. id opus inter ſe Petreius, atque Afranius, partiuntur: ipſique, perficiendi operis cauſſa, longius progrediuntur. quorum diſceſſu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt, & quem pleriſque in caſtris, notum, aut municipẽ, habebat, * conquirit, atque vocat. primum agunt gratias omnes omnibus, quod ſibi perterritis pridie pepercißent, eorum ſe beneficio viuere: deinde imperatoris fidem quærunt, rectè ne ſe illi ſint commiſſuri, &, quod non ab initio, fecerint, * armaque cum hominibus neceſſarijs, & conſanguineis cõtulerint, conqueruntur, his prouocati ſermonibus, fidem ab imperatore de Petreij, & Afranij vita petunt, ne quod in ſe ſcelus concepiſſe, neu ſuos prodidiſſe videantur. quibus confirmatis rebus, ſe ſtatim ſigna-*

*tranſlaturos confirmant, legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Cæſarem mittunt. Interim alij ſuos in caſtra, inuitandi cauſſa, adducunt, alij ab ſuis adducuntur, adeo vt vna caſtra iam facta ex binis viderentur. compluresque tribuni militum, & centuriones ad Cæſarem veniunt. ſeque ei commendant, hoc idem fit a principibus Hiſpaniæ, quos illi euocauerant, & ſecum in caſtris habebant obſidum loco. ij ſuos notos, hoſpitésque quærebant, per quem quiſque eorum aditum commendationis haberet ad Cæſarem. Afranij etiam filius adoleſcens, de ſua, & parentis ſui ſalute, cum Cæſare, per Sulpitium legatum, agebat. erant plena lætitia, & gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula vitaſſe, & eorum, qui ſine vulnere tantas res confeciſſe videbantur. magnumque fructum ſuæ priſtinæ lenitatis omnium iudicio Cæſar ferebat, conſiliumq́; eius à cunctis probabatur. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab inſtituto opere diſcedit, ſeq; in caſtra recipit, ſic paratus, vt videbatur, vt, quicunque accidiſſet caſus, hunc quieto, & æquo animo ferret. Petreius vero non deſerit ſeſe, armat familiam, cum hac, & prætoria cohorte cetratorum, barbarisq́; equitibus paucis, beneficiarijs ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſſa habere conſueuerat, improuiſo ad vallum * aduolat, colloquia militum interrumpit, noſtros repellit ab caſtris, quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter ſe, & repentino periculo exterriti, ſiniſtras ſagis inuoluunt, gladioſque diſtringunt, atque ita ſe à cetratis, equitibuſque defendunt caſtrorum propinquitate confiſi, ſeque in caſtra recipiunt, & ab ijs cohortibus, quæ erant in ſtatione ad portas, defenduntur. Quibus rebus cōfectis, flens Petreius manipulos circuit, militeſq; appellat, neu ſe, neu Pompe-*

*ium abſentem imperatorem ſuum, aduerſarijs ad ſupplicium tranſdant, obſecrat. ſit celeriter concurſus in prætorium. Poſtulant, vt iurent omnes, ſe exercitum, duceſque non deſerturos, neque proditures neque ſibi ſeparatim à reliquis conſilium capturos. Princeps in hæc verba iurat: ipſe ad idem iuſiurandum adigit Afranium. ſubſequũtur Tribuni militum, centurioneſque. * centuriatim producti milites idem iurant: edicunt, penes quem quiſque ſit miles Cæſaris vt producatur. productos palam im prætorio interficiunt. * ſed plerique: quos ceperant, celant, noctuque per vallũ emittunt. ſic terror oblatus à ducibus, crudelitas in ſupplicio.* vana religio iuriſiurandi, ſpem præſentis deditionis ſuſtulit, menteſque militum conuertit, & rem ad priſtinam belli rationem redegit. Cæſar milites aduerſariorum, qui in caſtra per tempus colloquij venerant, ſumma diligentia conquiri, & remitti, iubet. ſed ex numero Tribunorum militum, centurionumqúe nonnulli ſua voluntate apud eum remanſerunt: quos ille poſtea * magno in honore habuit: * centuriones ampliòriſque ordinis equites Romanos Tribunicium reſtituit honorem. Premebantur Afraniani pabulatione, aquabantur ægrè, frumenti copiam legionarij * nonnulli habebant, quod dierum X X I I. ab Ilerda frumentum iuſſi erant efferre. Cetrati, auxiliareſque nullam, quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, & corpora inſueta ad onera portanda: itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæſarem perfugiebat. In his erat anguſtijs res: ſed * ex propoſitis conſilijs duobus explicitius videbatur, * ad Ilerdam reuerti: quod ibi paululum frumenti reliquerant. ibi ſe reliquum conſilium * expleturos confidebant. Tarraco aberat lon-*

gius: quo ſpatio plures rem poſſe caſus recipere intelligebant. hoc probato conſilio, ex caſtris proficiſcuntur. Cæſar, equitatu præmiſſo, qui nouiſſimum agmen carperet, atque impediret, ipſe cum legionibus ſubſequitur. nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus præliarentur. Genus erat hoc pugnæ; Expeditæ cohortes nouiſſimum agmen claudebant: pluresque in locis campeſtribus ſubſiſtebant. ſi mons erat adſcendendus, facile ipſa loci natura periculum * repellebat: quod ex locis ſuperioribus, qui anteceſſerant ſuos adſcendentes protegebant. cum vallis, vt locus decliuis ſuberat, neque ij, qui anteceſſerant, morantibus opem ferre poterant,* equites vero ex loco ſuperiore in * aduerſarios tela conijciebant: tum magno erat in periculo * res, tum inquirebant, vt, cum eiuſmodi eſſet locis appropinquatum legionū ſigna conſiſtere iuberent, magnoque impetu equitatum repellerent. eo ſummoto, repente incitato curſu ſeſe in valles vniuerſi demitterent, atque ita tranſgreßi, rurſus in locis ſuperioribus conſiſterent. nam tantum ab equitum ſuorum auxilijs aberant, quorum numerum habebant magnum, vt eos, ſuperioribus perterritos prælijs, in medium reciperent agmen, vltróque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæſaris exciperetur. tali dum pugnatur modo, * lente, & paulatim proceditur, crebróque, vt ſint auxilio ſuis, ſubſiſtunt, vt tum accidit. millia enim progreßi IV. vehementiúſque peragitati ab equitatu, montē excelſum capiunt: ibique vna fronte contra hoſtem caſtra muniunt, neque iumentis onera deponunt. vbi Cæſaris caſtra poſita, tabernaculaque conſtituta, & dimiſſos equites pabulandi cauſſa animaduertere, ſeſe ſubito proripiunt hora

circiter V I. eiuſdem diei, & ſpem nacti moræ, diſceſſu noſtrorum equitum, iter facere incipiunt. * *quare animaduerſa, Cæſar, relictis ijs* * *munitionibus, ſubſequitur, præſidio impedimentis paucas cohortes relinquit: hora X. ſubſequi pabulatores, equiteſq; reuocari iubet. celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouiſsimum agmen, adeo, vt pene terga conuertant: compluréſq; milites, etiam nonnulli centuriones,* * *interficiuntur. Inſtabat agmen Cæſaris, atque vniuerſum imminebat. Tum vero, neque ad explorandum idoneum locum caſtris, neq; ad progrediendum data facultate, conſiſtunt neceſſario, & procul ab aqua, & natura iniquo loco, caſtra ponunt. ſed ijſdem de cauſsis Cæſar, quæ ſupra ſunt demonſtrata,* * *prælio non laceſsit, & eo die tabernacula ſtatuit paſſus non eſt, quo paratiores eſſent ad inſequendum omnes ſiue noctu ſiue interdiu erumperent.* * *illi, animaduerſo vitio caſtrorum, tota nocte munitiones proferunt, caſtráque caſtris conuertunt. hoc idem poſtero die à prima luce faciunt, totúmque in ea re diem conſumunt. ſed, quantum opere proceſſerant, & caſtra protulerant, tanto aberant ab aqua longius, & præſenti malo alijs malis remedia dabantur. prima nocte, aquandi cauſſa, nemo egreditur ex caſtris. proximo die, præſidio in caſtris relicto, vniuerſas ad aquam copias educunt, pabulatum emittitur nemo. his eos ſupplices malis Cæſar neceſſariam ſubire deditionem, quam prælio decertare, malebat: conatur tamen eos vallo, foſſaque circumuenire, vt quammaxime repentinas eorum eruptiones demoretur: quo neceſſario deſcenſuros exiſtimabat. illi, & inopia pabuli adducti,* * *& quo eſſent ad id expeditiores, omnia ſarcinaria iumenta interfici iu-*

bent. in his operibus, conſilijſque biduum conſumitur. Tertio die *magna iam pars operis* Cæſaris *proceſſerat.* * *Illi impediendæ rei, quæ munitionis cauſſa fiebat, hora circiter* I I X. *ſigno dato legiones educunt, aciémque ſub caſtris inſtruunt.* Cæ*ſar ab opere legiones reuocat, equitatum omnem conuenire iubet, aciem inſtruit. contra opinionem enim militum, famamque omnium videri prælio diffugiſſe, magnum detrimentum afferebat, ſed eiſdem de cauſſis, quæ ſunt cognitæ, quo minus dimicare vellet, mouebatur; atque hoc etiam magis, quod ſpatij breuitas etiam in fugam coniectis aduerſarijs, non multum ad ſummam victoriæ iuuare poterat: non enim amplius pedum millibus* I I. *ab caſtris caſtra diſtabant. hinc duas partes acies occupabant. tertia vacabat, ad incurſum, atque impetum militum relicta. ſi prælium committeretur, propinquitas caſtrorum celerem ſuperatis ex fuga receptum dabat.* Hac *de cauſſa conſtituerat ſigna inferentibus reſiſtere, prior prælio non laceſſere.* * Acies erat Afraniana *duplex: legio* V. *&* I I I. *in ſubſidijs locum alariæ cohortis obtinebat:* Cæ*ſaris triplex: ſed primam aciem quaternæ cohortes ex* V. *legione tenebant: has ſubſidiariæ ternæ, & rurſus aliæ totidem ſuæ quiſque legionis, ſubſequebantur, ſagittarij, funditoreſque media continebantur acie: equitatus latera cingebat.* Tali *inſtructa acie. tenere vterque propoſitum videbatur,* Cæ*ſar, vt, niſi coactus, prælium non committeret, ille, vt opera* Cæ*ſaris impediret. producitur tamen res, acieſque ad ſolis occaſum continentur: inde vtrique in caſtra diſcedunt.* Poſtero *die munitiones inſtitutas* Cæ*ſar parat perficere, illi vadum fluminis* Sicoris *tentare, ſi tranſire poſſent.* Qua *re animaduerſa,* Cæ*ſar* Germanos

*leuis armaturæ, equitumque partem flumen tranſiicit, crebraſque in ripis cuſtodias diſponit. tandem, omnibus rebus obſeſſi, quartum iam diem ſine pabulo retentis iumentis, * aquæ, ligni, frumenti inopia, colloquium petunt, & id ſi fieri poſſit, ſemoto a militibus loco. vbi id a Cæſare negatum, & palam ſi colloqui vellent, conceſſum eſt, datur obſidis loco Cæſari filius Afranij, venitur in eum locum, quem Cæſar delegit. audiente vtroque exercitu, loquitur Afranius: Non eſſe * aut ipſis, aut militibus ſuccenſendum, quod fidem erga Imperatorem ſuum Cn. Pompeium conſeruare voluerint: ſed ſatis iam feciſſe officio, ſatiſque ſupplicij tuliſſe, perpeſſos omnium rerum inopiam: nunc vero, pœne vt feminas * circummunitos, prohiberi aqua, prohiberi ingreſſu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre poſſe: itaque ſe victos confiteri: orare, atque obſecrare, ſi quis locus miſericordiæ relinquatur, ne ad vltimum ſupplicium progredi neceſſe habeant. Hæc quam poteſt demiſſiſſime, atque * ſubiectiſſime, exponit. Ad ea Cæſar reſpondit. Nulli omnium has partes, vel querimoniæ, vel miſerationis, minus conueniſſe: reliquos enim omnes ſuum officium præſtitiſſe, ſe, qui, etiam bona conditione, & loco, & tempore æquo, confligere noluerit, vt quam integerrima eſſent ad pacem omnia, exercitum ſuum, qui, iniuria etiam accepta, ſuiſque interfectis, * quos in ſua poteſtate * habuit, conſeruarit, & texerit: illius denique exercitus milites, qui per ſe de concilianda pace egerint, qua in re omnium ſuorum vitæ conſulendum putarunt, ſic omnium ordinum partes in miſericordia conſtituiſſe: ipſos duces à pace abhorruiſſe: eos neq; colloquij, neque induciarum iura ſeruaſſe, & ho-*

mines imperitos, & per colloquium deceptos crudeliſſime interfeciſſe. Accidiſſe igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia, atque arrogantia accidere ſoleat, vti eo recurrant, & id cupidiſſime petant, quod paulo ante contempſerint: neque nunc ſe illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate poſtulare, quibus rebus augeantur opes ſuæ, ſed eos exercitus, quos contra ſe multos iam annos aluerint, velle dimitti: neque enim VI. legiones alia de cauſſa miſſas in Hiſpaniam, ſeptimamque ibi conſcriptam,, neque tot, tantaſque claſſes paratas, neque ſummiſſos duces, rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hiſpanias, nihil ad vſum prouinciæ prouiſum, quæ, propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium deſiderarit: omnia hæc iampridem contra ſe parari: in ſe noui generis imperia conſtitui, vt idem ad portas vrbanis præſideat rebus, & duas bellicoſiſſimas prouincias abſẽs tot annos obtineat: in ſe iura magiſtratuum commutari, ne ex prætura, & conſulatu, vt ſemper, ſed per paucos probati, & electi, in prouincias mittantur: in ſe ætatis excuſationem nihil valere, quod ſuperioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur: in ſe vno non ſeruari, quod ſit omnibus datum ſemper imperatoribus; vt, rebus feliciter geſtis, aut cum honore aliquo, aut certe ſine ignominia, domum reuertantur, exercitumque dimittant. Quæ tamen omnia & ſe tuliſſe patienter, & eſſe laturum: neque nunc id agere, vt ab illis abductum exercitum teneat ipſe, quod tamen ſibi difficile non ſit, ſed, ne illi habeant, quo contra ſe vti poſſint: proinde, vt eſſet dictum, prouinciis excederent exercitumque dimitterent: ſi id ſit factum, nociturum ſe nemini: hãc vnam, atq; extre-

mam pacis eſſe conditionem. Id *vero militibus fuit pergratum, & iucundum, vt ex ipſa ſignificatione potuit cognoſci, vt, qui aliquid victi incommodi exſpectauiſſent, vltro: inde præmium miſſionis ferrent. nam, cum de loco, & tempore eius rei controuerſia inferretur, & voce, & manibus vniuerſi ex vallo, vbi conſtiterant, ſignificare cœperunt, vt ſtatim dimitterentur, neque, * omni interpoſita fide, firmum eſſe poſſe, ſi in alıud tempus differretur, pauci cum eſſet in vtramque partem verbis diſputatum, res huc deducitur, vt ij, qui habeant domicilium, aut poſſeſſiones in* Hiſpania, *ſtatim, reliqui ad* Varum *flumen dimittãtur: ne * quid eis noceatur, néue quis inuitus ſacramento * cogatur à* Cæſare, *cauetur.* Cæſar *ex eo tempore, dum ad flumen* Varum *veniatur, ſe frumentum daturum, pollicetur: addit etiam, vt, * quid quiſque eorum in bello amiſerit, quæ ſint penes milites ſuos, ijs, qui amiſerint, * reſtituatur: militibus. æqua facta æſtimatione, * pecuniã pro ijs rebus ſoluit. quaſcumque poſtea controuerſias inter ſe milites habuerant, ſua ſponte ad* Cæſarem ** introduxerunt.* Petreius, atque Afranius *cum ſtipendium ab legionibus, pene ſeditione facta flagigitarentur, cuius illi diem nondum veniſſe dicerent, * Cæſar vti cognoſceret, poſtulatum eſt, eoque vtrique, quod ſtatuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimiſſa,* II. *legiones ſuas antecedere, reliquas ſubſequi, iuſſit, vt non longo inter ſe ſpatio caſtra facerent: * eique negotio* Q. Fuſium Calenum *legatum præfecit. hoc eius præſcripto ex* Hiſpania *ad* Varum *flumen eſt iter factum, atque ibi reliqua pars exercitus dimiſſa eſt.*

C. IVLII

C. IVLII CÆSARIS

COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER II.

DVM *hac in* Hiſpania *geruntur*, C. *Trebonius legatus, qui ad oppugnationem* Maßiliæ *relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turréſque ad oppidum agere inſtituit. vna erat proxima portui, naualibúſque, altera ad partem, qua eſt aditus ex* * Gallia, *atque* Hiſpania *ad id mare, quod* * *adigit ad oſtium* Rhodani. Maßilia * *enim fere ex* I I I. *oppidi partibus mari alluitur. reliqua quarta eſt, qua aditum habet* * *à terra. huius quoque ſpatij pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & valle altißima munita, longam, & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera* C. Trebonius *magnam iumentorum, atque hominum multitudinem ex omni prouincia vocat: vimina, materiámque comportari iubet. quibus* * *comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum* LXXX. *exſtruit. ſed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantáque multitudo tormentorum, vt eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ ſuſtinere poſſent.* Aſſeres *enim pedum* XII. *cuſpidibus præfixi, atque hi maximis baliſtis mißis, per* I V. *ordines cratium in terra defigebantur. itaque,* * *pedalibus lignis coniunctis*

*inter ſe, porticus integebatur, atque * hac agger inter manus proferebatur. antecedebat teſtudo pedum* LX. *æquandi loci cauſſa facta, item ex fortißimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus, & lapides defendi poſſent. ſed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem adminiſtrationem tardabat. crebræ tamen per* Albicos *eruptiones fiebant ex oppido, ignesque aggeri, & turribus inferebantur. quæ facile noſtri repellebant milites, magniſque vltro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum reijciebant.* Interim L. Naſidius, *ab* Cn. Pompeio *cum claſſe nauium* XVI. *in quibus pauca erant ærata,* L. Domitio, Maſilienſibuſ*que ſubſidio mißis, freto* Siciliæ, *imprudente, atque inopinante* Curione, *prouehitur: appulſiſque* Meſſanam *nauibus, atque inde, propter repentinum terrorem, principum, ac* Senatus *fuga facta, ex * naualibus eorum vnam deducit.* Hac *adiuncta ad reliquas naues, curſum* Maßiliam *verſus perficit, præmiſſaque clam nauicula,* Domitium, Maßilienſeſque *de ſuo aduentu certiores facit, eoſque magnopere hortatur, vt rurſus cum* Bruti *claſſe, additis ſuis auxiliis, confligant.* Maſſilienſes *poſt ſuperius incommodum veteres ad eundem numerum ex naualibus productas naues refecerant, ſummaque induſtria armauerant, (remigum, gubernatorúmque magna copia ſuppetebat) piſcatoriaſque adiecerant, atque contexerant, vt eſſent ab ictu telorum remiges tuti, has ſagittariis, tormentiſque compleuerant.* Tali *modo inſtructa claſſe, omnium * ſeniorum, matrum familiæ, virginum precibus, & fletu excitati, vt extremo tempore ciuitati ſubuenirent, non minore animo, ac fiducia, quam ante dimicauerant, naues conſcen-*

dunt. Communi enim fit vitio naturæ, vt inuiſis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiúſque exterreamur, vt tum accidit. aduentus enim L. Naſidij *ſumma ſpe, & voluntate ciuitatem compleuerat. nacti idoneum ventum, ex portu exeunt, &* Taurenta, *quod eſt caſtellum* Maßilienſium, *ad* Naſidium *perueniunt: ibique naues expediunt rurſúſque ſe ad confligendum animo confirmant, & conſilia communicant. dextra pars* Maßilienſibus *attribuitur, ſiniſtra* Naſidio, *eodem* Brutus *contẽdit, aucto nauium numero. *nam ad eas, quæ factæ fuerant* Arelate *per* Cæſarem, *captiuæ* Maßilienſium *acceſſerant* VI. *has ſuperioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus inſtruxerat. itaque ſuos cohortatus, quos integros ſuperauiſſent, vt victos contemnerent, plenus ſpei bonæ, atque animi, aduerſus eos proficiſcitur. facile erat, ex caſtris* C. Trebonij, *atque omnibus ſuperioribus locis proſpicere in vrbem, vt omnis iuuentus, quæ in oppido remanſerat, omneſque ſuperioris ætatis, cum liberis, atque vxoribus, * publiciſque cuſtodiis, aut ex muro ad cælum manus tenderent, aut templa* Deorum *immortalium adirent, & ante ſimulachra proiecti victoriam ab* Dijs *expoſcerẽt. neque erat quiſquam omnium, qui non in eius diei caſu ſuarum omnium fortunarum euentum conſiſtere exiſtimaret. nam & honeſti ex iuuentute, & cuiuſque ætatis ampliſsimi, nominatim euocati, atque obſecrati, naues conſcenderant, vt, ſi quid aduerſi accidiſſet, ne ad conandum quidem ſibi quidquam reliqui fore viderent, ſi ſuperauiſſent, vel domeſticis opibus, vel externis auxilijs de ſalute vrbis confiderent. Commiſſo prælio,* Maßilienſibus *res nulla ad virtutem defuit: ſed, memores eorum præceptorum, quæ paulò ante ab ſuis acceperant,*

hoc animo decertabant, vt nullum aliud tempus ad conandum habituri * *viderentur, &, quibus in pugna vita periculum accideret, non ita multo ſe reliquorum ciuium fatum antecedere exiſtimarent, quibus, vrbe capta, eadem eſſet belli fortuna patienda:* * *deductiſque noſtris paulatim nauibus, & artificio gubernatorum mobilitati nauium locus dabatur, &, ſi quando noſtri, facultatem nacti, ferreis iniectis manibus. nauem religauerant, vndique ſuis laborantibus ſuccurrebant.* Neq; *vero coniuncti* Albici *cominus pugna deficiebant: neque multum cedebant virtute noſtris. ſimul ex minoribus nauibus magna vis eminus miſſa telorum, multa noſtris de improuiſo imprudentibus, atque impeditis vulnera inferebant. conſpicataque naues triremes* II. *nauem* D. Bruti, * *quæ ex ſigno facile* * *agnoſci poterat,* II. *ex partibus ſeſe in eam incitauerant: ſed* * *tantum, re prouiſa,* Brutus *celeritate nauis eniſus eſt, vt paruo momento antecederet. illæ adeo grauiter inter ſe, incitatæ, conflixerunt, vt vehementiſſime vtraque ex concurſu laborarent, altera vero, perfracto roſtro, tota collabefieret. qua re animaduerſa, quæ proxima ei loco ex* Bruti *claſſe* * *naues erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt.* Sed Naſidianæ *naues nulli vſui fuerunt, celeriterque pugna exceſſerunt. non enim has* * *aut conſpectus patriæ, aut propinquorum præcepta ad extremum vitæ periculum adire cogebant. itaque* * *ex eo numero nauiũ nulla deſiderata eſt: ex* Maſilienſium *claſſe* V. *ſunt depreſſæ,* IV. *captæ,* I. *cũ* Naſidianis *profugit, quæ omnes* Citeriorem Hiſpaniam *petiuerunt. at ex reliquis vna præmiſſa* Maſiliam, *huius nuncij perferendi gratia, cum iam appropinquaret vrbi, omnis ſeſe multitudo ad cognoſcendum effudit: ac,* * *re co-*

guita, tantus luctus excepit, vt vrbs ab hoſtibus capta eodem veſtigio videretur. Maßilienſes tamen nihilo ſegnius ad defenſionem vrbis reliqua apparare cœperunt. Eſt animaduerſum ab legionariis, qui dexteram partem operis adminiſtrabant, ex crebris hoſtiũ eruptionibus magno ſibi eſſe præſidio poſſe, ſi pro caſtello, ac receptaculo, turrim ex latere ſub muro feciſſent, quam primo ad repentinos incurſus humilem, paruámque fecerant. huc ſe referebant: hinc, ſi qua maior oppreſſerat vis, propugnabant: hinc ad repellendum & proſequendum hoſtem procurrebãt, patebat hac quoquouerſus pedes XXX. ſed parietum craßitudo pedum V. poſtea verò, vt eſt rerum omnium magiſter vſus, hominum adhibita ſollertia, inuentum eſt, magno eſſe vſui poſſe, ſi hac eſſet in altitudinem turris elata. id hac ratione perfectum eſt. vbi turris altitudo perducta eſt ad contabulationem, eámque in parietes inſtruxerunt, ita vt capita tignorum extrema parietum ſtructura tegerentur, ne quid emineret, vbi ignis hoſtium adhæreſceret. hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei, ac vinearum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt: ſupraque eum locum tigna tranſuerſa iniecerunt, non longe ab extremis parietibus, quibus ſuſpenderent eam contignationem, quæ turri tegumento eſſet futura: ſupraque ea tigna directo tranſuerſas trabes iniecerunt,* eaſque aſſeribus religauerunt: has trabes paulo longiores, atque eminentiores, qui extremi parietes erant, effecerunt: vt eſſet, vbi tegumenta perpendere poſſent, ad defendendos ictus, ac repellendos,* dum inter eam contignationem parietes exſtruerentur: eamque contabulationem ſummam lateribus, lutoque conſtrauerunt, ne quid ignis* hoſtium nocere poſſet: centoneſque inſuper iniecerunt, ne aut tela, tormentis miſſa,*

*tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis latericium diſcuterent, ſtorias autem ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris, latas IV. pedes fecerunt: caſque ex III. partibus, quæ ad hoſtes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religauerunt. quod vnum genus tegumēti aliis locis erant experti nullo telo, neque tormēto, tranſiici poſſe. vbi vero ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atque munita eſt ab omni ictu hoſtium, pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per ſe ipſum prehenſionibus ex contignatione prima ſuſpendere, ac tollere, cœperunt, vbi, quantum ſtoriarum demiſſio patiebatur, tantum eleuabant. Intra hæc tegumenta abditi, atque muniti, parietes lateribus exſtruebant: rurſúſque aliā prehenſione ad ædificandum ſibi locum expediebant: vbi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item vt primo tecta, extremis lateribus inſtruebant, exque ea contignatione rurſus ſummā contabulationem, ſtoriaſque eleuabant. ita tuto, ac ſine vllo vulnere, ac periculo VI. tabulata exſtruxerunt: feneſtraſque, quibus in locis viſum eſt, ad tormenta mittenda in ſtruendo reliquerunt. vbi ex ea turri, quæ circum eſſent, opera tueri ſe poſſe confiſi ſunt, muſculum pedum LX. longum, ex materia bipedali, quem * à turri latericia ad hoſtium turrem, murumque * perducerent, facere inſtituerunt: cuius muſculi hæc erat forma. Duæ primum trabes in ſolo æque longæ, diſtantes inter ſe pedes IV. collocantur: inque eis columnellæ pedum in altitudinem V. defiguntur. has inter ſe capreolis molli faſtigio coniungunt, vbi tigna, quæ muſculi tegendi cauſſa ponant, collocentur. eo ſuper tigna bipedalia inyciunt, eáque laminis, claniſque religant, ad * extremum muſculi*

*tectum, trabeſque extremas: quadratas * regulas, IV. patentes digitos, deſigunt, quæ lateres, qui ſuper * muſculo ſtruantur, contineant.* ita faſtigiato, atque ordinatim ſtructo, vt trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus, lutoque muſculus, vt ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus eſſet, contegitur. ſupra lateres coria inducuntur, ne canalibus aquæ immiſſa lateres diluere poſſet. Coria autem, ne rurſus igni, ac lapidibus corrumpantur, centonibus cõteguntur. hoc opus omne, tectum vincis, ad ipſam turrim perficiũt, ſubitoque, inopinantibus hoſtibus, machinatione nauali, phalãgis ſubiectis, ad turrim hoſtium admouent, vt ædificio iungatur. Quo malo perterriti ſubito oppidani, ſaxa quam maxima poſſunt vectibus promouent, præcipitataque muro in muſculum deuoluunt. Ictum firmitas materiæ ſuſtinet, &, quidquid incidit, * faſtigio muſculi delabitur. Id vbi vident, mutant conſilium: cupas, tæda, ac pice refertas, incendunt, eaſque de muro in muſculum deuoluunt. inuolutæ labuntur, delapſæ, ab lateribus, longuriis, furciſque ab opere remouentur. interim ſub muſculo milites vectibus infima ſaxa turris hoſtium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt. Muſculus ex turri latericia à noſtris telis, tormẽtiſque defenditur: * hoſteſque ex muro, ac turribus ſubmouentur: non datur libera muri defendendi facultas. Compluribus iam lapidibus ex ea, qua ſuberat, turri ſubductis, repentina ruina pars eius turris concidit. pars reliqua conſequens procumbebat. Tum hoſtes, turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculſi, vrbis direptione perterriti, inermes cum infulis ſeſe porta foras vniuerſi proripiunt, ad legatos, atque exercitum ſupplices manus tendunt. Qua noua re oblata, omnis adminiſtratio belli con-*

*ſtitit: militéſque auerſi à prælio, ad ſtudium audiẽdi, & cognoſcendi feruntur. vbi hoſtes ad legatos, exercitumque peruenerunt, vniuerſi ſe ad pedes proijciunt: orant, vt aduentus Cæſaris exſpectetur, captam ſuam vrbem videre, opera perfecta, turrem ſubrutam: itaque à defenſione deſiſtere, nullam exoriri moram poſſe, quo minus cum veniſſet, ſi imperata non facerent, ad nutum è veſtigio diriperentur. docent, ſi omnino turris concidiſſet, non poſſe milites contineri, quin ſpe prædæ in vrbem irrumperent, vrbemque delerent. hæc, atque eiuſdem generis complura, vt ab hominibus doctis, magna cũ miſericordia, fletuque pronunciantur. Quibus rebus cõmoti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione deſiſtunt, operibus cuſtodias relinquunt. Induciarum quodam genere miſericordia facto, aduentus Cæſaris exſpectatur: nullum ex muro, nullum à noſtris mittitur telum: vt re cõfecta, omnes curam, & diligentiam remittunt. Cæſar enim per litteras Trebonio magnopere mandauerat, ne per vim oppidum expugnari pateretur, ne grauius permoti milites, & defectionis odio, & contemptione ſui, & diutino labore, omnes puberes interficerent. quod ſe facturos minabantur: ægreque tunc ſunt retenti, quin oppidum irrumperent: grauitérque eam rem * pertulerunt, quod ſtetiſſe per* Trebonium, *quo minus oppido potirentur, videbatur. At hoſtes ſine fide tẽpus, atque occaſionem fraudis, ac doli, quærunt. * Interiectis aliquot diebus, noſtris languentibus, atque animo remiſſis, ſubito, meridiano tempore, cum alius diſceſſiſſet, alius ex diutino labore in ipſis operibus quieti ſe dediſſet, arma verò omnia repoſita, * contectáque eſſent, * portis ſe foras erumpunt, ſecundo, magnoque vento ignem operibus inferunt. hunc ſic diſtulit ventus, vti vno tempore*

agger, plutei, teſtudo, turris, tormentáque flammam *conciperent, & prius hac omnia conſumerentur, quam, quemadmodum accidiſſet, animaduerti poſſet. Noſtri, repentina fortuna permoti, arma, quæ poſſunt, arripiunt. alij ex caſtris ſeſe incitant. fit in hoſtes impetus eorum: ſed muro, ſagittis, tormentíſque fugientes perſequi prohibentur. Illi ſub murum ſe recipiunt, ibique muſculum, turrimque lateritiam libere incendunt. ita multorum menſium labor, hoſtium perfidia, & vi tempeſtatis, puncto tēporis interijt. Tentauerunt hoc idem Maßilienſes. poſtero die eandem nacti tempeſtatem, maiori cum fiducia ad alteram turrim, aggeremque eruptione pugnauerunt, multúmq; ignem intulerunt. *ſed, vt ſuperioris tēporis cōtentionē noſtri omnē remiſerāt, ita proximi diei caſu admoniti, omnia ad defenſionem parauerāt. itaque, multis interfectis, reliquos, infecta re, in oppidum repulerūt. Trebonius ea, quæ ſunt amiſſa, multo maiore ſtudio militum adminiſtrare, & reficere inſtituit. nā, vbi tantos ſuos labores, & apparatus, male cecidiſſe viderūt, inductiſque per ſcelus violatis, ſuam virtutem irriſui fore perdoluerunt, quod, vnde agger omnino comportari poſſet, nihil erat reliquum,* omnibus arboribus lōge, lateque in finibus Maßilienſium exciſis, & conuectis,* aggerem noui generis, atque inauditum ex latericiis duobus muris, ſenum pedum craßitudine, atque eorum murorum contignationem facere inſtituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. vbi autem ſpatium inter muros, aut imbecillitas materiæ poſtulare videretur, pilæ interponuntur, tranſuerſaria tigna inijciuntur, quæ firmamento eſſe poßint. & ,*quidquid eſt contignatum, cratibus cōſternitur, crateſque luto integuntur. Sub tecto miles dextra, ac ſiniſtra

muro tectus, aduerſus plutei * obiectu, operi quæcumque vſui ſunt, ſine periculo ſupportat. celeriter res adminiſtratur: diuturni laboris detrimentum ſolertia, & virtute militum breui reconcinnatur. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis cauſſa in muro relinquuntur. quod vbi hoſtes viderunt, ea, quæ diu, longoque ſpatio refici non poſſe ſperaſſent, paucorum dierum opera, & labore ita refecta, vt nullius perfidiæ, neque eruptioni locus eſſet: neq; quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus noceri poſſet, eodemque exemplo ſentiunt totam vrbem, qua ſit aditus, ab terra, muro, turribúſque circumiri poſſe, ſic, vt ipſis conſiſtendi in ſuis munitionibus locus non eſſet, * cum pene ædificata in muris ab exercitu noſtro mœnia viderentur, * ac tela manu coniÿcerentur, ſuorumque tormentorum vſum, quibus ipſi magna ſperauiſſent, ſpatio propinquitatis interire, parique condicione è muro, ac turribus bellandi data, virtute ſe noſtris adæquari non poſſe intelligunt, ad eaſdem deditionis condiciones recurrunt. M. Varro in vlteriore Hiſpania, initio, cognitis iis rebus, quæ ſunt in Italia geſtæ diffidens Pompeianis rebus, amiciſſime de Cæſare loquebatur: præoccupatum ſeſe legatione, ab Cn. Pompeio teneri obſtrictum fide: neceſſitudinem quidem ſibi nihilo minorem cum Cæſare intercedere: neque ſe ignorare, quod eſſet officium legati, qui fiduciariam operam obtineret, quæ vires ſuæ, quæ voluntas erga Cæſarem totius prouinciæ. * Hæc omnibus ferebat ſermonibus, neque ſe in vllam partem mouebat. poſtea vero, cum Cæſarem ad Maſſiliam *detineri cognouit, copias Petreÿ cum exercitu Afranÿ eſſe coniunctas, magna auxilia cõueniſſe, magna eſſe in ſpe, atque exſpectatione, & conſentire omnem Citerorem Prouinciam, quæque

*poſtea acciderant, de * anguſtiis ad Ilerdam rei frumentariæ accepit, atque hæc ad eum latius, atque inflatius Afranius perſcribebat, ſe quoque ad motũ fortunæ mouere cœpit, delectum habuit tota prouincia, legionibus cõpletis II. cohortes circiter XXX. alarias addidit, frumenti magnum numerum coegit, quod Maßilienſibus, item * quod Afranio, Petreioque mitteret, naues longas X. Gaditanis, vt facerent, imperauit, complures * præterea * Hiſpali faciendas curauit: pecuniam omnem, omniaque ornamenta ex fano Herculis in oppidum Gades contulit. eo VI. cohortes, præſidij cauſſa, ex prouincia miſit: Caiumque Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitij, qui eo, procurandæ hereditatis cauſſa, venerat, miſſus a Domitio, oppido Gadibus præfecit: arma omnia priuata, & publica, in domum Gallonij contulit: * ipſe habuit graues in Cæſarem conciones: ſæpe ex tribunali prædicauit, aduerſa Cæſarem prælia feciſſe, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugiſſe: * hæc ſe certis nunciis, certis auctoribus, comperiſſe. * Quibus rebus perterritis ciuibus Romanis eius prouinciæ, ſibi ad Remp. adminiſtrandam HS C X C. millia, & argenti pondo XX. millia, tritici modios C X X. millia polliceri cogit.* quas Cæſari eſſe amicas ciuitates arbitrabatur, iis grauiora onera iniungebat: qui verba, atque orationem aduerſus Remp. habuiſſent, eorum bona in publicum addicebat, præſidiaque eo ducebat, & iudicia in priuatos reddebat: prouinciam omnem in ſua, & Pompeij verba per iuſiurandum adigebat. Cognitis iis rebus, quæ ſunt geſta in Citeriore Hiſpania, parabat bellum. Ratio autem hæc erat belli, vt * ſecum II. legiones Gadis conferret, naues, frumentumque omne ibi contineret. prouinciam enim omnem*

*Cæſaris rebus fauere cognouerat. in inſula, frumento, nauibuſque comparatis, bellum duci, non difficile exiſtimabat. Cæſar, etſi multis neceſſariiſque rebus in Italiam reuocabatur, tamen conſtituerat nullam partem belli in Hiſpaniis relinquere, quod, magna eſſe Pompeij beneficia, & magnas clientelas in citeriore prouinciæ, ſciebat. itaque, duabus legionibus miſſis in vltiorem Hiſpaniam cum Q. Caßio Tribuno pleb. ipſe cum equitibus DC. magnis itineribus progreditur, edictumque præmittit ad quam diem magiſtratus, principeſque omnium ciuitatum ſibi eſſe præſto Cordubæ vellet. quo edicto tota prouincia * peruulgato, nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem Senatus Cordubam * mitteret, nulluſve ciuis Romanus paulo notior, quin ad diem conueniret. ſimul * ipſe Cordubæ conuentus per ſe portas Varroni clauſit, cuſtodias, vigiliáſque in muro, turribúſque diſpoſuit. cohortes II. quæ colonicæ appellabantur, cum eo caſu veniſſent, tuendi oppidi cauſſa apud ſe retinuit. Iiſdem diebus Carmonenſes, quæ eſt longè firmißima totius prouinciæ ciuitas deductis III. in arcem oppidi cohortibus à Varrone præſidio, per ſe cohortes eiecit, portaſque præcluſit. Hoc vero magis properare Varro, vt cum legionibus quamprimum Gades contenderet: ne itinere, aut tranſiectu intercluderetur.* tanta, ac tam ſecunda in Cæſarem voluntas prouinciæ reperiebatur. Progreſſo ei paulo longius litteræ à Gadibus redduntur, ſimul atque cognitum ſit de edicto Cæſaris, conſenſiſſe Gaditanos principes cum Tribunis cohortium, quæ eſſent ibi in præſidio, vt Gallonium ex oppido expellerent, vrbem, inſulamque Cæſari ſeruarent. Hoc inito conſilio, denunciauiſſe Gallonio, vt ſua ſponte, dum ſine periculo liceret, excederet Gadibus, ſi id non feciſſet, ſibi conſilium capturos. Hoc timore*

*adductum Gallonium Gadibus exceßiſſe. His cognitis rebus, altera ex II. legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex caſtris Varronis, adſtante, & inſpectante ipſo, ſigna ſuſtulit, ſeſeque Hiſpalim recepit, atque in foro, & Porticibus ſine maleficio conſedit. quod factum adeo eius conuentus ciues Romani comprobauerunt, vt domum ad ſe quiſque hoſpitio cupidißime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro, * cum itinere conuerſo, ſeſe * Ilipam Italicam venturum promiſiſſet, certior à ſuis factus eſt, præcluſas eſſe portas. Tum vero, omni intercluſus itinere, ad Cæſarem mittit, paratum ſe eſſe, legionẽ, cui iuſſerit, tranſdere. Ille ad eũ Sex. Cæſarẽ mittit, atque huic tranſdi iubet. Tranſdita legione, Varro Cordubam ad Cæſarem venit: relatis ad eum publicis rationibus cum fide, quod penes eum eſt pecuniæ, tranſdit, &,* quod vbique habeat frumenti, ac nauium, oſtendit. Cæſar, habita concione Cordubæ, omnibus generatim gratias agit, ciuibus Romanis, quod oppidum in ſua poteſtate ſtuduiſſent habere, Hiſpanis, quod præſidia expuliſſent, Gaditanis quod conatus aduerſariorum infregiſſent, ſeſeque in libertatem vindicaſſent, tribunis mil. centurionibuſque qui eo præſidij cauſſa venerant, quod eorum conſilia ſua virtute confirmaſſent, pecunias, * quas erant in publicum Varroni ciues Romani polliciti, remittit, bona reſtituit ijs, quos liberius locutos hanc pœnam tuliſſe cognouerat, tributis quibuſdam publicis, priuatiſque præmiis: reliquos in poſterum bona ſpe complet, biduumque Cordubæ cõmoratus, Gades proficiſcitur, pecunias, monumentaque, quæ ex Fano Herculis collata erant in priuatam domum, referri in templum iubet, prouinciæ Q. Caßium præficit, huic IV. legiones attribuit: ipſe iis nauibus, quas M. Varro, quaſque Gaditani iuſ-*

*ſu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. Ibi totius fere citerioris prouinciæ legationes Cæſaris aduentum exſpectabant. Eadem ratione priuatim, ac publice quibuſdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone diſcedit, pedibuſque Narbonem, atque inde Maßiliam peruenit: ibi, legem de dictatore latam, ſeſeque dictatorem dictum à M. Lepido pretore, cognoſcit. Maßilienſes, omnibus defeßi malis, rei frumentariæ ad ſummam inopiam adducti, bis prælio nauali ſuperati, crebris eruptionibus fuſi, graui etiam peſtilentia conflictati, ex diutina concluſione, & * mutatione victus, (panico enim vetere, atque hordeo corrupto omnes alebantur, quod, ad huiuſmodi caſus antiquitus paratum, * in publicum contulerant) deiecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis prouinciarum, & exercituum deſperatis, quos in Cæſaris poteſtatem veniſſe cognouerant, ſeſe dedere ſine fraude conſtituunt. ſed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Maßilienſium voluntate, nauibus III. comparatis, ex quibus II. familiaribus ſuis attribuerat, vnam ipſe conſcenderat, nactus turbidam tempeſtatem, eſt profectus. Hunc conſpicatæ naues, quæ, * miſſu Bruti, conſuetudine quotidiana, ad portum excubabant, ſublatis anchoris ſequi cœperunt. ex iis vnum ipſius nauigium contendit, & fugere perſeuerauit, auxilióque tempeſtatis ex conſpectu abiit, duo, * perterrita concurſu noſtrarum nauium, ſeſe in portum receperunt. Maßilienſes arma, tormentaque ex oppido, vt eſt imperatum, proferunt: naues ex portu, naualibúſque educunt: pecuniam ex publico tranſdunt. Quibus rebus confectis, Cæſar magis eos pro nomine, & * vetuſtate, quàm pro meritis in ſe ciuitatis, conſeruans, II. ibi legiones præſidio relinquit, ceteras in Italiam mittit: ipſe ad vrbem*

proficiſcitur. Iiſdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, * & iam ab initio copias P. Atij Vari deſpiciens, II. legiones ex IV. quas à Cæſare acceperat, & D. equites tranſportabat: biduoque, & noctibus III. nauigatione conſumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abeſt à Clupeis paſſuum * XXII. millia, habetque non incommodam æſtate ſtationem, & duobus * eminentibus promontoriis continetur. Huius aduentum L. Cæſar filius cum X. longis nauibus ad Clupeam præſtolans, (quas naues, Vticæ ex prædonum bello ſubductas, P. Attius reficiendas, huius belli cauſſa, curauerat) * veritusque nauium multitudinem, ex alto refugerat, appulſáque ad proximum litus triremi conſtrata, & in litore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. Id oppidum C. Conſidius Longus, unius legionis præſidio, tuebatur. reliquæ Cæſaris naues eius fuga Adrumetum ſe receperunt. Hunc * ſecutus M. Rufus Quæſtor nauibus XII. quas præſidio onerarijs nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, poſtquam relictam in litore nauem conſpexit, * hanc Remulco abſtraxit: ipſe ad Curionem cum claſſe redit. Curio Marcum Vticam nauibus præmittit: ipſe eodem cum exercitu proficiſcitur: biduique iter progreſſus, ad flumen Bagradam * peruenit: * C. Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipſe cum equitatu * antecedit ad caſtra exploranda Corneliana, quod is locus peridoneus caſtris habebatur. Id autem eſt iugum directum, eminens in mare, utraque ex parte præruptum, atque aſperum, ſed paulò tamen leniore faſtigio ab ea parte, quæ ad Vticam vergit. abeſt directo itinere ab Vtica * paulò amplius paſſus ∞. ſed hoc itinere eſt fōs, quo mare ſuccedit lōgius, lateq; ĩ

locus reſtagnat: quem ſi quis vitare voluerit, VI. millium circuitu in oppidum perueniet. Hoc *explorato loco, Curio caſtra* Vari *conſpicit, muro oppidoque coniuncta ad portam, quæ appellatur* Bellica, *admodum munita natura loci, vna ex parte ipſo oppido* Vtica, *altero theatro, quod eſt ante oppidum, ſub ſtructionibus eius operis maximis, aditu ad caſtra difficili, & anguſto. ſimul animaduertit, multa vndique portari, atque agi pleniſſimis viis, quæ, repentini tumultus timore, ex agris in vrbem conferebantur.* Huc *equitatum mittit, vt diriperet, atque haberet loco prædæ, eodemque tempore his rebus ſubſidio* C.D. *equites* Numidæ *ex oppido, pediteſque* C D. *mittuntur à* Varo, *quos auxilij cauſſa rex* Iuba *paucis diebus ante* Vticam *miſerat. huic & paternum hoſpitium cum* Pompeio, *& ſimultas cum* Curione *intercedebant, quod tribunus pleb. legem promulgauerat, qua lege regnum* Iubæ *publicauerat. Concurrunt equites inter ſe. neque vero primum impetum noſtrorum* Numidæ *ferre potuerūt: ſed, interfectis circiter* C XX. *reliqui ſe in caſtra ad oppidum receperunt.* Interim, *aduentu longarum nauium, Curio pronunciari onerarijs nauibus iubet, quæ ſtabant ad* Vticam *numero circiter* C C. *ſe in hoſtium habiturum loco, qui non è veſtigio ad caſtra Corneliana vela * duxiſſet. Qua pronunciatione facta, temporis puncto, ſublatis anchoris, omnes* Vticam *relinquunt, &, quo imperatum eſt, tranſeunt. quæ res omnium rerum copia compleuit exercitum.* His *rebus geſtis, Curio ſe in caſtra ad* Bagradam *recepit, atque vniuerſi exercitus conclamatione* Imperator *appellatur, poſtero die* Vticam *exercitum ducit, & prope oppidum caſtra ponit. non dum opere caſtrorum perfecto, equites ex ſtatione nunciant. magna auxilia equitum, peditumque ab*

rege

rége miſſa, Vticam venire. eodémque tempore vis magna pulueris cernebatur, & veſtigio temporis primum agmen erat in conſpectu. Nouitate rei Curio permotus, *præmittit equites, qui primum impetum ſuſtineant, ac morentur: ipſe celeriter, ab opere deductis legionibus, aciem inſtruit: equiteſque committunt prælium: & prius, quam plane legiones explicari, & conſiſtere poſſent tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & ſine timore, iter fecerant, in fugam ſe conijciunt: equitatúque omni fere incolumi, quod ſe per litora celeriter in oppidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt.* Proxima nocte centuriones Marſi II. *ex caſtris Curionis, cum manipularibus ſuis* XXII. *ad* Atium Varum *perfugiunt. ij, ſeu vere, quam * habuerant, opinionem perferunt, ſiue etiam auribus* Vari *ſeruiunt, (nam, quæ volumus, & credimus libenter, &, quæ ſentimus ipſi, reliquos ſentire ſperamus) confirmant quidem certe, totius exercitus animos alienos eſſe à* Curione, *maxime opus eſſe, in conſpectum exercitum venire, & colloquendi dare facultatem.* Qua *opinione adductus* Varus, *poſtero die mane legiones ex caſtris educit. fecit idem* Curio: *atque, vna valle non magna interiecta, ſuas vterque copias inſtruit.* Erat in *exercitu* Vari Sex. Quinctilius Varus, *quem fuiſſe* Corfinij, *ſupra demonſtratum eſt.* Hic, *dimiſſus à* Cæſare, *in* Africam *venerat: legionéſque eas tranſduxerat ** Curio, *quas ſuperioribus temporibus* Corfinio *receperat* Cæſar, *adeo, vt, paucis mutatis centurionibus, ijſdem ordines, manipuliſque conſtarent. hanc nactus appellationis cauſſam* Quinctilius *circumire aciem* Curionis, *atque obſecrare milites cœpit, * ne * primam ſacramenti, quod apud Domitium, atque apud ſe Quæſtorem dixiſ-*

ſent, memoriam deponerent, neu contra eos arma ferrent, qui eadem eſſent vſi fortuna, eademque in obſidione perpeſſi, neu pro ijs pugnarent, à quibus in contumeliam perfugæ appellarentur. His pauca ad ſpem largitionis addit, quæ ab ſua liberalitate, ſi ſe, atque* Atium *ſecuti eſſent, exſpectare deberent. Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu* Curionis *fit ſignificatio: atque ita ſuas vterque copias reducit. * At in caſtris* Curionis *magnus omnium inceßit timor. nam is variis hominum ſermonibus celeriter augetur. vnuſquiſque enim * opiniones fingebat, & ad id, quod ab alio audierat, ſui aliquid timoris addebat. hoc vbi vno auctore ad plures permanauerat, * atque alius alij tranſdiderat, plures auctores eius rei videbantur.* Ciuile *bellum,* genus hominum, quod liceret libere facere: & ſequi, quod vellent, legiones eæ, quæ paulò antè apud aduerſarios fuerant. (nam etiam* Cæſaris *beneficium mutauerat conſuetudo) quæ offerrentur, municipia etiam diuerſis partibus coniuncta. neque enim ex* Marſis, Peligniſque *veniebant, vt qui ſuperiore nocte in contuberniis, commilitoneſque nonnulli grauiores ſermones militum vulgo durius accipiebant. nonnulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur. quibus de cauſsis concilio conuocato, de ſumma rerum deliberare incipit.* Erant *ſententiæ, quæ conandum omnibus modis, caſtraque* Vari *oppugnanda cenſerent, quod * huiuſmodi militum conſiliis otium maxime contrarium eſſe arbitrarentur. poſtremo præſtare dicebant,* per virtutem in pugna belli fortunam experiri, quam, deſertos, & circumuentos à ſuis, grauißimum ſupplicium pati. porro erant qui cenſerent, de tertia vigilia in caſtra* Corneliana *recedendum, vt,* maiore ſpatio temporis inter-*

fecto, militum mentes ſanarentur, ſimul, ſi quid grauius accidiſſet, magna multitudine nauium & tutius, & facilius in Siciliam receptus daretur. Curio *vtrumque improbans conſilium, quantum alteri ſententiæ deeſſet animi, tantum alteri ſupereſſe dicebat: hos turpiſſimæ fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fiducia, & opere, & natura loci munitiſſima caſtra expugnari * poſſe confidimus, aut * verò quid proficimus, ſi, accepto magno detrimento, ab oppugnatione caſtrorum diſcedimus? quaſi non & * felicitas rerum geſtarum, exercitus beneuolentiam imperatoribus, & res aduerſæ odia concilient. Caſtrorum autem mutatio quid habet, niſi turpem fugam & deſperationem omnium, & alienationem exercitus? * nam neque prudentes ſuſpicari oportet, ſibi parum credi, neque improbos ſcire, ſeſe timeri: quod illis licentiam timor augeat, noſtris ſtudia deminuat. Quod ſi iam, inquit, hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur, quæ quidem ego aut omnino falſa, aut certe minora opinione eſſe confido: quanto, hæc * diſſimulare, & occultare, quam per nos confirmari, præſtat? an non, vti corporis vulnera, ita exercitus incommoda ſunt tegenda, ne ſpem aduerſariis augeamus? at etiam, vt media nocte proficiſcamur, addunt: * quo maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque huiuſmodi res aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maxime aduerſaria eſt. Quare neque tanti ſum animi, vt ſine ſpe caſtra oppugnãda cenſeam, neque tanti timoris, vt ipſe deficiam: atque omnia prius experienda arbitror, magnaque ex parte iam me vna vobiſcum de re iudicium facturum confido. Dimiſſo concilio, concionem aduo-*

*cat militum : commemorat, quo ſit eorum vſus ſtudio ad Corfinium Caſar, vt magnam partem Italiæ beneficio, atque auctoritate eorum, ſuam fecerit. Vos enim, veſtrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia ſunt ſecuta, neque ſine cauſſa & Cæſar amiciſſime de vobis, & illi grauiſſime iudicauerunt. Pompeius enim, nullo prælio pulſus, veſtri facti præiudicio demotus, Italia exceßit: Cæſar me, quem ſibi chariſſimum habuit, * prouinciamque Siciliam atque Africam, ſine quibus vrbem, atque Italiam tueri non poteſt, veſtræ fidei commiſit. Adſunt, qui vos hortentur, vt à nobis deſciſcatis. quid enim eſt illis optatius, quam vno tempore & nos circumuenire, & vos nefario ſcelere obſtringere? aut quid, irati, grauius de vobis ſentire poſſunt, quam, vt eos prodatis, qui ſe vobis omnia debere iudicant? & in eorum poteſtatem veniatis, qui ſe per vos periſſe exiſtimant? an verò in Hiſpania res geſtas Cæſaris non audiſtis? duos pulſos exercitus? duos ſuperatos duces? duas receptas prouincias? hæc acta diebus X L. quibus in conſpectu aduerſariorum venerit Cæſar. an, qui incolumes reſiſtere non potuerunt, perditi * reſiſtant? vos autem, * incerta victoria, Cæſarem ſecuti, diiudicata iam belli fortuna, victum* ſequamini? cum veſtri officij præmia percipere debeatis. Deſertos enim ſe, ac proditos à vobis dicunt, & prioris ſacramenti mentionem faciunt. Vos ne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deſeruit? non ne extremam pati fortunam paratos proiecit* ille? non ſibi, clam vobis, ſalutem fuga petiuit? nõ, proditi per illum, Cæſaris beneficio eſtis conſeruati? Sacramento quidem vos tenere qui potuit? cum proiectis faſcibus, & depoſito imperio, priuatus, & captus, ipſe in alienam veniſſet poteſtatem.*

*Relinquitur noua religio, vt, eo neglecto ſacramento, quo * nunc tenemini, reſpiciatis * illud, quod deditione ducis, & capitis deminutione ſublatum eſt.* At credo, *ſi* Cæ*ſarem probatis, in me offenditis: qui de meis in vos meritis prædicaturus non ſum, quæ ſunt adhuc & mea voluntate, & veſtra exſpectatione leuiora. ſed tamen ſui laboris milites ſemper, euentu belli, præmia petiuerunt: qui qualis ſit futurus, ne vos quidem dubitatis.* Dili*gentiam quidem noſtram, aut quem ad finem adhuc res proceſſit, fortunamque cur prætercam? An pœnitet vos, quod ſaluum, atque incolumem exercitum, nulla omnino naue deſiderata, tranſduxerim? quod claſſem hoſtium primo impetu aduenicns profligauerim? quod bis per biduum equeſtri prælio ſuperauerim? quod ex portu, ſinuque aduerſariorum* C C. *naues onerarias adduxerim? eoque illos compulerim, vt neque pedeſtri itinere, neque nauibus commeatu iuuari poſſint?* Hæc *vos fortuna, atque his ducibus repudiatis,* Corfinien*ſem ignominiam,* * an* Italiæ *fugam,* * an* Hiſpa*niarum deditionem,* * an* Africi *belli præiudicia, ſequimini?* Equidem *me* Cæ*ſaris militem dici volui: vos me imperatoris nomine appellauiſtis. Cuius ſi vos pœnitet, veſtrum vobis beneficium * remitto, * mihi meum reſtituite nomen, ne ad contumeliam honorem dediſſe videamini,* Qua oratione * permoti milites, crebrò etiam dicentem interpellabant, vt magno cum * dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere viderentur. diſcedentem vero ex concione, vniuerſi cohortantur, magno ſit animo, neu dubitet prælium committere, & ſuam fidem, virtutemque experiri. Quo facto commutata omnium * voluntate, & opinione, * conſenſu ſuo conſtituit Curio, cum primum ſit * data poteſtas, prælio rem commit-*

*uere. Poſtero die productos, loco eodem, quo ſuperioribus diebus conſtiterat, in acie collocat. ne Varus quidem Atius dubitat copias producere, ſiue ſollicitandi milites, ſiue æquo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem prætermittat. Erat vallis inter duas acies, vt ſupra demonſtratum eſt, non ita magno, aut difficili, & arduo adſcenſu. hanc vterque ſi aduerſariorum copiæ tranſire conarentur, exſpectabat, * quo æquiore loco prælium committeretur. ſimul à ſiniſtro cornu P. Atij equitatus omnis, & vna leuis armaturæ interiecti complures, cum ſe in vallem demitterent, cernebantur. ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinorum cohortes mittit: quorum primum impetum equites hoſtium non tulerunt, ſed, admiſsis equis, ad ſuos refugerunt: relicti ab iis, qui vna procurrerant, leuis armaturæ, circumueniebantur, atque interficiebantur ab noſtris. Huc tota Vari conuerſa acies, ſuos fugere, & concidi, videbat. Tum Rebilus, legatus Cæſaris, quem Curio ſecum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere vſum in re militari ſciebat, perterritum, inquit, hoſtem vides, Curio: quid dubitas vti temporis opportunitate? Ille vnum elocutus, vt memoria tenerent milites ea, quæ pridie ſibi confirmaſſent, ſequi ſeſe iubet, & præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis, vt in adſcenſu, niſi ſubleuati à ſuis, primi non facile eniterentur. * ſed, præoccupatis animis Atianorum militum timore, & fuga & cæde ſuorum, nihil de reſiſtendo cogitabant, omneſque iam ſe ab equitatu circumueniri arbitrabantur. itaque prius, * quam telum * abijci poſſet, aut noſtri propius accederent, omnis Vari acies terga vertit, ſeque in caſtra recepit. qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugientium conſecutus, magna voce Varum nomi-*

*ne appellans requirebat, vti vnus * eſſe ex eius militibus, & monere aliquid velle, ac dicere videretur. vbi ille, ſapius appellatus, adſpexit, ac reſtitit, &, quis eſſet, aut quid vellet, quaſiuit, humerum apertum gladio appetit: palumque abfuit, quin Varum interficeret. quod ille periculum, ſublato ad eius conatum ſcuto, vitauit. Fabius, à proximis militibus circumuentus, interficitur,* ac fugientium multitudine, ac turba porta caſtrorum occupantur, atque * iter impeditur pluresque in eo loco ſine vulnere quam in pralio, aut fuga, intereunt. neque multum abfuit, quin etiam caſtris expellerentur: ac nonnulli protinus eodem curſu in oppidum contenderunt.* ſed, cum loci natura, tum munitio caſtrorum aditum prohibebat: quod ad prælium egreßi Curionis milites, ijs rebus indigebant, quæ ad oppugnationem caſtrorum erãt vſui. itaque Curio exercitum in caſtra reducit, ſuis omnibus præter Fabium incolumibus, * ex numero aduerſariorum circiter D C. interfectis, atque vulneratis: qui omnes, diſceſſu Curionis, multique præterea, per ſimulationem vulnerum, ex caſtris in oppidum, propter timorem, ſeſe recipiunt. Qua re animaduerſa, Varus & terrore exercitus cognito, buccinatore in caſtris, & paucis ad ſpeciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia ſilentio exercitum in oppidum reducit. Poſtero die Curio Vticam obſidere, & vallo circummunire inſtituit. Erat in oppido multitudo inſolens belli, * diuturnitate otij, Vticenſes, pro quibuſdam Cæſaris in ſe beneficiis, illi amicißimi, conuentus, qui ex variis generibus conſtaret, terror ex ſuperioribus præliis magnus, itaq; de deditione omnes palam loquebantur, & cum P. Atio agebant, ne ſua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Hæc cum agerentur, nuncij, præmißi ab*

rege Iuba, venerunt, qui illum cum magnis copiis adeſſe dicerent, & de cuſtodia, ac defenſione vrbis hortarentur. quæ res eorum perterritos animos confirmauit. Nunciabantur hæc eadem Curioni, *ſed aliquandiu fides fieri non poterat, tantam habebat ſuarum rerum fiduciam.* Iámque Cæſaris in Hiſpania *res ſecundæ in* Africam *nunciis, ac litteris perferebantur. quibus omnibus rebus ſublatus, nihil contra ſe* Regem * *auſurum exiſtimabat. ſed vbi certis auctoribus comperit, minus* V. & XX. *millibus longe ab* Vtica *eius copias abeſſe, relictis munitionibus, ſeſe in caſtra* Corneliana *recepit: huc frumentum comportare, caſtra munire, materiam conferre cœpit, ſtatímque in* Siciliam *miſit, vti* II. *legiones, reliquúſque equitatus ad ſe mitteretur. caſtra erant ad bellum ducendum aptiſſima, natura, & loci munitione, & maris propinquitate, & aquæ, & ſalis copia: cuius magna vis iam ex proximis erat ſalinis eo congeſta. non materia multitudine arborum, non frumentum, cuius erant pleniſſimi agri, deficere poterat. itaque, ſuorum omnium conſenſu,* Curio *reliquas copias exſpectare, & bellum ducere, parabat.* His *conſtitutis rebus, probatiſque conſiliis, ex perfugis quibuſdam oppidanis audit,* Iubam, *reuocatum finitimo bello, & controuerſiis* Leptitanorum, *reſtitiſſe in regno:* Saburam, *eius præfectum, cum mediocribus copiis miſſum,* Vticæ *appropinquare: his auctoribus temere credens, conſilium commutat, & prælio rem committere conſtituit. multum ad hanc rem probandam adiuuat adoleſcentia, magnitudo animi, ſuperioris temporis prouentus, fiducia rei bene gerendæ.* His *rebus impulſis, equitatum omnem prima nocte ad caſtra hoſtium mittit, ad flumen* Bagradam, *quibus præerat* Sabura, *de quo ante*

*erat auditum. Sed rex cum omnibus copiis inſequebatur, & VI. millium paſſuum interuallo à Sabura, conſederat. Equites miſſi, nocte iter conficiunt: imprudentes, atque inopinantes hoſtes aggrediuntur. Numidæ enim, quadam barbara conſuetudine, nullis ordinibus paſſim conſederant. hos oppreſſos ſomno, & diſperſos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt. quo facto, ad Curionem equites reuertuntur, captiuoſque ad eum reducunt. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exierat, cohortibus V. caſtris præſidio relictis. Progreſſus millia paſſuum VI. equites conuenit, rem geſtam cognouit, ex captiuis quærit, quis caſtris ad Bagradam præſit, reſpondent, Saburam, reliqua, ſtudio itineris conficiendi, quærere prætermittit, proximaque reſpiciens ſigna, Videtis ne, inquit, milites captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abeſſe regem, exiguas eſſe copias miſſas, * quæ paucis equitibus pares eſſe non potuerunt. proinde ad prædam, ad gloriam, properate, vt iam de præmiis veſtris, & de referenda gratia, cogitare incipiamus. Erant per ſe magna, quæ geſſerant equites, præſertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. hac tamen ab ipſis inflatius commemorabantur, vt de ſuis homines laudibus * libenter prædicant. multa præterea ſpolia præferebantur. capti homines, equiteſque producebantur: vt, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. ita ſpei Curionis militum ſtudia non deerant. Equites ſequi iubet ſeſe, iterque accelerat, vt quammaxime ex fuga perterritos adoriri poſſet. * At illi, itinere totius noctis confecto, ſubſequi non poterant: atque alij alio loco reſiſtebant, ne hac quidem res Curionem * ad*

ſpem morabatur. Iuba, certior factus à Sabura, de nocturno prælio, I I. millia Hiſpanorum & Gallorum equitum, quos, ſuæ cuſtodiæ cauſſa, circum ſe habere conſueuerat, & peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburæ ſubmittit: ipſe cum reliquis copiis, elephantiſque X L. lentius ſubſequitur, ſuſpicatus, præmiſsis equitibus, ipſum affore Curionem. Sabura copias equitum, peditumque inſtruit: atque his imperat, vt ſimulatione timoris, paulatim cedant, ac pedē referant: ſeſe, cū opus eſſet, ſignum prælij daturum, &, quod rem poſtulare cognouiſſet, imperaturum. Curio, ad ſuperiorem ſpem addita præſentis temporis opinione, hoſtes fugere arbitratus, copias ex locis ſuperioribus in campum deducit. Quibus ex locis cum longius eſſet progreſſus, confecto iam labore exercitu, X V I. millium ſpatio, conſiſtit. dat ſignum ſuis Sabura, aciem conſtituit, & circuire ordines, atque hortari, incipit: ſed peditatu dumtaxat procul ad ſpeciem vtitur, equites in aciem mittit. Non deeſt negotio Curio, ſuoſque hortatur, vt ſpem omnem in virtute reponāt. nec militibus quidem, vt defeßis, neque equitibus, vt paucis, & labore confectis, ſtudium ad pugnandum virtuſque deerat. ſed ij, numero C C. (reliqui in itinere ſubſtiterant) quamcumque in partem impetum fecerant, hoſtes loco cedere cogebant: ſed neque longius fugientes proſequi, nec vehementius equos incitare poterant. At equitatus hoſtium ab vtroque cornu circumire aciem noſtrā, & aduerſos proterere incipit. Cum cohortes ex acie procurriſſent, Numidæ integri celeritate impetum noſtrorum effugiebant, rurſuſque ad ordines ſuos ſe recipientes, circumibant, & ab acie excludebāt. ſic neque in loco manere, ordinéſque ſeruare, neque procurrere, & caſum ſubire, tutum videbatur.*

*Hoſtium copia, ſummiſsis ab rege auxiliis, crebro augebãtur. noſtros vires laſsitudine deficiebant. ſimul ij, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant, quod tota acies equitatu hoſtium circumdata tenebatur. hi, de ſua ſalute deſperantes, vt extremo vitæ tempore homines facere conſueuerunt, aut ſuam mortem miſerabantur, aut parentes ſuos commendabant, ſi quos ex eo periculo fortuna ſeruare potuiſſet. plena erant omnia timoris, & luctus. Curio vbi, perterritis omnibus, neque cohortationes ſuas, neque preces audiri intelligit, * vnam, vt in reliquis rebus, ſpem reliquam ſalutis eſſe arbitratus, proximos colles capere vniuerſos, atque eo inferri ſigna iubet. hos quoque præoccupat miſſus à* Sabura *equitatus. tum verò ad ſummam deſperationem noſtri perueniunt, & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt.* Hortatur Curionem Cn. Domi*tius, præfectus equitum, cum paucis equitibus circumſiſtens, vt fuga ſalutem petat, atque in caſtra contendat: & ſe ab eo non diſceſſurum pollicetur.* At Curio, *numquam amiſſo exercitu, quem à* Cæſare *fidei ſuæ commiſſum acceperit, ſe in eius conſpectum reuerſurum, confirmat, atque ita prælians interficitur. Equites perpauci ex prælio ſe recipiunt. ſed ij, quos ad nouiſsimum agmen equorum reficiendorum cauſſa, ſubſtitiſſe demonſtratum eſt, fuga totius exercitus procul animaduerſa, ſeſe incolumes in caſtra conferunt. Milites ad vnum omnes interficiuntur. His rebus cognitis,* M. Rufus *quæſtor, in caſtris relictus à* Curione, *cohortatur ſuos, ne animo deficiant. Illi orant, atque obſecrant, vt in* Siciliam *nauibus reportentur. pollicetur: magiſtriſq́; imperat nauiũ, vt*

*primo veſpere omnes ſcaphas ad litus appulſas habeant. ſed tantus fuit omnium terror, vt alij adeſſe copias Iubæ dicerent, alij cum legionibus inſtare Varum, iamque ſe puluerem venientem cernere, quarum rerum nihil omnino acciderat: alij claſſem hoſtium celeriter aduolaturam ſuſpicarentur. itaque, perterritis omnibus, ſibi quiſque conſulebat. qui in claſſe erant, proficiſci properabant. horum fuga nauium onerariarũ magiſtros incitabat. pauci lenunculi ad officium, imperiúmque conueniebant. ſed tanta erat, completis litoribus, contentio, qui potiſſimum ex magno numero conſcenderent, vt multitudine, atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui hoc timore propius adire tardarentur. Quibus rebus accidit, vt pauci milites, patreſque familiæ, qui aut gratia, aut miſericordia, valerent, aut naues adnare poſſent, recepti, in Siciliam incolumes peruenirẽt. reliquæ copiæ, miſsis ad Varum * noctu, legatorum numero, centurionibus, ſeſe ei dediderunt. quorum cohortes militum Iuba poſtero die ante oppidum conſpicatus, ſuam eſſe prædicans prædam, magnam partem eorum interfici iuſſit: paucos electos in regnum remiſit, cum Varus, ſuam fidem ab eo lædi quereretur, neque reſiſtere auderet: ipſe, equo in oppidum vectus, proſequentibus compluribus ſenatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Damaſippus, paucis diebus, quæ fieri vellet, Vticæ conſtituit, atque imperauit * diebúſque aeque poſt paucis, ſe in regnum cum omnibus copiis recepit.*

C. IVLII CÆSARIS

COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIBER III.

DICTATORE *habente comitia Cæſare, conſules creantur* Iulius Cæſar, *&* P. Seruilius. *is enim erat annus, quo per leges ei conſulem fieri liceret.* His *rebus confectis, cum fides tota* Italia *eſſet anguſtior, neque credita pecuniæ ſoluerentur, conſtituit, vt arbitri darentur, per eos fierent æſtimationes poſſeßionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuiſſent, atque eæ creditoribus tranſderentur. hoc & ad timorem nouarum tabularum tollendum, minuendumque, quæ fere bella, & ciuiles diſſenſiones ſequi conſueuit, & ad debitorum tuendam exiſtimationem, eſſe aptiſſimum exiſtimauit. item, prætoribus. tribuniſque pl. rogationes ad populum ferentibus, nonnullos, ambitus* Pompeia *lege damnatos, *illis temporibus, quibus in vrbe præſidia legionum* Pompeius *habuerat, quæ iudicia, aliis audientibus iudicibus, aliis ſententiam ferentibus, ſingulis diebus erant perfecta, in integrum reſtituit, qui ſe illi initio ciuilis belli obtulerant, ſi ſua opera in bello vti vellet, perinde æſtimans, ac ſi vſus eſſet, quoniam ſui feciſſent poteſtatem. ſtatuerat enim, hos prius iudicio populi debere reſtitui, quam ſuo beneficio videri re-*

ceptos, ne aut ingratus in referenda gratia, aut arro gans in præripiẽdo populi beneficio videretur. his re bus, & ferijs Latinis, comitiiſqúe omnibus perficiũdis X I. *dies tribuit: dictaturáque ſe abdicat, & ab vrbe proficiſcitur,* Brundiſiumque peruenit: *eo legiones* X I I. *equitatum omnem venire iuſſerat. ſed tantum nauium reperit, vt anguſte* XV. *millia legionariorum militum, &* D. *equites tranſportare poſſent. hoc vnum, inopia nauium, Cæſari ad cõficiendi belli celeritatem defuit. atque eæ copiæ ipſæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi* Gallicis *tot bellis defecerant, longumque iter ex* Hiſpania *magnum numerum deminuerat, & grauis autumnus in* Apulia *circumque* Brudiſium, *ex ſaluberrimis* Galliæ, & Hiſpaniæ *regionibus, omnem exercitum valetudine tentauerat.* (Pompeius, ** anni ſpatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum à bello, atque ab hoſte otioſum fuerat, magnam ex* Aſia, *Cycladibusque inſulis,* Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phoenice, & Aegypto *claſſem coëgerat, magnam omnibus locis * ædificandam curauerat, magnam imperatam* Aſiæ, Syriæ, ** regionibuſq; omnibus, & dynaſtis, & tetrarchis, & liberis* Achaiæ *populis pecuniam exegerat, magnam ſocietatẽ earum prouinciarum, quas ipſe obtinebat, ſibi numerare coëgerat.* Legiones *effecerat* Ciuium Romanorum I X, V. *ex* Italia, *quas tranſduxerat, vnam ex* Sicilia *veteranam, quam factam ex duabus, gemellam appellabat, vnam, ex* Creta, & Macedonia, *ex veteranis militibus, qui dimiſſi à ſuperioribus imperatoribus in ijs prouincijs cõſederant,* II. *ex* Aſia, *quas* Lentulus *conſul * ſcribendas curauerat. Præterea magnum numerum ex* Theſſalia, Bœotia, Achaia, Epiroque, *ſupplementi nomine, in legiones*

diſtribuerat. His Antonianos milites admiſcuerat. Præter has exſpectabat cum Scipione ex Syria legiones II. *ſagittarios, ex Creta, Lacedæmone, Ponto, atque Syria, reliquiſque ciuitatibus* III. *millia numero habebat, funditorum cohortes* VI. *mercenarias* II. *equites* VII. *millia: ex quibus* DC. *Gallos Deiotarus adduxerat,* D. *Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Cotus ex Thracia dederat, & * Saſalem filium miſerat Ex Macedonia* CC. *erant, quibus Raſcipolis præerat, excellenti virtute* D. *ex Gabinianis Alexandria, Gallos, Germanoſque, quos ibi A. Gabinius præſidij cauſſa apud regem Ptolemæum reliquerat, Pompeius filius cum claſſe adduxerat,* DCCC. *quos ex ſeruis ſuis, paſtorumque ſuorum coegerat,* CCC. *Tarcundarius, Caſtor, & Donilaus,* ex Gallogræcia dederant. horum alter vna venerat, alter filium miſerat.* CC, *ex Syria à Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompeius tribuit, miſſi erant, in his plerique hippotoxotæ. Huc Dardanos, Beſſos, partim mercenarios, partim imperio, aut gratia comparatos, item Macedonas, Theſſalos, & reliquarum gentium, & ciuitatum, adiecerat, atque eum, quem ſupra demonſtrauimus, numerum expleuerat. Frumenti vim maximam ex Theſſalia, Aſia, Aegypto, Creta, Cyrenis, reliquiſque regionibus comparauerat. hyemare Dyrrachio, Apollonia, omnibuſque oppidis maritimis conſtituerat, vt mare Cæſarem tranſire prohiberet: * eius rei cauſſa omni in ora maritima claſſem diſpoſuerat. præerat Aegyptijs nauibus Pompeius filius, Aſiaticis, D. Lælius, & C. Triarius, Syriacis, C. Caſſius, Rhodijs, C. Marcellus, cum C. Pomponio, Liburnica, atque Achaica claſſi, Scribonius Libo, & M. Octauius: toti tamen*

officio maritimo M. Bibulus *præpoſitus cuncta ad-miniſtrabat: ad hunc ſumma imperij reſpiciebat.* Cæſar, *vt* Brundiſium *venit, concionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum, ac periculorum eſſet peruentum, æquo animo * mancipia, atque impedimenta in* Italia *relinquerent, ipſi expediti naues conſcenderent, quo maior numerus militum poſſet imponi, omniaque ex victoria, & ex ſua liberalitate, ſperarent, conclamantibus omnibus, imperaret, quod vellet, quodcumque imperauiſſet, ſe æquo animo eſſe facturos, pridie* Non. Ian. *naues ſoluit, impoſitis, vt ſupra demonſtratum eſt, legionibus* V I I. *poſtridie terram attigit* Ceraunìorum. *ſaxa inter, & alia loca periculoſa quietam nactus ſtationem, & portus omnes timens, quos teneri ab aduerſariis arbitrabatur, ad eum locũ, qui appellatur* Pharſalus, *omnibus nauibus ad vnam incolumibus. milites expoſuit.** Erat Oriei Lucretius Hiſpilo, & Minucius Rufus *cum* Aſiaticis *nauibus* X I I X. *quibus iuſſu* D. Lælij *præerant,* M. Bibulus *cum nauibus* C X. Corcyræ. *ſed * neque ij, ſibi confiſi, ex portu prodire ſunt auſi, cum* Cæſar *omnino* * X I I. *naues longas præſidio duxiſſet, in quibus * erat & ipſe: neque illi* Bibulus, *impeditis nauibus, diſperſiſque remigibus, ſatis maturè occurrit: quod prius ad continentem viſus eſt* Cæſar, *quam de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur.* Expoſitis *militibus, naues eadem nocte* Brundiſium *à* Cæſare *remittuntur, vt reliquæ legiones, equitatúſque tranſportari poſſent.* Huic * *officio præpoſitus erat* Fuſius Calenus, *legatus, qui celeritatem in tranſportãdis legionibus adhiberet. ſed ſerius à terra prouectæ naues, neque vſæ nocturna aura, in redeũdo offenderunt.* Bibulus *enim,* Corcyræ *certior factus de aduentu*

aduentu Cæſaris, *ſperans ſe alicui parti onuſtarū nauium occurrere poſſe, inanibus occurrit, &, nactus circiter* XXX. * *in eas diligentia ſua, ac doloris iracundia erupit, omnéſque incendit, eodemque igne nautas, dominoſque nauium interfecit, magnitudine pœna reliquos deterrere ſperans.* Hoc cōfecto *negotio, à* Salonis *ad* Orici *portum ſtationes, litoraque omnia longe, lateque claßibus occupauit: cuſtodijsqúe diligentius diſpoſitis, ipſe grauißima hyeme in nauibus excubabat, neque vllum laborē, aut munus deſpiciens, neque ſubſidium exſpectās,* * *ſi in* Cæſaris * *conſpectum veniret.* Sed *poſt diſceſſum* Lyburnam, *ex* Illyrico M. Octauius *cum ijs, quas habebat, nauibus* Salonas *peruenit,* * *ibíque concitatis* Dalmatis, *reliquíſque* Barbaris, Hiſſam *à* Cæſaris *amicitia auertit: conuētum* Salonis *cum neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi permouere poſſet, oppidum oppugnare inſtituit, eſt autem oppidum & loci natura, & colle munitum, ſed celeriter ciuis* Romani, *ligneis effectis turribus,* * *ſeſe munierunt &, cum eſſent infirmi ad reſiſtendum, propter paucitatem hominum crebris confecti vulneribus, ad extremum auxilium deſcenderunt, ſeruoſque omnes puberes liberauerunt: &, præſectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt.* Quorum *cognita ſententia,* Octauius *quinis caſtris oppidum circumdedit, atque vno tempore obſidione, & oppugnationibus eos premere cœpit.* Illi *omnia perpeti parati, maxime * re frumentaria laborabant,* * *qua de re mißis ad* Cæſarem *legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, vt poterant, per ſe incommoda ſuſtinebant: &, longo interpoſito ſpatio, cum diuturnitas oppugnationis negligentiores* Octauianos *effeciſſet, nacti occaſionem meridianā*

temporis, diſceſſu eorum pueris, mulieribuſque in muro diſpoſitis, ne quid quotidiana conſuetudinis deſideraretur, ipſi, manufacta, cum ijs, quos nuper manumiſſos liberauerant, in proxima Octauij caſtra irruperunt. His *expugnatis, eodem impetu altera ſunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusque eos caſtris expulerunt, &, magno numero interfecto, reliquos atque ipſum* Octauium *in naues confugere coëgerunt.* Hic *fuit oppugnationis exitus.* Iamque Hiems *appropinquabat, &, * tantis detrimentis receptis,* Octauius, *deſperata oppugnatione oppidi,* Dyrrhachium *ſeſe ad* Pompeium *recepit. ** Demonſtratum *eſt,* L. Vibullium Rufum, Pompeij *præfectum, his in poteſtatem perueniſſe,* Cæſaris, *atque ab eo eſſe dimiſſum, ſemel ad* Corfinium, *iterum in* Hiſpania. *Hũc pro ſuis beneficijs* Cæſar *iudicauerat idoneum, quem cum mãdatis ad* Cn. Pompeium *mitteret: eundemq; apud* Cn. Pompeium *auctoritatem habere intelligat.* Erat *autem hæc ſumma mandatorum debere vtrumque pertinaciæ finem facere, & ab armis diſcedere, neque amplius * fortunam periclitari, ſatis eſſe magna vtrinque incommoda accepta, quæ pro diſciplina, & præceptis habere poſſent, vt reliquos caſus timerent. illum ab* Italia *expulſum, amiſſa* Sicilia, *&* Sardinia *duabuſque* Hiſpanijs, *& cohortibus in* Italia, *atque* Hiſpania *ciuium* Romanorum C. *atque* XXX. *ſe morte* Curionis, ** & detrimento* Africani *exercitus tanto, militúmque deditione ad* Corcyram: *proinde ſibi, ac reip. parcerent, quantumque in bello fortuna poſſet, iam ipſi incommodis ſuis ſatis eſſent documento: hoc vnum eſſe tempus de pace agendi, dum ſibi vterque confideret, & pares ambo viderẽtur: ſi vero alteri paulum modo tribuiſſet fortuna:*

non eſſe vſurum condicionibus pacis eum, qui ſuperior videretur, neque fore æqua parte contentum, qui ſe omnia habiturum confideret: condiciones pacis, quoniam antea conuenire non potuiſſent, Romæ a ſenatu, & à populo peti debere: interea & reip. & ipſis placere oportere, ſi vterque in concione ſtatim iurauiſſet, ſe triduo proximo exercitum dimiſſurum, depoſitisque armis, auxiliisque, quibus nunc confiderent, neceſſario populi ſenatusque iudicio fore vtrumque contentum: hæc quo facilius Pompeio probari poſſent, omnes ſuas terreſtres, vrbiumque copias dimiſſurum. Vibullius, his expoſitis * à Cæſare, non minus neceſſarium eſſe exiſtimauit, de repentino aduentu Cæſaris Pompeiũ fieri certiorem, vti ad id conſilium capere poſſet, antequam de mandatis agi inciperet: atque ideo, continuato, & nocte, & die itinere, atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad Pompeium contendit, vt adeſſe Cæſarem omnibus copijs, nunciaret. Pompeius erat eo tempore in Candauia, iterq́ ex Macedonia in hyberna, Apolloniam, Dyrrachiumq́ue habebat. ſed, re noua perturbatus, maioribus itineribus Apolloniam petere cœpit, ne Cæſar ora maritima ciuitates occuparet. At ille, expoſitis militibus, eodem die Oricum proficiſcitur. Quo cũ veniſſet, L. Torquatus, qui iuſſu Pompeij oppido præerat, præſidiumq́ ibi Parthorũ, habebat, conatus portis clauſis oppidũ defendere, * Græcos murũ adſcendere, atque arma capere iubet. illi autem cum ſe contra imperium populi R. pugnaturos eſſe negarent, oppidani autem ſua ſponte Cæſarem recipere conarentur, deſperatis omnibus auxilijs, portas aperuit, & ſe, atque oppidum Cæſari dedit, incolumiſque ab eo cõſeruatus eſt, recepto Cæſar Orico, nulla interpoſita mora, Apolloniam proficiſcitur. Eius*

*mentu audito, L. Straberius, qui ibi præerat, aquã comportare in aciem, atque eam munire, obſideſq; ab Apolloniatibus exigere cœpit. illi vero daturos ſe negare, neque portas conſuli præcluſuros, neque ſibi iudicium ſumpturos contra, * atque omnis Italia, populuſq; R. iudicauiſſet. Quorũ cognita volũtate, clam profugit. Apolloniates ad Cæſarem legatos mittunt, oppidoſq; recipiunt, Hos ſequuntur Bellidenſes, Amatini, & reliquæ finitimæ ciuitates, totaq; Epirus, &, legatis ad Cæſarem mißis, quæ imperaret, facturos pollicentur. At Pompeius, cognitis ijs rebus, quæ erant Orici, atque Apolloniæ geſta, Dyrrhachio timens, diurnis eo, nocturniſq; itineribus, contendit. ſimul ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui; quod properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiſerat, vt pene omnes in Epiro, finitimiſque regionibus ſigna relinquerent, complures arma projicerent, ac fugæ ſimile iter videretur. ſed, cum pro pe Dyrrhachiũ Pompeius conſtitiſſet, caſtraq; metari iußiſſet, perterrito etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit. iuratque, ſe eum non deſerturum, eundemque caſum ſubiturum, quemcunque ei fortuna tribuiſſet. Hoc idem reliqui iurant legati. hos tribuni mil. centurioneſque ſequuntur, atque idem omnis exercitus iurat. * Cæſar * profecto occupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: caſtraque ad flumen Apſum ponit, in finibus Apolloniatium, * vt * vigilijs caſtelliſque benemeritæ ciuitates tutæ eſſent: ibiq; reliquarũ ex Italia legionum aduentum exſpectare, & ſub pellibus hiemare, conſtituit. hoc idem Pompeius facit, & trans flumen Apſum poſitis caſtris, eo copias omnes, auxiliaque conduxit. Calenus, legionibus, equitibusq; Brũdiſii in naues * poſitis, vt erat præ-*

ceptum à Cæſare, * *quantum nauium facultatem habebat, naues ſoluit, paulumque à portu progreſſus, literas à* Cæſare *accipit, quibus eſt certior factus, portus litoraque omnia claſſibus aduerſariorum teneri. Quo cognito, ſe in portum recipit, naueſque omnes reuocat vna : ex ÿs, quæ perſeuerauit, neque imperio* Caleni *obtemperauit, quod erat ſine militibus, priuatóque conſilio adminiſtrabatur, delata* * Oricum, *atque à* Bibulo *expugnata eſt : qui de ſeruis, liberiſque omnibus ad impuberes ſupplicium ſumit, & ad vnum interficit. ita, exiguo tempore,* * *magno caſu totius exercitus ſalus conſtitit.* Bibulus *vt ſupra demonſtratum eſt, erat cum claſſe ad* Oricum : *&, ſicut mari, portubusq;* Cæſarem *prohibebat, ita ipſe omni terra earum regionum prohibebatur. præſidÿs enim diſpoſitis, omnia litora à* Cæſare *tenebantur, neque lignandi neque aquandi, neque naues ad terram religandi poteſtas fiebat. erat res in magna difficultate: ſummiſque anguſtÿs rerum neceſſariarum premebantur, adeo, vt cogerentur, ſecuti reliquum commeatum, ita ligna, atque aquam* Corcyra *nauibus onerarÿs ſupportare:* * *atque vno tempore, accidit, vt, difficilioribus vſi tempeſtatibus, ex pellibus, quibus erant tectæ naues, nocturnum excipere rorem* * *cogerentur : quas tamen difficultates patienter, & æquo animo ferebant, neque ſibi nudãda litora, & relinquendos portus exiſtimabant. Sed, cum eſſent in quibus demonſtraui anguſtÿs, ac ſe* Libo *cum* Bibulo *coniunxiſſet, loquuntur ambo ex nauibus cum* M. Acilio, *&* Statio Murco *legatis: quorum alter oppidi muris, alter præſidÿs terreſtribus praerat, velle ſe de maximis rebus cũ* Cæſare *loqui, ſi ſibi eius facultas detur. huc adducunt paulũ rei confirmandæ cauſſa, vt de cõpoſitione actur…*

*viderentur. Interim poſtulant, vt ſint induciæ, atque ab ijs impetrant. magnum enim, quod afferebant, videbatur, & Cæſarem id ſumme ſciebant cupere, &, *perfecturum aliquid* de Bibuli mandatis exiſtimabatur. Cæſar eo tempore cum legione vna * profectus erat ad recipiendas vlteriores ciuitates, & rem frumentariam expediendam, qua anguſte vtebatur.* Erat autem ad Buthrotum oppoſitum Corcyræ. Ibi ab Acilio certior, & Murco per literas factus de poſtulatis Libonis, & Bibuli, legionem relinquit, ipſe Oricum reuertitur, eo cum veniſſet, euocantur illi ad colloquium: prodit Libo atque * excuſat Bibulum, quod is iracundia ſumma erat, inimicitiáſque habebat etiam priuatas cum Cæſare, ex ædilitate, & prætura conceptas, ob eam * rem colloquium vitaſſe, ne res maximæ ſpei, maximæque vtilitatis eius iracundia impedirentur: Pompeij ſummam eſſe, ac fuiſſe ſemper voluntatem, vt componerentur, atque ab armis diſcederetur: ſed poteſtatem ſe eius rei nullam habere, propterea quod ſe de conſilij ſententia ſummam belli, rerúmque omnium Pompeio permiſerint: ſed poſtulatis Cæſaris cognitis, miſſuros ad Pompeium atque illum reliqua * perfecturum, hortantibus ipſis: interea manerent induciæ, dum ab illo rediri poſſet, néue alter alteri noceret. huc addit pauca de cauſſa, & de copijs, auxilijsq; ſuis. Quibus rebus * neque * tum reſpondendum Cæſar exiſtimabat: neq; nunc, vt memoria prodatur, ſatis cauſſæ putamus. Poſtulabat Cæſar, vt legatos ſibi ad Pompeium ſine periculo mittere liceret, idq; ipſi fore reciperent, aut acceptos per ſe ad eum perducerent, quod ad inducias pertineret, ſic belli rationem eſſe diuiſam, vt illi claſſe naues, auxiliaque ſua impedirent, ipſe vt aqua, terraque eos prohiberet, &.*

ſi hec ſibi remitti vellent, remitterent ipſi de maritimis cuſtodijs, ſin illud tenerēt, ſe quoque id retenturum: nihilo minus tamen agi poſſe de compoſitione, vt hae non remitterentur, neque hanc rem eſſe impedimenti loco. Illi *neque legatos* Cæſaris *recipere, neque periculum præſtare eorum, ſed totam rem ad* Pompeium *reijcere: vnum inſtare de indutijs, vehementiſſiméque contendere.* * Quos *vbi* Cæſar *intellexit, præſentis periculi, atque inopiæ vitandæ cauſſa, omnem orationem inſtituiſſe, neque vllam ſpem, aut conditionem pacis afferre, ad reliquam cogitationem belli ſeſe recepit.* Bibulus, *multos dies terra prohibitus, & grauiore morbo ex frigore, ac labore implicitus, cum neque curari poſſet, neque ſuſceptum officium deſerere vellet,* * *vim morbi ſuſtinere non potuit.* Eo *mortuo, ad neminem vnum ſumma imperij redit: ſed ſeparatim ſuam quiſque claſſem ad arbitrium ſuum adminiſtrabat.* Vibulius, *ſedato tumultu, quem repentinus aduentus* Cæſaris *concitauerat, vbi primum, rurſus adhibito* Libone, & L. Lucceio, & Theophane,* *quibus communicare de maximis rebus* Pompeius *conſueuerat, de mandatis* Cæſaris *agere inſtituit. eum ingreſſum in ſermonem* Pompeius *interpellauit, & loqui plura prohibuit.* Quid *mihi, inquit, aut vita, aut ciuitate, opus eſt, quam beneficio* Cæſaris *habere videbor?* * *cuius rei opinio tolli non poterit, niſi cum in* Italiam, *ex qua profectus ſum, reductus exiſtimabor, bello perfecto.* Ab *ijs* Cæſar *hæc dicta cognouit, qui ſermoni interfuerunt. conatus tamen nihilo minus eſt alijs rationibus per colloquia de pace agere.* Inter *bina caſtra* Pompeij, *atque* Cæſaris *vnum flumen tantum intererat Apſus: crebraque inter ſe colloquia milites habebant, neque vllum interim telum per pactio-*

*nes colloquentium tanſiiciebatur. Mittit P. Vatinium legatum ad ripam ipſam fluminis, qui ea, quæ maximè ad pacem pertinere viderentur, ageret, & crebro magna voce pronunciaret, liceret ne ciuibus ab ciues ad pace legatos mittere, quod etiam fugitiuis ad ſaltu Pyrenæo, prædonibusq́ue licuiſſet, præſertim, vt id agerent, ne ciues cum ciuibus armis decertarent. multa ſuppliciter locutus, vt de ſua, atque omnium ſalute debebat, ſilentióq; * ab vtriſque militibus * auditus, reſponſum eſt ab altera parte, A. Varronem profiteri, ſe altera die ad colloquium venturum, atque vna etiam vtrimque admodum tuto legati venire, &, quæ vellent, exponere poſſent, certúmque ei rei tempus conſtituitur Quo cum eſſet poſtero die ventũ, magna vtrimq́ue multitudo conuenit magnaque erat eius rei exſpectatio : atque omniumintenti animi ad pacẽ eſſe videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodijt, * ſummiſſa ratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit, quorum mediam orationem interrumpunt vndique ſubito tela immiſſa quæ ille obtectus armis militum vitauit. vulnerãtur tamen complures in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L, Tiburtius, centuriones, militeſq; nonnulli. Tum Labienus, Deſinite ergo de compoſitione loqui. nam nobis, * niſi Cæſaris capite relato, pax eſſe * nulla poteſt. Iiſdem temporibus Romæ M. Cælius Rufus prætor, cauſa debitorũ ſuſcepta initio magiſtratus tribunal ſuum iuxta C. Trebonij, prætoris vrbani ſellam collocauit, &, ſi quis * appellaſſet de æſtimatione, & * de ſolutionibus, quæ per arbitrium fierent, vt Cæſar præſens conſtituerat, fore auxilio pollicebatur. ſed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebonij, qui his temporibus clemẽter, & moderate ius dicendum exiſtimabat, vt repe-*

*viri non poſſent, à quibus initium * appellandi naſceretur. nam fortaſſe inopiam excuſare, & calamitatẽ aut propriam ſuam, aut tẽporũ queri, & difficultates auctionandi proponere, etiam mediocris eſt animi: integras vero tenere poſſeßiones, qui ſe debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudentia eſt? itaque, qui hoc poſtularet, reperiebatur nemo. atque ipſis, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus eſt Cœlius. &, ab hoc profectus initio, ne fruſtra ingreſſus turpẽ cauſſam videretur, legem promulgauit, * vt ſexies * ſeni dies ſine Vſuris credita pecunia ſoluantur. Cum reſiſteret Seruilius conſul, reliquíque magiſtratus, & minus opinione ſua efficeret, ad hominum excitanda ſtudia, ſublata priore lege, duas promulgauit, vnã, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit, * aliam tabularum nouarum: impetuq; multitudinis in C. Trebonium facto, & nonnullis vulneratis, eũ de tribunali deturbauit: de quibus rebus Seruilius Conſul ad Senatum retulit: Senatuſq; Cœlium ab Rep. remouendũ cenſuit. Hoc decreto, eum Conſul Senatu prohibuit, & concionari conantẽ de roſtris deduxit. Ille, ignominia, & dolore permotus, palã ſe proficiſci ad Cæſarẽ ſimulauit clã nuncijs, ad Milonẽ miſsis, qui, Clodio interfecto eius nomine erat dãnatus, * atq; , eo in Italiam euocato, quod magnis muneribus datis, Gladiatoriæ familiæ * reliquias habebat, ſibi coniunxit, atque eũ in Turnium ad ſollicitandos paſtores præmiſit. * Ipſe, cũ Caßilinũ veniſſet, vnoq; tẽpore ſigna eius militaria, atq; arma Capuæ eſſẽt * cõprehenſa, familia Neapoli viſa, * atq; proditio oppidi appareret, patefactis conſilijs, excluſus Capua, & periculũ veritus, quod conuentus arma ceperat, atq; eũ hoſtis loco habẽdũ exiſtimabat, cõſilio deſtitit, atque eo*

itinere ſeſe auertit. Interim Milo *dimißis circum municipia literis, ea, quæ faceret, atq; imperio facere* Pompeij, * *quæ mandata ad ſe per* Bibulum *delata eſſent: quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, ſollicitabat. apud quos cum proficere nihil poſſet, quibuſdam ſolutis ergaſtulis,* Coſam *in agro* Turino *oppugnare cœpit.* eo cum à* Q. Pedio *prætore cũ legione lapide ictus eſſet ex muro, periit: &* Cœlius *profectus, vt dictitabat, ad* Cæſarem, * *peruenit* Turrios: *vbi cum quoſdam eius municipij ſollicitaret, equitibuſq; Cæſaris* Gallis, *atq;* Hiſpanis, *qui eo præſidij cauſſa miſsi erant, pecuniam polliceretur, ab ijs eſt interfectus. * itaq; magnarũ initia rerũ, quæ occupatione magiſtratuũ, & tẽporũ ſollicitã* Italiam *habebant, celerem, & facilem exitum habuerunt.* Libo, *profectus ab* Orico *cum claſſe, cui præerat, nauium* L. Brundiſium *venit, inſulamq́;, quæ contra* Brundiſinum *portum eſt, occupauit, quod præſtare, vnum locum arbitrabatur,* qua neceſſarius noſtris erat egreſſus, quam omniũ litora, ac portus cuſtodia clauſos teneri. hic, repentino aduentu, naues onerarias quaſdã actus, incendit, & vnam frumento onuſtam abduxit, magnumq; noſtris terrorem iniecit, & noctu militibus, & ſagittarijs in terram expoſitis, præſidium equitum deiecit, & adeo loci opportunitate profecit, vt ad* Pompeium *litteras mitteret, naues reliquas ſi vellet, ſubduci, & refici iuberet, ſua claſſe auxilia ſeſe* Cæſaris *prohibiturum.* Erat *eo tempore* Antonius Brundiſii, *qui, virtuti militum confiſus, ſcaphas nauium magnarum circiter* IX. *cratibus, pluteiſq; contexit, * eóque milites delectos impoſuit, atq; eas in litore pluribus locis ſeparatim diſpoſuit, naueſq; triremes* II. *quas* Brundiſii *faciendas curauerat, per cauſſam exercendorum*

*remigum ad fauces portus prodire iuſsit. has cum audacius progreſſas Libo vidiſſet, ſperãs intercipi poſſe, quadriremes V. ad eas miſit. quæ cum nauibus noſtris appropinquaſſent, noſtri veterani in portũ refugiebant, illi, ſtudio incitati, incautius ſequebantur. Iam ex omnibus partibus ſubito Antonianæ ſcaphæ ſigno dato, ſe in hoſtes incitauerunt, primóque impetu vnam ex his quadriremem cum remigibus, defenſoribuſque ſuis, ceperunt, reliquas turpiter * fugere coëgerunt. Ad hoc detrimentum acceſsit, vt equitibus per oram maritimam ab Antonio diſpoſitis, * aqua prohiberentur. qua neceſsitate, & ignominia permotus Libo, diſceſsit à Brundiſio, * obſeſsionémque noſtrorum omiſit. Multi iam menſes tranſierant, & hyems præcipitauerat, neque Brundiſio naues, legioneſq; ad Cæſarẽ veniebant. ac nonnullæ eius rei prætermiſſæ occaſiones Cæſari videbantur, quod certe ſæpe flaucrant venti, quibus neceſſario committendum exiſtimabat. quantoque eius amplius proceſſerat temporis, tãto erãt alacriores ad cuſtodias qui claſsibus præerant, maioremque fiduciam prohibendi habebant: & crebris Pompeij litteris caſtigabantur, quoniam primo veniẽtem Cæſarem non prohibuiſſent, vt reliquos eius exercitus impedirent: duriusque quotidie tempus ad tranſportandum lenioribus vẽtis exſpectabant. Quibus rebus permotus Cæſar, Brundiſium ad ſuos ſeuerius ſcripſit, vt, nacti ideoneum ventum, nec occaſionem nauigandi dimitterent, & ad Oricum, ſiue ad litora Apolloniatiũ, curſum dirigerent, quod eo naues eiicere poſſent. Hæc à cuſtodibus claſsium loca maxime vacabant, quod ſe longius * portibus committere non auderent. Illi, adhibita audacia, & virtute, adminiſtrantibus M. Antonio, & Fuſio Caleno, multum*

*ipſis militibus hortantibus. neque vllum periculum pro ſalute Cæſaris recuſantibus, nacti Auſtrũ naues ſoluunt, atque altera die Apolloniam, Dyrrhachiumque * præteruehuntur. qui cum eſſent ex continenti viſi, Q. Coponius, qui * Dyrrhachij claßi Rhodiæ præerat, naues ex portu educit, &, cum iam * noſtris, remißiore vento, appropinquaſſet, idem auſter increbuit, noſtriſque præſidio fuit. Neque vero ille ob eam cauſſã conatu deſiſtebat, ſed labore & perſeuerantia nautarum ſe vim tempeſtatis ſuperare poſſe ſperabat, prætervectosque Dyrrhachium magna vi venti, nihilo * ſecius ſequebatur. noſtri, vſi fortunæ beneficio, * tamen impetum claßis timebant, ſi forte ventus remiſiſſet. nacti portum, qui appellatur Nymphæum, * vltra Lyſſum millia paſſuum III. eo naues introduxerunt, qui portus ab Africo tegebatur, ab Auſtro non erat tutus :* leuiuſque tempeſtatis, quam claßis, periculum exiſtimauerunt. Quo ſimul atque intus eſt itum, incredibili felicitate Auſter, qui per biduum flauerat, in Africum ſe vertit. Hic ſubitam cõmmutationem, fortunæ videre licuit. qui modo ſibi timuerant, hos tutißimus portus recipiebat: qui noſtris nauibus periculum intulerant, de ſuo timere cogebantur. itaque, tempore commutato, tẽpeſtas & noſtros texit, & naues Rhodias afflixit, ita, vt ad vnam * conſtratæ omnes numero XVI. eliderentur, & naufragio interirent, & ex magno remigum propugnatorumque numero pars ad ſcopulos * alliſa interficeretur, pars à noſtris diſtraheretur : quos omnes conſeruatos Cæſar domum remiſit. noſtræ naues II. tardius curſu confecto, in noctem coniectæ, cum ignorarent, quem locum reliquæ cepiſſent, contra Lyſſum in anchoris conſtiterant. * has, ſcaphis minoribusque nauigijs*

compluribus ſumptis, Otacilius Craſſus, qui Lyßi præerat, expugnare parabat: ſimul de ditione eorum agebat, & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera nauis ducentos viginti ex legione tironum ſuſtulerat: altera ex veterana paulo minus * *ducentis ſe complexerat.* * *Hic cognoſci licuit quantum eſſet hominibus præſidij* * *in animi fortitudine. Tirones enim, multitudine nauium perterriti, &, ſalo, nauſeaque confecti, iureiurando accepto, nihil ijs nocituros hoſtes, ſe Otacilio dediderunt:* * *qui omnes, ad eum perducti, contra religionem iuriſiurandi in eius conſpectu crudeliſſime interficiuntur. At veteranæ legionis milites, item conflictati & tempeſtatis, & ſentinæ vitijs,* * *non ex priſtina virtute remittendum aliquid putauerunt, ſed tractandis conditionibus, & ſimulatione deditionis extracta primo noctis tẽpore, gubernatorem in terram nauem eijcere cogunt: ipſi, idoneum locum nacti, reliquam noctis partem ibi confecerunt, & luce prima, mißis ad eos ab Otacilio equitibus qui eam partem oræ maritimæ* * *aſſeruabant, circiter* CD. *quique eos armati ex præſidio ſecuti ſunt ſe defenderunt, & nonnullis eorum interfectis, incolumes ad noſtros ſeſe receperunt. Quo facto conuentus Ciuium Romanorum, qui Lyßum obtinebat, quod oppidum ijs antea Cæſar attribuerat, muniendumque curauerat, Antonium recepit, omnibuſque rebus iuuit. Otacilius, ſibi timens, oppido fugit, & ad Pompeium peruenit.* * *Ex omnibus copijs Antonius, quorum erat ſumma veteranorum* III. *legionum vniúſque Tironum, & equitum* DCCC. *pleraſque naues in Italiam remittit, ad reliquos milites, equiteſq́; tranſportandos: Pontones, quod eſt genus nauium Gallicarum, Lißi reliquit, hoc conſilio, vt, ſi forte*

Pōpeius, vacuā exiſtimans Italiam, *eo tranſieciſſet exercitum quæ opinio erat edita in vulgus, aliquā* Cæſar *ad inſequendum facultatem haberet: nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum expoſuiſſet, & quid militum tranſuexiſſet.* * Hoc *eodem fere tempore* Cæſar, *atque* Pompeius *cognoſcunt. nam prætervectas* Apolloniam, Dyrrhachiumque *naues viderant* * *ipſi iter ſecundum eas terras direxerant: ſed quo eſſent eæ delatæ, primis diebus ignorabant: cognitaque re, diuerſa ſibi ambo conſilia capiunt.* Cæſar, *vt quamprimum ſe cum* Antonio *coniungeret:* Pompeius, *vt venientibus in itinere ſe opponeret, &, ſi imprudentes ex inſidijs adoriri poſſet. Eodemque die vterque eorum ex caſtris ſtatiuis à flumine* Apſo *exercitum educunt,* Pompeius *clam, & noctu,* Cæſar *palam, atque interdiu.* * *ſed* Cæſari *circuitu maiore, iter erat longius, aduerſo flumine, vt vado tranſire poſſet.* Pompeius, *quia expedito itinere flumen ei tranſeundum non erat, magnis itineribus ad* Antonium *contendit, atque vbi eum appropinquare cognouit, idoneum locum nactus, ibi copias collocauit: ſuósque omnes caſtris continuit, ignéſque fieri prohibuit, quo occultior eſſet eius aduentus.* Hæc *ad* Antonium *ſtatim per* Græcos *deferuntur.* Ille, *miſſis ad* Cæſarem *nuncijs, vnum diem ſeſe caſtris tenuit. altero die ad eum peruenit* Cæſar. *Cuius aduentu cognito,* Pompeius, *ne duobus circum clauderetur exercitibus, ex eo loco diſcedit, omnibusque copijs ad* Aſparagum Dyrrhachinorum *peruenit, atque ibi idoneo loco caſtra ponit.* His *temporibus* Scipio, *detrimentis quibuſdam circa montem* Amanum *acceptis, ſeſe imperatorem appellauerat.* Quo *facto ciuitatibus, tyranniſque magnas imperau-*

*rat pecunias: item à publicanis ſuæ prouinciæ debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eiſdem inſequentis anni mutuam * præceperat. equiteſque toti prouinciæ imperauerat. Quibus coactis finitimis hoſtibus, Parthis poſt relictis, qui paulo ante M. Craſſum imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obſidione habuerant, legiones, equiteſque ex Syria deduxerant: ſummaque ſollicitudine, ac timore Parthici belli in prouinciā cum veniſſet, ac nonnullæ militum * voces audirentur, ſeſe, contra hoſtem ſi ducerentur, ituros, contra ciuem, & conſulem arma non laturos: deductis Pergamum, atque in locupletiſſimas vrbes in hiberna legionibus maximas legiones fecit, & confirmandorum militum cauſſa, diripiendas ijs ciuitates dedit. Interim acerbiſſime imperatæ pecuniæ tota prouincia exigebantur. Multa præterea generatim ad auariciam excogitabantur, in capita ſingula ſeruorum ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, oſtiaria, frumentum, milites remiges, arma, tormenta, vectura imperabantur, cuius modo nomen reperiri poterat, hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur. non ſolum vrbibus, ſed pene vicis, caſtelliſque ſingulis cum imperio præficiebantur. qui horum, quid acerbiſſime, crudeliſſimeque fecerat, is & vir, & ciuis optimus habebatur. erat plena lictorum, & imperiorū prouincia, * & conferta præfectis, atque exactoribus: qui præter imperatas pecunias, ſuo etiam priuato * imperio compendio ſeruiebant. dictitabāt enim, ſe domo patriaque expulſos, omnibus neceſſarijs egere rebus, vt honeſta præſcriptione rem turpiſſimam tegerent. Accedebant ad hæc grauiſſimæ vſuræ, quod in bello plerumque accidere conſueuit, vniuerſis imperatis pecunijs: quibus in rebus*

*prolationem diei donationem eſſe dicebant. Itaque æs alienum prouinciæ eo biennio multiplicatum eſt. nec minus ob eam cauſſam ciuibus Romanis eius prouinciæ, ſed in ſingulos conuentus, ſingulaſque ciuitates, certa pecuniæ imperabantur: mutuáſque illas ex S.C. exigi dictitabant: publicanis, uti in ſorte fecerant, inſequentis anni vectigal pro mutuo. præterea Epheſi a fano Dianæ depoſitas antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, * ceteráſque eius deæ ſtatuas. Cum in fanum ventum eſſet: adhibitis compluribus Senatorij ordinis, quos aduocauerat Scipio, litteræ ei redduntur à Pompeio, mare tranſiſſe cum legionibus Cæſarem properaret ad ſe cum exercitu venire, * omniaque poſthaberet. His litteris acceptis, quos aduocauerat, dimittit: ipſe iter in Macedoniam parare incipit: paucíſque poſt diebus eſt profectus. hac res Epheſiæ pecuniæ ſalutem attulit. Cæſar, Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ cauſſa poſuerat, tentandas ſibi prouincias, longiuſque procedendum exiſtimabat, &, cum ad eum legati veniſſent ex Theſſalia, Aetoliaque, qui, præſidio miſſo, pollicerentur earum gentium ciuitates imperata facturas, L. Caßium Longinum cum legione tironum, quæ appellabatur XXVII. atque equitibus CC. in * Theſſaliam, C. Caluiſium Sabinum cum cohortibus V. paucíſque equitibus in Aetoliam miſit: * maxime eos quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria, vt prouiderent, hortatus eſt. Cn. Domitium Caluinum cum legionibus II. XI. & XII. & equitibus D. in Macedoniam proficiſci iubet. Cuius prouinciæ ab ea parte, quæ libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum miſſus legatus, omnium ſuorum excellens ſtudium profitebatur. Ex his Caluiſius, primo aduentu ſumma omnium*

*nium Aetolorum receptus voluntate, præſidijs aduerſariorum * Calidone, & Naupacto reiectis, omni Aetolia potitus eſt. Caßius in Theſſaliam cum legione peruenit. hic cum eſſent factiones duæ, varia voluntate ciuitatum vtebantur. Egeſaretus, veteris homo potentiæ, Pompeianis rebus ſtudebat. Petreius, ſumma nobilitatis adoleſcens, ſuis, ac ſuorum opibus Cæſarem enixe iuuabat. eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: &, cum ad eum frequentes ciuitatum legationes conuenire cœpiſſent, nunciatum eſt,* adeſſe Scipionem cum legionibus magna & opinione, & fama omnium. nam plerumque in nouitate fama antecedit. Hic nullo in loco Macedoniæ moratus, magno impetu contendit ad Domitium, &, cum ab eo millia paſſuum XX. abfuiſſet, ſubito ſe ad Caßium Longinum in Theſſaliam conuertit. hoc adeo celeriter fecit, vt ſimul, adeſſe, & venire, nũciaretur. &, quo iter expeditius faceret, M. Fauonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam à Theſſalia diuidit, cum cohortibus IIX. præſidio impedimentis* legionum reliquit, caſtellumque ibi muniri iußit. Eodem tempore equitatus Regis Cotti ad Caſtra Caßij aduolauit, qui circum Theſſaliã eſſe conſueuerat. Tum, timore perterritus Caßius, cognito Scipionis aduentu, viſiſque equitibus, quos Scipionis eſſe arbitrabatur, ad montes ſe conuertit, qui Theſſaliam cingunt, atque ex his locis Ambraciam verſus iter facere cœpit. Ad Scipionem, properantem ſequi litteræ ſunt conſecutæ à M. Fauonio, Domitium cum legionibus adeſſe, nec ſe præſidium, vbi conſtitutus eſſet ſine auxilio Scipionis, tenere poſſe. Quibus litteris acceptis, conſilium Scipio iterque commutat, Caßium ſequi deſiſtit, Fauonio auxilium ferre contendit. Itaque,*

die ac nocte continuato itinere, ad eum peruenit, tã opportuno tẽpore, vt ſimul Domitiani *exercitus puluis cerneretur, & primi* Antecurſores Scipionis *videretur.* Ita Caßio *induſtria* Domitij, Fauonio Scipionis *celeritas ſalutẽ attulit,* Scipio, *in caſtris ſtatiuis biduo moratus, ad flumẽ, quod inter eum, &* Domitij *caſtra fluebat,* Haliacmonẽ, *tertio die prima luce exercitũ vado tranſducit, &, caſtris poſitis, poſtero die mane copias ante frontẽ caſtrorũ ſtruit,* Domitius *tũ quoq; ſibi dubitandũ nõ putauit, quin productis legionibus, prælio decertaret. ſed, cum eſſet inter bina caſtra campus, circiter millium paſſuum* VI. *caſtris* Scipionis *aciem ſuam ſubiecit. ille à vallo nõ diſcedere perſeuerauit. attamen, ægre retẽtis* Domitianis *militibus, eſt factum, ne prælio contenderetur ; & maxime, quod riuus difficilibus ripis, caſtris* Scipionis *ſubiectus, progreſſus noſtrorum impediebat.* Quorum *ſtudiũ, alacritatemque pugnandi cum cognouiſſet* Scipio, *ſuſpicatus fore, vt poſtero die aut inuitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia caſtris ſe contineret, qui cum magna exſpectatione veniſſet, temere progreſſus turpem habuit exitum, & noctu ne conclamatis quidem vaſis, flumen tranſit, atq; in eandem partem, ex qua venerat, redijt : ibique prope flumen edito natura loco caſtra poſuit.* Paucis *diebus interpoſitis, noctu inſidias equitum collocauit : quo in loco ſuperioribus fere diebus noſtri pabulari conſueuerant. & cum, quotidiana conſuetudine,* Q. Varus, *præfectus equitum* Domitij *veniſſet, ſubito illi ex inſidijs conſurrexerunt. ſed noſtri fortiter eorum impetum tulerunt, celeriterque ad ſuos quiſque ordines redijt, atque vltro vniuerſi in hoſtes impetum fecerunt. ex his circiter* LXXX, *interfectis, reliquis in fugam coniectis,* duobus amißis,*

in caſtra ſe receperunt, His rebus geſtis, Domitius, ſperans Scipionem ad pugnam elici poſſe, ſimulauit ſeſe, anguſtijs rei frumentariæ adductum, caſtra mouere: vaſisque militari more conclamatis, progreſſus millia paſſuum III. *loco idoneo, & occulte omnem exercitum, equitatúmque collocauit. Scipio, ad ſequendum paratus, equitatum, magnamq́; partem leuis armaturæ ad explorandum iter Domitij, & cognoſcendum, præmiſit, qui cum eſſent progreſſi, primæque turmæ inſidias intrauiſſent,* * *ex fremitu equorum illata ſuſpicione, ad ſuos ſe recipere cœperunt, quique hos ſequebantur, celerem eorum receptum conſpicati, reſtiterunt, noſtri cognitis* * *inſidijs, ne fruſtra reliquos exſpectarent. duas nacti hoſtium turmas exceperunt. in his fuit* M. Opimius, *præfectus equitum. reliquos earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt. Deductis ora maritima præſidijs, Cæſar, vt ſupra demonſtratum eſt,* III. *cohortes* Orici, *oppidi tuendi cauſſa, reliquit,* * *ijſq́ue cuſtodiam nauium longarum tranſdidit, quas ex* Italia *tranſduxerat. huic officio, oppidóque præerat* Acilius *legatus. Is naues noſtras in interiorem partem poſt oppidum reduxit, & ad terram deligauit, faucibúſque portus nauem onerariã ſubmerſam obiecit: & huic alteram coniunxit, ſuper qua turrim effectam ad ipſum introitum portus oppoſuit, & militibus compleuet, tuendámque ad omnes repentinos caſus tranſdidit. Quibus cognitis rebus,* Cn. Pompeij *filius, qui claſſi* Aegyptiæ *præerat, ad* Oricum *venit, ſubmerſamq́ue nauium remulco, multiſque* * *contendens funibus abduxit: atque alteram nauem,* * *quæ erat ad cuſtodiã ab* Acilio *poſita, pluribus aggreſſus nauibus, in quibus ad librã fecerat turres, vt ex ſuperiori pugnãs*

loco, integroſque ſemper defatigatis ſummitens, & reliquis partibus ſimul ex terra ſcalis, & claſſe mœnia oppidi tentans, vt aduerſariorum manus diduceret, labore, & multitudine telorum noſtros vicit: deiectiſque defenſoribus, qui omnes ſcaphis * exceptis refugerant, * etiam nauem expugnauit: eodemque tempore ex altera parte molem tenuit naturalem obiectam, quæ pene inſulam contra oppidum effecerat: I V. biremes ſubiectis ſcutulis, impulſas vectibus in interiorem partem tranſduxit. * ita, ex vtraque parte naues longas aggreſſus, quæ erant deligatæ ad terram, atque * inanes, I V. ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lælium, ab Aſiatica * claſſe abductum, reliquit, qui commeatus * Hellide, atque Amantia importari in oppidum prohibebat, ipſe, Lyſſum profectus, naues onerarias XXX. à M. Antonio relictas, intra portum aggreſſus, omnes incendit: Lyſſum expugnare conatus, defendentibus ciuibus Romanis, qui eius erant conuentus, militibuſque, quos præſidij cauſa miſerat Cæſar, triduum moratus, paucis in oppugnatione amiſſis, re infecta, inde diſceſſit. Cæſar poſtquam Pompeium ad Aſparagum eſſe cognouit eodem cum exercitu profectus, & * expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius præſidium habebat, I I I. die in Macedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtáque eum caſtra poſuit, & poſtridie, eductis omnibus copijs, acies inſtructa, * decertandi poteſtatem Pompeio fecit. vbi eum ſuis locis ſe tenere animaduertit, reducto in caſtra exercitu, aliud ſibi conſilium capiendum exiſtimauit. itaque poſtero die omnibus copijs, magno circuitu difficili, anguſtóque itinere, Dyrrhachium profectus eſt, ſperans, Pompeium aut Dyrrhachiũ cõpelli, aut ab eo intercludi.

poſſe, quod omnem commeatum, totiusque belli apparatûm eo contuliſſet, vt accidit. Pōpeius enim, primo ignorans, eius conſiliū quod diuerſo ab ea regione itinere profectū videbat, anguſtijs rei frumētariæ compulſum diſceſsiſſe exiſtimabat: poſtea, per exploratores certior factus, poſtero die caſtra mouit, breuiore itinere ſe occurrere ei poſſe ſperans, quod fore ſuſpicatus Cæſar, militeſque adhortatus, vt æquo animo laborem ferrent, parua parte noctis itinere intermiſſo, mane Dyrrhachium venit, cum primum agmen Pompeij procul cerneretur, atque ibi caſtra poſuit. Pompeius, interclusſus Dyrrhachio, vbi propoſitum tenere non potuit, ſecundo vſus conſilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditúmque habet nauibus mediocrem, atque eas à quibuſdam protegit ventis, caſtra communit: eo partem nauium longarum conuenire, frumentum commeatumque ab Aſia, atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Cæſar, longius bellum ductum iri exiſtimās, & de Italicis commeatibus deſperans, quod tanta diligentia omnia litora à Pompeianis tenebantur, claſſéſque ipſius quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum, rei frumentariæ * cauſſa, L. Canuleium legatum miſit: quódque hæ regiones aberant longius, locis certis horrea conſtituit, vecturaſque frumenti finitimis ciuitatibus deſcripſit, item Lyſſo, Parthiniſque, & omnibus caſtellis, quod eſſet frumenti, conquiri iuſsit. id erat perexiguum, * cum ipſius agri natura, quod ſunt loca aſpera, & montuoſa, ac plerumque vtuntur frumento importato, tum, quod Pompeius hæc prouiderat, & ſuperioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat, frumentumque omne conquiſitum, ſpoliatis, effoſsiſque eorum do-

*mibus. per equites comportauerat. Quibus rebus cognitis, Cæſar Conſilium capit ex loci natura. erant enim circum caſtra Pompeij permulti editi, atque aſperi colles. hos primum præſidijs tenuit, caſtelláque ibi communit. inde, vt loci cuiuſue natura ferebat, ex caſtello in caſtellum perducta munitione, circumuallare Pompeium inſtituit: hæc ſpectans, quod anguſta re frumentaria vtebatur, quodque Pompeius multitudine equitum valebat, quo minore periculo vndique frumentum, commeatumque exercitui ſupportare poſſet: ſimul, vt pabulatione Pompeium prohiberet, equitatumque eius ad rem gerendam inutilem efficeret: tertio, vt auctoritatem, qua ille maximè apud exteras nationes niti videbatur, minueret, cum fama per orbẽ terrarum percrebuiſſet, illum à Cæſare obſideri, neque audere prælio dimicare. Põpeius neque à mari, Dyrrhachióque diſcedere volebat, quod omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta, ibi collocauerat, frumentumqúe exercitui nauibus ſupportabat, neque munitiones Cæſaris prohibere poterat, niſi prælio decertare vellet, quod eo tempore ſtatuerat non eſſe faciendum. Relinquebatur, vt, * extremam rationem belli ſequens, quam plurimos colles occuparet, & * quam latiſsimas regiones præſidijs teneret, Cæſariſque copias, quam maximè poſſet, diſtineret, idque accidit. caſtellis enim XXIV. effectis, XV. millia paſſuum circuitu * amplexus, hoc ſpatio pabulabatur, multaque erant intra eum locum manu ſata, quibus interim iumenta paſcerentur. * atque, vt noſtri perpetuas munitiones videbant, perductas ex caſtellis in proxima caſtella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & noſtros poſt tergum adorirentur, timebant. ita illi * interiore ſpatio perpetuas munitiones efficiebant, ne quo*

*loco noſtri intrare, atque ipſos à tergo circumuenire, poſſent. ſed illi operibus vincebant, quod & numero militum præſtabant, & interiore ſpatio minorem circuitum habebant. Quæ * cum erant loca Cæſari capienda, & ſi prohibere Pompeius totis copijs, & dimicare, non conſtituerat, tamen ſuis locis ſagittarios, funditoreſq; mittebat, quorũ magnum habebat numerum, multiq; ex noſtris vulnerabãtur: magnuſque inceſſerat timor ſagittarum, atque omnes fere milites aut ex ſubcoactis, aut ex centonibus, aut ex corijs tuncias, aut tegumenta fecerant, quibus tela vitarent. In occupandis præſidijs magna vi vterque vtebatur. Cæſar, vt quãanguſtiſſime Pompeium contineret, Pompeius, vt quamplurimos colles quam maximo circuitu occuparet. crebráque ob eam cauſſam prælia fiebant. In his, cum legio Cæſaris IX. præſidium quoddam occupauiſſet, & munire cœpiſſet, huic loco propinquum, & contrarium collem Pompeius occupauit, noſtroſq; opere prohibere cœpit: &, cum vna ex parte prope æquum aditum haberet, primũ ſagittarijs, funditoribusque circumiectis, poſtea leuis armaturæ magna multitudine miſſa, tormentiſque prolatis munitiones impediebat. neque erat facile noſtris vno tempore propugnare, & munire. Cæſar, cum ſuos ex omnibus partibus vulnerari * videret, recipere ſe * iußit, & loco excedere. erat per decliue receptus: illi autem hoc acrius inſtabant, neque regredi noſtros patiebantur, quod timore adducti, locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians apud ſuos Pompeius dixiſſe, non recuſare ſe, quin nullius vſus Imperator exiſtimaretur, ſi ſine maximo detrimento legiones Cæſaris ſeſe recepiſſent inde, quo temere eſſent progreſſa. Cæſar, receptui ſuorum timens, crates ad extremum tu-*

*mulum contra hoſtem proferri, & aduerſas locari: intra has mediocri latitudine foſſam, tectis militibus, obduci iuſſit, locumque in omnes partes quã maxime impediri. ipſe idoneis locis funditores inſtruxit, vt praeſidio noſtris ſe recipientibus eſſent. His rebus completis * legiones reduci iuſſit. Pompeiani hoc inſolentius, atque audacius noſtros premere, & inſtare coeperunt, crateſque pro munitione obiectas, propulerunt, vt foſſas tranſcenderẽt. Quod cũ animaduertiſſet Caeſar, veritus ne nõ reducti, ſed reiecti, viderentur, maiuſque detrimentum caperetur, à medio fere ſpatio ſuos per Antonium, qui ei legioni praeerat, cohortatus, tuba ſignũ dari, atque in hoſtes impetum fieri iuſſit. Milites legionis IX. ſubito * conſtipati pila coniecerunt, & ex inferiore loco aduerſus * cliuum incitati curſu, * praecipites Pompeianos egerunt. * Quibus ad recipiendum crates directae, longuriique obiecti, & inſtituta magno impedimento fuerunt. Noſtri vero, qui ſatis habebant ſine detrimento diſcedere, compluribus interfectis, V. omnino ſuorum amiſſis, quietiſſime ſe receperunt, * paulo que circa eum locum morari, aliis comprehenſis collibus, munitiones perfecerunt, erat noua, & inuſitata belli ratio, cum tot caſtellorum numero, tantoque ſpatio, & tantis munitionibus, & * toto obſidionis genere, tum etiam reliquis rebus. nã, quicunque alterum obſidere conati ſunt, perculſos, atque infirmos hoſtes adorti, aut praelio ſuperatos, aut aliqua offenſione, permotos continuerũt, cum ipſi numero militum, equitumque praeſtarent. Cauſſa autem obſidionis haec fere eſſe conſueuit, vt frumento hoſtes * prohiberentur. * at tum integras, atque incolumes copias Caeſar inferiore militũ numero continebat, cum illi omnium rerum copia*

abundarent. quotidie * enim magnus vndique nauium numerus conueniebat, quæ commeatum ſupportarent: neque vllus flare vẽtus poterat, quin aliqua ex parte ſecundum curſum haberet. ipſe autem, conſumptis longe, lateque frumentis, ſummis erat in anguſtijs. ſed tamen hæc ſingulari patiẽtia milites ferebant, recordabantur enim, eadem ſe ſuperiore anno in Hiſpania perpeſſos, labore, & patientia maximum bellum confeciſſe. meminerant, ad Alexiam magnam ſe inopiam perpeſſos, multo etiam maiorem ad Auaricum, maximarum ſe gentium victores diſceſſiſſe. non, illis hordeum cum daretur, non legumina recuſabant: pecus vero, cuius rei ſumma erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Eſt etiam genus radicis, inuentum ab ijs, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara: quod admiſtum lacte multum inopiam * leuat. id ſimilitudinem panis efficiebat. eius erat magna copia. ex hoc effectos panes, cũ in colloquijs Pompeiani famem noſtris obiectarent, vulgo in eos iaciebant, vt ſpem eorum minuerent. Iamque frumenta matureſcere incipiebant, atq; ipſa ſpes inopiam ſuſtentabat, quod celeriter ſe habituros copiã confidebant. * crebroque voces militum in vigilijs, colloquijsque audiebantur, prius ſe cortice ex arboribus victuros, quam Põpeiũ e manibus dimiſſuros.* frequenter etiam ex perfugis cognoſcebant, equos * eorũ vix tolerari, reliqua vero iumenta interiiſſe, vti autem ipſos valetudine non bona, cum anguſtijs loci, & odore tetro, * & multitudine cadauerum, & quotidianis laboribus inſuetos operũ, tum aqua ſumma inopia affectos. omnia enim flumina, atque omnes riuos, qui ad mare pertinebant, Caſar * aut auerterat, aut magnis operibus obſtruxerat, atque, vt erant loca montuoſa, &

*ad ſpecus anguſtiæ vallium, has, ſublicis in terram * dimißis, præſepſerat, terramque aggeſſerat, vt aquam continerent. itaq; illi neceſſario loca * ſequi demiſſa, ac paluſtria, & puteos fodere, cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes à quibuſdam præſidijs aberãt longius, & celeriter æſtibus exareſcebant. At Cæſaris exercitus optima valetudine, ſummaque aquæ copia vtebatur, tum commeatus omni genere præter * frumentum abundabat: quibus quotidie melius ſuccedere tempus maioremque ſpem maturitate frumentorum proponi videbant. In nouo genere belli noua ab vtriſque bellandi rationes reperiebantur. illi, cum animaduertiſſent ex ignibus, * nocte cohortes noſtras ad munitiones excubare, ſilentio aggreßi, vniuerſas * in multitudinem ſagittas conijciebant, & ſe confeſtim ad ſuos recipiebant. Quibus rebus noſtri, vſu docti, hæc reperiebat remedia, vt alio loco ignes facerent, * alio excubarent. Interim certior factus P. Sylla, quem diſcedens caſtris præfecerat Cæſar, auxilio cohorti venit cum legionibus II: cuius aduentu facile ſunt repulſi Pompeiani. neque vero conſpectum, aut impetum noſtrorum tulerunt: primiſque deiectis, reliqui ſe verterunt. & loco ceſſerunt. ſed inſequentes noſtros, ne longius proſequerentur, Sylla reuocauit. * At plerique exiſtimant. ſi acrius inſequi voluiſſet, bellum eo die potuiſſe finiri. cuius cõſilium reprehendendum non videtur. aliæ enim ſunt legati partes, atque Imperatoris, alter omnia agere ad præſcriptum: alter libere ad ſummam rerum conſulere debet. Sylla, à Cæſare caſtris relictus, liberatis ſuis. hoc fuit contentus, neque prælio decertare voluit, quæ res tamen fortaſſe aliquem reciperet caſum, ne*

Imperatorias ſibi partes ſumpſiſſe videretur. Pom-*peianis * magnam res ad receptum difficultatem afferebat. nam ex iniquo progreſſi loco, in ſummo conſtiterant. ſi per decliue ſeſe reciperent, noſtros ex ſuperiore inſequentes loco verebantur. neque multum ad ſolis occaſum temporis ſuperarat. ſpe enim conficiendi negotij prope in noctem rem * deduxerant. ita, neceſſario, atque ex tempore capto conſilio,* Pompeius *tumulum quendam occupauit: qui tantum aberat à noſtro caſtello, vt telum, tormentùm ve miſſum adigi non poſſet.* Hoc *conſedit loco, atque eum communijt: omneſque ibi copias continuit.* Eodem *tempore duobus praterea locis pugnatum eſt. nam plura caſtella* Pompeius *pariter, diſtinendæ manus cauſſa, tentauerat, ne ex proximis præſidijs ſuccurri poſſet. vno loco ** Volcatius Tullius *impetum legionis ſuſtinuit cum cohortibus* III. *atque eam loco depulit. altero* Germani, *munitiones noſtras * egreſſi, compluribus interfectis, ſeſe ad ſuos incolumes receperunt, ita, vno die* VI. *prælijs factis,* III. *ad,* Dyrrhachium III. *ad munitiones, cum horum omnium ratio haberetur, * ad duorum millium * numero ex* Pompeianis *cecidiſſe reperiebamus, euocatoſque * centuriones complures. in eo fuit numero* Valerius Flaccus, L. *filius eius, qui prætor* Aſiam *obtinuerat: ſignaque ſunt* VI, *militaria relata. noſtri non amplius* XX. *omnibus ſunt prælijs deſiderati. ſed in caſtello nemo fuit omnino militũ, quin vulneraretur, quattuorq; ex vna cohorte centuriones oculos amiſerunt. &, cũ laboris ſui, periculique teſtimoniũ afferre vellẽt, millia ſagittarũ circiter* XXX, *in caſtellum coniecta, ** Caſari *renunciauerunt: ſcutòque ad eum relato* Sceuæ *centurionis, inuenta ſunt eo foramina*

CCXXX. *quem Caſar, vt erat de ſe meritus, & de Rep. donauit millibus ducentis æris : atque, ab octauis ordinibus ad Primipilum ſe transducere, pronunciauit. eius enim opera caſtellum conſeruatum eſſe, magna ex parte, conſtabat. * cohortemq́ue poſtea duplici ſtipendo, frumento ve, * & ſpeciariјs, militaribuſq; donis ampliſſime donauit.* Pōpeius, *noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exſtruxit, &, in altitudinem pedum* XV. *effectis operibus, vineis eam partem caſtrorum obtexit, &,* V. *intermiſſis diebus, alteram noctem ſubnubilam nactus, exſtructis omnibus caſtrorum portis, & ad impediendum obiectis, tertia inita vigilia, ſilentio exercitum eduxit, & ſe in antiquas munitiones recepit.* Aetolia, Acarnania, Amphilochis *per* Caſſium Longinum, & Cal*uiſium* Sabinum, *vt demonſtrauimus, receptis, tētandam ſibi* Achaiam, *ac paulo longius progrediendum, exiſtimabat* Caſar: *itaque eo* Fufium Calenum *miſit : &* Q. Sabinum, & Caſſium *cum cohortibus adiungit.* Quorum *cognito aduentu,* Rutilius Lupus, *qui* Achaiam *miſſus à* Pompeio *obtinebat,* Iſthmum *præmunire inſtituit, vt* Achaia Fufium *prohiberet.* Calenus Delphos, Thebas, * & Orchomenum *de voluntate ipſarum ciuitatum recepit : nonnullas vrbes per vim expugnauit : reliquas ciuitates, circummiſſis legationibus, * amicitia* Caſaris *conciliare ſtudebat. In his rebus fere erat* Fufius *occupatus.* Omnibus * *deinceps diebus* Caſar *exercitum in aciem æquum in locum produxit, ſi* Pompeius *prælio decertare vellet, vt pene caſtris* Pompeij *legiones ſubijceret : tantumque à vallo eius prima acies aberat, vti ne in eam telo, tormentove adigi poſſet,* Pompeius *autem, vt famam, & opinionem hominum teneret, ſic pro caſtris*

*exercitum conſtituebat, vt I I I. acies vallum contingeret, omniſque eius inſtructus exercitus telis ex vallo abiectis protegi poſſet. Hæc cũ in Achaia atque apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemq́; in Macedoniam veniſſe, conſtaret, oblitus priſtini inſtituti Cæſar, mittit ad eum Clodium ſuum, atque illius familiarem, quem ab illo tranſditum initio, & commendatum, in ſuorum neceſſariorum numero habere inſtituerat. Huic dat litteras, mandataque ad eum: quarum hæc erat ſumma: ſeſe omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari vitio factum eorum, quos eſſe auctores eius rei voluiſſet, quod ſua mandata perferre non opportuno tempore ad Pompeium vererentur: Scipionem ea auctoritate eſſe, vt non ſolum libere, quæ probaſſet, exponere, ſed etiam ex magna parte cõpellere, atque errantem regere poſſet: præeſſe autem ſuo nomine exercitui, vt, præter auctoritatem, vires quoque ad coercendum haberet: quod ſi feciſſet, quietem Italiæ, pacem prouinciarum, ſalutem imperij vni omnes acceptam relaturos. Hæc ad eum mandata Clodius refert, ac primis diebus, vt videbatur, libenter auditus, reliquis ad colloquium non admittitur. Caſtigato Scipione à Fauonio, vt poſtea, confecto bello, reperiebamus, infectáque re, ſeſe ad Cæſarem recepit. Cæſar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos eſſe anguſtos demonſtrauimus, magnis operibus præmuniuit: caſtellaque his locis poſuit. Pompeius, vbi nihil * proficere equitatum cognouit: paucis intermiſſis diebus, rurſum eum nauibus ad ſe intra munitiones recipit. Erat ſumma inopia pabuli, adeo, vt folijs ex arboribus ſtrictis & teneris arundinum radicibus contuſis equos alerent.*

*frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones ſata, conſumpſerant, & cogebantur Corcyra, atque Acarnania, longo interiecto nauigationis, *pabulum ſupportare, quóque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. ſed *, poſtquam non modo hordeum, pabulumqúe omnibus in locis, herbaqúe deſecta, * ſed etiam fructus ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conandum ſibi aliquid Pōpeius de eruptione exiſtimauit. Erant apud Cæſarem ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roſcillus, & Aegus, Adbucilli filij qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, ſingulari virtute homines, quorum opera Cæſar omnibus Gallicis bellis optima, fortiſſimaque erat vſus. his domi ob has cauſſas ampliſsimos magiſtratus mandauerat, atque eos extra ordinem in ſenatum legendos curauerat: agróſque in Gallia ex hoſtibus captos, præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat, locupleteſque ex egentibus effecerat. hi, propter virtutem, non ſolum apud Cæſarem in honore erant, ſed etiam apud exercitum chari habebantur, ſed, freti amicitia Cæſaris, & ſtulta, ac barbara arrogantia elati, deſpiciebant ſuos, ſtipendiumqúe equitum fraudabant, & prædam omnē domum auertebant. Quibus illi rebus permoti, vniuerſi Cæſarem adierunt, palamqúe de eorum iniurijs ſunt queſti, & ad cætera addiderūt, falſum ab his equitum numerū deferri, quorum ſtipendiū auerterent. Cæſar neque tempus illud animaduerſionis eſſe exiſtimans, & multa virtuti eorum concedens, rem diſtulit totam, illos ſecreto caſtigauit, quod quæſtui equites haberent, * monuitque equites, vt ex ſua amicitia omnia expectarent; & * ex præteritis ſuis officijs reliqua ſperarent. magnam*

*tamen hac res illis offenſionem, * & contemptionẽ ad omnes attulit. idque ita eſſe, cum ex aliorum * obiectationibus, tum etiam ex domeſtico iudicio, atque animi conſcientia, intelligebant. Quo pudore adducti, & fortaſſe ſe non liberari, ſed in aliud tempus reſeruari arbitrati, * diſcedere a noſtris, & nouam tentare fortunam nouaſque experiri amicitias conſtituerunt: &, cum paucis collocuti clientibus ſuis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati ſunt præfectum equitum,* C. Voluſ num, *interficere, vt poſtea, bello confecto, cognitum eſt, vt cum munere aliquo perfugiſſe ad* Pompeium *viderentur, * poſtquam id difficilius viſum eſt, neq; facultas perficiendi dabatur quã maximas potuerunt, pecunias mutuati, perinde ac ſuis ſatisfacere, & fraudata reſtituere vellent, multis * coemptis equites, ad* Pompeium *tranſierunt cum iis, quos ſui conſilij participes habebant quos* Pompeius, *quod erant honeſto loco nati, & inſtructi liberaliter, magnóque comitatu, & multis iumentis venerant, viriq; fortes habebãtur & in honore apud* Cæſarem *fuerant, quodq; nouũ, & præter conſuetudinem acciderat*, per omnia ſua præſidia circumduxit, atque oſtentauit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques a* Cæſare *ad* Pompeium *tranſierat, cum pene quotidie à* Pompeio *ad* Cæſarem *perfugerent, vulgo vero * vniuerſi in* Epiro, *atque* Aetolia *conſcripti milites, earumque regionum omnium, quæ a* Cæſare *tenebantur. ſed hi, cognitis omnibus rebus, ſeu quid in munitionibus perfectum nõ erat, ſeu quid à peritio ribus rei militaris deſiderari videbatur, tẽporibuſque rerum, & ſpatiis locorum, & cuſtodiarum * vera diligentia animaduerſa, prout cuiuſque eorum, qui negotij præerant, aut natura, aut*

ſtudium ferebat, hæc ad Pompeium *omnia detulerunt. Quibus ille cognitis, eruptionisque iam ante capto conſilio, vt demõſtratum eſt, tegmenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare, iubet.* His *paratis rebus, magnum numerum leuis armaturæ & ſagittariorum, aggeremque omnem noctu in ſcaphas, & naues actuarias, imponit, & de media nocte cohortes* LX. *ex maximis caſtris, præſidijſque deductas, ad eam partem munitionũ ducit, quæ pertinebant ad mare, longiſſimeque à maximis caſtris Cæſaris aberant.* Eodem *naues, quas demonſtrauimus, aggere, & leuis armaturæ militibus completas, quaſque ad* Dyrrhachium *naues longas habebat, mittit, &, quid a quoque fieri velit, * præcipit.* Ad *eas munitiones* Cæſar Lẽtulum Marcellinum *quæſtorem cum legione* IX. *poſitum habebat. huic, quod valetudine minus commoda vtebatur,* Fuluium Poſtumum *adiutorem ſummiſſerat,* Erat * *eo loco foſſa pedum* XV. *& vallus contra hoſtem, in altitudinem pedum* X. *tantundemque eius valli agger in latitudinem patebat: ab eo intermiſſo ſpatio pedum* DC. *alter conuerſus in contrariam partem erat vallus, humiliore paulo munitione. hoc enim ſuperioribus diebus timens* Cæſar, *ne nauibus noſtri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum, vt, ſi ancipiti prælio dimicaretur, poſſet reſiſti. ſed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod millia paſſuum in circuitu * XIIX. *munitiones erat complexus, perficiendi ſpatium non dabat.* Itaque *contra mare tranſuerſum vallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat. quæ res nota erat* Pompeio, *delata per* Allobrogas *perfugas, magnumque noſtris attulit incõmodum.*

*dũ.nũ, ut ad mare noſtra cohortes IX. legionis excubuerant, acceſſere ſubito prima luce Pompeiani exercitus: nouusque eorũ aduẽtus exſtitit: ſimulque nauibus circumuecti milites * in interiorem vallũ tela iaciebant: foſſaque aggere complebantur: & legionarij, interioris munitionis defenſores, ſcalis admotis, * tormentisque cuiuſque generis, telisque terrebant: magnaque multitudo ſagittariorũ ab vtraque parte circumfundebatur. multũ autem ab ictu lapidum, quod vnum noſtris erat telum, * viminea tegumenta galeis impoſita defendebant. itaque, cũ omnibus rebus noſtri premerentur, atque ægre reſiſterẽt, animaduerſum eſt vitium munitionis * quod ſupra demonſtratum eſt: atque inter duos vallos, * qua perfectum opus non erat, * per mare nauibus expoſitis, in aduerſos noſtros impetũ fecerunt, atque ex * vtraque munitione deiectos terga vertere coegerunt.* Hoc tumultu nunciato, Marcellinus *cohortes ſubſidio noſtris laborantibus ſummiſit: quæ ex caſtris fugientes conſpicatæ, neque illos ſuo aduentu confirmare potuerunt, neque ipſæ hoſtium impetum tulerunt. itaque, quodcumque addebatur ſubſidio, id corruptum timore fugientium, terrorem, & periculum augebat. * hominum enim multitudine receptus impediebatur. in eo prælio, cum graui vulnere eſſet affectus* Aquilifer, ** & viribus deficeret, cõſpicatus equites noſtros, hanc ego, inquit, & viuus multos per annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem fide* Cæſari *reſtituo. nolite, obſecro, committere, quod ante in exercitu* Cæſaris *nõ accidit, vt rei militaris dedecus admittatur, incolumemque ad eum referte. hoc caſu* Aquila *conſeruatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem. iamque* Pompeiani, *magna cæde noſtrorum, caſtris* Marcellini *ap-*

propinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus. & M. Antonius, qui proximum locum tenebat præſidiorum, ea re nunciata, cum cohortibus X I I. *deſcendens ex loco ſuperiore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos compreßit, noſtroſque firmauit, vt ſe ex maximo timore colligerent. neque multo poſt Cæſar, ſignificatione per caſtella fumo facta, vt erat ſuperioris temporis conſuetudo, deductis quibuſdam cohortibus ex præſidijs eodē venit. qui, cognito detrimēto, cum animaduertiſſet Pompeium extra munitiones egreſſum, caſtra ſecundum mare, vt libere pabulari poſſet, nec minus aditum nauibus * habere, commutata ratione belli, quoniam propoſitum non tenuerat, iuxta Pompeium munire iußit. Qua perfecta munitione, animaduerſum eſt à ſpeculatoribus Cæſaris, cohortes quaſdam, quod inſtar legionis videretur, eſſe poſt ſiluam, & in vetera caſtra duci. Caſtrorum hic ſitus erat. Superioribus diebus, cum ſe* I X. *legio Cæſaris obieciſſet Pompeianis copijs, * atque opera, vt demonſtrauimus, circummuniret, caſtra eo loco poſuit. Hæc ſiluam quandam contingebant, neque longius à mari paßibus* C D. *aberant. poſt, mutato conſilio, quibuſdam de caußis, Cæſar paulo vltra eum locum caſtra tranſtulit: paucíſque intermißis diebus, hæc eadem Pompeius occupauerat, & quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, maiorem adiecerat munitionem. ita minora caſtra, incluſa maioribus, caſtelli, atque arcis locum obtinebant. Item ab Angulo caſtrorum ſiniſtro munitionem ad flumen perduxerat, circiter paſſus* C D. *quo liberius, ac ſine periculo milites aquarentur: ſed is quoque, mutato conſilio, quibuſdam de cauſſis, quas commemorari neceſſe non eſt, eo loco exceſſ-*

ferat. ita complures dies manſerant caſtra: munitiones quidem integræ omnes erant. eo ſigno legionis illato, ſpeculatores Cæſari renunciarunt. hoc idem viſum ex ſuperioribus quibuſdam caſtellis cõfirmauerant. Is locus aberat à nouis Pompeij caſtris circiter paſſus* D. *hanc legionem ſperans Cæſar ſe opprimere poſſe, & cupiens eius diei detrimentum ſarcire, reliquit in opere cohortes* II. *quæ ſpeciem munitionis præberent: ipſe, diuerſo itinere, quam potuit occultiſſime, reliquas cohortes, numero* XXXIII. *in quibus erat legio* IX. *multis amiſſis centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeij, caſtraque minora duplici acie duxit. neque eum prima opinio fefellit. nam & peruenit prius, quam Pompeius ſentire poſſet, &, tametſi erant munitiones caſtrorum magnæ, tamen ſiniſtro Cornu, vbi erat ipſe, celeriter aggreſſus Pompeianos ex vallo deturbauit. erat obiectus portis ericius. hic paulliſper eſt pugnatum, cum irrumpere noſtri conarentur, illi caſtra defenderent, fortiſſime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonij, demonſtrauimus,* eo loco propugnante. ſed tamen noſtri virtute vicerunt: exciſoque ericio, primo in maiora caſtra, poſt etiam in caſtellum, quod erat incluſum maioribus caſtris, irruperunt, &, quod eo pulſa legio ſeſe receperat, nonnullos ſibi repugnantes interfecerunt. ſed fortuna, quæ plurimum poteſt, cum in reliquis rebus, tum præcipue in bello paruis momentis magnas rerum commutationes efficit, vt tum accidit. Munitionem,* quam pertingere à caſtris ad flumen ſupra demonſtrauimus, dextri Cæſaris cornu cohortes, ignorantia loci, ſunt ſecutæ, cum portam quærerent caſtrorum, quod eam munitionem eſſe arbitrarentur. Quod cum eſſet animaduerſum, coniun-*

ſtam eſſe fluminis, protinus his munitionibus, deſcẽdente nullo, tranſcenderunt: omniſque noſter equitatus eas cohortes eſt ſecutus. Interim Pompeius, has longa ſatis interiecta mora, & renunciata, V. legionem ab opere deductam ſubſidio ſuis duxit: eodemque tempore equitatus eius noſtris equitibus appropinquabat: & acies inſtructa à noſtris, qui caſtra occupauerant, cernebatur: omniáque ſunt ſubito mutata. Pompeiana enim legio celeri ſpe ſubſidij cõfirmata, ab Decumana *porta reſiſtere conabatur, atque vltro in noſtros impetum faciebat: equitatus* Cæſaris, *quod anguſto itinere per aggeres adſcendebat, receptui ſuo timens, initium fugæ faciebat: dextrùm cornu, quod erat à ſiniſtro ſecluſum, terrore equitum animaduerſo, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte,* ex qua proruebat, ſeſe recipiebat: ac plerique ex ijs, ne in anguſtias inciderent,* X. *pedum munitionis ſeſe in foſſas præcipitabant: primiſque oppreſſis, reliqui per horum corpora ſalutem ſibi, atque exitum, pariebant.* Siniſtro *cornu, milites, cum ex vallo,* Pompeium *adeſſe, & ſuos fugere, cernerent, veriti, ne anguſtijs intercluderentur, cum extra, & intus hoſtem haberent,* eodem, quo venerant, receptui conſulebant: omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena, adeo, vt, cum* Cæſar *ſigna fugientium manu prehenderet, & conſiſtere iuberet, alij, dimiſſis equis, eundem curſum* conficerent, ex metu etiam ſigna dimitterent, neque quiſquam omnino conſiſteret.* His *tantis malis hæc ſubſidia ſuccurrebant, quo minus omnis deleretur exercitus, quod* Pompeius, *inſidias timens, credo, quod hæc præter ſpem acciderant, eius, qui paulo antè ex caſtris fugientes ſuos conſpexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat, equiteſque eius, * anguſtijs, portiſque* Cæſaris *militibus occupatis,*

ad inſequendum tardabantur. ita parua res magnum in vtramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim, à caſtris ad flumen perductæ, expugnatis iam caſtris Pompeij, propriam, & expeditam Cæſaris victoriam interpellauerunt: eadem res celeritate inſequentium tardata, noſtris ſalutem attulit. duobus his vnius diei prælijs * *Cæſar deſiderauit milites* DCCCCLX. *& notos equites* R. Felginatem, Tuticanum, Gallum, *Senatoris filium*, C. Felginatem, Placentia, Agrauium, Puteolis, *&* Sacratiuirum, Capua, *tribunos mil.* L. *& centuriones* XXX. *Sed horum omnium pars magna in foſſis, munitionibuſque, & fluminis ripis oppreſſa, ſuorũ terrore, ac fuga ſine vllo vulnere interijt, ſignaque ſunt militaria* XXXII. *amiſſa. Pompeius eo prælio Imperator eſt appellatus. hoc nomen obtinuit, atque ita ſe poſtea ſalutari paſſus eſt. ſed neque in litteris, quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſignia laurea* * *protulit. At Labienus, cum ab eo imperrauiſſet, vt ſibi captiuos tranſdi iuberet,* * *omneſque deductos, oſtentationis, vt videbatur, cauſſa, quo maior perfugis fides haberetur, commilitones appellans, & magna verborum contumelia interrogans, ſolerent ne veterani milites fugere, in omnium conſpectu interficit. His rebus tantum fiduciæ, ac ſpiritus Pompeianis acceßit, vt non de ratione belli cogitarent, ſed viciſſe iam ſibi viderentur. non illi paucitatem noſtrorum militum, nõ iniquitatem loci, atque anguſtias præoccupatis caſtris, & ancipitem terrorem intra, extraque munitiones, non abſciſſum in duas partes exercitum, cum alter alteri auxilium ferre non poſſet,* * *Cauſſæ fuiſſe cogitabant. non ad* * *hæc addebant, non ex concurſu acri facto, nõ prælio dimicatũ, ſibiq; ipſos multitudine, atq; anguſtijs maius attuliſſe detrimentum,*

quam ab hoſte accepiſſent: non denique communes belli caſus recordabantur, quorum quam paruulæ ſæpe cauſſæ vel falſæ ſuſpicionis, vel terroris repentini, vel obiectæ religionis, magna detrimenta intuliſſent, quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio in * exercitu eſſet offenſum: ſed perinde, ac ſi virtute viciſſent, neque vlla commutatio rerum poſſet accidere, per orbem terrarum, fama, ac litteris, victoriam eius diei concelebrabant. Cæſar, à ſuperioribus conſilijs depulſus, omnem ſibi commutandam belli rationem exiſtimauit. itaque vno tempore, præſidijs omnibus deductis, & oppugnatione dimiſſa, coactoque in vnum locum exercitu, concionem apud milites habuit, hortatuſque eſt, ne ea, quæ accidiſſent, grauiter ferrent, neue his rebus terrerentur, multiſque ſecundis prælij vnum aduerſum, & id mediocre, opponerent: habendam fortunæ gratiam, quod Italiam ſine aliquo vulnere cepiſſent, quod duas Hiſpanias, bellicoſiſſimorum hominum peritiſſimas, atque exercitatiſſimis ducibus, pacauiſſent, quod finitimas, frumentariaſque prouincias in poteſtatem redegiſſent, denique recordari debere, qua facilitate inter medias hoſtium claſſes, oppletis non ſolum portubus, ſed etiam litoribus, omnes incolumes eſſent tranſportati: * ſi non omnia cederent ſecunda, fortunam eſſe induſtria ſubleuandam: quod eſſet acceptum detrimenti,* cuiuſuis potius, quam ſua culpa, debere tribui: locum * ſecurum ad dimicandum dediſſe: potitum eſſe ſe hoſtium caſtris, expuliſſe, ac ſuperaſſe pugnantes: ſed, ſiue ipſorum perturbatio, ſiue error aliquis, ſiue etiam fortuna partam iam, præſentemque victoriam * interpellaſſent, dandam omnibus operam, vt acceptum incommodum virtute ſarciretur: quod ſi * eſſet factum, detrimentum in be-*

rum verteret, vti ad Gergouiam accidiſſet, atque ÿs, qui ante dimicare timuiſſent, vltro ſe prælio offerrent. Hac habita concione, nonnullos ſigniferos ignominia notauit, ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus inceſſit ex incommodo dolor, tantumque ſtudium infamiæ ſarciendæ, vt nemo aut tribuni, aut centurionis imperium deſideraret, & ſibi quiſque etiam pene loco grauiores imponeret labores, ſimulque omnes arderent cupiditate pugnandi, cum ſuperioris etiam ordinis nonnulli, * oratione permoti, manendum eo loco, & rem prælio committendam exiſtimarent. Contra Cæſar neque ſatis militibus perterritis confidebat, ſpatiumque interponendum ad recreandos animos putabat, relictiſque munitionibus, magnopere rei frumentariæ timebat. itaque, nulla interpoſita mora, ſauciorum modo, & ægrorum habita ratione, impedimenta omnia ſilentio prima nocte ex caſtris Apolloniam præmiſit, ac conquieſcere ante iter * confectum vetuit. his vna legio miſſa præſidio eſt. His * explicitis rebus, duas in caſtris legiones retinuit, reliquas de IV. vigilia, compluribus portis eductas, eodem itinere præmiſit, paruoque ſpatio intermiſſo, vt & militare inſtitutum ſeruaretur, * & ne citiſſima eius profectio cognoſceretur, conclamari iuſſit, ſtatimque egreſſus, & nouiſſimum agmen conſecutus, celeriter è conſpectu caſtrorum diſceſſit. Neque verò Pompeius, cognito conſilio eius, moram vllam ad inſequendum intulit: ſed, eadem ſpectans, ſi itinere impeditos, & perterritos deprehendere poſſet, exercitum è caſtris eduxit, equitatumque præmiſit ad nouiſſimum agmen demorandum, neque conſequi potuit, quod multum expedito itinere anteceſſerat Cæſar. ſed, cum ventum eſſet ad flumen Genſum, quod ripis erat

*impeditis, conſecutus equitatus nouiſſimos prælio * detinebat.* Huic *ſuos* Cæſar *equites oppoſuit, expeditoſque anteſignanos admiſcuit* C D. *qui tantum profecere, vt, equeſtri prælio commiſſo, pellerent omnes, compluresque interficerent, * ipſique incolumes ſe ad agmen reciperent.* Confecto *iuſto itinere eius diei, quod propoſuerat* Cæſar, *tranſductoque exercitu flumen* Genuſum, *veteribus ſuis in caſtris contra* Aſparagum *conſedit, militeſque omnes * intra vallum caſtrorum continuit, equitatumque, per cauſſam pabulandi emiſſum, confeſtim* Decumana *porta in caſtra ſe recipere iuſsit. Simili ratione* Pompeius, *confecto eiuſdem diei itinere, in ſuis veteribus caſtris ad* Aſparagum *conſedit, * eiúſque milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alij lignandi, pabulandique cauſſa longius progrediebantur, alij, quod ſubito conſilium profectionis ceperant, magna parte impedimentorum, & ſarcinarum relicta, ad hæc repetenda inuitati propinquitate ſuperiorum caſtrorum, depoſitis in contubernio armis, vallum relinquebant. Quibus ad * ſequendum impeditis,* Cæſar *quod fore * prouiderat, meridiano fere tempore, ſigno profectionis dato, exercitum educit, duplicatoque eius diei itinere,* IIX. *millibus paſſuum ex eo loco procedit. quod facere* Pompeius *diſceſſu militum non potuit. Poſtero die* Cæſar, *ſimiliter præmiſsis prima nocte impedimentis, ac* IV. *vigilia ipſe egreditur, vt, ſi qua impoſita eſſet dimicandi neceſsitas, ſubitum caſum expedito exercitu ſubiret.* Hoc *idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum eſt, vt altiſsimis fluminibus, atque impeditiſsimis itineribus nullum acciperet incommodum.* Pompeius *enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum fruſtra labore ſuſcepto, cum ſe magnis itineribus extenderet, &*

*progreſſos conſequi cuperet, IV. die finem ſequendi fecit, atque alud ſibi conſilium capiendum exiſtimauit. Cæſari, ad ſaucios deponendos, ſtipendium exercitui dandum, ſocios confirmandos, præſidium vrbibus relinquendum, neceſſe erat adire Apolloniam. ſed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti neceſſe: timenſque Domitio, ne aduentu Pompeij præoccuparetur, ad eum omni celeritate, & ſtudio incitatus ferebatur. Totius autem rei conſilium his rationibus explicabat, vt, ſi Pompeius eodem contenderet, abductum illum à mari, atque ab ijs copijs, quas Dyrrhachij comparauerat, frumento, ac commeatu abſtractum, pari condicione belli ſecum decertare cogeret, ſi in Italiam tranſiret, coniuncto exircitu cum Domitio per Illyricum Italiæ ſubſidio proficiſceretur, ſin Apolloniam, Oricumque * oppugnare, & ſe omni maritima ora excludere conaretur, obſeſſo tamen Scipione, neceſſario illum ſuis auxilium ferre cogeret. itaque, præmiſſis nuncijs, ad Cn. Domitium Cæſar ſcripſit, * ecquid fieri vellet, oſtendit: præſidioque Apolloniæ cohortibus IV. Lyſſi I, III. Orici relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depoſitis, per Epirum, atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pompeius quoque, de Cæſaris conſilio coniectura indicans, ad Scipionem properandum ſibi exiſtimabat, ſi Cæſar iter illo haberet, vt ſubſidium Scipioni ferret, ſi ab ora maritima, Corcyraque diſcedere nollet, quod legiones, equitatúmque ex Italia exſpectaret, ipſe vt omnibus copijs Domitium aggrederetur. Iis de cauſſis vterque eorum celeritati ſtudebat, vt ſuis eſſet auxilio, &, ad opprimendos aduerſarios, * ne * occaſio temporis deeſſet. * Sed Cæſarem Apollonia directo itinere auerterat. Pompeius per Candauiam iter in Macedoniam expeditum habebat. Acceſſit etiam * im-*

prouiſo aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures caſtris Scipionis caſtra collata habuiſſet, rei frumentariæ cauſſa ab eo diſceſſerat, & * Heracleam Senticam, *quæ eſt ſubiecta Candauiæ, iter fecerat, vt ipſa fortuna illum obijcere Pompeio videretur.* Hæc *ad id tempus Cæſar ignorabat. ſimul, à Pompeio litteris per omnes prouincias, ciuitatéſque* * *dimiſſis, prælio ad* Dyrrhachium *facto, latius, inflatiúſque multo, quam res erat geſta, fama percrebuerat, pulſum fugere Cæſarem, pene omnibus copijs amiſſis. hæc itinera infeſta* * *reddiderant: hæc ciuitates nonnullas ab eius amicitia* * *auerterant.* Q*uibus accidit rebus, vt, pluribus dimiſſi itineribus, à Cæſare ad Domitium, & ab* Domitio *ad Cæſarem, nulla ratione iter conficere poſſent.* Sed Allobroges, *Roſcilli, atque* Aegi *familiares, quos perfugiſſe ad Pompeium demonſtrauimus, conſpicati in itinere exploratores Domitij, ſeu priſtina ſua conſuetudine, quod vna in* Gallia *bella geſſerant, ſeu gloria elati. cuncta, vt erant acta, expoſuerunt, & Cæſaris profectionem, & aduentum Pompeij docuerunt. à quibus Domitius certior factus, vix* I V. *horarum ſpatio antecedens, hoſtium beneficio periculum vitauit, & ad* Aeginiũ, *quod eſt obiectum, oppoſitumque* Theſſaliæ, *Cæſari venienti occurrit. Coniuncto exercitu, Cæſar Gomphos peruenit, quod eſt oppidum primum* Theſſaliæ *venientibus ab* Epiro: * *quæ gens paucis ante diebus vltro ad Cæſarem legatos miſerat, vt ſuis omnibus facultatibus vteretur, præſidiumque ab eo militum petierat. ſed eo fama iam præcurrerat, quam ſupra docuimus, de prælio* Dyrrachino, *quod multis auxerat partibus. itaque* Androſthenes, *prætor* Theſſaliæ, *cum ſe victoriæ Pompeij comitem eſſe mallet, quam ſocium Cæſaris in rebus aduerſis,*

*omnem ex agris multitudinem ſeruorum, ac liberorum in oppidum cogit; portaſque praecludit, & ad Scipionem, Pompeiumque nuncios mittit, vt ſibi ſubſidio veniant: * ſe confidere munitionibus oppidi, ſi celeriter ſuccurratur: longinquam oppugnationem ſuſtinere non poſſe. Scipio, diſceſſu exercituum à* Dyrrachio *cognito,** Lariſſam *legiones adduxerat. Pompeius nondum Theſſaliae appropinquabat. Caeſar, caſtris munitis, ſcalas, muſculoſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iuſſit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites docuit, quantum vſum haberet ad ſubleuandam omnium rerum inopiam, potiri oppido pleno, atque opulento, ſimul reliquis ciuitatibus vrbis huius exẽplo inferre terrorem, & id fieri celeriter, prius quam auxilia concurrerent. itaque, vſus ſingulari militum ſtudio, eodem, quo venerat, die, poſt horam* IX. *oppidum altiſsimis mœnibus oppugnare aggreſſus, ante ſolis occaſum expugnauit, & * ad diripiendum militibus conceſsit, ſtatimque ab oppido caſtra mouit, &* Metropolim *venit, ſic, vt nuncios expugnati oppidi, famamque antecederet.* Metropolitae, *eodem primum vſi conſilio, iiſdem permotis rumoribus, portas clauſerunt, muroſque armatis compleuerunt: ſed poſtea, caſu ciuitatis comprehenſis ex captiuis cognito, quos Caeſar ad murum producendos curauerat, portas aperuerunt. Quibus diligentiſsime conſeruatis, collata fortuna ** Metropolitum *cum caſu* Gomphenſium, *nulla* Theſſaliae *fuit ciuitas, praeter* Lariſſaeos, *qui magnis exercitibus* Scipionis *tenebantur, * quin Caeſari pareret, atque imperata faceret, ille, ſegetis idoneum locum in agris nactus, quae prope iam matura erat, ibi aduentum exſpectare* Pompeij, *eóque omnem rationem belli conferre conſtituit.* Pompeius *paucis poſt*

*diebus in Theſſaliam peruenit: concionatuſque apud cunctum exercitum, ſuis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, vt, parta iam victoria, prædæ, ac præmiorum velint eſſe participes: receptiſque omnibus in vna caſtra legionibus, ſuum cum Scipione honorem partitur, claßicumque apud eum cani, & alterum illi iubet prætorium tendi. Auctis copijs Pompeij, duabuſque magnis exercitibus coniunctis, priſtina omnium confirmatur opinio, & ſpes victoriæ augetur, adeo, vt, quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur, &, ſiquando quid Pompeius tardius, aut conſideratius faceret, vnius eſſe negotium diei, ſed illum delectari imperio, & conſulares, prætorioſque ſeruorum habere numero, dicerent. Iamque inter ſe palam de præmijs, ac ſacerdotiis, contendebant, in annoſque conſulatum definiebant. alij domos, bonaque eorum, qui in caſtris erant Cæſaris, petebant: magnáque inter eos in * conſilio fuit controuerſia, oporteret ne * L. Hirtij, quod is à Pompeio ad Parthos miſſus eſſet, proximis comitiis prætoriis abſentis rationem haberi: cum eius neceſſarij fidem implorarent Pompeij, vt præſtaret, * quod proficiſcenti promiſiſſet, ne, per eius auctoritatem, deceptus videretur, reliqui, in labore pari, ac periculo, ne vnus omnes antecederet, recuſarent. Iam de ſacerdotio Cæſaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentionibus ad grauißimas verborum contumelias palam deſcenderunt: cum Lentulus ætatis honorem oſtentaret, Domitius urbanam gratiam, dignitatemque iactaret, Scipio affinitate Pompeij confideret. Poſtulauit etiam L. Afranium proditionis exercitus Atius Rufus apud Pompeium, quod geſtum in Hiſpania diceret. & L. Domitius in conſilio dixit, placere ſibi bello confecto, ternas tabellas dari ad iu-*

dicandum * ijs,qui ordinis eſſent ſenatorij, belloque vna cum ipſis interfuiſſent, ſententiaſque de ſingulis ferrent, qui Romæ remanſiſſent, quique * inter præſidia Pompeij fuiſſent, neque operam in re militari præſtitiſſent: vnam fore tabellam, qui liberandos omni periculo cenſerent,alteram,qui capitis damnarent,tertiam, qui pecunia multarent. poſtremo omnes aut de honoribus ſuis, aut de præmijs pecuniæ,aut de perſequendis inimicis, agebāt. nec,quibus rationibus ſuperare poſſent, ſed, quemadmodum vti victoria deberent, cogitabant. Re frumentaria præparata, confirmatiſque militibus, & ſatis longo ſpatio temporis à Dyrrhachinis prælijs intermiſſo,* quod ſatis perſpectum habere videretur,tentandum Cæſar exiſtimauit,quidnam Pōpeius propoſiti,aut voluntatis ad dimicandum haberet.itaque ex caſtris exercitum eduxit, aciemque inſtruxit, * primum ſuis locis, paulloque à caſtris Pompeij longius,continentibus vero diebus,vt progrederetur à caſtris ſuis,colibuſque Pompeianis aciem ſubijceret. Quæ res in dies confirmatiorem eius efficiebat exercitum. ſuperius tamen inſtitutum in equitibus,quod demonſtrauimus,ſeruabat,vt,quoniam numero multis partibus eſſet inferior, adoleſcentes,atque expeditos.ex antеſignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites præliari iuberet,qui quotidiana conſuetudine vſum quoque eius generis præliorum perciperent. His erat rebus effectum,vt equites ∞ apertioribus etiam * locis VII.millium Pompeianorum impetum, cum adeſſet vſus,ſuſtinere auderent, neque magnopere eorū multitudine terrerentur.namque etiam per eos dies prælium ſecundum equeſtre fecit, atque vnum Allobrogem,ex duobus, quos perfugiſſe ad Pompeium ſupra docuimus,cum quibuſdam, interfecit. Pom-

peium ſupra decimus, cum quibuſdam, interfecit. Pompeius, quia caſtra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem inſtruebat, ſemper, vt videbatur,* ſpectans, ſi iniquis locis Cæſar ſe ſubijceret. Cæſar, nulla ratione ad pugnam elici poſſe Pompeium exiſtimans, hanc ſibi commodiſsimam belli rationem iudicauit, vti caſtra ex eo loco moueret, ſemperque eſſet in itineribus, hoc ſperans, vt, mouendis caſtris, pluribúſque adeundis locis, commodiore frumentaria re vteretur, ſimulque, in itinere vt aliquam occaſionem dimicandi nanciſceretur, & inſolitum ad laborem Pompeij exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His conſtitutis rebus, ſigno iam profectionis dato, tabernaculíſque detenſis, animaduerſum eſt, paulo ante, extra quotidianam conſuetudinem, longius à vallo eſſe aciem Pompeij progreſſam, vt non iniquo loco poſſe dimicari videretur. Tunc Cæſar* apud ſuos, cum iam eſſet agmen in portis, Differendum eſt, inquit, iter in præſentia nobis, & de prælio cogitandum,* ſicut ſemper depopoſcimus: animo* ſimus ad dimicandum parati: non facile occaſionem poſtea reperiemus. cõfeſtímque expeditas copias educit. Pompeius quoque, vt poſtea cognitum eſt, ſuorum omnium hortatu, ſtatuerat prælio decertare. namque etiam in concilio ſuperioribus diebus dixerat, prius, quàm concurrerent acies, fore, vt exercitus Cæſaris pelleretur. id cum eſſent plerique admirati, Scio me, inquit, pene incredibilem rem polliceri: ſed rationem conſilij mei accipite, quo firmiore animo in prælium prodeatis. perſuaſi equitibus noſtris,* idque mihi ſe facturos confirmauerunt, vt, cum propius ſit acceſſum, dextrum Cæſaris cornu ab latere aperto aggrederentur, vt, circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quàm à nobis te-*

*ſum in hoſtem iaceretur. ita ſine periculo legionum, & pene ſine vulnere, bellum conficiemus. id autem difficile non eſt, cum tantum equitatu valeamus. ſimul denunciauit, vt eſſent animo parati in * poſterum, & , quoniam fieret dimicandi poteſtas, vt ſæpe cogitauiſſent ne vſu, manuque reliquorum opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit, vt, cum Cæſaris copias deſpiceret, Pompeij conſilium ſummis laudibus efferret. Noli, inquit, exiſtimare, Pompei, hunc eſſe exercitum, qui Galliam, Germaniamque deuicerit, omnibus interfui prælijs, neque temere incognitam rem pronuncio. perexigua pars illius exercitus ſupereſt, magna pars deperijt: quod accidere tot prælijs fuit neceſſe. multos Autumni peſtilentia in Italia conſumpſit: multi domum diſceſſerunt: multi ſunt relicti in continenti. an non audiſtis ex ijs, qui per cauſſam valetudinis remanſerunt, cohortes eſſe Brundiſii factas? hæ copiæ, quas videtis, * ex delectibus horum annorum in citeriore Gallia ſunt refectæ, & pleræque ſunt ex colonijs Tranſpadanis. attamen, quod fuit roboris, duobus prælijs Dyrrhachinis interijt. Hæc cum dixiſſet, iurauit, ſe, niſi victorem, in caſtra non reuerſurum: reliquoſque, vt idem facerent, hortatus eſt. Hoc laudans Pompeius, idem iurauit. nec vero ex reliquis fuit quiſquam, qui iurare dubitaret. Hæc cum facta eſſent in concilio, magna ſpe, & lætitia omnium diſceſſum eſt. * ac iam animo victoriam percipiebant, quod de re tanta, & à tam perito imperatore nihil fruſtra confirmari videbatur. Cæſar, cum Pompeij caſtris appropinquaſſet, ad hunc modum aciem eius inſtructam animaduertit. Erant in ſiniſtro cornu legiones duæ, tranſditæ à Cæſare initio diſſenſionis ex S. C. quarum vna prima, altera tertia appellabatur. in eo loco*

ipſe erat Pompeius. mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Cilicienſis legio coniuncta cum cohortibus Hiſpanis, quas tranſductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. has firmiſsimas ſe habere Pompeius exiſtimabat. reliquas inter aciem mediam, cornuaque interiecerat numeroque cohortes CX, *expleuerat.* * *hæc erant millia* LV. * *euocatorum circiter duo millia: quæ ex beneficiarijs ſuperiorum exercituum ad eum conuenerãt: quæ tota acie diſperſerat. reliquas cohortes* VII. *caſtris, propinquiſque caſtellis præſidio diſpoſuerat. dextrum cornu eius riuus quidam, impeditis ripis, muniebat. quam ad cauſſam cunctum equitatum, ſagittarios, funditoreſque omnes in ſiniſtro cornu obiecerat. Cæſar, ſuperius inſtitutum ſeruans,* X. *legionem in dextro cornu,* IX. *in ſiniſtro collocauerat:* * *tametſi erant* Dyrrachinis *præliis vehementer attenuata: & huic ſic adiunxit* IIX. *ut pene vnam ex duabus efficeret. atque alteram alteri præſidio eſſe iuſſerat.* Cohortes *in acie* LXXX *conſtitutas habebat. quæ ſumma* * *erat* ∞ XXII. *cohortes* II. *caſtris præſidio reliquerat, Siniſtro cornu Antonium, dextro* P. Syllam, *media acie* Cn. Domitium *præpoſuerat.* * *ipſe contra* Pompeium *conſiſtit.* Simul *his rebus animaduerſis, quas demonſtrauimus, timens, ne à multitudine equitum dextrum cornu circumueniretur,* * *celeriter ex* * *terna acie ſingulas cohortes detraxit, atque ex his quartam inſtituit, equitatuique oppoſuit, &, quid fieri vellet, oſtendit, monuitque, eius diei victoriam in earum cohortium virtute conſtare, ſimul tertiæ aciei, totique exercitui imperauit, ne iniuſſu ſuo concurreret: ſe, cum id fieri vellet, vexillo ſignum daturum.* Exercitum *eum, militari more, ad pugnam cohortaretur, ſuaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, in*

primis

*primis commemorauit, teſtibus ſe militibus uti poſſe, quanto ſtudio pacem petiſſet, quæ per Vatinium in colloquiis, quæ per A. Clodiū cum Scipione egiſſet, quibus modis ad Oricū cum Libone de mittēdis legatis contendiſſet: néque ſe unquam abuti militum ſanguine, neque Remp. alterutro exercitu priuare voluiſſe. Hac habita oratione, expoſcentibus militibus, & ſtudio pugnæ ardentibus, tuba ſignum dedit. Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui ſuperiore anno apud eum primum pilum in legione X. duxerat, vir ſingulari virtute. Hic ſigno dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuiſtis, & veſtro imperatori, quam conſtituiſtis, operam date. vnum hoc prælium ſupereſt: quo confecto, & ille ſuā dignitatem, & nos noſtram libertatem recuperabimus. ſimul *reſpiciens Cæſarem, faciam, inquit, hodie imperator, vt aut viuo mihi, aut mortuo, gratias agas. Hæc cum dixiſſet, primus ex * dextro cornu procurrit: * atque eum milites electis circiter CXX. voluntarie eiuſdem centuriæ ſunt proſecuti. Inter duas acies tantum erat relictum ſpatij, vt ſatis eſſet ad cōcurſum vtriuſque exercitus. ſed Pompeius ſuis prædixerat, vt Cæſaris impetum exciperent, ne ve ſe loco mouerent, aciémque eius diſtrahi paterentur. idque admonitu C. Triarij feciſſe dicebatur, vt primus excurſus viſque militum infringeretur: aciéſque * diſtenderetur, atque, ſuis ordinibus diſpoſiti, diſperſos adorirentur, leuiuſque caſura pila ſperabat, in loco retentis militibus, quam ſi ipſi immiſsis telis occurriſſent. ſimul fore, vt, duplicato curſu, Cæſaris milites * exanimarentur, & laſsitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum à Pompeio videtur: propterea quod eſt quædam animi incitatio, atque alacritas, naturaliter innata omnibus; * quæ ſtudio pugnæ incenditur.*

Z

*hanc non reprimere, ſed augere imperatores debent. neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, ut ſigna undique * concinerent, clamoremque uniuerſi tollerent. quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos incitari exiſtimarunt.* Sed *noſtri milites dato ſigno, cum infeſtis pilis procurriſſent, atque animaduertiſſent non concurri à Pompeianis, uſu periti, ac ſuperioribus pugnis exercitati, ſua ſponte curſum repreſſerunt, & ad medium fere ſpatium conſtiterunt, * ne, conſumptis viribus appropinquarent, paruóque intermiſſo temporis ſpatio, ac rurſus renouato curſu, pila miſerunt, celeriterque, ut erat præceptum à Cæſare, gladios ſtrinxerunt. neque vero* Pompeiani *huic rei defuerunt. nam & tela miſſa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conſeruauerunt, piliſque miſsis, ad gladios redierunt.* Eodem *tempore equites à ſiniſtro* Pompeij *cornu, * ut erat imperatum, uniuerſi procurrerunt: omníſque multitudo ſagittariorum ſe profudit: quorum impetum noſter equitatus non tulit, ſed paulum loco motus ceßit: equiteſque* Pompeiani *hoc acrius inſtare, & ſe turmatim explicare, aciemque noſtram à latere aperto * circuire cœperunt. quod ubi* Cæſar *animaduertit,* I V. *aciei, quam * inſtituerat ex cohortium numero, ſignum dedit. illi celeriter procurrerunt, infeſtíſque ſignis tanta vi in* Pompeij *equites impetum fecerunt, ut eorum nemo conſiſteret, omnéſque conuerſi non ſolum loco excederent, ſed protinus incitati, fuga montes altißimos peterēt. quibus ſummotis, omnes ſagittarij, funditoreſque deſtituti inermes, ſine præſidio, interfecti ſunt.* Eodem *impetu cohortes ſiniſtrum cornu, * pugnantibus etiam tum, ac reſiſtentibus in acie* Pompeianis, *circumierunt, eoſque à tergo ſunt adorti.* Eodem *tempore* I I I.

*aciem Cæſar, quæ quieta fuerat, & ſe ad id tempus loco tenuerat, procurrere iußit. ita, cum recentes, atque integri defeßis ſucceßiſſent, alij autem à tergo adorirentur, ſuſtinere Pompeiani non potuerunt, atque vniuerſi terga verterunt. neque verò Cæſarem fefellit, quin ab ijs cohortibus, quæ contra equitatum in IV. acie collocatæ eſſent, initium victoriæ oriretur, vt ipſe in cohortandis militibus pronunciauerat. ab his enim primum equitatus eſt pulſus: ab iiſdem facta cædes ſagittariorum, atque funditorum: ab iiſdem * acies Pompeiana à ſiniſtra parte erat circumuenta, atque initium fugæ factum. ſed Pompeius, vt equitatum ſuum pulſum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam, animaduertit, alijs * diffiſus, acie exceßit, protinuſque ſe in caſtra equo contulit, & ijs centurionibus, quos in ſtatione ad prætoriam portam poſuerat, clare, vt milites exaudirent, Tuemini, inquit, caſtra, & defendite diligenter, ſi quid durius acciderit: ego reliquas portas circumeo, & caſtrorum præſidia confirmo. Hæc cum dixiſſet, ſe in prætorium contulit, ſummæ rei diffidens, & tamen euentum exſpectans. Cæſar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulſis, nullum ſpatium perterritis dare oportere exiſtimans, milites cohortatus eſt, vt beneficio fortunæ vterentur, caſtraque oppugnarent: qui, etſi magno æſtu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Caſtra à cohortibus, quæ ibi præſidio erant relictæ, induſtriè defendebantur, multo etiam acrius à Thracibus, Barbariſq; auxilijs. nam, qui acie refugerãt milites, & animo perterriti, & laßitudine confecti, mißis plerique armis, ſigniſque militaribus, magis de reliqua fuga, quã de caſtrorũ defen-*

ſione, cogitabant. neque verò diutius, qui in vallo conſtiterant, multitudinem telorum ſuſtinere potuerunt, ſed, confecti vulneribus, locum reliquerunt, protinuſque omnes, ducibus vſi centurionibus, tribuniſque mil. in altiſsimos montes, qui ad caſtra pertinebant, confugerunt. in caſtris Pompeij videre licuit Triclinia *ſtrata, magnum argenti põdus expoſitum, recentibus ceſpitibus tabernacula conſtrata,* L. *etiam* [illegible]*tuli, & nonnullorum tabernacula protecta e*[illegible]*, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam, & victoriæ fiduciam deſignarent, vt facile exiſtimari poſſet, nihil eos de euentu eius diei timuiſſe, qui non neceſſarias * conquirerent voluptates. atque ij miſerrimo, ac patientiſſimo exercitui* Cæſaris *luxuriem obijciebant, cui ſemper omnia ad neceſſarium vſum defuiſſent.* Pompeius *iam cum intra vallum noſtri verſarentur, equum nactus, detractis inſignibus imperatorijs, de* Cumana *porta ſe ex caſtris eiecit, protinuſque * equo citato,* Lariſſam *contendit. neque ibi conſtitit, ſed, eadem celeritate, paucos * ſuorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermiſſo, comitatu equitum* XXX. *ad mare peruenit, nauemque frumentariam conſcendit, ſæpe, vt dicebatur, querens, * tantum ſe opinionem fefelliſſe, vt, à quo genere hominum victoriam ſperaſſet, ab eo, initio fugæ facto, pene proditus videretur.* Cæſar, *caſtris potitus, à militibus contendit, ne, in præda occupati, reliqui negotij gerendi facultatem dimitterent.* Qua re impetrata, *montem opere circumuenire inſtituit.* Pompeiani, *quod is mons erat ſine aqua, diffiſi ei loco, relicto monte, vniuerſi iuris eius* Lariſſam *verſus ſe recipere cœperunt. qua * ſpe animaduerſa,* Cæſar *copias ſuas diuiſit, partémque legionum in caſtris* Pompeij *remanere iuſsit, partem in ſua caſtra remiſit,*

IV. *ſecum legiones duxit, commodioréque itinere Pompeianis occurrere cœpit : & , progreſſus millia paſſuum* VI. *aciem inſtruxit. Qua re animaduerſa, Pompeiani in quodam monte conſtiterunt.* Hunc *montem flumen ſubluebat.* Caſar, *milites cohortatus, etſi totius diei continenti labore erant confecti, noxque iam ſuberat, tamen munitione flumen à monte ſecluſit, ne noctu Pompeiani aquari poſſent. Quo iam perfecto opere, illi de deditione, miſsis legatis, agere cœperunt. pauci ordinis Senatorij, qui ſe cum iis coniunxerant, nocte fuga ſalutem petierunt.* Caſar *prima luce omnes eos, qui in monte conſederant, ex ſuperioribus locis in planiciem deſcendere, atque * arma proijcere, iuſſit. quod vbi ſine recuſatione fecerunt, paſſiſque palmis, proiecti ad terram, flentes, * ab eo petierunt ſalutem: conſolatus, conſurgere iuſſit, & , pauca apud eos de lenitate ſua locutus, quo minore eſſent timore, omnes conſeruauit, militibuſque ſuis iuſſit, ne qui eorum violarentur, neu quid ſui deſiderarent.* Hac *adhibita diligentia, ex caſtris ſibi legiones alias occurrere, & eas, quas ſecum duxerat, inuicem requieſcere, atque in caſtra reuerti iuſſit: eodémq; die* Lariſſam *peruenit. in eo prælio non amplius* CC. *milites deſiderauit, ſed centuriones, fortes viros circiter* XXX. *amiſit.* Interfectus *eſt etiam fortiſsime pugnans* Craſtinus, *cuius mentionem ſupra fecimus, gladio in os aduerſum coniecto. neque id fuit falſum, quod ille, in pugnam proficiſcens, dixerat, ſic enim* Caſar *exiſtimabat, eo prælio excellentiſsimam virtutem* Craſtini *fuiſſe, optimeque eum de ſe meritum iudicabat.* Ex Pompeiano *exercitu circiter millia* XV. *cecidiſſe videbantur: ſed in deditionem venerunt amplius millia* XXIV. *namque etiam cohortes, quæ præſidio in caſtellis*

*fuerant,*ſeſe Syllæ ſimiliter dediderunt. multi præterea in finitimas ciuitates refugerunt. Signaque militaria ex prælio ad Cæſarē ſunt relata* CLXXX. *& Aquilæ* LIX. L. *Domitius, ex caſtris in montem refugiens, cum vires eum laßitudine defeciſſent, ab equitibus eſt interfectus. Eodem tempore* D. *Lælius cum claſſe ad Brundiſium venit, eademque ratione qua factum à Libone antea demonſtrauimus, inſulam obiectam portui Brundiſino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundiſio præerat, tectis, inſtructiſque ſcaphis, elicuit naues Lælianas, atque ex his longius productam vnam quinqueremem, & minores duas in anguſtijs portus cepit: itemque per equites diſpoſitos aqua prohibere claßiarios inſtituit. ſed Lælius, tempore anni commodiore vſus, ad nauigandum onerarijs nauibus Corcyra, Dyrrhachioque aquam ſuis ſupportabat, neque à propoſito deterrebatur, neque, ante prælium in Theſſalia factum cognitum, aut ignominia amiſſarum nauium, aut neceſſariarum rerum inopia, ex portu, inſulaque expelli potuit. Iiſdem fere temporibus Caßius, cum claſſe Syrorum, & Phœnicum, & Cilicum, in Siciliam venit: &, cum eſſet Cæſaris claßis diuiſa in duas partes, & dimidiæ parti præeſſet* P. *Sulpicius prætor Vibone ad fretum, dimidiæ* M. *Pomponius ad Meſſanam, prius Caßius ad Meſſanam nauibus aduolauit, quam Pomponius de eius aduentu cognoſceret: perturbatumque eum nactus, nullis cuſtodijs, neque ordinibus certis, magno vento, & ſecundo completas onerarias naues tæda, & pice, & ſtupa, reliquiſque rebus, quæ ſunt* ad incendia, in Pomponianā claſſem immiſit, atque omnes naues incendit* XXXV. ** in quibus erant* XX. **conſtratæ: tantuſque eo facto timor inceßit, vt, cum*

*eſſet legio præſidio Meſſanæ, vix oppidum * defenderetur: & * niſi eo ipſo tempore quidam nuncij de Cæſaris victoria per diſpoſitos equites eſſent allati, exiſtimabant plerique futurum fuiſſe; vt amitteretur. ſed opportuniſſime nuncijs allatis, oppidum fuit defenſum; Caſsiuſque ad Sulpicianam inde claſſem profectus eſt Vibonem: applicatiſque noſtris ad terram nauibus, propter eundem timorē, * pari, atque * antea, ratione egerunt. Caßius, ſecundum nactus ventum, onerarias naues circiter XL. præparatas ad incendium immiſit: & flamma ab vtroque cornu comprehēſa, naues ſunt combuſtæ V. Cúmq; ignis, magnitudine venti, latius ſerperet, milites, qui ex veteribus legionibus erant relicti præſidio nauibus, ex numero ægrorum, ignominiam nō tulerunt; ſed ſua ſponte naues conſcenderunt, & à terra ſoluerunt; impetúque facto in Caſsianam claſſem, quinqueremes II, in quarum altera erat Caßius, ceperunt. ſed Caſsius, exceptus ſcapha, refugit. Præterea duæ ſunt deprehenſæ triremes. neque multo poſt de prælio facto in Theſſalia cognitum eſt, vt ipſis Pompeianis fides fieret. nam ante id tempus fingi * àlegatis, amicíſque Cæſaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex ijs locis Caſsius cum claſſe diſceſsit. Cæſar, omnibus rebus relictis, perſequendum ſibi Pompeium exiſtimauit, quaſcumque in partes ex fuga ſe recepiſſet, ne rurſus copias comparare alias, & bellum renouare poſſet: &, * quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionémque vnam minoribus itineribus ſubſequi iuſsit. Erat edictum Pōpeij nomine Amphipoli propoſitum, vti omnes eius prouinciæ iuniores, Græci, ciuéſque Romani iurandi cauſſa conuenirent. ſed, vtrum auertendæ ſuſpicionis cauſſa Pōpeius propoſuiſſet, vt quamdiutiſsime lon-*

gioris fuga conſilium occultaret, an nouis delectibus, ſi nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, exiſtimari non poterat. Ipſe ad anchoram vna nocte conſtitit, & vocatis ad ſe Amphipoli hoſpitibus, & pecunia ad neceſſarios ſumptus corrogata, cognito Cæſaris aduentu, ex eo loco diſceßit, & Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempeſtate retentus, nauibuſque alijs additis actuarijs, in Ciliciam, atque inde Cyprum peruenit: ibi cognoſcit, conſenſu omnium Antiochenſium, ciuiumque R. qui illic negotiarentur, arcem ante captam eſſe, excludendi ſui cauſſa, nunciosque dimiſſos ad eos, qui ſe ex fuga in finitimas ciuitates recepiſſe dicerentur, ne Antiochiam adirent: id ſi feciſſent, magno eorum capitis periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui ſuperiore anno conſul fuerat, & P. Lentulo conſulari, ac nonnullis alijs acciderat Rhodi. nam, quicumque ex fuga Pompeium ſequerentur, atque in inſulam veniſſent, oppido, ac portu recepti non erant: mißiſque ad eos nuncijs, vt ex ijs locis diſcederent, contra voluntatem ſuam naues ſoluere iubebantur. Iamque de Cæſaris aduentu fama ad ciuitates perferebatur. Quibus cognitis rebus, Pompeius, depoſito adeundæ Syriæ conſilio, pecunia ſocietatis ſublata, & à quibuſdam priuatis ſumpta, & æris magno pondere ad militarem vſum in naues impoſito, duobuſque millibus hominum armatis, partim quos ex familijs ſocietatum delegerat, partim à negotiatoribus coegerat, quoſque ex ſuis quiſque ad hanc rem idoneos exiſtimabat, Peluſium peruenit. ibi caſu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum ſorore Cleopatra gerens bellum, quam paucis ante menſibus per ſuos propinquos, atque amicos, regno expulerat: caſtraque Cleopatra non longo ſpatio ab eius.*

caſtris diſtabant. Ad eum Pompeius miſit, vt, * *pro hoſpitio, atque amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed, qui ab eo miſſi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperunt, eoſque hortari, vt ſuum officium Pompeio præſtarent, neue eius fortunam deſpicerent. In hoc erant numero complures Pompeij milites, quos, ex eius exercitu acceptos in Syria, Gabinius Alexandriam transduxerat, belloque confecto apud Ptolemæum, patrem pueri, reliquerat. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui, propter ætatem eius, in procuratione erant regni, ſiue timore adducti, vt poſtea prædicabant, ne, ſollicitato exercitu* * *regio, Pompeius Alexandriam, Aegyptumque occuparet, ſiue, deſpecta eius fortuna, vt plerumque in calamitate ex amicis inimici exſiſtunt, ijs, qui erant ab eo miſſi, palam liberaliter reſponderunt, eumque ad regem venire iuſſerunt ipſi, clam conſilio inito, Achillam, præfectum regium, ſingulari hominum audacia, & L. Septimium tribunum mil. ad interficiendum Pompeium miſerunt. Ab his liberaliter ipſe appellatus, &, quadam notitia Septimij productus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruulam conſcendit, cum paucis ſuis, & ibi ab Achilla, & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur à rege, & in cuſtodia necatur. Cæſar, cum in Aſiam veniſſet, reperiebat* * *T. Ampium conatum eſſe tollere pecunias Epheſo ex fano Dianæ, eiuſque rei cauſſa,* * *ſenatores omnes ex prouincia vocaſſe, vt, ijs teſtibus, ſumma pecunia vteretur; ſed interpellatum aduentu Cæſaris profugiſſe. ita duobus temporibus Epheſiæ pecuniæ Cæſar auxilium tulit. Item conſtabat, Elide in templo Mineruæ, repetitis, atque enumeratis die-*

*bus, quo die prælium ſecundum feciſſet Cæſar, ſimulacrum victoriæ, * quod ante ipſam Mineruam collocatum erat, & ad ſimulacrum Mineruæ ſpectabat, ad valuas ſe templi, liménque conuertiſſe. Eodemque die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor, & ſignorum ſonus exauditus eſt, vt in muris armata ciuitas diſcurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit.* Pergami in occultis, ac remotis templis, quò, præter ſacerdotes, adire fas non eſt, quæ Græci* ἄδυτα *appellant, tympana ſonuerunt. Item Trallibus, in templo Victoriæ, vbi Cæſaris ſtatuam conſecrauerant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pauimento exſtitiſſe oſtendebatur. Cæſar, paucos dies in Aſia moratus, cum audiſſet Pompeium Cypri viſum, coniectans eum in Aegyptum iter habere, propter neceſſitudines regni, reliquaſque eius loci opportunitates, cum legionibus, vna, quam ex Theſſalia ſe ſequi iuſſerat, & altera, quam ex Achaia à Fuſio legato euocauerat, equitibúſque DCCC. & nauibus longis Rhodijs X. & Aſiaticis paucis, Alexandriam peruenit. In his erant legionibus hominum* I I I. *millia CC. reliqui, vulneribus ex prælijs, & labore, ac magnitudine itineris confecti, conſequi non potuerant. Sed Cæſar, confiſus fama rerum geſtarum, infirmis auxilijs proficiſci non dubitauerat, atque omnem ſibi locum tutum fore exiſtimabat. Alexandriæ de Pompeij morte cognoſcit: atque, ibi primum è naui egrediens, clamorem militum audit, quos rex in oppido, præſidij cauſſa, reliquerat, & concurſum ad ſe fieri videt, quod * faſces anteferrentur. In hoc omnis multitudo maieſtatem regiam minui prædicabat. Hoc ſedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concurſu multitudinis concitationes fiebant: compluréſque mili-*

tes huius vrbis omnibus partibus interficiebantur. Quibus rebus animaduerſis, legiones ſibi alias ex Aſia adduci iuſſit, quas ex Pompeianis *militibus confecerat.* * *ipſe enim neceſſario* Eteſiis *tenebatur, qui* Alexandria *nauigantibus ſunt aduerſiſſimi venti.* Interim *controuerſias regum ad populum* R. *& ad ſe, quod eſſet conſul, pertinere exiſtimans, atque eo magis officio ſuo conuenire, quod ſuperiore conſulatu cum patre* Ptolemæo, *& lege, &* S. C. *ſocietas erat facta, oſtendit ſibi placere, regem* Ptolemæum, *atque ſororem eius* Cleopatram, *exercitus, quos haberent, dimittere, & de controuerſiis iure apud ſe potius, quam inter ſe armis, diſceptare.* Erat *in procuratione regni, propter ætatem pueri, nutricius eius, eunuchus, nomine* Photinus. *is primum inter ſuos queri, atque indignari cœpit, regem ad dicendam cauſſam euocari: deinde, adiutores quoſdam conſcios ſui nactus ex regijs amicis, exercitum à* Peluſio *clam* Alexandriam *euocauit, atque eundem* Achillam, *cuius ſupra meminimus, omnibus copijs præfecit. hunc incitatum ſuis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, litteris, nuncijſque edocuit.* In *teſtamento* Ptolemai *patris hæredes erant ſcripti ex duobus filijs maior, & ex duabus ea, quæ ætate antecedebat.* Hæc *vti fierent, per omnes deos, perque fœdera, quæ* Romæ *feciſſet, eodem teſtamento* Ptolemæus *populum*Romanum *obteſtabatur.* Tabulæ *teſtamenti, vnæ per legatos eius* Romam *erant allatæ, vt in ærario ponerentur, eæ, cum propter publicas occupationes poni non potuiſſent, apud* Pompeium *ſunt depoſitæ: alteræ, eodem exemplo, relictæ, atque obſignatæ* Alexandriæ *proferebantur.* De *his rebus cum ageretur apud* Cæſarem, *iſque maxime vellet pro communi amico, atque arbitro controuerſias regũ componere,*

ſubito exercitus regius, equitatúſque omnis venire Alexandriam nunciatur. Cæſaris copia nequaquã erant tanta, vt eis extra oppidum, ſi eſſet dimicandum, confideret. relinquebatur, vt ſe ſuis locis oppido teneret, conſiliumque Achillæ cognoſceret. Milites tamen omnes in armis eſſe iuſſit: Regemque *hortatus eſt, vt ex ſuis neceſſariis, quos haberet maxima auctoritatis, legatos ad Achillem mitteret, &, quid eſſet ſua voluntatis, oſtenderet*. A *quo miſſi* Dioſcorides, & Serapion, *qui ambo legati* Romæ *fuerant, magnamque apud patrem* Ptolemæum *auctoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt*. Q*uos ille, cum in conſpectum eius veniſſent, prius, quam audiret, aut, cuius rei cauſſa miſſi eſſent, cognoſceret,* corripi, ac interfici iuſſit*. Q*uorum alter, accepto vulnere occupatus, per ſuos pro occiſo ſublatus, alter interfectus eſt*. Q*uo facto, regem vt in ſua poteſtate haberet*, Cæſar *effecit, magnamque regium nomen apud ſuos auctoritatem habere, exiſtimans, & vt potius priuato paucorum, & latronum conſilio, quam regio, ſuſceptum bellum videretur*. Erant *cum* Achilla *copia, vt neque numero, neque genere hominum, neque vſu rei militaris contemnenda viderentur. millia enim* X X. *in armis habebat*. Hæ *conſtabant ex* Gabinianis *militibus: qui iam in conſuetudinem* Alexandrinæ *vita, atque licentia, venerant, & nomen, diſciplinamque populi* Romani *dediduerant, vxoreſque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant*. Huc *accedebant collecti ex prædonibus, latronibuſque* Syria, Ciliciaque *prouinciæ, finitimarumque regionum. Multi * præterea, capitis damnati, exſuleſque conuenerant: fugitiuiſque omnibus noſtris certus erat* Alexandriæ *receptus, certaque vita condicio, vt, dato nomine, militum eſſent numero:*

*quorum ſi quis à domino comprehenderetur, concurſu militum eripiebatur, qui vim ſuorum, quod in ſimili culpa verſabantur, ipſi pro ſuo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem depoſcere, hi bona locupletum diripere, * ſtipendij augendi cauſſa, * regis domum obſidere, regno expellere alios, alios accerſere, vetere quodam* Alexandrini *exercitus inſtituto conſueuerant.* Erant *præterea equitum millia* I I. *qui inueterauerant compluribus* Alexandriæ *bellis,* Ptolemæum *patrem in regnum reduxerant,* Bibuli *filios duos interfecerant, bella cum* Aegyptijs *geſſerant. hunc vſum rei militaris habebant.* His *copijs fidens* Achillas, *paucitatemque militum* Cæſaris *deſpiciens, occupabat* Alexandriam: *præterea oppidi partem, quam* Cæſar *cum militibus tenebat, primo impetu domum eius irrumpere conatus eſt.* Sed Cæſar, *diſpoſitis per vias cohortibus, impetum eius ſuſtinuit.* Eodemque *tempore pugnatum eſt ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. ſimul enim, * deductis copijs, pluribus vijs pugnabatur: & magna multitudine naues longas occupare hoſtes conabantur: quarum erant auxilio* L. *miſſæ ad* Pompeium: *quæ, prælio in* Theſſalia *facto, domum redierant. illæ triremes omnes, & quinqueremes erant aptæ, inſtructæq; omnibus rebus ad nauigandum.* Præter *has,* XXII. *erant, quæ præſidij cauſſa* Alexandriæ *eſſe conſueuerant, * conſtratæ omnes. quas ſi occupaſſent, claſſe* Cæſaris *erepta, portum, ac mare totum in ſua poteſtate haberent: commeatu, auxilijſque* Cæſarem *prohiberent. itaque tanta eſt contentione actum, quanta agi debuit, cum ille celerem in ea re victoriam, hi ſalutem ſuam conſiſtere viderent ſed rem obtinuit* Cæſar, *omneſque eas naues, & reliquas, quæ erant in naualibus, incendit,*

quod tam late tueri tam parua manu non poterat: confeſtimque ad Pharum nauibus milites expoſuit. Pharus eſt in inſula turris magna altitudine, mirificis operibus exſtructa, quæ nomen ab inſula accepit. Hæc inſula, obiecta Alexandriæ, portum efficit: ſed, à ſuperioribus regionibus, in longitudinem paſſuum DCCCC. *in mare iactis molibus, anguſto itinere, & ponte cum oppido coniungitur. In* * *hac ſunt inſula domicilia Aegyptiorum, &* * *vicus, oppidi magnitudine: quæque vbique naues imprudentia, aut tempeſtate paulùlum ſuo curſu deceſſerint, has more prædonum diripere conſueuerunt. Iis autem inuitis, à quibus* * *Pharus tenetur non poteſt eſſe, propter anguſtias, nauibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæſar, hoſtibus in pugna occupatis, militibuſque expoſitis, Pharum apprehendit, atque ibi præſidium poſuit. Quibus eſt rebus effectum, vti tuto frumentum, auxiliaque nauibus ad eum ſupportari poſſent. demiſit enim circum omnes propinquas regiones, atque inde auxilia euocauit: reliquis oppidi partibus ſic eſt pugnatum, vt æquo prælio diſcederetur, & neutri pellerentur: (id efficiebant anguſtiæ loci) pauciſque vtrimque interfectis, Cæſar loca maxime* * *neceſſaria complexus, noctu præmunit* * *hoc tractu oppidi pars erat regiæ exigua, in quam ipſe, habitandi cauſſa, initio erat inductus, & theatrum coniunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditúſque habebat ad portum, & ad reliqua naualia. Has munitiones inſequentibus auxit diebus, vt pro muro obiectas haberet, neu pugnare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis, vacuam poſſeſſionem regni ſperans, ad Achillam ſe ex regia tranſiecit, vnáque bellum adminiſtrare cœpit. ſed celeriter eſt inter eos de principatu controuerſia orta,*

uæ res apud milites largitiones auxit. magnis enim iacturis ſibi quiſque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hoſtes geruntur, Photinus, nutricius pueri, & procurator regni in parte Cæſaris, cum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque, ne negotio deſiſteret, neue animo deficeret, indicatis, deprehenſiſque internuncijs, à Cæſare eſt interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

A. HIRTII, vel OPPII, COMMENTARIORVM DE BELLO ALEXANDRINO LIBER VNVS.

BELLO *Alexandrino conflato, Cæſar Rhodo, atque ex Syria, Ciliciaque omnem claſſem acceſſit, ex Creta ſagittarios, equites ab rege Nabathæorum Malco euocat, tormenta vndique conquiri, & frumentum mitti, auxiliaque adduci iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur; atque omnes oppidi partes, quæ minus firmæ eſſe viderentur, teſtudinibus, atque muſculis aptantur. ex ædificijs autem per foramina in proxima ædificia arietes immittũtur, quantumque aut ruinis deijcitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. nam incendio fere tuta eſt Alexandria, quod ſine contignatione, ac materia, ſunt ædificia, & ſtructuris, atque fornicibus continentur, tectaque ſunt rudere, aut pauimentis.*

Cæſar ſtudebat maxime, vt, quam anguſtiſsimam partem oppidi palus à meridie interiecta afficiebat, hanc operibus, vineiſque agendis, à reliqua parte vrbis excluderet, illud ſperans, primum, vt, cum eſſet in duas partes vrbis diuiſa, acies vno conſilio, atque imperio adminiſtraretur, deinde, vt laborantibus ſuccurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri poſſet, in primis vero, vt aqua, pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnium facultatem habebat, quodque vtrumque palus large præbere poterat.* Neque vero Alexandrinis *in gerendis negotijs cunctatio vlla, aut mora, inferebatur. nam in omnes partes, per quas fines* Aegypti, *regnumque pertinet, legatos, conquiſitoreſque, delectus habendi cauſſa, miſerant, magnumque numerum in oppidum telorum atque tormẽtorum, conuexerant. & innumerabilem multitudinem adduxerant, nec minus in vrbe maxima armorum erant inſtitutæ officinæ. ſeruos præterea puberes armauerant: quibus domini locupletiores victum quotidianum, ſtipendiumque præbebant. hac multitudine diſpoſita, munitiones ſemotarum partium tuebantur. veteranas cohortes vacuas in celeberrimis vrbis locis habebant. vt, quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum * opportunæ eſſent. omnibus vijs, atque angiportis triplicem vallum obduxerunt. (erat autem quadrato exſtructus ſaxo, nec minus* X L. *pedes altitudinis habebat) quæq; partes vrbis inferiores erant, has altiſsimis turribus denorum tabulatorum munierant.* Præterea * *ambulatorias totidem tabulatorum confixerant, ſubiectiſque * eis rotis, funibus, iumentiſque obiectis, directis * plateis in quamcumque erat viſum partem mouebant. vrbe*

fertiliſ-

utiliſſima, & copioſiſſima omnium rerum apparatus ſuggerebat. ipſi homines ingenioſiſſimi, atque acutiſſimi, quæ a nobis fieri viderant, ea ſollertia efficiebant, * *vt noſtri illorum opera imitati viderentur: & ſua ſponte multa reperiebant: vnoque tempore & noſtras munitiones infeſtabant, & ſuas defendebant: atque hæc principes in conſiliis, concionibuſque agitabant, populum* Rom. *paulatim in conſuetudinem eius regni venire occupandi: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuiſſe in* Aegypto: *Pompeium ſe ex fuga eodem recepiſſe,* * *ac Cæſarem veniſſe cum copiis. neque morte* Pompeii *quidquam profectum, quo minus* Cæſar *apud ſe commoraretur: quem ſi non expuliſſent, futuram ex regno prouinciam: idque agendum mature: namque eum, interclusum tempeſtatibus propter anni tempus, recipere tranſmarina auxilia non poſſe. interim, diſſenſione orta inter* Achillam, *qui veterano exercitui præerat, &* Arſinoen, *Regis* Ptolemæi *minorem filiam, vt ſupra demonſtratum eſt, cum vterque vtrique inſidiaretur. & ſummam imperii ipſe obtinere vellet, præoccupat* Arſinoe *per* Ganymedem *eunuchum, nutricium ſuum, atque* Achillam, *interficit. hoc occiſo ipſa ſine vllo ſocio, & cuſtode omne imperium obtinebat, exercitus* Ganymedi *tranſditur. is, ſuſcepto officio, largitionem in milites auget, reliqua pari diligentia adminiſtrat.* Alexandria *eſt fere tota ſuffoſſa, ſpecusque habet ad* Nilum * *pertinentes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, quæ paulatim ſpatio temporis liqueſcit, ac* * *ſubſidit. hac vti domini ædificiorum, atque eorum familia conſueuerunt. nam, quæ flumine* Nilo *fertur, adeo eſt limoſa, atque turbida, vt multos, variosque morbos efficiat. ſed ea plebs, ac multitudo*

contenta eſt neceſſario, quod fons vrbe tota nullus eſt. hoc tamen flumen in ea parte vrbis erat quæ, ab Alexandrinis *tenebatur. quo facto eſt admonitus* Ganymedes, *poſſe noſtros aqua intercludi, qui diſtributi munitionum tuendarum cauſſa vicatim, ex priuatis ædificijs ſpecubus, & putei extracta aqua vtebantur.* Hoc *probato conſilio, magnum ac difficile opus aggreditur. interſeptis enim ſpecubus, atque omnibus vrbis partibus excluſis, quæ ab ipſo tenebantur, aquæ magnam vim ex mari ortis, ac machinationibus, exprimere contendit. hanc locis ſuperioribus fundere in partem* C*æſaris non intermittebat. quamobrem ſalſior paulo præter conſuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificijs, magnámque hominibus admirationem præbebat, quam ob cauſſam id accidiſſet, nec ſatis ſibi ipſi credebant, cum ſe inferiores eiuſdem generis, ac ſaporis, aqua dicerent vti, atque ante conſueſſent: vulgoque inter ſe conferebant. & deguſtando, quantum inter ſe differrent aquæ, cognoſcebant. paruo vero temporis ſpatio, hæc propior bibi non poterat omnino. illa inferior corruptior iam, ſalſiorque reperiebatur.* Q*uo facto dubitatione ſublata, tantus inceßit timor, vt, ad extremum caſum * omnes deducti viderentur atque alij morari* C*æſarem dicerent, quin naues conſcendere iuberet, alij multo grauiorem extimeſcerent caſum, quod neque celari ** Alexan*drinis poſſent in apparanda fuga, cum hi tam paruo ſpatio diſtarent ab ipſis. neque, illis imminentibus, atque inſequentibus, vllus in naues receptus daretur.* Erat *autem magna multitudo opp. danorum in parte* C*æſaris: quam domicilijs ipſorum non mouerat, quod ea ſe fidelem palam noſtris eſſe ſimulabat, & deſciuiſſe à ſuis videbatur.*

* vt, ſi mihi deffendendi eſſent Alexandrini, quod neque fallaces eſſent, neque temerarij,* multa oratio fruſtra abſumeretur. cum vero vno tempore & natio eorum, & natura cognoſcatur, aptiſsimum eſſe hoc genus ad proditionem, nemo dubitare poteſt. Cæſar ſuorum timorem conſolatione, & ratione minuebat, * nam puteis, foßiſque aquam dulcem poſſe reperiri affirmabat: omnia enim litora naturaliter aquæ dulcis venas habere: quod ſi alia eſſet litoris Aegyptij natura, atque omnium reliquorum: tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hoſtes claſſem haberent, prohiberi ſeſe non poſſe, quo minus quotidie aquam nauibus peterent, vel à ſiniſtra parte à Paratonio, vel à dextra ab inſula, quæ diuerſæ nauigationes, nunquam vno tempore aduerſis ventis præcluderentur, fugæ vero nullum eſſe conſilium non ſolum ijs, qui primam dignitatem haberent, ſed ne ijs quidem, qui nihil, præterquam de vita, cogitarent, magno negotio impetus hoſtium aduerſos ex munitionibus ſuſtineri: quibus relictis nec loco, nec numero pares eſſe poſſe: magnam autem moram, & difficultatem adſcenſum in naues habere, præſertim ex ſcaphis, ſummam eſſe contra in Alexandrinis velocitatem, * locorumque, & ædificiorum notitiam: hos præcipue in victoria inſolentes, * præcurſuros, & loca excelſiora, atq; ædificia occupaturos, ita fuga, nauibuſque noſtros prohibituros: proinde eius conſilij obliuiſcerentur, atque omni ratione eſſe vincendum cogitarent. Hac oratione apud ſuos habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, vt, reliquis operibus intermißis, ad fodiendos puteos animum conferant, neue quam partem nocturni temporis intermittant. Quo ſuſcepto negotio, atque omnium

animis ad laborem incitatis, magna una nocte vis aquæ dulcis inuenta eſt ita operoſis Alexandrinorum machinationibus, maximiſque conatibus non longi temporis labore, occurſum eſt. Eo biduo legio XXXVII. ex dediticiјs Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, impoſitu in naues à Domitio Caluino, ad litora Africæ, paulo ſupra Alexandriam, delata eſt. hæ naues Euro, multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur. ſed loca ſunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. hi, cum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur, nauigio actuario Cæſarem faciunt certiorem. Cæſar vt per ſe conſilium caperet, quid faciendum videretur, nauim conſcendit, atque omnem claſſem ſequi iuſsit, nullis noſtris militibus impoſitis, quod, tum longius paulo diſcederet,* munitiones nudare nolebat. Cumque ad eum locum acceßiſſet, qui appellatur Cherrhoneſus, * aquandique cauſſa remiges in terram expoſuiſſet, nonnulli ex numero cum longius à nauibus prædatum proceßiſſent, ab equitibus hoſtium ſunt excepti: ex iјs cognouerunt, Cæſarem ipſum in claſſe veniſſe, nec vllos milites in nauibus habere. Qua re comperta, magnam ſibi facultatem fortunam obtuliſſe bene gerendæ rei crediderunt: itaque naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandum, propugnatoribus inſtruxerunt, Cæſarique redeunti cum claſſe occurrerunt: qui duabus de caußis eo die dimicare nolebat, quod & nullos milites in nauibus habebat, & * poſt horam X. diei res agebatur, nox autem allatura videbatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant, ſibi etiam hortandi ſuos auxilium defuturum, quod nulla ſatis idonea eſſet hortatio, * qua*

*neque virtutem poſſet notare, neque inertiam. Quibus de cauſsis naues, quas potuit, Cæſar ad terram detraxit: quem in locum illos ſucceſſuros non exiſtimabat. erat vna nauis Rhodia in dextro Cæſaris cornu, longe ab reliquis * collocata. hanc conſpicati hoſtes non tenuerunt ſeſe: magnoque impetu IV. ad eam conſtratæ naues, & complures apertæ contenderunt. cui coactus eſt Cæſar ferre ſubſidium: ne * turpiter in conſpectu contumeliam acciperet,* quamquam, ſi quid grauius accidiſſet, merito caſurum iudicabat. Prælium commiſſum eſt magna contentione Rhodiorum: qui cum in omnibus dimicationibus & ſcientia, & virtute præſtitiſſent, tum maxime illo tempore totum onus ſuſtinere non recuſabant, ne quod ſuorum culpa detrimentum acceptum videretur. ita prælium ſecundiſsimum eſt factum. capta eſt vna hoſtium quadriremis: depreſſa eſt altera.* deinde omnibus epibatis nudata: magna præterea multitudo in reliquis nauibus propugnatorũ eſt interfecta. quod niſi nox prælium diremiſſet, tota claſſe hoſtium Cæſar potitus eſſet. Hac calamitate perterritis hoſtibus, aduerſo vento leniter flante, naues onerarias Cæſar remulco victricibus ſuis * Alexandriam deducit. eo detrimento adeo ſunt fracti Alexandrini, cum non iam virtute pugnatorum, ſed ſcientia claſsiariorum ſe victos viderent, quibus & ſuperioribus locis ſubleuabantur, * vt vix ædificijs defendi poſſent, & materiam cunctã obijcerent, quod noſtra claſsis oppugnationem etiam ad terram verebantur. ijdem, poſtea quam Ganymedes in concilio confirmauit, ſeſe & eas, quæ eſſent amiſſæ, reſtituturum, & numerum adaucturum, magna ſpe, & fiducia veteres reficere naues, accuratiuſqúe huic rei ſtudere, atque inſeruire,* inſtituerũt.*

ac tametſi amplius C X. *nauibus longis in portu, naualibusque amiſerant, non tamen reparandæ claßis cogitationem depoſuerunt. videbant enim, non auxilia* Caſaris, *non commeatus ſupportari poſſe ſi claſſe ipſi valerent.* Praterea *nautici homines, & vrbis, & regionis maritimæ,* * *quotidianoque vſu à pueris exercitati, ad naturale, ac domeſticum * bonum refugere cupiebant, & quorum paruulis nauigiis profeciſſent, ſentiebant: itaque omni ſtudio ad parandam claſſem incubuerunt.* Erant *omnibus oſtiis* Nili *cuſtodiæ, exigendi portorii cauſſa diſpoſitæ.* Naues *veteres erant in occultis regiæ naualibus, quibus multis annis ad nauigandum non erant vſi. has reficiebant: illas* Alexandriam *reuocabant, deerant remi: porticus, gymnaſia, ædificia publica, detegebant: aſſeres, remorum vſum obtinebant: aliud naturalis ſellertia, aliud vrbis copia, ſubminiſtrabat.* Poſtremo *non longam nauigationem parabant, ſed præſentis temporis neceßitati ſeruiebant, & in ipſo portu confligendum videbant, itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes* XXII, *quinqueremes* V. *confecerunt. ad has minores * apertaſq; complures adiecerunt: & , in portu periclitati remigio, quid quaq; earum efficere poſſet, idoneos milites impoſuerunt, ſeq; ad confligendū omnibus rebus parauerunt.* Caſar Rhodias *naues* IX. *habebat, (nam,* X. *mißis, vna in curſu litore* Aegyptio *defecerat)* Ponticas IIX. Lycias V. *ex* Aſia XII *ex his quinqueremes* V. *erant, & quadriremes* X. *reliquæ infra hāc magnitudinem,* & pleraq; apertæ, tamen, virtute militum confiſus, cognitis hoſtiū copiis, ſe ad dimicandum parabat.* Poſtquam *eo ventum eſt, vt ſibi vterq; eorum confideret,* Caſar Pharō *claſſe circumuehitur, aduerſaſque naues ho-*

*ſtibus coſtituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in ſiniſtro Ponticas. inter has ſpatium CD. paſſuũ relinquit, quod ſatis eſſe ad explicandas naues videbatur. poſt hunc ordinem reliquas naues ſubſidio diſtribuit: qua quamque * earum ſequatur, & cui ſubueniat, conſtituit atque imperat. Non dubitãter Alexandrini claſſem producunt, atque inſtruũt. in fronte collocant XXII: reliquas ſubſidiarias in ſecundo ordine conſtituunt. magnum præterea numerum minorum nauigiorum, & ſcapharum producunt cum malleolis, ignibusque, ſi quid ipſa multitudo, & clamor, & flamma noſtris terroris afferre poſſent. Erant inter duas claſſes vada tranſitu anguſto, quæ pertinent ad regionem Africæ. ſic enim prædicant, partem eſſe Alexandriæ dimidiam Africæ. Satiſquè diu inter ipſos eſt exſpectatum, ab vtris tranſeundi fieret initium: præterea quod * eo, qui intraſſent, * ad explicandam claſſem, & ad receptum, ſi durior accidiſſet caſus, impeditiores fore videbantur. Rhodijs nauibus praerat Euphranor, animi magnitudine, ac virtute magis cum noſtris hominibus, quàm cum Græcis, comparandus. hic, ob notiſsimam ſcientiam, atque animi magnitudinem, delectus eſt ab Rhodijs, qui imperium claßis obtineret. qui, vbi Cæſaris animum aduertit, Videris * mihi, inquit, Cæſar vereri, ſi hæc vada primus nauibus intraueris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam claſſem * poßis explicare. nobis rem committe. nos prælium ſuſtinebimus, neq; tuũ iudicium fallemus, dũ reliqui ſubſequantur, * hos quidẽ diutius in noſtro conſpectu gloriari, magno nobis & dedecoris, & dolori eſt. Cæſar, illum adhortatus, atque omnibus laudibus proſecutus, dat ſignum pugnæ. progreſſus vltra vadũ IV. Rhodias naues circumſiſtunt Alexandini,*

*atque in eas impetum faciunt. ſuſtinent illi, atque arte, ſollertiaque ſe explicant: at tantum doctrina potuit, vt in diſpari numero nulla tranſuerſa hoſti obijceretur, * nullius remi detergerentur, ſed ſemper venientibus aduerſæ occurrerent. interim ſunt reliqua ſubſecuta. tum neceſſario diſceſſum ab arte eſt, propter anguſtias loci, atque omne certamen in virtute conſtitit. neque vero Alexandria fuit quiſquam aut noſtrorum, aut oppidanorum, qui in opere, aut in * oppugnatione occupatum animum haberet, quin altiſſima tecta peteret atque ex omni proſpectu locum ſpectaculo caperet, precibuſqué, & votis victoriam ſuis ab dijs immortalibus expoſceret. Minime autem erat par prælij certamen noſtris enim pulſis, neque terra, neque mari effugium dabatur victis, * omniaque victoribus erant futura in incerto. illi, ſi ſuperaſſent nauibus, omnia tenerent, ſi inferiores fuiſſent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. ſimul illud graue, ac miſerum videbatur, perpaucos de ſumma, ac de ſalute omnium decertare, quorum ſi quis aut animo, aut virtute ceßiſſet, reliquis etiã eſſet * cadendum, quibus pro ſe pugnandi facultas non fuiſſet. Hæc ſuperioribus diebus ſæpenumero Cæſar ſuis expoſuerat, vt hoc maiori animo contenderent, quod omnium ſalutem ſibi commendatam viderent. eadem ſuum quiſque contubernalẽ, amicum, notum proſequens erat obteſtatus, ne ſuam, atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficiſceretur. itaque hoc animo eſt decertatum, vt neque maritimis, nauticiſque ſollertia, atque ars præſidium ferret, neque numero nauium præſtantibus multitudo prodeſſet, neque flexi * ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti noſtrorum poſſent adæquari.* Capitur*

*hoc prælio quinqueremis vna cum defenſoribus, remigibuſq́ꝫ, & deprimuntur tres, noſtris incolumibus omnibus. reliquæ propinquam fugam ad oppidum capiunt : quas protexerunt ex molibus atque ædificijs imminentibus, & noſtros adire propius prohibuerunt. hoc ne ſibi ſæpius accidere poſſet, omni ratione Cæſar contendendum exiſtimauit vt inſulam, molemque ad inſulam pertinentem, in ſuam redigeret poteſtatem. perfectis enim magna ex parte munitionibus in * oppido, & illam, & vrbem vno tempore tentari poſſe confidebat. Quo capto conſilio, cohortes X. & leuis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora, ſcaphaſq́ue imponit : * alteram inſulæ partem, diſtinendæ manus cauſſa, cum conſtratis nauibus aggreditur, præmijs magnis propoſitis, qui primus inſulam cepiſſet. at primo impetum noſtrorum pariter ſuſtinuerunt. vno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant, & litora armati defendebant, quo, propter aſperitatem loci, non facilis noſtris aditus dabatur : & ſcaphis, nauibusque longius V. mobiliter, & ſcienter anguſtias loci tuebantur. ſed vbi, locis primum cognitis, vadiſque pertentatis, pauci noſtri in litore conſtiterunt, atque hos ſunt alij ſubſecuti, conſtanterque in eos, qui in litore æquo inſtiterant, impetum fecerunt : omnes Pharitæ terga verterunt. his pulſis, cuſtodia portus relicta, ad litora, & vicum applicauerunt, ſeque ex nauibus ad tuenda ædificia eiecerunt. neq́ꝫ vero diutius ipſi ex munitione ſe continere potuerunt. & ſi * erat non diſsimile, atq́ꝫ Alexandriæ, genus ædificiorum : (vt minora maioribus conferantur) turreſque editæ, & coniuncta muri locum obtinebant. neque noſtri aut ſcalis, aut cratibus, aut reliquis rebus pa-*

rati venerant ad oppugnandũ, ſed terror hominibus mentem, conſiliumque eripit, & membra debilitat, vt tũc accidit. qui ſe in æquo loco, ac plano pares eſſe confidebant, ijdem, perterriti fuga ſuorum, & cæde paucorum, X X X. pedum altitudine in ædificijs conſiſtere auſi non ſunt, ſeque per molem in mare præcipitauerunt, & D C C C. paſſuum interuallo ad oppidum enatauerunt. Multi tamen ex ijs capti, interfectique ſunt ſed numerus captiuorum omnino fuit D C. Cæſar, præda militibus conceſſa, ædificia diripi iußit, Caſtellumque ad pontem, qui propior erat Pharo, communiuit, atque ibi præſidium poſuit, hunc fuga Pharitæ reliquerant, fortiorem illum, propioremque oppido Alexandrini tuebantur. ſed eum poſtero die ſimili ratione aggreditur, quod his obtentis duobus, omnem nauigiorum excurſum, & repentina latrocinia, ſublatum iri videbatur, iamque eos, qui præſidio eum locum tenebant, tormentis è nauibus ſagittiſque depulerat, atque in oppidum redegerat, & cohortium I I I. inſtar in terram expoſuerat. non enim plures conſiſtere anguſtiæ loci patiebantur. reliquæ copiæ in nauibus ſtationem obtinebant. Quo facto, imperat pontem aduerſus hoſtẽ prævallari, &, qua exitus nauibus erat, fornice exſtructo, quo pons ſuſtinebatur, lapidibus oppleri, atque obſtrui. quorum altero opere effecto, * vt nulla omnino ſcapha egredi poſſet, altero inſtituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex oppido ſe eiecere, & contra munitiones pontis latiore loco conſtiterunt, eodemque tempore, quæ conſueuerant nauigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem * conſtiterunt. * Pugnabatur à noſtris ex ponte, ex mole, ab illis ex area, quæ erat aduerſus pontem, & ex nauibus contra molem.*

*In his rebus occupato Cæſare, militéſque hortante, remigum magnus numerus, & claſſiariorum ex longis nauibus noſtris in molem ſe eiecit. Pars eorum ſtudio ſpectandi ferebatur, pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hoſtium lapidibus, ac fundis à mole repellebant, ac multum proficere multitudine telorum videbantur: ſed poſtquam vltra eum locum, ab latere eorum aperto, auſi ſunt egredi ex nauibus Alexandrini pauci, vt ſine ſignis, certiſq; ordinibus ſine ratione prodierãt, ſic temere in naues refugere cœperunt. quorum fuga incitati * Alexandrini ex nauibus egrediebantur noſtróſque acrius perturbatos inſequebantur. ſimul qui in nauibus longis remanſerant, ſcalas rapere nauéſque à terra repellere, properabant, ne hoſtes nauibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites noſtri cohortium trium, quæ in ponte ac prima mole conſtiterant, cum poſt ſe clamorem exaudirent, fugam ſuorum viderent, magnam vim telorum aduerſi ſuſtinerent, veriti ne ab tergo circumuenirentur, & diſceſſu nauium omnino reditu intercluderentur, munitionẽ in pontem inſtitutam reliquerunt, & magno curſu incitati ad naues contenderunt. quorum pars, proximas nacta naues multitudine hominum, atque onere depreſſa eſt, pars reſiſtens & dubitans, quid eſſet capiendum conſilij, ab Alexandrinis interfecta eſt, nonnulli feliciore, exitu, expeditas ad anchoras naues conſecuti, incolumes diſceſſerunt, * pauci * alleuati ſcutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima nauigia adnatarunt. Cæſar, quoad potuit, cohortando ſuos ad pontem, & munitiones contendere, eodem in periculo verſatus * eſt: poſtquam * vniuerſos cedere animaduertit, in ſuum nauigiũ ſe recepit. quo multitudo hominum inſecuta cum*

irrumperet, neque adminiſtrandi, neque repellendi à terra facultas daretur, fore quod accedit, ſuſpicatus, ſeſe ex nauigio eiecit, atque ad eas, quæ longius conſtiterant, naues adnatauit. hinc ſuis laborantibus ſubſidio ſcaphas mittens, nonnullos conſeruauit. Nauigium quidem eius, multitudine depreſſum militum, vna cum hominibus interijt. hoc prælio deſiderati ſunt ex numero legionariorum militum circiter CD. *& paulo poſt eum numerum claſſiarij, & remiges.* Alexandrini *eo loco caſtellum magnis munitionibus, multiſque tormentis confirmauerunt, atque, egeſtis ex mari lapidibus, libere ſunt vſi poſtea ad mittenda nauigia.* Hoc *detrimento, milites noſtri tantum abfuerunt vt perturbarentur, vt incenſi potius, atque incitati, magnas acceſſiones fecerint. * nam in operibus hoſtium expugnandis, in prælijs quotidianis, quandocumque ſors obtulerat, procurrentibus, & erumpentibus* Alexandrinis *manum comprehendi multum operibus, & ardentibus ſtudijs militum. nec diuulgata* Cæſaris *cohortatio ſubſequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: vt magis deterrendi, & continendi à periculoſiſſimis eſſent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.* Alexandrini, *cum* Romanos *& ſecundis rebus confirmari, & aduerſis incitari viderent, neque vllum belli tertium caſum noſſent, quo poſſent eſſe firmiores, vt coniectura conſequi poſſumus, aut admoniti à regis amicis, qui in* Cæſaris *erant præſidijs, * aut ſuapte conſilio, per occultos nuncios regis probato, legatos ad* Cæſarem *miſerunt, vt dimitteret regem tranſiréque ad ſuos pateretur: paratam enim omnem multitudinem eſſe, confectam tædio puellæ, fiduciario regno, dominatione crudeliſſima* Ganymedis*, facere id, quod rex imperaſſet:*

*quo ſi auctore in Cæſaris fidem, amicitiamque vẽturi eſſent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus ſe dederent. Cæſar, & ſi, fallacem gentem, ſemperque alia cogitantem, alia ſimulantem, bene cognitam habebat, tamen, petentibus dare veniam, vtile eſſe ſtatuit: quod, quo * pacto ſentirent ea, quæ poſtularent, manſurũ in fide dimiſſum regem credebat, ſin, id quod magis illorum naturæ conueniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent, ſplendidius, atque honeſtius ſeſe contra regem, quam contra conuenarũ, ac fugitiuorum manum, bellum eſſe geſturum. itaque, regem cohortatus, vt conſuleret regno paterno, parceret præclariſſimæ patriæ, quæ turpiſſimis incendijs, & ruinis eſſet deformata, ciues ſuos primum ad ſanitatẽ reuocaret, deinde conſeruaret, fidem populo R. ſibique præſtaret, cum ipſe tantum ei crederet, vt ad hoſtes armatos eum mitteret, dextera dexteram tenens, dimittere cæpit adultam iam ætate puerum. at * regius animus, diſciplinis fallaciſſimis eruditus, ne a gentis ſuæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæſarem cæpit, ne ſe dimitteret: non enim regnum ipſum ſibi conſpectu Cæſaris eſſe iucundius. Compreſſis pueri lacrymis, Cæſar ipſe commotus, celeriter, ſi illa ſentiret, fore eum ſecum affirmans, ad ſuos dimiſit. ille, vt ex carceribus in liberum curſum emiſſus, adeo contra Cæſarem acriter bellum gerere cæpit, vt lacrymas, quas in colloquio proiecerat, gaudio videretur profudiſſe. Accidiſſe hoc complures Cæſaris legati, amici, centuriones, militeſque lætabantur, quod nimia bonitas eius, fallacijs pueri * eluſa eſſet. * quaſi vero id Cæſar bonitate tantum adductus, & non prudentiſſimo cõſilio, feciſſet. Cum duce aſſumpto, Alexandrini nihilo ſe firmiores fa-*

ctos aut languidiores Romanos *animaduerterent, eludentibusque militibus regis ætatem, atque infirmitatem, magnum dolorem aceperent, neque ſe quidquam proficere viderent, rumoreſque exſiſterent magna* Cæſari *præſidia, terreſtri itinere*, Syria, Ciliciaque *adduci (quod non dum* Cæſari *auditum erat)* * *interea commeatum, qui noſtris mari ſupportabatur, intercipere ſtatuerunt. itaque, expeditis nauigijs, locis idoneis ad* Canopũ *in ſtatione, diſpoſitis nauibus, inſidiabantur noſtris cõmeatibus. quod vbi* Cæſari *nunciatum eſt, claſſem iubet expediri, atque inſtrui.* * *præficitur* Ti. Nero: *proficiſcuntur in ea claſſe* Rhodiæ *naues, atque in his* Euphranor, * *ſine quo nulla vnquam dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat.* At *fortuna, quæ plerumque eos, quos plurimis beneficijs, ornauit, ad duriorem caſum reſeruat; ſuperiorum temporum diſſimilis,* Euphranorem *perſequebatur. nam cum ad* Canopum *ventum eſſet, inſtructaque vtrimq; claſſis conflixiſſet, & ſua cõſuetudine* Euphranor *primus prælium commiſiſſet, & illic triremen hoſtium perforaſſet, ac demerſiſſet, proximam longius inſecutus parum celeriter inſequentibus reliquis, circumuentus ab* Alexandrinis *eſt, cui ſubſidium nemo tulit: ſiue quod in ipſo ſatis præſidij pro virtute, ac felicitate eius putarent eſſe, ſiue quod ipſi ſibi timebant. itaq; vnus ex omnibus eo prælio bene rem geſſit, ſolus cum ſua quadriremi victrice perijt. Sub idem tempus* Mithridates Pergamenus, *magnæ nobilitatis domi, ſcientiaqúe in bello, & virtutis, fidei, dignitatiſque in amicitia* Cæſaris, *miſſus in* Syriam, Ciliciamque *initio belli* Alexandrini *ad auxilia accerſenda, cum* **magnis copijs (quas celeriter, & propenſiſsima ciuitatum voluntate, & ſua diligentia, confecerat) itine-*

*nere pedeſtri, quo coniungitur Aegyptus Syriæ Peluſium adduxit: idque oppidum, firmo præſidio occupatum ab Achila propter oportunitatem loci, (namque tota Aegyptus maritimo acceſſu Pharo, pedeſtri Peluſio, velut clauſtris, munita exiſtimatur) repente magnis circundatum copijs, multiplici præſidio pertinaciter propugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis, defeſſisque ſubijciebat, & perſeuerantia, conſtantiáque oppugnandi, quo die eſt aggreſſus, in ſuam redegit poteſtatem, præſidiumqúe ibi ſuum collocauit. Inde, re bene geſta, Alexandriam ad Cæſarem contendit, omneſque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerumque adeſt victori, * placarat. atque in amicitiam Cæſaris redegerat. Locus eſt fere regionum illarum nobiliſſimus non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen à ſimilitudine litteræ cepit. nam pars quedam fluminis Nili, mire deriuata inter ſe, quibus itineribus paulatim, medium inter ſe ſpatium relinquens, diuerſiſſimo ad litus interuallo à mari * coniungitur. cui loco cum appropinquare Mithridatem Rex cognouiſſet, & tranſeundum ei flumen ſciret: magnas aduerſus eum copias miſit, quibus vel ſuperari deleriqúe Mithridatem, vel ſine dubio retineri poſſe credebat. quemadmodum autem optabat eum vinci, ſic ſatis habebat, intercluſum à Cæſare à ſe retinere. quæ primæ copiæ flumen à Delta tranſire, & Mithridati occurrere potuerunt, prælium commiſerunt, feſtinantes præripere ſubſequentibus victoriæ ſocietatem. quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, conſuetudine noſtra caſtris vallatis, ſuſtinuit, cum vero incaute, atque inſolenter ſuccedere eos munitionibus videret, eruptione vndique facta magnum numerum*

*eorum * interficit. quod niſi locorum notitia reliqui ſe texiſſent, paritimque in naues, quibus flumen tranſierant, recepiſſent, funditus deleti eſſent. qui vt paululum ab illo timore ſe recrearunt, adiunctis ijs, qui ſubſequebantur, rurſus Mithridatem oppugnare cœperunt. Mittitur a Mithridate nuncius Cæſari, qui rem geſtam perferret. cognoſcit ex ſuis, eadem hæc accidiſſe, Rex ita pene ſub idem tempus & rex ad opprimendum Mithridatem proficiſcitur, & Cæſar ad recipiendum. celeriore fluminis Nili nauigatione Rex eſt vſus, in qua magnam & paratam claſſem habebat. Cæſar eodem itinere vti noluit, ne nauibus in flumine dimicaret: ſed circumuectus eo mari, quod Africæ partis eſſe dicitur, ſicuti ſupra demonſtrauimus, prius tamen Regis copijs occurrit, quam is Mithridatem aggredi poſſent, eumque ad ſe victorem incolumi exercitu recepit. conſederat cum copijs rex loco natura munito, quod erat ipſe excelſior *, * planicies ex omnibus partibus ſubiecta. tribus autem ex lateribus varijs genere munitionibus tegebatur. vnum latus * erat adiectum flumini Nilo, alterum editiſſimo loco ductum vt partem caſtrorum obtineret, tertium palude cingebatur. Inter caſtra regis & Cæſaris iter flumen intercedebat anguſtum, altiſſimis ripis, quod in Nilum influebat. aberat autem ab regis caſtris millia paſſuum circiter VII. Rex, cum hoc itinere venire Cæſarem comperiſſet, equitatum omnem, expeditoſque delectos pedites ad id flumen miſit, qui tranſitu Cæſarem prohiberent, & eminus ex ripis prælium impar inirent. nullum enim proceſſum virtus habebat, aut periculum ignauia ſubibat, quæ res incendit dolore milites, equiteſque noſtros, quod tam diu pari prælio cum Alexandrinis certaretur. itaque eodem tempore*

equites

equites Germani diſperſi, vada fluminis quærẽtes, partim demiſsioribus ripis flumen tranſnarunt, & legionarij, magnis arboribus exciſis,quæ longitudine vtramque ripam contingerent,proiectis,repentinoque aggere iniecto, flumen tranſierunt. quorum impetum adeo pertimuerunt hoſtes, vt in fuga ſpem ſalutis collocarent: ſed id fruſtra: namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pene omni reliqua multitudine interfecta. Cæſar, re præclariſsime geſta, cum ſubitum aduentum ſuum iudicaret magnum terrorem Alexandrinis *iniecturum, protinus victor ad regis caſtra pertendit. hac cum & opere magno vallata, & loci natura munita aduerteret, confertamque armatorum multitudinẽ collocatam in vallo videret, laſſos itinere, ac præliando milites ad oppugnanda caſtra ſuccedere noluit, itaque, non magno interuallo relicto ab hoſte, caſtra poſuit.* Poſtero *die caſtellum, quod rex in proximo vico non longe à ſuis caſtris muniuerat, brachijſque cum opere caſtrorum coniunxerat vici obtinendi cauſſa,* Cæſar *aggreſſus, omnibus copijs expugnat non quo id minori numero militum cõſequi, difficile factu putaret, ſed vt ab ea victoria, perterritis* Alexandrinis,*protinus caſtra regis oppugnaret. itaque eo curſu, quo refugientes* Alexandrinos *ex caſtello in caſtra ſunt milites inſecuti, munitionibus ſucceſſerunt, acerrimeque eminus præliari cœperunt. duabus ex partibus aditus oppugnationis noſtris dabatur, vna, * qua liberum acceſſum haberi demonſtraui, altera, qua mediocre interuallum inter caſtra, & flumen* Nilum *habebat. maxima, & electiſsima* Alexandrinorum *multitudo defendebat eam partem,quæ facillimum aditum habebat. plurimum autem proficiebant hoſtes in repellendis, vulnerandiſque noſtris, qui in*

regione fluminis Nili propugnabant. diuerſis e-nim telis noſtri figebantur, aduerſi ex vallo caſtro-rum, * *auerſique ex flumine, in quo multa naues inſtructa funditoribus, & ſagitarijs noſtros impu-gnabant. Caſar cum videret milites acrius pralia-ri non poſſe, nec tamen multum profici propter loco-rum difficultatem, cumq; animum aduerteret, ex-celſiſsimum locum caſtrorum relictum eſſe ab Ale-xandrinis, quod & per ſe munitus eſſet, & ſtudio partim pugnandi, partim ſpectandi decurriſſent in eum locum, in quo pugnabatur, cohortes illo circuire caſtra, & ſummum locum aggredi, iuſſit, hiſque Carſulenum prafecit, & animi magnitudi-ne, & rei militaris ſcientia virum praſtantem. Quo vt ventum eſt, paucis defendentibus muni-tionem, noſtris contra militibus acerrimè pugnan-tibus, diuerſo clamore, & pralio perterriti Alexan-drini, trepidantes in omnes partes diſcurrere cæpe-runt. quorum perturbatione noſtrorum animi adeo ſunt incitati, vt pene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editiſsimum lo-cum caſtrorum caperent. ex quo decurrentes,* * *ma-gnam multitudinem hoſtium interfecerunt. quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acer-uatim ſe de vallo pracipitauerunt in eam par-tem, qua flumini erat adiuncta. horum primis in ipſa foſſa munitionis magna vi oppreſsis, cate-ri faciliorem fugam habuerunt. cōſtat fugiſſe ex ca ſtris regem ipſum, receptumque in nauem, & mul-titudine eorum, qui ad proximas naues adnata-bant, demerſo nauigio periſſe. re feliciſsimè, celer-rimeque geſta, Caſar, magna victoria fiducia, proximo terreſtri itinere Alexandriam cum equi-tibus contendit, atque* * *eam partem oppidi victor introijt, qua praſidio hoſtium tenebatur, neq; eum*

*conſilium ſuum fefellit, quin hoſtes, eo prælio audito, nihil iam de bello eſſent cogitaturi. dignum aduenicns fructum virtutis, & animi magnitudinis tulit. omnis enim multitudo oppidanorum, armis proiectis, munitionibusq; ſuis relictis, veſte ea ſumpta, qua ſupplices dominantes deprecari conſueuerunt ſacriſque omnibus prolatis, quorum religione precari offenſos, iratóſque animos regum erant ſoliti aduenienti Cæſari occurrerunt, ſeque ei dediderunt. Cæſar in fidem receptos conſolatus, per hoſtium munitiones in ſuam partem oppidi magna gratulatione venit ſuorum: qui nõ tantum bellum ipſum, ac dimicationem, ſed etiam talem aduentum eius felicem fuiſſe lætabantur. Cæſar, Aegypto, atque Alexandria potitus, reges cõſtituit, quos Ptolomæus teſtamento ſcripſerat, atq; obteſtatus erat populum R. ne mutarentur. nam, maiore ex duobus pueris rege amiſſo, minori tranſdidit regnum, maiori ex duabus filia Cleopatra quæ manſerat in fide, præſidiiſque eius. minorem Arſinoen, cuius nomine diu regnaſſe impotenter Ganymedẽ docuimus, deducere ex regno ſtatuit, ne qua rurſus noua diſſenſio, priuſquam diuturnitate confirmarentur * regis imperia, per homines ſeditioſos naſceretur. Legione veterana VI. ſecum deducta, cæteras ibi relinquit, quo firmius eſſet eorum * regum imperium: qui neque amorem ſuorum habere poterant, quod fideliter permanſerant in Cæſaris amicitia, neque vetuſtatis auctoritatem, paucis diebus reges conſtituti. ſimul ad imperij noſtri dignitatem, vtilitatemq; publicam pertinere exiſtimabat, ſi permanerent in fide reges præſidijs eos noſtris eſſe tutos. & hos, ſi eſſent ingrati, poſſe iiſdem præſidijs coerceri. ſic, rebus omnibus confectis, & collocatis, ipſe itinere terreſtrĩ*

*profectus eſt in Syriam. Dum hac in Aegypto geruntur rex Deiotarus ad Domitium Caluinum. cui Caſar Aſiam, finitimaſque prouincias adminiſtrandas tranſdiderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum ſuum, ne ve Cappadociam, regnum Ariobarzanis, poßideri, vaſtarique pateretur à Pharnace: quo malo niſi liberarentur, imperata ſibi facere, prouinciamque promiſſam Caſari non poſſe ſe *perſoluere. Domitius, non tantum ad explicandos ſumptus rei militaris, eum pecuniam neceſſariam eſſe iudicaret, ſed etiam turpe populo R. & Caſari victori, ſibique infame eſſe ſtatueret, regna ſociorum, atque amicorum ab externo rege occupari, nuncios confeſtim ad Pharnacem miſit, Armenia, Cappadociaque decederet, néue, occupatione belli ciuilis, populi R. ius, maieſtatemque tentaret. hanc denunciationem cum maiorem vim habiturum exiſtimaret, ſi propius eas regiones cum exercitu acceſſiſſet, ad legiones profectus, vnã ex tribus XXXVI. ſecum ducit, II. in Aegyptum ad Caſarem mittit, literis eius euocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit, quod itinere terreſtri per Syriam erat miſſa. adiungit Cn. Domitius legioni XXXVI. duas à Deiotaro, quas ille diſciplina, atque armatura noſtra complures annos conſtitutas habebat, equitesqúe centum, totidemque ab Ariobarzane ſumit mittit P. Sextium ad C. Plætoriũ Quaeſtorem, vt legionẽ adduceret, qua ex tumultuarijs militibus in Ponto confecta erat, * Quintumque Patiſcum in Ciliciam ad auxilia accerſenda. qua copia celeriter omnes iuſſu Domitij Comana conuenerunt. Interim legati à Pharnace reſponſum referunt, Cappadocia ſe deceßiſſe, Armeniam minorem recepiſſe, quam paterno nomine iure obtinere de-*

*beret, denique eius regni cauſſa integra Caſari ſeruaretur: paratum enim ſe facere, quod is * ſtatuiſſet. Cn. Domitius, cum animaduerteret eum Cappadocia deceßiſſet, non voluntate adductum, ſed neceßitate, quod facilius Armeniam defendere poſſet, ſubiectam ſuo regno, quam Cappadociam, longius remotam, quodque omnes III. legiones adducturum Domitium * putaſſet, ex quibus cum II. ad Caſarem miſſas audiſſet, * audaciuſq; in Armenia ſubſtitiſſet, perſeuerare cœpit, vt eo quoq; regno decederet: neque enim aliud ius eſſe Cappadocia, atque Armenia. nec iuſte eum poſtulare, vt in Caſaris aduentum res integra differretur: id enim eſſe integrum, quod ita eſſet, vt fuiſſet. His reſponſis datis, cum ijs copijs, quas ſupra ſcripſi, profectus eſt in Armeniam, locisq; ſuperioribus iter facere inſtituit. nam ex Ponto a Comanis iugum editum ſilueſtre eſt, * pertinens in Armeniam minorem quo Cappadocia finitur ad Armenia. * cuius itineris ha erant certa opportunitates, quod in locis ſuperioribus nullus impetus repentinus accidere hoſtium poterat, & quod Cappadocia, his iugis ſubiecta, magnam commeatus copiam erat ſubminiſtratura. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit. qua de pace agerent, regiáque munera Domitio ferrent. ea conſtanter omnia aſpernabatur: nec ſibi quidquam fore antiquius, quã dignitatem populi R. & regna ſociorum recuperare, legatis reſpondebat. Magnis, & continuis itineribus confectis, cum aduentaret ad Nicopolim, quod oppidum in Armenia minore poſitum eſt, plano ipſum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus obiectis, ſatis magno interuallo ab oppido remotis, caſtra poſuit longe à Nicopoli circiter millia paſſuum VII. Quibus ex caſtris, cũ locum*

anguſtus, atque impeditus eſſet tranſeundus, Pharnaces *in inſidijs delectos pedites, omneſque pene diſpoſuit equites. magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces diſsipari iuſsit, paganosque & oppidanos in ijs locis obuerſari: vt ſi amicus* Domitius *eas anguſtias tranſiret, nihil de inſidijs ſuſpicaretur, cum in agris & pecora, & homines animaduerteret * verſari, tamquam amicorum aduentu: ſin vero vt in hoſtium fines veniret, præda diripienda, milites diſsiparentur, diſperſique cæderentur.* Hæc *cum * adminiſtraret, numquam tamen intermittebat legatos de pace, atque amicitia mittere ad* Domitium *: tum, hoc ipſo crederet eum facilius decipi poſſe.* At *contra ſpes pacis* Domitio *in eiſdem caſtris morandi attulit cauſſam, ita* Pharnaces, *amiſſa proximi temporis occaſione, veritus, ne cognoſcerentur inſidiæ, ſuos in caſtra reuocauit* Domitius *poſtero die propius* Nicopolim *acceſsit, caſtraque oppido contulit. quæ dum muniunt noſtri,* Pharnaces *aciem inſtruxit ſuo more, atque inſtituto. in fronte enim, ſimplici directa acie, cornua trinis firmabantur ſubſidijs. eadem * ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra, ſiniſtraque interuallis, ſimplicibus ordinibus inſtructis. perfecit inceptum caſtrorum opus* Domitius, *parte copiarum pro vallo inſtructa.* Proxima *nocte* Pharnaces, *interceptis tabellarijs. qui de* Alexandrinis *rebus litteras ad* Domitium *ferebant, cognoſcit* Cæſarē *magno in periculo verſari, flagitareque à* Domitio, *vt quamprimum ſibi ſubſidia mitteret, propiusque ipſe* Alexandriam *per* Syriam *accederet.* Qua *cognita re,* Pharnaces *victoria loco ducebat, ſi trahere tempus poſſet, cum diſcedendum celeriter* Domitio *putaret: itaque ab oppido, qua facillimum acceſſum, &*

æquißimum ad dimicandũ noſtris videbat, foſſas II. directas, non ita magno medio interuallo relicto, IV. pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius conſtituerat ſuam nõ producere aciem. inter has foſſas aciem ſemper inſtruebat. Equitatum autem ab lateribus omnem extra foſſam collocabat: qui neque aliter vtilis eſſe poterat, & multum numero anteibat noſtrum equitatum. Domitius autem, cum Cæſaris magis periculo, quã ſuo, commoueretur, neque ſe tuto diſceſſurum arbitraretur. ſi condiciones, quas reiecerat, rurſus appeteret, aut ſine cauſſa diſcederret, ex propinquis caſtris in aciem exercitum eduxit. XXXVI. legionem in dextro cornu collocauit, Ponticam in ſiniſtro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit, quibus tamen anguſtißimum frontis reliquit interuallum, reliquis cohortibus in ſubſidijs collocatis. ſic vtrimque, acie inſtructa: proceſſum eſt addimicandum. Signo ſub idem tempus ab vtroque dato, concurritur, acriter varieque pugaatur. nam XXXVI. legio, cum extra foſſam in equitatum regis impetum feciſſet, adeo ſecundum prælium fecit, vt mœnibus oppidi ſuccederet, foſſamque tranſiret, aduerſoſque hoſtes aggrederetur, at Pontica ex altera parte legio., cum paul ulum auerſa hoſtibus ceßiſſet, foſſam autem circuire acies ſecundo conata eſſet. vt aperto latere aggrederetur hoſtem, in ipſo tranſitu foſſa confixa, & oppreſſa eſt. Deiotari vero legiones vix impetum ſuſtinuerunt. ita victrices regis copiæ cornu ſuo dextro, mediaque acie conuerterunt ſe ad XXXVI. legionem: quæ tamen fortiter vincentium impetum ſuſtinuit, magnis copijs hoſtium circumdata, præſentißimo animo pugnans in orbem ſe recepit ad radices montium: quo Pharnaces inſequi.

propter iniquitatem loci, noluit. ita, Pontica legione pene tota amiſſa, magna parte Deiotari *militum interfecta,* XXXVI. *legio in loca ſe ſuperiora contulit, non amplius* CCL. *deſideratis. ceciderunt eo prælio ſplendidi, ac illuſtres viri nonnulli equites* Romani. *Quo tamen incommodo Domitius accepto reliquias exercitus diſsipati collegit, itineribus tutis per* Cappadociam *ſe in Aſiam recepit. Pharnaces, rebus ſecundis elatus, cum ab Cæſare ea, quæ optabat, ſperaret, Pontum omnibus copijs occupauit: ibique & victor, & crudeliſsimus rex, cum ſibi fortunam paternam, feliciore euentu, deſtinaret, multa oppida expugnauit, bona ciuium* Romanorum, *Ponticorũque diripuit,* ſupplicia conſtituit in eos, aliquam formæ, atque ætatis commendationem habebant, eaque, quæ morte eſſent miſeriora, Pontumque nullo defendente, paternum regnum ſe recepiſſe glorians obtinebat. Sub idem tempus in* Illyrico *eſt incommodum acceptum quæ prouincia ſuperioribus menſibus retenta non tantum ſine ignominia, ſed etiam cum laude erat. namque eo miſſus æſtate cum* II. *legionibus* Q. *Cornificius, Cæſaris quæſtor, pro prætore, quamquam erat prouincia minimè copioſa ad exercitus alendos, & finitimo bello, ac diſſenſionibus vaſtata, & confecta, tamen prudentia, ac diligentia ſua, quod magnam curam ſuſcipiebat, ne quo temerè progrederetur, & recepit, & defendit.* nãque, & caſtella complura, locis editis poſita,* quorum opportunitas caſtellanos impellebat ad decurſiones faciendas, & bellum inferendum, expugnauit, eaque præda milites donauit: quæ & ſi erat tenuis, tamen, in tanta prouincia deſperatione, erat grata, præſertim virtute parta. & cum Octauius ex fuga Pharſalici prælij magna claſſe in*

*illum ſe ſinum cõtuliſſet, paucis nauibus Hiadertinorum, quorum ſemper in Remp. ſingulare conſtiterat officium, diſperſis Octauianis nauibus erat potitus, vt vel claſſe dimicare poſſet, adiunctis captiuis nauibus ſociorum: * cum diuerſiſſima parte orbis terrarum Cn. Pompeium victos Cæſar ſequeretur, compluresque aduerſarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, ſe, * reliquijs ex fuga collectis, contuliſſe audiret, litteras ad Gabinium mittit, vti cum legionibus tironum, quæ nuper erant conſcriptæ, proficiſceretur in Illyricum, coniunctiſq; copijs cum Q. Cornificio. ſi quod periculum prouinciæ inferretur, depelleret: ſin ea non magnis copijs tuta eſſe poſſet, in Macedoniam legiones adducerent. omnem enim illam partem. regionemque viuo Cn. Pompeio, bellum inſtauturũ eſſe credebat. Gabinius, vt in Illyricum venit, hiberno tempore anni, ac difficili, ſiue copioſiorem prouinciam exiſtimans, ſiue multum fortunæ victoris Cæſaris tribuens, ſiue virtute, & ſcientia ſua confiſus, quam ſæpe in bellis periclitatus, magnas res, & ſecundas ductu, auſuque ſuo geſſerat, neque prouinciæ facultatibus ſubleuabatur, quæ partim erat exinanita, partim infidelis, neq; nauibus, interclufo mari tempeſtatibus, commeatus ſupportari poterat. magniſque difficultatibus coactus, non vt volebat, ſed vt neceſſe erat, bellum gerebat. ita cum duriſſimis tempeſtatibus, propter inopiam, caſtella, aut oppida expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: adeoque eſt à Barbaris contemptus, vt, Salonam ſe recipiens in oppidum maritimum, quod ciues Romani fortiſſimi, fideliſſimiq; incolebant, in agmine dimicare ſit coactus. Quo prælio duobus millibus militũ amplius amiſſis, centurionibus XXX IIX, tribunis IV, cum reli-*

quis copijs Salonam ſe recepit, ſummaq; ibi difficultate rerum omnium preſſus, paucis menſibus morbo perijt. cuius & infelicitas viui, & ſubita mors in magnam ſpem Octauium adduxit prouinciæ potiundæ: quem tamen diutius in rebus ſecundis & fortuna, quæ plurimum in bellis poteſt, diligentiaq; Cornificij, & Virtus Vatinij verſari paſſa non eſt. vatinius, Brundiſii cum eſſet, cognitis rebus, quæ geſta erant in Illyrico, cum crebris literis Cornificij ad auxilium prouinciæ ferendum euocaretur, & M. Octauium audiret cum Barbaris fœdera percuſiſſe, compluribusque locis noſtrorum militum oppugnare præſidia, partim claſſe per ſe, partim pedeſtribus copijs per Barbaros, & ſi graui valetudine affectus, vix corporis viribus animum ſequebatur, tamen virtute vicit incommodum naturæ, difficultateſque hiemis, & ſubitæ præparationis. nam, cum ipſe paucas in portu naues longas haberet, litteras in Achaiam ad Q. Calenum* miſit, vti ſibi claſſem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam periculum noſtrorum flagitabat, qui ſuſtinere impetum Octauij non poterant, nauibus actuarijs, quarum numerus erat ſatis magnus, *magnitudine quamquã non ſatis iuſta ad præliandũ, roſtra impoſuit. has * adiunctas nauibus longius, & numero claßis aucto, militibus veteranis impoſitis, quorũ magnam copiam habebat, ex omnibus * legionibus qui numero ægrorum relicti erant Brundiſii, cũ exercitus in Græciam tranſportaretur, profectus eſt in Illyricum, maritimasque nonnullas ciuitates, quæ defecerant, Octauióq; ſe tranſdiderãt partim recipiebat, partim remanentes in ſuo conſilio prætereuehebatur: nec ſibi vllius rei moram, neceßitatemque iniungebat, quin quam celerrimè poſſet, ipſum Octauium perſequeretur. hũc op-*

pugnantem Epidaurum *terra, marique, vbi* * *noſtrum erat præſidium, aduentu ſuo diſcedere ab oppugnatione coëgit, præſidiumque noſtrum recepit.* Octauius, *cum* Vatinium *claſſem magna ex parte confectam ex nauiculis actuarijs, habere cognouiſſet, confiſus ſua claſſe, ſubſtituit ad inſulã* Thauridem, *qua regione* Vatinius *inſequens nauigabat non quod* Octauium *ibi reſtitiſſe ſciret, ſed quod eum longius progreſſum inſequi decreuerat.* Cum *propius* Tauridem *acceſſiſſet, diſtenſis ſuis nauibus, quod & tempeſtas erat turbulenta, & nulla ſuſpicio, hoſtis, repente aduerſam ad ſe venientem nauem, antennis ad medium malum demiſſis, inſtructam propugnatoribus animaduertit. Quod vbi conſpexit, celeriter vela ſubducit, demittique antennas iubet, & milites armari: &, vexilio ſublato, quo pugnandi dabat ſignum, quæ primæ naues ſubſequebantur, idem vt facerent. ſignificabat. Parabant ſe* Vatiniani, *repente oppreſſi: parati deinceps* Octauiani *ex portu procedebant.* Inſtruitur *vtrimque acies, ordine diſpoſita magis* Octauiana, *paratior militũ animis* Vatiniana. Vatinius, *cum animaduerteret, neque nauium ſe magnitudine, neque numero parem eſſe: futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit: itaque primus ſua quinqueremi in quadriremem ipſius* Octauij *impetum fecit. celerrime, fortiſſimeque contra illo remigante, naues aduerſæ roſtris concurrũt adeo vehementer, vt nauis* Octauiana, *roſtro diſcuſſo ligno contineretur.* Committitur *acriter reliquis locis prælium concurriturque ad duces maximè. nam cum ſuo quiſque auxilium ferret, magnum cominus in anguſto mari prælium factum eſt: quantoque coniunctis magis nauibus confligendi poteſtas dabatur, tanto ſuperiores erant* Vatiniani; *qui*

*admiranda virtute ex ſuis nauibus in hoſtium naues tranſilire non dubitabant, & , dimicatione æquata, longe ſuperiores virtute, rẽ feliciter gerebãt, deprimitur ipſius Octauij quadriremis: multa præterea capiuntur aut roſtris perforatæ merguntur: propugnatores Octauiani partim in nauibus iugulantur, partim in mare præcipitantur: ipſe Octauius ſe in ſcapham confert, in quam plures cum confugerent, depreſſa ſcapha, vulneratus tamen adnatat ad ſuum Myoparonem. Eo receptus, cum prælium nox dirimeret, tempeſtate magna velis * profugit. ſequuntur hunc ſuæ naues nonnullæ, quas caſus ab illo periculo vindicarat. At Vatinius, re bene geſta. receptui cecinit, ſuiſq́; omnibus incolumibus, in eum ſe portum victor recepit, quo ex portu claſſis Octauiana ad dimicandum proceſſerat. * capit ex eo prælio pentiremem I, triremes II, dycrotas I I X. compluresque remiges Octauianos: poſteróque ibi die fuit, dum ſuas, captiuaſq́; naues reficeret. Poſt diem I I I. contendit in inſulam Iſſam, quod eo ſe recepiſſe ex fuga credebat Octauium. * erat nobiliſſimum regionum earum oppidum, coniunctiſſimúmque Octauio. quo vt peruenit, oppidani ſupplices ſe Vatinio dediderunt: * cõperitque ipſum Octauium, paruis, paucisq́ue nauigijs, vento ſecundo, regionem Græciæ petiſſe, inde vt Siciliam, deinde Africam, caperet. Iſa breui ſpatio, re præclariſſime geſta, prouincia recepta, & Cornificio reddita, claſſe aduerſariorum ex illo toto ſinu expulſa, victor ſe Brundiſiũ, incolumi exercitu & claſſe recepit. His autem temporibus, quibus Cæſar ad Dyrrhachium Pompeium obſidebat, & prælio * Pharſalico rem feliciter gerebat, Alexandriaque cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama, dimicabat, Caſſius Longinus, in Hiſpania*

*proprætor, prouinciæ ulterioris obtinendæ cauſſa, relictus, ſiue conſuetudine natura ſua, ſiue odio, quod in illam prouinciam ſuſceperat quæſtor, ex inſidijs ibi vulneratus, magnas odij ſui fecerat acceßiones, quod vel ex conſcientia ſua, cum de ſe mutuo ſentire prouinciam crederet, vel * initis ſignis, & teſtimonijs eorum, qui difficulter * odia diſſimulant, animaduertere poterat, & compenſare offenſionem prouinciæ exercitus amore cupiebat. itaque cum primum in vnum locum exercitum conduxit, HS centena militibus eſt pollicitus: nec multo poſt, cum in Luſitania Medobregam oppidum, montemque Herminium, expugnaſſet, quo Medobregenſes confugerant, ibique imperator eſſet appellatus, iterum HS centenis milites donauit. Multa præterea, & magna præmia ſingulis concedebat, quæ ſpecioſum reddebant præſentem exercitus amorem, paulatim tamen. & occulte militarem diſciplinam, ſeueritatemque minuebant. Caßius legionibus in hiberna diſpoſitis ad ius dicendum Cordubam ſe recepit, contractumque in ea æs alienum, grauißimis oneribus prouinciæ, conſtituit exſoluere, & vt largitionis poſtulat conſuetudo, per cauſſam liberalitatis ſpacioſam, plura largitori quærebantur: pecuniæ locupletibus imperabantur, quas Lōginus ſibi expenſas ferri non tantum patiebatur, ſed etiam cogebat: in gregem locupletium * ſimultatum cauſſa tenues conijciebantur. neque vllum genus quæſtus, aut magni, & euidentis, aut minimi, & ſordidi, prætermittebatur, quo domus, & tribunal Imperatoris vacaret, nemo erat, qui modo aliquam iacturam facere poſſet, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur, ita etiam magna ſollicitudo periculorum ad iacturas, & detrimenta rei familiaris adiungebatur. Quibus*

*de cauſſis accidit, vt, cum Longius Imperator eadem faceret, quæ fecerat quæſtor, ſimilia rurſus de morte eius prouinciales conſilia inirent. horum odium confirmabant nonnulli familiares eius: qui, cum in illa ſocietate verſarentur rapinarum, nihilo * minus oderant eum, cuius nomine peccabãt: ſibique, quod rapuerant, acceptum * ferebant, quod interciderat, aut erat * interpellatum, Caſſio aſſignabant.* V. *legionem nouam conſcribit, augetur odium & * ex ipſo delectu, & ſumptu additæ legionis. complentur equitum* III. *millia: maximiſq; onerantur impenſis: nec prouinciæ datur vlla requies. Interim litteras accepit à Cæſare, vt in Africam exercitum tranſiiceret, perq; Mauritaniam ad fines Numidiæ perueniret: quod magna Cn. Pópeio Iuba rex miſerat auxilia. maioraque miſſurus exiſtimabatur. Quibus litteris acceptis, inſolenti * voluntate afferebatur, quod ſibi nouarum prouinciarum, & fertiliſſimi regni tanta oblata eſſet facultas. Itaque ipſe in Luſitaniam proficiſcitur ad legiones arcerſendas, auxiliaque adducenda, certis hominibus dat negotium, vt frumentum, nauesque* C. *prepararentur, pecuniaque deſcriberentur, atque imperarentur, ne qua res, cum rediſſet, moraretur. reditus eius fuit celerior omnium opinione, non enim labor, aut vigilantia, cupienti præſertim aliquid, Caſſio deerat. Exercitu coacto in vnum locum, caſtris ad Cordubam poſitis, pro concione militibus exponit, quas res Cæſaris iuſſu gerere deberet, pollicetur que iis, cum in Mauritaniã trãſieciſſet,* HS * *centena ſe daturum:* V. *fore in Hiſpania legionem. ex concione ſe Cordubam recepit, eoque ipſo die, * meridiana hora, cum in Baſilicam iret, quidam Minucius Silo, cliens L. Racilii, libellum, quaſi aliquid ab eo poſtularet, vt miles, ei-*

tranſdit: deinde poſt Racilium, *(nam is latus* Caſſi *tegebat) quaſi reſponſum ab eo peteret, celeriter dato loco, cum ſe inſinuaſſet, ſiniſtra corripit eum, dextráque bis ferit pugione.* Clamore *ſublato, fit à coniuratis impetus vniuerſis,* * Munatius Plancus *proximum gladio tranſiicit Lictorem. hoc interfecto,* Q. *Caßium legatum vulnerat.* Ibi T. Vaſius, *&* L. Mergilio, *ſimili confidentia,* Plancum *municipem ſuum adiuuant. erant enim omnes* Italicēſes. *Ad ipſum* Longinum L. Licinius Squillus *inuolat, iacentemqúe leuibus ſauciat plagis.* Concurritur *ad* Caßium *defendendum. ſemper enim berones, compluresqúe euocatos cum telis ſecum habere conſueuerat. à quibus cæteri intercluduntur, qui ad cædem faciendam ſubſequebantur.* Quo *in numero fuit* Calpurnius Saluianus, *&* Manlius Tuſculus. * Minutius *inter ſaxa, quæ iaciebantur in itinere fugiens opprimitur, &, relato ad domum* Caßio, *ad eum deducitur* Racilius *in proximam ſe domum familiaris ſui confert, dum certum cognoſceret, confectus ne* Caßius *eſſet.* L. Laterenſis, *cum id non dubitaret, incurrit latus in caſtra, militibus vernaculis, & ſecundæ legionis, quibus odio ſciebat præcipue* Caßium *eſſe, gratulatur, tollitur à multitudine in tribunal, prætor appellatur. nemo enim * in prouincia natus, aut vernacula legionis miles,* aut diuturnitate iam factus prouincialis, qui in numero erat* II. *legio, non cum omni prouincia conſenſerat in odio* Caßij. *nã legiones* XXX. *&* XXXI. *paucis menſibus in* Italia *ſcriptas,* Caſar *attribuerat* Longino. V. *legio ibi nuper erat confecta.* Interim *nunciatur* Laterenſi, *vincere* Caßium. Quo *nuncio, dolore magis permotus, quam animo perturbatus, reficit celeriter ſe, & ad* Caßium *viſendum proficiſcitur.* Re co-

*gnita, XXX legio ſigna Cordubam infert. ad auxilium ferendum Imperatori ſuo. facit hoc idem XXI. ſubſequitur has V: cùm II. legiones reliqua eſſent in caſtris, ſecundani, veriti, ne ſoli relinquerentur, atque ex eo, quid ſenſiſſent, indicaretur, ſecuti ſunt factum ſuperiorum. permanſit in ſententia legio vernacula, nec vllo timore de gradu deiecta eſt. Caßius eos, qui nominati erant conſcij cædis, iubet comprehendi: legionem V. in caſtra remittit, cohortibus XXX retentis indicio Minucij cognoſcit, L. Racilium, & L. Laterenſem, & Annium Scapulam, maximæ dignitatis, & gratiæ prouincialem hominem, ſibique tam familiarem, quam Laterenſem, & Racilium, in eadem fuiſſe coniuratione. nec diu moratur dolorem ſuum, quin eos interfici iubeat. Minucium libertis tranſdit excruciandum, item Calpurnium Saluianum, qui profitetur indicium, coniuratorumque numerum auget, vere, vt quidam exiſtimant, vt nonnulli queruntur, coactus. Iiſdem cruciatibus affectus L. Mergilio Squillus nominat plures: quos Caßius interfici iubet, exceptis ijs, qui ſe pecunia redemerunt, nam palá HSCCIↃↃ cum Calpurnio paciſcitur, & cum Q. Sextio quinquaginta. qui, * & ſi maximè nocentes ſunt multati, tamen periculum vitæ, dolorque vulnerum, pecunia remiſſus, crudelitatem cum auaritia certaſſe ſignificabat. Aliquot poſt diebus litteras à Cæſare miſſas accipit, quibus cognoſcit, Pompeium in acie victum, amißis copijs fugiſſe. Qua re cognita, miſtam dolori voluptatem capiebat. victoriæ nuncius lætitiam exprimebat: confectum bellum licentiam temporum intercludebat, ſic erat * dubius animus, * vtrum nihil timere, an omnia licere mallet. Sanatis vulneribus, accerſit omnes, qui*

ſibi

*ſibi pecunias expenſas tulerant, acceptaſque eas iubet referri, quibus parum videbatur impoſuiſſe oneris, ampliorem pecuniam * imperat.* æqua autẽ ratione delectum inſtituit: quos ex omnibus conuentibus, coloniíſque conſcriptos, transmarina militia perterritos, ad ſacramenti redemptionem vocabat. magnum hoc fuit vectigal, maius tamen creabat odium.** His rebus *confectis totum exercitum luſtrat.* Legiones, *quas in* Africam *ducturus erat, & auxilia mittit ad* Traiectum: *ipſe, claſſem, quam parabat, vt inſpiceret,* Hiſpalim *accedit: ibique moratur: propterea quod edictum tota prouincia propoſuerat, vt, quibus pecunias imperaſſet, neque contuliſſent, ſe adirent.* Quæ *euocatio vehementer omnes turbauit.* Interim L. Titius, *qui eo tempore tribunus mil. legionis vernaculæ fuerat, nũciat fama, legionem* XXX. *quam* Q. Caſſius *legatus ſimul ducebat, * cum* Ilurgim *ad oppidum caſtra haberet, ſeditione facta, centurionibus aliquot occiſis, qui ſigna tolli non patiebantur, diſceſſiſſe, & ad* II. *legionem contendiſſe, quæ ad fretum alio itinere ducebatur.* Cognita re, *noctu cum* V. *cohortibus vndeuiceſimanorum egreditur, mane peruenit. ibi eum diem, vt, quid ageretur, perſpiceret, moratus, ** Carmonam *contendit. hic, cum legio* XXX. *&* XXI. *& cohortes* IV. *&* V. *legio, totúſque conueniſſet equitatus, audit* IV. *cohortes a vernaculis oppreſſas ad* Obuculam, *cum his ad ſecundam perueniſſe legionem, omneſque ibi ſe coniunxiſſe, &* T. Thorium Italicenſem *ducem delegiſſe.* Celeriter *habito conſilio,* Marcellum Cordubam, *vt eam in poteſtate retineret,* Q. Caſſium *legatum* Hiſpalim *mittit. paucis ei diebus affertur, conuentum* Cordubenſem *ab eo defeciſſe,* Marcellumque *aut voluntate, aut neceſſitate adductum, (namque id varie nunciabatur) con-*

ſentire cum Cordubenſibus, II. *cohortes legionis* V. *quæ fuerant Cordubæ in præſidio, idem facere. Caßius, his rebus incenſus, mouet caſtra, & poſtero die Segoniam ad flumen Silicenſe venit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoſcit, non ſua, ſed Cæſaris abſentis cauſſa, ſibi fidiſsimos eſſe, nullúmque periculum deprecaturos, dum per eos Cæſari prouincia reſtitueretur. Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit: ac, ne diſſenſionis initium natum ſeditioſa militum, ſuaque videretur natura, ſimul, vt contra Q. Caſsium, qui Cæſaris nomine maioribus viribus vti videbatur, æque potentem opponeret dignitatem, Cn. Pompeio ſe prouinciam recuperare velle, palam dictitabat. & forſitam etiam hoc fecerit odio Cæſaris, & amore Pompeij: cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat · * ſed, in qua mente commotus fecerit, coniectura ſciri non poteſt. Certe hoc præ ſe Thorius ferebat: milites adeo fatebantur, vt Cn. Pompeij nomen in ſcutis inſcriptum * haberent.* frequens legionibus conuentus obuiam prodit, neque tantum virorum, ſed etiam matrum familias, ac prætextatorum, deprecaturque, ne hoſtili aduentu Cordubam diriperent: nam ſe contra Caſsium ſentire cum omnibus, contra Cæſarem ne facere cogerentur, orare. Tantæ multitudinis precibus, & lacrymis exercitus commotus, cum videret ad Caſſium perſequendum nihil opus eſſe Cn. Pompeij nomine, & memoria, támque omnibus Cæſarianis, quam Pompeianis, Longinum eſſe in odio, neque ſe conuentum, neque M. Marcellum contra Cæſaris cauſſam poſſe perducere, nomen Pompeij ex ſcutis detraxerunt, Marcellum, qui ſe Cæſaris cauſſam defenſurum profitebatur, ducem adſciuerunt præto-*

remque appellarunt, & ſibi conuentum adiunxerunt, caſtraque ad Cordubam poſuerunt. Caſsius eo biduo circiter IV. *millia paſſuum à Corduba, citra flumen Baetim, in oppidi conſpectu loco excelſo facit caſtra: litteras ad regem* Bogudem *in* Mauritaniam, *&* ad M. Lepidum *proconſulem in* Hiſpaniā *citeriorem mittit, ſubſidio ſibi, prouinciaque* Cæſaris *cauſſa quamprimum veniret.* Ipſe, *hoſtili modo,* Cordubenſium *agros vaſtat, ædificia incendit.* Cuius *rei deformitate, atque indignitate, legiones, quæ* Marcellum *ſibi ducem ceperant, ad eum concurrerunt, vt in aciem educerentur, orant, priuſque confligendi ſibi poteſtas fieret, quam cum tanta contumelia nobiliſsimæ cariſsimæque poſſeſsiones* Cordubenſium *in conſpectu ſuo rapinis, ferro, flammaque conſumerentur.* Marcellus, *cum confligere miſerrimum putaret, quod & victoris, & victi detrimentum ad eundem* Cæſarem *eſſet redundaturum, neque ſuæ poteſtatis eſſet, legiones* Batim *tranſducit, atque aciem inſtruit.* Cum * Caßium *contra pro caſtris ſuis aciem inſtruxiſſe loco ſuperiore videret, cauſſa interpoſita, quod is in æquum non deſcenderet,* Marcellus *militibus perſuadet, vt ſe in caſtra recipiant: itaque copias reducere cæpit.* Caſſius, *quo bono valebat,* Marcellumque *infirmum eſſe ſciebat, aggreſſus equitatu legionarios ſe recipientes, complures nouiſsimos in fluminis ripis interficit.* Cum *hoc detrimento, quid tranſitus fluminis vitij, difficultatiſque haberet, cognitum eſſet,* Marcellus *caſtra* Batim *transfert: crebroque vterque legiones in aciem educit, neque tamen confligitur, propter locorum difficultates,* Erat *copijs pedeſtribus multo firmior* Marcellus. *habebat enim veteranas legiones, multiſque prælijs expertas.* Caſſius *fidei magis, quam virtuti legionum, confidebat.*

Cc ij

*itaque, cum caſtra caſtris collata eſſent, & Marcellus locum idoneum caſtello cepiſſet, quo prohibere aqua Caſſianos poſſet, Longinus, veritus, ne genere quodam obſidionis clauderetur in regionibus alienis, ſibique infeſtis, noctu ſilentio ex caſtris proficiſcitur, celeríque itinere Vllam contendit, quod ſibi fidele eſſe oppidum credebat. Ibi adeo coniuncta ponit mœnibus caſtra, vt & loci natura, (namque Vlla in edito monte poſita eſt) & ipſa munitione vrbis, vndique ab oppugnatione tutus eſſet. hunc Marcellus inſequitur, & quam proxime poteſt Vllam, caſtra caſtris confert: locorúmque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, neceßitate eſt adductus, vt neque confligeret, cuius ſi rei facultas eſſet, reſiſtere incitatis militibus non poterat, neque vagari Caſſium latius pateretur, ne plures ciuitates ea paterentur, quæ paſſi erant Cordubenſes. Caſtellis idoneis locis collocatis, operibúſque in circuitu oppidi continuatis, Vllam, Caſſiumque munitionibus clauſit. Quæ prius quam perficerentur, Longinus omnem ſuum equitatum emiſit: * quem magno ſibi vſui fore credebat, ſi pabulari, frumentarique Marcellum non pateretur, magno autem impedimento, ſi clauſus obſidione, & inutilis neceſſariũ conſumeret frumentum. Paucis diebus litteris Caſſii acceptis, rex Bogud cum copiis venit, adiungitque ei legionem, quam ſecum adduxerat, compluréſque cohortes auxiliarias Hiſpanorum, namque, vt in ciuilibus diſſenſionibus accidere conſueuit, ita temporibus illis in Hiſpania nonnullæ ciuitates rebus Caſſii ſtudebant, plures Marcello fauebãt. Accedit cum copiis Bogud ad exteriores Marcelli munitiones. pugnatur vtrimque acriter, crebroque, vt accidit, fortuna ſæpe ad vtrumque transferente victoriam, nec tamen vmquam ab operibus depellitur*

Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore prouincia cum cohortibus legionarijs XXXV. magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Vllam, vt ſine vllo ſtudio contentiones Caſſii, Marcellique componeret. huic venienti ſine dubitatione Marcellus ſe credit, atque offert. Caſsius contra ſuis ſe tenet præſidijs, ſiue eo, quod plus ſibi iuris deberi, quam Marcello, exiſtimabat, ſiue eo, quod, ne praeoccupatus animus Lepidi eſſet obſequio aduerſarij, verebatur. ponit ad Vllam caſtra Lepidus, neq; habet à Marcello quidquam diuiſi: ne pugnetur, interdicit: ad exeundum Caſsium inuitat, fidemque ſuam in re omni interponit. Cum diu dubitaſſet Caſsius, quid ſibi faciendum, quid ve Lepido eſſet credendum, neque vllum exitum conſilij ſui reperiret, ſi permaneret in ſententia, poſtulat, vti munitiones diſiicerentur, ſibique liber exitus daretur. non tantum indutijs factis, ſed prope iam conſtituta opera cum complanarẽt, cuſtodiaque munitionum eſſent deducta, auxilia regis in id caſtellum Marcelli, quod proximum erat regijs caſtris, neque opinantibus omnibus, ſi tamen in omnibus fuit Caſsius, (nam de huius conſcientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresque ibi milites oppreſſerunt. quod niſi celeriter, indignatione, & auxilio Lepidi, prælium eſſet diremptum, maior calamitas eſſet accepta. Cum iter Caſsio patefactum eſſet, caſtra Marcellus cum Lepido coniungit,* Lepidus eodem tempore, Marcellúſque Cordubam cum ſuis proficiſcitur. Narbonem ſub idem tempus Trebonius proconſul ad prouinciam obtinendam venit. de cuius aduentis vt cognouit Caſsius, legiones, quas ſecum habuerat, equitatumq; in hyberna diſtribuit: ipſe, omnibus ſuis rebus celeriter correptis, Malacam contendit, ibique aduerſo tempore nauigandi naues*

conſcendit, vt ipſe prædicabat, ne ſe Trebonio, *&* Lepido, *&* Marcello *committeret, vt amici eius dictitabant, ne per eam prouinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars ab eo defecerat, vt cæteri exiſtimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in poteſtatem cuiuſquam veniret.* Progreſſus *ſecunda, vt hyberna, tempeſtate, cum in* Iberum *flumen, noctis vitandæ cauſſa, ſe contuliſſet, inde, paulo vehementiore tempeſtate, nihilo periculoſius ſe nauigaturum credens, profectus aduerſis fluctibus occurrentibus oſtio fluminis, in ipſis faucibus, cum neque flectere nauem propter vim fluminis, neque directum tantis fluctibus tenere poſſet, demerſa naui, perijt.*

C V M *in* Syriam Cæſar *ex* Aegypto *veniſſet, atque ab ijs, qui* Roma *venerant ad eum, cognoſceret, litteriſque vrbanis animaduerteret, multa* Romæ *male, & inutiliter adminiſtrari, neque vllam partem* Reip. *ſatis commode geri, quod & contentionibus* Tribunicijs *pernicioſæ ſeditiones orirentur,* & ambitione, atque indulgentia* Tribunorum *militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem, conſuetudinemque militarem fierent, quæ diſſoluendæ diſciplinæ, ſeueritatiſque eſſent, eaque omnia flagitare aduentum ſuum videret, tamen præferendum exiſtimauit, quas in prouincias, regionesque veniſſet, eas ita relinquere conſtitutas, vt domeſticis diſſenſionibus liberarentur, iura, legeſque acciperent, & externorum hoſtium metum deponerent. Hæc in* Syria, Cilicia, *Aſia celeriter ſe confecturum ſperabat, quod hæ prouinciæ nullo bello premebantur.* In Bithynia, *ac* Ponto *plus oneris videbat impendere ſibi.* Non *enim exceſſiſſe* Ponto Pharnacem *audierat, neque exceſſurum putabat, cum ſecundo prælio eſſet vehementer infla-*

tus, quod contra Domitium Caluinum *fecerat. Commoratus fere in omnibus ciuitatibus,* quæ maiores ſunt dignitate, præmia benemeritis & viritim, & publice tribuit: de controuerſiis veteribus cognoſcit, ac ſtatuit reges, tyrannos, dynaſtas prouinciæ, finitimoſque,* qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impoſitis prouinciæ tuendæ, ac defendendæ dimittit, & ſibi, & populo* Romano *amiciſsimos, paucis diebus in ea prouincia conſumptis,* Sex. *Cæſarem, amicum, & neceſſarium ſuum,* legionibus* Syriæ *præficit, ipſe eadem claſſe, qua venerat, proficiſcitur in* Ciliciam. *Cuius prouinciæ ciuitates omnes euocat* Tarſum: *quod oppidum fere totius Ciliciæ nobiliſsimum, fortiſsimumque eſt. ibi, rebus omnibus prouinciæ, & finitimarum ciuitatum conſtitutis, cupiditate proficiſcendi ad bellum gerendum non diutius moratur, magniſque itineribus per* Cappadociam *confectis, biduum* Mazacæ *commoratus, venit* Comana, *vetuſtiſsimum, & ſanctiſsimum in* Cappadocia Bellonæ *templum, quod tanta religione colitur, vt ſacerdos eius deæ maieſtate, imperio, & potentia ſecundus à rege conſenſu gentis illius habeatur, id homini nobiliſsimo* Nicomedi Bithynio *adiudicauit: qui, regio Cappadocum genere ortus, propter aduerſam fortunam maiorum ſuorum, mutationemque generis, iure minime dubio, vetuſtate tamen intermiſſo, ſacerdotium id repetebat. fratrem autem* Ariobarzanis Ariaratem, *cum bene meritus vterque eorum de* Rep. *eſſet, ne aut regni hæreditas* Ariaratem *ſollicitaret, aut heres regni terreret,* Ariobarzani *attribuit, qui ſub eius imperio, ac ditione eſſet;* ipſe iter cœptum ſimili velocitate conficere cœpit. Cum propius* Pontum, *fineſque* Gallogræciæ *acceſſiſſet,* Deiotarus, *tetrarches*

Gallograecia, tunc quidem pene totius, quod ei neque legibus, neque moribus conceſſum eſſe ceteri Tetrarchae *contendebant, ſine dubio autem* rex Armeniae *minoris ab* Senatu *appellatus, depoſitis regijs inſignibus, neque tantum priuato veſtitu, ſed etiam reorum habitu ſupplex ad* Caeſarem *venit oratum, ut ſibi ignoſceret, quod in ea parte poſitus terrarum, qua nulla praeſidia* Caeſaris *habuiſſet, exercitibus, imperiiſque in* Cn. Pompeij *caſtris * fuiſſet: neque enim ſe iudicem debuiſſe eſſe controuerſiarum populi* Romani *ſed parere praeſentibus imperijs. Contra quem* Caeſar, *cum plurima ſua commemoraſſet officia, quae conſul ei decretis publicis tribuiſſet, cũque defenſionem eius, nullam poſſe excuſationem eius imprudentiae recipere, coarguiſſet, quod homo tantae prudentiae, ac diligentiae ſcire potuiſſet, quis urbem,* Italiámque *teneret, ubi* Senatus, *populuſque* R. *ubi* Reſp. *eſſet, quis deinde poſt* L. Lentulum, C. Marcellum *conſul eſſet: * ſed tamen ſe concedere id factum ſuperioribus ſuis beneficijs, veteri hoſpitio, atque amicitiae, dignitati, aetatique hominis, precibus eorum, qui frequentes concurriſſent, hoſpites, atque amici* Deiotari, *ad deprecandum: de controuerſiis* Tetrarcharum *poſtea ſe cogniturum eſſe dixit: regium veſtitum ei reſtituit. ** Legionem *autem, quam ex genere ciuium ſuorum* Deiotarus, *natura, diſciplináque noſtra conſtitutam, habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum * adducere iuſsit. Cum in* Pontum *veniſſet, copiáſque omnes in unum locum coegiſſet, quae numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant (excepta enim legione* V I. *quam ſecum adduxerat* Alexandria *veteranam, multis laboribus, periculíſque functam, multiſque militibus, partim difficultate itinerum, ac nauigationum, partim crebritate bello-*

rum, adeo deminutam, vt minus ∞ hominum in ea eſſet, reliquæ erant III. *legiones, vna* Deiotari, *duæ, quæ in eo prælio, quod* Cn. Domitium *feciſſe eum* Pharnace *ſcripſimus, fuerant) legati, à* Pharnace *miſsi,* Cæſarem *adeunt, atque in primis deprecantur, ne eius aduentus hoſtilis eſſet. facturum enim omnia* Pharnacem*, quæ imperata eſſent. maximéque commemorabant, nulla* Pharnacem *auxilia contra* Cæſarem Pompeio *dare voluiſſe, cum* Deiotarus*, qui dediſſet, tamen ei ſatis feciſſet.* Cæſar *reſpondit, ſe fore æquiſsimum* Pharnaci*, ſi, quæ polliceretur, repreſentaturus eſſet. monuit autem, vt ſolebat, mitibus verbis legatos, ne aut* Deiotarum *ſibi obijcerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia* Pompeio *non miſiſſent: nam ſe neque libentius facere quidquam, quam ſupplicibus ignoſcere, neque prouinciarum publicas iniurias condonare ijs poſſe, qui * non fuiſſent in ſe officioſi: id ipſum, quod commemoraſſent, officium vtilius* Pharnaci *fuiſſe, qui prouidiſſet, ne vinceretur, quam ſibi, cui* Dij *immortales victoriam tribuiſſent: itaq; ſe magnas, & graues iniurias ciuium* Romanorum*, qui in* Ponto *negotiati eſſent, quoniam in integrum reſtituere non poſſet, concedere* Pharnaci *: nam neque interfectis amiſſam vitam neque exſectis virilitatem reſtituere poſſe, quod quidem ſupplicium grauius morte ciues* Romani *ſubiſſent:* Ponto *vero decederet confeſtim, familiaſque publicanorum remitteret, ceteraque reſtitueret ſocijs ciuibuſque* Romanis*, quæ penes eum eſſent: ſi feciſſet, iam tunc ſibi mitteret munera, ac dona, quæ, bene rebus geſtis, imperatores ab amicis accipere conſueſſent. miſerat enim* Pharnaces *coronam auream.* His *reſponſis datis, legatos remiſit.* At Pharnaces*, omnia liberaliter pollicitus, cum, feſtinantem, ac properantem* Cæſa-

rem, ſperaret libentius etiam crediturum ſuis promiſsis, quam res pateretur, quo celerius, honeſtiuſq; ad res magis neceſſarias proficiſceretur, (nemini enim erat ignotum, plurimis de cauſsis ad vrbem Cæſarem reuocari) lentius agere, decedendi diem poſtulare longiorem, pactiones interponere, in ſumma fruſtrari cœpit. Cæſar, cognita calliditate hominis, quod alijs temporibus natura facere conſueuerat, tunc neceſsitate fecit adductus, vt celerius omnium opinione manum conſereret. Zela eſt oppidum in Ponto, poſitu ipſo, vt in plano loco, ſatis munitum. tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelſiore vndique faſtigio ſuſtinet murum. circumpoſiti ſunt huic oppido magni, multique interciſi vallibus colles: quorum editiſsimus vnus, qui, propter victoriam Mithridatis, & infelicitatem Triarij, detrimentumque exercitus noſtri, ſuperioribus locis, atque itineribus pene coniunctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem. nec multo longius millibus paſſuum III. abeſt ab Zela. hũc locum Pharnaces, veteribus paternorum felicium caſtrorum * refectis operibus, copijs omnibus ſuis occupauit. Cæſar, cum ab hoſte millia paſſuum V. caſtra poſuiſſet, videretque eas valles, quibus regia caſtra munirentur, eodem interuallo ſua caſtra munituras, ſi modo ea loca hoſtes priores non cepiſſent, quæ multo erant propiora regis caſtris, aggerem comportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentiſque in caſtris relictis, prima luce, non opinantibus hoſtibus, eum ipſum locum cepit, in quo Mithridates ſecundum prælium aduerſus Triarium fecerat. huc omnem comportari aggerem è caſtris,* ſeruitiáque agi iuſsit, ne quis ab opere miles diſcederet, cum, ſpatio non*

amplius ∞ paſſuum, interciſa vallis caſtra hoſtium diuideret ab opere incepto Cæſaris caſtrorum. Pharnaces, cum id repente prima luce animaduertiſſet, copias ſuas omnes pro caſtris inſtruxit, quas, interpoſita tanta locorum iniquitate, conſuetudine magis peruulgata militari credebat inſtrui Cæſar, vel ad opus ſuum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad oſtentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis, quam manu, defendere locum Pharnaces videretur: itaque deterritus non eſt, quo minus, prima acie pro vallo inſtructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulſus ſiue loci felicitate, ſiue auſpicijs, & religionibus inductus, quibus obtemperaſſe eum poſtea audiebamus, ſiue paucitate noſtrorum, qui in armis erant, comperta, cum, more operis quotidiani, magnam illam ſeruorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum * eſſe credidiſſet, ſiue etiam veterani fiducia exercitus ſui, quem cum legione XXII. in acie conflixiſſe, & viciſſe legati eius gloriabantur, ſimul contemptu exercitus noſtri, quem pulſum à ſe, Domitio duce, ſciebat, inito conſilio dimicandi, deſcendere prærupta valle cœpit. cuius aliquandiu Cæſar irridebat inanem oſtentationem, & eo loco militum * cohortationem, quem in locum nemo ſanus hoſtis ſubiturus eſſet: cum interim Pharnaces * eodem gradu, quo * in prælium deſcenderat, vallem adſcẽdere aduerſus arduum collem inſtructis copijs cœpit. Cæſar, incredibili eius vel temeritate, * vel fiducia motus, neque opinans, imparatúſque oppreſſus, eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere iubet, legiones opponit, aciem inſtruit. cuius rei ſubita trepidatio magnum terrorem attulit noſtris, nondum ordinibus inſtructis. falcatæ regiæ quadrigæ, permi-*

*ſtes milites perturbant, quæ tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. inſequitur has acies hoſtium, &, clamore ſublato, confligitur, multum adiuuante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate: qui cum omnibus caſibus belli interſunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit adminiſtrari. Magno atque acri cominus prælio facto, dextro cornu, quo veterana legio VI. erat collocata, initium victoriæ natum eſt ab ea parte, cum in procliui detruderentur hoſtes multo tardius, ſed tamen iiſdem Diis adiuuantibus, ſiniſtro cornu, mediaque acie, tota profligantur copiæ regis. quæ quam facile ſubierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulſæ, premebantur loci iniquitate. itaque, multis militibus partim interfectis, partim ſuorum ruina oppreſsis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen proiectis, vallem tranſgreſsi, nihil ex loco ſuperiore inermes proficere poterant. at noſtri, victoria elati, ſubire iniquum locum, munitioneſque aggredi non dubitarunt. defendentibus autem iis cohortibus caſtra, quas Pharnaces præſidio reliquerat, celeriter caſtris hoſtium ſunt potiti. interfecta multitudine omni, aut capta ſuorum, Pharnaces cum paucis equitibus profugit. cui niſi caſtrorum oppugnatio facultatem attuliſſet liberius profugiendi, viuus in Cæſaris poteſtatem adductus eſſet. Tali victoria toties victor Cæſar incredibili eſt lætitia affectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat: * eratque, ſubiti periculi recordatione, lætior, quod victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto, præda omni regia militibus condonata, poſtero die cum expeditis equitibus ipſe proficiſcitur: legionem VI. decedere ad præmia, atque honores accipiendos in Italiam in-*

bet: auxilia Deiotari *domum remittit* *: II. *legiones cum* Cælio Vintiano *in ponte reliquit*. *Ita per* Gallograciam, *Bithyniamque in Aſiam iter facit: omniumque earum prouinciarum de controuerſiis cognoſcit, & ſtatuit: iura in* Tetrarchas, *reges, ciuitates diſtribuit.* Mithridatem Pergamenũ, *à quo rem feliciter, celeriterque geſtam in Aegypto ſupra ſcripſimus, regio genere ortum, diſciplinis etiam regijs educatum, (nam eum* Mithridates, *rex Aſiæ totius, propter nobilitatem* Pergamo *paruulum ſecum aſportauerat in caſtra, multoſque tenuerat annos) regem* Beſphori *conſtituit, quod ſub imperio* Pharnacis *fuerat, prouinciaſque populi* Romani *à* Barbaris, *atque inimicis regibus, interpoſito amiciſſimo rege, muniuit. Eidem tetrarchiam, legionibus* Gallogræcorum, *iure gentis, & cognationis adiudicauit, occupatam, & poſſeſſam paucis ante annis à* Deiotaro. *Neque tamen vſquam diutius moratus eſt, quam neceſſitas vrbanarum ſeditionum pati videbatur. Rebus feliciſsime, celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.*

A. HIRTII, vel, OPPII, COMMENTARIORVM DE BELLO AFRICANO LIBER VNVS.

CAESAR, itineribus iuſtis confectis, nullo die intermiſſo, ad XIV. Kal. Ian. in Lilybæum peruenit: ſtatimque oſtendit, ſeſe naues velle conſcendere, cum non amplius legionem tironum haberet vnam, equitéſque vix D C. Tabernaculum ſecundum litus ipſum conſtituit, vt prope fluctus verberaret. Hoc eo conſilio fecit, ne quis moræ quidquam fore ſperaret, & vt omnes in dies, horáſque parati eſſent. Incidit per id tempus, vt tempeſtates ad nauigandum idoneas non haberet. nihilo tamen minus in nauibus remiges, militéſque continere, & nullam prætermittere occaſionem profectionis, cum præſertim ab incolis eius prouinciæ nunciarentur aduerſariorum copiæ, equitatus infinitus, legiones regiæ IV. leuis armaturæ magna vis, Scipionis legiones X. elephanti CXX. claſſeſque eße complures. tamen non deterrebatur, animoque, & ſpe confidebat. Interim in dies & naues longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere, & legiones tironum conuenire, in his veterana legio V. equitum ad I I. millia. Legionibus collectis, X I, & equitum II. millibus, vt quæque prima legio venerat, in naues longas imponebatur, equites autem in

*onerarias. ita maiorem partem nauium antecedere iuſsit, & inſulam petere Aponianam, quæ * non abeſt à Lilybæo. ibique commoratus, bona paucorum vendit publice: deinde Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipſe nauem conſcendit ad VI. kal. Ian. & reliquas naues ſtatim eſt conſecutus. ita, vento certo, celerique nauigio vectus, poſt diem quartam cum longis paucis nauibus in conſpectum Africæ venit. namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento diſperſæ, atque errabundæ diuerſa loca petierunt. Clupeam claſſe prætervehitur, deinde Neapolim. complura præterea caſtella, & oppida non longe à mari relinquit. Poſtquam Adrumetum acceſsit, ibi præſidium erat aduerſariorum, cui præerat C. Conſidius, & à Clupea ſecundum oram maritimam, cum equitatu Adrumeti Cn. Piſo cum Mauris circiter III. millibus apparuit. Ibi paulliſper Cæſar ante portum commoratus, dum reliquæ naues conuenirent, exponit exercitum. cuius numerus in præſentia fuit peditum III. millium, equitum CL. caſtriſque ante oppidum poſitis, ſine iniuria cuiuſquam conſedit, cohibetque omnes à præda. Oppidani interim muros armatis complent. ante portum frequentes * conſidũt ad ſe defendendum. quorum numerus II. legionũ intus erat. Cæſar, circum oppidum vectus, natura loci perſpecta, redit in caſtra. non nemo culpæ eius, imprudentiæque aſsignabat, * quod neque certum locum gubernatoribus, præfectiſque, quem peterent, præceperat: neque, vt mos ipſius, conſuetudóque ſuperioribus temporibus fuerat, tabellas ſignatas dederat, vt in tempore, iis perlectis, locum certum peterent vniuerſi. quod minime Cæſarem fefellerat. namque nullum portum terræ Africæ, quo claſses*

*decurrerent, pro certo tutum ab hoſtium præſidio fore ſuſpicabatur: ſed * fortuitu oblatam occaſionem egreſſus aucupabatur. L. Plãcus, interim legatus petit à Cæſare, vt ſibi daret facultatem cum Conſidio agendi, ſi poſſet aliqua ratione perduci ad ſanitatem. itaque, data facultate, litteras conſcribit, & eas captiuo dat perferendas in oppidum ad Conſidium. Quo ſimul atque captiuus * perueniſſet, litteraſque vt erat mandatum, Conſidio porrigere cœpiſſet, prius, quam acciperet ille, Vnde, inquit, iſtas? Tum captiuus, Venio à Cæſare. Tunc Conſidius, Vnus eſt, inquit, Scipio imperator hoc tempore populi Romani deinde conſpectu ſuo captiuum ſtatim interfici iubet: litteráſque non dum perlectas, ſicut erant ſignatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas. Poſtquam, vna nocte, & die ad oppidum conſumpta, neque reſponſum vllum à Conſidio dabatur, neque ei reliquæ copiæ ſuccurrebant, neque equitatu abundabat, & ad oppidum oppugnandum non ſatis copiarum habebat, & eas tironum, neque primo aduentu conuulnerari exercitum volebat, & oppidi egregia munitio, difficiliſque ad oppugnandum erat acceſſus, & nuntiabantur auxilia magna equitatus oppidanis ſuppetias venire: non eſt viſa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi, ne, dum in ea re Cæſar eſſet occupatus, circumuentus à tergo ab equitatu hoſtium laboraret. itaque, caſtra cum mouere vellet, ſubito ex oppido erupit multitudo: atque equitatus ſubſidio vno tempore eis caſu ſuccurrit, qui erat miſſus ab Iuba ad ſtipendium accipiendum: caſtraque, vnde Cæſar egreſſus, iter facere cœperat, occupant: & eius agmen extremum inſequi cœperunt. Quæ res cum animaduerſa eſſet, ſubito legionarij conſiſtunt, & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tam*

tam multitudinem audaciſsime concurrunt. Accidit res incredibilis, vt equites minus XXX. *Galli, Maurorum equitum* II. *millia loco pellerent,* vrgeréntque in oppidum. Poſtquam repulſi, & coniecti erant intra munitiones, Cæſar iter conſtitutum ire contendit. quod cum ſæpius facerent, & modo inſequerentur, modo rurſus ab equitibus in oppidum repellerentur: cohortibus paucis ex veteranis, quas ſecum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere cœpit. ita, quanto longius ab oppido diſcedebatur, tanto tardiores ad inſequendum erant Numidæ. interim in itinere ex oppidis, & caſtellis legationes venire, polliceri frumentum, paratóſque eſſe, quæ imperaſſet, facere. itaque eo die caſtra poſuit ad oppidum Ruſpinam kalendis Ian. inde mouit. & peruenit ad oppidum Leptim, liberam ciuitatem, & immunem. Legati ex oppido veniunt obuiam: libenter ſe omnia facturos, quæ vellet, pollicentur. Itaque, centurionibus ad portas oppidi, & cuſtodijs impoſitis, ne quis miles in oppidum introiret, aut iniuriam faceret cuipiam incolæ, non longe ab oppido ſecundum litus facit caſtra. Eodem naues onerariæ, & longe nonnullæ caſu aduenerunt. reliquæ, vt eſt ei nunciatum, incertæ locorum Vticam verſus petere viſæ ſunt. Interim Cæſar à mari non digredi, neque mediterranea petere propter nauium errorem, equitatũq; in nauibus omnẽ cõtinere, vt arbitror: ne agri vaſtarẽtur, aquã in naues iubet cõportari. Remiges interim qui aquatũ è nauibus exierãt, ſubito equites Mauri, neq; opinãtibus Cæſarianis, adorti, multos iaculis conuulnerauerunt, nonnullos interfecerunt. latent enim in inſidijs cum equis inter conualles, & ſubito exeunt, non vt in campo cominus depugnent. Cæſar interim in Sardiniam nuncios*

cum litteris, & in reliquas prouincias finitimas dimiſit, vt ſibi auxilia, commeatus, frumentum, ſimulatque litteras legiſſent, mittenda curarent: exoneratiſque partim nauibus longis, Rabirium Poſtumum in Siciliam ad ſecundum commeatum accerſendum mittit. Interim *cum* X. *nauibus longis ad reliquas naues onerarias conquirendas, quæ deerraſſent, & ſimul mare tuendum ab hoſtibus iubet proficiſci.* Item C. Salluſtium Criſpum *prætorem ad* Cercinam *inſulam verſus, quam aduerſarÿ tenebant, cum parte nauium ire iubet, quod ibi magnum numerum frumenti eſſe audiebat.* Hæc *ita *imperabat, itaque vnicuique præcipiebat, * vt, ſi fieri poſſet, nec locum vllum excuſatio haberet, nec moram tergiuerſatio. ipſe interea, ex perfugis, & incolis cognitis condicionibus* Scipionis, *& qui cum eo contra ſe bellum gerebant, miſerari. ** Regium *enim equitatum in prouincia* Africa Scipio *alebat. * tanta hominum erat dementia, vt mallent regis eſſe vectigales, quam cum ciuibus in patria in ſuis fortunis eſſe incolumes.* Cæſar *ad* III. Non. Ian. *caſtra mouet:* Leptique V I. *cohortium cum* Saſerna *relicto, ipſe rurſus, vnde pridie venerat,* Ruſpinam *cum reliquis copÿs conuertit: ibique ſarcinis exercitus relictis, ipſe cum expedita manu proficiſcitur circum villas frumentatum, oppidaniſque imperat, vt plauſtra, iumentaque omnia ſequantur.* Itaque *magno frumenti inuento numero,* Ruſpinam *redit.* Hoc *eum idcirco exiſtimo feciſſe, ne maritima oppida poſt ſe vacua relinqueret, præſidióque firmata ad claßis receptacula muniret.* Itaque, *ibi relicto* P. Saſerna, *fratre eius, quem* Lepti *proximo oppido reliquerat cum legione, iubet comportari ligna in oppidum quamplurima: ipſe cum cohortibus* V I I.

*quæ ex veteranis legionibus in claſſe cum Sulpicio, & Vatinio rem geſſerant, ex oppido Ruſpina egreſſus, proficiſcitur ad portum, qui abeſt ab oppido millia paſſuum II: ibique claſſem ſub veſperum cum ea copia conſcendit, omnibus in exercitu inſcijs, & requirentibus Imperatoris conſilium, magno metu, ac triſtitia ſollicitabantur. Parua enim cum copia, & ea tironum, neque omni expoſita in Africa contra magnas copias, & inſidioſæ nationis, equitatúmq; innumerabilem, ſe expoſitos videbãt: neque quidquam ſolatij in præſentia, neque auxilium in ſuorum conſilio animaduertebant, niſi in ipſius Imperatoris vultu vigore, mirabilique hilaritate. animum enim altum, & erectum præ ſe gerebat. Huic acquieſcebant homines, & in eius ſcientia, & conſilio omnia ſibi procliuia omnes fore ſperabant. Cæſar, in nauibus vna nocte conſumpta, * iam cælo albeſcente, cum proficiſci conaretur, ſubito nauium pars, de qua timebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita, Cæſar celeriter de nauibus imperat omnes egredi, atque armatos in littore reliquos aduenientes milites exſpectare. Itaque, ſine mora nauibus eis in portum receptis, & aductis militum, equitumque copijs, rurſus ad oppidum Ruſpinam redit, atq;, ibi caſtris conſtitutis, ipſe cum cohortibus expeditis XXX. frumentatum eſt profectus. ex eo eſt cognitum Cæſaris conſilium: illum cum claſſe nauibus onerarijs, quæ deerraſſent, ſubſidio ire, clam hoſtibus, voluiſſe, ne caſu imprudentes ſuæ naues in claſſem aduerſariorum inciderent: neque eam rem eos voluiſſe ſcire, * qui in præſidijs relicti milites fuiſſent, ne, propter ſuorum paucitatem, & hoſtium multitudinem, metu deficerent. Interim, cum iam Cæſar progreſſus eſſet à caſtris circiter millia paſſuum I I I. per ſpecu-*

latores, & anteceſſores equites nunciatur ei, copias hoſtium haud longe à ſe viſas. Et hercle cum eo nuncio puluis ingens conſpici cœptus eſt. Hac re cognita, Cæſar celeriter iubet equitatum vniuerſum, cuius copiam habuit in præſentia non magnam, & ſagittarios, quorum paruus è caſtris ſecum exierat numerus, accerſi, atque ordinatim ſigna ſe leniter conſequi: ipſe antecedere cum paucis armatis. Iamque, cum procul hoſtis conſpici poſſet, milites in campo iubet galeari, & ad pugnam parari. quorum omnino numerus fuit XXX. cohortium, cum equitibus CD. & ſagittarijs. & hoſtes interim, quorum dux erat Labienus. & duo Pacidij, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, ſed equitum confertam: & inter eos leuis armaturæ Numidas, & ſagittarios pedites interpoſuerant: & ita condenſauerant, vt procul Cæſariani pedeſtres copias arbitrarentur: & dextrum ac ſiniſtrum cornu magnis equitum copijs firmauerant. Interim Cæſar aciem dirigit ſimplicem, vt poterat, propter paucitatem: ſagittarios ante aciem conſtituit: equites dextro, ſiniſtroque cornu opponit: & ita præcipit, vt prouiderent, ne multitudine equitatus hoſtium circumuenirentur. exiſtimabat enim ſe cum pedeſtribus copijs, acie inſtructa, dimicaturum. Cum vtrimque exſpectatio fieret, neque Cæſar ſe remoueret, & cum ſuorum paucitate contra magnam vim hoſtium artificio magis, quam viribus,* decertandum videret, ſubito aduerſariorum equitatus ſeſe extendere, & in latitudinem promouere, colléſque complecti, & Cæſaris equitatum extenuare, ſimulque ad circumeundum comparare ſe cœperunt. Cæſariani equites eorum multitudinem ægre ſuſtinebant. Acies interim media cum concurrere conarentur,* ſubito ex gno*

denſis turmis Numidæ *leuis armaturæ cum equitibus procurrunt, & inter legionarios pedites iacula coniiciunt. hic cum* Caſariani *in eos impetum feciſſent, illorum equites refugiebant: pedites interim reſiſtebant, dum equites rurſus,* concurſu renouato, peditibus ſuis ſuccurrerent.* Cæſar, *nouo genere pugnæ oblato, cum animaduerteret, ordines ſuorum in procurrendo turbari, (pedites enim dum equites longius à ſignis perſequuntur, latere nudato à proximis* Numidis *iaculis vulnerabantur, equites autem hoſtium pilum militis curſu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis miles à ſignis* IV. *pedes longius procederet.* Equitatus *interim* Labieni, *ſuorum multitudine confiſus,* Cæſaris *paucitatem circumire conatur. equites* Iuliani *pauci, multitudine hoſtium defeſsi, equis conuulneratis, paulatim cedere: hoſtis, magis magiſque inſtare. ita, puncto temporis omnibus legionariis ab hoſtium equitatu circumuentis,* Cæſariſque *copiis in orbem compulſis, intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur.* Labienus *in equos, capite nudo, verſari in prima acie, ſimul ſuos cohortari, nonnunquam legionarios* Cæſaris *ita appellare:* Quid tu, *inquit, miles tiro, tam feroculus es? vos quoque iſte verbis infatuauit. in magnum me hercule vos periculum impulit. miſereor veſtri.* Tum miles, Non *ſum, inquit,* Tiro Labiene, *ſed de legione* X. *veteranus.* Tum Labienus, Non *agnoſco, inquit, ſigna* Decumanorum. Tum miles, Iam me, *quis ſim, intelliges. Simul caſsidem de capite deiecit, vt cognoſci ab eo poſſet, atque ita pilum viribus contortum, dum in* Labienum *mittere contendit, equi grauiter aduerſo pectori affixit, & ait:* Labiene, Decumanum *militem, qui te petit, ſcito eſſe. omnium tamen animi in terrorem coniecti, & maxime* Tironum,

*circumſpicere enim Cæſarem, neque amplius facere, niſi hoſtium iacula vitare. Cæſar interim, conſilio hoſtium cognito, iubet aciem in longitudinem quam maximam porrigi, & alternis conuerſis cohortibus, vt vna poſt alteram ante ſigna tenderet. ita coronam hoſtium dextro, ſiniſtroque cornu mediam diuidit, & vnam partem ab altera excluſam, equitibus intrinſecus adortus, cum peditatu telis coniectis in fugam vertit: neque longius progreſſus, veritus inſidias, ſe ad ſuos recipit. idem altera pars equitum, peditumque Cæſaris facit. His rebus geſtis, & procul hoſtibus repulſis, conuulneratiſque, ad ſua præſidia ſeſe, vt erat inſtructus, recipere cœpit. Interim M. Petreius, & Cn. Piſo cum equitibus Numidis ∞ C. electis, peditatuque eiuſdem generis ſatis grandi, ex itinere recta ſubſidio ſuis occurrunt. At cohortes, ſuis ex terrore firmatis, rurſuſque renouatis animis, legionarios, conuerſis equitibus, ſe recipientes, nouiſſimos adoriri, & impedire cœperunt, quo minus ſe in caſtra reciperent. Hac re animaduerſa, Cæſar iubet ſigna conuerti, & medio campo redintegrari prælium. Cum ab hoſtibus eodem modo pugnaretur, nec cominus ad manus rediretur, * Cæſariſque equites, iumentaque ex nauſea recenti, ſiti, languore, paucitate, vulneribus defatigata ad inſequendum hoſtem, perſeuerandumque curſum tardiorem haberent, dieique pars exigua iam reliqua eſſet, cohortibus, equitibuſque circundatis, imperat, vt vno ictu contenderent, neque remitterent, donec vltra vltimos colles hoſtes repuliſſent, atque eorum eſſent potiti. itaque, ſigno dato, cum iam hoſtes languide, negligenterque tela mitterent, ſubito immittit cohortes, turmaſque ſuorum: atque puncto temporis, hoſtibus nullo negotio campo pulſis, poſt collémque de-*

iectis, nacti locum, atque ibi pauliſper commorati, ita vt erant inſtructi, leniter ſe ad ſuas recipiunt munitiones: itemque aduerſarij, male accepti, tum demum ſe ad ſua præſidia contulerunt. Interim, ea re geſta, & prælio dirempto, ex aduerſarijs perfugæ plures ex omni hominum genere, & præterea intercepti hoſtium complures equites, pediteſque, ex quibus cognitum eſt hoſtium conſilium, eos hac mente, & conatu veniſſe, vt nouo, atque inuſitato genere prælij tirones, legionarijque pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumuenti opprimerentur: & ita Labienum *dixiſſe pro concione, tantam ſeſe multitudinem auxiliorum aduerſarijs ſubminiſtraturum, vt etiam cædendo in ipſa victoria fatigati vincerentur, atque à ſuis ſuperarentur: quippe non illorum ſibi confideret, primum, quod audierat* Romæ *legiones veteranas diſſentire, neque in* Africam *velle tranſire: deinde, quod triennio in* Africa *ſuos milites conſuetudine retentos, fideles iam ſibi effeciſſet,* maxima autem auxilia haberet* Numidarum, *equitûmque leuis armaturæ,* Præterea *ex fuga, prælióque* Pōpeiano, *quos ſecum à* Brundiſio *tranſportauerat, equites* Germanos, Galloſque, *ibique poſtea ex* Hybridis *libertinis, ſeruíſque conſcripſerat, armauerat, equoque frenato vti condocuerat. præterea regia auxilia, elephantes* C X X. *equitatúſque innumerabilis. deinde legiones conſcriptæ ex cuiuſque modi generis amplius* X I I. *millibus.* Hac *ſpe, atque ea audacia inflammatus* Labienus *cum equitibus* Gallis,* Germaniſque *DCCC. Numidarum ſine frenis* I I X. *millibus, præterea* Petreiano *auxilio adhibito equitibus* ∞ C. *peditum ac leuis armaturæ * quater tātis, ſagittarijs, ac funditoribus, hippotoxotiſque compluribus, his copijs pridie Non. Ian. poſt diem tertium,*

quam Africam attigit, in campis planiſsimis, puriſsimiſque ab hora diei quinta vſque ad ſolis occaſum eſt decertatum. In eo prælio Petreius grauiter ictus ex acie receſſit. Cæſar interim caſtra munire diligentius, præſidia firmare maioribus copijs, vallúmque ab oppido Ruſpina vſque ad mare deducere, & à caſtris alterum eodem, quo tutius vltro, citroque commeare, auxiliaque ſine periculo ſibi ſuccurrere poſſent: tela, tormentaque ex nauibus in caſtra comportare, remigum partem ex claſſe, Gallorum, Rhodiorúmque, Epibatarúmque armare, & in caſtra euocare, vti, ſi poſſet, eadem ratione, qua aduerſarij, leuis armatura interiecta inter equites ſuos interponeretur. ſagittariiſque ex omnibus nauibus Ithyreis, Syrijs, & cuiuſque generis ductis in caſtra compluribus, frequentabat ſuas copias. audiebat enim Scipionem poſt diem tertium eius diei, quo prælium factum erat, appropinquare, copias ſuas cum Labieno, & Petreio coniungere. cuius copia legionum I I X. & equitum I V. millium eſſe nunciabantur. officinas ferrarias inſtruere, ſagittáſque, & tela vti fierent complura, curare, glandes fundere, ſudes comparare, litteras in Siciliam, nuncióſque mittere, vt ſibi crates, materiémque congererent ad arietes, cuius inopia in Africa eſſet: præterea ferrum, plumbumque mitteretur. etiam animaduertebat, frumēto ſe in Africa niſi importato vti non poſſe: priore enim anno, propter aduerſariorum delectus, quod ſtipendiarij aratores milites eſſent facti, meſſem non eſſe factam. præterea ex omni Africa frumentum aduerſarios in pauca oppida, & bene munita comportaſſe, omnémque regionem Africæ exinaniſſe frumento: oppida, præter pauca, quæ ipſi ſuis præſidijs tueri poterant, reliqua dirui, atque deleri, & eorum incolas intra ſua præſidia

eæegiſſe commigrare, agros deſertos, ac vaſtatos eſſe. Hac neceſsitate Cæſar coactus, *priuatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum in ſua præſidia congeſſerat, & eo parce vtebatur.* Opera *interim ipſe quotidie circũire, & alternas cohortes in ſtatione habere propter hoſtium multitudinem.* Labienus *ſaucios ſuos, quorum numerus maximus fuit, iubet in plauſtris* Adrumetum *deportari.* Naues *interim* Cæſaris *onerariæ errabundæ male vagabantur incertæ locorum, atque caſtrorum ſuorum: quas ſingulas ſcaphæ aduerſariorum complures adortæ incenderant, atque expugnauerant.* Hac *renunciata* Cæſari, *claſſes circum inſulas, portuſque diſpoſuit, quo tutius commeatus ſupportari poſſet.* M. Cato *interim, qui* Vtica *præerat,* Cn. Pompeium *filium multis verbis, aſsiduéque obiurgare non deſiſtebat.* Tuus, *inquit, pater,* iſtius ætatis cum eſſet, animaduertiſſet,** Remp. *ab audacibus, ſceleratiſque ciuibus oppreſſam, bonoſque, aut interfectos, aut exſilio multatos, patria, ciuitatéque carere, gloria, & animi magnitudine elatus, priuatus, atque adoleſcentulus, paterni exercitus reliquijs collectis, pene oppreſſam funditus. & deletam* Italiam, *vrbémque* Romanam *in libertatem vindicauit: idemque* Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam *mirabili celeritate armis recepit.* Quibus *ex rebus ſibi eam dignitatem, quæ eſt per gentes clariſsima, notiſsimáque, conciliauit, adoleſcentulúſque, atque eques* Romanus, *triumphauit. atque ille, non ita amplis rebus patris geſtis, neque tam excellenti maiorum dignitate parta, neque tantis cliẽtelis, nominiſque claritate præditus, in* Remp. *eſt ingreſsus. tu contra, & patris nobilitate, & dignitate, & per te ipſe ſatis animi magnitudine, diligen-*

tiaq; prȩditus, nonne eniteris, & proficiſceris ad paternas clientelas, auxiliũ tibi, Reique publicȩ, atq; optimo cuique efflagitatũ, His verbis hominis grauiſſimi incitatus adoleſcentulus, cum nauiculis cuiuſque modi generiſque XXX. inibi, paucis roſtratis, profectus ab Vtica eſt in Mauritaniam, regnumque Bogudis eſt ingreſſus: expeditoque exercitu numero ſeruorum, liberorum II. millium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad oppidum Aſcurum accedere cœpit: in quo oppido prȩſidium fuit regium. Pompeio adueniente, oppidani vſque eo paſſi propius eum accedere, donec ad ipſas portas, ac murum oppropinquaret, ſubito eruptione facta, proſtratos, perterritoſque Pompeianos in mare paſſim, naueſque compulerunt. Ita, re male geſta, Cn. Pompeius filius naues inde auertit, neque poſtea litus attigit, claſſémque ad inſulas Baleares verſus conuertit. Scipio interim cum ijs copijs, quas paulò ante demonſtrauimus, Vtica grandi prȩſidio relicto, profectus, primum Adrumeti caſtra ponit, deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petreij, & Labieni copijs ſe coniungit, atque, vnis caſtris factis, III. millia paſſuum longe conſidunt. Equitatus interim eorum circum Cȩſaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi, aut aquandi gratiâ extra vallum progreſſi eſſent, excipere, & ita omnes aduerſarios intra munitiones continere. quare Cȩſariani graui annona ſunt conflictati, ideo quod nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus ſupportatus erat, neque per anni tempus in mari claſſes ſine periculo vagari poterant, neque amplius millia paſſuum VI. terrȩ Africȩ quoquo verſus tenebant, pabulique inopia premebantur. Qua neceſſitate coacti veterani milites, equiteſque, qui multa terra,

marique, bella confeciſſent, & periculis, inopiaque tali ſæpe eſſent conflictati, alga è littore collecta, & aqua dulci elota, & ita iumentis eſurientibus data, vitam eorum producebant. Dum hæc ita fierent, rex* Iuba, *cognitis* Cæſaris *difficultatibus, copiarumque paucitate, non eſt viſum dari ſpatium conualeſcendi, augendarumque eius opum. itaque, comparatis equitum magnis, peditumque copijs, ſubſidio ſuis, egreſſus è regno, ire contendit.* P. Sitius *interim, & rex* Bogud, *coniunctis ſuis copijs, cognito regis* Iubæ *egreſſu, propius eius regnum copias ſuas admouere:* Cirtamque *oppidum eius regni opulentiſſimum adorti, paucis diebus pugnando capiunt, & præterea, duo oppida* Getulorum, *quibus cum condicionem ferrent, vt oppido excederent, idque ſibi vacuum tranſderent, condicionemque repudiaſſent, poſtea ab eis capti, interfectique ſunt omnes. inde progreßi agros, oppidaque vexare non deſiſtunt. Quibus rebus cognitis,* Iuba, *cum iam non longe à* Scipione, *atque eius ducibus abeſſet, capit conſilium, ſatius eſſe ſibi, ſuoque regno ſubſidio ire, quam dum alios adiuturus proficiſceretur, ipſe ſuo regno expulſus, forſitan vtraque re expelleretur. itaque rurſus ſe recepit, atque auxilia à* Scipione *etiam abduxit, ſibi, ſuiſque rebus timens, elephantiſque* XXX. *relictis, ſuis finibus, oppidiſque ſuppetias profectus eſt.* Cæſar, *cum de ſuo interim aduentu dubitatio in prouincia eſſet, neque quiſquam crederet ipſum, ſed aliquem legatum cum copijs in* Africam *veniſſe, conſcriptis litteris circum prouinciam, omnes ciuitates facit de ſuo aduentu certiores.* Interim *nobiles homines ex ſuis oppidis profugere, & in caſtra* Cæſaris *deuenire, & de aduerſariorum eius acerbitate, crudelitateque commemorare cœperunt. quorum*

lachrymis, querelíſque Cæſar commotus, cum antea conſtitiſſet in ſtatiuis caſtris, æſtate inita, cunctis copijs, auxilijſque coactis, bellum cum aduerſarijs ſuis gerere inſtituit, litteriſque celeriter in Siciliam ad Alienum, & Rabirium Poſtumum conſcriptis, & per Cataſcoſpum miſſis, vt ſine mora, aut vlla excuſatione hyemis, ventorúmque, exercitus ſibi quam celerrime tranſportaretur, Africam prouinciam perire, funditúſque euerti à ſuis inimicis: quod niſi celeriter ſocijs foret ſubuentum, præter ipſam Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo ſe reciperent, ab illorum ſcelere, inſidiiſque reliquum futurum. atque ipſe in tanta erat feſtinatione, & exſpectatione, vt poſtero die, quam miſiſſet litteras, nunciumque in Siciliam, claſſem, exercitumque morari diceret, noctes, dieſque oculos, mentemque ad mare diſpoſitos, directóſque haberet. nec mirum, animaduertebat enim villas exuri, agros vaſtari, pecus diripi, trucidarique, oppida, caſtelláque dirui, deſerique, principéſque ciuitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obſidum nomine in ſeruitutem abripi: * his ſe miſeris ſuámque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem eſſe non poſſe. Milites interim in opere exercere, caſtra munire, turres, caſtella facere, moleſque iacere, in mare non intermittere. Scipio interim elephantes hoc modo condocefacere inſtituit. II. inſtruxit acies, vnam funditorum contra elephantos, quæ quaſi aduerſariorum locum obtineret, & contra eorum frontem aduerſam lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephātos conſtituit. poſt illos autem aciem ſuam inſtruxit, vt, cum ab aduerſarijs lapides mitti cœpiſſent, & elephanti perterriti ſe ad ſuos conuertiſſent, rurſus à ſua acie lapidibus miſſis eos con-*

uerterent aduerſum hoſtem: quod ægre, tardeque fiebat. audere enim elephanti multorum annorum doctrina, vſuque vetuſto vix edocti. tamen communi periculo in aciem producuntur. Dum hæc ad Ruſpinam *ab vtriſque ducibus adminiſtrantur,* * C. Virgilius Petronius, *qui* Thapſo, *oppido maritimo, præerat, cum animaduertiſſet naues ſingulas cum exercitu* Cæſaris, *incertas locorum, atque caſtrorum ſuorum, vagari, occaſionem nactus, nauem, quam ibi habuit actuariam, complet militibus, & ſagittarijs: eidem ſcaphas de nauibus adiungit, ac ſingulas naues* Cæſarianas *conſectari cœpit: & cum, plures adortus, pulſus, fugatuſque inde diſceſsiſſet, nec tamen deſiſteret periclitari, forte incidit in nauem, in qua erant duo* Titi Hiſpani, *adoleſcentes, tribuni legionis* V. *quorum patrem* Cæſar *in ſenatum legerat, & cum his* T. Salienus, *centurio legionis eiuſdem, qui* M. Meſſallam *legatum obſederat* Meſſanæ, *& ſeditioſiſsima oratione apud eum eſt vſus, idémque & pecuniam, & ornamenta triumphi* Cæſaris *retinenda, & cuſtodienda, curauerat, & ob has cauſſas timebat ſibi. hic, propter conſcientiam peccatorum ſuorum, perſuaſit adoleſcentibus, ne repugnarent, ſeſeque* Virgilio *tranſderent. itaque, deducti à* Virgilio *ad* Scipionem, *cuſtodibus tranſditi, & poſt diem* III. *ſunt interfecti. Qui cum ducerentur ad necem petiſſe dicitur maior* Titus *à centurionibus, vti ſe priorem, quam fratrem, interficerent, idque ab eis facile impetraſſe, atque ita eſſe interfectos. Turmæ interim equitum, quæ pro vallo in ſtationibus eſſe ſolebant, ab vtriſque ducibus * quotidie mutuis prælijs inter ſe pugnare non intermittunt. nonnunquam etiam* Germani, Gallique Labieniani *cum* Cæſaris *equi-*

tibus, fide data, inter ſe colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim *oppidum, cui praerat* Saſerna *cum cohortibus* III. *oppugnare, ac vi irrumpere, conabatur: quod à defenſoribus propter egregiam munitionem oppidi, & tormentorum multitudinem facile, & ſine periculo defendebatur. quod vbi eius facere equitatus ſæpius non intermittebat, & cum forte ante portam turma denſa adſtitiſſet, ſcorpione accuratius miſſo, atque eorum decurione percuſſo, & ad* Decumanam *defixo, reliqui perterriti, fuga ſe in caſtra recipiunt. Quo facto poſtea ſunt deterriti oppidum tentare.* Scipio *interim fere quotidie non longe à ſuis caſtris paßibus* CCC. *inſtruere aciem, ac maiore diei parte conſumpta, rurſus ſe in caſtra recipere. Quod cum ſæpius fieret, neque ex* Cæſaris *caſtris quiſquam prodiret, neque propius eius copias accederet, deſpecta patientia* Cæſaris, *exercitúſque eius, vniuerſis copijs productis, elephantíſque turritis* XXX. *ante aciem inſtructis, quam latiſſime potuit porrecta equitum, peditumque multitudine, vno tempore progreſſus, haud ita longe à* Cæſaris *caſtris conſtitit in campo.* Quibus *rebus cognitis,* Cæſar *iubet milites, qui extra munitiones proceſſerant, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum petierant, quæq; ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim, moleſtéque, ſine tumultu, aut terrore ſe recipere, atque in opere conſiſtere: equitibus autem, qui in ſtatione fuerant, præcipit, vt vſque eo locum obtinerent, in quo paulò antè conſtitiſſent, donec ab hoſte miſſum telum ad ſe perueniret: quod ſi propius accederetur, quam honeſtiſsime ſe intra munitiones reciperent. alij quoque equitatui edicit, vti quiſque ſuo loco paratus, armatuſque præſto eſſet,*

at hac non ipſe per ſe coram, cum de vallo perſpecularetur, ſed mirabili peritus ſcientia bellandi, in prætorio ſedens, per ſpeculatores, & nuncios imperabat, quæ fieri volebat. animaduertebat enim, quamquam magnis eſſent copÿs aduerſarÿ freti, tamen ſæpe à ſe fugatis, pulſis, perterritiſque & conceſſam vitam, & ignota peccata. quibus rebus nunquam tanta ſuppeteret ex ipſorum inertia, conſcientiáque animi, victoriæ fiducia, vt caſtra ſua adoriri auderent. præterea ipſius nomen, auctoritaſque magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam. tum egregia munitiones caſtrorum, & valli, foſſarúmque altitudo, & extra vallum ſtili cæci, mirabilem in modum conſiti, vel ſine defenſoribus aditum aduerſarÿs prohibebant ſcorpionum, catapultarum, ceterorumque telorum, quæ ad defendendum ſolent parari, magnam copiam habebat. atque hæc propter exercitus ſui præſentis paucitatem, & tirocinium præparauerat: non hoſtium vi, & metu commotus, ſapientem ſe, timidúmque hoſtium opinioni præbebat. neque icciro copias. quamquam erant paucæ, tironúmque, non educebat in aciem, quod victoriæ ſuorum diffideret: ſed referre arbitrabatur, cuiuſmodi victoria eſſet futura. turpe enim ſibi exiſtimabat, tot rebus geſtis, tantiſque exercitibus deuictis, tot tam claris victorÿs partis, ab reliquis copÿs aduerſariorum ſuorum ex fuga collectis, ſe cruentam adeptum exiſtimari victoriam. itaque conſtituerat gloriam, exſultationemque eorum pati, donec ſibi veteranarum legionum pars aliqua in ſecundo commeatu occurriſſet. Scipio interim, pauliſper, vt ante dixi, in eo loco commoratus, vt quaſi deſpexiſſe Cæſarem videretur, paulatim reducit ſuas copias in caſtra, &, concione aduocata, de terrore ſuo, deſperationeque

*exercitus Cæſaris verba facit, & , cohortatus ſuos, victoriam propriam ſe eis breui daturum pollicetur. Cæſar iubet milites rurſus ad opus redire, &, per cauſſam munitionum, tirones in labore defatigare non intermittit: interim Numidæ, Getulique diffugere quotidie ex caſtris Scipionis, & partim in regnum ſe conferre, partim, quod ipſi, maioreſque eorum beneficio C. Marij vſi fuiſſent, Cæſaremque eius affinem eſſe audiebant, in eius caſtra perfugere cateruatim non intermittunt. quorum ex numero electis hominibus, illuſtriores Getulos, litteris ad ſuos ciues datis, cohortatus, vt manu facta, ſe, ſuoſque defenderent, & ne ſuis inimicis, aduerſariiſque dicto audientes eſſent, mittit. Dum hæc ad Ruſpinam fiunt, legati ex Acilla, ciuitate libera, * etiam vndique ad Cæſarem veniunt, ſeque paratos, quæcumque imperaſſet, & libenti animo facturos pollicentur: tantum orare, & petere ab eo, vt ſibi præſidiũ daret, quo tutius id, & ſine periculo, facere poſſent: ſe & frumentum, & , quæcumque res eis ſuppeteret, communis ſalutis gratia ſubminiſtraturos. Quibus rebus facile à Cæſare impetratis, præſidióque dato, C. Meſsium, ædilicia functum poteſtate, Acillam iubet proficiſci. Quibus rebus cognitis, Conſidius Longus, qui Adrumeti cum I I. legionibus, & equitibus D C C. præerat, celeriter, ibi parte præſidij relicta, cum I I X. cohortibus Acillam ire contendit. Meſsius, celerius itinere confecto, prior Acillam cum cohortibus peruenit. Conſidius interim, cum ad vrbem cum copijs acceſſiſſet, & animaduertiſſet præſidium Cæſaris ibi eſſe, *non auſus periculo ſuo rem facere, nulla re geſta pro multitudine hominum, rurſus Adrumetum ſe recipit: deinde, paucis poſt diebus, equeſtribus copijs à Labieno adductis, rurſus Acillitanos, caſtris poſitis,*

obſidere

obſidere cœpit. Per id tempus C. Salluſtius Criſpus quem paucis ante diebus miſſum à Cæſare cũ claſſe demonſtrauimus, Cercinnam peruenit. cuius aduentu C. Decius, quæſtorius vir, qui ibi cum grandi familia ſua præſidio præerat commeatui, paruulum nauigium nactus conſcendit, ac ſe fugæ commendat. Salluſtius interim prætor, à Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti inuento, naues onerarias, quarum ibi ſatis magna copia fuit, complet, atque in caſtra Cæſarem mittit. Allienus interim proconſul è Lilybæo in naues onerarias imponit legiones XIII, *& XIV, & equites Gallos* DCCC, *funditorum, ſagittariorumque mille, ac ſecundum commeatum in Africam mittit ad Cæſarem: quæ naues, ventum ſecundum nactæ,* IV. *die in portum ad Ruſpinam, vbi Cæſar caſtra habuerat, incolumes peruenerunt. ita Cæſar, duplici lætitia, ac voluptate vno tempore auctus, frumento.* * *auxilijſque, tandem ſuis exhilaratis animo, atque leuata ſollicitudine, ponit legiones, equitéſque ex nauibus egreſſus, iubet ex languore, nauſeaque reficere, dimiſſos in caſtella, munitionéſque diſponit. Quibus rebus Scipio, quique cum eo eſſent comites mirari, & requirere: C. Cæſarem, qui vltro conſueſſet bellum inferre, ac laceſſere prælio, ſubito commutatum non ſine magno conſilio ſuſpicabantur. itaque, ex eius patientia in magnũ timorem coniecti, ex Getulis duos, quos arbitrabantur ſuis rebus amiciſſimos, magnis præmijs, pollicitationibusque propoſitis pro perfugis ſpeculandi gratia in Cæſaris caſtra mittunt. qui ſimul ad eum ſunt deducti, petierunt, vt ſibi liceret ſine periculo verba proloqui. Poteſtate facta, Sæpenumero, inquiunt, Imperator, complures Getuli, qui ſumus clientes C. Marij, & propemodum omnes ciues Ro-*

Re-

mani, qui ſunt in legione IV. *& VI. ad te voluiſſemus, in tuaque præſidia confugere, ſed, cuſtodijs equitum Numidarum, quo id ſine periculo minus faceremus, impediebamur. nunc, data facultate, pro ſpeculatoribus miſſi à* Scipione, *ad te cupidiſſime venimus, vt perſpiceremus, num quæ foſſæ, aut inſidiæ elephantis ante caſtra, portaſque valli factæ eſſent, ſimulque conſilia veſtra contra eaſdem beſtias, comparationemq́; pugnæ cognoſceremus, atque ei renunciaremus.* Qui *collaudati à Cæſare, ſtipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur. quorum orationem celeriter veritas comprobauit. namque poſtero die ex legionibus ijs, quas* Getuli *nominauerunt, milites legionarij complures à Scipione in caſtra Cæſaris perfugerunt.* Dum *hæc ad* Ruſpinam *geruntur*, M. Cato, *qui* Vticæ *præerat, delectus quotidie libertinorum, Afrorum, ſeruorum denique, & cuiuſque modi generis hominũ, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque ſub manum* Scipionis *in caſtra ſubmittere non intermittit.* Legati *interim ex oppido* Tiſdro, *in quo tritici modia millia* CCC. *comportata fuerant, à negotiatoribus* Italicis, *aratoribusque ad* Cæſarem *venere, quantáque copia frumenti apud ſe ſit, docent, ſimulq́; orant, vt ſibi præſidium mittat, quo facilius & frumentum, & copiæ ſuæ conſeruentur.* Quibus Cæſar *in præſentia gratias agit, præſidiumque breui tempore ſe miſſurum dixit, cohortatusque ad ſuos ciues iubet proficiſci.* P. Sitius *interim, cum copijs* Numidiæ *fines ingreſſus, caſtello in montis loco munito locato, in quod* Iuba, *belli gerendi gratia, & frumentum, & res cæteras, quæ ad bellum vſui ſolent eſſe, comportauerat, vi expugnando, eſt potitus.* Cæſar, *poſtquam legionibus veteranis* II. *equitatu, leuique armatura*

copias ſuas ex ſecundo commeatu auxerat, naues VI. onerarias ſtatim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum tranſportandum proficiſci: ipſe VI. *kal. Febr. circiter vigilia prima, imperat, ſpeculatores, apparitoreſque omnes vt ſibi praſto eſſent. itaque, omnibus inſcijs, neque ſuſpicantibus, vigilia tertia iubet omnes legiones * ex caſtris educi, atq; ſe conſequi ad oppidum* Ruſpinam *verſus, in quo ipſe præſidium habuit. & quod primum ad amicitiam eius acceßit. inde paruulam * procliuitatem digreſſus ſiniſtra parte campi, * propter mare legiones eduxit. hic campus mirabili planicie patet millia paſſuum* XV. *quem iugum ingens a mari ortum, neque ita prealtum, velut theatri efficit ſpeciem. in hoc iugo colles ſunt excelſi pauci, in quibus ſingulæ turres ſpeculæque ſingulæ perueteres erant collocatæ: quarum * apud vltimam præſidium, & ſtatio fuit* Scipionis. *Poſtquam* Cæſar *ad iugum, de quo docui, adſcendit *, atque in vnumquemque collem turres, caſtellaque facere cœpit, atque ea minus ſemihora efficit, & poſtquam non ita longe ab vltimo colle, turriq; fuit, quæ proxima fuit caſtris aduerſariorũ, in qua docui eſſe præſidium, ſtationemque* Numidarum, *pauliſper * commoratus, perſpectaque natura loci, equitatu in ſtatione diſpoſito. legionibus opus attribuit, brachiúmque medio iugo ab eo loco, ad quẽ peruenerat, vſq; ad eum, vnde egreſſus erat, iubet dirigi, ac muniri. quod poſtquã* Scipio Labienusque *animaduerterunt, equitatu omni ex caſtris educto, acieq; equeſtri inſtructa, à ſuis munitionibus circiter paſſus ∞ progrediuntur, pedeſtrẽ que copiã in ſecunda acie, minus paſſus* C D. *à caſtris ſuis, conſtituunt.* Cæſar *in opere milites adhortari, neque aduerſariorum copijs moueri. iam, cum non amplius paſſuum* M D. *inter hoſtium*

aciem, ſuâsque munitiones eſſe animaduertiſſet, intellexiſſetque ad impediendos milites ſuos, & ab opere depellendos hoſtem propius accedere, neceſſeq; haberet legiones à munitionibus deducere, imperat turmæ Hiſpanorum, *vt ad proximum collem propere accurrerent, præſidiumque inde deturbarent, locumque caperent, eodemque iubet leuis armaturæ paucos conſequi ſubſidio. qui miſſis celeriter,* Numidas *adorti, partim viuos capiunt, nonnullos equites fugientes conuulnerauerunt, locóque ſunt potiti.* Poſtquam *id* Labienus *animaduertit, quo celerius ijs auxilium ferret, ex acie inſtructa equitatus ſui prope totum dextrum cornu auertit, atque ſuis fugientibus ſuppetias ire contendit. quod vbi* Cæſar *conſpexit,* Labienum *ab ſuis copijs longius abſceſſiſſe, equitatus ſui alam ſiniſtram ad intercludendos hoſtes immiſit.* Erat *in eo campo, vbi ea res gerebatur, villa per magna,* IV. *turribus exſtructa, quæ* Labieni *proſpectum impediebat, ne poſſet animaduertere: ab equitatu* Cæſaris *ſe intercludi. itaque non prius vidit turmas* Iulianas, *quam ſuos cædi à tergo ſenſit. ex qua re ſubito in terrorem conuerſo equitatu* Numidarum, *recta in caſtra fugere contendit.* Galli, Germanique, *qui reſtiterant, ex ſuperiore loco, & poſt tergum circumuenti, fortiterque reſiſtentes concidunt vniuerſi.* Quod *vbi legiones* Scipionis, *quæ pro caſtris erant inſtructæ, animaduerterunt: metu, ac terrore obcæcatæ, omnibus portis in ſua caſtra fugere cœperunt.* Poſtea, Scipione, *eiuſque copijs campo, collibusque exturbatis, atque in caſtra cõpulſis, cum receptui* Cæſar *cani iuſſiſſet, equitatumque omnem intra ſuas munitiones recepiſſet, cãpo purgato, animaduertit mirifica corpora* Gallorum, Germanorumque, *qui partim eius auctoritatẽ*

erant ex Gallia *ſecuti, partim, pretio, pollicitationibusque adducti, ad eum ſe contulerant, nonnulli qui ex* Curionis *prælio capti, conſeruatíque parem gratiam in fide partienda præſtare voluerant. horum corpora, mirifica ſpecie, amplitudineque, caſa toto campo, ac proſtrata diuerſe iacebant.* His *rebus geſtis, poſtero die* Cæſar * *ex omnibus præſidijs cohortes deducit, atque omnes ſuas copias in campo inſtruxit.* Scipio, *ſuis male acceptis, occiſis, vulneratisque, intra ſuas continere ſe munitiones cœpit.* Cæſar, *inſtructa acie, ſecundum infimas iugi radices, propius munitiones leniter acceßit. iámque minus* ∞ *paſſuum ab oppido* Vzita, *quod* Scipio *tenebat, aberant legiones* Iulianæ, *cum* Scipio, *veritus, ne oppidum amitteret, vnde aquari, reliquiſque rebus ſubleuari eius exercitus conſueuerat, eductis omnibus copijs, quadruplici acie inſtructa, ex inſtituto ſuo, prima equeſtri turmatim directa, elephantiſqúe turritis interpoſitis, armatiſque, ſuppetias ire contendit.* Quod *vbi* Cæſar *animaduertit, arbitratus,* Scipionem, *ad dimicandum paratũ ad ſe certo animo venire, in eo loco, quem paulo ante commemoraui, ante oppidum conſtitit, ſuamqúe aciem mediam eo oppido texit. dextrum, ſiniſtrũqúe cornu, vbi elephanti erant, in conſpectu patẽti aduerſariorum conſtituit.* Cum *iam prope ſolis occaſum* Cæſar *exſpectauiſſet, neque ex eo loco, quo conſtiterat,* Scipionem *progredi propius ſe animaduertiſſet, loco*ꝗ *ſe magis defendere, ſi res coegiſſet, quam in campo cominus conſiſtere audere, non eſt viſa ratio propius accedendi eo die oppidũ, quoniam ibi præſidium grande* Numidarum *eſſe cognouerat, hoſtesqúe mediam aciem ſuo oppido texiſſe, ſibique difficile factu eſſe intellexit: ſimul & oppidũ vno tempore oppugnare, &* * *in acie in cor-*

nu dextrum, & ſiniſtrum, ex iniquiore loco, pugnaſe, præſertim cum milites à mane diei, ieiuni, ſub armis ſtetiſſent defatigati. itaque, reductis ſuis copijs in caſtra, poſtero die propius eorum aciem inſtituit exporrigere munitiones. Interim Conſidius qui Acillam, *&* LIX. *cohortes ſtipendiarias Numidis,* Getuliſque *obſidebat, vbi* C. Meſſius *cohortibus præerat, diu, multumque expertus magniſque operibus ſæpe admotis, & ijs ab oppidanis incenſis, cum proficeret, nihil, ſubito nuncio de equeſtri prælio allato commotus, frumento, cuius in caſtris copiam habuerat, incenſo, vino, oleo, cæteriſque rebus, quæ ad victum parari ſolent, corruptis,* Acillam, *quam obſidebat, deſeruit, atque, itinere per regnum* Iubæ *facto, copias cum Scipione partitus,* Adrumetum *ſe recipit. Interea ex ſecundo commeatu, quem à* Sicilia *miſerat* Allienus, *nauis vna, in qua fuerat* * Q. Commius, *&* L. Licida *eques* Romanus, *ab reſidua claſſe, cum errauiſſet, delatáque eſſet vento ad* Thapſum, *à* Virgilio *ſcaphis, nauiculiſque actuarijs excepta eſt, & ad* Scipionem *deducta. Item altera * nauis triremis ex eadem claſſe, errabunda, ac tempeſtate ad* Aegimurum *delata, à claſſe* Vari, *&* M. Octauij *eſt capta, in qua milites veterani cum vno centurione, & nonnulli tirones fuerunt: quos* Varus *aſſeruatos ſine contumelia deducendos curauit ad* Scipionem. *qui, poſtquam ad eum peruenerunt, & ante ſuggeſtũ eius conſtiterunt, non veſtra, inquit, ſponte vos, certo ſcio, ſed illius ſcelerati veſtri imperatoris impulſu, & imperio coactos, ciues & primum quemque nefarie conſectari. quos quoniam fortuna in noſtram detulit poteſtatem, ſi id, quod facere debetis, ** Rempublicam *cum optimo quoque defenditis, certum eſt vobis vitam, & pecuniam, do-*

nare. quapropter, quid ſentiatis, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio, cum exiſtimaſſet pro ſuo beneficio ſine dubio ab ijs gratias ſibi actum iri poteſtatem ijs dicendi fecit. Ex eis centurio legionis XIV. *pro tuo, inquit, ſummo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim Imperatorem te appello) quod mihi vitam, incolumitatemque, belli iure capto, polliceris. & forſan iſto uterer beneficio, ſi non ei ſummum ſcelus adiungeretur. Ego ne contra Caſarem, imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, eiuſque exercitum, pro cuius dignitate, victoriaque amplius* XXXVI. *annis depugnaui, aduerſus, armatusque conſiſtam? neq; ego iſtud facturus ſum, & te magnopere, de hoc ut negotio deſiſtas, adhortor. contra cuius enim copias contendas, ſi minus antea expertus es, licet nunc cognoſcas. elige ex tuis cohortem unam, quam putas eſſe firmiſſimam, & conſtitue contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes poteſtate, non amplius* X *ſummam tunc ex virtute noſtra intelliges, quid ex tuis copijs ſperare debeas. Poſtquam hac centurio praſenti animo aduerſus opinionẽ eius eſt locutus, ira percitus Scipio, atque animi dolore incenſus, annuit centurionibus, quid fieri vellet, atque ante pedes centurionem interficit, reliquoſque veteranos à tironibus iubet ſecerni. Abducite, inquit, iſtos, nefario ſcelere contaminatos, & cade ciuium ſaginatos, ſic extra vallũ deducti ſunt & cruciabiliter interfecti. Tirones autem iubet inter legiones diſpertiri; & Commium cum Ticida in conſpectum ſuum prohibet adduci. Qua ex re Caſar commetus, eos, quos in ſtationibus cum longis nauibus * apud Thapſum cuſtodia cauſſa eſſe iuſſerat, ut ſuis onerarijs, lõgisq; nauibus pra-*

*ſidio eſſent, ob negligentiã ignominiæ cauſſa dimit tendos ab exercitu, grauiſſimumque in eos edictum proponendum curauit. Per id tempus fere Cæſaris exercitui res accidit incredibilis auditu. namque, * Virgiliarum ſigno confecto, circiter vigilia ſecunda noctis, * nimbus cum ſaxorum grandine ſubito eſt exortus ingens. Ad hoc autem incommodum acceſſerat, quod Cæſar non more ſuperiorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat, ſed in tertio, quartoque die procedendo, propiusque hoſtem accendendo, caſtra communiebat, operique faciendo, milites ſe circumſpiciendi non habebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum tronſportauerat, vt, præter ipſum militem, & arma, neque vas, neque mancipium, neque vllam rem, quæ vſu militi eſſe conſueuit, in naues imponi pateretur. in Africam autem non modo ſibi quidquam non acquiſierant, aut parauerant, ſed etiam, propter annonæ caritatem, ante parata conſumpſerant. Quibus rebus attenuati, oppido perquam pauci ſub pellibus acquieſcebant. reliqui, ex veſtimentis tentoriolis factis atque arundinibus, coriiſque contectis, * permanebant. * itaque, ſubito imbre, grandineque conſecuta, grauati pondere, tenebris, aquaque omnes ſubruti, diſiectique nocte intẽpeſta, ignibus extinctis, rebusque ad victum pertinentibus omnibus * corruptis, per caſtra paſſim vagabantur, ſcutiſq; capita contegebãt. Eadem nocte V. legionis pilorum cacumina ſua ſponte arſerunt. Rex interim Iuba, de equeſtri prælio Scipionis certior factus, euocatusq; ad eodem litteris, præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, * vt ſecum ipſe aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis à terrore Cæſaris cum III. legionibus*

equitibusq́ue frenatis DCCC, *Numidis ſine frenis, peditibusque eius armatura grandi numero, elephantiſque* XXX. *egreſſus è regno ad Scipionem eſt profectus. Poſtquam ad eum peruenit, caſtris regijs ſeorſum poſitis, cum eis copijs, quas commemoraui, haud ita longe à Scipione conſedit. Erat in caſtris Cæſaris ſuperiori tempore magnus terror,* * *&, exſpectatione copiarum regiarũ, exercitus eius* * *magnis ſuſpenſione animi ante aduentum Iuba commouebatur. Poſtquam vero caſtra caſtris contulit, deſpectis eius copijs omnem terrorem deponit. ita, quam antea abſens habuerat auctoritatem, eam omnem præſens dimiſerat, quo facto facile fuit* * *intellectu, Scipioni additum animum, fiduciamque regis aduentu. nam poſtero die vniuerſas, ſuas, regiſque copias cum elephantis* LX. *productas in aciem, quã ſpecioſiſſime potuit, inſtruxit, ac paulo longius progreſſus à ſuis munitionibus, haud ita diu commoratus, ſe recepit in caſtra.* Cæſar *poſtquam animaduertit* Scipioni *auxilia fere, quæ exſpectaſſet, omnia conueniſſe, neque moram pugnandi vllam fore, per iugum ſummum cum copijs progredi cœpit, & brachia protinus ducere, & caſtella munire, propiusque Scipionem capiendo loca excelſa occupare contendit. Aduerſarij, magnitudine copiarum confiſi, proximum collem occupauerunt, atque ita longius ſibi progrediendi eripuerunt facultatem. eiuſdem collis occupandi gratia Lienus conſilium ceperat, &, quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat. Erat conuallis, ſatis magna latitudine, altitudine prærupta, crebris locis ſpeluncæ in modum ſubruptis:* * *quæ erant tranſeunda* Cæſari *ante, quàm ad eum collem, quem capere volebat, perueniretur: vltráque eam conuallem oliuetum vetus, crebris*

arboribus condenſum. Hic *cum* Labienus *animaduertiſſet, Cæſarem, ſi vellet eum locum occupare, prius neceſſe conuallem, oliuetum tranſgredi eorum locorum peritus, in inſidijs cum parte equitatus, leuique armatura conſedit: & præterea poſt montem, collemque equites in occulto collocauerat, vt, cum ipſe ex improuiſo legionarios adortus eſſet, ex colle ſe equitatus oſtenderet; & re duplici perturbatus* Cæſar, *eiuſque exercitus, neque retro regrediundi, neque vltra procedendi oblata facultate, circumuentus concideretur.* Cæſar, *equitatu ante præmiſſo, inſcius inſidiarum, cum ad eum locum veniſſet, abuſi, ſiue obliti præceptorum* Labieni, *ſiue veriti, ne in foſſa ab equitibus opprimerentur, rari, ac ſinguli de rupe prodire, & ſumma petere collis.* Quos Cæſaris *equites conſecuti partim interfecerunt,* partim viuis ſunt potiti. deinde protinus collem petere contenderunt, atque eum, decuſſo* Labieni *præſidio, celeriter occupauerunt.* Labienus *cum parte equitum vix fuga ſibi peperit ſalutem.* Hac *re per equites geſta,* Cæſar *legionibus opera diſtribuit, atque in eo colle, quo erat potitus, caſtra muniuit. deinde ab ſuis maximis caſtris per medium campum, è regione oppidi* Vzitæ, *quod inter ſua caſtra, & Scipionis in planicie poſitum erat, tenebaturque à* Scipione, *duo brachia inſtituit duci, & ita erigere, vt ad angulum dextrum, ſiniſtrumque eius oppidi conueniret.* ** is hac ratione opus inſtruebat, vt, cum propius oppidum copias admouiſſet, oppugnareque cœpiſſet, tecta latera ſuis munitionibus haberet, ne, ab equitatus multitudine circumuentus, ab oppugnatione deterreretur.* Præterea, *quo facilius colloquia fieri poſſent, & ſi qui perfugere vellent, id quod antea ſæpe accidebat magno cum eorum periculo,*

*tum facile, & ſine periculo fieret. voluit etiam experiri, cum propius hoſtem acceſſiſſet, haberet ne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas cauſſas quod is locus depreſſus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant. Aquatione enim longa, & anguſta utebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant à legionibus interim pars aciei ante opus inſtructa ſub hoſte ſtabat. equites barbari, leuisq; armatura, prælijs * minutis comminus dimicabãt. Cæſar ab eo opere cum iam ſub veſperum copias in caſtra reduceret, magno incurſu, cum omni equitatu, leuique armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. Equites Cæſariani, * ex vi vniuerſa, ſubitaque hoſtium multitudinis pulſi, parumper ceſſerunt. quæ res aliter aduerſarijs cecidit. namque Cæſar, ex medio itinere copijs reductis, equitibus ſuis auxilium tulit. Equites autem, aduentu legionum animo addito, conuerſis equis in Numidas cupide inſequentes, diſperſosque impetum fecerunt, atque eos conuulneratos vſque in caſtra regia repulerunt, multosque ex ijs * interfecerunt. quod ni in noctem prælium eſſet coniectum, puluisque vento flatus omnium proſpectibus offeciſſet: Iuba cum Labieno capti in poteſtatem Cæſaris veniſſent, equitatusque cum leui armatura funditus ad interneccionem deletus eſſet. Interim incredibiliter ex legionibus, I V, & V I. Scipionis milites diffugere, partim in caſtra Cæſaris, * partim in quam quiſque poterat regionem peruenire. itemque equites Curiani, diffiſi Scipioni, eiuſque copijs, complures ſe eodem conferebant. Dum hæc circum Vzitam ab vtriſque ducibus adminiſtrantur, legiones duæ I X. & X, ex Sicilia nauibus onerarijs profectæ, cum iam non lõge à portu Ruſpinæ abeſſent, conſpicatæ naues Cæ-*

ſarianas, quæ in ſtatione apud Thapſum *ſtabant veriti, ne in aduerſariorum, vt inſidiandi gratia ibi commorantium, claſſem inciderent, imprudentes vela in altum dederunt, ac, diu, multumque iactati, tandem, multis poſt diebus ſiti, inopiaque confecti, ad Cæſarem peruenerunt. Quibus legionibus expoſitis, memor in* Italia *priſtinæ licentiæ militaris, at rapinarum certorum hominum, paruulam modo cauſſulam nactus* Cæſar, *quod* Auienus *tribunus mil.* X. *legionis nauem commeatu familia ſua, atque iumentis occupauiſſet, neq; militem vnum ab* Sicilia *ſuſtuliſſet, poſtero die de ſuggeſtu, conuocatis omnium legionum tribunis, centurionibusq;, Maximè vellem, inquit, homines ſuæ petulantiæ, nimiæque libertatis aliquando finem feciſſent, meæque lenitatis, modeſtiæ patientiæque rationem habuiſſent.* * *ſed, quoniam ipſi ſibi neque modum, neque terminum conſtituũt, quo cæteri dimißimiliter ſe gerant, egomet ipſe documentum more militari conſtituam* C.* Auiene, *quod in* Italia *milites populi* R. *contra remp. inſtigaſti, rapináſque per municipia feciſti, quodque mihi, reique pub. inutilis fuiſti, & pro militibus tuã familiam iumentaque in naues impoſuiſti: tuáque opera, militibusque tempore neceſſario reſp. caret, ob eas res, ignominiæ cauſſa, ad exercitu meo te remoueo: hodieque ex* Africa *abeſſe,* * *&, quantum potes, proficiſci iubeo. itemque te,* A. Fontei, *quod tribunus mil. ſeditioſus, malusq; ciuis fuiſti ab exercitu, dimitto.** T. Alliene, M. Tiro, C. Cluſiane, *cum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute, conſecuti, ita vos geſſeritis, vt neque bello fortes, neque pace boni, aut vtiles fueritis, & magis in ſeditione, concitandisque militibus, aduerſariorum noſtrorum imperatoris, quam pudoris,*

modeſtiæque fueritis ſtudioſiores, indignos vos eſſe arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis, miſſosque facio, &, quantum poteſtis, abeſſe ex Africa *iubeo.* Itaque *tranſdidit eos centurionibus, & ad ſingulos non amplius ſingulis additis ſeruis, in naui imponendos ſeparatim curauit.* Getuli *interim perfugæ, quos cum litteris, mandatisque à* Cæſare *miſſos ſupra docuimus, ad ſuos ciues perueniunt: quorum auctoritate facile adducti,* Cæſaris*q́; nomine perſuaſi, à rege* Iuba *deſciſcunt, celeriterque cuncti arma capiunt, contraq́ue regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis,* Iuba *diſtentus triplici bello,* neceßitate coactus, de ſuis copijs, quas contra* Cæſarẽ *adduxerat,* VI. *cohortes in fines regni ſui mittit, quæ eſſent præſidio contra* Getulos. Cæſar *brachijs perfectis, promotisq́; eo * vſque, vt telũ ex oppido abijci non poſſet, caſtra munit: baliſtis, ſcorpionibusq́; crebris ante frontem caſtrorum contraque oppidum collatis, defenſores muri deterrere non intermittit: eoq́;* V. *legiones ex ſuperioribus caſtris deducit. Qua facultate oblata, illuſtriores, notißimique conſpectum amicorum, propinquorumque efflagitabant, atque inter ſe colloquebantur. quæ res quid vtilitatis haberet,* Cæſarem *non fallebat, namque* Getuli *ex equitatu regie nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum* Mario *ante meruerant, eiuſq́ue beneficio agris, finibusque donati, poſt* Syllæ *victoriã ſub* Hyempſalis *regis erant poteſtate dati, * occaſione capta, nocte iam luminibus accenſis, cum equis, calonibusq́; ſuis circiter ∞ perfugiunt in* Cæſaris *caſtra, quæ erant in campo proxime* Vzitæ *locata. Quod poſtquam* Scipio, *quiq́ue cum eo erant, cognouerunt, cum commoti ex tali incommodo eſſent. fere per id tempus* M. Aquinium *cum* C. Saſerna

colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, nihil attinere, eum cum aduerſarijs colloqui * cum nihilo minus eius ſermonem nuncius ad ſe referret, * diceretque, vt reliqua, quæ vellet, * perageret. viator poſtea ab Iuba ad eum eſt miſſus qui diceret, audiente Saſerna, Vetat te rex colloqui. Quo nuncio perterritus diſceſſit, & dicto audiens fuit regi. Vſu veniſſe hoc ciui Romano miror, & ei, qui à populo R. honores accepiſſet, incolumi patria, fortuniſque omnibus, Iubæ Barbaro potius obedientem fuiſſe, quam aut Scipionis obtemperaſſe nuncio, aut, caſis eiuſdem partis ciuibus, incolumem reuerti maſle. Atque etiam ſuperbius Iubæ factum non in M. Aquinium, hominem nouũ, paruumque ſenatorem, ſed in Scipionem, hominẽ illa familia, dignitate, honoribusque præſtantem. nã, cum Scipio ſagulo purpureo ante regis aduentum vti ſolitus eſſet, dicitur Iubæ cum eo egiſſe, non oportere illum eodem vti veſtitu, atque ipſe vteretur. itaque factum eſt, vt Scipio ad album ſeſe veſtitum transferret, & Iubæ, homini ſuperbiſſimo, inertiſſimoque, obtemperaret. Poſtero die vniuerſas omnium copias de caſtris omnibus deducunt, & * ſupercilium quoddam excelſum nacti, non longe à Cæſaris caſtris aciem conſtituunt, atque ibi conſiſtunt. Cæſar item producit copias, celeriterque, ijs inſtructis, ante ſuas munitiones, quæ erant, in cãpo, * cõſtituit, ſine dubio exiſtimans, vltro aduerſarios, cum tam magnis copijs, auxilijſque regis eſſent præditi, promptiusque proſiluiſſent, ante ſe concurſuros, propiusque ſe acceſſuros. equo circumuectus, legioneſque cohortatus, ſigno dato, acceſſum hoſtium aucupabatur. ipſe enim a ſuis munitionibus longius non ſine ratione non procedebat, quod in oppido Vzita, quod Scipio tenebat, hoſtiũ

*erant cohortes armatæ. Eidem autem oppido ad dextrum latus eius cornu erat oppoſitum. verebaturque, ne, ſi prætergreſſus eſſet, ex oppido eruptione facta, ab latere eum adorti conciderunt. præterea hac quoque eum cauſſa tardauit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, quem ſuis impedimento ad vltro occurrendum fore exiſtimabat. Non arbitror eſſe prætermittendum, quemadmodum exercitus vtriuſque fuerunt in aciem inſtructi, Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte ſuas, & Iubæ legiones, poſtea autem Numidas in ſubſidiaria acie, ita extenuatos, & in longitudinem directos, vt procul ſimplex eſſe * acies à legionarijs militibus videretur, in cornibus autem duplex eſſe exiſtimabatur. Elephantos dextro, ſiniſtroque cornu collocauerat, æqualibus inter eos interuallis interiectis. poſt autem elephantos, armaturas leues, Numidasque ſubſtituerat* auxiliares. Equitatum frenatum vniuerſum in ſuo dextro cornu diſpoſuerat. ſiniſtrum enim cornu oppido Vzita claudebatur. neque erat ſpatium equitatus explicandi. * propterea Numidas, leuiſque armaturæ infinitam multitudinem ad dextram partem ſuæ aciei, oppoſuerat, fere interiecto non minus ∞ paſſuum ſpatio, & ad collis radices magis appulerat, longiusque ab aduerſariorum, ſuisque copijs promouebat: in hoc conſilio, vt, cum acies II. inter ſe concurriſſent initio certaminis, paulo longius eius equitatus circumuectus ex improuiſo clauderet multitudine ſua exercitum Cæſaris, atque perturbatum iaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis ea die præliandi. Cæſaris autem acies hoc modo fuit collocata, vt ab ſiniſtro eius cornu ordiar, & ad dextrum perueniam.* Habuit legionem IX, VII. in ſiniſtro cornu,*

XXX, XXIX, XIII, XIV. XXIIX, XXVI. *in media acie: ipſum autem dextrum cornu, ſecundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocauerat. Præterea ex tironum legionibus paucas adiecerat. & vſque ad aciei ſuæ medium legionum porrexerat, & * ita collocauerat, vti ſiniſtrum ſuum cornu triplex eſſet. id eo conſilio fecerat, quod ſuum dextrum latus munitionibus adiuuabatur, ſiniſtrum autem, equitatus hoſtium multitudini reſiſtere poſſet. eodémque ſuum omnem contulerat equitatum: &, quod ei parum confidebat præſidio his equitibus legionem* V. *præmiſerat, leuémque armaturam inter equites interpoſuerat. Sagittarios varie, paſſimque, locis certis, maximeque in cornibus collocauerat. Sic vtrorumque exercitus inſtructi, non plus paſſuum* C C C. *interiecto ſpatio, quod forte ante id tempus acciderat numquam, quin dimicaretur, à mane vſque ad horã* X. *diei perſtiterunt. Iamqúe Cæſar dum exercitum reducere intra munitiones ſuas cœpiſſet, ſubito vniuerſus equitatus vlterior Numidarum, Getulorũque ſine frenis ad dextram partem ſe mouere. propiusqúe Cæſaris caſtra, quæ erant in colle, ſe conferri cœpit. frenati autem Labieni equites in loco permanere, legioneſque diſtinere: cũ ſubito pars equitatus Cæſaris cum leui armatura cõtra getulos iniuſſu, ac temere longius progreſſi, paludemque trãſgreſſi, multitudinem hoſtium ſuſtinere pauci non potuerunt, leuiq́; armatura deſerti, ac pulſi, conuulneratiq́; vno equite amiſſo, multis equis ſaucijs, leuis armaturæ* XXVI. *occiſis, ad ſuos refugerunt. Quo ſecundo equeſtri prælio facto, Scipio lætus in caſtra nocte copias reduxit. quod proprium gaudiũ bellantibus fortuna tribuere non decreuit. namque poſtero die Cæſar cum parte equitatus ſui Leptim,*

frumenti

*frumenti gratia, miſit. in itinere prædatores equites Numidas, Getuloſq́ue ex improuiſo adorti circiter centum partim occiderunt, partim viuorũ potiti ſunt. Cæſar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere, vallumque, & foſſam per medium campum ducere, aduerſariorumque excurſionibus * iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, & in iugo, ne à Cæſare excluderetur, approperare. Ita duces vtrique & in operibus occupati erant, & nihilo minus equeſtribus prælijs in ſe quotidie dimicabant.*

Interim Varus claſſem, quam antea Vticæ, hiemis gratia, ſubduxerat, cognito legionis VII, & IIX. *ex Sicilia aduentu, celeriter deducit. ibique Getulis remigibus epibatisque complet, inſidiandique * gratia progreſſus, Adrumetum cum* L V. *nauibus peruenit. Cuius aduentus inſcius Cæſar,* L. *Ciſpium cum claſſe* X X V I I *nauium ad Thapſum verſus inſtationem, præſidijs gratia commeatus ſui, mittit: itemque* Q. Aquilam *cum* X I I I. *nauibus longis Adrumetum eadem de cauſſa præmittit. Ciſpius, quo erat miſſus, celeriter peruenit: * Aquila, tempeſtate iactatus, promontorium ſuperare non potuit, atque angulum quendam tutum à tempeſtate nactus, cum claſſe ſe longius à proſpectu remouit. reliqua claſſis in ſalo ad Leptim, egreſſis remigibus, paſſimque in litore vagantibus, partim in oppido, victus ſui mercandi gratia, progreſſis, vacua à defenſoribus ſtabat. Quibus rebus, Varus, ex perfugis cognitis, occaſionem nactus, vigilia ſecunda, Adrumeto ex* Cothone *egreſſus primo manè* Leptim *vniuerſa claſſe vectus, naues onerarias, quæ longius à portu in ſalo ſtabant, incendit, & * pentiremes duas, vacuas à defenſoribus, nullo repugnante cepit. Cæſar*

Ff

interim celeriter per nuncios in caſtris, cum opera circuiret, certior factus, quæ aberant à portu milia paſſuum V I. *equo admiſſo, omiſſis omnibus rebus, celeriter peruenit* Leptim *: ibique moratus, omnes vt ſe naues conſequerentur, primum ipſe nauigiolum paruum conſcendit, in curſu* Aquilam. *multitudine nauigiorum perterritum, atque trepidantem, nactus hoſtium claſſem ſequi cœpit.* Interim Varus, *celeritate* Cæſaris, ** audaciaque motus, cum vniuerſa claſſe, conuerſis nauibus,* Adrumetum *verſus fugere contendit. Quem* Cæſar *in millibus paſſuum* IV. *conſecutus, recuperata quinqueremi, cum omnibus ſuis epibatis, atque etiam hoſtium cuſtodibus* CXXX *in ea naue captis, triremem hoſtium proximam, quæ in repugnando erat commorata, onuſtam remigum, epibatarumqúe cepit. reliquæ naues hoſtium promontorium ſuperarunt, atque* Adrumetum *in* Cothonem *ſe vniuerſæ contulerunt.* Cæſar *eodem vento promontorium ſuperare non potuit, atque, in ſalo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce* Adrumetum *accedit, ibique nauibus onerarijs, quæ erant extra* Cothonem *incenſis, omnibusque reliquis alijs, aut ſubductis, aut in* Cothonem *compulſis, pauliſper commoratus, ſi forte vellent claſſe dimicare, rurſus ſe recepit in caſtra.* In *ea naue captus eſt* P. Veſtrius, *eques* Romanus, *&* P. Ligarius Afranianus, *quem* Cæſar *in* Hiſpania *cum reliquis dimiſerat, & poſtea ſe ad* Pompeium *contulerat, inde ex prælio effugerat, in* Africámque *ad* Varum *venerat. Quem ob periurium, perfidiamque* Cæſar *iuſſit necari.* P. Veſtrio *autem. quod eius frater* Romæ *pecuniam imperatam numerauerat, & quod ipſe ſuam cauſſam* Cæſari *probauerat, * ſe* Naſidijs *claſſe captum, cum ad necem duceretur, beneficio* Vari

eſſe ſeruatum, poſtea facultatem ſibi nullam datam tranſcundi, ignouit. Eſt in Africa conſuetudo incolarum, vt in agris, & in omnibus fere villis ſub terra ſpecus, condendi frumenti gratia, clam habeant, atque id propter bella maximè, hoſtiumq; ſubitum aduentū præparent. Qua de re Cæſar certior per indicē factus, tertia vigilia legiones II. cum equitatu mittit à caſtris ſuis millia paſſuum X, atque inde magno numero frumenti onuſtos recepit in caſtra. Quibus rebus cognitis, Labienus, progreſſus à ſuis caſtris millia paſſuum VII. per iugum, & collem, per quem Cæſar pridie iter fecerat, ibi caſtra duarum legionum facit, atque ibi ipſe quotidie exiſtimans Cæſarem eadē ſæpe frumentandi gratia commeaturum, cum magno equitatu, leuiq; armatura inſidiaturus, locis idoneis conſedit. Cæſar interim, de inſidijs Labieni ex perfugis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum hoſtes quotidiano inſtituto, ſæpe idem faciendo, in negligentiam adducerentur, ſubito mane imperat porta Decumana legiones ſe I I X. veteranas cum parte equitatus ſequi: atque, equitibus præmiſſis, neque opinantes inſidiatores ſubito, in conuallibus latentes, leui armatura concidit circiter D, reliquos in fugam turpiſſimam coniecit, Interim Labienus cum vniuerſo equitatu fugientibus ſuis ſuppetias occurrit. cuius vim multitudinis cum equites pauci Cæſariani iam ſuſtinere non poſſent, Cæſar inſtructas legiones hoſtium copijs oſtendit. Quo facto, perterrito Labieno, ac retardato, ſuos equites recepit incolumes. Poſtero die Iuba Numidas eos, qui, loco amiſſo, fuga ſe ceperunt in caſtra, in cruce omnes ſuffixit. Cæſar interim, quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in caſtra conducit, atque præſidio Lepti, Ru-

ſpina, Acilla relicto, Ciſpio, aquilaque claſſe tranſdita, vt alter Adrumetum, alter Thapſum mari obſiderent, ipſe, caſtris incenſis, I V. noctis vigilia, acie inſtructa, impedimentis in ſiniſtra parte collocatis, ex eo loco proficiſcitur, & peruenit ad oppidum Agar, quod à Getulis ſæpe antea oppugnatum, ſummaque vi per ipſos oppidanos erat defenſum. ibi in campo caſtris vnis poſitis, ipſe frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus magno inuento hordei, olei, vini fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, rediit in caſtra. Scipio interim, cognito Cæſaris diſceſſu, cum vniuerſis copiis per iugum Cæſarem ſubſequi cœpit, atque ab eius caſtris millia paſſuum VI. longe trinis caſtris diſpartitis copiis, conſedit. Oppidum erat Zetta, quod aberat à Scipione millia paſſuum X, ad eius regionem, & partem caſtrorum collocatum, à Cæſare autem diuerſum, ac remotum, quod erat ab eo longe millia paſſuum X I I X. huc Scipio legiones I I. frumentandi gratia, miſit. Quod poſtquam Cæſar ex perfugis cognouit, caſtris ex campo in collem, ac tutiora loca, collocatis, atque ibi præſidio relicto, ipſe I V. vigilia egreſſus præter hoſtiũ caſtra proficiſcitur cum copiis & oppido potitur: legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: & ; cum eo contendere conaretur, animaduertit copias hoſtium iis legionibus occurrere ſuppetias. quæ res eius impetum retardauit. Itaque, capto C. Biotio Regino, equite R. Scipionis familiariſſimo, qui ei oppido præerat, & P. Atrio. equite R. de conuentu Vticenſi, & camelis X X I I regis adductis, præſidio ibi cum Oppio legato relicto, ipſe ſe recipere cœpit ad caſtra. Cum iam non longe à Caſtris Scipionis abeſſet, quæ eum neceſſe erat prætergredi, Labienus, Afraniusque,

cum omni equitatu, leuique armatura ex inſidiis adorti, agmini eius extremo ſe offerunt, atque ex collibus primis exſiſtunt. Quod poſtquam Cæſar animaduertit, equitibus ſuis hoſtium vi oppoſitis ſarcinas legionarios in aceruum iubet comportare, atque celeriter ſigna hoſtibus inferre. Quod poſtquam cœptum eſt fieri, primo impetu legionis, equitatus, & leuis armatura hoſtium nullo negotio loco pulſa, & deiecta eſt de colle. Cũ iam Cæſar exiſtimaſſet hoſtes pulſos, deterritósque finẽ laceſſendi facturos, & iter cœptum pergere cœpiſſet, iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Cæſaris legionarios impetum faciunt Numidæ, leuiſque* armatura, mirabili velocitate præditi, qui inter equites pugnabant, & vna, pariterque cum equitibus accurrere, & refugere conſueuerant. Cum hoc ſæpius facerent, & Iulianos proficiſcentes inſequerentur, & refugerent ſtantes, propius non accederent, & ſingulari genere pugnæ vterentur, * eoſq́; iaculis conuulnerare ſatis eſſe crederent. Cæſar intellexit, nihil aliud illos conari, niſi, vt ſe cogerent caſtra in eo loco ponere, vbi omnino aqua nihil eſſet, vt exercitus eius ieiunus, qui à quarta vigilia vſque ad horam X. diei nihil guſtaſſet, ac iumenta ſiti perirent. Cum iam ad ſolis occaſum eſſet, & non totos C. paſſus * in horis I V. eſſet progreſſus, equitatu ſuo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones inuicem ad extremum agmen euocabat. ita vim hoſtium, placide, leniterque procedens, per legionarium militem commodius ſuſtinebat. Interim equitum Numidarum copiæ dextra, ſiniſtráque per colles percurrere, coronaque in modum cingere multitudine ſua Cæſaris copias, pars agmen extremũ inſequi. Cæ-*

ſariani interim non amplius tres, aut quatuor milites veterani, ſi ſe conuertiſſent, & pila viribus contorta in Numidas *infeſtos conieciſſent, amplius* II. *millium ad vnum terga vertebant, ac rurſus ad aciem paßim, conuerſis equis, ſe colligebant, atque in ſpatio conſequebantur, & iacula in legionarios conijciebant.* Ita Cæſar, *modo procedendo, modo reſiſtendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes ſuos ad vnum in caſtris incolumes, ſaucijs* X *factis reduxit.* Labienus, *circiter* CCC *amißis, multis vulneratis, ac defeßis inſtando omnibus, ad ſuos ſe recepit.* Scipio *interim legiones productas cum elephantis, quos ante caſtra in acie, terroris gratia, in conſpectu* Cæſaris *collocauerat, reducit in caſtra.* Cæſar *contra eiuſmodi hoſtium genera, copias ſuas, non vt* Imperator *exercitum veteranum, victoremque maximis rebus geſtis, ſed vt laniſta tirones gladiatores condocefaceret, quo pede ſe reciperent ab hoſte, & quemadmodum obuerſi aduerſarijs, & in quantulo ſpatio reſiſterent, modo procurrerent, modo recederent, comminarenturque impetum, ac prope quo loco, & quemadmodum tela mitterent, præcepit. mirifice enim hoſtium leuis armatura anxium exercitum noſtrum, atque ſollicitum habebat: quia & equites deterrebat prælium inire, propter equorum interitum, quod eos iaculis interficiebant,* & legionarium militem defatigabant, propter velocitatẽ. grauis enim armaturæ milites ſimul atque ab his inſectatus cõſtiterat, in eóſque impetum fecerat. illi veloci curſu facile periculum vitabant.* Quibus *ex rebus* Cæſar *vehementer commouebatur: quia quodcumque prælium, quoties erat commiſſum, æquitatu ſuo, ſine legionario milite, hoſtium equitatus, leuique armaturæ eorum nullo modo par eſſe*

poterat. ſollitabatur autem his rebus, quod nondũ hoſtium legiones cognouerat, & quonam modo ſuſtinere ſe poſſet ab eorum equitatu, leuique armatura, quæ erat mirifica, ſi legiones quoque acceßiſſent. Accedebat etiam *hæc cauſſa, quod elephantorum magnitudo, multitudoque militum animos detinebat in terrore. cui vni rei tamen inuenerat remedium namque elephãtos in* Italiam *tranſportari iuſſerat. quo & miles noſter ſpeciemque, & virtutem beſtiæ cognoſceret, & cui parti corporis eius telum facile adigi poſſet, ornatuſque, ac loricatus elephantus cum eſſet, quæ pars eius corporis nuda ſine tegmine relinqueretur, vt eo tela conijcerentur, præterea, vt iumenta beſtiarum odorem, ſtridorem, ſpeciem, conſuetudine captarum, non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat conſecutus. nam & milites beſtias manibus pertractabãt, earumq; tarditatem cognoſcebant: equitesq; in eos pila præpilata conijciebant, atque in conſuetudinem equos patientia beſtiarum adduxerat.* Ob *has cauſſas, quas ſupra commemoraui, ſollicitabatur* Cæſar, *tardiorque, & conſideratior erat factus, & ex priſtina bellandi conſuetudine, celeritateque exceſſerat. nec mirum. copias enim habebat in* Gallia *bellare conſuetas, locis campeſtribus, & contra* Gallos, *homines apertos, minimeque inſidioſos, qui per virtutem, non per dolum, dimicare conſueuerunt. tum autem erat ei laborandum, vt conſuefaceret milites, hoſtium dolos, inſidias, artificia cognoſcere, & quid ſequi, quid vitare conueniret, itaque, quo hæc celerius conciperent, dabat operam, vt legiones non in vno loco continerct, ſed, per cauſſam frumentandi, huc, atque illuc raptaret: ideo quod hoſtium copias ab ſe, ſuóque veſtigio, non diſceſſuras exiſtimabat. atque poſt diem* * III.

*productas accuratius ſuas copias, ſicut inſtruxerat, propter hoſtium caſtra prætergreſſus, æquo loco inuitat ad dimicandum. Poſtquam eos abhorrere videt, reducit ſub veſperum legiones in caſtra. Legati interim ex opipdo Vacca, quod finitimum fuit Vzita, cuius Cæſarem potitum eſſe demonſtrauimus, veniunt, petunt, & obſecrant, vt ſibi præſidium mittat, ſe res complures, quæ vtiles bello ſint adminiſtraturos. Per id tempus de eorum voluntate, ſtudióque erga Cæſarem transfuga ſuos ciues facit certiores, Iubam regē celeriter cum copijs ſuis, ante quam Cæſaris præſidium eo perueniret, ad oppidum accuriſſet, atque adueniente multitudine circumdata, eo potitum, omnibusqúe eius oppidi incolis ad vnum interfectis, dediſſe oppidum diripiēdum delendumque militibus. Cæſar interim, luſtrato exercitu ad XII kal. Apr. poſtero die productis vniuerſis copijs, proceſſus à ſuis caſtris millia paſſuum V, * à Scipione circiter II. millium interiecto ſpatio, in acie conſtitit. Poſtquam ſatis, diuque aduerſarios à ſe ad dimicandum inuitatos, ſuperſedere pugna animaduertit, reducit copias. Poſtero die caſtra mouet, atque iter ad oppidum Sarſurā, vbi Scipio Numidarum habuerat præſidiū, frumētumq́ comportauerat, ire contendit. quod vbi Labienus animaduertit, cum equitatu, leuíque armatura agmen eius extremum carpere cœpit: atque ita lixarum, mercatorumque, qui plauſtris merces portabant interceptis, farcinis, addito animo propius, audaciuſqúe accedit ad legiones, quod exiſtimabat, milites, ſub onere, ac ſub ſarcinis defatigatos, pugnare non poſſe. Quæ res Cæſarem non fefellerat. namq́ expeditos ex ſingulis legionibus CCC. milites eſſe iuſſerat. itaque eos, in equitatum Labieni immiſſos, turmis ſuorum ſuppetias mittit.*

Tum Labienus, cõuerſis equis, ſingorum conſpectu perterritus, turpiſſime contendit fugere, multis eius occiſis, compluribus vulneratis. Milites legionarij ad ſua ſe recipiunt ſigna, atque iter inceptum ire cœperunt. Labienus per iugum ſummum collis detrorſus procul milites ſubſequi non deſtitit. Poſtquam Cæſar ad oppidum Sarſuram venit, inſpectantibus aduerſarijs, interfecto præſidio Scipionis, cum ſuis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante * *P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi praerat, atque à multitudine circumuento, interfectoque, oppido potitur, atque, ibi frumento exercitui dato, poſtero die ad oppidũ Tiſdram peruenit, in quo Conſidius per id tempus fuerat cum grandi præſidio, cohorteque ſua gladiatorũ. Cæſar, oppidi natura perſpecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia paſſuum I V, ad aquam fecit caſtra, atque, inde I V. die egreſſus, redit rurſus ad ea caſtra, quæ ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua caſtra copias reducit. Thabenenſes interim, qui ſub ditione, & poteſtate Iubæ eſſe conſueſſent, in extrema eius regni regione maritima locati, interfecto regio præſidio, legatos ad Cæſarẽ mittunt, rem male geſtam docent, petunt, orantque,* * *vt ſuis fortunis preſto, quod bene meriti eſſent auxilium ferret. Cæſar, eorum conſilio probato, M. Criſpum Tribunum cum cohorte, & ſagittarijs, tormentisq́ue compluribus præſidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut commeatu dato, cum ſignis non potuerant ante tranſire in Africam, ad millia I V, equites C D, funditores, ſagitarijque uno commeatu Cæſari occurrerunt. Itaque tum his copijs, & omnibus legionibus edu-*

ctis, ſicut erat inſtructus, II X. millibus paſſuum à ſuis caſtris, ab Scipionis vero IV. millibus paſſuum, longe conſtitit in campo. Erat oppidum infra caſtra Scipionis, nomine Tegea, vbi præſidium equeſtre circiter CD. habere conſueuerat. eo equitatu dextra, ſiniſtraque directo ab oppidi lateribus ipſe, legionibus ex caſtris eductis, atque in iugo inferiore inſtructis, non longius fere ∞ paſſus ab ſuis munitionibus progreſſus, in acie conſtitit. Poſtquam diuius in vno loco Scipio commorabatur, & tempus diei in otio conſumebatur, Cæſar equitum turmas ſuorum iubet in hoſtium equitatum, qui ad oppidum in ſtatione erat, facere impreßionem, leuemque armaturam. ſagittarios, funditoreſque eodem ſubmittit. Quod vbi cœptum eſt fieri, & equis concitatis, Iuliani impetum feciſſent, Pacidius ſuos equites exporrigere cœpit in longitudinem, vt haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere, & nihilo minus fortiſſime acerrimeq; pugnare quod vbi Cæſar animaduertit, CCC, quos ex legionibus habere expeditos conſueuerat, ex proxima legione, quæ ei prælio in acie conſtiterat, iubet equitatui ſuccurrere, Labienus interim ſuis equitibus auxilia equeſtria ſummittere, ſaucijsq; ac defatigatis integros, recentoribusq; viribus equites ſubminiſtrare. Poſtquam equites Iuliani CD. vim hoſtium, ad IV. millia numero, ſuſtinere nō poterant, & à leui armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque* cadebant, Cæſar alteram alā mittit, qui ſatagentibus celeriter occurrerent. Quo facto, ſui ſublati vniuerſi in hoſtes impreßione facta, in fugam aduerſarios dederunt, multis occiſis, compluribus vulneratis. inſecuti per III. millia paſſuum, vſque in colles hoſtibus adactis, ſe ad ſuos recipiunt. Cæſar in horam X commo-*

ratus, ſicut erat inſtructus, ſe ad ſua caſtra recepit omnibus incolumibus. in quo prælio Pacidius grauiter pilo per caßidem caput ictus, compluresq́; duces, ac fortißimus quiſque, interfecti, vulneratiq́; ſunt. Poſtquam nulla conditione cogere aduerſarios poterat, vt in æquum locum deſcenderent, legionumque periculum facerent, neque ipſe propius hoſtem caſtra ponere, propter aquæ pœnuriã, ſe poſſe animaduerteret, aduerſarios non eorum virtute confidere, ſed aquarum inopia fretos, deſpicere ſe intellexit, pridie non. Apr. *tertia vigilia egreſſus, ab* Agar XVI *millia paſſuum, nocte progreſſus, ad* Thapſum, *vbi* Virgilius *cum grandi præſidio præerat, caſtra ponit, oppidumq́; eo die circummunire cœpit, locaq́; idonea, opportunáque complura præſidijs occupare, ne hoſtes intrare ad ſe, ac loca interiora capere poſſent.* Scipio *interim, cognitis* Cæſaris *conſilijs, ad neceßitatem adductus dimicandi, ne per ſummum dedecus fidißimos ſuis rebus* Thapſitanos, *&* Virgilium *amitteret, confeſtim* Cæſarem *per ſuperiora loca conſecutus, millia paſſuum* IIX. *à* Thapſo *binis caſtris conſedit. Erat ſtagnum ſalinarũ, inter quod, & mare, anguſtia quædam non amplius mille & quingentos paſſus intererant: quas* Scipio *intrare, &* Thapſitanis *auxilium ferre conabatur: quod futurum* Cæſarem *non fefellerat. namque pridie, in eo loco caſtello munito, ibique trino præſidio relicto, ipſe cum reliquis copijs lunatis caſtris* Thapſum *operibus circummuniuit.* Scipio *interim, excluſus ab incepto itinere, ſupra ſtagnum poſtero die, & nocte confecta, cælo albeſcente non longe à caſtris, præſidioque, quod ſupra commemorauimus,* ∞ D. *paßibus, ad mare verſus conſedit, & caſtra munire cœpit. Quod poſtquam* Cæſari *nunciatum eſt,*

*milites ab opere deductos, caſtris præſidio Aſprenate proconſule cum legionibus II. relicto: ipſe cum expedita copia in eum locum citatim contendit, claſſiſque parte ad Thapſum relicta, reliquas naues iubet poſt hoſtium tergum quam maxime ad litus appelli, ſignumque ſuum obſeruare, quo ſigno dato, ſubito clamore facto, ex improuiſo hoſtibus auerſis incuterent terrorem, vt perturbati, ac perterriti reſpicere poſt terga cogerentur. * Quo poſtquam Cæſar peruenit, * & animaduertit aciem pro vallo Scipionis caſtris, elephantíſque dextro ſiniſtróque cornu collocatis, & nihilo minus partem militum caſtra non ignauiter munire, ipſe, acie triplici collocata legione X, ſecundáque dextro cornu, IIX, & IX. ſiniſtro, oppoſitis V. legionibus, in quarta acie ante ipſa cornua quinis cohortibus contra beſtias collocatis, ſagittarijs funditoribus in vtriſque cornibus diſpoſitis, leuique armatura inter equites interiecta, ipſe peditus circum milites concurſans, virtuteſque veteranorum, præliáque ſuperiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui nunquã in acie dimicaſſent, hortabatur, vt veteranorum virtutem æmularentur, eorumq; famã, nomen, locumque, victoria parta, cuperent poſſidere, itaque in circumeundo exercitum, animaduertit hoſtes circa vallum trepidare, atque vltro, citróque pauidos concurſare, & modo ſe intra portas recipere, modo inconſtanter, immoderateque prodire. Cũq; idem à pluribus animaduerti cœptum eſſet, ſubito legati, euocatiq; obſecrare Cæſarem, ne dubitaret ſignum dare: victoriam ſibi propriam à dijs immortalibus portendi. Dubitante Cæſare, atque eorum ſtudio, cupiditatiq; reſiſtente, ſibiq;, eruptione pugnari, non parcere ala-*

*mitante, & etiam atque etiam aciem ſuſtentante, ſubito dextro cornu, iniuſſu Cæſaris, * tubicem, à militibus coactus, canere cœpit. Quo facto, ab vniuerſis cohortibus ſigna in hoſtem cœpere inferri, cũ centuriones pectore aduerſo reſiſterent, vique continerent milites, ne iniuſſu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent, Quod poſtquã Cæſar intellexit, incitatis militum animis reſiſti nullo modo poſſe, ſigno felicitatis dato, equo admiſſo in hoſtem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores, ſagittariiq́ue concita tela in elephantos frequentes iniiciunt. Quo facto beſtiæ ſtridore fundarum, lapidumq́ue perterrita, ſeſe conuertere, & ſuos poſt ſe frequentes, ſtipatoſque proterere, & in portas valli ſemifactas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, præſidio deſerti, principes fugiunt. ita celeriter beſtiis circuitis, legiones vallo hoſtium ſunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in caſtra, vnde pridie erant egreſſi, confugiunt. Non videtur eſſe prætermittendum de virtute militis veterani V. legionis. nam, cum in ſiniſtro cornu * elephantus, vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum feciſſet, tumque ſub pede ſubditum, deinde genu innixus, pondere ſuo, proboſcide erecta, vibrantique, ſtridore maximo premeret, atque enecaret, miles hic non potuit pati quin ſe armatum beſtiæ offerret, quem poſtquam elephantus ad ſe telo infeſto venire animaduertit, relicto cadauere, militem proboſcide circumdat, atque in ſublime extollit armatum. qui in eiuſmodi periculo cum conſtanter agendum ſibi videret, gladio proboſcidem, quo erat circundatus, cædere, quantum viribus poterat, non de-*

ſtitit: quo dolore adductus elephantus milite abiecto, maximo cum ſtridore, curſúque conuerſus ad reliquas beſtias ſe recepit. interim Tapſo,*qui erant præſidio, ex oppido eruptionem porta maritima faciunt, & ,ſiue vt ſuis ſubſidio occurrerent , ſiue, vt, oppido deſerto,fuga ſalutem ſibi pararent,egrediuntur:atque ita per mare vmbilici fine ingreßi , terrã petebant:qui à ſeruis,puerisque,qui in caſtris erãt, lapidibus,pilisque, prohibiti terram attingere,rurſus ſe in oppidum receperunt.*Interim Scipionis *copijs proſtratis, paßimque toto campo fugientibus, confeſtim* Cæſaris *legiones conſequi, ſpatiumque ſe non dare colligendi. qui poſtquam ad ea caſtra,quæ petebant , perfugerunt , vt , refectis caſtris , rurſus ſeſe defenderent , ducem aliquem requirunt, quem reſpicerent , cuius auctoritate , imperioque rem gererent. qui poſtquam aduerterunt , neminem ibi eſſe præſidio, protinus , armis abiectis , in regia caſtra fugere contendunt. * Quo poſtquam peruenerunt , ea quoque ab* Iulianis *teneri vident.* D*eſperata ſalute , in quodam colle conſiſtunt , atque armis demißis , ſalutationem more militari faciunt.* quibus miſeris ea res paruo præſidio fuit. namque milites veterani,ira & dolore incenſi,non modo, vt parcerent hoſti, non poterant adduci , ſed etiam ex ſuo exercitu illuſtres vrbanos , quos auctores appellabant , complures aut vulnerarunt,aut interfecerunt. in quo numero fuit* Tullius Rufus *quæſtorius : qui , pilo tranſiectus conſulto à milite , interijt. item* Pompeius Rufus*, brachium gladio percuſſus, niſi celeriter ad* Cæſarem *accurriſſet, interfectus eſſet. Quo facto, complures equites* R. *ſenatoreſque perterriti ex prælio ſe receperunt, ne à militibus , qui ex tanta victoria licentiam ſibi aſſumpſiſſent, immoderate peccandi impunita-*

*tis propter maximas res geſtas, ipſi quoque interficerentur, * itaque omnes Scipionis milites, cum fidem Cæſaris implorarent, inſpectante ipſo Cæſare & à militibus deprecante, eius vti parcerent, ad vnum ſunt interfecti. Cæſar, trinis caſtris potitus, occiſisq; hoſtium X. millibus, fugatiſque compluribus, ſe recepit, L. militibus amiſſis, paucis ſaucijs in caſtra: ac ſtatim ex itinere ante oppidum Thapſum conſtitit, elephantóſque LXIV ornatos, armatóſque cum turribus, ornamentiſque capit, captos ante oppidum inſtructos conſtituit: id hoc conſilio, ſi poſſet & Virgilius, quiqúe cum eo obſidebantur, rei male geſtæ ſuorum indicio à pertinacia deduci. deinde ipſe Virgilium appellauit, inuitauitq; ad deditionem, ſuamqúe lenitatem & clementiam commemorauit. quem poſtquam animaduertit reſpõſum ſibi non dare, ab oppido receßit. poſtero die, diuina re facta, concione aduocata, in conſpectu oppidanorum milites collaudat: * totumqúe exercitum veteranorum donauit præmijs, ac fortißimo cuique, ac bene merenti pro ſuggeſtu tribuit. ac ſtatim inde digreſſus, C. Rebillo proconſule cum III. ad Thapſum legionibus, & Cn. Demitio cum II. Tiſdræ, vbi Conſidius præerat ad obſidendum relictis, M. Meſſalla Vticam ante præmiſſo, cum equitatu ipſe eodem iter facere contendit. Equites interim Scipionis, qui ex prælio fugerant, cum Vticam verſus iter facerent, perueniunt ad oppidũ Paradam. vbi, cum ab incolis, non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæſaris præcucurriſſet, vi oppido potiti, in medio foro lignis coaceruatis, omnibus rebus eorum congeſtis, ignem ſubijciunt, atque eius oppidi incolas cuiuſque generis, ætatisque viuos, conſtrictóſque in flammam conijciunt, atque ita acerbißimo afficiunt ſupplicio: deinde protinus*

Vticam perueniunt. Superiore tempore M. *Cato, quod Vticenſibus, propter beneficiũ legis Iuliæ, parum in ſuis partibus præſidij eſſe exiſtimauerat, plebem inermem oppido eiecerat, & ante portam, belli cauſſa, caſtris, foſſáque paruula duntaxat munierat, ibique, cuſtodijs circumdatis, habitare coëgerat: ſenatum autem oppidi cuſtodia tenebant. Eorum caſtra ij equites adorti, expugnare cœperũt, ideo quod eos partibus Cæſaris fauiſſe ſciebant, vt, eis interiectis, eorum pernicie dolorẽ ſuum vlciſcerẽtur. Vticenſes, animo addito ex Cæſaris victoria, lapidibus, fuſtibúsque equites repulerunt. itaque poſtquam caſtris non potuerant potiri, Vticam ſe in oppidum coniecerunt, atque ibi multos Vticenſes interfecerunt, domóſque eorum expugnauerunt, ac diripuerunt. Quibus cum* Cato *perſuadere nulla ratione quiret, vt ſecum oppidum defenderent, & cæde rapinisqúe deſiſterent, & , quid ſibi vellent, ſciret, ſedandæ eorum importunitatis gratia, ſingulis* HS C *diuiſit. Idem* Sylla Fauſtus *fecit, ac de ſua pecunia largitus eſt: vnaque cum ijs ab Vtica proficiſcitur, atq; in regnum ire contendit. Cõplures interim ex fuga Vticam perueniunt. quos omnes* Cato *conuocatos, vna cum* C C C, *qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerunt, hortatur, vt ſeruitia manumitterent, oppidumq; defenderent. Quorum cum partem aſſentire, partem animum, mentemque perterritam, atq; in fuga deſtinatam habere intellexiſſet, amplius de ea re agere deſtitit, nauesque ijs attribuit, vt, in quas quiſque pars vellet, proficiſceretur. ipſe, omnibus rebus diligentiſſime conſtitutis, * liberis ſuis* L. *Cæſari, qui tum ibi proquæſtor fuerat, commendatis, & ſine ſuſpicione, vultu, atque ſermone, quo ſuperiore tempore vſus fuerat, cum dormitum iſſet, ferrum*

intro

intro clam in cubiculum tulit, atque ita ſe tranſie- cit. qui dum, anima nondum exſpirata, concidiſſet, impetu facto in cubiculum, ex ſuſpicione medicus, familiaréſque continere, atque vulnus obligare cœpiſſent, ipſe ſuis manibus vulnus crudeliſſime diuellit, atque animo præſenti ſe interemit. Quem Vticenſes quamquam oderant partium gratia, tamen, propter eius ſingularem integritatem, & quod diſſimillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Vticam mirificis operibus minuerat, turréſque auxerat, ſepultura afficiunt. Quo interfecto, L. Cæſar, vt aliquod ſibi ex ea re auxilium pararet, conuocato populo, concione habita, cohortatur omnes, vt porta aperirentur: ſe in Cæſaris clementia magnam ſpem habere. Itaque, portis patefactis, Vtica egreſſus, Cæſari Imperatori obuiam proficiſcitur. Meſſalla, vt erat imperatum, Vticam peruenit, omnibuſque portis cuſtodias ponit. Cæſar interim, à Thapſo progreſſus, Vſcetam peruenit, vbi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, cæterarumque rerum cum paruo præſidio habuerat. hoc adueniens potitus: deinde Adrumetum peruenit. Quo cum ſine mora introiſſet, armis, frumento, pecuniaque conſiderata, Q. Ligurio, C. Conſidij filio, qui tum ibi fuerat, vitam conceßit. deinde eodem die Adrumeto egreſſus * * Liuineio Regulo, ibi cum legione relicto, Vticam ire contendit: cui in itinere fit obuius L. Cæſar, ſubitoque ſe ad genua proiecit, vitamque ſibi, nec amplius quidquam, deprecatur. cui Cæſar facile, & pro ſua natura, & inſtituto conceßit. item Cæcinæ,* Ceteio, P. Atio, L. Cellæ patri, & filio,* M. Eppio, M. Aquinio, Catonis filio, Camaſippique liberis ex ſua conſuetudine, tribuit, circiterque noctem luminibus accenſis Vticam peruenit, atque extra oppidum ea nocte manſit. po-*

ſtero die mane oppidum introijt, concionéque aduocata, Vticenſes incolas cohortatus, gratias, pro eorũ ſtudio erga ſe agit, ciues autem Romanos *negotiatores, & eos, qui inter* CCC. *pecunias contulerant* Varo, *&* Scipioni, *multis verbis accuſatos, & de eorum ſceleribus longiori habita oratione, ad extremum, vt ſine metu prodirent, edicit: ſe eis duntaxat, vitam conceſſurum, bona quidem eorum ſe vẽditurum, ita tamen, vt, qui eorum bona ſua redemiſſet, ſe bonorum venditionem * indicturum, & pecuniam, multa nomine relaturum, vt incolumitatem retinere poſſent. Quibus metu exſanguibus, de vitáque ex ſuo * promerito deſperantibus, ſubito oblata ſalute,* libentes, cupidíque condicionem acceperunt: petieruntq; à Cæſare, vt vniuerſis* CCC. *vno nomine pecuniam imperaret. itaque bis millies* HS *bis impoſito, vt per triennium ſex penſionibus populo* Romano *ſoluerent, nullo eorum recuſante, ac ſe eodem die demum natos prædicantes, læti gratias agunt* Cæſari. Rex *interim* Iuba, *vt ex prælio fugerat, vna cum* Petreio *interdiu in villis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnũ peruenit, atque ad oppidum* Zamam, *vbi ipſe domicilium, coniuges, liberoſque habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam, cariſſimáſque res comportauerat, quodque inito bello operibus maximis munierat, accedit. Quem antea oppidani, rumore exoptato de* Cæſaris *victoria audito, ob has cauſſas oppido prohibuerunt, quod, bello contra populum* Romanum *ſuſcepto, in oppido* Zama, *lignis congeſtis, maximam in medio foro pyram conſtruxerat, vt, ſi forte bello foret ſuperatus, omnibus rebus eo coaceruatis, dehinc ciuibus cunctis interfectis, eodemque proiectis, igne ſubiecto, tum demum ſe ipſe inſuper interficeret, atque vna cum liberis, coniugi-*

bus, ciuibus, cunctáque gaza regia cremaretur. Poſtquam Iuba antè portas diu, multúmque primo minis, pro imperio, egiſſet cum Zamenſibus, deinde, cũ ſe parum proficere intellexiſſet, precibus quoque oraſſet, uti ſe ad ſuos Deos penates admitterent, ubi eos in ſententia perſtare animaduertit, nec minis, nec precibus ſuis moueri, quo magis ſe reciperent, tertio petit ab eis, vt ſibi coniuges, liberoſque redderent, ut ſecum eos aſportaret. Poſtquam ſibi nihil omnino oppidanos reſponſi reddere animaduertit, nulla re ab ijs impetrata, ab Zama diſcedit, atque ad villam ſuam cum M. Petreio, paucíſque equitibus ſe confert. Zamenſes interim legatos de ijs rebus ad Caſarem Vticam mittunt, petuntque ab eo, vti antè, quam rex manum colligeret, ſeſéque oppugnaret, ſibi auxilium mitteret: ſe tamen paratos eſſe, ſibi, quoad vita ſuppeteret, oppidum, ſéq; ei re .ruare. Legatos collaudatos Caſar domum iubet antecedere, ac ſuum aduentum prænunciare. Ipſe, poſtero die Vtica egreſſus, cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regijs copijs duces complures ad Caſarem veniunt, orántque vt ſibi ignoſcat. Quibus ſupplicibus venia data, Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate, clementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perueniunt ad Caſarem, ab eoque ſunt metu, periculóque liberati. Dum hæc vtrobique geruntur, Conſidius, qui Tiſdræ cum familia ſua, gladiatoria manu, Getulíſque præerat, cognita cæde ſuorum, Domitijque & legionum aduentu perterritus, deſperata ſalute, oppidum deſerit, ſéque clam cum paucis Barbaris, pecunia onuſtus, ſubducit, atque in regnum fugere contendit. quem Getuli, ſui comites, in itinere, prædæ cupidi, concidunt, ſéque in quaſcumque potuere partes con-

*ferunt. C. interim Virgilius, poſtquam, terra, marique clauſus, ſe nihil proficere intellexit, ſuoſque interfectos, aut fugatos, * M. Catonem Vticæ ſibi ipſi manus intuliſſe, regem vagum, à ſuis deſertum, ab omnibus aſpernari, Saburam, eiuſque copias ab Sitio eſſe deletas, Vticæ Cæſarem ſine mora receptum, de tanto exercitu reliquias eſſe nullas, quæ ſibi, ſuiſque liberis prodeſſent, à Caninio proconſule, qui eũ obſidebat, fide accepta, ſeque, & ſua omnia, & oppidum proconſuli tranſdit. Rex interim Iuba, ab omnibus ciuitatibus excluſus, deſperata ſalute, cũ iam conatus eſſet cum Petreio, vt per virtutem interfecti eſſe viderentur, ferro inter ſe depugnant: (atque firmior imbeciliorem Iuba Petreium facile ferro conſumpſit) deinde, ipſe ſibi cum conaretur gladio trãſijcere pectus, nec poſſet, precibus à ſeruo ſuo impetrauit, vt ſe interficeret, idque obtinuit. P. interim Sitius pulſo exercitu Saburæ, præfecti Iubæ, ipſoque interfecto, cum iter cum paucis per Mauritaniam ad Cæſarem faceret, forte incidit in Fauſtum, Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Vticam diripuerant, iterque in Hiſpaniam tendebant. & erant numero circiter ∞ D. itaque celeriter nocturno tempore, inſidijs diſpoſitis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit, Afranium, & Fauſtum viuos capit cum coniuge, & liberis. Paucis poſt diebus, diſſenſione in exercitu orta, Fauſtus, & Afranius interficiuntur. Pompeiæ cum Fauſti liberis Cæſar incolumitatem, ſuaque omnia conceſſit. Scipio interim cum Damaſippo, & Torquato, & * Platorio Ruſtiano nauibus longis diu, multumque iactati, cum Hiſpaniam peterent, ad Hypponem regium deferuntur, vbi claſſis P. Sitij per id tempus erat. à qua pauciora ab am-*

plioribus circumuenta nauigia deprimuntur. ibíque Scipio cum ijs, quos paulo antè nominaui, interijt. Cæſar interim, Zama auctione regia facta, boniſq; eorum venditis, qui ciues Romani contra populum Romanum arma tulerant, præmijſque Zamenſibus, qui de rege excludendo conſilium ceperant, tributis, vectigalibúſque regijs abrogatis, ex regnóque prouincia facta, * *atque ibi Criſpo Saluſtio populi Romani proconſule cum imperio relicto. ipſe Zama egreſſus Vticam ſe recepit. ibi bonis venditis eorum, qui ſub Iuba, Petreioque ordines duxerant, item Thapſitanis HS XX. millia, conuentui eorum HS XXX. millia, Adrumetanis HS XXX. conuentui eorum HS L. millia, multa nomine, imponit. Ciuitates, bonáque eorum ab omni iniuria, rapiniſque defendit, Leptitanos, quorum ſuperioribus annis Iuba bona diripuerat, & ad ſenatum queſti per legatos, atque arbitris à ſenatu datis, ſua receperant, XXX. centenis millibus ponderis olei in annos ſingulos multat, ideo quod initio, per diſſenſionem principũ, ſocietatem cum Iuba inierant, eumque armis, militibus, pecunia iuuerant. Tiſdritanos, propter humilitatem ciuitatis, certo numero frumenti multat. His rebus geſtis, Idibus Iun. Vtica claſſem conſcendit, & poſt diem III. Carales in Sardiniam peruenit. Ibi Sulcitanos, quod Naſidium, eiuſque claſſem recceperant, copijſque iuuerant, HS C. millibus multat, & pro decumis octauas pendere iubet: bonaque paucorum vendit: & antè diem III. Kal. Quinct. naues conſcendit, & à Caralibus ſecundum terram profectus,* * *duo de trigeſimo die, eo quod tempeſtatibus in portubus cohibebatur, ad vrbem Romam venit.*

A. HIRTII, vel, OPPII,

COMMENTARIORVM DE BELLO HISPANIENSI LIBER VNVS

PHARNACE *ſuperato, Africa recepta, qui ex ijs prælijs cum adoleſcente* Cn. *Pompeio profugiſſent, cum & vlterioris* Hiſpaniæ *potitus eſſet, dum* Cæſar*, muneribus dandis in* Italia *detinetur, quo facilius præſidia contra compararet* Pompeius, *in fidem vniuſcuiuſque ciuitatis confugere cœpit. ita, partim precibus, partim vi, bene magna comparata manu, prouinciam vaſtare cœpit. Quibus in rebus nonnullæ ciuitates ſua ſponte auxilia mittebant: item nonnullæ portas claudebant. ex quibus, ſi qua oppida vi ceperat, cum aliquis ex ea ciuitate optime de* Cn. Pompeio *meritus ciuis eſſet, propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inferebatur cauſſa, vt, eo de medio, ſublato, ex eius pecunia latronum largitio fieret. ita paucis commodis hoſte hortato, maiores augebantur copiæ. ideóque crebris nuncijs in* Italiam *miſsis, ciuitates contraria* Pompeio *auxilia ſibi depoſtulabant.* C. Cæſar *dictator* III, *deſignatus* IV. *multis itineribus ante confectis, cum celeri feſtinatione ad bellum conficiendum in* Hiſpaniam *conueniſſet, legati* Cordubenſes, *qui à* Cn. Pompeio *diſceſſerant,* Cæſari *obuiam veniunt: à quibus nunciabatur, nocturno*

tempore oppidum Cordubam capi poſſe: quod, nec opinantibus aduerſarijs eius prouincia potitus eſſet: ſimulque, quod tabellarij à Cn. Pompeio diſpoſiti omnibus locis eſſent, qui certiorem Cn. Pompeium de Cæſaris aduentu facerent. Multa præterea verſimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui præfecerat Q. Pedium, & Q. Fabium Maximum de ſuo aduentu facit certiores, vt, quem ſibi equitatum ex prouincia feciſſent, præſidio mitterent. ad quos celerius, quam ipſi opinati ſunt, appropinquauit, atque vt ipſe voluit, equitatum ſibi præſidio habuit. Erat per idem tempus Sex. Pompeius frater, qui cum præſidio Cordubam tenebat: quod eius prouinciæ caput eſſe exiſtimabatur: ipſe autem Cn. Pompeius adoleſcens Vllam oppidum oppugnabat, & fere iam aliquot mẽſibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, cognito Cæſaris aduentu, legati clam præſidio Cn. Põpeij, Cæſarem cum adiſſent, petere cœperunt, vt ſibi primo quoque tempore ſubſidium mitteret.* Cæſar eam ciuitatem omni tempore optime de populo R. meritam eſſe ſciebat, XI. cohortes ſecunda vigilia iubet proficiſci, parique equites numero: quibus præfecit hominem eius prouinciæ notum, & non parum ſcientem, L. Iunium Patiecum. Qui cum ad Cn. Pompeij præſidia veniſſet, incidit idem temporis, vt tempeſtate aduerſa, vehementique vento afflictaretur. Qua vi tempeſtatis ita obſcurabatur, vt vix proximum cognoſcere poſſet, Cuius incommodum ſummam vtilitatem ipſis præbebat. Ita, cum ad locum venerunt, iubet binos equites incedere, & recta per aduerſariorum præſidia ad oppidum contendere. mediiſque ex præſidijs cum quæreretur, qui eſſent, vnus ex noſtris reſpondit, vt ſileat verbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, vt oppidum capiant, &*

partim tempeſtate impediti vigiles non poterant diligentiam praſtare, partim illo reſponſo deterrebantur. Cum ad portam appropinquaſſent, ſigno dato, ab oppidanis ſunt recepti, & pedites, equiteſque, clamore facto, diſpoſitis ibi partim, qui remanſere, eruptionem in aduerſariorum caſtra fecerunt. Sic illud cum inſcientibus accidiſſet, exiſtimabat magna pars hominum, qui in ijs caſtris fuiſſent, ſe prope captos eſſe. Hoc miſſo ad Vllam praſidio, Caſar, vt Pompeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit: exque itinere loricatos viros fortes cum equitatu ante pramiſit. qui ſimul in conſpectum oppidi ſe dederunt, in equis recipiuntur. Hoc à Cordubenſibus nequaquam poterat animaduerti. Appropinquantibus, ex oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum cum exiſſet, loricati, vt ſupra ſcripſimus, ex equis deſcenderunt, & magnum pralium fecerunt, ſic, vt ex infinita hominũ multitudine pauci in oppidũ ſe reciperẽt. Hoc timore adductus Sex. Pompeius, litteras fratri miſit, vt celeriter ſibi ſubſidio veniret, ne prius Caſar Cordubam caperet, quam ipſe illo veniſſet. Ita Cn. Pompeius, Vlla prope capta, litteris fratris excitus, cum copijs ad Cordubam iter facere cœpit. Caſar, cum ad flumen Batim veniſſet, neque propter altitudinem fluminis tranſire poſſet, lapidibus corbes plenos demiſit. ita, inſuper ponte facto, copias ad caſtra tripartito tranſduxit. Tenebant aduerſus oppidum è regione pontis trabes, vt ſupra ſcripſimus, bipartito. Huc cum Pompeius cum ſuis copijs veniſſet, ex aduerſo pari ratione caſtra ponit. Caſar, vt eum ab oppido, commeatuque excluderet, brachium ad pontem ducere cœpit. Pari idem condicione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, vter prius pontem occuparet. ex qua contẽtione quotidiana minuta pra-

*lia fiebant, vt modo hi, modo illi ſuperiores diſcederent. Quæ res cum ad maiorem contentionem veniſſet, ab vtriſque comminus pugna iniqua, dum cupidius locum ſtudent tenere, propter pontem coanguſtabantur, & fluminis ripis appropinquantes coanguſtati præcipitabantur. hic alteri alteris non ſolum mortem morti exaggerabant, ſed tumulos tumulis exæquabant. ita diebus compluribus cupiebat Cæſar, ſi qua condicione poſſet, aduerſarios in æquũ locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere. * cum animaduerteret aduerſarios minimè velle, quos ideo à via retraxerat, vt in æquum deduceret, copijs flumen tranſductis, noctu iubet ignes fieri magnos. ita firmiſſimum eius præſidium Ateguam proficiſcitur. Id cum Pompeius ex perfugis reſciſſet, ea die per viarum anguſtias carra complura, multoſque laniſtas retraxit, & ad Cordubam ſe recipit. Cæſar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit, Cuius rei Pompeio cum nuncius eſſet allatus, eo die proficiſcitur. Cuius in aduentum, præſidij cauſſa, Cæſar complura caſtella occupauit, partim ſub equitatu, partim vt pedeſtres copiæ in ſtatione, & in excubitu caſtris præſidio eſſe poſſent. Hic in aduentu Pompeij incidit, vt matutino tempore nebula eſſet craſſiſſima. itaque in illa obſcuratione cum aliquot cohortibus, & equitum turmis circumcludunt Cæſaris equites, & concidũt, ſic, vt vix in ea cæde pauci effugerent. Inſequenti nocte caſtra ſua incendit Pompeius, & trans flumẽ Salſum per conualles caſtra inter duo oppida Ateguam, & Vcubim in ponte conſtituit. Cæſar in munitionibus, cæteriſque, quæ ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, vineáſque agere inſtituit. Hæc loca ſunt montuoſa, & natura edita ad rem militarem, quæ planitie diuiduntur Salſo flu-*

mine, proxime tamen Ateguam, *vt ad flumen ſint circiter paſſuum duo millia. ex ea regione oppidi in montibus caſtra habuit poſita* Pompeius *in conſpectu vtrorumque oppidorum, neque ſuis auſus eſt ſubſidio venire. Aquilas habuit, & ſigna* XII. *legionum. ſed, ex quibus aliquid firmamenti ſe exiſtimabat habere, duæ fuerint vernaculæ, quæ à* Trebonio *transfugerant, * & vna facta ex colonis, quæ fuerunt in his regionibus. quarta fuit* Afraniana, *ex* Africa, *quam ſecum adduxerat. reliquæ ex fugitiuis auxiliares conſiſtebant. nam, de leui armatura, & equitatu, longe & virtute, & numero noſtri erant ſuperiores. Accedebat huc, vt longius bellum duceret* Pompeius, *quod loca ſunt edita, & ad caſtrorum munitiones non parum idonea. nam fere totius vlterioris* Hiſpaniæ *regio, propter terræ fœcunditatem, inopem, difficilémque habet oppugnationem, & nõ minus copioſam aquationem.* Hic *etiam propter* Barbarorum *crebras excurſiones omnia loca, quæ ſunt ab oppidis remota, turribus, & munitionibus retinentur, ſicut in* Africa, *rudere, non tegulis, teguntur: ſimulque in his habent ſpeculas, &, propter altitudinem, longe, latéque proſpiciunt.* I*tem oppidorum magna pars eius prouinciæ montibus fere munita, & natura excellentibus locis eſt conſtituta; vt ſimul aditus, adſcenſúſque habebat difficiles. ita ab oppugnantibus natura loci diſtinentur: vt ciuitates* Hiſpaniæ *non facile ab hoſtibus capiantur: quod in hoc contigit bello. nam, vbi inter* Ateguã, & Vcubim, *quæ oppida ſupra ſunt ſcripta,* Pompeius *habuit caſtra conſtituta, in conſpectu duorum oppidorũ, ab ſuis caſtris circiter millia paſſuum* IV. *grumus eſt excellens natura, qui appellatur* Caſtra Poſtumiana, *ibi præſidij cauſſa caſtellum* Cæſar *habuit conſtitutum. ** Pompeius, *qui eodem*

iugo tenebatur, loci natura, & quod remotum erat à caſtris Cæſaris, *animaduertebat loci difficultatem, &, quod flumine* Salſo *intercludebatur.*non eſſe permiſſurum* Cæſarem, *vt in tanta loci difficultate * ad ſubſidium committendum ſe mitteret. Iſta fretus opinione, tertia vigilia profectus, caſtellum oppugnare cœpit, vt laborantibus ſuccurreret. noſtri, cum appropinquaſſent, clamore repentino, telorumque multitudine iactus facere cœperunt, vti magnam partem hominum vulneribus afficerent.* Quo *peracto, cum ex caſtello repugnare cœpiſſent, & maioribus caſtris* Cæſari *nuncius eſſet allatus, cum* III. *legionibus eſt profectus: &, cum ad eos appropinquaſſet, fuga perterriti multi ſunt interfecti, complures capti. in quibus multi præterea armis exſuti fugerunt, quorum ſcuta ſunt relata* LXXX. In*ſequenti luce* Argentius *ex* Italia *cum equitatu venit. is ſigna* Saguntinorum *retulit* V. *quæ ab oppidanis cœpit.* ſuo loco perterritus eſt, quod equites ex* Italia *cum* Aſprenate *ad* Cæſarem *veniſſent.* E*a nocte* Pompeius *caſtra incendit, & ad* Cordubam *verſus iter facere cœpit.* Rex, *nomine* Indo, *qui cum equitatu ſuas copias adduxerat, dum cupidius agmen aduerſariorum inſequitur, à vernaculis legionarÿs exceptus eſt, & interfectus.* Poſtero *die equites noſtri longiùs ad* Cordubam *verſus proſecuti ſunt eos, qui commeatus ad caſtra* Pompeÿ *ex oppido portabant, ex ÿs capti* L. *cum iumentis, ad noſtra adducti ſunt caſtra.* Eodem *die* Q. Marcius *tribunus mil. qui fuiſſet* Pompeÿ, *ad nos transfugit. & noctis tertia vigilia in oppido acerrime pugnatum eſt: ignemque multum miſerunt, ſic vt & omne genus, quibus ignis per iactus ſolitus eſt mitti.* Hoc *præterito tempore,* C. Fundanius, *eques* R. *ex caſtris aduerſariorum ad nos transfugit.*

Poſtero die ex legione vernacula milites ſunt capti ab equitibus noſtris duo, qui dixerunt, ſe ſeruos eſſe. Cum venirent, cogniti ſunt à militibus, qui antea cum Fabio, & Pedio fuerant, & à Trebenio tranſfugerant. Eis ad ignoſcendum nulla eſt data facultas, & à militibus noſtris interfecti ſunt. Eodem tempore capti tabellarij, qui à Corduba ad Pompeiũ miſſi erant, perperámque ad caſtra noſtra peruenerant, præciſis manibus miſſi ſunt facti. Pari conſuetudine, vigilia ſecunda, ex oppido ignem multum, telorúmque multitudinem iactando, bene magnum tempus conſumpſerunt, complureſque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in legionem ſextam fecerunt, cum in opere noſtri diſtenti eſſent, acriterque pugnare cœperunt: quorum vis repreſſa à noſtris, etſi oppidani ſuperiore loco defendebantur. L. cum eruptionem facere cœpiſſent, tamen virtute militum noſtrorum, qui, etſi inferiore loco premebantur, tamen repulſi aduerſarij bene multis vulneribus affecti in oppidum ſe contulerũt. Poſtero die Pompeius ex caſtris ſuis brachium cœpit ad flumen Salſum facere: & cum noſtri equites pauci in ſtatione fuiſſent à pluribus reperti, de ſtatione ſunt deiecti, & occiſi tres. Eo die A. Valgius, ſenatoris filius, cuius frater in caſtris Pmpeij fuiſſet, omnibus ſuis rebus relictis, equum conſcendit, & fugit. ſpeculator de legione ſecunda Pompeiana captus à militibus, & interfectus eſt. Per idem tempus glans miſſa eſt inſcripta, quo die ad oppidum capiendum accederent, ſeſe ſcutum eſſe poſiturum. Qua ſpe nonnulli, dum ſine periculo murum adſcendere, & oppidum potiri poſſe ſe ſperarent, poſtero die ad murum opus facere cœperunt, & bene magna prioris muri pars deiecta eſt. quo facto, ab oppidanis, ac ſi ſuarũ partium eſſent, conſeruati, miſſos fecere loricatos

*quique præſidij cauſſa præpoſiti oppido à Pompeio eſ ſent, orabant. Quibus reſpondit Cæſar, ſe condiciones dare, non accipere, conſueuiſſe, Qui cum in oppidum reuerſi eſſent, relato reſponſo, clamore ſublato, omni genere telorum emiſſo, pugnare pro muro toto cœperunt. propter quod fere magna pars hominum, qui in caſtris noſtris eſſent, non dubitarunt, * quin irruptionem eo die eſſent facturi. ita, corona circumdata, pugnatum eſt aliquandiu vehementiſſime, ſimúlque baliſta miſſa à noſtris turrem deiecit: qua aduerſariorum, qui in ea turre fuerant, V. deiecti ſunt, & puer, qui baliſtam ſolitus erat obſeruare. Eo præterito tempore, Pompeius trans flumen Salſum caſtellum conſtituit: neque à noſtris prohibitus falſaque illa opinione gloriatus eſt, quod prope in noſtris partibus locum tenuiſſet. item inſequenti die, eadem conſuetudine, dum longius proſequitur, quo loco equites noſtri ſtationem habuerãt, aliquot turmæ cum leui armatura, impetu facto, loco ſunt deiectæ, & propter paucitatem noſtrorum equitum, ſimulque leui armatura inter turmas aduerſariorum protritæ. Hoc in conſpectu virorumque caſtrorum gerebatur: & maiore Pompeiani exſultabant gloria, longius quod noſtris cedentibus proſequi cœpiſſent. Qui cum aliquo loco à noſtris recepti eſſent, vt conſueſſent, ex ſimili virtute * clamore facto, aduerſati ſunt prælium facere. Fere apud exercitus hæc eſt equeſtris prælij conſuetudo, cum eques ad dimicandum, dimiſſo equo, cum pedite progreditur, ne quaquam par habetur. id quod in hoc accidit certamine. Cum pedites ex leui armatura lecti ad pugnã equitibus noſtris nec opinantibus veniſſent, idque in prælio animaduerſum eſſet, cumplures equites deſcenderunt. ita exiguo tempore eques pedeſtre, pedes equeſtre prælium facere cœpit, vſque eo, vt cadẽ*

proxime à vallo fecerint. in quo prælio aduerſariorum ceciderunt CXXIII. *compluréſque armis exſuti, multi vulneribus affecti in caſtra ſunt redacti, noſtri ceciderunt* III. *ſaucij* XII *pedites, & equites* V. *eius diei inſequenti tempore, priſtina conſuetudine, pro muro pugnari cœptum eſt. Cum bene magnam multitudinem telorum ignemque noſtris defendentibus iniecisſent, nefandum, crudeliſſimúmque facinus ſunt aggreſſi, in conſpectuque noſtro hoſpites, qui in oppido erant, iugulare, & de muro præcipites mittere cœperunt, ſicut apud Barbaros: quod poſt hominum memoriam nũquam eſt factum. Huius diei extremo tempore à Pompeianis clam ad noſtros tabellarius eſt miſſus, vt ea nocte turres, aggeremque incenderent, &* III. *vigilia eruptionem facerent. ita igne, telorumque multitudine facta, cum bene magnam partem muri conſumpſiſſent, portam quæ è regione, & in conſpectu Pompeij caſtrorum fuerat, aperuerunt, copiæq; tota eruptionem fecerunt, ſecúmque extulerunt calcatas ad foſſas complendas, & harpagones ad caſas, * quæ ſtramentis ab noſtris hibernorum cauſſa ædificatæ erant, diruendas, & incendendas, præterea argentum, & veſtimenta, vt, dum noſtri in præda detinerentur, illi cæde facta ad præſidia Pompeij ſe reciperent. nam, quod exiſtimabat eos poſſe conatum efficere, nocte tota vltra ibat flumen Salſum in acie. Quod factum licet nec opinantibus noſtris eſſet geſtum, tamen virtute freti, repulſos, multíſque vulneribus affectos, oppido repreſſerunt, prædaque, & armis eorum ſunt potiti, viuoſque aliquos ceperunt, qui poſtero ſunt interfecti die. Eodemque tempore tranſfuga nunciauit ex oppido, Iunium, qui in cuniculo fuiſſet, iugulatione oppidanorum facta, cla-*

maſſe facinus ſe nefandum, & ſcelus feciſſe: nam eos nihil meruiſſe, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad aras, & focos ſuos recipiſſent, eóſque hoſpitium ſcelere contaminaſſe: multa præterea dixiſſe: qua oratione deterritos amplius iugulationem non feciſſe. Ita poſtero die Tullius legatus cum Catone Luſitano venit, & apud Cæſarem verba fecit. *Vtinam quidem Dij immortales feciſſent, vt tuus potius miles, quam Cn. Pompeij, factus eſſem, & hanc virtutis conſtantiam in tua victoria, non in illius calamitate, præſtarem. * cuius funeſtæ laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, vt ciues R. indigentes præſidij, & propter patriæ luctuoſam perniciem dedamur hoſtium numero: qui neque in illius proſpera acie primam fortunam, neque in aduerſa ſecundam obtinuimus victoriã· qui legionum tot impetus ſuſtentantes, noctŭrnis, diurniſque operibus gladiorum ictus, telorumque miſſus exſpectantes, victi, & deſerti à Pompeio, tua virtute ſuperati ſalutem à tua clementia depoſcimus, petimuſque, vt, qualem te gentibus præſtitiſti, ſimilem in ciuium deditione præſtes.* Remiſſis legatis, cum ad portam veniſſet Ti.* Tullius, cum eum introeuntem C. Antonius inſecutus non eſſet, reuerſus eſt ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit, ſimulque pugionem eduxiſſet, manum eius incidit. Ita refugerunt ad Cæſarem. Eodemque tempore ſignifer de legione prima transfugit, & nunciauit, quo die equeſtre prælium factum eſſet, ſuo ſigno periſſe homines XXXV. neque licere caſtris Cn. Pompeij, nunciari, neque dici periſſe quemquam. Seruus, cuius dominus in Cæſaris caſtris fuiſſet, vxoremq;, & filiũ in oppido reliquerat, dominũ iugulauit, & ita clam à Cæſaris præſidijs in

Pompeij caſtra diſceßit, & indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Cæſar, quæ in oppido ad defendendũ compararentur. Ita, litteris acceptis, cum in oppidum reuerſi eſſent, qui mittere glandem ſcriptã ſolebant, inſequenti tẽpore duo Luſitani fratres transfugæ nunciarunt, quam Pompeius concionem habuißet: quoniam oppido ſubſidio non poſſet venire, noctu ex aduerſariorum conſpectu ſe deducerent ad mare verſum: vnum reſpondiſſe, vt potius ad dimicandum deſcenderent, quam ſignum fugæ oſtenderent: tum, qui ita locutus eſſet, iugulatum. Eodem tempore tabellarij eius deprehẽſi, qui ad oppidum veniebant, quorum litteras Cæſar oppidanis obiecit, &, qui vitam ſibi peteret, iußit turrem ligneam oppidanorum incendere: id ſi feciſſet, ei ſe promiſit omnia conceſſurum. quod difficile erat factu, vt eam turrem ſine periculo quis incenderet. ita facturus de ligno cum propius acceßiſſet, ab oppidanis eſt occiſus. Eadem nocte transfuga nunciauit, Pompeium, & Labienum, de iugulatione oppidanorum indignatos eſſe. Vigilia ſecunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ noſtra fuiſſet, ab imo vitium fecit, vſque ad tabulatum ſecundũ, & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim noſtram, vt ſuperiorem, incenderunt. idcirco, quod ventum oppidani ſecundum habuerunt. Inſequenti luce materfamilias de muro ſe deiecit, & ad nos tranſilijt, dixitque ſe cum familia conſtitutum habuiſſe, vt vna transfugerent ad Cæſarem, illam oppreßam, & iugulatam. Hoc præterea tẽpore tabellæ de muro ſunt deiectæ, in quibus ſcriptum eſt inuentum. L. Minucius Cæſari: Si mihi vitam tribuis, quoniam à Cn. Pompei ſum deſertus, qualem me illi præſtiti, tali virtute, & conſtantia futurum me in te eſſe præſtabo. Eodem tempore oppidani-*

pidanorum legati, qui antea exierunt, Cæſarem audierunt, ſi ſibi vitam concederet, ſeſe inſequenti die oppidum eſſe dedituros. Quibus reſpondit, ſe Cæſarem, eſſe, fidemque præſtaturum. ita, ante diem XI *Kalend. Martij oppido potitus,Imperator eſt appellatus.* Et Pompeius, *ex perfugis cum deditionem oppidi factam eſſe ſciſſet, caſtra mouit* Vcubim *verſus, ſed circum ea loca caſtella diſpoſuit, & munitionibus ſe continere cœpit. Cæſar mouit, & propius caſtra caſtris contulit.* Eodem *tempore mane loricatus vnus ex legione vernacula ad nos trãſfugit, & nūciauit,* Pompeium *oppidanos* Vcubenſes *conuocaſſe, iiſq; imperauiſſe, vt diligentia adhibita, perquirerent, qui eſſent ſuarum partium, itemque aduerſariorum victoriæ fautores.* Hoc *prætcrito tempore, in oppido, quod fuit captum, ſeruus eſt reprehenſus in cuniculo, quem ſupra demonſtrauimus, dominum iugulaſſe. is viuus eſt combuſtus.* Eodemque *tempore centuriones loricati* IIX. *ad Cæſarem transfugerunt ex legione vernacula, & equites noſtri cum aduerſariorum equitibus congreßi ſunt, & ſaucij aliquot occiderunt ex leui armatura. Ea nocte ſpeculatores prehenſi ſerui* III, *& vnus ex elegione vernacula. Serui ſunt in crucem ſublati, * militi ceruices abſciſſæ.* Po*ſtero die equites, cum leui armatura ex aduerſariorum caſtris ad nos transfugerunt.* Et *eo tempore circiter* XI. *equites ad aquatores noſtros excucurrerunt, nonnullos interfecerunt, item alios viuos abduxerunt.* Ex *equitibus capti ſunt equites* IIX. *Inſequenti die* Pompeius *ſecuri percußit homines* LXXIV. *qui dicebantur eſſe fautores* Cæſa*ris victoriæ, reliquos in oppidum iußit deduci, ex quibus effugerunt* CXX, *& ad* Cæſarem *venerūt.* Hoc *præterito tempore, qui, in oppido* Ategua Bur-

ſauolenſes capti ſunt, legati profecti ſunt cum noſtris, uti rem geſtam Burſauolenſibus referrent, quid ſperarent de Cn. Pompeio, cum viderent hoſpites iugulari: præterea multa ſcelera ab ijs fieri, qui præſidij cauſſa ab his reciperentur. Qui cũ ad oppidũ veniſſent, noſtri, qui fuiſſent equites R. & ſenatores, non ſunt auſi introire in oppidũ. præter quam qui eius ciuitatis fuiſſent. Quorum reſponſis vltro, citroque acceptis, & redditis, cum ad noſtros ſe reciperent, qui extrà oppidum fuiſſent, illi de præſidio inſecuti, ex auerſione legatos iugularunt. duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Cæſari rem geſtam detulerunt. & ſpeculatores ad oppidum Ateguam miſerunt. Qui cum certum comperiſſent legatorum reſponſa, ita eſſe geſta, quemadmodum illi retuliſſent, ab oppidanis concurſu facto, eum, qui legatos iugulaſſet, lapidare, & ei manus intentare cœperunt, illius opera ſe periſſe. ita, vix periculo liberatus, petijt ab oppidanis, vt ei liceret legatum ad Cæſarem proficiſci: illi ſe ſatisfacturum. Poteſtate data cum inde eſſet profectus præſidio comparato, cum bene magnam manum feciſſet, & nocturno tempore per fallaciam in oppidum eſſet receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui ſibi contrarij fuiſſent, interfectis, oppidum in ſuam poteſtatem recepit. Hoc præterito tempore, ſerui transfugæ nunciauerunt, oppidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, niſi diſcinctum. Idcirco, quod ex quo die oppidum Ategua eſſet, captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque ſibi vllam ſpem victoriæ propoſitam habere, vt ſi quis ex noſtris tranſfugerit, in leuem armaturam conijci, eumque non amplius X V I accipere. Inſequenti tempore Cæſar caſtris caſtra con-

*tulit, & brachium ad flumen Salſum ducere cœpit. Hic dum in opere noſtri diſtenti eſſent, complures ex ſuperiore loco aduerſariorum decurrerunt. nec detinentibus noſtris multis telis, complures vulneribus affecere. hic tamen, vt ait Ennius, noſtri ceſſere parumper. itaque, præter conſuetudinem, cum à noſtris animaduerſum eſſe cedere centuriones, ex legione V. * flumen tranſgredi duo, reſtituerunt aciem, acriterque eximia virtute plures, cum agerent, ex ſuperiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar prœlium facere cœpiſſet, & cum vndique ſe circumueniri animaduertiſſet, parumper ingreſſus, pedem offendit. Huius concidentis viri caſu paßim audito, cum complures aduerſariorum concurſum facerent, equites noſtri tranſgreßi interiore loco aduerſarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præſidia illorum ſtudent cædem facere, à turmis, & leui armatura ſunt interclusi. Quorum niſi ſumma virtus fuiſſet, viui capti eſſent. nam & munitione præſidij ita coanguſtabantur, vt equites ſpatio intercluſo vix ſe defendere poſſent.* Et vtroque genere pugnæ complures ſunt vulneribus affecti, in quis etiam Clodius Aquitius. inter quos ita comminus eſt pugnatum, vt ex noſtris præter II. centuriones, ſit nemo deſideratus, gloria ſe efferentes, Poſtero die ab Soricaria vtraque conuenere copiæ. Noſtris brachia ducere cœperunt. Pompeius, cum animaduerteret, caſtello ſe excludi Aſpauia, quod ab Vcubi millia paſſuum V. diſtat, hæc res neceſſario vocabat, vt ad dimicandum deſcenderet. neque tamen æquo loco ſui poteſtatem faciebat, ſed ex grumo excelſum tumulum capiebat, vſque eo, vt neceſſario cogeretur iniquū locum ſubire. Quo facto, cum*

virorumque copiæ tumulum excellentem petiſſent prohibiti à noſtris ſunt, deiectiq́ue planicie. Quæ res ſecundum noſtris efficiebat prælium, undique autem cedentibus aduerſarijs, noſtri magna in cæde verſabantur. quibus mens, non virtus, ſaluti fuit: qui ſubito tunc, niſi adueſperaſſent, à paucioribus noſtris omni auxilio priuati eſſent. nam ceciderunt ex leui armatura CCCXXIV, *ex legionarijs* CXXXIIX. *præterquam quorum arma, & ſpolia ſunt allata.* * *Ita pridie* II. *centurionum internitio hac aduerſariorum pœna eſt litata. Inſequenti die pari conſuetudine, cum ad eundem locum eius præſidium veniſſet, priſtino illo ſuo vtebantur inſtituto. nam præter equites nullo loco æquo ſe committere audebant. Cum noſtri in opere eſſent, equitum copiæ concurſus facere cœperunt, ſimulque vociferantibus legionarijs, cum locũ efflagitarent, vt conſueti inſequi exiſtimare poſſent, ſe paratiſſimos eſſe ad dimicandum, noſtri ex humili conualle bene longe ſunt egreßi. & planicie in æquo loco conſtiterunt. Illi tamen procul dubio congrediendum * in eum locum non ſunt auſi deſcendere, præter vnum Antiſtium Turpionem, qui, fidens viribus ex aduerſarijs ſibi parem eſſe neminem cogitare cœpit. hic, vt fertur, Achillis, Memnonisq́ue congreſſus.* Q. *Pompeius Niger, eques Romanus Italienſis, ex acie noſtra ad congrediendum progreſſus eſt. quoniam ferocitas Antiſtij omnium mentes conuerterat ab opere ad ſpectandũ, acies, ſunt diſpoſitæ. nam inter bellatores, principesque dubia erat poſita victoria, vt prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. ita auidi, cupidique ſuarum quiſque partium, expertorum virorum, fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri cum addimicãdum in pla-*

aciem ſe contuliſſent, ſcutorumque laudis inſignis præfulgens opus cælatum, quorum pugna eſſet prope profecto dirempta, niſi propter equitum conceſſum, vt ſupra demonſtrauimus, leui armatura præſidij cauſſa non longe ab opere caſtrorum conſtitiſſent, vt noſtros equites in receptu, dum ad caſtra redeunt, aduerſarij cupidius ſunt inſecuti. vniuerſi clamore facto impetum dederunt. Ita metu perterriti, cum in fuga eſſent, multis amißis, in caſtra ſe recipiunt. Cæſar ob virtutem turmæ Caßianæ donauit millia XIII, *& præfecto torques aureos* II, *& leui armaturæ millia* X. *Hoc die A. Bæbius, & C. Flauius, & A. Trebellius, equites Romani Aſtenſes, argento prope tecti equites ad Cæſarem transfugerunt, qui nunciauerunt, equites Romanos coniuraſſe omnes, qui in caſtris Pompeij eſſent, vt tranſitionem facerent, ſerui inditio omnes in cuſtodiam eſſe coniectos, è quibus occaſione capta, ſe transfugiſſe. Item hoc die litteræ ſunt deprehenſæ, quas mittebat Saonem Cn. Pompeius.* S. V. G. E. V. *Etſi, prout noſtras felicitas ex ſententia aduerſarios adhuc propulſos habemus, tamen, ſi æquo loco ſui poteſtatem facerent, celerius, quam veſtra opinio eſt, bellum confeciſſem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, noſtriſque adhuc freti præſidijs, bellum ducũt. nam ſingulas ciuitates circumſident, inde ſibi commeatus capiunt. Quare & ciuitates noſtrarum partium conſeruabo, & bellum primo quoque tempore cõficiã. Cohortes in animo habeo ad vos mittere. Profecto noſtro commeatu priuati neceſſario ad dimicandum deſcendent.*

Inſequenti tempore cum noſtri temere in opere diſtenti eſſent, equites in oliueto, dum lignantur, interfecti ſunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nũ-

ciauerunt ad III *Nouarum Martij* * *praliũ affore ad* Soritiam, *quo factum eſt, ex eo tempore metum eſſe magnum, & Atium* Varum *circũ caſtella præeſſe.* Eo die *Pompeius caſtra mouit,* * *& circa* Hiſpalim *in olineto conſtitit.* Cæſar *prius, quam eodẽ eſt profectus, luna hora circiter* VI. *viſa eſt. ita caſtris motis* Vcubim *præſidium, quod* Pompeius *reliquit, iuſſit, vt incenderent, & deuſto oppido in caſtra maiora ſe reciperent. inſequenti tempore* Vẽtiſponte *oppidum cum oppugnare cœpiſſet, deditione facta, iter fecit in* Carrucam, *contra* Pompeij *caſtra poſuit.* Pompeius *oppidũ, quod contra ſua præſidia portas clauſiſſet, incendit.* Mileſque, *qui fratrem ſuum in caſtris ingulaſſet. inceptus eſt à noſtris, & fuſte percuſſus.* Hinc *itinere facto, in campum* Mundenſem *cum eſſet ventum, caſtra contra* Pompeium *conſtituit. Sequenti die cum iter facere* Cæſar *cum copijs vellet, renunciatum eſt ab ſpeculatoribus,* Pompeium *de* III. *vigilia in acie ſtetiſſe.* Hoc *nuncio allato, vexillum propoſuit.* Idcirco *enim copias deduxerat, quod* Verſaonenſium *ciuitati fuiſſent fautores, antea litteras miſerat,* Cæſarem *nolle in conuallem deſcendere, quod maiorem partem exercitus tironum haberet.* Hæ *litteræ vehementer confirmabant mentes oppidanorum.* Ita, *hac oppinione fretus, totum ſe facere poſſe exiſtimabat.* Etenim *& natura loci defendebatur, & ipſius oppidi munitione, vbi caſtra habuit conſtituta.* Namque, *vt ſuperius demonſtrauimus, loca excellentia tumulis contineri,* * *interuallum prouinciam diuidit.* Sed *ratione nulla placuit taceri, id, quod eo incidit tempore.* Planicies *inter vtraque caſtra intercedebat, circiter millia paſſuum* V, *vt auxilia* Pompeij *duabus defenderentur rebus, oppidi excelſi, & loci natura.* Hinc *di-*

rigens proxima planicies æquabatur, cuius decurſum antecedebat riuus, qui ad eorum acceſſum ſummam efficiebat loci iniquitatem. nam paluſtri, & voraginoſo ſolo currebat ad dextram partem: & Cæſar, cum aciem directam vidiſſet, non habuit dubium, quin media planicie in æquum ad dimicandum aduerſarij procederent. hoc erat in omniũ conſpectu. Huc accedebat, vt locus illa planicie equitatum ornaret, & diei, ſoliſque ſerenitas, vt mirificum, & optandum tempus prope ab Dijs immortalibus illud tributum eſſe ad prælium cõmittendum. Noſtri lætari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res, fortunæque omnium deducerentur, vt quicquid poſt horam caſtris fieret, in dubis poneretur. Itaque noſtri ad dimicandum procedunt, id, quod aduerſarios exiſtimabamus eſſe facturos. Qui tamen à munitione oppidi ∞ paßibus longius non audebant procedere, in quo ſibi prope murum aduerſarij conſtituebant. Itaque noſtri procedunt, interdum æquitas loci aduerſarios efflagitabat, vt tali conditione contenderent ad victoriam. Neque tamen illi à ſua conſuetudine diſcedebant, vt aut ab excelſo loco aut ab oppido, diſcederent. Noſtri pede preſſo propius riuum cum appropinquaſſent, aduerſarij patrocinari loco iniquo non defecerunt. Erat acies XIII aquilis conſtituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus VI. præteria auxiliares accedebant prope alterum tantum. Noſtra præſidia LXXX cohortibus, & IIX. millibus equitũ. Ita, cum in extrema planicie iniquum in locum noſtri appropinquaſſent, paratus hoſtis erat ſuperior, vt tranſeundi ſuperius iter vehementer eſſet periculoſum. Quod cũ à Cæſare eſſet animaduerſum, nequid temere culpa ſua ſecus admittere-

tur, eum locum definire cœpit. Quod cum hominum auribus eſſet obiectum, moleſte, & acerbè accipiebant, ſe impediri quo minus prælium conficere poſſent. Hæc mora aduerſarios alacriores efficiebat, Cæſaris copias timore impediri ad committendum prælium. Ita ſe efferentes iniquo loco ſui poteſtatem faciebant, vt magno tamen periculo acceſſus eorum haberetur. Hic Decumani ſuum locum cornu dextrum tenebant, ſiniſtrum III. & V. *legio, itemque cætera auxilia, & equitatus. prælium, clamore facto, committitur. Hic etſi virtute noſtri antecedebant, aduerſarij loco ſuperiore defendebantur acerrimè, & vehemens fiebat ab vtriuſque clamor, telorumque miſſus concurſus, ſic, vt prope noſtri diffiderent victoriæ. congreſſus enim, & clamor, quibus rebus maximè hoſtes conterrentur, in collatu pari erant conditione. itaque ex vtroque genere pugnæ, cum parem virtutem ad bellandum contuliſſent, pilorum miſſu fixa cumulatur, & concidit aduerſariorum multitudo, dextrum demonſtrauimus decumanos cornu tenuiſſe, qui, & ſi erant pauci, tamen propter virtutem, magno aduerſarios timore eorum opera afficiebant, quod ſuo loco hoſtes vehementer premere cæperunt, vt ad ſubſidium ne ab latere noſtri occuparentur, legio aduerſariorum tranſduci capta ſit ad dextrum. Quæ ſimul eſt mota, equitatus Cæſaris ſiniſtrum cornu premere cœpit: at ij eximia virtute prælium facere incipiunt, vt locus in acie ad ſubſidium veniendi non daretur. Ita, cum clamori eſſet intermiſtus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum mentes timore præpediebat. Hic, vt ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma, aduerſarioſq; vehementiſſime pugnantes noſtri agere*

cœperunt. quibus oppidum fuit ſubſidio, ita ipſis liberalibus fuſi fugatiq; nō ſuperfuiſſent, niſi in eū locum confugiſſent, ex quo erant egreſſi. in quo prælio ceciderunt millia hominum circiter XXX, *& ſi quid amplius, præterea* Labienus, Atius Varus: *quibus occiſis vtriſque funus eſt factum: itemque equites* Romani *partim ex vrbe, partim ex prouincia ad millia* III. *Noſtri deſiderati ad hominum ∞, partim peditum, partim equitum, ſaucij ad* D. *aduerſariorum aquilæ ſunt ablatæ* XIII, *& ſigna, & faſces.* Præterea *duces belli* XVII *capti ſunt.* Hos *habuit res exitus.* Ex *fuga hac cum oppidum* Mundam *ſibi conſtituiſſent præſidium, noſtri cogebantur neceſſario eos circumuallare.* Ex *hoſtium armis, pro ceſpite cadauera collocabantur, ſcuta, & pila pro vallo, inſuper occiſi, & gladij, & mucrones, & capita hominum ordinata, ad oppidum conuerſa vniuerſa hoſtium timorem, virtutisq́ue inſignia propoſita viderent, & vallo circuncluderentur aduerſarij. ita* Galli *tragulis, iaculisque oppidum ex hoſtium cadaueribus ſunt complexi, oppugnare cœperunt.* Ex *hoc prælio* Valerius *adoleſcens,* Cordubam *cum paucis equitibus fugiens,* Sex. Pompeio, *qui* Corduba *fuiſſet, rem geſtam refert.* Cognito *hoc negotio, quos equites, quodpecuniæ ſecum habuit, eis diſtribuit, & oppidanis dixit, ſe pace ad* Cæſarem *proficiſci, & ſecūda vigilia ab oppido diſceſſit.* Cn. Pompeius *autem cum equitibus paucis, nonnulliſq; peditibus ad nauale præſidium parte altera contendit* Carteiam, *quod oppidum abeſt à* Corduba *millia paſſuum* CLXX. Quo *cum ad octauum millia rium veniſſet,* * P. Caluitius, *qui caſtris antea* Pompeij *præpoſitus eſſet, eius verbis nuncium mittit, cum minus belle haberet, vt mitteret lecticā,*

qua in oppidum deferri poſſet. Litteris miſſis, Pompeius Carteiam defertur. Qui illarum partium fautores eſſent, conueniunt in domum, quo erat delatus: qui arbitrati ſunt clanculum veniſſe, vt ab eo, quæ vellent, de bello requirerent. Cum frequẽtia conueniſſet, & de lectica Pompeius eorum in fidẽ confugit. Cæſar ex prælio munitione circumdata, Cordubam venit, qui ex cæde eo referant, pontem occupauerunt. Cum eo eſſet ventum, conuiciari cœperunt, nos ex prælio paucos ſupereſſe, quo confugeremus. Ita pugnare cœperunt de ponte. Cæſar flumen tranſiecit, & caſtra poſuit. Scapula, totius ſeditionis familiæ, & libertinorum caput, ex prælio Cordubam cum veniſſet, familiam, & leberos conuocauit. pyram ſibi exſtruxit, cœnam afferri quam optimam imperauit. item, optimis ſuperadditis veſtimentis, pecuniam, & argentum in præſentia familiæ donauit. * Ipſe de tempore cœnauit, vinum, & nardum identidem ſibi infundit. Ita nouiſſimo tempore ſeruum iuſſit, & libertum, qui fuiſſet eius concubinus, alterum ſe iugulare, alterum pyram incendere. Opidani autem, * ſimul Cæſar caſtra contra id oppidum poſuit. diſcordare cœperunt, vſque eo, vt clamor in caſtra noſtra perueniret, quæ fere inter Cæſarianos, & inter Pompeianos erant. Hic legiones, ex perfugis conſcriptæ, partim, Oppidanorum ſerui, qui erant à Sex. Pompeio manumiſſi, tunc in Cæſaris aduentum deſcendere cœperunt legio XIII. oppidum defendere cœpit: nam, cum iam repugnarent, turres ex parte, & murum occuparunt. Denuo legatos ad Cæſarem mittunt, vt ſibi legiones ſubſidio intromitteret. Hoc cum animaduerterent homines fugitiui, oppidum incendere cœperunt. Qui ſuperati à noſtris, ſunt interfecti hominum*

millia XXII. *præterquam extra murum qui perierunt.* Ita *Cæſar, oppido potitus, dum hic detinetur ex prælio, quos circummunitos ſuperius demonſtrauimus, eruptionem fecerunt: & bene multis interfectis, in oppidum ſunt redacti.* Cæſar Hiſpalim *cum contendiſſet, legati deprecatum venerunt.* Ita *cum oppidum ſeſe tueri dixiſſet*, Caninium *legatũ cum præſidio intromittit.* Ipſe *caſtra ad oppidũ ponit.* Erat *bene magnum intra* Pompeianas *partes præſidium, quod* Cæſaris *præſidium receptum indignabatur*, * *clam quidam* Philoni, *illi qui* Pompeianarum *partiũ fuiſſet defenſor acerrimus.* Is *tota* Luſitania *notiſſimus erat.* Hic, *clã præſidio in* Luſitaniam *proficiſcitur, &* Cæcilium Nigrum, *nomine* Barbarum, *ad* Lenium *conuenit, qui bene magnam manum* Luſitanorum *haberet.* Rurſus *in* Hiſpaniam *oppidum denuo noctu per murum recipitur, præſidium, vigileſq́ue iugulant.* Portas *præcludunt. de integro pugnare cœperunt.* Dum *hæc geruntur, legati* Carteienſes *renunciarunt, quod* Pompeium *in poteſtate haberent, quod ante* Cæſari *portas præcluſiſſent, illo beneficio ſuum maleficium exiſtimabant ſe lucrifacere.* Luſitani Hiſpalim *oppugnare nullo tempore deſiſtebant.* Quod Cæſar *cũ animaduerteret, ſi oppidum capere contenderent, ut homines perditi incenderent, & mœnia delerent.* Ita *conſilio habito noctu, patitur* Luſitanos *eruptionem facere. id quod conſulto non exiſtimabant fieri. ita irrumpendo naues, quæ ad* Bætim *flumen fuiſſent, incendunt.* Noſtri, *dum incendio detinẽtur, illi profugiunt, & ab equitibus conceduntur.* Quo *facto, oppido recuperato* Aſtam *iter facere cœpit, ex qua ciuitate legati ad deditionem venerunt,* Mundenſeſque, *qui ex prælio in oppidum cõfugerant, cum diutius circunſiderentur, bene multi*

*deditionem faciunt, & , cum eſſent in legionem diſtributi coniurant inter ſe, vt noctu ſigno dato qui in oppido fuiſſent, eruptionem facerent: Illi cædem in caſtris adminiſtrarent. Hac re cognita, inſequenti nocte, vigilia tertia, teſſera data, extra vallum omnes ſunt conciſi Mundenſes duces. Cæſar in itinere reliqua oppida oppugnat, propter Pompeium diſſentire cœperant: pars erat, quæ legatos ad Cæſarem miſerat, pars qui Pompeianarũ partium eſſent fautores. Seditione concitata, partes occupant, cædes fit magna, ſaucius Pompeius naues XXX occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis Claßi præfuiſſet, ad quem ſimul nuncius allatus eſt, confeſtim ſequi cœpit, partim peditatibus, & equitatibus ad perſequendum celeriter iter faciens. Item IV. die nauigatione confecta, inſequuntur, * qui imperati à Carteia profecti ſine aqua fuiſſent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius Claße occurrit, Naues incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit, & locum quendum, munitum natura, occupat. Equites, & cohortes, quæ ad perſequendum miſſæ eſſent, ſpeculatoribus ante miſsis certiores fiũt, diem, & noctem iter faciunt. Pompeius humero, & ſiniſtro crure vehementer erat ſaucius. Huc accedebat, vt etiam talum intorſißet: quæ res maxime impediebat. Ita lectica à turre qua eßet allatus, in ea ferebatur. Luſitanus more militari, cũ à Cæſaris præſidio fuißet conſpectus, celeriter equitatu, cohortibusque circumcluditur. Erat acceßus loci difficultas. Nam idcirco, quod propter ſuos à noſtro præſidio fuißet conſpectus celeriter munitum locum natura ceperat ſibi Pompeius, quẽ vix magna multitudine deducti homines ex ſuperiore loco defendere poßent ſubeunt in aduentum noſtri, depelluntur*

ſelis. Quibus cedentibus, cupidius inſequebantur aduerſarij, & confeſtim tardabant ab acceſſu. Hoc ſæpius facto, animaduertebatur, noſtro magno id fieri periculo. Opere circummunire inſtituit, pari autem, & celeri feſtinatione circũ munitiones in iugo dirigunt, vt æquo pede cum aduerſarijs congredi poßent, A quibus cũ animaduerſum eßet, fuga ſibi præſidiũ capiunt. Põpeius, vt ſupra demõſtrauimus, ſaucius, & intorto talo, idcirco tardabatur ad fugiẽdum. Itemq́ propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo ſaluti ſuæ præſidium parare poterat. Cædes à noſtris vndique adminiſtrabatur, excluſa munitione, amißisq́ auxilijs. * *Ad Cõuallẽ autẽ atq; exeſum locũ in ſpelunca Põpeius ſe occultare cœpit, vt à noſtris non facile inueniretur, niſi captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Cæſar gradiebatur Hiſpalim, Pridie Id. Aprilis caput allatum. & populo datum eſt in conſpectum. Interfecto Cn. Põpeio adoleſcente, Didius, quem ſupra demõſtrauimus, illa affectus letitia, proximo ſe recepit caſtello nonnullasq́ naues ad reficiendũ ſubduxit. Luſitani, qui ex pugna ſuperfuerunt, ad ſignum ſe receperũt, & bene magna manu cõparata, ad Didium ſe reportant. Huic & ſi non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnunquam ex caſtello propter eorum crebras excurſiones, eijciebatur, & ſic prope quotidianis pugnis ' inſidias ponunt, & tripartito ſigna diſtribuunt. erãt parati, qui naues incenderent, incenſisq́ qui ſubſidium repeterent. ij ſic diſpoſiti erant, vt à nullo conſpectu omnium ad pugnam contenderẽt, Ita, cum ex caſtello Didius ad propellendum proceßiſſet cum copijs, ſignum, à Luſitanis tollitur, naues incenduntur, ſimulque qui in caſtello ad pugnam proceſſerant, eodem ſigno fugientes latrones dum perſequun-*

tur, à tergo inſidiæ clamore ſublato circumueniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur, nonnulli ea pugna ſcaphas, quæ ad litus fuerant, occupant. Item complures nando, ad naues, quæ in ſalo fuerunt, ſe recipiunt. Anchoris ſublatis, pelagus remis petere cœperunt. Quæ res eorum vitæ ſubſidio fuit. Luſitani præda potiuntur. Cæſar Gadibus rurſus ad Hiſpalim recurrit. Fabius Maximus, quem ipſe ad præſidiū oppugnandum reliquerat operibus aßiduis, hoſtesq́ue circum ſeſe interclusi, inter ſe, decernere, facta cæde bene magna, eruptionem faciunt. Noſtri ad oppidum recuperandum occaſionem non prætermittunt, & reliquos viuos capiunt, ac deinde Vrſaonē proficiſcuntur, quod oppidum magna munitione continebatur, ſit, vt ipſe locus non ſolum opere ſed etiam natura editus, ad oppugandum hoſtem appeteret. Hoc acciderat, quod aqua, præterquam in ipſo oppido, non erat: nam circumcircaruus nuſquā reperiebatur propius millia paſſuum IIX. Quæ res magno erat adiumento oppidanis. Tum præterea accedebat, vt agger, materiesq́ue, vnde ſolitæ ſunt turres agi, propius millia paſſuum VI. non reperiebantur. Ac Pompeius, vt oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum ſucciſam intro congreßit. Ita neceſſario diducebantur noſtri, vt à Munda, quam proximè ceperant, materiem illo deportarent. Dum hæc ad Mundā gerūtur, & Vrſonē, Cæſar, cū à Gadibus ad Hiſpalim ſe recepiſſet, inſequenti die, concione aduocata, cōmemorat, initio quæſturæ ſuæ eam prouinciam ex omnibus prouincijs peculiarem ſibi conſtitiſſe, &, quæ potuiſſent, eo tempore beneficia largitum eſſe. In ſequenti prætura ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus impoſuißent, à Senatu petiſſe, & eis

pecuniјs prouinciam liberaſſe: ſimulq́ue, patrocinio ſuſcepto, multis legionibus ab ſe in Senatum inductis, ſimul publicas, priuatáſque cauſſas, multorũ inimicitijs ſuſceptis, defendiſſe: ſuo item in conſulatu abſentem, quæ potuiſſet commoda prouinciæ tribuiſſe: eorum omnium commodorum eſſe & immemores & ingratos in ſe, & in Populum R. hoc bello, & in præterito tẽpore cognouiſſe. Vos iure gentiũ, inquit, & ciuiũ R. inſtitutis cognitis, more Barbarorũ Populi R. Magiſtratibus ſanctis manus ſæpe & peius, lucem clara Caßium in medio foro nefariè interficere voluiſtis. Vos ita pacem ſemper odiſtis, vt nullo tempore legiones deſint Populi R. in hac prouincia haberi, apud vos beneficia pro maleficijs, maleficia pro beneficijs habentur. Ita neque in otio concordiam, neque in bello virtutem vllo tempore retinere potuiſtis. Priuatis ex fuga Cn. Pompeius adoleſcens à vobis receptus, Faſces, Imperiumq́ue ſibi arripuit. Multis interfectis ciuibus, auxilia contra populum R. comparauit: agros, veſtramq́ue prouinciam veſtro impulſu depopulauit. In quo vos victores exiſtimabatis? An me deleto, non animaduertebatis, X. habere legiones Populũ R. quæ non ſolum vobis ſubiicere, ſed etiam cælum diruere poſſent? quorum laudibus, & virtute.

Deſunt nonnulla.

VETERVM

GALLIÆ LOCORVM,

POPVLORVM, VRBIVM, montium ac fluuiorum alphabetica deſcriptio, eorum maximè, quæ apud Cæſarē in Commentariis ſunt, & apud Cornelium Tacitum:

AVCTORE

RAYMVNDO MARLIANO viro clariſſimo & ſui temporis eruditiſſ.

A

CAESAR, *in Commentariȷs Galliam in tres partes diuidens, loca Galliæ prouinciæ à* Romanis *tunc poſſeſſæ* Britanniæ *vlterioris, quam Angliam dicimus,* Hiſpaniæ *etiam citerioris, ac populum cis* Rhodanum, *tránſque* Rhenū *flumina ſitorum annectit, qui omnes lingua, inſtitutis, legibuſq́ꝫ inter ſe etiam tunc differebant.*

Aduatici,

Aduatici, Belgarum populi, regni Eburonum (nunc Leodenſium) finitimi, ac Neruijs (nunc Tornacenſibus) proximi: habebant amplum, & in altiſsimis rupibus oppidum. Forte nunc, vt quibuſdã videtur, eſt oppidum, appellatum Beaumont, *vicinum* Thuduino *in finibus* Hannoniæ. *Hos ex alluſione vocabuli complures credunt eſſe eos, qui* Douacum, *Atrebatenſis diœceſis oppidum, non longe à* Cameraco *vrbe diſtans, incolunt. Hi Aduatici ex* Cimbris, Theutoniſque *prognati erant, qui Tranſrhenani fuerunt. Sed magis coniectura eſt, Aduaticos fuiſſe eos, qui hodie* Gallicam Brabantiam, *vbi oppidum* Niuella *eſt, partémque* Hannoniæ *circa* Cannetum *montem, &* Bintium *oppida Cameracenſis diœceſis finitimáque his loca extra Francorum regnum inhabitant, vbi locus quidem in vici formam redactus eſt ferè deſertus. cuius nomen Gallica lingua veteri ſatis alludit, & monumenta adhuc quædam præclara vetuſtatis viſuntur. Hi* Boſleducenſes *dicti. Vide de his apud Cæſarem, fol.* 41. 49. 50. 108. 118.

Agendicum, inter Celtas oppidum, Senonibus, Sariſiis, *Velaunoduno oppido Senonum, Genabo Carnutum oppido, & Nouioduno, Auaricóque Biturigum oppidis proximum, in regno Francorum ſitum.* Prouins *Gallicè. fol.* 143. 149. 175.

Agrippinam, quæ nunc Colonia *dicitur, Archiepiſcopalem inferioris Germaniæ Vbiorum vrbem ad ripas citerioris ſitam, non memorat Cæſar, ſed Tacitus: in qua gente Aggrippinam, Claudij Cæſaris coniugem Neroniſque matrem natam eſſe, ac veteranos, & Coloniam illuc deduci imperaſſe, Vbiorúmque gentem Rheno tranſgreſſam auum eius Agrippam in fidem ſuam accepiſſe, ac eam vrbem fatali igne paulò poſt conſumptam refert, in qua Ca-*

pitolium & loca, ac ædificia fuere, & ritus, ad Romanorum inſtar. Ex his adhuc non omnia periêre.

Alduaſduſius, Celtarum eſt fluuius, Gallicæ, le Dux oriens circa montem Iuram, Sequanos ab Heluetijs diuidens lapſúſque per comitatũ Burgundiæ, montem Bellicardum, Inſulam, ac Claravallem caſtella perluit, ac vrbem Biſuntinam nunc interſecat, dehinc, Dolã oppidũ præterfluens, circa Viredunũ caſtrũ non lõgè à Cabillonẽſi vrbe Arari fluuio, cui nunc Saona nomen eſt, miſcetur, & Dubius nũc vocatur, ad Sequanos prorſus pertinens. fol. 22.

Alexia, inter Celtas oppidum Mandubiorum, in ducatu Burgundiæ, finibúſque Aeduorum, non longe à Lingonibus, in vici formam redactum, nomen retinens, à quo etiam hodie, vt pleriſque placet, magna pars eius regionis Alſetum nuncupatur, nec longe diſtat à vico, qui Flauiacum appellatur. In cuius Alexiæ expugnatione nonnullæ munitiones in floris lilij formam Cæſaris iuſſu, vt ipſe ſcribit, factæ ſunt. fol. 182,

Allobroges, erant populi circa Rhodanum Fluuium, & Lemani lacus ripas, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos: Geneuam oppidum, vbi ſolemnes nundinæ noſtra ætate celebrantur in Sabaudia, locáque finitima incolentes, qui etiam fuere finitimi Vocontijs populis, propinqui Centronibus, nunc Tarentaſiis, ac trans Rhodanum vicos, & poſſeßiones habebant circa Regionem, quæ hodie Breſſa dicitur, ad Ducem Sabaudiæ ſpectans, quam fluuius Indis irrigat, citra Ararim flumen. Hos memorat Iuuenalis ſatyra prima, & Salluſtius in Catilinæ hiſtoria, referuntúrque in epiſtola Planci inter familiares Tullij, quæ incipit, Numquam mehercule. Allobroges enim, qui cis Rhodanum habitabant, finitimi erant Galliæ, prouinciæ Roma-

norum, propter quod cum Romanis paulò ante Bello contenderent, ac nuper pacati erant. Inde conſtat Delphinatum fuiſſe, tunc ex parte Galliæ prouinciæ, quæ Romanorum erat, cum eſſet finitima Allobrogibus. Fuiſſe item partem Axobrogum, inter quos fuit Vienna ciuitas Metropolis, ſecundum Strabonem. Hi ſunt hodie Sabaudienſes appellati, quibus dux praeſt, vetuſtate imperij, & nobilitate generis lõge clariſſimus. Caput gentis Taurinum. Nam Vercellas in dotem eius maiores a vicecomitibus habuere, pacis admodum ſtudioſi. fol. 46.

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Cæſar ex Italia in Galliam V. legiones tranſduxit per fines Centronum, qui hodie Tarentaſii nominantur. Hæ Graiæ dicuntur, quibus vulgo Mons Cineſius, ſeu Cinerum nomẽ eſt, quæ & Pœninæ, vt quidam volunt, dicuntur, quod Hannibal Pœnus his in Italiam penetrauerit. Tacitus autem Pœnina iuga, quibus ex Italia in Noricum, & Germaniam iter eſt, deſignat. Aliæ erant Alpes, quas ſummas Cæſar appellat, quod inter omnes magis emineant, quarum iter pateſieri volebat, quo magno cum periculo, magniſque cum Portorijs mercatores ire conſueuerant, proxima Veragris populis, quorum vicus erat Octodorus, nunc D. Mauritius dictus. Harum vnam diœceſis Auguſtenſis, D. Bernardi mõtẽ vulgus nominat. Alteri Sedunenſis diœceſis mõs Briga nomen eſt. Sunt & Alpes, quas Cornelius Tacitus, & veteres dixere maritimas. Hæ in Prouincia Hebredunenſi, locíſque Liguſtico mari finitimis conſiſtunt, quæ ex Italia iter erat ad aggrediendum Narbonenſem prouinciam. Alpes item fuere, quas idem Tacitus, & priſci dixere Rheticas, a Rhetis populis, qui ex Tuſcia profecti, duce Rheto, ea loca tenuere. forſan dictæ. Hæ agro Tridentino adiaꝫ

cent, & Veronenſi, quibus ex Italia in Sueuiam, & Auſtriam iter eſt. Fuerunt & illa, ex quibus Rhenus inter fines Sedunenſis, & Curienſis diœceſum oritur, quas Lepontias Cæſar, & alij ſcriptores appellauere. Nunc D. Gotthardi, ac D. Nicolai dicuntur, quas Coctias eſſe quibuſdam placet, quibus in loca Rheno, Oceanóque finitima ex Italia aditus eſt. Iulias prateterea Alpes memorat Tacitus, quas ſentit eſſe proximas Rætis, quæ forte ex Italia per Taruiſinam vrbem in Styriam, & Auſtriam iter eſt.

Ambarri, inter Celtas, neceſſarij erant, & conſanguinei Aeduorum, quos quidam opinantur eſſe Borbonienſes. Nonnulli autem, quod fuerint Niuernenſes Aeduis finitimi, ſiue pro parte Bituricenſes, alluſione vocabuli, quo ætas noſtra vtitur. Ambarros etiam (aut potius Ambactos) dicimus ciuitatum clientes, ſeu adhærentes. Oppidum Ambarrorum pagus Semarius, ſiue mons Barri dicitur. fol. 6.

Ambiani Amiens vulgo, in Picardia poſita. Hanc Rex à Duce Burgundiæ repetit. fol. 36. & 42.

Ambibareti, erant populi, in quos Cæſar hyemandi cauſſa C. Antiſtium Rheginum cum legione vna in V I I. Commentarij fine miſiſſe commemorat. & forte erant Ambianenſes, vel aliqui his proximi, vt eos, Atrebatéſque, & Morinos finitimos in fide contineret. Non enim eſt veriſimile, quin aliquam legionem illic collocauerit, vt ſuperioribus annis conſueuerat, de qua non conſtat, niſi de hac intelligamus. fol. 195.

Ambibarij, populi Celtarum, inter Armoricas ciuitates, Oceanum attingentes, finitimi Rhedonibus, & Lemouicibus, circa Britanniam citeriorem, & Normaniam, in regno Francorum ſiti. fol. 186.

Ambiliares, populi inter Celtas, Lexobijs, Nannetibus, Diablintribus, & Oſiſmis proximi, in Bri-

*tannia citeriore, qui oppoſiti ſint Angliæ, in regno Francorum ſiti, Dauranc*es Gallis.*fol.* 57.

Ambiuariti, qui Beuuni, *ſiue* Brabantini *inter* Belgas *populi erant, citra* Rhenum, *&* Moſam *flumina. Ad quos prædandi, frumentandique cauſſa partem equitatus miſerant* Vſipetes *Germani, &* Tenchtheri *populi, qui eis* Rhenum *transeuntes finibus ſuis* Menapios *(nunc* Iuliacenſes *) expulerant. Inde coniectura eſt, hos Ambinaritos incoluiſſe eam* Ducatus Brabantiæ *partem, in qua* Buſcuſducis, Breda, *&* Bergæ *oppida,* Leodienſis, *&* Antuerpiæ *oppidum,* Cameracenſis *diœceſis exſtant,* Nuſſiáque, *&* Geldria *citerior ſita ſunt. Circa quæ loca per* Cãpaniam Brabantiæ, *vſque* Tungros *oppidum prope vſque* Leodium, *vt pleriſque placet,* Mare Oceanum *protendebatur, fol.* 72.

Anartÿ, populi trans Rhenum, *&* Danubium, *cui ac* Hercyniæ *ſilua, quæ ingens erat ſilua* Germaniæ, *&* Dacis *finitimi erant. Qui* Daci, *vt pleriſq; placet, pridem partē habitarunt* Pannoniæ.*fol.* 133.

Hecalites, populi in Anglia, Tribonantibus, Bibrogis, Caſsÿs, *&* Cenimagnis *prouimi.fol.* 96.

Andes populi, inter Celtas, Curioſolitis, Venetis, Carnutibus, *&* Turonibus *finitimi, ac* Ducatui Bituricenſi, Oceanóque *proximi, quos* Ligeris *flumen alluit. Ciuitas eſt, inter* Galliæ *primarias,* Andegauenſes *dicti, in* Prouincia Turonenſi, *&* Francorum *regno ſiti, Ducatus titulo inſigniti. Hinc in regno* Neapolitano Angioni *dicti, quod ad illam familiam* Regni *iura deuenerunt. quæ mox* Reges Frãcorum *ex teſtamento* Rhenati *vltimi ſibi adſciuerunt.fol.* 52. *&* 146.

Anſuarios, Germaniæ inferioris populos, proximos Phryſiis, *pulſos à* Caucis, *non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

Antona, in Anglia fluuius. Tacitus.

Antuates, populi citra Rhodanum*, extra* Belgas, Celtas, *&* Aquitanos, *finitimi* Allobrogibus, *&* Gebennæ *oppido, ac* Galliæ Prouinciæ Romanorum *proximi. Huius nominis adhuc exſtat vicus, & præfectura quædam* Monachorum *inter* Geneuam*, &* Delphinatum, *qui eſt* Geneuenſis *diœceſis. Videntur tamen, ſecundum* Cæſaris *deſcriptionem, Antuates magis fuiſſe inter* Allobroges*, & vicum* Veragrorũ, *cui* D. Mauritius *Sedunenſis diœceſis nomen eſt. Hos quidam hodie* Vautuates *appellant. fol.* 52.

Aquitania *Regionum latitudine, & multitudine hominum ex tertia parte* Galliæ *exiſtimanda eſt: hanc* Garumna *flumen à* Celtis *diuidit, quæ &* Oceanum *mare attingit. In hac ſunt* Metropoles Burdegalenſis, Auxitana, *earúmque ſuffraganeæ, pars item aliarum* Metropolum *extra terminos eodem ſitarum. Quæ tamen* Aquitaniæ *attribuuntur,* Guiẽnam *hanc* Galli *hodie nuncupant. Hæc cum olim à* Regibus Francorum Ducibus Normanniæ *tranſdita eſſet, qui poſtea regum* Angliæ *occuparunt, cum illam poſt varias contentiones* C. & LX. *amplius annos* Angli *tenuiſſent,* Caroli VII. *auſpicijs tandem ad* Francos *rediȷ̈t. In hac cum aliȷ̈* Principatus *celebres ſunt, cum* Fuxenſis*, quorum* Princeps *nepos ex ſorore* Ludouici XII. *qui nunc rerum in* Gallia *potitur, victis apud* Rauennam Hiſpanis *memorabili prælio, vitam cum* Principatu *amiſit. Sicque eius oppida ad* Regem*, nullis relictis hæredibus, rediere, ſorore ſuperſtite,* Ferdinãdo *Regi nupta. fol.* 1. *&* 67.

Arar, Celticæ *fluuius eſt, nunc,* la Saone. *Oritur in* Diœceſi Tullenſi, *finibúſque* Burgundiæ, Lotoringiæ, *non longe à mõte* Vogeoſo, *quo* Moſa *flumẽ profluit. Interſecat tum eam* Burgundiæ *partẽ quæ* Imperatoria, *tum eam, quæ* Regia *dicitur. Illi* Comes,

vt hodie loquuntur, huic Dux, *à* Francorum *Rege inſtitutus, præerat, qui tamen, mortuo Carolo* Philippi, *ab* Heluetijs *occiſo apud* Nauceum, *ad ſupremũ ius regium adſcriptus eſt, vt nullus adhuc* Burgundiæ Dux *ſit ſed* Comes *tantum. Interſecat* Gabillonem, *ac* Matiſconem *ciuitates, tunc* Aeduorum *oppida. Prolapſus ad* Lugdunum *vrbem,* Rhodanũ *influit. Quẽ fluuiũ* Virgilius *in Bucolicis,* Lucanus *in primo, & Tibullus Elegia ſua* VII. *memorãt. fol.* 7.

Arduenna ſylua omnino in belgis totius Galliæ *maxima, atque ingens, à* Rheno *fluuio per fines* Treuiorum *ad* Neruios *(nunc* Tornacenſes*) & initium* Rhemorum *pertinens, millibus paſſuum amplius* D. *in longitudinem patet. Attingit enim* Menapios, *(nunc* Iuliacenſes*)* Aquiſgranum *Oppidũ,* Eburones, *(nunc* Leodienſes*)* Condruſos, Aduaticos, *qui erant pars comitatus* Hannoniæ, Lucemburgenſem, Bullionenſem, Barrenſem, Lotoringum, Limburgenſemque *Ducatus,* Eifliam, *& comitatum* Namurcenſem, Metenſium, Moguntinorum, Confluentiæ, *&* Vbiorum, *nunc* Colonienſium, *&* Catalaunæ *Diœceſis fines, in qua ſunt vici, caſtella, & oppida multa, ac cõplures inſignes Abbatiæ, præſertim ordinis* D. Benedicti, *ſcilicet* Diui Huberti, Leodienſis *diœceſis,* Diui Cornelij, Colonienſis *diœceſis: cuius ſiluæ extrema pars verſus* Belgas *ſunt* Moſa, *&* Scaldis *fluuij.* Scaldis *vero* Moſam *influit, qui fluuij, &* Silua *nomẽ retinẽt priſcã hac etiã tẽpeſtate. fol.* 82. 135.

Arecmici, *populi, vel* Artomici, *extra* Celtas, Belgas, *&* Aquitanos *citra* Rhodanum *fluuium finitimi* Volcis *non longe à* Gaballis, Aruernis, Heluijs, Ruthenis, Maſſilienſibus, *&* Cadurcis. *Hos coniectura eſt fuiſſe* Artomicorũ *populos quorũ ciuitas eſt Epiſcopalis, &* Prouinciæ Viennenſis, *in finibus*

Galliæ Prouinciæ Romanorum, quos Auracenſes dicimus, vbi Principatus eſt, Francorum Regi nō ſubditus, Armeniacus vulgo dictus. Horum princeps, Iacobus nomine, cum à Florentinis in Italiam accerſitus eſſet aduerſus Ioannem Galeatium, Mediolanenſem Ducem, apud Alexandriam magno prælio victus, & cæſus eſt, fol. 178.

Arenaci, inter Coloniam, & Traiectum, vrbes Epiſcopales, locum vltra Noueſium, Rheno adiacentem, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Amoricæ ciuitates poſitæ erant in vltimis Galliæ finibus, Oceano coniunctæ, ex quibus fuere Curioſolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Oſiſsini, Lemouices, Vnelli populi, oppoſiti Angliæ, Britannia citerior, & Britonans appellata, cui Dux olim, Regi ſubditus, præfuit, nunc ex matrimonio Annæ, Ducis olim filiæ, ad Regem redacta. fol. 186.

Arueni, populi inter Celtas, finitimi Aeduis, Biturigibus, ac Borbonienſibus, nec longe à Lemouicibus, nomen retinent. Ducatus eſt, cuius titulus Duci Borboniј adſcribitur, In Francorum regno ſiti. Hos memorat Lucanus in primo. fol. 18. 145. 147.

Aſciburigium, oppidum Germaniæ, non longe à Rheno fluuio, & cis eum inter Geldubam, & vetera Caſtra ſitum, Nuſciæ, & Cleuenſi Ducatui proximum, non memorat Cæſar, ſed Tacitus. Aſtypyrgion olim ab Vlyſſe, quorundam opinione, noncupatum.

Atrebates, inter Belgas populi finitimi Ambianis, Tornacenſibus, & Morinis, partem Picardiæ cōtinent. Ciuitas eſt, nomen adhuc retinens in prouincia Rhemenſi, Regem agnoſcit. Arras hodie vulgò nūcupatur. in hac laudatiſsima texuntur aulææ. fol. 36. & 42.

Auaricum, erat oppidum Celtarum maximum,

munitiſſimúmque, in finibus Biturigum, *agri fertiliſſima regione fere ex omnibus partibus flumine, & palude perpetua circundatum, trans Ligerim fluuium, habens vnum, & peranguſtum aditum, proximum* Nouioduno, *oppido* Biturigum, *ac Genabo oppido* Carnutum, *&* Velaunoduno, *oppido* Senonum, *in* Francorum *regno ſitum,* Burges *vel* Viarons, *à* Gallis *appellatum. fol.* 142. *&* 153.

Auenticum, Heluetiorum *caput fuiſſe, teſtis eſt* Tacitus. Ammianus Marcellinus *ſcribit, ſuis quidē temporibus deſertam ciuitatem, ſed non ignobilem quondam, ex ædificijs ſemirutis colligit. Hodie late patentes ruinæ viſuntur, & retinet patria lingua priſcum nomen* Auenche. *Vicus in agro* Vautuatū.

Aulerici, *populi erant inter* Celtas, Aeduorum *clientes, de* Ange *dicunt, ſiue* Rhoanum. *fol.* 186.

Aulerci, *item populi, inter* Celtas, *ex ciuitatibus maritimis Oceanum attingentibus, quæ* Armoricæ *appellantur, proximi* Rhedonibus, Seſuuijs, Curioſolitis, Oſiſsinis, Vitellis, Venetis, *ac* Cenomanis *in prouincia* Turonenſi, *&* Francorum *regno ſiti, quos nonnulli* Aurelianenſis *eſſe opinantur. Sed illi prouinciæ ſunt* Senonenſis. *fol.* 51.

Aulerci, *item inter* Belgas, *proximi* Eburonibus, Lexouijs, *ac* Velocaſſijs. *fol.* 61 r

Auſci, *populi in* Aquitania, *proximi* Garumnis, Vocatibus, Tauruſatibus, Sontiatibus, Cocoſatibus, *&* Hiſpania *citeriori, in regno* Francorum *ſiti, quas coniectura eſt fuiſſe* Auſitanos, *ſeu* Auxitanos. *Ciuitas eſt* Metropolis. *Hi ſunt* Aquitanorum *clariſſimi, quorum vrbs opulētiſſima* Heluiumberrum, *vt refert* Pomponius Mela. *fol.* 67.

Axona, *inter* Belgas *fluuius eſt, in extremis* Rhemorum *finibus, quo pedibus vado tranſitus eſt.* La Diſne *vulgo dicitur. In huius fluminis tranſitu*

mani ab inſequentibus Gallis *magnum incommodum accepere, fere* IIX.*millibus paſſuum vltra* Rhenos, *Laudunenſem, &* Rhemenſem *Diœceſim partiens.* Gallica *Auaix nunc dicitur, prope oppidum, quod vocatur* Gallicè Latonio.*fol.*37.*&* 39.

B

Bacenis, ſilua ingens trans Rhenum, *Suenos à* Cheruſcis *pro natiuo muro diuidit: nunc, vt opinio eſt,* Nigra *ſilua dicitur, non longe à* Friburgo *oppido, &* Badenſi *Agro, inter Atheſin,* Rhenum, Necharum, Moganum, *&* Danubium, *Germaniæ flumina,* Hercyniámque *ſiluam, &* Heßiæ, *regionis* Germanicæ *montes.fol.*125.

Bataui, *populi inter* Belgas. *nam* Moſa *flumen parte quadam ex* Rheno *recepta longe fere ab Oceano* LXXX. *millibus paſſuum, quæ appellatur* Vualis, *inſulam efficit Batauorum, in* Oceanúmque *influit.* Hi *hodie, vt pleríſque placet,* Hollandi *dicuntur, diœceſis* Traiectenſis, *propinqui* Phryſiæ, *& ducatu* Geldriæ, *ac mari* Oceano *finitimi.* Hos *memorat* Lucan.*lib.*1.Hi *à* Cattis, *populis* Tranſrhenanis, Cheruſcis, *&* Ligijs Pannoniæ *populis vltra* Hercyniam *ſiluam finitimis,* Hermunduris *orti dicuntur, & ſeditione domeſtica pulſi, extrema* Gallicæ *oræ vacua cultoribus, ſimúlque inſulam, inter vada ſitam, occupauere,* Quam Mare Oceanum *à fronte,* Rhenus *amnes tergum, ac latera circumluit, ut refert* Cornelius Tacitus, *dicens: apud* Batauos *fuiſſe olim* Lucum *ſacrum, qui, vt coniectura eſt, hodie in finibus vici* Haghaducis *in* Hollandia *extat. nec longe, ſecundum* Tacitũ, *eſt inſula, nomine* Mona, *vnde forte* Monachum *oppidum, vel* Monaſterium *ciuitas epiſcopalis eſt.fol.*72.

Batauodurum, inter Colonienſem, & Traiectenſem, vrbes epiſcopales, locum vltra Noueſium, in finibus ducatus Cleuenſis ſitum, Rheno adiacentem, Belgis adſcribendum, non memorat Caſar, ſed Tacitus.

Belgæ, populi multarum ciuitatum, oppidorum, ac locorum, mari Oceano, Rheno, Matrona, & Sequana fluminibus includuntur. Horum plerique orti à Germanis, Rhenum antiquitus tranſductis Gerlos inde expulerunt. Hi moribus, legibus, & ornatu nunc ſunt valde culde culti, humani, & ſatis effœminati, continuéque ſunt apud eos mercatores, quo per ætates. commerciáque mores hominum mutari conſtat. In his ſunt Metropoles, Treuerenſis, *Colonienſis, Maguntina, Rhemenſis, cum earũ ſuffraganeis, intra* Oceanum *mare, ac eadem tria flumina conſtitutis. item* Brabantia, Flandria, Hollandia *Geldria, ac* Phryſiæ *pars, tota* Picardia, Hãnonia, Iuliacum, *Virtutum comitatus, ac campania maxima portio, ſilua* Arduenna *vniuerſa, cum ſingulis ſibi adiacentibus, & ea incluſis populis, ac locis: & plerique* Principes, *tum profani, tum ſacri, Ducéſque, & Comites, ciuitatéſque, quarum multa libera, ſuóque iure agunt, alia* Francorum. *regi obtemperant. Quod ſupereſt.* Imperatorias *partes ſequitur. In his ſunt tres* Imperatorum *electores, ſunt &* Francorum *regis, quos* Pares *vocant, ferme omnes. imperator certe, & rex in Belgis coronatur, conſecratur, & inungitur. alter* Aquiſgrani, *alter* Rhemis. *Hos memorat* Lucanus *in primo. In his Belgarum clariſsimi erant* Treuiri, *quorum vrbs opulentiſsima* Auguſta, *vt refert* Pomponius *Mela, quæ nunc ignoratur. In Belgica autem à* Iulio *Caſare vſque in tempus inclinantis* Imperij *Legatum* Romani *diutius habuerunt. Nunc vero vice*

Proconſulum, & Legatorum Romani Pontificatus Monarchia exſtat, & Legatos natos, & Primates habet, quibus ſubſunt Epiſcopi, adinſtar Præſidis Prouinciæ inſtituti. Sunt & collectores, quos Priſca ætas Quæſtores appellauit, atque Reges, Principes, qui, velut Cenſores, decreta Pontificis Maximi, & cenſuras reuerenter exſequuntur. Huic ſinguli obedientiam exhibent, & ad eum in cauſis maioribus recurrunt, quas ad ipſum aßiduè deferunt. fol. 1.35.37.

Belgium, erat Bellouacorum ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, atque hominum multitudinu præſtans, in qua Cæſar interdum hiemauit ac plures legiones eius aliquando illic in hibernis fuere, nomen adhuc retinet. Dictum etiam videri poteſt Belgium, pro Belgarum regione: vt apud Liuium Samnium, pro Samnitium Ratione, fol. 100. 108.

Bellocaßi, populi inter celtas, proximi Lexobÿs, quos, opinio, eſt, eſſe Baiocenſes. Eorum ciuitas eſt Epiſcobalis in Prouincia Rotomagenſi Ducatu Narmanniæ, & Regno Francorum ſita. fol. 185.

Bellouaci, ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Rhemenſi, ac Francorum Regno ſua, Hodie, Beaunoiſin. fol. 95. & 41. 176.

Bethaſios, Germaniæ populos, inter Belgas, proximos Caninefatibus, Batauis, Tungris, ac Marſacis, Traiectenſes ſuperiores fuiſſe coniectura eſt, ad vtramque Moſæ fluminis ripam cis Rhenum ſitos, in diœceſi Leodienſi. Hos Cæſar non memorat. ſed Tacitus.

Bibracte, oppidum Aeduorum in Celtis, longè maximum, ac copioſißimum, & maximæ apud Aeduos auctoritatis · in quo totius Galliæ Conſiliū

Cæſar indixit, ius dixit, & ſæpe hiemauit: In Francorum regno ſitum, in formam ruris redactum, & in radicibus montis, nō longe ab Aedua ciuitate, poſitum, nomen retinet. fol. & f. 13. 175.

Bibrax, oppidum Rhemorum, in Belgis, ultra Axonam flumen, nec longe ab eo: quod flumen in extremis Rhemorum finibus erat, & in eo pons in Francorum Regno ſitus, nunc naui & interdum vado transijcitur. Portus Priſcum oppidi nomen Latinè retinet. fol. 37. & 179.

Bibroci, populi in Anglia, Mari proximi, & Caſſis, Ancalicibus, Trinobantibus, Cenimagnis, ac Segonciactis. fol. 99.

Bigerones, populi in Aquitania, proximi Tarbellis, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, & Hiſpaniæ citeriori, in Francorum regno ſiti, comiti de Fuxo ſubditi. Vbi Comitatus eſt, in Vaſconia conſiſtens. Nomen retinent, vbi Turſa eſt, & caſtrorum Begora, & Epiſcopatus Biſterenſis Prouinciæ Narbonenſis. Hinc profectus vir fortis, Enequus nomine, regnum Nauarræ conſtituit, pulſisque inde Mauris, ſucceſſoribus ſuis, regnum per manus reliquit. fol. 67.

Bingiam nunc Pingiam, Germaniæ oppidum, Belgis adſcribendum, inter Manunciam vrbem, & Confluentiam oppidum, cis Rhenum, eius ripis finitimum, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Bituriges, populi inter Celtas. Eorum fines ab Aeduis, quorum erant in fide, Ligeris fluuius diuidit, proximi ſunt Aruernis. X X I. vrbes eorum vno die incenderunt, vt Cæſarem commeatu, & pabulatione prohiberent. Ciuitas eſt Metropolis, retinens nomen. Carolus V I I, pulſis, Francorum regnum reſtituit, cum nihil fermè aliud eſſet, quod in Gallia retineret, occupantibus Angelis omnia,

Bituricenſis Rex in deriſum appellabatur, id regno Francorum ſita. Hos memorat Lucanus libr. primo.fol. 149.152 *&* 198.

Blanrouij, (Brannouij magis legitur) populi inter Celtas. proximi Seguſianis, Ambiuaritis, ac Aeduis, quorum clientes erant, qui fuerunt forte & Brannouices, qui dicũtur à Gallis de Blano.fo. 130.

*Boij, populi Tranſrhenani, Franconiæ, Alpibus Italiæ, Sueuis Auſtralibus, ac Danubio flumini proximi: qui in agrum Noricum tranſiuere, Noreiámque oppugnarunt expulsis, vt coniectura eſt, Noricis: quorum Noricorũm adhuc pars, trans Danubiũ, non longe ab ortu eius, & Atheſis fluminis ſita, Noricus ager appellatur. Boiorum pars, Aeduis Cæſarem deprecantibus, deuictis Heluetijs, quorum in ſocietate domo exceſſerant, in finibus Aeduorum à Cæſare ſunt collocati. Vbi Gergobiam ciuitatem exiguam, & infirmam, non longe ab Auarico, oppido in finibus Biturigum ſuo, eis per Aeduos attributam, habitarunt: Boij primum, poſt Boioarij, & nunc Bauari dicti. A finibus Herbibolenſium per Noricum agrum, vbi Nurimberga eſt oppidum, in medio fere Germaniæ ſitum in Auguſtenſes protenduntur. cum quibus, & alijs finitimis Tranſrhenanis vſque ad Briſsinam vrbem, & terras, quas hodie Sigiſmundus, Auſtriæ dux, poſsidet, ac in fines Tridentinos ſæpe tunc, & continue vſque nunc Heluetij Rhenum tranſeuntes bella geſſere. Hi Borbonij hodie dicuntur.fol.*4.16.148, *&* 149.

Bonnam, oppidum ad citeriores Rheni ripas ſitum, & Coloniensi vrbi, ac Confluentiæ oppido proximum, inter Belgas numerandum, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Branuouices, populi inter Celtas, proximi Seguſianis, Ambiuaritis, ac Aeduis, quorum clientes erant. Hodie, la Moriane.fol. 136. *ijdem forte, qui*

& Brannouij.

Bratuſpantium, oppidum Bellouacorum inter Belgas, finitimum Sueſsionibus, in Francorum regno ſitum fol. 41.

Brigantes, in Anglia populos, Silurum gentem, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Britanniæ maioris, cui nomen eſt Anglia, pars interior ab his incolitur, quos, natos in inſula ipſi memoria proditum dicunt. Maritima pars ab his, qui prædæ, ac inferendi belli cauſſa ex Belgis tranſierunt, qui omnes fere his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ciuitatibus peruenerunt, & bello illato ibi remanſerunt, atque agros colere cœperunt. Inde opinio eſt eorum, linguam ex populorum diuerſitate compoſitam, intellectu ſcientiáque loquendi difficiliorem eſſe, quodque Germanos præ cæteris caros habeant, quia plerique Belgæ orti ſunt à Germanis, qui antiquitus Rhenum tranſiuerunt, à quibus poſtea Angliæ pars maritima originẽ ſumpſit. Hos, refert Lucanus, vltra Oceanum eſſe, & toto diſcretos orbe continet tota Anglia Inſula in circuitu his mille millia paſſuum. Apud hos erat, & eſt magnus pecorum numerus. Hæc inſula Angliæ, Germaniæ populis in eam Claſſe ſæpius irruentibus victis veteribus Colonis, Anglorum terra dicta. Verum partem eius, quæ magis ad Septentrionem vergit, Scoti, & ipſi Germani, Pictis admiſtis, occuparunt, hodiéque, tenent, Francis amiciſsimi, Anglorum Regi maxime ſemper infeſti, populi moribus inconditi efferi nullas prope vrbes habent. memora, & ſiluas bellis ingruentibus petunt.

Bructeros, ex quibus fuit Velleda virgo fatidica, quæ Germanis, religione animos eorum occupante, aliquando præfuit, vt auctor eſt Tacitus, Germaniæ inferioris populos Tenchtheris, & Phryſiis proximos, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

C

CABILLONVM, *oppidum Aeduorum, inter* Celtas, *quod, coniectura eſt, fuiſſe oppidum* Cabillonem,*ad ripas* Araris Fluuÿ, *vbi rei frumẽtaria, commerciique, & commeatus cauſſa ſæpe* Romani *negotiabantur.* Matiſcone *oppido finitimum, in* Prouincia Lugdunenſi, Ducatu Burgundiæ, & Francorum *Regno ſitum, nomen retinens*, Challons ſur Saone. *fol.* 195.

Cadetes, populi inter Celtas, *ex ciuitatibus* Oceanum *attingentibus, quæ* Armoricæ *appellantur. proximi* Lemouicibus, Rhedonibus, Venetis, Andegauenſibus, Cenomanis, *in* Regno Francorum *ſiti. fol.* 186,

Cadurci, populi inter Celtas, *proximi* Heleuteris, Gaballis, Vellaunÿs, Lemouicibus, & Aruernis. *Quorum ſub* Imperio *eſſe conſueuerant: ciuitas* Epiſcopalis *in* Prouincia Bituricenſi, *ac* Regno Frãcorum *ſita, nomen retinent. Hos memorat* Iuuenalis *in prima ſatyra tertÿ libri. Nec longe erant à finibus* Prouinciæ Romanorum. *fol.* 186.

Caletes, *populi inter* Belgas, Morinis Oceanóque *mari finitimi, ac* Ambianis, & Atrebatibus *proximi. Ab his breuiſsimus in* Britanniam (*nunc* Angliam) *tranſiectus, nomen retinet.* Morinenſis *ſunt diœceſis in* Regno Francorum *ſiti*, Anglorum Regi *ſubiecti. fol.* 36.

Camulodunum, in Anglia *oppidum, ſeu* Colonia. *Nihil de hoc* Cæſar, *ſed* Tacitus, *quem poſt* Cæſarem *ferè* C. & XX. *annis* Hiſtoriam *ſcripſiſſe, cõſtat, præſertim ex libro, quem de* Oratorum, & Poëtarum *collocatione edidit.*

Caninefates, populos, Batauis *finitimos & eãdem* Inſulam *colentes, qui, origine, virtute, lingua pares*

pares Batauis, *numero ſuperantur.* Non *memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

Cantium, *in* Anglia, *ad mare eſt in anguloimi, minoriſque lateris ex tribus eius inſulæ lateribus, contra* Galliam, *quo fere omnes* Gallicæ Naucs *appellunt* , *& ad* Orientem *ſolem ſpectat* . Ex *omnibus autem* Anglicis *longe ſunt humaniſſimi* , *qui* Cantium *incolunt, quæ* Regio *eſt maritima omnis, neque multum à* Gallica *differunt conſuetudine.* Huic *maritimæ* Regioni I V. Reges *præerant, quibus* Cæſar , *quidquid in annos ſingulos vectigalis* Populo R. Angliæ *penderet, conſtituit.* Nunc Regia Angliæ, *ex voto* Henrici Regis , *vectigalis* Romano Pontifici *facta eſt,* Quæſtorque *à* Romano Pontifice *in* Angliam *mittitur, qui cenſum annuum exigat, non diſſentiente* Rege. In Cantio *ciuitas eſt* Metropolis, *nomen retinens* . *Fere habet omnes* Epiſcopos *angliæ ſibi* Suffraganeos . Eius Archiepiſcopus Legatus *natus eſt* . *Similiter &* Eboracenſis , *cui in* Anglia *(quæ eas duas* Metropoles *ſolum habebat) duo tantum ſubſunt* Suffraganei, *quod omnes olim* Epiſcopi Scotiæ, *quæ nullum habet* Archiepiſcopum, *illi ſubijcerentur. fol.* 95. & 99.

Cantabri, *populi ciuitatem citerioris* Hiſpaniæ, *finitimæ* Aquitaniæ, *qui auxilio fuerunt* Vocatibus, Taruſatibus, Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis, Cacoſatibus, *ac reliquis populis, &* Ciuitatibus Aquitaniæ *contra exercitum* Cæſaris, *cuius* Dux *erat* P. Craſſus, M. Craſſi F. *qui, vna cum patre, à* Parthis *interemptus eſt.* Finitimi Oceano Aquitanico, Pyrenæis *montibus, ac* Garumnæ *fluuio. fol.* 57.

Cargali, *populi* Tranſrhenani, *in* Galliam Celticam *circa fines* Sequanorum, *ac* Aeduorum, *ab* Arioiſto, Germanorum *Rege, tranſportati* , *quos non ob re opinari poſſumus eoſdem fuiſſe cum* Harudi-

Kk

bus, ab ipſo Rege ſimiliter tranſlatis.

Carnutes, populi inter Celtas. Andegauenſibus, Turonibúſque finitimi, ac Oceano proximi, erant in clientela Rhemorum. Regio eorum totius Galliæ media, à qua tamen extra Regnum Frãcorum biduo iter expedito patet. Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen Latine retinens, in Francorum Regno ſita. fol. 121.

Caßi, populi Angliæ, mari proximi, & Cenimagnis, Trinobantibus, Segontiacis, Ancalitibus, & Bibrocis. fol. 99.

Cattos, Populos Germaniæ trans Rhenum flumen, Ligijs Hungariæ populis, Cheruſcis, Hercyniæque ſyluæ proximos, ac Hermunduris, cum quibus pro flumine finitimo ſale fœcundo pugnabant, & in æternum diſcordabant. non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Caduaci, populi inter Belgas, Neruijs, Caletibus, Veromanduis, ac Condruſis proximi, quos forti Douaci oppidi incolas, diœceſis Atrebatenſis, opinari licet. ſol. 36.

Caturiges, populi finitimi Centronibus, ac Garocelis, qua iter erat ab Alpibus Graijs ad oppidum Geneuam, Lacum Lemanum, & Rhodanum flumium, quos, veriſimile eſt, fuiſſe Diœceſis, vel ſaltem Prouinciæ Tarentaſiæ, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos. fol. 6.

Celtica, quæ & Gallia olim à Romanis dicebatur, Veſontinam, Senonem, Bituricenſem, Lugdunenſem, ciuitates Metropolicas, earumque ſuffraganeas omnes inter Garumnam, Matronam, Sequanam, & Rhodanum flumina ſitas complectitur. In hac ſunt Ducatus Bituricenſis, Burgundiæ, Borbonij, Aruerniæ, Aurelianenſis, Valeſij, à quo recentiores Francorum Reges, à Philippo ſcilicet Vale-

ſio. cognominantur, & Normanniæ,quod citra Sequanam ſe extendit. Comitatus etiam Burgundiæ, Niuernenſis, Altißiodorenſis, montis Belicardi, Ferretenſis, Carolotenſis, Matiſconenſis, Beleſenſis, Bellouacenſis, de Iouigni, Principatus Aureſiccæ, multique alij, & pars Comitatus Campaniæ. Celtarum clarißimi ſunt Aedui. Horum vrbs opulentißima Auguſtodunum, vt refert Pomponius Mela, cui Galli lingua alludit, Autum appellando. cuius Celticæ terminos, quo ad R. Imperium in Gallis viguit, Rhodanus fluuius præfiniebat, vt nonnulli ſcripſerunt. Hi propriè Franci nunc dicuntur. fol. 1.

Cenimagni, populi in Anglia, mari proximi: & Trinobantibus, Seguntiacis, Ancalitibus, Bibrocis, ac Caßis. fol. 99.

Centrones, populi finitimi Garocelis, & Caturigibus non longe à Vocontijs, & Allobrogibus erant, inter alpes Graias, quæ hodie dicuntur mons Cinerum, ſiue Cineſius, & vrbem Geneuam, Lacúmque Lemanum, & Rhodanum fluuium. Nunc autem Centrones ſunt Tarentaſii extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia ciuitas eſt Metropolis. Quidam & Ceutrones legunt. fol. fol. 6.

Centrones, item Belgarum populi, qui ſub Imperio Neruiorum (nunc Tornacenſium) erant, proximi Grudijs, Leuacis, Pleumoſiis, & Gordunnis. Forte ſunt nunc Cortracenſes, in Flandria, Tornacenſis diœceſis. fol. 6. & 108.

Ceracates, Germaniæ Tranſrhenanæ populos, Vangionibus, ac Tribocis proximos. Non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Chamauos. Germaniæ inferioris populos, pridem Phryſiæ partem, Oceanum mare, Rhenum flu-

uium, & Lacus attingentem, paludibus, ac ſaltibus vberrima incolentes, quam mox Tubantes populi, poſt Vſipij (Germanica itidem gens) inhabitarunt. non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Cheruſci, populi, Germani gente, nomine, & numero appellati, cis Rhenum fluuium inter Belgas, Eburonibus, qui hodie Leodienſes, & Cōdruſis proximi. Hos, coniectura eſt, fuiſſe inter populos Leodienſis diœceſis. fol. 39.

Cheruſci, Germaniæ populi, Tranſrhenani, quos Bacens, ſylua Germaniæ ingens, (nunc Nigra, vt pleriſque placet, dicta) à Sueuis pro natiuo muro diuidit. Hos Tacitus refert proximos Hermunduris, Cattis, & Ligijs, Hungariæ populis. fol. 125.

Cimbri, populi Rhenum fluuium tranſeuntes, depoſitis, (vbi poſtea Aduatici incoluerunt) citra id flumen impedimentis, omnem Galliam vexando, & occupando, ſolis Bellouacis reſiſtentibus, itérque per Galliam prouinciam Romanorum, facientes, in Italiam contenderunt. Hos memorat Lucanus lib. primo, quos à Dacia, quæ Dania dicitur, veniſſe, opinio eſt. Hi Zelandiam hodie tenent, Zelandíque nuncupantur. fol. 2. 24. & 188.

Biuaronem, oppidum, proximum Hiſaræ flumini, Vocentijs populis, montique Cineſio, & Allobrogibus in Sabaudia, non memorat Cæſar, ſed Plancus inter epiſtolas familiares Tullij, in illa, quæ incipit: Numquam mehercule. Quibus, in locis, opinio eſt, Cæſarem initio Gallici belli V. legiones ex Italia transduxiſſe, & veriſimilius eſt: quam quod per Eporediam, vrbem Epiſcopalem, & Auguſtam Prætoriam, ac montem, cui Coloniæ iugum vulgo nomen eſt, inter Ciueſium, & Sancti Bernardini montes iter fecerit, cum hoc impeditius, ac prolixius videretur.

Cocoſates, populi in Aquitania proximi Sibuzatibus, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, Garumnis, ac Hiſpaniæ citeriori, & Garumnæ fluuio: in Francorum Regno ſiti. fol. 67.

Condruſi, Belgarum populi, inter Eburones,) qui nunc Leodienſes ſunt) Segnos & Treuiros (quorum erant clientes) Menapij, Moſæ fluuio, & ſyluæ Arduennæ finitimi, gente, nomine, & numero Germani, apud quos eſt ad ripas Moſæ oppidum ab Antonio Pio, vt quidam ſcribunt conditum, & Benefacta appellatum nomen retinent, Diœceſis ſunt Leodienſis, & vſque ad ciuitatis fere mœnia protenduntur, cuius Antiſtiti etiam ſubiacent, nunc, Ducatui Luxemburgenſi, ac comitatui Namurcenſi, & Moſæ fluuio finitimi. fol. 36. & 136.

Confluens Moſæ, & Rheni fluminum in Sicambros (nunc Geldrienſes) ad Menapios, (nunc Iuliacenſes) vt olim ſeipſi Menapij protendebant, eſt longe ab Oceano fere LXXX. mille paßibus, proximus Nouiomagio, Geldrenſium oppido, diœceſis, Traiectenſis, Prouinciæ Colonienſis, inter Buſcumducis, & Hoeſdem oppida Ducatus Brabantiæ: in quorum Sicambrorum fines equitatus Vſipetum, & Tenchtherorum poſt prælium, & fugam ſuorum ſe trans Rhenum recepit, inter quem Confluentem, & Colonienſem ciuitatem, (quæ poſt Vbiorum fuit) ponte facto; Cæſar, primo tranſiecit exercitum. fol. 75.

Curioſolitæ, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur proximi Andegauenſibus, Seſuuijs, Oſiſſinis, Vnellis, Venetis, Aulercis, Rhedonibus. Hos Coriſopitenſes eſſe, pleriſque placet. Quæ ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Turonenſi, Britanniæ Ducatu, Regnóque Francorum ſiti: Cornoualle, Gallis. fo. 56. 58. & 186.

DACI, *populi erant Tranſrhenani, Danubio Fluuio, & Anartibus, ſiluaq; Hercyniæ finitimi, quos olim Hungariæ partē habitaſſe, plerique tranſ dunt & poſt maritima loca Noruegiæ proxima ceſ- ſiſſe. Lucanus. lib. 2. fol. 133.*

Danubius, fluuius Germaniæ, ex monte qui ab alijs Iraneus dicitur, non longe à Rhæticis alpibus, Atheſiſque. & Rheni, Germaniæ fluminum, fontibus inter Tridentinam, & Curienſem diœceſes oriens Germanos ſiniſtra, & Hungaros, ac Theutones dextra alluens, Poſt Iſter dictus, ac iterum Danubius, Euxino mari pluribus oſtijs immergitur. Hunc autem, & Rhenum fluuium in Rhætia oriri, quidam tranſdunt.

Diablintres, populi inter Celtas, Lexobijs, Nannetibus, Ambiliatibus, Vnellis, Curioſolitis, Venetis, & Seſuuijs proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppoſiti Angliæ in Prouincia Turonenſi, & Regno Francorum ſiti. Leondoul, Gallice. fol. 57.

Diuodurum, inter Belgas oppidum Metenſis ciuitatis, quo ex Colonia vrbe Rhenum attingente ad eam ciuitatem iter eſt. non memorat Cæſar, ſed Tacitus. Forte Theonis villa nunc dicta.

Duracij, populi in fin bus Pictonum, qui perpetuo in amicitia remanſerant Romanorum, propinqui Oppido Lemoni, Aruernis, & Ligeri fluuio, ac Aquitanis, inter Celtas, in Regno Francorum ſiti. Hinc Duraciorum familia, inter Gallos præcipua. Imò vero Duracius proprium viri nomen magis fuiſſe, ex Cæſaris textu colligitur. vide fol. 210.

Durocotorum, (quod & Durocortum legitur, &,

Durocortorum) *oppidum Rhemorum, inter Belgas in Regno Francorum ſitum. fol.* 143.

E

EBVRONES, *populi inter Belgas, gente, nomine, & numero Germani appellati, Condruſis, Menapijs, Aduaticis, Treuiris, quorum clientes erãt, & Siluæ Arduennæ finitimi, nunc Leodienſes dicti, apud Gallos Liege. Horum maxima pars inter Rhenum, & Moſam, qui ſcilicet Moſa fluuius eos alluit. His Sicambri (qui Gelrenſes erant Tranſrhenani) ſunt proximi. Ciuitas tunc Eburonum ignobilis, atque humilis, proximi Oceano, & Siluis, continentéſque paludes habebant. His II. Reges præerãt, quo magis conſtat, eos fines quam latißimos exſtitiſſe, quibus coniectura eſt Ducatum Luxemburgenſem, & Lotaringenſem, ac Iuliacenſis partem, & Comitatum Namurcenſem, vrbémque Aquiſgranum, vbi Imperatores primam ex more ſuſcipiunt coronã, incluſos exſtitiſſe, ac quantum diœceſis ipſa Leodienſis vſquequaque ſe extẽdit, Reges illos poſſediſſe. Apud Eburones autem ſtirpem Caroli magni in vico, Lupilia nomine, Leodienſi ciuitati proximo, ortum habuiſſe tranſdunt, Pipinoſque, & Carlomanos, Belgas, ſimúlque Germanos fuiſſe, ſicque in Germanos, Ciſrhenanos, qui Belgæ ſunt, à Græcis, non in Tranſrhenanos eſt tranſlatum Imperium. Ciuitas Nunc eſt Epiſcopalis Prouinciæ Colonienſis. Hos memorat Lucanus in primo, & Suetonius in vita Iulij Cæſaris, quem refert cladem Cottæ, & Aurunculeij ægerrime tuliſſe. Hanc ciuitatem Carolus, Dux Burgundiæ vltimus, ſolo æquauit, omnéſq; puberes, & ſacerdotes interfecit, quod Epiſcopo, cõſanguineo ſuo, infeſtiores aliquãto fuißẽt. f.* 36. 71. 108. 136.

Eburonices, inter Celtas *populi,* Aulercis, Lexo-*uijs,* Vnellis, *&* Curioſolitis *proximi, ex maritimis ciuitatibus* Oceanum *attingentibus.* Hos *opinio eſt populos eſſe ciuitatis* Ebroicorum, *quæ eſt* Epiſcopalis, *in* Prouincia Rotomagenſi, Ducatu Normanniæ, *&* Francorum Regno *ſita. fol.* 61.

Flauer, fluuius inter Celtas, *apud* Aruernos, Gergouiam *oppidum, in altißimo monte poſitũ, præterfluens, qui fere ante* Autumnum *vado tranſiri non ſolet, in* Regno Francorum *ſitus, nomen adhuc retinens,* Gallicæ, Allier. *fol.* 162.

Eſſui, *populi pacatißimi, & quietißimi, proximi ciuitatibus, quæ* Armoricæ *appellantur, remoti à* Belgis *Vltra* C. *millia paſſuum.* Hos *inter* Celtas *fuiſſe, coniectura eſt, forte in* Normannia, *aut* Britanniæ *citeriore, &* Regno Francorum *ſiti.* Galli Retelois *appellant. fol.* 100.

F

FLVSTATES, *populi in* Aquitania, *proximi* Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, Garumnis, *&* Hiſpaniæ *citeriori, in* Regno Francorum *ſiti.* Comitatus *eſt in* Vaſconia, *conſiſtens, ad* Comitem *de* Fuxo *pertinens. nomen retinet etiam nũc. fol.* 67.

Friſios, Oceano, *&* Batanis *finitimos, pluraque loca, &* Inſulas *circa* Hollandiam, Geldriam, Brabantiam, *&* Traiectenſem *vrbem, ac oſtia, quibus* Rhenus Oceanum *mare influit, habitantes. non me morat* Cæſar, *ſed* Tacitus, *referens, eos* Tranſrhenanam *gentem tunc fuiſſe.*

G

GABALLI, *populi inter* Celtas, *proximi*

Heluijs, & Cadurcis, Vellaunijs, & Aruetnis, quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant. ciuitas eſt Epiſcopalis prouinciæ Bituricenſis olim, nunc Arelatenſis, in Regno Francorum ſita, nomen retinens. fol. 179. 186.

Galli omnes in Septẽtrionibus ſunt poſiti, Carnutum autem fines, Regio totius Galliæ media. Galli virtute belli omnibus præferebantur, ac Germanos ſuperabant, vt vltro eis bella inferrent, & propter hominum multitudinem, agrique inopiã trans Rhenum Colonias mitterent, & quod à Dite patre ſe prognatos prædicabant, ſpatia totius temporis non numero dierum, ſed noctium finiendo, ita vt noctem dies ſubſequatur. Coniectura eſt, horarum initium apud eos media nocte incipere conſueuiſſe. Apud hos ſunt tres præcipuæ ciuitates, Treuirenſis ſcilicet, Colonienſis, & Maguntina, quæ in Imperatoris electione principatum obtinent. Conſtitutas autem apud Gallos eas, coniectura eſt, vt Chriſti forte fidem facilius introducerent apud Germanos, eorum finitimos. fol. 24. & 85.

Garites, populi in Aquitania, proximi Auſcis, Garumnis, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, & Hiſpaniæ citeriori, quos, coniectura eſt, fuiſſe Lacorites, nunc Lectorenſes. ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Auſcitana, & in Vaſconia, ac Francorum Regno ſita. fol. 57.

Garoceli, populi citra Rhodanum, finitimi Caturigibus, vltra alpes Graias, quibus hodie nomen eſt mons Cineſius, ſiue Cinerum. Hac Hannibal, auctore Liuio, non ſine ingenti difficultate, Exercitum in Italiam tranſduxit. Hi non longe à Centronibus, qui Tarẽtaſii ſunt, nec ab Hiſara fluuio extra Celtas, Belgas, & Aquitanos in Sabaudia conſtituti ſunt. fol. 6.

Garumna, flumen, Celtas ab Aquitanis diuidit, qui ſcilicet Aquitani conſiſtunt inter illud flumen montéſque Pyrenæos, ex quibus oritur, & in mare Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur, fol. 1. *Lucanus in* 1. *&* Tibullus Eleg. VII.

Garumni, populi in Aquitania, proximi Auſcis, Vocatibus, Tarůſatibus, Sontiatibus, & Hiſpaniæ citeriori, in Regno Francorum ſiti. fol. 67.

Gebenna, mons, qui Heluios ab Aruernis ſeparat, vt lib. VII, *Cæſar dicit. Diſtat autem hic mons plurimum à Geneua oppido. Meminit huius & Plinius. fol.* 147. *&* 175.

Geldubam, Germaniæ locum, prope Rhenum, Maguntinam, & Coloniam vrbes Metropoliticas, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Genabum, inter Celtas, Carnutum oppidũ, quod pons Ligeris fluminis continebat, proximum Vellaunoduno, & Agendico, oppidis Biturigum, in Regno Francorum ſitum. fol. 149.

Geneua oppidum Allobrogum, proximum Heluetiorũ finibus, ex quo pons, ſuper Rhodanum fluuium ſitus, ad Heluetios pertinebat, vbi à lacu Lemano (quem Lauſane dicunt) Rhodanus ad Liguſticum mare profluit. finitimum Antuatibus, & à Gallia Prouincia Romanorum, non longe diſtans: Nunc Duci Sabaudiæ, ſiue eius ciuitatis Antiſtiti proprio comitatus omnino ſubeſt: extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Viennenſi, nomen præſertim Gallicæ retinẽs. Hanc memorat Lucanus lib. 1. *fol.* 4.

Gergobina, inter Celtas, Boiorum oppidum, quos Heluetico prælio victor Cæſar ibi collocauerat, Aeduíſque attribuerat vt ſupra deſcripſimus, in finibus Aeduorum, proximam Auarico, & Nouioduno, Biturigum oppidis, in Regno Francorum ſitum.

Vide, Boij.

Gergouia, in Celtis inter Aruernos oppidum ſecundum flumen Elauer, in altiſſimo monte poſitũ, forte nunc, Claromontenſis, ciuitas Epiſcopalis, in Prouincia Bituricenſi, & Francorum Regno ſita. fol. 143.

Germania, vt pleriſque placet, inter Danubiũ, Rhenum flumina protenditur, omnéſque illic habitantes populos à fontibus eorum vſque ad maria, in qua ambo influunt, complectitur, nec non & eos, qui citeriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Condruſos, Treuiros, Aquiſgrani vrbem, & pleróſque Belgas ortos à Germanis cis Rhenum flumen antiquitus in Galliam tranſductos. Superior Germaniæ pars, quæ alta dicitur, ab alpibus Italiæ imminentibus vſque ad Maguntinam vrbem Rheni fluminis citerioribus ripis adiacentem protenditur: inferior ab inde vſque in mare Oceanum. Horum ciuitates pro gloria habebant, finitimos longiſſime expellere. fol. 132. & dein.

Gorduni, populi inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum, proximi Centronibus, Pleumoſiis, & Grudijs, Ganteis, Gallice. fol.

Grinnes, inter Colonienſem, Traiectenſem vrbes locum vltra Noueſium oppidum Rheno adiacentem. non memorat Cæſar, ſed Tacitus: qui, vt coniectura aſſequi poſſumus, Cleuis eſt, vnde Cleuenſis Ducatus dicitur, cui ſatis vocabulum alludit. Hinc Mater Ludinici XII. Francorum Regis, Maria nomine.

Grudij, populi inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum proximi Centronibus, Pleumoſiis, & Gordunis. Gallice, Lannois. fol. 108.

Gugernos, Germaniæ populos, prope Rhenum fluuium, & Geldubam, Batauis proximos, non me-

morat Caſar, ſed Tacitus. Sunt, qui Cugernos malint.

H

HARVDES, *populi Tranſrhenani ſunt, in Galliam Celticam, circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Arioniſto, Germanorum Rege, tranſportati. fol.* 18. 22. *&* 32.

Heleuteri, populi inter Celtas, proximi Cadurcis, Gaballis, Vellanis, & Aruernis, quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant, in Prouincia Bituricenſi, & Regno Francorum ſiti. fol. 186. *Nonnulli Heluetéri corrupte legunt.*

Heluetij inter Celtas populi ſunt, bonitatem agri habentes, finitimi Conſtantienſi. Baſilienſi, Sedunenſi, ac Geneuenſi, & Veſontinæ diœceſibus, ac vltra Lauſanenſem agrum protenſi, hique ex maxima parte Veſontinæ Prouinciæ ſunt, atque ad Sabaudiæ Ducatum extendebantur. Quorum fines erant in longitudine ab ortu Rhodani inter Curienſem, & Sedunenſem diœceſes, montéſque Brigam, & Sãcti Bernardi, vſque fere in Bellicenſem, diœceſim, cuius populi, vt coniectura eſt, olim Sebuſiani ſunt dicti. In latitudine autem à monte Iura circa Baſiliẽſem & Conſtantienſem agros, vſque ad ortum fluminis Rhodani, quæ latitudo ab inde vſque in finem lacus Lemani, vbi pons eſt, & ciuitas Geneuæ, anguſtior fiebat. Quibus limitibus adhuc XII. *Heluetiorum pagi, vt tempore Caſaris, conſiſtunt. Berna caput nunc gentis, Suricum, Lucerna, Turegium, qui olim pagus Tigurinus, Verbigenus, &c. dicebantur. qui, ſape vltra Rhenum tranſeuntes, bella cum Bauaris, Sueuis, & alijs Tranſrhenanis finitimis, (quos altos Alemanos nominamus) ſeu*

cum his, qui tunc loca illa incolebant, quæ nunc Cōſtantienſis, Curienſis, Tridentina, & finitimarum ſunt diœceſum, gerebant. Hos, *cum per Galliā,* Pro*uinciam* Romanorum, *tranſire prohibiti eſſent à* Cæ*ſare, anguſto, & difficili itinere, vix qua ſinguli carri ducerentur, per loca, vbi claues, &* Iougni *caſtella nunc ſunt in extremis* Sabaudiæ, & Burgundiæ, *finibus, in* Sequanos, *qui nunc Comitatum* Burgū*diæ habitant, penetraſſe creditur, & ad* Ararim *fluuium circa* Surregium, & Viredunum, *caſtella, id flumen attingentia, ac in* Aeduos, *vbi nunc* Duca*tus eſt* Burgundiæ, *contendiſſe.* Hi *à pleriſque* Sui*tenſes, à nonnullis* Fœderati *dicuntur: Agróſque, & vicos poßident in* Italia *citra montem, qui* Sancti Gottardi *dicitur, in diœceſi* Mediolanenſi. *Contra hos* Cæſar *ſuo, ac ſuorum equis amotis ſe prælium commiſiſſe refert, & cum* VI. *Legionibus, equitatúque, & auxiliaribus copijs duobus præliis, vno ad* Ararim *fluuium, altero in* Aeduis, Heluetios *ad* C C L X I I I. *millia, eorum, qui ferre arma poterant, fudiſſe: & tamen ancipiti prælio pugnatum diu, atque acriter, vt toto prælio, cum ab hora diei,* V I I. *vſque ad veſperam pugnaretur, auerſum hoſtem nemo videre potuerit.* Hi, *cum ſæpe in* Italiā *erumperent, à* Carmaniola, *Duce* Philippi, Medio*lanenſis* Principis, *prælio victi, intra fines ſe ſuos poſtea continuere.* Noſtra *demum ætate à* Carolo IIX. Francorum *Rege, in terra* Italia *cogniti, magnum ſibi nomen compararunt, vt nullus peditatus melior eſſe cenſeatur.* Quod *ſuperiore anno,* X X X. *millia eorum à* Venetis *euocatis, (id, quod nunquam ante acciderat) fugatis ex* Italia Gallis, *multo magis comprobatum eſt.* Atque *hoc anno fugatis eiſdem ad* Nouariam *per inſidias caſtra nocte aggreßi, magnū ſibi nomen compararunt. fol. 1. 3. & 4.*

Heluij, populi inter Celtas, *Arvernorum fines contingunt.* Hos *mons* Gebenna *ab* Aruernis *diuidit:* Proximi *ſunt* Gaballis, Ruthenis, Cadurcis, Volcis, Arecomicis, *ac* Galliæ, *Prouinciæ* Romanorum. *Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia* Bituricenſi, *&* Regno Francorum *ſita, nunc* Albienſes *dicti.* Hinc M. Tullij Ciceronis *matrem ortam eſſe* Euſebius, *& alij tranſdunt fol.* 147. *&* 179.

Hercynia, *Germaniæ* Tranſrhenanæ *ſylua eſt, forte ab* Hercyno, *monte* Germaniæ, *dicta, latiſſima, ac ſupra omnes alias longiſſima. Oritur ab* Heluetiorum, *&* Nemetum, *ac* Rauracorum *finibus, rectáque fluminis* Danubij *regione, pertinet ad fines* Anartium, *&* Dacorum, *quos plerique putant* Hungariæ *partem habitaſſe.* Hinc *conſtat* Nemetes, *qui* Spirenſes *vocantur, &* Heluetios *trans* Rhenum *fines tempore* Cæſaris *habuiſſe. Quæ ſylua multo longior, atque latior eſt, quam* Italia, *vel* Gallia *tota. fol.* 132.

Hermunduros, Tranſrhenanos Germaniæ *populos,* Legijs, Hungariæ *populis,* Cattíſque, Cheraſcis, *ac ſyluæ* Hercinia, *& vltra illam proximos, memorat* Tacitus.

I

I B E R N I A *Inſula eſt ad* Hiſpaniam, Occidentémque *ſolem ſita, quam medium* Angliæ *latus vergit: dimidio minor, (vt exiſtimatur) quam* Anglia. *Sed pari ſpatio tranſmiſſis* X X X. *millibus paſſuum in* Iberniam *appelles, vt in* Britanniam, In *hac ſunt plures* Metropoles, *& ciuitates* Epiſcopales. *quam in* Anglia. Eam *quidã nominant* Hirlandiam. *fol.* 95.

Icenos, *in* Anglia *populos, ab* Oſtorio, Roma-

no Duce *ſubactos , memorat* Tacitus, *qui forte* Itij Portus *accolæ fuerunt.*

Ioſedum, *inter* Celtas *oppidum, fluminis* Sequanæ *ripas citeriores attingens, ſupra* Melodunum *oppidum ei finitimum , &* Lutetiæ *(quæ* Pariſiorum *eſt)proximum,non longe à* Senonibus,*in* Francorum Regno *ſitum* .Hodie Corbeil *nominatur , vt quidam exiſtimant.fol.*162.*vide* Glareanum , *in lib.*VII. *Comm.* Cæſ.

Itius,*portus,inter* Belgas,Morinis , Oceanóque *mari finitimus eſt*,Ambianis, *&* Atrebatibus *proximus,à* Continenti Britanniæ*(quam* Angliam *dicimus)*XXX.*millia paſſuum diſtans, & tranſiectui commodiſſimus , cui ad dextram* Zelandia *inſula,* Hollandia, *&* Flandria, *ad ſiniſtram autem* Comitatus,*qui dicitur* Pontus,Picardiæ *pars, &* Normandiæ Ducatus. *Ex oppoſito vero* Angliæ *conſiſtit. oppidum eſt illic,populorum, quibus* Caletum *nomẽ eſt*.Id , *adiecto* Itij Portus *nomine , vt quibuſdam placet,* Calitium *nuncupatur .* Morinenſis *diœceſis, in* Regno Francorum,*& poteſtate* Anglorum Regis *ſitum.* Hunc *portum memorat* Lucanus *in primo. Dictus autem videtur* Itius *ab* Itando , *vt innuit* Paullus Aemilius, *lib.*VII. *de reb. geſt.* Franc.

Iura,*mons,*Sequanos *ab* Heluetijs *diuidit, incipiens in finibus* Baſilienſium, *ac* Conſtantienſiũ, *protenſus fere in* Sebuſianos,*nunc* Bellicenſes , Prouinciæ Veſontinæ , *qua* Sequanorum *fines in* Rhodanum *perueniunt.illac enim* Cæſarem *ex* Allobrogibus *in* Aeduos *ad* Ararim *contra* Heluetios *legiones tranſduxiſſe,opinio eſt .ciuitates namque, oppida, & vici ſicut olim continebantur nominibus populorum,ita,vt plurimum eiſdem in locis remanſerunt de illorum diœceſibus,Prouincijs,Tribubus , ac Regionibus.fol.*2.*&* 5.

LATOBRIGI, *finitimi Heluetiorum ſunt, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, quos Lauſanenſes fuiſſe, coniectura eſt. Ciuitas eſt epiſcopalis Prouinciæ Veſontinæ, in Ducatu Sabaudiæ ſita, ac eius proprio Antiſtiti ſubdita. fol.* 4. *&* 17.

Lemanus Lacus, inter Celtas, quem Rhodanus influit, Galliámque, Prouinciam Romanorum, ab Heluetijs diuidit, qui hodie Lauſanæ lacus dicitur, per quem Rhodanus ad pontem Geneuæ vrbis effluit. Lucanus. in 1. *fol.* 2, *&* 5.

Lemouices, item populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Vnellis, Rhedonibus, Andegauenſibus, Cenomanis, Lexouijs, in Prouincia Turonenſi, Regnóque Francórum ſiti. Limoſins, Gallice.

Lepontij, populi ſunt Germaniæ. qui Alpes incolunt, inter Sedunenſem, & Curienſem diœceſes. Hos, quibuſdam placet, fuiſſe Sarmatas, apud quos Rhenus fluuius oritur. Forte hodie Suitenſes dicti, inter fontem Rhodani fluuij, & Rhætias alpes ſiti. fol. 72.

Leuaci, inter Belgas, ſub Imperio Neruiorũ, proximi Grudijs, Pleumoſijs, Gordunis, & Centronibus. hodie Louanium. fol. 108.

Leuci, populi, finitimi Lingonibus. & Sequanis (qui Burgundi ſunt) ac Mediomatricibus, (qui Metenſes hodie dicuntur) Belgis attribuuntur, & Treuirenſi Prouinciæ. Hodie Tullenſes dicti, ciuitas eſt Epiſcopalis, in Lotaringia Regione. Hos memorat Lucanus lib. 1. *fol.* 25.

Lexouij, qui & Lexobij, populi inter Celtas, ſunt proximi

proximi Oſiſmis,Nannetibus,Ambiliatibus, Diablintribus,& Aulercis,ex ciuitatibus Oceanum attingentibus,Hos quidam opinantur eſſe accolas ciuitatis Lexouienſis,quæ eſt Epiſcopalis in Prouincia Cotomagenſi, Ducatis Normanniæ, & Francorum Regno ſita. Gallice, Liſieux. fol. 58, & 61.

Ligeris,ſeu Liger, flumen non longe ab Aeduorum finibus,in Celtis oriens . eos à Biturigibus diuidit.in Carnutes,diu per Celtas lapſus,multiſque obliquis gyris , Aquitaniam alluens , in Oceanum mare,quod Britannicum dicimus,influit. Dignum memoria refertur, à Philippo, qui ſecundus hoc nomine regnauit apud Gallos , vadum hic primum inuentum, cum antea nunquam vado tranſiri potuiſſet. fol.59.146. & 174. Huius fluuij meminit Tibullus Elegia. V I I . Gallice. Loire dicitur.

Ligios , populos in Hungaria , non memorat Cæſar , ſed Tacitus , primòs Hermonduris,& Cattis.

Lingones , inter Celtas populi finitimi Aeduis, Sequanis,ac Tullenſibus(qui dicebantur Leuci)nomen retinet. Ciuitas eſt Epiſcopalis , in Prouincia Lugdunenſi,ac Francorum Regno ſita. Langres, ab Indigenis. Hos memorat Lucanus lib. primo. Hinc Statium Poëtam, qui Thebaida , & Achilleida,heroico verſu ſcripſit,ortum tranſdunt:quamuis Statij nomen Seruum ſignificat, vt ſcribit A. Gellius. fol.15.25.& 72.

Londinum, oppidum in Anglia inſigne , copia negotiatorum , & mercatuum maxime celebre. non memorat Cæſar,ſed Tacitus.Ciuitas eſt Epiſcopalis in qua Angliæ Reges,Principes, Senatus, populi, & mercatores continentur , in Prouincia Cantua-

rienſi ſita.

Longobardos Cheruſcis, Catis, Cauciſque propinquos, inferioris Germaniæ populos, Tacitus refert: quos nonnulli Veſtfalos fuiſſe opinantur, non longe à Caninefatibus, ac Phryſiis. Quidam vero eos Pannones fuiſſe, tranſdunt. Hi ſunt, qui, cum Italiam ferme omnem occupaſſent per CC. & IV. annos, tandem à Gallis Rege Carolo pulſi ſunt. ita tamen, vt Ciſalpinæ Galliæ nomen ab his ad noſtra tempora peruenerit.

Lucum, municipium Vocontiorum, prope Caturiges, Garecelos, Centrones, & Allobroges. Tacitus memorat.

Lugduum, vrbem ad Rhodani ripas, & Viennæ finitimam Seneca in epiſtola ad Lucilium refert, fatali igne ſuo tempore exuſtam: quam inter Celtas adſcribere, quibuſdam placet, quoniam omnes eius ſuffraganei, & pars vrbis, eccleſiáque ipſa matrix in Celtis ſunt. Hinc Plotius, qui primus Romæ Rhetoricam docuit Latinam, ortus eſt, à quo Romæ ſe puerum, cum Q. fratre, latine primum doctum eſſe, Cicero refert. Oppidum hoc Munatius Plancus condidit, ſed annis poſt C. incenſum Romani reſtituere.

Lutetia, inter Celtas eſt, Prouinciæ Senonenſi adſcribitur, oppidum erat Pariſiorum, poſitum, in Inſula fluminis Sequanæ, quod perpetua palus influit, proximum Bellouacis, Agendico oppido, ac Senonibus, & Meloduno oppido finitimum: nunc, vrbem Pariſienſem eſſe dicunt. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Francorum Regno ſita, in quam Cæſar ſe cōcilium tranſtuliſſe, & Patrum ſuorum memoria Pariſios cum Senonibus ciuitatem coniunxiſſe ſcribit. fol. 121. & 175.

M

MAGETROBIA, *locus in Celtis, in quo Ariouiſtus, Germanorum Rex, copias Gallorum prælio vicit, non longe à Paludibus, quem Rheno flumini proximum, & circa ipſum fuiſſe, coniectura eſt. Gallice, Toaut.*

Maguntiacus, inter Belgas Germaniæ ciuitas Metropolis, quæ nunc Maguntina dicitur, citeriores Rheni ripas attingens, à Tacito relata, qui etiam molem à Druſo, ad remorandum Rhenum fluuium refert, & à Paulino Pompeio, Romanorum Legionum in Germania Duce, ſub Nerone Imperatore perfectam.

Mandubÿ, populi erant inter Celtas, incolæ oppidi, cui nomen Alexia, inter fines Lingonum, & Aeduorum, proximi vico, quem Flauignium dicimus. Nunc in Ducatu Burgundiæ, Regionéſque Alſeum, ab Aleſia, vt quibuſdam placet, dicta, quibus vocabulum alludit in diœceſi Aeduenſi, & Regno Francorum ſiti. fol. 182, & 189.

Marcodurum, Vbiorum vicus, procul à Rhene fluminis ripa, &, vt coniectura eſt, Tranſrhenanus. Tacitus.

Marcomani, populi Germani ſunt, qui cum Ariouiſto, Germanorum Rege, à Cæſare ſunt prælio ſuperati, quos coniectura eſt fuiſſe Tranſrhenanos. Sic & Harudes. & Ariouiſtus ipſe Germani fuerunt, cuius fere omnes reliquas copias cis Rhenum incoluiſſe videmus, vt ſunt Triboci, (hodie, Argentinenſes) & Nemetes (nunc, Spirenſes) ac Vangiones, (qui Vuormacienſes appellantur) ac Seduſii quos forte Sedunos prope montes Brigam, & Sancti Bernardi opinari poſſumus. niſi quis forte Marcomanos conÿciat eos eſſe, qui vallē Heluetÿs finiti-

mam incolunt, cun nomen eſt Marecõmana, *Sequanis, & monti* Iuræ *proximum.* Cum *his* Marcus Antonius, *cognomento* Philoſophus, *periculoſiſſimum, & diuturnum bellum geſſit. tandem, Chriſtianorum precibus, qui pluuiam à* Deo *impetrarunt. cum exercitus* Romanus *ſiti laboraret, victi, & in deditionem accepti. fol.* 32.

Marſacos, Germaniæ *populos*, Batauis, Caninefatibus, Tungríſque *proximos, & , vt coniectura eſt*, Ciſrhenanos, *non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

Matiſcon, *iter* Celtas *oppidum, tunc in* Aeduorum *finibus ad* Ararim *fluuium, qui* Saona *nunc dicitur, inter* Lugdunenſem, & Canillonenſem *vrbes. ciuitas eſt nunc* Epiſcopalis Prouinciæ Lugdunenſis, *nomen retinens, in comitatu* Matiſconenſi, & Francorum *Regno ſita. fol.* 195.

Matrona, *fluuius eſt*, Celtas *à* Belgis *definiens, in finibus* Lingonum, *& prope* Tullenſem *agrum, nec longe à fonte* Moſæ *fluminis oritur,* Catalaunũ *ciuitatem* Epiſcopalem *in* Campania Franciæ *interfluens, per* Francorum *Regnum prorſus labens, parum ſupra* Pariſienſem *vrbem* Sequanæ *fluuio miſcetur. fol.* 1.

Mediomarices, *populi inter* Belgas, *finitimi* Treuiris, Tullenſibus, & Tribocis (*hodie*, Argentinenſibus) *Hos* Metenſes *eſſe, conſtat. ciuitas eſt* Epiſcopalis Prouinciæ Treuirenſis. *fol.* 72. & 186.

Melodunum, *inter* Celtas *oppidum, in* Iſula *fluminis* Sequanæ *poſitum,* Agendico *Oppido,* Senonibúſque *proximum, ac* Lutetiæ, (*quæ hodie ciuitas* Pariſienſis *eſt*) & Ioſedo, *ad ripas* Sequanæ *poſito. finitimum. Olim ciuitas* Epiſcopalis *erat, nunc etiã oppidum eſt in* Francorum *Regno, nomen retinens.* Gallica, Melun. *fol.* 176.

Menapij, populi Galliæ, inter Belgas, Treuiris, *Condruſis, Arduennæ ſyluæ,* Rhenoque *finitimi, den ſiſſimas ſyluas, perpetuaſque paludes, & ad vtramque* Rheni *ripam, agros, ædificia, vicoſque habebãt, proximi* Vbijs, Eburonibus, *&* Sicambris, *qui hodie* Geldrienſes *ſunt.* Hi *ſcilicet Sicambi, ad confluentem* Moſæ, Rhenique, Oceanum *etiam mare attingunt. nunc* Iuliacenſis *ducatus eſt,* Colonienſis *diœceſis, anguſtior ſatis, vt videtur, ac ſubductior, quã pridem* Menapiorum *fines eſſent. fol.36. 57. 70. & 87.*

Metioſedum. *Vide,* Ioſedum.

Mœſios, trans Danubium *flumen populos,* Pannonibus *finitimos, non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

Mona, inſula eſt, ſic nominata in medio curſu inter Angliam, *&* Iberniam *fere ab vtraque* X V. *millia paſſuum diſtans, ad* Occidentem *vergens: circa quæ loca etiam complures minores ſubiectæ* Inſulæ *eſſe exiſtimantur, vbi multo breuiores ſunt noctes, quam in continenti, ſicut etiam, quanto magis ad* Occidentem *vergimus, breuiores æſtate noctes, & hyeme longiores manifeſte videmus. fol.85.*

Monam Inſulam *in* Rheno *fluuio* Hollandiæ, Phryſiæ, *ac* Geldriæ *proximam, vnde forte dicti ſunt* Monaſterienſes, *non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus.

Morini, populi ſunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianus, Neruijs, Oceanoq; *mari finitimi, à quibus breuiſſimus in* Britanniam, *nunc* Angliam, *eſt tranſiectus. continentes ſyluas, & paludes habebãt. eorum finibus prehenditur comitatus, cui nomen eſt* Pontus, *ad* Abbatiam Sancti Bertini *directo iure pertinens, veteri nomine* Ponti, *quo* Regio *illa à ple-*

riſque deſcribitur. Ciuitas eſt Epiſcopalis, *quæ Latine nomen retinet*, Galliæ *vero* Terauana *nuncupatur, in prouinci* Rhemenſi, & Regno Francorum *ſita.fol.*80.& 99.

Moſa, flumen, profluit ex Monte Vogeſo, *qui eſt, in finibus* Lingonum, *in* Francroum Regno, *non lõge ab ortu* Matronæ, & Araris *fluuiorum: & parte quadam circa* Nouiomagium Ducatus Geldricæ *oppidum, lõge ab* Oceano *fere* LXXX. *millia paſſuum, ex* Rheno *recepta, quæ appellatur* Vualis, *Inſulam efficit* Batauorum, *qui hodie* Hollandini *dicuntur*) Oceanúmque *influit, & ſic in* Celtis *oriens immergitur* Belgis.*fol.*73,

Moſellam, fluuium, qui circa fines Lingonum *in* Celtis *oriens,* Metenſem, *ac* Treuirenſem *vrbes præterfluit, &* Confluentiam, Germaniæ Ciſrhenanæ *oppidum, interſecat, ibíque* Rhenum *influit, non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus, *referens,* L. Verum, Nerone *Imperante,* Romanarum *Legionum in* Germania *Legatum,* Moſellam, *atque* Ararim *flumina, facta inter vtrumque foſſa, paraſſe connectere, vt copia per mare, dehinc* Rhodano, & Arare *ſubnectæ per eam foſſam, mox flumine* Moſena *in* Rhenum *extra* Oceanum *decurrerent, ſublatíſque itineris difficultatibus nauigabilia inter ſe* Occidentis, Septentrioniſque *litora fierent, cui operi* Aelium Gracilem, Belgicæ *Legatum, inuidiſſe dicit, deterrendo verum, ne Legiones alienæ Prouinciæ aſſueſcerent ſtudia* Galliarum *affectare, formidoloſum id Imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honeſti.* Tacitus, *lib.*XIII.

N

NABALLIAE *flumen, trans* Rhenum,

Geldrenſem, & Phryſium agrum alluens, non memorat Caſar, ſed Tacitus.

Nannetes, populi inter Celtas, Oſiſmis, Lexobijs, Ambiliatibus, Diablintribúſque proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppoſiti Angliæ. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Turonenſi, ac Britannia citeriore Britonante, & Regno Francorum ſita, nomen retinens. & Comitatus titulum habens, qui ſuper Ducis Britanniæ Primogenito adſcribitur. Nantes hodie dicti. fol. 57.

Nantuates, qui à quibuſdam Antuates dicuntur, populi Germaniæ citra Rhenum fluuium, per quorum fines longo ſpatio, quaſi ab ortu ſuo, Rhenus ipſe citatus fertur, proximi Heluetijs, ac Sequanis. Hos Conſtantienſes nunc eſſe, ſatis conſtat. Ciuitas eſt Epiſcopalis Maguntinæ Prouinciæ. fol. 52. Nantuatũ meminit Plinius, lib. 3. cap. 20. & Strabo l. 4.

Narbona, Galliæ ciuitas, Prouinciæ Romanorum finitima Toloſatibus, & non longe à Sontiatibus, populis Aquitaniæ, Ciuitas eſt Metropolitica, nomen retinens. In hanc cum C. Cæſar Dictator Colonos ex Martia Legione milites deduxiſſet, Martius Narbo poſtea dictus eſt. fol. 63. 147. & 219.

Nemetes, populi Germani inter Belgas numerantur, finitimi Metenſibus, Argentinenſibus, Vuormacienſibus, & Rheno flumini, fere omnes Germanica lingua vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Prouinciæ Maguntinæ, Alſatiæ adſcribitur, nunc Spirenſis dicta. Eſt & alia Alſatia maritima prope Inſulam quandam Phryſiæ. Alſatia autem, in qua Spira, & Argentina ciuitates conſiſtunt, quidam opinantur, nomen indidit Regioni illi Ducatus Burgundiæ, in qua Alſetũ Regio eſt ſita. atque id nomẽ

ab Alexia olim oppido dictum putant quaſi Arioviſtus, Germanorum Rex, qui Alſatiæ præerat, id ei nomen impoſuerit. fol. 32.

Nemetocerna, in Belgio, vbi interdum hyemauit Cæſar, inter Belgas, dicta forte à Nemeribus, nūc Spirenſibus. fol. 219.

Neruij, populi, inter Belgas maxime feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Velloceaſsibus, Veromanduis, ac Treuiris finitimi. A Bellouacis longe abſunt, quos Sabis, & Scaldis flumina irrigant. Nullus ad eos mercatoribus aditus erat, nihil vini reliquarúmque rerum ad luxuriam pertinentium, patiebantur inferri, ne eorum animi elāgueſcerent, virtúſque remitteretur, magnæ virtutis homines maius in diſcrimen, quam vſquam in tota Gallia, Germania, aut Britannia fuerit, vniuerſum Cæſaris exercitum deduxerunt, ita, vt Neruiorum prælio rem in anguſto, vidiſſe. neque vllū ſuiſſe ſubſidium, quod ſubmitti poſſet, & ſcuto à nouiſſimis vni militum detracto in primā aciem ſe proceſsiſſe, quod ſolum in extrema ſpe ſalutis Imperatori licet, Cæſar ipſe teſtetur. nunc Tornacenſes dicti. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Rhemenſi, & limitibus Francorum Regni ſita. fol. 42. & alibi ſæpe.

Nitiobriges, populi inter Celtas, proximi Ruthenis, & Gaballis, ac Narbonenſibus, Galliæq́; Prouinciæ Romanorum, in Bituricenſi Prouincia, & Francorum Regno ſiti, Montpellier, hodie à Gallis dictum. fol. 146, & 161.

Noricus ager, trans Rhenum non longe à Danubio, & Atheſi, Germaniæ fluminibus, intra Tridentinam, ac Conſtantienſem, & Curienſem diœceſes, ſatis proximus Bauaris, ac Sueuis, qui Vallis Norica appellatur, in quem Boij, oppugnata Nori-

ea, tranſierant. Inde Tacitus affirmat, quod Noricos, Rhetóſq; Rhenus fluuius interfluit, quibus Rhetis Lepontij fuere proximi. Norimberga, nunc à Germanis. fol. 4.

Nouesium, oppidum Germaniæ, nunc Nußia dictum, Colonienſis diœceſis, Rhenóque fluuio, & Cleuenſi Ducatui proximum, citeriores Rheni ripas attingens. non memorat Cæſar ſed Tacitus.

Nouiodunum, inter Belgas oppidum, finitimum Sueßionibus, & Veromanduis, proximum Pariſiis: nunc ciuitas Epiſcopalis, nomen retinens, in Prouincia Rhemenſi, & Francorum Regno ſita. Gallice, Noyon.

Nouiodunum, item Celtarũ oppidum vltra Ligerim fluuium, in finibus Biturigum, proximum Auarico, Biturigum oppido, ac Genabo, Carnutum oppido, & Vellaunoduno, & Agendico, Senonum oppidis. in Regno Francorum ſitum.

Nouiodunum, item inter Celtas Aeduorum oppidum, ad ripas Ligeris fluuij, proximũ Bibracti, oppido Aeduorum, in eorum finibus, & Francorum Regno ſitum. fol. 40. 150. 151. & 175.

O

OCELVM *(quod & Oſcellum, ſeu Oſcela) eſt citerioris Prouinciæ extremum, à quo per alpes in vlteriorem Galliam Centronéſque, (nunc, Tarentaſios) ac Garocelos, Caturiges, Vocontios, & Allobrogas tranſitus eſt, Auillanæ, & Secluſæ vicis proximum. nunc, vt coniectura eſt, Nouelesium nuncupatur. Secluſa autem, vt nonnullis placet, dicitur quaſi citeriorẽ Galliam ab vlteriori ſecludens, Diœceſis eſt Taurinenſis. Tres enim Legiones in aquileia hyemantes poterat Cæſar per Rheticas, vel Le-*

pontias alpes breuius vltra montes, & in agrum Heluetiorum eundo Tridentum tranſducere, ſed intendens in vlteriorem Galliam ad comprimendum Heluetiorum agmen, iam in agro Aeduorum conſiſtentium proficiſci, vt opinio eſt, in agrum Cremonæ paullo ante ædificatæ, dehinc Placentiam, ac Tarinum peruenit, qua proximum iter in vlteriorem Galliam erat, per alpes legiones tranſducturus. fol. 6.

Octodorus, vicus Veragrorum, hodie dicitur Sancti Mauritij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, in valle non magna adiecta planicie, altiſſimis montibus vndique continetur, in duas partes Rhodano fluuio diuiſus diœceſis Sedunenſis. fol. 53.

Ordouices, populos in Anglia, arduis montibus proximos, apud quos Oſtorius, Dux Romanus Caractacum in Anglia imperantem proſtrauit, nō memorat Cæſar ſed Tacitus.

Oſiſſini, Populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, proximi Lexobijs, Vnellis, Nannentibus, Venetis, Ambiliatibus, Diablintribus, Curioſolitis, Seſuuijs, Aulercis, Rhedonibus, inter ciuitates Armoricas nominantur, in Prouincia Turonenſi, Regnóque Francorum ſiti. Horum litora Britannico ſunt mari aduerſa, vt refert Pomponius Mela. fol. 51. & 57.

P

PAEMANI, *pōpuli inter Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condruſis, Cheruſcis proximi, Hos, coniectura eſt, fuiſſe inter populos diœceſis. Leodienſis. fol. 36.*

Pannones, trans Danubium *fluuium populos, quos* Hungaros *dicimus, non memorat* Cæſar, *ſed Tacitus.*

Pariſii, populi inter Celtas, *qui Senonenſi Prouinciæ attribuuntur,* Senonibus, Bellouacis, *&* Agẽ*dico oppido proximi, ac* Meloduno *oppido finitimi,* Lutetiam *habent oppidum, quam nunc Pariſienſem Epiſcopalem vrbem inhabitant, poſitam in Inſula fluminis* Sequanæ, *quod perpetua palus influebat, in* Regno Francorum *ſiti. fol.* 121.

Petrocorij, *quos* Petragorios *dicimus populi in* Aquitania, *proximi* Pictauis *ac* Santonibus. *Eorum ciuitas eſt* Epiſcopalis, *nomen retinens in Prouincia* Burdegalenſi, *&* Francorum *Regno ſiti. fol.* 186.

Pictones, populi inter Aquitanos, Santonibus, Engoliſinenſibus, *&* Petragorij *proximi. Eorum ciuitas eſt* Epiſcopalis *in* Prouincia Burdegalenſi, *Regnóque* Francorum *ſita, nomen retinens,* Comitatus *titulo inſigniti. Non longe ab his,* Philippus Valeſius, Gallorum *Rex, ab* Edoardo, Britanniæ *Rege memorabili pugna victus eſt.* Poictiers, Gallorum *lingua. fol.* 210.

Pleumoſii, populi inter Belgas, *ſub Imperio* Neruiorum, *proximi* Gordunnis, Leuacis, Grudijs, *ac* Centronibus, *in diœceſi* Tornacenſi *ſiti.* Flamingi, *vulgo. fol.* 108.

Pratiani, populi in Aquitania, *proximi* Bigeronibus, Vocatibus, Taruſatibus, *&* Hiſpaniæ *citeriori, in* Regno Francorum *ſiti. fol.*

Primigenos, in Anglia *populos,* Autonæ, *&* Sabrinæ *fluminibus propinquos, ſocios aliquando Romanorum, memorat* Tacitus. *Nunc in* Tacito, *lib.* XII. *Legas, Quod primi* Iceni *ab. &c.*

Prouincia Gallia *Romanorũ, finitima erat* Rhodano *fluuio, qui eã à* Celtis *diuidebat, ac mari* Liguſtico,

& alpibus, quas maritimas dicimus, & Allobregibus etiã quibus limitibus Delphinatus *pars, ac Prouinciæ, ſeu Metropoles Ebredunẽſis, Toloſana, & Narbonenſis, pro parte includebantur, licet* Viennam *vrbem* Strabo Allobrogibus *adſcribat .fol.2. & 183.*

Pyrenæi, Montes altiſſimi, maximéque diuidũt vlteriorem Hiſpaniam *ab omni* Gallia. *fol.1.*

R

RAVRACI, *populi finitimi erant Heluetiorũ, inter Celtas, proximi Rheno flumini, in Prouincia Veſontina, quos eſſe Baſilienſes, coniectura eſt, quia per Heluetiorũ, & Sequanorum fines Rhenus profluit, & ipſis Sequanis adſcribuntur. Ciuitas eſt Epiſcopalis, quam Rhenus ipſe interſecat. Bernenſes appellantur. fol.4. & 186.*

Rhedones, populi, inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Aulercis, Seſuuijs, Curioſolitis, Oſiſmis, Vnellis Venetis, Andegauis, Cenomanis. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Turonenſi, & Francorum Regno ſita, nomen retinent, in Britannia Ducatu conſiſtit. fol.51.

Rhemi inter Belgas, proximi Celtis, fratres, & conſanguinei, proximique Sueſſionibus, cum quibus eodem iure, & ijſdem legibus vtebantur, vnum imperium, vnúmque magiſtratum cum eis habentes, finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Metenſibus, Catalaunenſi, & Laudunenſi diœceſibus, ac ſyluæ Arduennæ, Ciuitas eſt Metropolis, cuius omnes ſuffraganei ſunt in Belgica, nomen retinens, in qua Francorum Rex vngitur, & conſecratur, in Regno Francorum ſita. fol.54.

Rhenus, Germaniæ fluuius, non longè à Danu-

bij, & Rhodani fluminum fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepontijs, qui à nonnullis Sarmatæ dicti, alpes incolunt, inter fines diœceſum Curienſis, & Tridentinæ, non longe ab Italia, longóque ſpatio per fines Nautuatium, qui hodie Conſtantienſes eſſe creduntur) Heluetiorum, & Sequanorũ, (ex quibus ſunt Baſilienſes) & comitatus Ferretenſis, Mediomatricum, (hodie, Metenſium) qui tunc vſque ad Rhenum extendebantur, Tribocum,) nũc, Argentinenſium) & Treuirorum citatus fertur. ac, vbi Oceano proximus eſt, in plures diffluit partes, multis, ingentibúſque Inſulis effectis, quarum tres tres fere à Phryſiis, ac reliquæ à Sicambris nunc Geldrenſibus, & Hollandis, qui olim Batauí dicebantur, ac à quibuſdam feris nationibus incoluntur. Sunt etiam, qui hunc & Danubium in Rhetia oriri tranſdunt, & non longe à locis, vbi vna Oltrinaſca naſcuntur. Rhenus igitur non attingit Sequanos, (hodie, Burgundos) niſi à finibus Heluetiorum, circa Baſileam vſque in fines Argentinenſium. Baſilea enim comprehenditur inter Sequanos, & ſuffraganea eſt Veſontinæ Metropolis. Inde eſt, quod reliqua pars fluminis Rheni ab eius ortu circa Curienſem, diœceſim Prouinciæ Maguntinæ vſque in fines Baſilienſium circa ipſum flumen fere tota ad Heluetios pertinebat, qui, veteres R. in militaribus ſignis imitati, capita Boum, Aprorum, vrſorum, & ſimilium in vexillis ſuis depingere conſueuerunt. fol. 72. 74. & 75.

Rhodanus, fluuius, Sedunos, Veragros, Allobrogas, & Galliam, Prouinciam Romanorum, à Celtis diſpartiens, oritur non longe à Danubij, & Rheni, fluminum, fontibus, circa fines Diœceſis Sedunenſis, prope montem, cui nunc Briga nomen eſt, &, ad Sedunum, Germaniæ vrbem, decurrens, vicum Ve-

ragrorum, qui hodie Sanctus Mauritius dicitur interſecat, lacuíque Lemano, quem Accolæ Lauſanenſem nominant, admiſtus, & ad Pontem Geneuæ vrbis eundem lacum egreſſus in Lugdunum, Viennam, aliáſque vrbes, & inſignia loca ad Volcas, nunc, Auenionenſes, prolapſus, Liguſticum mare tribus oſtijs influit. Roſne, Gallis, hodie. fol. 1. 2. & 20.

Regiodulum, locum inter Belgas, ſupra Moſellam fluuium, non longe á finibus Treuirorum editum, vbi Petilius Cerialis, Romanus, copias Treuirorum, & Germanorum, magis caſu, quam prudentia, fudit, proximum Metenſium finibus montibus, & Moſella fluuio ſeptum. non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Rutheni, populi Prouinciales, non longe ab Aruernis, & Santonibus, Narbona, ac Toloſa, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Eorum ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen Latine retinens in Prouincia Biturícenſi ſita. Hi Comiti Armeniaci ſubijciuntur, & Rhodes dicti. Hos Lucanus in primo memorat. fol. 29. 146. 147. 169.

S

S A B I S, inter Belgas flumen, Neruios irrigat, & Moſam, fluuium penes Condruſios, ſeu Namurcium, oppidum Leodienſium, influit. Hodie Sābram vulgus nominat. fol. 42.

Sabrinam, in Anglia fluuiū. Tacitus memorat.

Samarobrina, locis inter Belgas, vbi Cæſar Gallorum concilium indixit, & aliquando hiemauit, ac impedimenta exercitus, Obſides ciuitatum, litteraſque publicas, ac frumentum reliquit. Hanc Cameracenſem eſſe vrbem, quibuſdam placet. Sabis

enim fluuius eam interfluit & his Gallica lingua ſatis alludit vocabulum, eſtq́ fere locus ipſe medio Belgarum ſitu, fertilis, ac ſolo opportuno conſtitutus Ciuitas eſt Epiſcopalis, & Imperialis, Prouinciæ Rhemenſis, forſan ab Eburonicibus, populis ciuitatum, Oceanum attingentium, quæ inter Celtas, erant orti, vel à Segnis, Belgarum populis. In hoc oppido, V. ab hinc anno, fœdus inter omnes Chriſtianos Principes, ad internecionem Veneti nominis, ictum eſt, auctore Pontifice Iulio II. quod Cameracenſe ab oppido dictum eſt. Sunt tamen, qui Sancti Quinctini oppidum malint. fol. 100. 11. & 116.

Santones, inter Aquitanos populi, finitimi Toloſatibus, & propinqui Petrocorijs, Engoliſmẽſibus, Pictauis, ac Galliæ, Prouinciæ Romanorum. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Burdegalenſi, in Francorum Regno ſita, nomen retinens. fol. 6.

Sarmatas, Germaniæ populos, qui contra Suenos Vannio, Suenorum Regi, ab eis expulſo, opem tulere. Tacitus refert.

Scaldis flumen, inter Belgas, Moſam influens, in extrema parte Arduennæ ſyluæ, nec longe ab Aduaticis, Neruios, & Tornacenſem vrbem interſecat, nomen retinens. fol. 137. vbi Sabin legendum putant, non Scalen, quod ille in Moſam influit, iuxta Namurram, hic, non item.

Secuſiani, populi inter Celtas, extra Galliam, Prouinciam Romanorum, trans Rhenum fluuium primi, Allobrogibus, Sequaniſque, ac Aeduis quorum erant clientes, finitimi, inter Lauſanenſem, & Lugdunenſem diœceſim ſita, quos Bellicenſes eſſe, coniectura eſt. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Veſontina Duci Sabaudiæ ſubdita, ſiue eius Antiſtiti, Per horum fines, ad loca, vbi nunc

vicus, cui Sanctus Amor nomen eſt, in Comitatu Burgundiæ, ac recta ad Ararim, qui nunc Saona dicitur, vbi pagum Heluetiorum Tigurinum deleuit. Cæſar peruenit circa Viredunum, & Turegium caſtella illius fluminis citerioris ripas attingentia. fol. 6. & 179.

Seduſu, vel Seduni, populi Germaniæ, ſi pro Sedunum vrbem incolentibus capiantur, vt coniectura eſt, Heluetijs, & pro parte Celtis annumerantur, vel ſaltem cis ſunt finitimi, ipſoſque Rhodanus fluuius irrigat. finitimi etiam ſunt Veragris, inter montes, quibus nunc Briga, & Sancti Bernardi nomen eſt, non longe ab Antuatibus, & Allobrogibus, Germanica lingua ex magna parte vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Tarentaſia Latine nomen retinens, in cuius finibus Rhodanus oritur, nec longe ab cis, verſus Curienſem, & Tridentinam diœceſes, Rhenus exoritur. fol. 22.

Segni inter Belgas populi, ex gente, & numero Germanorum, Condruſis finitimi, qui ambo populi ſunt inter Eburones, & Treuiros, Comitatui Namurcenſi, Arduennæ ſyluæ, & Ducatui Lucemburgenſi, Moſæq; flumini proximi: nomen retinent. Eorum oppidum diœceſis Leodienſis, illius Epiſcopo ſubijcitur. fol. 136.

Segontiaci, populi in Anglia, mari proximi, & Caßijs, Bibrocis, Trinobantibus, Cenimagnis, & Ancalitibus, nunc forte Eboracenſes dicti, cui ſatis alludit vocabulum. Ciuitas eſt Metropolis. fol. 99.

Senones, inter Celtas, finitimi Belgis, Pariſijs, ac Carnutibus. fuerant antiquitus ante Cæſarem in fide Aeduorum. Ciuitas eſt Metropolis, cuius omnes ſuffraganei ſunt in Celtica in Regno Francorum ſita, retinens nomen, quam in Burgundia ſitam

tam vulgus vocitat. Forſan enim id inoleuit à primis Burgundiorum Regibus, quos Senones, Lugduni, ac Vienna poſt natum Chriſtum per multa ſecula regnaſſe in Celtica, plerique tranſdunt. fol. 121.

Sequana fluuius prorſus in Francorum Regno, Celtas, poſtquam Matrona fluuius ſibi immiſtus eſt, à Belgis definiens. Oritur prope fines Aeduenſis, ac Ligonenſis diœceſium, in Ducatū Burgundia in Alſeti Regione, non longe à vico abbatia, & Monaſterij Sancti Sequani, ac per Trecenſem agrum, & Parienſem vrbem delapſus, Rotomagum ciuitatem, & mare Oceanum influit, nomen adhuc, retinens. fol. 1.

Sequani, populi, inter Celtas, hodie Burgundia Comitatum incolentes, quos à Gallia Prouincia Romanorum, Rhodanus fluuius diuidebat, finitimi Heluetiis, Aeduis, Lingonibus ac Rheno: per fines Comitatus, nunc Ferretenſis, nihil, vt videtur, de his, qua in Ducatu Burgundia ſunt, tunc poßidentes, quod illa omnia ſpeciali nomine Aeduis, & Lingonibus adſcriberentur, nec illi dicerentur Sequani, ſed hi ſolum, qui à Rhodano prope Bellicenſis vrbis diœceſim, vſque ad Veſotinam ciuitatem maximam, Sequanorum, & ab inde vſque in fines Comitatus Ferretenſis, ac diœceſis Argentina, Rhenúmque Fluuium protendebantur. Inter quos fluuios Rhodani, & Rheni per ciuitatem illam Veſontionem, qua quaſi in medio eſt, V. dierum iter expedito patet finibus ijſdem. Vltra quoque Ararim fluuium, non longe poſt eius ortum, Sequanorum fines, quos ipſa Veſontina diœceſis complectitur, protendi videbantur, fol. 5. 18. 19. 20. 126,

Seſuuij, populi inter Celtas ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, qua Armorica ap-

pellantur, proximi Aulercis, Curioſolitis, Rhedonibus. Oſiſmis, Vnellis & Venetis. Hos quidam putant eſſe Exiſinos, quæ ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Turonenſis, in Regno Francorum ſita. fol, 51.

Sibuzates, populi in Aquitania, proximi Garumnis, Auſcis, Vocatibus, Taruſatibus, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ citeriori, in Francorum Regno ſiti. fol. 67.

Sicambri, populi Germaniæ, olim ex toto Trãſrhenani, proximi Vbijs trans Rhenum tunc ſitis. Siluas, & ſolitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonum finibus, Rheni tranſitu, maximè vbi ipſe, & Moſa confluunt, breuis eſt aditus. Eburones enim Rheni Citeriores ripas, Sicambri, autem vlteriores incolebant, nunc oppida, vicos, & agros, Sicambri, quos Geldrenſes appellamus, etiam inter Moſam, & Rhenum poßident, quorum pars eſt diœceſis Leodienſis. fol. 76. & 138.

Silures, populos Angliæ, Tacitus refert.

Sontiates, populi, inter Aquitanos, finitimi Vocontijs. & Taruſatibus populis, Aquitanis, & Toloſæ, ac Narbonæ, ciuitatibus Galliæ Prouinciæ Romanorum, & Hiſpaniæ citeriori, habẽtes oppidum, natura loci, ac manu munitum, in Regno Francorum ſiti. fol. 64.

Sueßij, populi Germaniæ, quos coniectare licet fuiſſe Conſtantienſi, Baſiliẽſi ac Sedunenſi agro finitimos, & inter Celtas, Heluetióſque annumerari, ſiue fortè Suitenſes eſſe, qui cum Turicenſibus quõdam Heluetijs noſtra memoria bella geſſere, vel Sueßi, id eſt Sueui. nam, cum ſingulis annis domo Sueuorum media pars excederet, fortè diuerſas ſibi ad habitandum Regiones delegerunt. Ex quibus forſan ſunt illi maritimi, qui Daciæ, & Noruegiæ

ſunt finitimi, ac qui circa Lepontios, Rhetóſque *habitant, idem fere nomen* Sueuorum *habentes, à* Sueuo *monte, qui ab ortu ſolis* Germaniæ *initium faciens, ad* Cimbrorum *vſque promontorium magno aditu protenditur, forte dicti.*

Sueßiones, *populi inter* Belgas, *fratres, & conſanguinei* Rhemorum, *eiſque attributi, quibus, ac* Bellouacis, *& oppidis* Nouioduno, *quod hodie eſt ciuitas,* Bratuſpantioque *erant finitimi, agros feraciſſimos, & latiſſimos fines habebant, apud quos* Rex *fuerat totius* Galliæ *potentiſſimus, qui etiam* Britanniæ Regnũ *obtinuerat,* XII. *oppida in Sueßionibus habens.* Tempore autẽ Cæſaris *regnabat* Galba, *multiq́ʒ* Gallorum Reges *vſqʒ poſt magni* Caroli *tempora diu in* Belgica *regnaſſe, & coronã apud Sueßiones accepiſſe, leguntur.* Ciuitas *eſt* Epiſcopalis, *nomen retinens, in prouincia* Rhemenſi *prima ſuffraganea, & in* Regno Francorum *ſita. fol.* 36.

Sueuorum *gens, trans* Rhenum, Bauaris, *&* Frãconibus *finitima, plus quam* C. *pagos habens, maxima & bellicoſiſſima* Germanorum *omniũ.* Inter *hanc gentem ſunt* Vlma *oppidum, ciuitatéſque, & loca inſignia multa.* Bauariæ *vetus eſt* Principatus, *&* Auſtriæ Ducibus, *ac* Marchionibus Badenſibus, Comitibus *de* Virtemberg, *alijsq́ʒ* Principibus Eccleſiaſticis, *& ſæcularibus ſubiecta, qui, vt olim, referente* Cæſare, Principes Regionum, *atqʒ pagorum ſunt, & in pace inter ſuos ius dicunt, controuerſiáſque minuunt. fol.* 33. 68. 69.

T

TAMESIS, *fluuius in* Anglia, *fines interioris* Regionis *à maritimis ciuitatibus diuidens, à mari circiter paſſuũ mil. octoginta. Id vno omnino loco pedibus, atque ægré, tranſiri poteſt, & in* Mediterraneis *illius locis inſulæ oriens, nauigabiliſque* Oceanum *influit.* Tamiſa, *vulgo. fol.* 94.

Tarbelli, populi in Aquitania, proximi Bigerro-*nibus*, S*ontiatibus*, V*ocatibus*, T*aruſatibus*, H*iſpa-niæ citeriori, in* R*egno* F*rancorum*. fol. 67

T*arbiacos, in finibus* A*grippinenſium populos memorat* C*æſar, ſed* T*acitus*.

T*aruſates*, P*opuli* A*quitaniæ, proximi* V*ocon-tijs*, S*ontiatibus*, T*arbellis*, G*ermanis*, C*ocoſatibus*, *&* H*iſpaniæ citeriori*. H*os coniectura eſt, fuiſſe po-pulos* T*urſæ, quæ ciuitas eſt* E*piſcopalis, in* P*rouin-cia*, A*uſcitana &* F*rancorum* R*egno ſita* fol. 65

T*aſandrum, oppidum in* L*eodienſi diœceſi, cui* D. T*rido nomen fecere*.

T*auciaci, (alias*, R*auciaci) populi* G*ermaniæ, proximi* N*emetum, &* H*eluetiorum finibus, à qui-bus ſilua* H*ercynia oritur. & forte erant* R*auraci, qui proximi* H*eluetijs circa* B*aſilienſium fines ha-bitabant: hi* T*amen* H*ercyniæ ſilua non erāt proxi-mi, ſed* B*acceni ſiluæ, quæ* N*igra dicitur, interfluente tamen* R*heno*. V*ide*, R*auraci*.

T*ectoſages, populi olim* G*alli, fertiliſsima* G*er-maniæ loca circa* H*ercyniam ſiluam occupauerūt, atque ibi conſederunt, ſummam iuſtitiæ & bellicæ gloriæ opinionem habentes in ea inopia, egeſtate, & patiētia, qua* G*ermani, permanentes, eodem victu, & cultu corporis vtentes*. H*is forte* F*rancones*, G*ermaniæ populi, eiſdem locis proximi ſucceſſerūt, à quibus* F*rāconibus poſtea cis* R*henum tranſeun-tibus, &* G*alliam occupantibus, velut priſcum, pro-priúmque ſolum repetentibus, circáque* P*ariſios po-pulos ſedem eligentibus*, F*rancia dicta eſt, vt ple-riſque placet*. E*x his* T*ectoſagibus erant hi, quos* M*allius*, R*omanorum* D*ux, in* G*allogracia ſtrauit*, T*riumphúmque retulit*. fol. 153

T*enchtheri*, G*ermaniæ* P*opuli*, T*ranſrhenani, qui cum vſipetibus, & magna multitudine homi-*

num, à Sueuis diu agitati, & triennio vagantes, Rhenum fluuium tranſierunt, non longe ab oſtio, quo Rhenus *ipſe mare influit*, Menapiorum *agros, vtrámque fluuij ripam incolentium, occuparunt. Quo ſatis conſtat,* Menapiorum *fines, quos pleriq́ue opinantur* Iuliacenſes *fuiſſe, multo, quam nunc, maiores extitiſſe. Hac gens, poſtea* Rheno *diſcreta, ſollicitauit* Vbios, *nunc* Agrippinenſes, *vt à* Romanis *deficerent, initio imperij* Veſpaſiani. Tacitus. *fol.* 70. & 117.

Teutoni, *populi vltra* Rhenum *fluuiũ fuerunt ex quibus, &* Cimbri Aduatici *fuere prognati. Apud quorum loca, cum id flumen in* Galliam *venientes tranſiiſſent, impedimenta cum vnius ferè* Legionis *præſidio reliquerunt. Vſus autem* Teutonos *credit, qui* Franconiam, & Bauariam, Germaniæ *Regiones, eíſque finitimas terras inhabitant. Vulgus vero omnes citra, & trans* Danubium *populos appellat* Teutonos. *Hi forte, ſuis finibus quondam pulſi à* Sueuis, *qui quam latiſſime agros deſertos poſſidere gloriabantur, ſeſe* Cimbris *ſociarũt, cum quibus à Romanis, Duce Mario, cæſi ſunt, quos* Pomponius Mela Albi *flumini,* Cimbriiſque, Hermonibus, & Sarmatis *propinquos tranſdit:* Teutonos *tamen eos eſſe, qui trans* Danubium *ad dextram eius inhabitant, plures ſcripſere, inter alpes ſcilicet* Italiæ *imminentes, &* Danubij *alueum incolentes. Dicti autem forte ſunt à* Tuiſcone, *eorum* Rege, Manni *filio, vt ſentit* Tacitus *lib. de ſitu* Germaniæ. Italica *ac* Gallia *lingua alludunt.*

Tigurinus, *pagus, & populi eius quartam partem* Heluetiæ *continebant, ac inter* Celtas *erant. Inde forte coniectura eſt, eos eſſe, qui nunc* Turegiũ *cum agro adiacenti apud* Sulenſes, Baſilienſes, Conſtantienſes, *incolunt. fol.* 7.

Toloſates, populi Galliæ Prouinciæ finitimi Narbonenſibus, & Santonibus, nec longe à Sontiatibus, populis en Aquitania nomen retinent. Ciuitas eſt Metropolis Francorum Regi ſubita. fol. 6.63.& 147.

Treuiri, populi inter Belgas, in confinibus Germaniæ, finitimi Neruijs, Menapijs, Eburonibus, Rhemis, Mediomatibus, id eſt, Metenſibus, & Rheno flumini vſque in pontem, quo Cæſar tranſiecit exercitum, quæ pars nunc eſt Colonienſis diœceſis. Ferè autem omnes Treuiri Germanica lingua vtuntur, &, niſi exerritu coacti, imperata non faciebant. Nam ciuitas, propter Germaniæ vicinitatē, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum à Germanis differebat. Horum inter Gallos virtutis opinio, erat ſingularis, & plurimum equitatu, peditatúque valere exiſtimabantur: nomē retinent. ſitus ciuitatis eſt natura munitus, & Metropolis huius ciuitatis Præſul, vnus ex Electoribus Imperatoris eſt, qui, proximis his annis Legatus à Maximiliano Cæſare ad Venetos veniens, vna cum Cardinali Lucemburgenſi, re infecta abijt. fol.22.46.89.117.119.& 124,

Triboces, ſeu, Triboci. populi Germaniæ, in finibus Celtarum, & Belgarum, finitimi Tullenſibus, Baſilienſibus, Spirenſibus, Lingonibus, & Rheno, ferè omnes Germanica lingua vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Maguntinæ: nunc Argentinenſes Latinè dicti, quibus vulgaris ſermonis cum veteri ſatis alludit vocabulum. Hi ſunt in Regione Alſatia. olim, vt quibuſdam placet, Heluetia. fol.32

Trinobantes, populi in Anglia, prope firmiſſimam earum Regionum ciuitatem incolentes, mari proximi, & Cenimagnis, & Seguntiacis, Antaliti-

Bibrocis, Caſſijs, Angliæ populis. fol.98

Tubantes, Germaniæ populos, qui Phryſiæ partem mari Oceano, Rheno fluuio, ac Lacubus proximam, ſaltibus, & paludibus abundantem, incoluerunt; quam antea Manni populi habitarant, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Tulingi, populi erant finitimi Heluetijs, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, &, vt quidam opinantur, etiam fuerunt incolæ Turegi oppidi, nũc inter Heluetios ſiti, quod forſan tunc illorum pagorum numero non erat, in Conſtantienſi diœceſi habitantes, ſed ab Allobrogibus ſatis remoti. Quidam autem interpretantur Turegum, quaſi Duregum, id eſt duorum Regum: & Tulingos credunt nunc Lotaringos eſſe dictos, nomine compoſito, ex Lotario eorum rege Carolomani ſtirpe. fol.4.& 16.

Tungros. Belgarum populos, Tacitus facit. Hi cis Rhenum. & Moſam, inter Eburones, numerantur. Oppidum eſt, nomen retinens. olim ciuitas Epiſcopalis. Huius ſedes poſtea fuit ad Leodienſem vrbem tranſlata, vſque ad cuius oppidi mœnia, vt pleriq; volunt, Oceanus protendebatur, cuius rei quædam illic vetuſtatis adhuc monumenta videntur. Inde Cæſar ſcribit Eburones fuiſſe mari proximos.

Turones. populi inter Celias, Carnutibus, & Andegauenſibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas eſt Metropolitica, cuius omnes Suffraganei ſunt in Celtica, & ex maiore parte in Britanniæ citerioris Ducatu, nomen retinens, in Regno Francorum ſita, quam & Andegauenſem vrbẽ D. Ludouicus Francorum rex, Britanniæ Ducatui detraxit: cuius tamen Prouinciæ omnes aliæ, Britanniæ etiam Britonantis, ciuitates remanſerunt. fol.52.& 146.

Tygenos (quin potius, Icenos) populos Angliæ, quorum Rex Praſutagus Neronem Imperatorem

hæredem inſtituit. Non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

V

V A D A M, *inter* Colon*ienſem*, *&* Traiect*enſem vrbes locum vltra* Noueſ*ium* Rheno *fluuio, & cis eum adiacentem in* Ducatu Cleuenſi *ſitum.* Cæ*ſar non memorat, ſed* Tacitus.

Vangiones, *populi Germani, inter* Belgas *numerantur, finitimi* Tullenſibus, Metenſibus, Spirēſibus, *Maguntinis, ac* Rheno *fluuio, omnes fere Germanica lingua vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis,* Prouinciæ *Maguntinæ, nunc* Vuormaciēſes *dicti.* Alſatiæq; (*olim,* Heluetiæ, *tunc,* Gallici, *nunc autem Germanici iuris*) *adſcripti, quo magis ipſi, &* Spirenſes, *ac* Argentinenſes, *quin &* Maguntini, *tanquam omnes altæ* Alemanniæ *attributi, & ad ripas* Rheni *citeriores ſitæ, videren tur inter* Celtas *forſan collocandi, niſi quis recta à* Matronæ *fluminis ortu ad* Rhenum *fluuium* Celtas *his finibus à* Belgis *diſpartiat, quibus* Belgis *pari ratione* Viredunum, *quæ ciuitas eſt* Epiſcopalis Prouinciæ Treuirenſis, *in* Ducatu Barrenſi *conſiſtens, adſcribitur. fol.* 32.

Vaſcones, *in* Aquitania *populos*, Tacitus *memorat.*

Vataſticam Inſulam, *in fluuio* Rheno, *finitimam* Batauis, *&* Phryſiis, *quæ eſt diœceſis* Traiectenſis, *non memorat* Cæſar, *ſed* Tacitus. Batauos *autem, quos* Hollandos *dicimus, longe alios eſſe, certum eſt, ab illis* Hollandis, *qui prope* Balteum *mare, ac* Daciam *habitant, ſicut & alia eſt, circa id mare, &* Daciam Zelandia.

Vatuca, *ſeu* Ratuca, *inter* Belgas *caſtellū, quaſi in medij,* Eburonum *finibus, non longe à* Colle *vno, ſiluis, & tumulo, ac magna conualle, vbi* Titurius, *&* Aurunculeius Romani *hiemantes cum legione*

vna, & V. Cohortibus, à I I. Eburonum Regibus dolis intercepti ſunt. Id *caſtellum proximum fuiſſe* Limburgenſi, *nec longo ab* Aquiſgrani *vrbe, veriſimile eſt.* F*orſan eo loco, vbi eſt nunc caſtellum cui* Valcatus *mons nomen eſt.* Vatuca *tamen caſtello, vt* Cæſar *ipſe deſcribit, ſuberat* Rhenus *fluuius: propterea nonnulli credunt,* Vatucam *caſtellũ fuiſſe, vbi nunc eſt* Iuliacum *oppidum, quod* Ducatus *eſt titulus, inter* Aquiſgranum, *&* Coloniam, Germaniæ *vrbes* Ciſrhenanas, *quod à* Iulio Cæſare *denominari putant, vbi adhuc plura inſignia vetuſtatis monumenta apparent. fol.* 136. *&* 139.

Vbij, *Germani populi, olim* Tranſrhenani, *quorum fuit ciuitas ampla, & florens, vt eſt captus* Germanorum, *qui paulo ſunt eiuſdem generis, & cæteris humaniores, quia* Rhenum *attingunt, multúmque ad hos mercatores ventitant, & ipſi propter propinquitatem* Gallicis *ſunt moribus aſſuefacti.* Hos Sueui *diu, & ſæpe bellis experti finibus expellere adnixi ſunt, & ſibi vectigales fecerũt, multóque humiliores, & infirmiores reddiderunt. in quorum fines* Cæſar *primo trane* Rhenum *exercitu, per pontem, in* Menapiis *factum, ducto, vaſtatis agris* Sicambrorum, *ſe recepit.* Iterum *autem paullulum ſupra eum locum, quo ante exercitum transduxerat, pontem in finibus* Treuirorum *fecit, legionéſque tranſduxit, cuius pontis vltima pars* Tranſrhenana *ripas* Vbiorum *continebat.* Hos *eſſe* Agrippinenſes, *nunc* C*olonienſes, à* C*laudio* Cæſare, Agrippinæ *viro, acceptos pleriſque placet, qui vt veriſimile eſt, à* Sueuis *compulſi, citra* Rhenum, *hortante* Agrippina, *vrbem condere, & habitare cœperunt, quæ ciuitas paullo poſt cum* Romanorum *ſocia eſſet, ac recens condita, fatali igne, vt* Tacitus *ſcribit, conſumpta eſt, & fere eodem tempore ſimili*

caſu Lugdunum incenſum, & dirutum eſſe conſtat, vt in epiſtolis refert Seneca. Vbi igitur, Caſaris tempore, vt coniectura eſt, loca, vbi Marchia Comitatus à Duce Cliuenſi nunc poſſeſſus, & Veſtfaliæ oppida ſunt, pársque Ducatus Montenſis incoluiſſe præſumuntur, quorum adhuc magna pars ad Colonienſem Eccleſiam pertinet. Hos Tacitus, Tranſrhenanos etiam ſuo tempore fuiſſe, ſcribit, quod forte ad vtramque Rheni ripam vicos, agros, poſſeßionéſque haberent. Sic & Allobreges ad Rhodani ambas ripas, & Menapij tunc ad Rheni vtrãque ripam, ſic & Phryſii, & Geldrenſes nunc, ad ipſius Rheni ambas ripas, vicos, agros, poſſeßionéſq; habebant, & adhuc poßident. Quin & aliquando vſque ad Rhenum fluuium protenſos Saxones fuiſſe, quibuſdam placet. quod facile eſt, cum quis origine Saxo illic forte aliquid poſſederit, vt ſæpe Principibus alienigenis hoc diuerſo iure contingit. fol. 72. 76. 78. & 125.

Vellauni, populi inter Celtas, proximi Heleuteris, ſeu Helueteris, Cadurcis, Gabalis, & Aruernis, quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Bituricenſi, nomen retinens, à multis tamen Sancti Flori ciuitas dicitur. fol. 186.

Vellaunodunum, inter Celtas, oppidum Senonum, propinquum Agendico, Senonum oppido, ac Genabo, oppido, Carnutum, quod Genabum oppidum pons Ligeris fluminis continebat, nec longe ab Auarico, & Nouioduno, oppidis Biturigium, in Francorum Regno ſitum. fol. 149.

Velocaſſes, Populi inter Belgas, Morinis, Neruijsq; finitimi proximi Ambianis, & Atrebatibus. Hi hodie Caſtetenſes dicti, in Comitatu Flandriæ, & Francorum Regno, Morinenſiq; diœceſi ſiti, inſtar

pagi ſunt. Hanc Prouinciam repetit Rex Franciæ nunc à Duce Burgundiæ. fol.36.

Veneti, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Vnellis, Oſiſmis, Curioſolitis, Seſuuijs, Aulercis, Rhedonibus: hi vt quibuſdam placet, etiam Vanes dicti ſunt, in Prouincia Turonenſi & Regno Francorum ſiti. Ciuitas eſt Epiſcopalis, cuius ampliſſima erat auctoritas omnis oræ maritimæ Regionum earum in Britannia Britonante. Sunt præterea alij quidam populi, Aucnionenſibus proximi, Venuxinum Comitatum incolentes, patrimonio Beati Petri ſubditi. Hos, partem Galliæ, Prouinciæ Romanorum, fuiſſe, quibuſdam placet. fol.51.56.& 57.

Veragri, Populi extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, montéſque Sancti Bernardi, & Brigam, & quos Veragros Rhodanus fluuius, interlabitur. Caput gentis eſt vicus, vbi Abbatia, qui Sanctus Mauritius dicitur diœceſis Sedunenſis. quidquid tamen agri trans Rhodanum poſſidebant, Celtis adſcribitur. Per hos ad montes illas, quos Cæſar ſummas alpes nominat, ex Gallia in Italiam venientibus aditus eſt. fol.52.& 53, Varagri ſunt, Plinio.

Verbigenus, pagus Heluetiorum, inter Celtas. fol.16.

Veromandui, populi, inter Belgas, Rhemis, Atrebatibus, Neruijsq́; finitimi, nomen retinent, in Francorum Regno ſiti, at ex magna parte in diœceſi Laudunenſi, ac Sueſſionenſi, & ex toto in Prouincia Rhemenſi, inſtárque Prouinciæ habentes, inter quos ſunt incolæ oppidi Sancti Quinctini, quos Rex repetit. Vermandois, à Gallis, mutata aliquantulum nominatione, dicti. fol.42.

Veſuntio, oppidum maximum Sequanorum, *natura loci munitum, inter* Celtas, *nunc* Comitatu Burgundiæ *circumſeptum.* Ciuitas *eſt* Imperialis, *ac* Metropolitica, *nomen retinens, mutata littera* V, *in* B, *vt* Romanis, *&* Vaſconibus *pronunciandi mos eſt, ſitum habet, qualem* Cæſar *in* Commentariis *deſcripſit, præterquam quod nunc eam idem fluuius ex magna parte interſecat. In illa ſunt loca vetuſta, qualia* Romæ, *quæ* Pantheon, Campus Martius, Campúſque Mineruæ, *vulgo ſemper* Latinè *dicta ſunt, multáque alia priſcæ vetuſtatis monumenta conſiſtunt. fol.* 22. 23.

Vetera caſtra hibernorum Romanorum, *locū, circa & prope* Rhenum *fluuium, amplum habentem vallum, cuius pars in collem leniter exſurgens, pars equo aditur. Vbi oppidum, & obliqua in* Rhenum *moles, cuius obiectu volutus amnis, & latitudo camporum inter ciuitates* Traiectenſem, *&* Colonienſem, *quibus hibernis obſideri, premique* Germanias Cæſar Auguſt. *crediderat. non* Cæſar, *ſed* Tacitus, *refert. In* Cleuenſi Ducatu *ſitum.*

Vienna, Ciuitas Metropolis *in* Gallia, Prouincia Romanorum, *nunc* Delphinatu, *extra* Celtas, Belgas, *&* Aquitanos, *quam fluuius* Rhodanus *præterfluit, ad eius citeriores ripas ſita, proxima* Aruernorum *finibus, diſpariente* Rhodano Aeduorum *finibus* Cæſaris *tempore, ad quos* Matiſco *oppidum, nunc ciuitas, pertinebat, hodie* Lugduno *ciuitati finitima. benéque ſita. fol.* 143.

Vindoniſſa, locum prope Maguntiam, *vrbem Ciſrhenanam, non* Cæſar, *ſed* Tacitus, *refert.*

Vnelli, populi inter Celtas, *ex maritimis ciuitatibus* Oceanum *attingentibus, proximi* Andibus,

Venetis, Oſiſsinis, Lexobijs, Curioſolitis, Seſuuijs, Aluercis, Rhedonibus, inter Ciuitates Armoricas numerati, in Prouincia Turonenſi, & Francorum Regno ſiti. fol. 51.

Vocates, inter Aquitanos, proximi Taruſatibus, Sontiatibus, Tarbellis, Bigerronibus, Garũnis, Garitibus, Cocoſatibus, & Hiſpania citeriori, in Regno Francorum ſiti ab his forte Vaſcones dicti. Hos, coniectura eſt, fuiſſe Veſaticos. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Auſcitana, in Francorum Regno ſita, quos Vaſatenſes dicimus. fol. 67.

Vocetius Mons in Heluetijs, quem Cæſar non memorat, ſed Tacitus.

Vocontij, populi, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, citra Rhodanum, Centronibus, id eſt, Tarentaſiis, finitimi, & Allobrogibus, vltra alpes Graias, quibus hodie mons Cinerum, ſiue Cineſius nomen eſt, Hos Iſara fluuius Alluit. Vaſatium, Gallicè. fol. 6.

Volgæ, populi Prouinciales, non longe ab Arremicis, ſeu, Arecomicis, qui nunc Auraſienſes ſunt, Toloſatibus, Narbonenſibus, Maſsilienſibus, Gabalis, Cadurcis, Heluetijs, ac Ruthenis, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Hos Rhodanus fluuius alluit, poſthac Liguſticum mare influit. Aremici, aut, Arecomici, pridem, à nonnullis, nunc Auenionenſes dicti ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Arelatenſis olim, nunc vero Viennenſis, maiorum noſtrorum memoria patrimonio Beati Petri, emptionis titulo, addita. Hic Romani Pontifices Sedem, magno totius Italiæ incommodo, maiore vrbis Romæ, tennere, LXX. & amplius annos, donec feliciſsimo euentu Italiæ reſtituti Pontifices, ad hanc diem manſere. fol. 147. & 149

Voſegus, mons, in finibus Lingonum, à quo Moſa fluuius profluit, non longè à fonte Matronæ fluuij, in Francorum Regno ſitus. fol. 52.

Vſipetes, Germaniæ populi Tranſrhenani, qui cum Tenchtheris, & magna multitudine hominum, à Sueuis diu agitati, & triennio vagantes Rhenum Fluuium tranſierunt, non longe ab oſtio, vbi in mare influit, & Menapiorum agros vtramque fluminis ripam incolentes, occuparunt. Ex hoc conſtat, Menapiorum fines, quos plerique opinantur Iuliacenſes fuiſſe, multo latiores, maioréſque exſtitiſſe, & agros Ducatus Montenſis Rheni ripis vlterioribus adiacentes, ac etiam Cleuenſis poſſediſſe. fol. 68.

Vualis, ſeu Vacalos eſt pars fluuij Rheni, quam Moſa fluuius recipit ante, quam in Batauos, & Mare Oceanum fluat, & eſt diœceſis Traiectenſis, propè Nouiomagum oppidum, & Traiectonſem vrbem Epiſcopalem, nomen retinens. fol. 72.

Vxellodunum, oppidum in finibus Cadurcorum, inter Celtas, non longè à Gallia, Prouinciæ Romanorum, monte. egregiè loci natura munito, ſitum, cuius partes omnes præruptiſſimis ſaxis difficili adſcenſu, & flumine infimam vallem diuidente. totum panè Montem cingente, præmunitæ erant. ſub cuius etiam muro magnus fons aquæ perrumpebat, ab ea parte, qua fere pedū CCC. interuallo fluminis circuitus vacabat. Vide Cæſarem de bello Gallico lib. I IX. fol. 213.

Aedui, Populi finitimi ſunt Aruernis, Biturigibus, Sequanis, ac Secuſianis, inter Celtas. Hi adhuc nomen priſcum Latinè retinent, inter Burgundos nunc nominati. nec citra Ararim flumen, (qui nūc Saona appellatur) aliquos habent fines, nec hodie

ſunt Sebuſianis *finitimi.* In Ducatu Burgũdiæ, *&* Francorum Regno *ſiti.* Ciuitas horum Aeduorum Epiſcopalis *eſt, in* Prouincia Lugdunenſi. *fol.* 18. *& alibi ſæpe.*

ATQVE *hac de* Gallorum, Galliſque, *qui aut proximi, aut finitimi ſunt populis ita perſtrinximus, vt, quamuis vetuſtatem illuſtrare pro virili conſilium fuerit, multa tamen inſerta quoque ſint, quæ tempora hæc recentiora, mores, & viros, ac res præclarè geſtas ab ijs explicent.* Nec *tamen ſingula perſecuti ſumus ſed ſummas rerum, & ex his illuſtriſsima quæque libauimus.* Nam *ſi aliarum quoque gentium, quæ toto orbe nunc degunt, nominum mutationes, fortunæ varietates, mores, locorũ diuerſas appellationes, aut fluminum, vires, res geſtas ad hanc normam dirigere voluiſſem, id ſanè & operoſum nimis, ac immenſi penè operis fuiſſet, & conſilij obliti noſtri videremur: quippe qui ab initio* Cæſarem *tantum, aut* Tacitum, *&* Gallos, *ac finitimas his gentes hoc noſtro* Indice *complecti voluerimus, reliquum operis & in aliud tempus, & in alias commentationes reiecerimus.* Illud *admonuiſſe diligentem* Lectorem *volo, multa illum ex varia* Hiſtoriarum *lectione collecturum, quæ* Europam, *&* Aſiam, *ac* Africam, *ſaltem oram litoralem, notiora nobis factura ſint.* Nam, *vt vlterius penetres, hæc legis* Mahometanæ *diuerſitas à* Chriſtiana *pietate prohibet: ſed & ipſa orbis parens, gentium omnium* Regina, Italia, *tantas mutationes ſenſit, vt vix nomen vllum retineat, quod olim habuit.* Quis *enim neſcit, eam* Italiæ *partem, quam* Samnites, Apuli, Græci, Campani *olim tenuere, totam nunc in* Regni Neapolitani *nomen abijſſe:*

quod olim Latium, nunc Campaniam, aut terram Romanam, quæ Gallia Ciſalpina, in Lombardiam, quæ Venetia, in Marchiam Taruiſinam, quæ flaminia olim, nunc in Romandiolam eſſe mutatam. Iam, quæ priſcis illis temporibus clariſſima oppida fuerant, aut penitus concidere, aut in vicos abiere, ſucceſſeréque omnino cum aliæ gentes, tum aliæ quoque nominationes diuerſiſſimæ. Lirim enim à veteribus amnem dictum, iam D C C. ab hinc annos à Gariliano caſtello, quod Saraceni munitiſſimum propugnaculum ſibi conſtruxerant, Garilianum appellamus. Ticinum olim nunc Papiam à Papio quodam, Gallorum Duce. Fregellæ ipſæ in Campania in pontem Curuum mutata. Egnatia Apuliæ, Iuuenatium à nobis dictum. Anienum ipſum Patrem, Tiberonum Accolæ vocam. Sipus illa ſæpiarum captura celebris, & inde nomen adepta, nunc Manfredonia vulgo, à Manfredo, ſecundi Federici Imperatoris filio, dicitur. verum longius, quam par forſan erat, euagati ſumus. Cætera ſibi Lectoris diligentia pariat, aut id altiori otio à nobes exſpectet.

LI-

LIBELLVS VARIARVM LECTIONVM.

Vbicunque Aſteriſcum in fine notatum inuenies, ſcies dignum eſſe locum animaduerſione, & quem haud oſcitanter pretereas.

1 11 *proximi ſunt* Germanis. Carrar.
13 *quotidianis bellis, præliiſque.* C.
17 *continetúrque* Garumna *flumine:* Oceanum *finibus* Belgarum *attingit etiam.* C. Flor.*
21 *interiorem partem.* C.
2 2 *& ad eam partem.* C.
33 *Is igitur vbi legationem.* C.
3 16 *pœnas ſequi oportebat.* C.
4 1 *Latobrigis finitimis.* C.
5 Noriciam. C. Noreiam. *Gryph.* Norámque F.
16 Allobrogum *eſt, proximúmque* Geneuā: *exeo.* C.*
18 *ſueſuros, quod.* C.
5 *quem flumen* Rhodanum *influit*. Vide Glarean.*
XXIX. C.
29 His *cum ſua ſponte.* C.
6 7 *nunciatur,* Heluetijs. C. F.
16 *conſcripſit: & tres.* C.

Nn

34 *Eodem tempore Aedui, Ambarique* C. F.
11 *Incredibile lenitate* Ita Lucret. 4. *Quod ſupereſt vbi tam volucri hac leuitate feruntur.* Nihil minus Arari videtur congruere, quam lenitas nimia vero leuitate fieri aliquando poteſt, vt viſus fallatur. C.*
12 *lintribus vinctis.* C.
34 *faciendum curauit, atque ita exercitũ traduxit.* C.F.
3 7 *vbi Cæſar conſtituiſſet, atque eſſe voluiſſet. Sin bello proſequi.* C.
15 *inſidijs initerentur.* C.
17 *& calamitate pop.* R. *& interni.* C.
21 *aut eo grauius ferre.* C.
33 *immutatione rerum.* C. Vide Petrum Victor. in 3. Ariſt. lib. de arte dic.*
9 20 *pabulationibúſque* C.
33 *conferri, portari.* C.
34 *intellexit, & diem inſtare.* C. F.
10 13 *plus poſſent.* C.
18 *imperia perferre ſatius eſſe. poſtrema duo verba ſubiectis punctis innenimus deſcripta, ſed ita quidem vti inducta viderentur.* C. *
23 *quin etiam quod neceſſario.* C. F.
31 *reperit ab alijs eſſe vera* C.
11 13 *imminuta.* C. F.
18 Reperiebatque *inquirendo Cæſar, initium fugæ prælij equeſtris aduerſi paucis ante diebus à* Dumnorige, *atque eius equitibus factum eſſe.* G.
22 Eorum *fuga.* F. Eorúmque *fuga.* G. * *Si eorum fuga legas, plane videmur locum reſtituiſſe.*
30 His *omnibus vnum repugnabat.* C. F.

12 16 *per ſe creuiſſe.* F.*
31 *ſuſpiciones euitet.* C.
16 *ad eum cucurrit.* C.
28 *ex interuallo.* CF.
35 *& iter ab* Helnetijs. C.
14 3 *ſeu quod terrore.* C.
4 *eóque magis, quod.* C.
15 *collocari,* C. F.*
16 *compleri, & interea.* C. F.
24 *Milites ſuperiore loco.* C.
15 6 *conuerſa ſigna tripartito intulerunt.* F. *partita intulerunt.* C.
30 *loco quo* Heluetios.
16 28 *quoſque, poſtea.* C.
18 8 *cum his* Aeduos *eorúmque ditionis homines.* C. F.
33 *neque conferendum eſſe.* C.
19 5 *cruciatúſque edere.* C. F.
10 *domo emigrarent.* C.
27 *cum ab his.* C. F.
31 *nec in occulto.* C. F.
33 *tuta fuga facultas.* C.*
34 *vltra fines ſuos* Ariouiſt. *receperunt.* C.
20 11 *horúmque obſides* C.
34 *emolimento,* F. Petrus Victorius *doctiſſimus vir,* Emolumentum *hoc loco pro detrimento & iactura ſumptum à* Caſare *contendit.* Var*ronis auctoritate ductis, emolimentum habet* Florentinus *codex : vt, ſi* E *litteram eximas, quam veriſimile eſt à copula atque vocali poſtrema, verbo molimẽto adhaſiſſe, perbelle* Caſa*ris ſẽtẽtia cõſtare videatur.* Hac *voce autẽ vſus eſt* Liuius *li. 7. de bell.* Macedonico: Se *in animo habuiſſe tota claſſe* Epheſũ *petere, & onerarias*

*ducere multa ſaburra grauatas, atque eas in faucibus portus ſupprimere, & eo minoris molimenti ea clauſtra eſſe, quod in fluminis modum, longum & anguſtum & Vadoſum oſtium portus ſit. A propria autem verbi notione, tranſtulit Cæſar ad difficilem, atque operoſam exercitus profectionem.**

21 2 *negotium eſſet.*

6 Rex *atque* Amicus R. P. *a* Senatu *appellatus.* C.

7 *quando in colloquium.* C. F.

17 *ſi id non impetraret.* Paris. *impetraſſet.* Carr.

25 *idem populum* Rom. C.

37 *conſueuiſſe.* C.

29 *in ſuo, impediri.* C.

22 1 *longe ab his.* G.

23 *à finibus proceßiſſe.* C.

29 *facultas.* F. G. *Ita autem ex vetuſto Codice hunc locum emendauit* Donatus Iannoctius, *vir ſumma eruditionis, & mihi amicißimus.* *

30 Alduaſdubis C. F. P. Alduaſdalis. G.

32 *quia flumen.* C.

23 2 *ibi præſidia collocat.* C.

8 *prædicabant & ſæpe numero.* G.

12 *ortus eſt timor à tribunis* C.

18 *eſſe duceret.* c.

21 *abducti in tabernaculis.* C.

24 *deſignabantur.* C.

29 *ſed anguſtias itineris, locorum, & magnitudinem ſiluarum &c.* C. *ſed anguſtias locorum, magnitudinem ſiluarum &c.* F. *

24 *æquitate & condicione perſpecta.* C. F. *

9 *videbatur propter factum, & nuper.* C.

13 *tumultu, licet aliquid vſu, ac diſciplina,*

quam à nobis accepiſſent ſubleuarentur. F.
21 *denique hos ſcirent eſſe eoſdem* Germanos. F. *ac denique* Germanos *hos eoſdem eſſe ſcirent illos, quibuſcum &c,* Gr.
23 *plerúmque ſuperarint.* G.
28 *hos ſi quærerent reperire poſſe.* C.
27 2 *itinerum conferret.* G.
4 *aut præſcribere videretur.* C.
4 *hoc ſibi curæ eſſe.* G.
7 *breui tempore indicaturos.* C.
12 *conuictam.* C. F.
12 *perpetua vitæ felicitate.* Heluetiorum. *&c.* G. F. *quod noſter habet, & præterea* Lutetiæ *a* R. *Stephano excuſus parua forma, innocentiam perpetua vita felicitatem* Heluetiorum *bello eſſe perſpectam. ex ingenio ac nullo adiutus exemplari,* Bartholomæus Ricius *emendauerat, quem hominem propter ſummam eruditionem & ſingularum in me amorem parentis loco maxime colo & obſeruo.*
27 Inde *reliquæ legiones.* C.
33 *quod ex alijs ei maximam.* C. F.
35 *amplius xl.* C.
6 8 *poſſe exiſtimare.* C.
11 *pro ſuis tantum.* C.
28 *Cæſarem ei facere.* C.
29 Habiturum *& non ad equũ reſc.* C. *& nunc ad equum reſcribere.* F, P. G.
30 *terrenus.* C, P.
32 Eo *vt erat ventum legionem* Cæſar. C.
27 4 *quod amicus & munera.* C.
34 *prælio pulſas, ac ſuperatas.* C. F.
35 *paratum decertare: ſi pace vti velint.* C. *ſin pace vti malint.* G. *ſi pacem mallent.* F.
28 3 *perpenderent.* F. * *prapoſtere inuerſa littera,*

P.cæteri fere omnes legunt, Dependérunt. Carr. *manuſcriptus propenderint. ſed perpenderint omnino legendum eſſe contenderim.*

14 *Galliæ prouinciæ fines egreſſum.* C .*fines ingreſſum.* G.

15 *cum in ſuas poſſeßiones.* C.

17 *Vt ſibi concedi.*G.P.*Vt ſibi concedi.* C. F.*

18 *ſic iterum nos eſſe iniquos.* C.

18 *qui non ſuo iure ſe interpellaremus.*G.* *qui in ſuo iure ſe interpellaremus.*F.P.*videtur male.*Non,*loco,*In *fuiſſe acceptum.*

19 *Quod fratres ex* S. C. *& Amicos appellatos Aeduos diceret.* C. * *Quod fratres à ſe & amicos.* Aeduos *appellatos diceret.* C.F. *Quod à Senatu* Aeduos *appellatos Amicos diceret.*P. *quod habet* Carrar. *&* Flor. *videtur eſſe legendum, ſed ita vt poſt verbum ſe, punctus, qui librarij imperitia ſublatus eſt ,reſtituatur, & à* Se. *hoc eſt à Senatu legatur.**

29 3 *poſſet,neque ſuam,c.p.*

4 *vti optime merentes.c.f.*

23 *relatum eſt,qua arrogatia omnem Galliam* Romanis *interdixiſſet . c. elatum eſt. f.rectius, vt arbitror.**

29 *colloquium diremiſſet.*G. P.

24 *retineri non potuerint.*G.P.

30 10 M.*Metium. c.*

13 *præſente clamauit.c.*

28 *totidem vero* Pedites. *c.*

31 10 *noſtros deterrent f. perterrerent.c.*P.G.

14 *quatuor reliquas legiones in caſtra.*G.P. *reliquas in caſtra f.c.*

30 *eas itaque dicere.c.*

34 *in conſpectum hoſtium.c.*

32 2 *Tum vero demum.*G.*cæteri:Tum demum ca ſtris eduxerunt.c.f.*
17 *procurrunt.c.*
28 *intra aciem.**
33 1 *nactus ea perfugit.*
5 *quam domo ſecum: altera norica. c.* quam domo ſecum adduxerat.*P.f. quam domo ſecum adduxerat.*G.
5 *in* Gallia *duxerat.* G.*f.*P.
5 *vtraque in ea fuga perierunt. c. f.*
14 *videret. c.*
22 Q*uos* Vbij *qui proximi* Rhenum *incolunt perterritos inſecuti.*P.*Q*uos vbi cũcti qui proximi* Rhenum. *c.*
34 32 *interiorem* Galliam. *c.f.*
9 *omni opinione veniſſet.c.f.*
11 Andocum Boium. *c.*
14 *contra* Pop.Rom.*coniuraſſe.f.c.*
18 *qui cis* Rhenum.*c.f.*
22 *vtuntur & vnum imperium. c.*
23 *cum ipſis habent. c,*
24 *cum ab his quæreretur.c.*
29 *Gallos qui ea loca.c.*
32 *ingredi prohibuerint.c.f.*
36 3 *concilio,& ad id bellum pollicitus ſit, cognouerint. f.c.*
7 *ex eo numero electa.f.c.*
83 *Sueßiones ſuos eſſe finitimos,fines latißimos feracißimoſque* Agros *poßidere.c. .f.*
15 *prudentiámque ſuam.*
29 *adhortatus,docet.c.*
37 2 *ad ſe venire,neque iam.c.* P.*
16 At *vbi circumiecta multitud.*
22 *portas ſuccenderunt.c.ſuccendunt.f.*
24 *Nam cum tanta multitudo lapides ac tela*

conijcerent, in muro conſiſtendi poteſtas erat nulli. C. P.

26 *Siccius* Rhemus. C.

28 *vnum ijs.* P. *nuncium ad eum mittit. c. vnus, legendum, quod in cæteri habetur, & nuncios.*

32 *à Siccio.c.*

38 4 *quot adire poterant.c. quæ adire potuerant.* P.

11 *prælijs ſuperſedere. c. prælio ſine dubio legendum, quod noſter, atque excuſi omnes habent.*

24 *Caſtella inſtituit.* C. B,

21 *& in frontem leuiter caſtigatus.c. f.* A. *leniter.* P.*

26 *qui tantum multitudine poterant.c.* P. *quod tantum.* F.

39 2 *ob id neutri tranſeundi.c.*

10 *ſi minus potuiſſent.*

12 *commeatúque noſtros prohiberent.* C. P. F.

20 *primòſque qui tranſierant,c.*P.

25 *atque ipſis res frumentaria deficere.* C. P. *atque ipſos.*P.

30 *in ſuis quam alienis.c.*

40 9 *nondum proſpexerit.c.*

17 *occiderunt : cum ab extremo ordine hi ad quos ventum erat conſiſterent, fortitérque noſtrorum impetum militum ſuſtinerent: prioréſque quod abeſſe à periculo viderentur, neque vlla neceßitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga ſibi præſidium ponerent. Ita ſine vllo periculo &c.* Carrarienſi eum Florentino & Pariſienſi in omnibus fere conuenit, ab eodẽ vter-

*que in eo variat. Habent enim ab extremo agmine, & , priores quod abeſſe à periculo, abſque copula.**

26 *ſub occaſum ſolis.* C. P. G.

41 4 *celeriter vineis ad oppidum actis* F. P. G.

12 *Sueßiones accipit.* P. G.

30 *qui huiuſmodi.* C.

42 15 *elangueſcere animos.* F. O.

22 *ex captiuis eorum, Sabin flumen* C. P.

31 *inutiles eſſe viderentur.* C.

32 *cumque ex dediticijs.* C.

23 *quem caſtris noſtri.* C.

44 9 *prælium committunt.* C.

20 *peruolauerunt.*

28 *Vexillum quidem erat proponendum, inſigne cum ad arma concurri oportebat.* C.*

34 *temporis breuitas & ſucceſſus & incurſus hoſtium impediebat.* C. F.

35 *in his difficultatibus.* C.

45 12 *eſt hortatus.* C.

15 *ſuſtinerent. Quod non longius.* C. F.

17 *prælium committendi.*

17 *atque item in alteram partem eſt cohortandi cauſa profectus. Pugnantibus tanta fuit &c.* G.

23 *tegmenta detrudenda.* C.*

29 *cum diuerſis legionibus alia alia in parti.* C. P.*

32 *neque ita certa ſubſidia.* C.

33 *neque quid qua in parte.* C.

46 1 *euentus varij ſubſequebantur.* C. *ita eſſe legendum paullo infra demonſtrat.* * *Itē alia in parte diuerſæ duæ legiones.* XI. & IIX. & *profligatis* Veromand.

15 *Attotis fere à fronte & à ſiniſtra parte nu-*

datis caſtris, cum in & c,f.
24 *quique cum his vna.* c.P.
47 4 *noſtras legiones premi.* c.
6 *diuiſos diſsipatos.* c. *cæteri quos viderim, & manu ſcripti & excuſi (rectius illi quidẽ) diuerſos, diſsipatóſque.*
10 *Cæſar ab* X. *legionis cohorte.* P.* Vaſcoſ.
30 *cuius aduentu c.*
47 2 *vt conuerſa ſigna in hoſtes inferrent.* c.
29 *& pila intercepta.c.*
32 *ripas ac ſubire.*G.P.
49 14 *cum omnibus ſuis copijs.*
aditus in altitudinem non amplius.c.f.
23 *muniebant.c.*
24 *collocabant.c.f.*
25 *cum iter per prouinciam.c.f.*P.
32 *conſenſu omnium c.*
40 8 *nam plerumque hominibus Gallis. c.*
11 *& appropinquari.c.*
15 *ope diuina.c.f.*
27 *Quibus Cæſar reſpondit.f.*
34 *Renunciata ad ſuos, quæ imperarentur, facere. & c.f.c.*
41 3 *ſummam muri, aggeríſque acerui armorum.c.*
16 *pellibus incluſerant.f.c.*
20 *eo concurſum, pugnatúmque ab hoſtibus ita acriter eſt, vt & c.c.f.*
28 *cum iam defenderet nemo captum oppidum atque & c. c. f.* * *deerant in omnibus excuſis duo verba, captum oppidum, vt locus mancus plane aut corruptus videretur.*
52 12 *Quas ob res.c.ob eas res.f.*
13 *accidit nulli.c.f.*
31 *Magníſque cum portorijs,c.f.*

53 10 *ab illis relictam,c.*
29 *itineris cauſa.c.*P.
54 7 *itineribus poſſent.c.f.*P.
14 *colloquendis.* G. *cæteri & excuſi & manu ſcripti habent, collocandis. Sed neutrum ſatis probatur.*
20 *denudata defenſoribus.c.*
*defeßi prælio excedebant, alij.c.f,**
56 4 *frumenti cauſſa dimiſit.c.f,*
10 *quod naues habent.c.*
57 12 *inſcientiam locorum.c.**
18 *vada,portus,inſulas nouiſſe.c.*
20 *atque apertißimo.f.atque amplißimo.c.*
31 *retentorum militum.*Rom.ɔ.
58 9 *atque in officio teneat.c.*B.
4 *conditiones ſeruitutis.c.*Ar
24 *in extremis linguis.*G.P.*
59 2 *hoc eo facilius.c.*
9 *vada ac diſceſſum æſtus.c.*
12 *nauesque tota facta ex robore ad quãuis cõtumeliã perferendam.* c. Naues *maximo robore ad quamuis vim & contumel.* Par.Vaſcoſ.
163 *tranſtra pedalibus.*'c.f.
18 *tenuiter confectæ : hæc ſiue propter lini inopiã atq; eius vſus inſcientiam.c.f.*Hæ *ſiue.*
19 *ſiue eo quod eſt magis veriſimile. c.f.*
26 *aptiora acommodatiora.c.*
29 *telum adijciebant.*G.*f.adijciebãtur.*G.P.
32 *facilius in vndis,conſiſterent tutius. &c.*
60 1 *Satuit exſpectare claſſem.*G.P. *naues eorum potißima.c.*
qua ratione pugnæ inſiſterẽt, Roſtris enim. c.f.
18 *quam rationẽ pugnæ inſiſterẽt* Gg. *detinebant c.*
30 *bina ac tena naues circumſiſterent.* c.G.

61 3 *ex loco mouere.* C. F.

35 *duum millium ſpatium.* C.

62 2 *contemptionem.* C. F. *Ita legendum videtur. contemptio ſemper* Cic. *nunquam contemptus, niſi is auctor* Rhet. *ad* Herennium *habeatur, id quod paucis admodum video prob ari.*

61 5 *conſectati ita expugnauerunt* C. P.

62 31 *vt explorata* C.

63 15 *certior factus: ciuitates omnes.* C. fl

19 *mens eorum.* Eodem. C.

64 11 Tamen *confecti.* C.

23 Adiantimus. C. *Adiatonius.* F.

32 Adiantimus. C. *Adiatonius.* F.

34 *in oppidum, vti tamen.* C. *in oppidum tamen vti eadem. &c.* F.

65 6 *quaqua verſus.* C. F.

18 Hoſtémque *vagari.* C.

10 *ob eamque cauſam* C.

11 *indiéſque* C.

12 *nec cunctandum.* C.

26 *in mediam aciem collectis.* C.*

25 *infirmioréſque animo.* C.*

66 9 *cohortatur ſuos.* C,

14 *cum ita ab hoſtibus.* C.

18 *renunciauerunt eadem eſſe diligentia.* C.*

22 *quod fieri vellet.* C.

23 *eductis cohortibus,* C. *eductis his cohortibus.* F.

24 *integra, interita ab labore erant, verbum integra legitur inductum.* F *lor. habet intrita ab labore erant.**

28 *atque his prorutis.* G. *proruptis* C. F. *vt. veriſimile ſit, aut ad verbum prorutis inter literam,* V, *& literam,* T, *male, interpoſitum,* P, *aut loco, eſſe acceptam,* O, *& inter vtramque,* R,

inieſtum ita vt perruptis aut proruptis ſine dubio legendum eſſe videatur.*

33 acrius pugnare. Carrar. vnus habet, rectius vt arbitror, cæteri eodem modo impugnare*

67 4 in caſtra recipiunt. C.

1 fuga ſalutem petere intenderunt. F P. G.

15 Legatos miſiſſent. De pace legitur inductum. C.

30 vt nequis inermibus. C.

35 cum pecus. G.

68 8 qua maxime. C. F.

30 cauſſa ex ſinibus. C. F.

69 8 magnitudine homines efficit, Carrar. verbũ homines, habet, ſed inductum.

10 pelles quicque haberent. C. pelles habeant quidquam. F.

11 & lauantur. F. ac lauantur. C.

14 importatis his vtuntur. C. F.

15 parua atque deformia. G. P. praua. Par. Vaſc.*

23 audeant. C.

34 Vt eſt captus Germanorum qui paullo ſunt eiuſdẽ gentis & cæteris humaniores. G. & paullo quam ſunt eiuſdem gentis & geris, humaniores. P. qui paullo. ſunt eiuſdem generis, etiam cæteris, humaniores. F. & cæteris. alias.

70 10 complures annos Sueuorum vim ſuſtinuerunt. C.

14 & ad vtrámque ripam. C. F. Hi ad vtrãq; ripam. G. P.

27 migrauerant. C.

31 reliqua parte hyemis. C.

71 7 cogant. His rebus, atque auditionibus. C. F.

12 Cæſar ne grauiori bello occurreret. C. F. P.

ut grauiori bello.G.P.Vaſcoſ.
16 *ab Rheno deſcenderent. c.*
latius vagabantur.G.f.latius iam vag. c. P.
32 *quicumque bellum inf. c. P. qui eis bellum inf.G.*

b2 2 *armis poßiderent.c.**,
5 *Ad hoc quod viſum eſt,caſar reſpondit. c. ad hac quod viſum eſt.P.*
14 *Hoc Sueuis imperaturum. ita opinor locum emẽdari oportere,Hoc ſe his imperaturum Erat enim,V in litera poſita,vt veriſimile ſit,cũ crebra hoc loco mentio Sueuorum fieret,librarij inſcitia,Sueuis pro ſe eis aut pro ſe his.repoſitum eſſe.c.**
27 *& parte quadam ex Rheno recepta qua appellatur Vualis.c.f.P.parte quadam Rheni. G. Vacaalos.P.**

b3 30 *ſuffoßis equis.c.*

74 21 *oportuniſſime res accidit.f.G.*
29 *grauius retineri iußit.c.f.*
30 *copias ex caſtris c.*
32 *acie triplici.inſtituta.c.*

75 8 *Que loco.c.*
17 *ad fluentem Moſa,c.*

76 17 *id ſibi auxilium ſpemque c..f.*
18 *Tantum eſſe nomen atque opinionem eius exercitus,Arioniſto pulſo, & hoc nouißimo pralio facto , etiam ad vltimas Germanorum nationes,vt opinione &c.c.opinionem eius exercitus Arioniſti pulſo. catera habet carrar . congruentia.f.*

77 1 *ſublica modo directa ad perpendiculum ſed proma ac fuſtigiata.c.**
16 *obliqua agebantur.c.*
24 *pluribus. c.*

13 *arctius alligata.f.*
77 4 *in omnes ſuas partes.c. in omnes partes miſiſſe.f.*
14 *& Vbios.c.*
1h *perfectum arbitratus.c.*
79 9 *effecerat claſſem.cf.*
19 *fidelem arbitrabatur.c.*
22 *horteturq́;* Pop.Ro.*fidem ſequantur. c.f.*
33 *pollicerentur.*Hoc *ſibi ſatis.&c.c.f.*
80 5 *quod ſatis eſſe ad.c.*
7 *quidquid præterea.* G. *quodque præterea. c. quòtque præterea f.**
11 *poſſent peruenire.c.*
21 *a quibus cum paullo tardius.c.*
25 *cuius loci hac natura.c.*
34 *vt quia celerem atque inſtabilem motum haberent.* P.
81 7 *conſueſſent.c.*
12 *onere armorum oppreſſis. c.f.*
13 *& fluctibus conſiſtendum.c.*
17 *equos inſuefactos.c. f.* P.*
31 Atque *noſtris militibus cunctant. f.c.**
82 5 Hos *item noſtri proximis ex primis nauibus cum conſpexiſſent. f.* Hos *item ex proximis primis nauibus cum conſp.* P. Hos *item alij ex proximis primis nauibus cum conſp.* G. *Si è voce, proximis, demas literam poſtremam, in florentino codice recte conſtare ſententia videtur.* *
10 *ſignis occurreret.c.*
19 *noſtri ſimul in arido conſt.f.*G.P.
99 *demonſtrauimus* . G . P. *demonſtraueram.f.*
31 *cum ad eos oratoris modo cæſaris mandata deferret.f.*G.P.

83 8 *Cæſari commendare cæperunt*. C. F.
9 *pace confirmata*. C.
16 *reuerterentur*. C.
18 *deijcerentur: tamen anchoris*. C.
22 *qui dies maritimos æſtus*. C. F.
25 *æſtus complerat*. c. *compleuerat*. F.
29 Nauibus *confractis*. c.
35 *quæ ad reficiendas naues erant vſui*. F. G.
84 16 *aut ſuos clam*. C.
conſilia agnouerat. C.
25 *Itaque cum id ſummo ſtudio*. c. *Itaque cum id ſummo cum ſtudio*. F.
27 *commode poſſet effectum*. P.
33 *nunciauerunt*. C. F.
85 3 *duas in ſtationem cohortes*. C. F.
6 *proceſſiſſet: ſuos*. C. F. P.
20 *& pedibus præliantur*. C. f.
20 *interim paulatim*. G. f.*
21 *atque ita currus collocant*. G. P. f.
53 *ad laceſſendum & ad committendum præl*. C. f.
86 3 *ſecutæ ſunt continuo complures dies*. C. f.
10 His *rebus celeriter &c*. G, f. P. Eadem *ratione etiam ſuperius eſt vſus*. His *rebus atque auditionibus permoti de ſummis ſæpe rebus conſilia ineunt*. V. 42. *a*.
87 16 *paludum ſiccitatem*. c. P.
18 *peruenerunt*. c. f.
20 *deduxerant*. c.
88 8 *ad celeritatem onerarijs ſubductiores, paullo facit humiliores*: f. c. *ſubſtructiores paulloque facit humiliores, quam &c*. P. Vaſc.
13 *paullo latiores quam quibus in reliquis vtimur maribus*. G. P. f. Ita *eſſe legendum* Priſcianus *oſtendit, lib, 7. fol*. 84. *b*. Aldinæ *impreſſ*.

21 *omni-*

31 *omnibus de iniuriis ſatisfacere.* F.
31 *Percepta oratione.*c. F.
89 6 *ſtudio & ſumma rerum omnium inopia.* C.
8 *conſtructas.* C.F.P.
29 *Atque* Induciomarus.*c. fortè, Atqui legendum.*
90 10 *ſeſe ſi* Cæſar. C.
12 *fidei commiſſurum* F.
17 *His adductis, in his filio propinq.* F. P. & *in his.* G.
26 *Id in ſe factum.* C.
30 *quæ in* Belgis.*c.* F.
34 *Galliæ, peruenit* F.
91 9 *agnouerat Accedebat.c.*
23 *Hæc à pluribus.c.*
92 4 *ſecius vt omnia eius conſilio cogn.* F.
6 *conſcendere in naues* F.
14 *ille enim reuocatus.c.*
18 *Atque equites, c.* Vide *an præſtet legere atqui.* 89.29.
22 *& re frumentariam prouideretur.* F. 10. *
23 *conſiliúmque po rtempore.* F.P.G.
31 *optimum egreſſum.* C.
93 10 *ex captiuis cognouit.* C.F.
15 *deligatas ad anchoram.* F.
35 *His aliquantulum itineris.c.*
94 1 *extremi in proſpectu.* C.F.
9 *in itinere reſiſtere iubet.c. conſiſtere.* F.
11 *coram proſpicit.* C.F.
15 *arceſſi iubet.*
17 *multæ opera.* C. F. *multi operis.c.*
23 *eaſdem copias quas ante, præſidio Nauibus relinquit.* C.F.

65 4 *ibi permanſerunt.* C,F.

6 *pecorum magnus numerus.* C.F.

19 *quo ferè ex Gallia naues.* C.

ſpectat. Hoc latus tenet. G.P.

pertinet circiter millia paßuum quingenta. F.

22 Nos *nihil de eo percunctationibus reperiebamus: niſi certis ex aqua menſuris, breuiores &c.* F.P *niſi quod certis ex aqua, &c.* C.

96 1 *Hac millia paſſuum* DCCC. F. *hoc, plane legendum.*

6 *multum Gallica differunt.* C.P.

9 *vltro inficiunt.* Luteo, *præpoſtere inuerſis literis ac litera, e, in r, deprauata, legendum putat* P. Victorius *qui primus, quod ſciam, locum indicauit.* C. Florent, *habet.* Omnes *verò ſe Britanni vltro glaſto inficiunt.* Ita *autem ſi legas, pro glaſto non male, glauco reſtitui poteſt.* Græcis *enim idem eſt glaucus, quod* Cæruleus *latinis: id quod neminem fugit, qui vel mediocriter ſit in* Græcis *literis verſatus.* Fieri *autem perfacile potuit, vt in glauci locum ob vocis affinitatem glaſtus ſucceſſerit.* Cõiectura *quidem non mala, quæ præſertim vetuſti exemplaris adiumento nitatur.* Quæ *verba autem ſignificandi nominis cauſſa, a ſtudioſo eſſent adiecta (quod cæruleum efficit colorem) ea hæſiſſe, tanquam propria* Cæſaris, *minimè mirandum videtur.* Neque *enim ſatis veriſimile eſt.* Cæſarem *verbo vſum adeo obſcuræ notionis, vt eius vis, eſſet pluribus verbis explicanda.* Luteo *ſanè, qui, vt* Nonius *ait, croceus eſt, nullo præterea colore alio intermixto.* Cæruleus *effici qui poteſt?* Cæruleum. *n. ſereni cæli nitorem referre, nemo non nouit.* Neque *vero* Vitruuius *ait, luteo herba confici cæruleum colorem ſed ex cæru-

leo infecto luteo. fieri, vt qui vti propter caritatem chryſocolla non poßint, nitidißimo colore vtantur. Videtur *autem veriſimile croceo cæruleo admixto viridem fieri. Sed tamen non video, quid ita glaſto legi non poßit, aut (quod habet codex* Flor.*) glaſto vltro. neque enim vna eſt hæc barbara vox quam* Rom. *homines admiſerint.* Ea *autem cum non ſemel* Plinius *ſit vſus, nunquam eum verear ſequi auctorem. cum vero ſemper id agam adhibito iudicio, tum vero ijs rebus in primis ſignificandis, quorum mentio à melioribus nulla fiat. Cum autem ea cauſſa* Britãnis *eſſet, eo ora oblinendi, vt horridiore eſſent in pugna aſpectu, qui id aſſequi poſſent, infecti luteo colore, non video. Eſt enim luteus* Horatio, *epitheton palloris* X I. Epod. O *quantus inſtat nauitis ſudor tuis,* Tibi*que pallor luteus.* Ac Minerua *quæ bellorum dea præſes habetur, veluti quæ oculorum aſpectu truci, terrorem hoſtibus & formidinem incutiat,* γλαυκῶπης *à* Græcis, C*æſia à* Latinis *dicta eſt.*

15 *ſed qui ſunt ex his nati,* P.
16 *quo primum virgo quæq; adducta eſt.* P. *deducta eſt.* C.
18 *confixerunt, tamen.* C. F.
20 *atque omnes in ſiluas* C.
97 3 *magno cum periculo prælio dimicare.* C. F.
6 *remouiſſent, & ex eſſedis deſilirent c.*
14 *& leuius quam pridie. c. lenius* F. *lentius legendum arbitror, aut leuius.*
22 *quo ſubſidio. c.* F. *
22 *cum poſt legiones. c.*
98 5 *impetum legionum atque equitatum. c.* *

Oo ij

10 *eſſedariorum relictis.*C.F.
16 *ſe in agros eiecerat.*C.F.
19 *latius euagari.c.*
27 *cuius pater in ea ciuitate.c.*
99 4 *Bibrocaßi.c.*
8 *pecorúmque numerus.c.*
14 *duabus,partibus oppugn.c,*
29 *vaſtatíſque finibus.c.*
32 *mittit* Cæ*ſar cum conſtituiſſet.*C.F.
35 *& quod in annos.*C.F.
100 8 *deportare conſtituit.*P,*inſtituit.c.reporta-
re conſtituit.*F.G,
11 *atque ex ijs.*C.*Atqui,vt ſuperius admo-
nuimus,legendum videtur.**
20 *ſecunda cum ſoluiſſet vigilia,* F.
101 10 *quoad legiones collocatas,munitámque
hib.*F.P.G.
17 *inimici palàm multi etiam ex ciuitate
his auctoribus interfec.* F. *
19 *quod ad plures pertinebat.c,*
20 *impulſione defic,c.ita contemptio ſup.non
contemptus,* *
23 *cognouerit.*P.G. *
26 *in hiberna ventum initium.c.*
31 *frumentúmque.c.*
34 *ad caſtra oppugnatum venerunt.*F.
102 6 *quibus rebus controuerſias minui.*
C.F.
10 *iuſſu* Cæ*ſaris,ad* Ambior.*c.*
15 *& quod ei.c.*
27 *confidat eſſe in* G*allia commune conſil.c.*
103 7 *per fines daturum.c.*
18 *magnáque inter eos exiſtit controuerſia.*
G.P.F.
22 *quamuis etiam mag.* F.

104 2 *tanta contemptione.* C .*tanta eontentione noſtra ad Caſt,* F .*tanta cum contentione noſtra,* P. *Vaſc.in vtraque parte eſſe tutam, ſi nihil eſſet durius.* *.
12 *nullo cum pericul.* C .F.
13 *cum Germanis conſentiret.* C. F.
16 *quem habere exitum* P.*g.haberet.* F.
17 *in quo ſi non præſens periculum ſit.* F.
18 *hac in vtraque parte habita diſput.f.c.*
23 *terrear:hi ſapienti: & ſi grauius quid acciderit abs te &c.c.p.g.f.*Hi *ſapienter, ſi grauius.&c.*P. *Vaſcoſ.*
27 *non reiecti,* C .P.*ne reiecti.* F. *g. rectius vt opinor.**
35 Tandem dat Cotta *manus permotus. ſuperat.ſententia*Sabini.*Prima luce nunciatur, ituros .s.f,*Tandem dat Cotta *manus,permotus ſuperiore ſententia.* Sabini.*f.g.*
105 9 *ſed homine amiciſsimo.c.f.*
19 *iniquiſsimo noſtrorum loco.c.f.*
21 *ante prauidiſſet.c.*
30 *minus facere per ſe omnia.c. minus per ſe omnia obire.f.*
106 12 *poſita exiſtimare.c.f.*
7 *properaret clamore.c.*
16 *procurrebat.c.*
25 *interim eam partem nudari neceſſe erat. c.f.g.p.*
32 *conferri vitare poterant f.g.*
107 15 *in quam rem ſe ſuam fidem interp. inq. eam rem ſe ſuam fidem interpon.c.**
18 *ſperare ab ea de ſua ac militum ſalute impetrari poſſe.g.c.f.p.**
19 *ad armatum iturum.c.*
24 *imperatum facit,f.g.p.*

35 *illi ægrè ad noctem.c.*

108 2 *prælio lapſi.*

7 *qui erant eius* Regni *finitimi,c.*

16 *ſeque ad eam rem.c.*

23 *Huc quoque accidit.*C.F.*forte accedit aut acceſſit.**

109 2 *turres admodum* CXX,*excitantur.c.f.p.*

25 *tum errare eos dicunt.c.*

27 *ſeſe tamen hoc eſſe in* Ciceronem *populiq́;* Rom.*animo &c.*C.P.*ſeſe tamen ſcire.*G.F.

33 *Populi* Rom.*accipere.&c.*C.F.

110 4 *& quoſdam de exercitu habebat captiuos à quibus docebantur.*C.F.*

8 *manibus ſarculiſque* C.F.*manibus furculiſque* P. Vaſcoſ. *ſiue furculis, ſiue ſarculis legas, optimè locus videtur emendatus.* Neq; *enim Cæſar ait, his planè omnem ferramentorum copiam defuiſſe, ſed quæ eſſent ad hunc vſum idonea.* Furculis *enim ad vertendam herbam, quæ aruiſſet, id quod ex* Varrone *&* Colum. *colligi poteſt, aut ad legumina contundenda vtebantur, ſarculis aut ad findendum aut ad ſarriendum agrum, quæ eadem tamen, vbi aptiora deeſſent, fodiendæ humo vſui eſſe poterant: ſagula egeſtæ potius aſportandæ corbium vſum præbere quam ligonum effodiendæ, aptæ eſſe videbantur.*

7 *quæ ſunt ad hunc vſum idonea.* P. *quæ eſſent.g.*

10 Nam *minus horis tribus millium pedum* XV. *in circuitu munitionem perfecerunt,* F. Nonnihil *deprauatum locum* Pariſ. Rob.St. *ita reſtituit.* Nam *minus horis* I I I.X. CIↃ. *paſſuum circuitu, munitionem pedum* XV.*perfecerunt munitionem fecerunt,c.*

20 *ſicuti parta iam.* C.F.

24 *vt cum vbique flamma.* C.F.

111 8 *Paullo & L.Vorenus.c.f.ita vbiq; habet. vbi horum mentio fit.*

10 *quinam anteferretur.c.f.*

11 *armis de loco* P.Vaſc.*animis.alias*

13 *Quid dubitas,inquit.Vorene? quem locum tuæ pro laude virtutis ſpectas?c.f.*

15 *Hic dies de noſtris controuerſiis dijudicabit.* C.*hic dies,hic dies de noſtris &c. vt* F. *noſter habet.cæteri,hic dies,ſemel dijudicabit, anus* Carar.*cæteri,iudicabit,& excuſi & manuſcripti.**

16 *Hec cum dixiſſet procedit ex caſtris munitionéſque qua parte hoſtium confertiſſima eſt viſa,irrumpit.*C.*munitionem habet.*F.*& irrumpit, & qua pars hoſtium confertiſſima viſa eſt,in eam irrumpit,*P.G.

22 *Quo percuſſo & exanimato,hũc ſcutis protegunt,in hoſtem tela vniuerſi conijciunt.* F. *in hoſtem tela vniuerſi conijc.c.*

26 *Auertit huic caſus vaginam.c.**

29 *Ad hunc ſe confeſtim à* Pullone *omnis multitudo,conuertit.* Illic *vero occurſat ocius gladio comminúſque rem gerit* Vorenus. F. Illum *vero obſcurant occiſum.* G. *efficiebat multitudo* Pulloni *quem pro occiſo,reliquerat, quo minus perſpici a* Voreno *poſſet. ſi ita legatur , horum verborum ſenſus is eſt, ſed duriuſcule tamen idem , quamuis ita eliciitur conſtare queat.*

112 3 *vtrumque ſeruauit.*G.P.

12 *Erat vnus inter* Neruios *nomine* Vercio g.

13 *ad Ciceronem perfugerat* C. F. G.P. *huius ſcruo.*

19 *Legioniſque cagnoſcitur.*F,G.P.

26 *qua ſibi iter ſit faciũdum ſcribit:* Labieno *&c,* C.F.

30 *hibernis colligit.hora &c.*

32 *millia paſſuum* XX.*procedit:*F.G.*progreditur.*P.

113 9 *literas* C*æſaris dimittit,*F.G,

10 *ex hibernis deducturus eſſet.* F.

25 C*aſtrorum adijciat.*G.F.

114 4 *reperit qui literas.*F.

14 *res,tantulis copijs iniquo loco dimicare.* C.F.

15 T*um quoniam liberatum obſidione* C*iceronem ſciebat, eoq; omnino remittendum de celeritate exiſtimabat,conſedit: & quam æquiſsimo loco,&c.*P.

— 44 *ſeq.in* C*aſtra recipere:ſimul &c.c.**

115 12 *quod eas non poſſe interrumpere videretur.c.* *

13 *alij vallum vi conſcendere.*F.P.V*aſc.*

19 *longius proſequi noluit,veritus,quod &c.*P.

116 3 *diutina lætatio.c.*

13 C*æſar* F*abium cum ſua legione remittit in ſua hiberna.*F.G. *cum legione remittit in ſua hiberna.*P. *

23 *nocturnáque locis in deſertis concilia habebant.*

117 19 *cum pluribus alijs de cauſsis.c.*

21 *ut ea populi* R*om.imperia perferrent.c.*

118 8 *initium bellorum.* F.

9 *armati conuenire conſueuerunt* ,F.G.P.

10 N*ouiſsimus conuenit.*F.C.

21 *oppugnaturum.quæ fieri velit præcipit.*P.

23 T*imebat:ne quam occaſionem.c.*

29 *conueniendi indicit.* F.
119 6 *Interim conſuetudine quotidiana.c.*
120 13 *non modo ibi breui tempore reſarciri.* C, F.
32 *inuentis nonnullis ciuitates inter ſe &c.* G.
33 *obſidibuſq́; de pecunia cauent,* F. G. P. *de pecunia.c.* *
121 18 *conſilium Lutetiam.* F. G. P. *concilium in Lut.c.*
122 1 *eadem fuerunt reſponſa.* P. F.
prælio non eſſe certaturum. F.
15 *veniſſe Germanis in amicitiam.* P. G.
33 *in Menapijs abderet.c.*
26 *adijt tripartito exercitu,c.*
123 4 *iuſſu Cæſaris cognoſcunt.* F,
9 *præſidio cum impedimentis.c.*
16 *loquitur in concilio palam.c.*
20 *ex magno Gallorum equitum numero nonnullos.Gallos Gallicis rebus fauere &c.* G. F.
27 *profectionem fecit.* F.
124 7 *Hoſtes impeditos iniquo loco teneris.c.* *
14 *pila in hoſtes immittunt.* F. G. P.
19 *quo Labienus confectatus.c,*
35 *opus perficitur.c.*
125 11 *Vbi horum ſatisfactionem accepit* P, G. *ex duab. dictionibus, probabili cõiectura, vna efficienda videtur, Vbiorum, quod etiam c.* Florent. *habet.* *.
20 *inopia cibariorum abductos, g. ita legendũ puto: abductos ſcilicet e ſuis locis, ad iniquam pugnandi conditionem elici poſſe.*
24 *faciunt, Paucis poſt diebus.c.*
126 2 *ciuitatibus, atque in omnibus pagis.f.g.p.*

4 *earum autem factionum.c.*

8 *Itaque eius rei cauſſa.*C.F.

19 *Arioviſtum atque Germanos ſibi devinxerant .c.*

22 *tantum potentia eorum anteceſſerat. c.*

30 *imperfecta re,redierat.*C,P,

127 3 *quod adæquari apud Cæſarem gratia intelligebatur.*G.F.*Ita etiam locum emendauit ex antiquo codice*Donatus Iannoctius,*vt plane ita legendum eſſe videatur.**

6 *in clientelam dederant.* F. C.G.P.*ita legi oportere exiſtimo auctoritate exemplarium veterum adductus. ita dare in poteſtatem* Livius.*dare in quæſtionem* Cicero, *dare in manum* Terentius *dare in nuptias in matrimonium.**

12 *nam plebes pene ſeruorum habetur loco, quæ nihil laudis habet per ſe nullo adhibetur conſilio.*C.F.

26 *ÿdem decernunt.*P.G.*diſcernunt.*C. F.

27 *aut priuatus,aut publicus.f,c.*

31 *habentur ÿs omnes decedunt,* G.C.F. *ab ÿs omnes diſcedunt.*P.*

128 2 *aut ſi ſunt plures, ſuffragio* Druidum, *nonnunquam etiam armis de* Principatu *cõtendũt.* C.*Hoc mortuo aut ſi quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit. aut ſi ſunt plures pares,ſuffragio* Druidum,*nonnunquam etiã armis de principatu contendunt.**

129 4 *vt quiſq; eſt genere copÿs ampliſſimus.*G:

11 *atque miniſtris ad ea.c.*

32 *bella gerere.* G. F. *rectius bella regere, quod præter noſtrum habet.*P. Rob. Stephan. *Videtur autem ab imperito , conuerſo ordine litterarum , quod vſitatius ſit gerere bella,*

quam regere(quod munus proprium eſt præſidis bellorum Dei)repoſitum eſſe

33 *Huic ſi prælio dimicare.c.f.*

130 2 *exſtructos tumulos.c.f.*

3 Namque *ſæpe accidit vt,*Par.*

Neque *vt ſæpe,accidit vt neglecta. &c.f. quæ eſſe germana lectio videtur.* In *cod.enim* Flor. *diſtinctio tantum deſideratur.*

10 *noctium definiunt.c.p.*

10 *finiunt.dies* Natales.F.

131 1 *legibus ſanctum.c.*

4 *néue cum alio.*F.*néue cum quo alio, plures habent.*

17 *duritiæ ſtudent.*P.G.

19 *hoc alij ſtaturam,alij vires.c.f.*

30 *quicum vna coierunt.c.f.*

30 *quantum ei & quo loco.* C. *quantum & quo loco.*F.

132 20 *fore,vt qui ſequi velint c.*

25 *fides derogatur.f.g.p.*

27 *iniuria prohibent,ſanctos habent.c.*

30 *ſuperarent, vt vltro bella inferrent, propter c.*

133 1 *Volcæ* Tectoſages. G. P. *volgæ* Tectoſages. F *.vulgo* Tectoſages Carr. *qui noſtro ſuffragatur, quæ lectio mihi probaretur, ni ſcirem à* Plinio. *Volcas* Tectoſagas *in* Narbonenſi Gallia *conſtitui. Conſueuiſſe autem ſedium quærendarum cauſſa domo procul ad exteras gentes proficiſci, docet* Liuius *lib.* I I X. *de bello* Maced. *qui inter eos* Galliæ *populos qui* Aſiam *occupauerant* Tectoſagas *enumerat, qui ab illo* Teċtoſagi *appellantur.*

4 *nuncq; in eadem inopia.*G.F.P.*nũc quod,*

habet Carr. itaque omnino eſſe legendum cenſeo. Redditur *enim ratio cur natio Gallorum ſenſim vinci à Germanis & expelli patrijs finibus potuerit.* *

23 *viſa non ſunt.c.*

22 *ex quibus quæ maximè differunt, & memoria prodenda videntur.c.tradenda* F.

29 *eadémque eſt fœmina.c.*

30 *eadémque forma.c.*

32 *conſimilis capræ figura.c.*

34 *multiſq; cornibus & crura.c.*

134 2 *ſeſe, ſubleuaréque poſſunt.c.*

4 *acclinatæ.* G.P.*reclinatæ.* C.F.

4 *ex veſtigijs, vt eſt animaduerſum, c.*

7 *incidunt arbores.* C.F.*accidunt arbores,* G.P.

9 *acclinauerint.* G.P.

13 *magna vis eorum.c.*

15 *quam conſpexerint.g.*

20 *& manſueti fieri.* C.F.

34 *reſcidit, atque.c.*

135 20 *Nam ſicut magno accidit caſu.* G.P, F. *Nam magno accidit caſu.c.quæ lectio ita nobis probatur, vt in cæteris excuſis, rectius tamen legi, Nam ſicut magno accidit caſu, arbitremur.* *

26 *Sed hoc eo factum eſt, quod.* C. *ſed hoc quoque.* F. G. *ſed hoc factum eſt, quod* P.

33 *ſic & ad ſubeundum periculum, & ad vitandum.g.*

136 2 *prohibitus quum, cum reliquum &c.* C.F.

7 *ſi in ſyluis ſeſe collocauerunt.c.in* Inſulis *legendum.* Hodie *quidem omnes æquè ob ſummam negotiatorum frequentiam in primis*

celebres habentur, incoluntur autem ab hominibus mitiſſims ingenio, atque ad omnem vitæ cultum atque elegantiam perpolitis, *
26 *legionum ad Varutam contulit.* P.
137 6 *quæ ad Aduaticos adiacet.* c.
7 *reliquis tribus legionibus.* c.
22 *Nec loca vicinitatibus erant nota.* C. F.
25 *perterritis, ac diſſipatis.* c.
35 *locus ille erat.* c.
138 2 *audacia: & in eiuſmodi.* C. F. *At in eiuſmodi.* P.
7 *neceretur. Dimittit ad finitimas ciuitates nuncios Cæſar, ad ſe omnes vocat ſpe prædæ.* P. F. C.
26 *vbi pons erat perfectus.* c. *
139 3 *tribus horis ad Varutam.* P.
5 *vt murus quidem cingi poſſit.* c. *vt numerus quidem cingi poſsit.* F. *hinc vt arbitror, e vocali in priorem locum reuocatam, atque V, in illius reſtituta, locus emendatus eſt, quam recte alij viderint, mihi quidem magis* Carr. *lectio probatur. ita exiguus numerus militum eſt, vt tuto poſsint muro circumuallari, neque ob id quiſque egredi extra munitiones audeat.* *
8 *ipſi ad Varutam contendunt.* P.
9 *Cic. qui omnes ſuperiores dices.* C. F.
12 *Ac ne calonem quenquam.* c.
24 *Complures erant ex legionibus ægri relicti.* C. F.
27 *ſub vexillo vno mittuntur.* c. *
28 *magna iumentorum.* c.
31 *protinus eodem.* c.
140 13 *qui in eodem ceciderunt caſtello.* c.
18 E. *at ager cum præſidio relictus.* C. F.

21 *ad diem quintum cibo caruerat.c.*
25 *Conſequuntur hunc centuriones eius cohortis quæ in ſtatione erat: paulliſper vna prælium ſuſtinent: reliqui denegant.* Seſtius *grauibus acceptis vulneribus, ægre per manus tractus ſeruatur.* C. *conſequitur hunc centurio eius cohortis quæ in ſtatione erat. paulliſper vna prælium ſuſtinent.* Relinquit animũ Sextius, *grauibus acceptis vulneribus. ægrè per manus tractus ſeruatur.* F.*
33 *procurrunt equites.c.*
141 12 *vt celeriter perrumperent cenſent.c.*
23 *conſtiterunt.c.*
142 5 *ac tantus fuit poſt diſceſſum hoſtium terror.c.*
8 *ſic omnino animos.c.f.*
10 *derelictis omnibus copijs .c.*
143 2 *vt non modo viſum ab ſe* Ambiorigem *in fuga captiui, ſed nec planè etiam abiſſe ex conſpectu contenderent.* G.P.
24 *ad conuentus agendos.* C.G.F.P.
144 4 *cæde:* Senatuſque *conſulto certior factus.* P.C.
16 *hunc caſum ad ipſos recidere demonſtrant.c.*
19 *belli initia faciant.c.*
21 *vindicent.* In *primis rationem. &c.* C.P.*
145 13 Genabum. G.C.P.
34 *non deſtitit tamen.* C.F.
146 3 *ſtatim cum* Aruernis *iunguntur.c.*
ſummo ſudore militum.c.f.
148 10 *néue ab hoſtibus diripiantur.c.f.*
14 *opinione perceperat.c.f.*
29 *adnunciari poßit.c.*
32 *quod ibi* Heluetico *prælio.* C.F.*

149 17 *id biduo circumuallauit.* C.

26 Huc *biduo peruenit: caſtris ante op.c.f.*

30 *continebat.* C. P. *haud dubium quin contingebat ſit legendum. quod ratio atque vſus docet, & in omnibus fere habetur, & excuſ. & manuſcr.*

31 *ex oppido perfugerent.c.*

150 4 *itineris anguſtia multitudinis fugam incluſerant.c.*

8 *vbi* C*æſaris aduentum cognouit.c.*

14 *arma conferri.* P.C.

27 *prælium equeſtre committit.c.*

30 *habere ſecum conſtituerat.c.*

35 *produxerunt.c.*

151 35 Hoc *idem in reliquis ciuitatibus.c.*

152 4 Dicebatur *de* Auarico *in communi concilio.* C.

19 *in ſingula diei opera : quæ ad* Auaricum *agerentur cognoſcebat.c.*

30 *prohibebat, & de re frumentaria, &c. ſumma cum difficultate.* C.

153 12 *nuſquam incœpta re diſcederent.c.*

154 9 *quod adſpectum ſuum.c.*

12 *neceſſe ſit conſtare victor.* C. F.*

33 *& illis fuiſſe vtilem, quo.* C. F.

155 21 *nec iam vires ſufficere cuiquam.* C.*

24 *triduo exercitum educere* C.

27 *fame conſumptum videtis.* C. F.

31 *quod facere in eo conſuerunt.* Ita *ſemper* Carrar. *vbi impreſſi habent conſueuerunt.* *

35 *delecta ex omnibus locis.* C. F.

156 13 *totum autem murum ex omnibus partibus turribus contabulauerat, atque has corijs contexerant.* C.

20 *adæquabant : & præuſta & præacuta, &c. duo illa verba, apertos cuniculos, in exemplari* Carr. *non habentur. morari autem apertos cuniculos, aut moram eos agentibus inferre, quod duriuſcule dici videretur, aut obſtruere iam actos, quod improprium eſt, dictum apparet, quæ tamen verba ſi tollantur, non tamen locus planè carere mendo videtur.* In *codice Florentino à verbo adæquabant, vſque ad initium periodi inſequentis,* Muri *autem. cætera deſiderantur.**

26 *ære vinciuntur introrſus.c.**

27 *hæc autem quæ diximus interualla.c.*

29 *his collatis & coagminatis & alius inſuper ordo additur.c.*

33 *omne opus intextum, dum iuſta. &c. c.* * *imbribus terrerentur.* C, *tenerentur.* F. *turbarentur.* G. *tardarentur.* P. *nulli dubium, quin aut tardarentur, aut tenerentur legendum ſit.* *

157 13 *contingeret, Cæſar ad opus* F.

25 *pluréſque partitis temporibus.* C. F.

29 *ad reſtinguendum curreret .c.*

158 3 *prætereundum non exiſt.c.*

22 *in publicum percurrerunt.c.*

159 4 *cohortatur, vt aliq.c.*

ſe ex oppido eiecerunt.c.

24 *oriretur, & procul.* C. *vt procul, cæteris rectius.* ¦

33 *cohortatúſque, ne ſe, &c.c.*

34 *ne perturbarentur.* C. F.

160 2 *ſecundos rerum prouentus.c.*

6 *magnum incommodum reciperetur.c.*

15 *hoſtium impeoum ſuſtinerent.* Fuit *&c.*

32 *Atq; eas donis pollicitationibúſque.* C. F.

aut

35 *aut amicitia facillimè poſſet.* C.

161 13 *copiam frumenti & commeatus.*

29 *Valetincus proximo anno.* C.

162 6 *ea pars quæ minus confideret.* C. F.

24 *controuerſiarum ac diſſenſionis.* C.F.

27 *ea quæ meruiſſent.* C.

163 1 *cùm vtroque vtrimque exiſſet exercitus in conſpectu, feréque è regione caſtris caſtra ponebant, diſpoſitis, &c.* C. F. *ſi, que, copulam è verbo, fere, tollas, cætera mirificè congruunt. Cùm vterque vtrique eſſet exercitus in conſpectu.* Par.

15 *egredi iuſſis.* C.

16 *coniecturam ceperat.* C.

19 Legionibus *tranſmiſſis.* C.

164 4 *virtutis ſuorum perſpiceret. Erat, &c.* C.

10 *tum ſilentio noctis* Cæſar. P.*

14 *vt tutum ad repentinum hoſtium incurſ.* C.

165 18 *multos equites* Aeduorum. C.

21 *ex media cæde fugiſſe.* C.F.

16 Romani *vna ad nos.* C.F.

30 *vna erant, magnum numerum, &c.* C. F.

166 23 *in celeritate poſita videbatur.* C. *ad hoſtes fugiſſe.* C.

28 *cupidiſſimis omnibus prægreſſus.* C.

167 15 *iiſdem in vallo pugnandum.* C. *iiſdem eodem in vallo permanendum.* G.

20 *ſimilémque caſum appetere.* C. F.

168 3 *maiorem multitudinem armatorum concitant.* C.F.

12 *pertinebat, timore pœna exterriti.* C.*
Ciuitates *reliquas.* C.

33 *ſed hunc ſilueſtrem & anguſtum.* C. *ſilueſtre & anguſtam.* P.G.

169 3 *ad hucmuniendum omnes*. G. C. F.
4 *turmas: eiſdē media nocte imperat, vt paullo tumultuoſius omnibus locis vagarentur*. C. F. *peruagentur*. P.
24 *quid fieri velit, oſtendit*. C.
20 *eodem tempore ad* Aeduos *mittit*. c. f.
170 7 *eandémque tranſgreßi*. C.
14 Legioníſque *decima quacum erat concionatus. ſigna conſtituit*. c. f. Legioníſque *decimæ quarum erat comitatus, ſigna conſtitere*. G. *quæ videtur eſſe germana lectio. legatis enim modo quid fieri vellet oſtenderat. in primis monuerat, milites continerent, ne ſtudio pugnandi longius quàm eorum rationes poſtularent, progrederentur*.
20 *fuga & ſuperiorum temporū ſecundis prælijs*. C.
27 *cùm hoſtem*. C.
171 20 *quæ maioribus caſtris*, G. *minoribus*. C. F.
31 *diſtrahendæ cauſſa*. C.
34 *quod inſigne pacatum*. C. F.
172 6 *ac ſui deſperans*. C.
11 *ſimul irrumpit*. C.
17 *poſt paullulum concidit*. c.
21 *quæ pro præſidio*. C. F.
35 *quid ipſe ad* Auaricum *ſenſerit*. C.
35 *ſine duce & equitatu*. C.
173 3 *propter iniquitatem loci accideret*. C. F.
5 *quod non caſtrorum munit*. C. F.
10 *ſe ab milite mod*. C. F.
19 *leui facto equeſtri prælio atque ſecundo* C. F.
27 *didicit, cum omni*. C.

33 *retinendo eos non conſtituit.* C. F.

174 2 *accepiſſet & compulſos.* C. F.

3 *ercptis copÿs.* C. P. F.*

8 *ab ſe dimittit.* Cc.

28 *ne quo eſſet vſui* Romanis. C.*

175 8 *id ne metu quidem.* C· F.*

12 *tum maxime, quod adiuncto* Labieno *atque ÿs legionibus quas vna miſerat, vehementer timebat.* P. *quod* Tito Labieno *atque ÿs legionibus quas vna miſerat, vehementer timebat.* F. *adiuncto* Labieno *vehementer timebat.* Carr.

20 *primo adſpectu turbatis.* C.

176 4 *difficilius fieri.* C. F.

8 *vt paullo ante de* Lutetia *diximus.* C. G. F. P.*

10 *eo militibus iniectis.* C. F.

16 *qui à* Meloduno *fugerant.* C. F.

18 *ipſi perſpecta palude.* C. *proſpecta palude.* F.

177 19 H*oſtium omni fluminis parte erant diſp.* C.

30 *atque omnes perturbatas defectione.* C. G. P. *atque omnes perurbatos.* F.

32 *nam præſidio è regione, &c.* G. F. *qua tãtum progrediatur.* C.

34 Gloſſedum *verſus.* C. Ioſed. *verſ.* F.

179 11 *tanto abeſſent bello.* C.

28 *libertatémque conſequi videantur.* C.

31 *(ÿs præfecit fratrem.* C.

52 *bellúmque inferri.* C.

180 31 *conuocatíſque ad concilium.* C. F.

22 *reliquíſque ſed & equitibus* Ro, C.

181 16 *omnibus iureiurando adactis.* C. F.

22 *conſtitit agmen.* C. F.

25 *aciémque conſtitui iubebat*, C. F.

31 *complures interficiunt*. C.

132 6 *protinus* Alexiam. C.

30 *duabus legionibus* C.

15 *quo maxima parte exercitus confidebat*, C.

18 *Oppidum* Alexia *in colle ſummo*. C.

23 *colles, maiore interiecto ſpatio*. C.*

28 *pedum perduxerant. eius munit*. C. G. P. *produxerant*. C. F.

32 *ſtationes ponebantur*. C. F. *diſponendo*. G. P.

133 1 *collibus tria millia paſſuum longitudinem in patere demonſtrauimus*. C.

4 *nequà ſubito eruptio*. C. F. *Ita & paulo ſuperius, ſtationes ponebantur, ne qua ſubito eruptio fieret*.*

6 *noſtris animi augentur*. C.*

8 *portis relictis, coaceruantur, Tum Germani*. O. F.

13 *non minus qui intra munitiones erant per turbantur. Galli venire ad ſe &c.c*.*

27 *quod ſi indiligentiores*. C. F.* *ratione inita exigunt dierum* XXX· *frumentum, ſed etiam paullo longius tolerari poſſe parcendo*. c. *exigit*. F.*

32 *qua opus erat intermiſſum*.

33 *equitatum mittit*. C.

134 7 *inſtituit*. Foſſam *pedum* XX. *directis lateribus duxit, vt eius foſſa ſolum tantundem pateret, quantum ſummæ foſſæ labra diſtabãt*. C. F. P.

11 *neceſſario ſpatio complexus. forte, ſpatij*. C. *totum corpus. milli*. C. F. *nec facile totum corpus*,

13 *corona militum cingeretur, ne de improui-*

ſo, aut &c. Ita emendat hunc locum Donatus Iannoctius ex vetuſto codice. *Equidem, nec facile, plane legendum eſſe contenderim.**
32 *Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abſciſsis atque horum dolabratis atque praacutis cacuminibus.* F. *
185 3 *quini ordines coniuncti inter ſe.c. f.*
5 *quos cippos appellabant.* C.
5 *appellabant. Quibus obliquis ordinibus.* F.
8 *huc teretes ſtipites ſemiſsis craſsitudine.* F.*
13 *terra occultabantur.* G. F. *exculcabantur,* C.P.
14 *Viminibus ac iunculis integebatur.c. vinculis.f.*
15 *Octoni ordines iuncti.c. vincti.f,*
18 *infixis totam in terram. c.*
25 *ſi ita acciderit. forte accideret,* C.F.
27 *auc cum periculo ex caſtris egredi cogatur, dierum* XXX.*c.*
30 *non omnes hos.*F.
32 *ſed certum numerum cuique ex ciuitate* C.F.
34 *nec frumentationem habere poſſent. c. f.*
186 1 *Ambruaretis.*G. *Ambluaretis.* F. *Ambiuaretis.*P.
4 *Velauijs,f.Velaunijs.*G.P.
11 *Nitiobrigibus.* G.P.
19 *non compleuerunt. c. f.**
20 *geſturos dicebant.*C.
25 *quibus ille pro meritis.c.*F.
26 *iura, leges reddiderat.c.*
187 18 *ſummo in Aruernis ortus loco.c.*
29 *atque ego hanc ſententiam probarem (tãtum apud me dignitas poteſt) ſi nullam &c.*

C. F. G. P. *

183 2 *decertare cogerentur.* C.

187 31 *præter quam vitæ iacturam.* C.

188 2 *auxilio exſpoliare.* C. F.

4 *neglexerunt.* G.

6 *ſeruituti ſubijcere.* C.

11 *ijs vtamini teſtibus.* O.

30 *neque enim vlla alia condit.* C. F.

189 12 *cuius timore exterriti.* C. *qui huius tim.*

3 *Illo tamen tempore potius vtendum conſil.* C. F.

50 Ac *Cæſar diſpoſitis in vallo cuſtodibus.* C. At *Cæſar.* F.

20 *Erat ex oppido* Alexia *conſpectus in campum. Concurrunt, his auxilijs viſis.* C. F.

24 *cratibus integrant* C.

31 *atque omnium militum intentati animi pugnæ prouentum exſpectabant.* C.

190 13 *quibus in fugam coniectis.*

16 *vſque in caſtra inſecuti.* C.

29 *noſtri vt ſuperioribus diebus vnicuique erat locus attributus.* F.

31 *fundis libralibus.* C. F.

191 6 *aut ſe ſtimulis inopinantes.* C.

7 *aut in ſcrobes delati.* C. F.*

10 *Cùm lux appeteret.* P.

27 *cognitis per exploratores legionibus.* C. F.

192 11 *quæ minimè par firma eſt.* C. *quæ minimè viſa pars firma eſt.* G. F.

22 *Galli niſi perfringerent.* C.

27 *iniquum loci ad decliuitatem faſtigium.* C. G. F. P.

193 32 *Mittit primo Brutum adoleſcentem cum cohortibus Cæſar, poſt cum alij.* C. *Fabium legatum.* C. F.

17 *equitum partem ſequi.*@.
28 *vt de locis ſuperioribus ac decliuibus & de nexis.* P.G.
194 9 *quod imperaret.* C.

In C. Hirtij IIX. Librum.

195 9 C. Hirtius *Balbo*. S. *Hac modo h*[illegible]*tur in codice* C*arrar.cætera deſunt, inſcriptionis loco, vt videtur adiecta.*
20 *nouiſsimúmque imperfectum.* P. F.
30 *qui me medijs interpoſuerim.* C. F.
34 *tantarum rerum ſcriptoribus.**
196 5 *eos confecerit.* G. P. *perfecerit.* F.
6 *in* C*æſare tum facultas atque* C.
11 *ſermone ſunt nota.* C.
197 6 *non potuerunt contineri.* F. P.
198 18 *partim quæ coniectis celeriter ſtramentis, tentoriorum tegendorum gratia erant inædificata.* C. P. G. *erant ædificata.* F.
199 28 *Itaque Ambianos, Aulercos.* C.
29 *Velocaßios.* P. G.
30 *locum caſtris ſilua excelſum, impeditum.* C. *locum caſtris excelſum in ſilua circumdata palude delegiſſe.* F.
35 *intellexiſſet.* C.
200 5 *ſi (vt dicerentur)* C*æſar cum tribus legionibus veniret.* C. G. F. P.
9 *permanere quem deleg.* G. P. F. C.
13 C*æſar conſentientibus pluribus cùm cognouiſſet.* C.
201 1 *cùm repente inſtructas velut in acie certo gradu legiones accedere Galli viderent.* C. F.*

16 *loriculam pro hac ratione, &c.* C. G.F.P.

16 *vt ab hoſtibus duplici foſſa, duplici propugnatorum ordine defenderentur.* C.F.

quo tutior ex altitudine eſſet. c.f.

19 *permitteret tela.* c.P.

202 1 *pabulum conquirerent, vt impediti locis diuerſis pabulatores circumu.* c.

9 *barbari nitebantur.* c.

[illegible]*cis natura munitis.* c.f.

24 *delecta manu equitum, peditum.* c.

203 12 *vt equitibus interpoſitis prœliarentur.* C.F.

20 *aut nonnullis pudore coactis longius profug.* C.

34 *copias armatorum in ſuis inſtruũt caſtris, ne prius, &c.* C.F.P.

204 2 *aggrediendos indicabat.* c.F.P.

5 *ita cum palude impedita, à caſtris caſtra diuiderentur.* c. *Ita cum palus impedita à caſtris caſtra diuideret.* F. *vtrauis clarior lectio quàm quæ in excuſis habetur.*

18 *conarentur, ac ſi ipſi paullatim, &c.* c.*

23 *ac ſolitis operibus pro valle.* c.f.

205 5 *ſuſpicaretur, legiones promouet, & ad inſequendum, ipſe veritus inſidias, &c.* F. C.

7 *loco ſubſiſtere hoſtes, atque elicere noſtros in locum conarentur iniquum.* c.

9 *equites cum intrare ſummum iugum & flãma.* C.

11 *partes animaduerterent.* c.f.

32 *ſiluis vndique aut impeditiſſimo flumine munitum.* c. *ſiluis vndique impeditiſſimis, aut altiſſimo flumine munitum, velut indagine hunc inſidijs circumdederunt. Explorato, &c.* F.P.*

206 8 *tum propter* C.

9 *tum propter multitudinem*. c.

33 *ijs ipſi tenentur*. G.

33 *victi tamen propulſique*. c.

297 2 *cùm interim nulla calamitate victus* Corbeus *excedere prælio ſiluiſque petere, aut inuitant*. P. *Cum interim nulla calamitate victus* Corbeus *excederet prælio ſiluáſq; peteret, haud inuitantibus noſtris potuit adduci, quin &c*. F.*.

11 *abeſſe plus minus octo millibus*. c. f. *abeſſe quam octo millia* G.

209 5 *prepararet, quod ſibi reſiſteret*. c. *qua bellum id pararet quod ſibi reſiſteret*. F.

18 *diſcurſione barbarorum*. c. *decurſione barbarorum*, F.

28 *cum in omnes partes finium Ambiorigis*. c. f.

213 33 *rapiniſque vaſtaſſet*. c,

4 Duracij *cognoſceret*. c.

4 *in amicitia* Romanorum *manſiſſet*. c. *in amicitia manſerat* Romanorum, *cum pars quadam*. F.

18 *Et tempore*. c. Fabius. c.

28 *propter magnitudinem tranſeundum*. c. F. P.

30 *in conſpectum hoſtibus venerat*. c. P.

211 20 *& cupiditate celerius per ſe confic*. c.

221 6 *exſulibus omnium ciuitatum receptis, latrocinijs impedimenta, &c*. c. F. G.

213 1 *nec tum liberè vagandi latrociniorúmque faciendorum facultatem habere, in finibus ſe conſtituunt cadurcorum*. c. P.

16 *celſiſſimo loco caſtra fecit*. c.

214 26 *conſideret Drapes & Lucterius*. c. *con-*

ſident. F.

6 *ad oppidum,ducit.* c.

8 *anguſtiſsimiſque itineribus,c.*

20 *Drapetem eſſe in caſtris , à millitibus non longè amplius* XII. C F. P.

25 *de improuiſo deuolaſſe.c.*

215 5 *confeſtim cohortes vndique.*C.F.

11 Oppidanos *circuire.c.*

19 *conſolatione facta ſanat.c.*F.

25 Gutriatum.c.Gutruatum *f.*

27 *in caſtra producitur.c.*

28 *contra naturam ſuam concurſu maximo militum.c* F.G.P.

216 21 *prohibebat.*Infimis *enim ſic radicibus, &c. c.in infimis enim ſic radicibus montis, &c.* F. P.G.*quorum omnis poſtea multitudo aquatorum.c.quorum omnis poſtea multitudo aquatum vnum in locum veniebat.f.**

35 *Cæſar vnus videret , ſine magno periculo, &c. punctis ſubiectis tria poſtrema verba in* Carrar.*codice leguntur, quæ* Pariſ. *planè ſuſtulit.*Ita *enim habet: cum optarent reliqui,* C*æſar vnus videret: è regione, &c. cæteri , ita ea verba agnoſcunt vt negationem addant , non ſine magno periculo,hoc eſt,prohiberi pōſſe.*

217 8 *Eodem tempore cuniculos tectos ad vineas agunt , & ad caput fontis (quod genus operis ſine vllo periculo,ſine ſuſpicione hoſtium facere licebat) exſtruitur agger in altitudinem pedum* VI. C.Melior *lectio.& clarior.*Dictum *enim eſt paullo ſuperius, vineas actas aduerſus montem & ſtructos aggeres,tum mox haud milites deterritos vineas proferre,&c.*Florent.*cuniculo tectos ad aggeres & vineas agunt ad caput fontis.*

23 flamma exſtitit.c.

218 *3 eſſent ignari, ſuſpenſi reuocant. f. eſſent ſuſpenſi reuocant. & c.c.*

19 plures conſilia iniſſent, exemplo &c.c.f. etſi me non fugit vſum Liuium *verbo* Rebellare, Rebellione Cæſarem, *vt tamen aſſentiar facile* Carrarienſi, *non ſolum eius vetuſtas facit, ſed locutionis vis, non enim magis apertæ defectioni, quàm occultis* Gallorum *conſilijs erat obuiam eundum.*

25 ſiue indignitate & dolore vinculorum.c.

219 *4 qui & virtutem & generis nobilitatem ſummam habebat.c.f.*

9 eſſe. in Aquitaniam, *quam numquam, &c.c.*

15 obſidéſque dederunt.c.

19 duas legiones in Aeduos *miſit.c.f.*

23 Lemonicum *fines.c.* F. *Ita & ſuperius,* Lemonem.

28 præmia attribuiſſet.c.

29 qualiquiſque fuiſſet animo in totius Gallicæ defectione.c.f,

33 Nemetocerna.G.P.c.

220 *2 quam ſupra demonſtraui.c.*

22 paterentur impunita.c.f.

24 omnes equites,c.

21 magnis viribus femur tranſiicit medium Voluſeni.*c.f.*

33 euitauit, ſic prælio ſecundo grauiter ab eo vulneratus præfectus, vt vita periculũ, &c.f. P.G.

221 *2 ibi futurum vbi ſcripſerit.c.*

cuius poſtulationem.c.

nulla onera iniungendo.c. f.

222 *1* Cæſaris *decedentis conuellere.c.f.*G.P.

12 *caſaris ſpoliarent.c.*G.P.F.
26 *excogitari poterat.c.*
24 *latitia pracipi poſſet.c.*P.G.
27 Nemetocernam.*c.f.*G.P.

223 16 *quod ne fieret, conſules amicique Pompeij ſuaſerunt.c.*Ita *omnino legendum videtur.*Ne*que enim etiam ſi imperandi ius conſules habuiſſent, eadem erat poteſtas futura eorum qui* Pompeij *cauſſa fauerent.*

224 1 *ſe ſpoliari.*G.P.*quæ duo verba in codice carr. non habentur.*Ita *enim legitur, cùm de voluntate aduerſariorum nemini dubium eſſet. quæ elegantior lectio (mea ſententia) eſt. cùm enim conſtaret quæ aduerſariorum voluntas eſſet, iam & illud cuius erat exploratum, eos id vnum velle, vt cæſar duabus legionibus, per cauſſam* Parthici *belli ſpoliaretur.*
11 *virtus, ſi* Aedui *quorum auctoritas, &c.c.*

225 30 Pompeiuſque *aberat.*Ita *hunc locum ex ingenio* P.Victorius *emendauit (cum antea excuſi & manuſc. omnes, aderat, aque haberent)* Var.*lectionum libro* 3.*cap.*1.
33 *ante de ea re ad* Senatum *referri.* P. G. *de repu.c.*

226 7 *paucis vero rebus mutatis.c.*
16 *intercedit tum* M. Antonius.*c.*
27 *arceſſuntur.c.*

228 2 *quique conſ.c.quique conſules.f.videtur ab imperito verbum conſ. pro, conſules eſſe acceptum, cùm quidem conſulares ſignificaret.**
3 *detrimenti capiat.* Lex *tamen perſcribitur ad* V I I I. *idus, &c.*
11 *leniſſimis poſtulatis.*
19 *aut ſequantur.*De *reliquis rebus. c.*

31 *in Maritaniam mittitur. Pecunia vti ex ærario Pompeio detur referunt: etiam de* Rege *Iuba.c.f.*

25 *S.c.perſcribitur.c.*

28 *Philippus & Cotta priuato conſilio. c.f.*

229 7 *à quibus deductum & deprauatum.* c. G. P.*f.*

16 *bona etiam quæ antè habuerit,cenſet rectè* P.*Victorius legendum*, Variarum *lectionum libro* X. C. XXIV, *antea dona, perperam tum excuſi tum manuſcripti habebant,Pōpeium qui amiſſam.* G.P.*f.* *

23 *exempla expiata. Saturnini atque Gracchorum caſus docet.ſi verbum,docet,ad Cæſarem referas. perbelle conſtare etiam ſententia videatur.* *

24 *nil factum,nil cogitatum quidem.c.*

31 *conclamant legionis tertia decima.quique aderant milites.c.**

230 31 *nocere ſperat.c.*

24 *Sibi ſemper primum fuiſſe dignitatem vitáque potiorem doluiſſe ſe quod pro beneficio ab inimicis contumelia extorqueretur.c.faciſe poſſe lectionem hanc defendi, docent, quæ continuo ſequentur.*

231 4 *ipſi exercitus dimittant.c. f. ſcilicet Pōpeius & cæſar.*

232 3 *municipij voluntate.c.f.*

4 *ex vrbe reducit.c.f.*

22 *cogunt:commiſſo prælio.c.f.*

33 *aduentare,adeſſe eius equites falſo. c.*

233 15 Auximo *Cæſar progreſſus.* Maximæ *Cæſar progreſſu* Petrus *Victorius legendum putat,ſecutus fidem vetuſtiſſimorum exemplarium, idque ratione etiam conatur probare.* Variarū

lectionum libro I I I I. C. X V. *Verum vt facile patiar eruditiſſimi hominis iudicium eius probari, ita non video, quid habeat vulgata lectio, quare corrupta debeat videri.* Nam *vbi legas*, Auximo Cæſar *progreſſus, optime verba cohærere congruereque cum ſuperioribus videntur.* *

35 *fugientem* Vallum Hirrum. *c.*

28 *Iubilium* Rufum. *f. ita ſemper is habet* Iubilium, *non* Vibulium.

234 6 *& finitimis regionibus.* P. G.

13 *millibus paſſuum circiter tribus, c.*

17 *caſtra ponit. c.*

33 *ſed à* Q. *Luctatio ſenatore. c. à* Q. *Lucetio.* F. *aut adiecta littera, r,* Lucretio. *aut, t, dempta,* Luceio *legendum.* Ita *paulo poſt :* Lucretius *&* Actius. *

235 I *legionis* VII. *cohortibus.* V. *

12 *frumentum comparare. c.*

26 *conſilium fugæ capere inſtituit. c.*

29 *conſiliandi cauſa. c.*

246 4 *prima veſperi. c. prima veſpera.* P. *quæ eſt caſtigatior lectio.*

237 I *atque omnem munitionem compleant.* F.

21 *conſulatus erat ſubleuatus. c.*

238 I Sepinther, Rufus. *f.*

10 *Aurum quod adduxerat* Domitius. *quod aduxerat* Domitius. F. *Seſtertium ſexagies quod aduxerat* Domitius *atque in pub. &c.* G. P.

33 *ad eum mittit eum mandatis. c.*

32 *reprehenſus ex itinere.* G.

239 I *intereſſe* Reipub. *communis ſalutis cauſſa, ſe cum.* Pom. *c.*

6 *veteranis tribus atque reliquis. c. veteranis*

tribus,reliquis quas &c.c.f.
moles atque aggerem.c.

240 29 *Durrhachio remiſſa.c.vbicunque* Dirrha *chij mentio fit,Durrhachium habet* Carrar.*nō male id quidem , Latini ſermonis priſco more* Y.*in* V.*vocalem conuertendi.*
34 *parare inſtituit.*C.

241 17 *Vulgo ex tectis ignibus ſignificabant.* C.f.*
28 *deprehenſas excipiunt.* C.
29 *maxime pertinebat.g.*
33 *temporiſque longitudinem timebat.*C.
35 Relinquebatur *ergo vt &c.c.*

242 3 *ſed id per anni tempus,longum &c.*C.
13 C*urionem* Proprat. Rom. g. P. Pratorem.C.
11 *ſimul vt ad ſe* Valer. C. *forte ſimulatque.*
21 *conſentire intelligebat* . C. *f.*
26 *nouas a ciuitatibus in* Sicilia *exigebat.* C.
29 *qui omnibus rebus imparatiſsimis.* C.
33 *ex prouincia profugit* . C.

243 20 *latum ab* Tribunis *plebis.* C.
21 Catonem *vero acerrime pugnantem & priſtina conſuetudine, dicendi mora diem extrahentem.*C.
25 *cur ferri paſſus eſſet ?* g. P. *cur fieri.* C. *f.* *
26 P*opuli beneficijs.*C.

244 3 *illi ſe oneri non defuturum quæ mihi valde lectio probatur. illi ſe honori non defuturum, habet* Gr.P.*illis ſe oneri non futurum. f. fecit vocis affinitas vt,oneri, facile in ſimilem vocem,honori haberetur.**
25 *miſſum à* Pompeio Iubilium Rufum. C.*f.*

29 *quas Sicilia & in Coſano.* Ita emendauit P. Vict. Var. lect. 1.2.

30 *à priuatis coactas, ſeruis, liberis, colonis ſuis &c.* c.

245 7 *portáſque & claſſem refecerant.*

20 *agros Volcarum Arecomicorum & Illuorũ.* G. P. f.

31 *parum clauis, aut materia, aut &c.* c. f.

34 *reliquas merces, commeatus, quæ ad obſidionem vrbis accidunt, reſeruant.* c.

246 17 *aduentu* L. *Iubilij Rufi.* f.

32 *conſtituúntque communi conſilio.* c.

247 7 *numerum quem ipſe putauerat.* f. G. P. *numerum, quem ipſe pacauerat.* c.

9 *& fortiſſimo quoque euocato ad ſe.* Hinc. C.

11 *attingunt. poſtquam audierat.* c. f.

29 *ſubito iumentorum & aqua magnitudine.* c. G. f. P. *quæ à flumine.* c.

248 6 *legionum equitatúmque ſuſtinet.* c,

21 *Afranij conſiſtit.* f,

32 *ſed à fronte caſtra contra hoſtem, pedum* XV. *foſſam fieri inſtituit.* c. *ſed à fronte caſtrorum contra hoſtem, pedum* XI. *foſſam fieri iuſſit.* f. P. G.

35 *poſt hoc, opus in occulto à tertia acie fiebat.* c. *forte poſt hos, vt habent cæteri, rectius.*

249 9 *foſſámque ad dandem magnitud.* c.

20 Erat *inter oppidum* Ilerdam *& proximum collem.* G. P.*

250 1 *legionum regreſſi recipere.* c.

9 *vti militum earum regionum, &c.* C.

10 H*æc tum ratio.* c.

26 *inſecuti legiones fugientes in locum.* c. *temere inſequuntur fugientes & in locum iniquum.*

quum. F. temere inſecuti longius fugientes. G. *

34 *Ab oppido autem editus locus tenui faſtigio vergebat.* C. F.

11 *Hoc loco cum eſſet pugnatum modo, &c.* C. F.

24 *Noſtri primo congreſſu.* C.

28 *interficitur* T. *Cæcilius.* C.

252 9 *impari congreßi numero, quod quinque, &c.*

7 *Qui cum tumulum pro quo pugnatum eſt.* C.

11 *tanta enim tempeſtas exoritur.* C.

13 *nix procult.* G.

23 *progreßi eſſent.* C.

253 1 *peritique regionum.* C.

29 *vſu ſuperiorum temporum atque itinerum licentia.* C. *vſu ſuperiore temporum atque, &c. f.*

254 1 *celeriter ſeſe tum Galli.* C.

3 *numerum pauci ſuſtinuere.* C. F. G.

11 *hæc tamen omnia incommoda annona creauit.* C. *his tamen omnibus incommodis annona creuit.* G. P.

35 *ab Afranij militibus.* C. S

255 4 *carinæ primum ſtramine & leui materia.* C. F.

11 *huc legionem poſtea tranſiicit.* G. *traiecit.* C.

13. *Ita comitatus eos qui, &c. c.*

19 *cohortibus centuriatis.* C. F. G.

35 *colonis paſtoribus quos, &c. c.*

256 12 *ſuas naues ex portu deducunt. c.*

15 *& montani & exercitati in armis.* C.

22 *& quoad licebat, latiore ſpatio.* C. F. *

34 *celeritatis habuerunt.c.*

257 4 *& magno numero* Albiorum *interfecto,* C.

17 *poſtremo & plures.c.*

21 *ſeſe imperata facturos.c.*

258 5 *quibus parte aliqua Sicorim auerteret.* F. *quibus partem aliquam Sicoris auerteret.* His penè,*&c.*C.*

7 *ne omni frumento pabulóque &c.*

18 *& ſuis in locis.* C.

21 *id erat oppidum poſitum ad* Iberum *millia quinque paſſuum, à caſtris aberat.*XX. C.F.

28 *huc iam reduxerat rem.*P.F.G.C.

31 *tantum humeris & ſummo pectore exſtarent.* C.

259 17 *ac nonnunquam ſuſtinere extremum agmen, atque interrumpi alas, inferri ſigna, &c.**

20 *totis verò caſtris milites conturbari.dolere.* C.P.Victor.*circulari legendum putas.*Var. *lect.*13.*c.lib.*8.*

260 27 Fit *certior* Cæſar,*duces.c.*

33 *copiásque in caſtris retinent.c.*

261 1 L.Decidius *ſaxa.c.*

10 *quàm ſentiretur.c.*

11 *argumenta ſumebant.loco non poſſe exiri. c.argumentum ſumebant.f.**

16 *ad lucem multum.&c.c.*

23 Hæc *euicit in conſilio ſententia. c. vincit.* F.*vicit.*G.

31 *perrupta, arma neceſſario per manus tranſdebantur.c.*

33 *partem itineris faciebant.c.*

262 2 *vitandi cauſa loci ex caſtris.c.f.*

4 *proſequebantur nos, neceſſarij victus inopia, &c.* G. *proſequebantur. Nos neceſſarij victus inopia.* F.*

19 *omne propoſitum certamen.* c.

25 *omnium, altiſsimus.* C. *omnium excelſiſſimus, mittit.*

263 1 *Hunc magno curſu incitatos.* c.

30 *cur denique fortuna periclitaretur?* f.

264 4 *paullulum ex eo loco.* c.

11 *quod omni re frumentaria.* Omnino *legendum puto, nam pleriſque in locis vbi habent omnino excuſi, in noſtro legitur omni, quod eſt librarij imperiti erratum.* Vulgatam *lect. tamen non reijcio.*

17 *legionariáſque intermittunt cohortes.* C. F.

34 *ne in ſe ſcelus concepiſſe, ne ſuos.* c.*

165 21 *caſus, quieto & æquo animo.* c.

26 *ad vallum euolat.* c.

266 2 *aduerſario ad ſuppl.* c.

9 *centuriati producti mil.* C.

21 *poſtea in honore.* c.

25 *nonnullam habebant.* G. *Ita legi oportere, illa mox oſtendunt, Cetrati auxiliaréſque nullam.**

32 *ſed propoſitis conſilijs duobus.* F.

33 *videbatur, Ilerdam reuerti.* f.

35 *explicaturos confidebant.* G.*

267 10 *repellebant.* F.*

25 *aduerſos.* G.*

16 *in periculo res, tamen.* c.

268 3 *relictis legionibus.* G. F. P.

10 *interficiantur.* c.*

16 *prælio amplius non laceſſit.* F.

31 *circumuenire.* C.F.P. *Ita paullo infrà, circummunitos.**

269 15 *hinc duas acies partes occupabant duæ: tertia vagabatur ad incurſum, &c.* C.F. *

270 10 *non eſſe aut ipſi.* G.P. *ſi legas, ipſis, durius quidem ad duces referas. Delectus autem erat Afranius qui cum Cæſare colloqueretur & de cõpoſitione ageret, quod minus aptus Petreius ob ingenij ſauitiam atque iracundiam habe-retur.**

15 *circumuentos.* F. *ſed circumuentos legendum, ita etiam paulo ſuperius, vallo foſſaque circummunire.* *

21 *demiſſimè atque abiectiſſimè exponit.* C. *

29 *habuerat.* F.C. *forte habuerit facili lapſu ab vna in alteram vocalem.**

272 4 *vltro præmium miſſionis ferrent.* F.

1 *neque enim interpoſita fide* c.

14 *ne cui de his noceatur.* c.f.

15 *ſacramento dicere cogatur,* C.F. *ſacramentum.* P. *

18 *vt ſi quid quiſque.* G.

19 *ijs qui amiſerint reſtituat.* C.F.

273 7 *aditus ad Galliam atque Hiſpaniam.* C.

8 *quod agit ad oſtium.* C. *quod attingit.* B.

9 *Maſſilia fere tribus ex partibus.* c.

10 *quæ aditum habet ad terram.* F.

18 *quibus compertatis rebus.* C.

35 *pedalibus in lignis coniunctis inter ſe portus iungebantur: hac &c.* Erat *in litura, inter ſe portis.* c.

274 1 *atque agger.* c.

19 *ex nauibus eorum vnam deducit. Has iuncta ad reliquas.* c.

32 *inſtructa claſſe omnium matrum familia virginúmque.c.*

275 2 *vt immißis, latitantibus atque incogn. c. quæ mihi lectio magis probatur, quàm vulgata, eſt enim immittere, inuito & nolenti vltro offerre, atque obtrudere. ita apud Ciceronem immiſſus in rempub. Catilina, immißi ſerui ad ſpoliandum fanum, immiſſi in forum ſicarij, immißi in bona, & multa præterea eiuſmodi.* *

11 *aucto nauium numero ad eas quæ c.*

21 *vxoribus ex publicis cuſtodijs.* C.F.P.

277 2 *viderentur, vt quibus in pugnando vitæ periculum accederet, non ita multo ſed reliquorum. ſed abiecta, d, legendum. & quibus in pugnando.* F.

6 *deductiſq; noſtris, &c.* F. *diductis, vt habent excuſi omnes.*

13 *magna eminus miſſa multitudo telorum.* C.

16 *cognoſci poterat.c.*

11 *ſed tanta re prouiſa.c.* *

22 *tota labefieret.c.*

23 *ex Bruti claſſe erant.r.*

27 *non enim aut reſpectus patriæ.c.*

29 *itaque ex ſuo numero nauium.c.*

35 *effudit: at re cognita.c.*

277 3 *nihilo ſecius.* F.

6 *ſibi eſſe præſidio, ſi, &c.c.*

12 *patebat hæc quaquauerſus.c.*

23 *ſupra eum, loco, duo tigna tranſuerſa iniecerunt, vt non longè c.f.*

27 *vbi turris altitudo perducta eſt, id contabulationis cauſa, in parietes extruxerunt.* F.C.

27 *eáque aſſeribus religauerunt.c.*
31 *cùm intra eam contignationem.c.*
278 16 *rurſusq́ aliam prehenſionem.c.*
26 *quem ipſi à turri lateritia.c.*
27 *murúmque producerent.c.*
35 *ad extremúmque muſculi tectum.c.*
279 1 *tegulas quatuor.* C. *regulas.* F *.ita legi oportere non ſolum vetuſtiſſimum exemplar, ſed ratio docet. Eſt autem regula baculus, quo aliquid annixum & reuinctum, rectum continetur.* C *olum.*6.
Vt in ſexto capite,deſcẽtibus per foramina regulis,ceruix teneatur.
3 *ſuper muſculum.g.f.*
3 *Ita faſtigiato atque ordinatim ſtructo trabes,quæ erant in capreolis collocata,lateribus & luto,muſculis vt ab igne qui ex muro iaceretur,tutus eſſet conteguntur.f.**
280 26 *grauitérque eam rem tulerunt.* C.
33 *repoſita contemptáque eſſent.* C.
33 *portis foras erumpunt.c.*
281 2 *flammam acciperent.c.*
26 *aggeris nouum genus.c.*
282 1 *aduerſus plutei obiecto operi.f.*
16 *ac telum manu coniiceretur, ſuorúmque tormentorum vſus quibus ipſi magna vis ſuperauiſſent, ſpatio propinquitatis interiore.* C *.ac tela manu coniicerentur,ſuorúmque tormentorum vſum quibus ipſi magna vi ſuperauiſſent,ſpatio propinquitatis interiore.* F. *quam quidem puto germanam lectionem eſſe,quidquid ſecus excuſi habeant.*
32 *diſtineri cognouit.**
283 1 *acciderunt,denique anguſtias ad Ilerdam. &c.c.*

7 *item Afranio Petreioque mitteret.c.f.*
9 *in Hiſpali faciendas.c.*F.P.
17 *item habuit graues in Caſ.c.*
21 *Quibus rebus perterritos ciues* R*omanos.*
C.G.F.P. *quibus rebus perterritos ciues* R*omanos eius prouinciæ ſibi ad rempub,adminiſtrandam cohortes* C LXXXX.*& argenti pondo,&c.* *
onera iniungebat : Qui verò verba atque orationem aduerſus remp. habuiſſent, eorum bona in publicum addicebat. præſidiáque eo deducebat,& iudicia in priuatos reddebat.
Qui vero verba,&c.
33 *vt ſe cum duabus legionibus Gades conferret.g.f.*
284 13 *tota prouincia promulgato.*F.G.
15 *quin ad ſtatutum diē conueniret.g.c.f.p.*
16 *Simul ipſe conuentus per ſe.c.*
26 *tanta ac tam ſecunda in Cæſarem voluntate prouinciæ reperiebantur.g.*
285 9 *ſeſe in Italiam venturum promiſiſſet. f.p.g.*
17 *quid vbique habeat frumenti,&c.g.f.*
26 *quæ erant in publicum à ciuibus* Rom. *pollicitæ.f.* *
286 12 *& munitione victus.* C. *quid ſi minutione victus? qua voce vſus eſt Quintilianus & Gellius, non optimi illi quidem Latinæ linguæ auctores, ſed huius vocis non mali.* *
24 *naues quæ iuſſu Bruti.c.f.*
28 *duo præterea concurſu noſtrarum nauium* C.
33 *eos pro nomine vetuſtatis.*C.
287 7 *paſſuum* XII.*millibus* C.

9 *duobus præminentibus promontorijs.* C.

14 *veritus nauium mult.c.*

19 *Hunc conſecutus M.Rufus.c.*

26 *Bagradam peruenit. Ibi C. Caninium Rebilum.g.f.*

28 *cum equitatum præcedit ad caſt.f.*

288 26 *vela direxiſſet.*G.P.

289 16 *quam habuerunt opinionem.g.*

29 *Legionéſque eas tranſduxerat, quas ſuperioribus.c.f.g.*

290 9 *atque in caſtris.c.g.f.p.atqui puto emendandum,vt non ſemel in ſuperioribus admonuimus.**

31 *vnuſquiſque enim opiniones fingebat.* g.p.

14 *atque illi alijs ediderant, plures &c.* C. *

20 *qua efferrent municipia aduerſis partibus coniuncta.Namque enim ex Marſis Peligníſque veniebant, vt qui ſuperiore nocte in contubernijs, cûm milites nonnulli grauiores ſermones militum vulgo durius accipiebant, nonnulla etiam ab his qui diligentiores videri volebant,fingebantur.c.Fortè qua efferrentur municipia legendum eſt, vbi autem legitur, vt qui ſuperiore nocte in contubernijs cum milites,ſi ita legas, atque ſuperiore nocte commilite nonnulli,grauiores ſermones militum accipiebant, nonnulla etiam ob his, &c. aliquis ſenſus elici poßit.commilitéſque verò habent ferè impreßi omnes.qua voce vſus eſt Plin.ita ſi demas,que,copulam,quam non habetCarr.aliquid lucis illuſtrando loco attuliſſe*

*videare.**

29 *quod ij militum conſilijs otium, &c.* C.

31 *dicebant, virtutem, belli fortuna experiri.* c.it. *& paullo infrà. neu dubitet prælium committere & ſuam fidem virtutémque experiri.* & ij. de B. Ciu. *fortuna periclitari.* fol. 281.2.

35 *vt timore ſpatio temporis interiecto.* C. *

291 9 *Caſtra expugnari confidimus.* c.f.

10 *aut etiam quid proficimus.* ſi.e.

12 *quaſi non felicitas.* c.

23 *diſſimulari & occultari.* c.f.

292 23 *reſiſtent.* c.

24 *Vos autem certa victoria.* c.f.

25 *ſequimini?* g.f. *ſequimini?* P.

30 *paratos proiecit? ille ſibi clam vobis non fuga ſalutem petiuit.* f.

39 *non ne proditi.* f.

293 2 *quo tenemini, reſpiciatis ad illud &c. ſi Cæſarem probatis, iam me offenditis.* f. *in me legendum.*

21 *in Italia fuga, an Hiſpaniarum deditionem in Africa belli præiudicio ſequimini?* G. *Corfinienſem ignominiam in Italia fuga, an in Hiſpaniarum deditione, an in Africi belli præiudicio ſequimini.* f.

26 *remitto inde meum.*

27 *Qua oratione moti milites crebro etiam dicentem interpellabant: magno cum dolore, ne infidelitatis nomen ſuſtinere viderentur.* C. *.

33 *omnium & voluntate & opinione.* G.

35 *cum primum ſit poteſtas.c.*

294 11 *& vna leuis: armatura, & interiecti cõplures. f.*

31 *telum adijci poſſet.* G.P,

1 *vti vnus eſſet ex.f.*

295 9 *à fugientium turba.*G.*.

10 *occupantur atque impediuntur.*G.

14 *Sed tamen loci natura. tum munitio caſtrorum aditum prohibebant,quod.c.*

29 *diuturnitate otij: & Vticenſes pro quibuſdam Cæſaris in ſe beneficijs illi amiciſsimi erant cùm etiam ex varijs generibus conſtaret.* C.

296 9 *niſurum exiſtimabat.* G.*h*,

297 27 *inſolenter quidem ſed libenter prædicant.*

35 *Curionem ab ſpe morabatur.c.*

298 3 *quotquot ſuæ cuſtodiæ cauſſa.*F.

300 18 *noctu legatis cum centurionibus.* F.G.

302 2 *in præcipiendo.*F.*

22 *exædificandam curauerat.*C.F.

23 *regibúſque omnibus & dynaſtis.* F.P.G.

33 *conſcribendas curau.* G. F .P.

303 5 *cohortes ſex, delectorum equitum* VII. *millia.*F.

19 *Ducentos Comagenus Antiochus, cui magna præmia Pompeius tribuit,miſerat.* C.

394 5 *æquo vt animo mancipia.c.*

13 *terram attigit Caraunioruum.* V.P.Victor.Var.lect.c.12,1.

22 *ſed nequaquam ij,*F.

23 *omnino* XV.F.

24 *erat etiam ipſe.*F.G.

31 *huic negotio.*F.

305 12 *ſi in Cæſaris complexum veniret.* G.F.
30 *maximè à re frumentaria.* C.
31 *Qui remiſſis ad Cæſarem nuncijs.* C. *orte. Quare miſſis ad Cæſarem nuncijs.**
306 13 *Demonſtrauimus* L, *Iubilium.* F.
12 *neque amplius fortuna periclitari (qua dicendi ratione ſemel etiam ſuperius eſt vſus.**
307 13 *his expoſitis Corcyræ.* G.F.P.
306 5 *contra id quod.* F, G.P.
7 *clam profugit ab Apollonia Staberius. Illi ad Cæſarem legatos mittunt.* G&C.P.F.
26 *perfecto occupato itinere.* G.P.*
29 *vt vigilijs caſtelliſque benemerita ciuitates tutæ eſſent præſidio.* F.G.P.
35 *in naues impoſitis.* G.F.P.
309 9 *delata Oricum à Bibulo.* F.G.
12 *magnoque caſu.* C.
26 *excipere rorem cogerentur inuiti. quas tamen.* C.F.
310 4 *& profectum aliquid Bibuli mandatis exiſtimabatur.* G, P. *& profecturum aliquid de Bibuli mand.* F.*
6 *profectus ad recipiẽdas vlteriores ciuitates & rem frumentariam expediendam, qua anguſte vtebatur. erat ad Buthrotum oppidum Corcyræ.* G.P.F.
13 *excuſabat Bibulum.* G.P.
16 *ob eam cauſam colloq.* F, P.
24 *reliqua per ſe acturum.* c.*
28 *neque tamen reſpond.* c.
311 9 *quem vbi Cæſar intellexit.* G.F.P.
16 *cùm vim morbi.* c.f. *forte eius vim morbi.*
19 *Iubilius ſedato tumultu.* F.

312 5 *de pace duos legatos.c.f.quid ſuos)*

9 *ſilentióq; ab vtriſque militibus facto, auditum reſponſum eſt.g.f.*

19 *ſumma oratione.al.**

27 *pax eſſe non poteſt.c.f.*

30 *& ſi quis prouocaſſet.f.*

1 *initium prouocandi.f.*

313 11 *ſexies ſine vſuris.f.*

26 *At eo in Italiam.f.*

28 *reliquias quas habebat.f.*

31 *eſſent compreſſa, & familia Neapoli viſa.f.*

314 7 *Is cùm à Q.Pedio.f. vbi cùm à Q.Pedio.g.p.*

10 *vbi cùm quoſque f.**

12 *ab eo prædandi cauſa.f.g.qui eo prædandi cauſa miſsi erant.P.præſidij videtur legendum, aut, ab eo prædandi cauſſa: quod tamen durius eſt. Erant enim equites eo miſsi à Cæſare præſidij cauſa, Italia deuicta. Quid autem attinebat, eos qui prædatum eo miſsi eſſent, largitionibus tentare? neque magis veriſimile eſt à cupidis prædæ hominibus pollicentem pecuniam interfici.**

18 *Inſulam quæ contra.c.*

19 *arbitrabatur à quo,c.f.*

32 *eiſque milites delectus.f.*

315 10 *turpiter refugere.f.p.*

12 *aquam prohiberentur.c.**

14 *obſidionémque.f.g.p.*

30 *dimitterent ſi vel ad litora Apolloniatiũ.g.dimitterent, ſiue ad litora.f.*

31 *atque eo.f.g.*

33 *quod ſe longis portibus.g.f.p.*

316 4 *peruehuntur.f.forte prouehuntur.*
5 *qui* Durrachij *& hoc die præerat.c.*
7 *& cùm iam noſtri remiſsiore vento appropinquaſſent.f.*
12 *nihilo ſegnius ſequebatur.g.f.p.*
13 *tantum impetum claſsis.c.*
27 *roſtrata omnes.g.*
30 *eliſa.f.*
317 6 *ducentis.His cognoſci.f.*
15 *vitijs,neque ex priſtina.f.*
22 *obſeruabant.f.*
318 18 *Sed Cæſar circuitu maiore(iter quippe erat aduerſo flumine)vt &c.f.*
319 2 *pecuniam acceperat.f.*
10 *voces tum audirentur.f.*
30 *ſuo etiam priuato compendio.g.*
320 14 *omnibuſque quæ haberet.c.*
28 *maximéque eo quod &c.f.*
321 22 *legionis reliquit.g.f.*
31 *ſecutæ ſunt a.M.Fauonio.f.*
322 61 *ſe continere.f.p.*
34 *coniectis, noſtri duobus amiſſis.f.*
323 14 *cognitis hoſtium inſidijs.f.*
23 *Opidóque Caninius Legatus. g.f.*
30 *Cn.Pompeius filius.f.* *
32 *multiſque colligans funibus.g.*
324 6 *ſcaphis excepti refug.g.f.*
8 *peninſulam.g.*
11 *ita vt ex vtraque parte naues longas aggrederentur quæ erant .&c.c.f.*
12 *atque naues quatuor.g.f.*
15 *claſſe deductum.f.*
15 *Biblide & Mantine f. Bullide atque*

Amantia, G.

25 *profectus, expugnato*. F.

325 25 *Quinctilium & L. Canuleium legatum miſit*.

30 *cum ipſorum agrorum natura, quod ſunt aſperi & montuoſi*. C. F.

326 23 *relinquebatur ergo vt*. F.

28 *circuitu complexus*. F.

34 *illi in minore ſpatio*. c.

327 4 *quæ tum erant loca*. F.

13 *magna vi vterque vtebatur. Ita in omnibus excuſis & manuſcriptis legitur, ſed mihi veriſimile ſit, turpe librarij erratum temere loco hæſiſſe, qui pro nitebatur, vtebatur perperam deſcriptum reliquerit.**

27 *recipere ſe ſtatuit*. F.*

318 15 *conſpicati pila iniec*. C. F. P. *ſuſpicati*. G.

16 *aduerſus pilum*. c. g. f.

17 *præcipites Pompeianos egerunt & terga vertere coegerunt: quibus &c.*

27 *tanto obſidionis genere*. G, F. *vt frumento hoſtes prohiberent*. f.

329 1 *quotidie magnus vndique* f.

14 *cuius ſumma erat*. F:

18 *inopiam leuabat*. G.

24 *crebræq; voces*. C. P.

27 *dimiſſuros libenter etiam*. G. P.

28 *eques eorum tolerari, reliqua vero*. G. F.

30 *odore tetro ex multitudine cadauerum*. g. p.*

34 *Cæſar ante auerterat*. c.

330 *in terram demiſsis*. f. g.

3 *ita illi neceſſario.f.*

4 *ac paluſtria aut puteos.f.*

10 *præter frumenti.f.*

16 *vniuerſas intra multitudinem.*

19 *facerent.* Interim. F.P.

331 2 *magna res ad receptum* G.P.F.C.

8 *rem duxerant.c.f.*

20 *munitiones noſtras aggreſſi.* C.

24 *numerum.c.g.p.*

25 *euocatos & manipulares centurionéſque complures.f.g.*

31 *quatuorque ex vna legione.* F.

332 2 *donatum millibus* C C *.æris.*F.

5 *cohortémque poſtea duplici ſtipendio, frumento, veſte. diarijs, militaribus donis ampliſſime donauit. Locum imperitia librariorum fœde deprauatum,* P.Victorius *reſtituit, magna ingenij atque induſtria laude.* Var. *Lect.lib.1.cap.23.**

29 *omnibus copijs deinceps* Cæſar.*f.* *

333 3 *telis ex vallo iniectis.*G.P. *abiectis.* F. *quid ſi legas obiectis.*

13 *perferre opportuno.g.p.c. non opportuno.* F.

31 *nihil profici equitatu.f.*

334 6 *ſed non modo hordeum.f.*

& præterritis ſuis offic.f.

335 1 *offenſionem,contemptionem ad omnes.* F.

2 *ex aliorum obiectionibus.c.*

17 *vellent,coemptis equis.c.*

23 *acciderat,omnia ſua præſidia.f.*

28 *vulgo vero in* Epiro.F.

34 *varia diligentia.*G.

34 *præcepit.g.*
336 15 *ſummiſerat.* Ec. *loco.f.*
19 XVIII.*f.p.g.c.*
30 *tormentis cuiúſque.f.**
337 7 *vimineo tegumento galeis impoſito.f.*
15 *quo perfectum opus non erat.f.*
17 *vtraque parte munitione.f.*
24 *horum enim multitudine.f.**
338 10 *eo deuenit.f,*
13 *haberet.g.p.c.*
15 *qua facta munitione.c.*
339 3 *hoc quidem.f.*
18 *Erat obiectus portis* Eritius. V. Petrum Victorium Var. *Lect. lib. xxiv. cap.* 1. *vbi quid ſit* Eritius *Salluſtij & Varronis auctoritate oſtendere conatur.*
31 *munitionem enim quam.f.g.c,*
340 24 *receptu conſulebant.*G.
27 *eundem curſum confugerent.c.*
35 *anguſtis portis atque ijs à* Cæſaris *militibus,g.p.f.*
341 7 *Duobus his vnius dici prælijs* Cæſaris *deſiderati ſunt milites* DCCCC.LX. *& noti equites* Romani CCCC. *&* Tuticanus *Gallus ſenatoris filius & à* Placentia, C.*& à* Puteolis C.*& à* Capua x. *ſacrati viri & x.* Tribuni *militum & centuriones* XXXII. *ſed horum pars magna in foſsis &c.c.g.p,f.*
19 *laurea prætulit.f,g.*
32 *cauſſam fuiſſe cogitab.f.g.*
33 *non hac addebant.*
34 22 *recordabantur, quam paruulæ ſæpe cauſſa.**
6 *in exercitum.f.*

qua

23 *quæ felicitate*.G.P.C.
28 *exercitus potius quam ſuæ*.C.
29 *ſecurum ſe ad dimic*.G.*locum ſe tantum* P. *rectius*.
33 *interpellaſſet*.F.*interpellaſſet*.G .*interpellauiſſet*.P.
35 *quod eſſet factum*.C.
343 10 *nonnulli ratione permoti*.C.
29 *ante inter factum*.C.
21 *His exploratis rebus*.C.
344 2 *prælio diſtinebat*.Hinc.F.*diſtinebat*. Huic.P.*
14 *eius milites*.P.
21 *quibus ad inſequendum*.c.
22 *forte prauiderat*.G.c.
345 13 *diſtractum*.f.
16 Oricúmque *oppugnaret*. c.
20 *& quid fieri*.G.c.f.P.
32 *ne occaſioni temporis deeſſet*.G. c.
33 Appollonia *a directo*.f.G.c.
35 *etiam ex improuiſo*.g. c.
346 8 *dimiſſis quibus prælio*.c.
11 *reddebat*.g.c.
13 *auertebat* g.c.
347 4 *ſe non confidere munitionibus oppidi,ſi celeriter non ſuccurratur* f.
19 *& diripiendum*.c.
28 Metropolitarum.g.c.
31 *quæ non* Caſari.g.c.
348 19 *in concilio*.g.c.
349 1 *iudicandum de ijs*.g.c.
2 *ipſis non interfuiſſent*.c.f.
4 *intra præſidia*.g.c.
18 *propius ſuis locis*.c.f.

39 *ſeptem millia.f.*

350 2 *Pompeius caſtris colle habitis ad* C.

4 *vt videbatur exſpectans.f. g.*

18 C*aſar ad ſuos.g.*P.C.

21 *ſi enim vt ſemper depoſcimus, ſumus. g.*C.

31 *noſtris,id quod.f.c.g.*

351 4 *parati in prælium.f.**

21 *ex* Colonis Tranſpad.P.*f.*

352 21 *quæ ſumma erat hominum. f.*

27 *ex tertia* Acie.g.C.*f.*

353 16 *ſimul reſpiciens ad* Cæſarem.*c.f.*

Aciéſque diſcinderetur,atque. C.

31 *exinanirentur.f.*

35 *qui ſtudio,pugnæ incenduntur. f.*

354 3 *vt ſigna vndique concernerent.*C.*ſed concinerent, rectius.* Ita *paulo infra tantus exercitus clamor & ſignorum ſonus exauditus eſt.**

7 *non occurri à* Pompeianis.*c.*

10 *vt non conſumptis viribus. c.*

18 *cornu intenti vt erat imper.f.*

25 *quam conſtituerat.f.*

33 *pugnantes etiam tum ac reſiſtentes in acie* Pompeiano.*g.c.*

355 11 *ab ijſdem nauibus acies* Pompeiana. *corrupta lectio.forte,*Nauiter.*

15 *alijs quam maxime diffuſis.* C. *diffiſus. f.**

356 13 *requirerent.f.**

19 *equo concitato.f.*

21 *paucos,ſuos ex fuga.f.g.c.**

32 *vniuerſi ſimul* Lariſſam *verſus, ex vetuſtiſſimo codice* Petrus Victorius, *vniuerſi iuris eius* Lariſſam *verſus,legit,iuris eius,loco,iuris*

fortunæ aut conditionis dictum putans. Var. Lect. IX.XXIV.

33 *qua re animad.f.c.g.*

357 14 *atque ad terram arma proÿcere.f.*

19 Militibúſque ſuis commendauit. C.*quid ſi mandauit?*

358 1 *Syllæ dediderunt.*

32 *quæ ſunt apta ad incendia.g.f.*

34 *ex quibus erant* XX.*roſtrata. f.c.*

359 1 Oppidum defenderet. *f.*

9 *pari vt antea f.*

23 *fingi id à* Legatis.

29 *& quantumcumque itineris. c.*

360 22 Naues ſoluerunt. *f.*

361 1 *pro eius hoſpitio.f.*

54 *ne ſolicitato exercitu eius*, *regionem* Pompeius.*c.*

vt ÿs teſtibus ea ſumma.g.

362 32 *quod faſces ante ſe ferret.c.*

361 31 *ſed interpolatum. f. ita interpolaſſet.* 314.6.

363 4 *confecerat.*Ipſi *vero neceſſario* Epheſi *tenebantur*, *quia nauigantibus Alexandriam ſunt auerſiſsimi venti.c.* Etſiis *legend.*

364 32 *multi pœna capitis.c.*

365 5 *ſtipendia augendi cauſa.c.*

6 *inueterauerant*.Hi *omnes compluribus Alexandriæ bellis*,*Ptolemaum.&c. g.f.c.*

366 6 *in hac vna ſunt inſula.c.*

10 *& vici oppidi magnitudine.c.*

13 *a quibus tenetur. c.*

16 Pharum *comprehendit.c.f.*

25 *nec tractu oppidi.f.g.c.*

367 22 *claſſem arceßit.f.g.*

27 *firma eſſent, teſtud.* Carr.

368 11 *quod vtrumque palus.f.g.*

26 *opponi poſſent.g.f.**

32 *præterea alias ambulatorias.f. g.*

33 *ſubiectiſque eas rotis. f.*

34 *directis pluteis.f.omnes, quos viderim, codices, plateis habet, præter hunc vnum Florentiæ excuſum, qui pluteis, quæ vera plane ac germana lectio eſt, non enim plateas dirigebant, neque per directas plateas, ambulatorias turres, in quamcumque erat vſum partes, mouebant (qui enim hoc fieri poterat?) ſed per directos pluteos, quorum qui formam nouerunt atque vſum, nihil habere dubitationis poßũt, quin ita legendum arbitrentur.**

369 12 *recepiſſe:* Cæſarem.G.

29 Nilum *pertingentes. f.*

32 *ſubſidet.g.f.*

370 25 *Caſum periculi omnes.*G.P.

28 *celari* Alexandrinos. *f.**

371 1 *vt tum mihi defendendi. f.*

2 *multáque oratio f.*

7 *puteis foßis, aquam. g.* Ita *paullo infra.ad fodiendos puteos animum conferant.**

25 *locorum & ædificiorum notitia.g.*

27 *percurſuros.g.*

372 35 *atque omnes claſſem.g.*

17 *tum longius.f.*

19 *aquandi cauſſa remiges in terram expoſuit. f.*

20 *nonnulli ex eo numero.g.*

31 *& quod poſt horam decimam.g.f.*

373 1 *quæ neque f.g.**

5 *collata.f.*
9 *ne turpem.g.*
18 *altera, alteraque perturbata. deinde f. g.*
28 *ſuis nauibus* Alexandriam.c.P
27 *Claßiariorum & nauigiorum ſe victos.g.*
28 *vt ex adificijs.f.*
35 *conſtituerunt.f.*
354 7 *quotidiano vſu.f.g.*
8 *domeſticum vſum.g.*
11 *Erant in omnibus.g.f.*
24 *apertas complures.f.* *
31 *magnitudinem, pleraque aperta.*
331 *qua quamque ſequatur.f.*
28 *quod ij qui tranſiſſent.g.eis.qui.f.*
26 *videris inquit,Cæſar. f.*
29 *potueris explicare.f.*
31 *Hoſtes (inquit) g.*
376 *nullaq; remis. g. nullis remi. f. nullius remi.P.*
10 *aut in opere,aut in pugna. f.*
16 *noſtris enim prorſus.P.*
16 *effugium dabatur vllum,omniaque.**
22 *reliquis etiam eſſet cauendum.f.*
34 *neque flexi ad virtutem, tanta ſ. multitudine, hoſtium viri virtutes noſtrorum poſſent adaquare. f. locum fœde inquinatum, non male reſtituiſſe videare ſi ita legas. neque flecti ad virtutem tanta multitudine hoſtium vires, virtutem noſtrorum poſſent adaquare. Ita perficias duarum literarum commutatione, adiectione vnius, vt aliquis ſenſus erui poßit, qui nullus exſtare antea videbatur.**

35 *Capiuntur hoc prælio x. biremes.* F.

377 10 *munitionibus & oppidum, & illam & vrbem.*

18 *vno tempore &c.*

15 *alterámque inſulæ.* G. *atque in alteram.* F.

17 *qui primus.* G. F.

28 *Verterunt. hi pulſi.* G.

31 *potuerunt: quamuis eſſet diſsimile aliorum atque Alexandriæ genus ædificiorum.* G. *potuerunt. Erat non diſsimile atque Alexandriæ genus ædificiorum.* F.*

378 3 *accidit. Nam qui ſe.* G.

opere effecto nulla omnino ſcapha egredi poſſet. F.

33 *conſtiterunt. Pugnabatur à noſtris ex ponte, ex mole, ab illis exque area.* F.

379 10 *ſinéque ratione* G. *ſine ratione.* F.

12 *Alexandrini plures ex nauibus,* G. F.

30 *eleuati ſcutis.* F.

33 *verſatus: poſtquam &c.* G.

380 16 *fecerint, in operibus hoſtium expugnandis, in prælijſque quotidianis quandocunque ſors obtulerat, procurrentibus & erumpentibus ſtudijs militum.* G. *manca lectio.*

381 7 *ſi quo facto.* G. F.

20 *at regis animus.* G. F. P.

33 *deluſa fuerit.* f.

382 7 *erat) commeatum.* F. G.

12 *præficit huic.* G. *præfecit.* f.

29 *Sub id tempus.* f.

33 *accerſenda, magnas copias.* g. *cum magnis copijs.* f.

383 15 *pacarat.* G.

22 *à mari adiungitur.f.*
384 I *interficit.f.*
planicie ex omnibus.g.f.
22 *obiectum flumini.g.f.*
35 *certarent.g.*
386 3 *auerſi ex flumine.g.*
Nauem *multitudine.g.*
34 *atque ea parte.f.g.*
387 16 *maiorique ex duabus.g.f.*
24 *confirmaretur* Regis *imperium.* G.
27 Regnum *& imperium.f.*
388 8 *imperata ſe facere g.*
9 *poſſe perſoluere.g.*
25 XXXVI.*ipſe ſecum.g.*
389 2 *ſtatueret.g.*
3 *putaret.g.*
9 *audacius in* Armenia.*g.*
18 *pertingens in* Armeniam.*g.f.*
390 8 *obuerſari.g.*
11 *adminiſtraret,*Pharnaces.*f.*
23 *ratione,media.f.g.*
392 25 *diſſentionibus confecta.f.*
28 Nam *& caſtella.f.*
393 5 *ſociorum,& cum.g.f.*
ſe reliquis ex fuga collectis.g.f.
21 *qua ſæpe.f.g.*
394 17 *difficultatéſque & hyemis. f.*
19 Q. *Calenum vti ſibi claſſem mitteret deſtinauit.f.**
24 *magnitudine ſatis iuſta.f.*
25 *his adiunctis nauibus longis. g. ita videtur eſſe legendum.*
28 L*egionarijs.g.f.*

395 2 *noſtrorum erat præſidium.f.*

396 2 *fortuita dimicationi.f.*

12 *velis vix profugit.g.*

17 *capit eo prælio.g.*

21 *Erat Maum nobiliſsimum regionum earũ oppidum.f.dediderunt.*

25 *Comperit ipſum Octauium.f.*

33 *Palæopharſali.g.f.*

397 6 *vel mutuis ſig.g.f.*

diſsimulabant.g.

399 6 *nihilominus tamen oderant.g.f.*

7 *acceptum referebant.f.*

8 *erat interpolatum.f.*

10 *& ipſo delectu & ſumptu.g.*

18 *inſolenti voluntate.f.*

31 *ſeſtertiaſe daturum.g.f.*

33 *eoque ipſo die tempore pomeridiano.f.*

399 5 *Munatius Flaccus.G. Minutius Flaccus. f. Muatius Plancus, vt noſter habet, legendum videtur.*

26 *enim aut in prouincia natus.f. g.*

27 *vt diuturnitate.g.*

400 25 *qui ſi maxime f.g.*

34 *dubius animi.f.*

401 3 *æqua autem ratione delectum habere inſtituit, quos ex omnibus &c. g. quem autem Romæ delectum. F. aut manca aut deprauata lectio. æque autem Romanorum delectum inſtituit, quos ex omnibus. &c. P. ſiue innixus ingenio, ſiue adiumento veterum exemplarium, ita Rob. Steph. emendauit, aut quiſquis ab illo excuſum librum edidit, huius loci reſtituti laus penes illum videtur conſtitiſſe.*

18 *cum ad oppidum Leptim*.g.

24 *Carbonem*.g.f.

302 21 *haberent, eique frequens regionum conuentus*.g.f.

403 20 *cum Caſſius contra, pro caſtris ſuis aciem inſtruxiſſet, loco ſuperiore, cauſſa &c*.f.

404 19 *emiſit quod ſibi vſui fore credebat. ſi &c.*

405 18 *Et cum non tantum indutias facerent, ſed prope iam conſtituta opera complanarent*. G. *non tantum indutijs factis*.f.

406 26 *Exiſtimabat*.f.

407 6 *finitimóſque omnes qui* g.

408 9 *affuiſſe*.g.

14 *excuſationem imprudentiæ*.g.

19 *eſſet: tamen ſe concedere*.g.f.

25 *legionem autem eam quam*. F. *vnam quam* g.

29 *adduci iuſſit*.f.*

409 18 *qui fuiſſent. in ſe officioſi*. g. *quæ germana lectio eſt*.

29 *remitteret*. g.

410 11 *poſitum ipſum*,f.

22 *refectam operibus*.G.

411 18 *portabat milites*.f. g.

25 *& eo loco militum cohortationem, coarctatione omnino puto legendum. Quid enim Cæſar cohortationem Pharnacis irrideret? quam neque conſiſtente agmine, procul exaudiret? cum quidem militi in præruptam vallem deſcendendum, & ſubeundus arduus collis eſſet, id quod fieri ſine tumultu & clamore, nullo modo poterat. Ita autem legi debere, & antecedentia verba & ſubſequentia oſtendunt, ſed*

nihil temere affirmo.
28 *in præruptam deſcenderat vallem.* G.P.
512 30 *eóque ſubditi periculi.* G.
415 3 *qua abeſt à Lilybao.* G.F.
25 *confident.* F,
416 8 *captiuus cum perueniſſet.* G.
417 4 *refugeréntque in oppidum.* G.F.
418 13 *imperabat vnicuíque pracipiebátque.* G.
420 27 *Cæſar ſe moueret.* g.
29 *decernendum videret.* g.
421 11 *pilum curſu.* G.P.
422 4 *porrigi alternis.* g.P.
17 *occurrit* Hoſtes *ſuis* . F. *At hoſtes ſuis* G.P.
16 *Equitibus recipientes.* F.g.P.*
26 *defatigati.* g.f.P.
424 20 *legiones octo & equitum,4. millia eſſe nũciabantur.* F.g.P.
26 *ferrum plurimum.* F.
27 *importatio.* F.
425 11 *Vacuatos.* F.
4 *in ſua præſidia congeſſerat.* P. *in ſua caſtra.* F.
5 *& eo parato.* F.
6 *alteras cohortes.* g.P.F.
9 *plauſtris deligatos Adrumentum.* F. G.P.
23 *priuatúſque adoleſcentulus.* F.
426 6 *ab Vtica in Mauritaniam.* F.
427 29 *ſed legatum.* F.
428 2 *cum antea ſtare conſtituiſſet.* F.
7 *ſine vlla mora,ac ſine excuſatione.* F.
9 *penitúſque euerti.* F.
13 *futurum:ipſe in tanta* G.P.

429 33 *minutis pralijs.* F. *Ita infra, fol.* 443. 9. *vt ſit fides, minutis pralijs, pro paruis acceptum. Sic minutatim pro paullatim* 458. 29.
430 11 *ad terram defixo.* F.
30 *erant pracipit.* F.
431 15 *vt ſine defenſoribus aditum aduerſarijs prohiberent.* F.
432 11 *electos homines.*
432 31 *ſimulátque.* G. P.
435 7 *extra caſtra.* F.
10 *decliuitatem.* G. P.
17 *apud quos vltimum praſidium.* F.
19 *aſcendit, in vnumquémque* F.
25 *commoratus Caſar perſpectáque &c.* P. G.
31 *paßibus.* M. D. P. G,
436 10 *conuulneratíſque* F.
431 24 *ita perculſus.* F.
440 5 *namque vigiliarum ſigno confecto.*
24 *protegebantur.* P. G.
28 *pertinentibus omnibus corruptis.*
441 9 *magna ſuſpenſione.* G. P. *magis.* F.
14 *illatum Scipioni additúmque* F. *intellectum.* G. *oportere.* F. P. *ſi legas neceſſe, aliquid deſit neceſſe, vt praterea poſt montem colléſque ſubitò ſe Caſari offenderat, & equites in occulto collocauerat.* C. F.
442 29 *hoc hac ratione.* F. P. G.
443 13 *Caſariani vi vniuerſa.* F.
21 *occiderunt.* F.
444 20 *conſtituam. Quapropter* C. *Aniene.* P. G.
30 *Tuſci Saliene.* T. *Alliene.* F.
443 5 *ſingulos nō amplius ſingulis additis ſeruis. f. eoúſque quo telum.* F. G. P.
29 *occaſione accepta.* F.

440 3 *cum autem eius ſermonem nuncius ad illum referret. &c. g.* P. *cum nihilominus eius nuntius ad ſe referret.f.*
4 *quæ vellet ipſe perageret.g.*P.
24 *& ſuper alium quendam excelſum natura locum.f.*
28 *conſtitit.*G.P.
447 14 *acies media à legionarijs.*G.P.
19 *auxiliarios.g.f.*P.
23 *Præterea* Numidas G. P. *propterea*. F. *Habuit in ſiniſtro cornu legionem nonam & octauam, in dextro cornu trigeſimam & vigeſimam octauam: quartam decimam, trigeſimam tertiam & vigeſimam ſextam in media acie: ipſum autem &c.g.*P.*f.*
438 6 *& ita collocarat, vti ſuum dextrum latus munitionibus adiuuaretur, ſiniſtrum autem equitatus hoſtium multitudini reſiſtere poſſet.f.melior lectio ni fallor & clarior.**
444 7 *excurſionibus officere non intermittit.*
9 *& iugo, ne à* Cæſare.*f.*
16 *ab Vtica progreſſus.f.g.*P.
23 *peruenit.at* Aquila.*f.*
32 Adrumetum *ex cothone. f.*
455 3 *Leuiſque armatura.*P.
458 6 *paſſus horis quatuor.*G.P.
457 29 Thebennam.P.G.
458 29 *minutatimque cedebantur.f. cedebãt alij habent, vt ſit, paullatim ac ſenſim cedebant. Non optimus auctor latinitatis ſupra eadem ſignificatione erat aduerbio minutatim vſus, & minutis prælijs, hoc eſt paruulis.*
460 10 *Quo poſtquam* Caſar *venit & animaduertit aciem pro vallo Scipionis contra elephã-*

tos dextro ſiniſtróque cornu collocatam.f.
452 19 *Quo poſtquam peruenerunt eáque ipſi ab Iulianis teneri, vident.&c.*P.G.
465 26 *Luneio regulo.f.g.*P.
31 *idem* Cæcinnæ.P.G.*Item.*F.
466 10 *inductarum.*P.G.*Inductarum.f.*
13 *ex ſuo merito.*F.P.G.

Sciendum eſt, priore numero folia, ſecundo lineas:

C.vel c, Carrarienſis codex eſt, qui manuſcriptus idem & antiquiſſimus eſt

G. Gryphii, minimæ formæ qui ex vetuſto admodum exemplari eſt excuſus Lugduni.

F. impreſſus I x. ab hinc anno Florentiæ.

P.*Pariſienſis Roberti Stephani.*
Vuaſc.excuſus Lutetiæ à Vaſcoſano.

LIBRARY
Brigham Young University
RARE BOOK COLLECTION
Vault
a878.18
G763
1574